TRABZON ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
KAMU HUKUKU ANABİLİM DALI

ULUSAL VE ULUSLARARASI HUKUK BOYUTUYLA SOSYAL GÜVENLİK HAKKININ ETKİNLEŞTİRİLMESİ

DOKTORA TEZİ

Emrah ÇETİN

TRABZON
Ağustos, 2020

TRABZON ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
KAMU HUKUKU ANABİLİM DALI

ULUSAL VE ULUSLARARASI HUKUK BOYUTUYLA SOSYAL GÜVENLİK HAKKININ ETKİNLEŞTİRİLMESİ

Emrah ÇETİN
ORCID: 0000 - 0002 - 7349 - 4465

Trabzon Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Doktora Unvanı Verilmesi İçin Kabul Edilen Tezdir.

Tez Danışmanı
Prof. Dr. Osman PEHLİVAN
ORCID: 0000 - 0002 - 7285 - 9485

TRABZON
Ağustos, 2020

ETİK İLKE VE KURALLARA UYGUNLUK BEYANNAMESİ

Tezimin içerdiği yenilik ve sonuçları başka bir yerden almadığımı; çalışmamın hazırlık, veri toplama, analiz ve bilgilerin sunumu olmak üzere tüm aşamalardan bilimsel etik ilke ve kurallara uygun davrandığımı, tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada kullanılan her türlü kaynağa eksiksiz atıf yaptığımı ve bu kaynaklara kaynakçada yer verdiğimi, ayrıca bu çalışmanın Trabzon Üniversitesi tarafından kullanılan "bilimsel intihal tespit programı"yla tarandığını ve hiçbir şekilde "intihal içermediğini" beyan ederim. Herhangi bir zamanda aksinin ortaya çıkması durumunda her türlü yasal sonuca razı olduğumu bildiririm.

Emrah ÇETİN
15 / 09 / 2020

ÖNSÖZ

"Ulusal ve Uluslararası Hukuk Boyutuyla Sosyal Güvenlik Hakkının Etkinleştirilmesi" başlıklı bu çalışmada sosyal güvenlik hakkının etkinleştirilmesi ulusal ve uluslararası hukuk çerçevesinde çok farklı boyutlarıyla inceleme konusu yapılmıştır. Pek çok ulusal ve uluslararası düzenlemeye konu olan sosyal güvenlik hakkının dinamik yapısı gereği zaman içinde değişime uğradığı görülmektedir. Bu bakımdan sosyal güvenlik hakkın etkinleştirilmesi, kavramın ortaya çıkış sürecinden günümüzde gelmiş olduğu aşama, hakkın diğer insan hakları ve bilim dalları ile olan ilişkisi, sosyal güvenlik hakkının etkin ve etkili bir şekilde kullanılmasında önemli bir rol üstlenen ulusal ve uluslararası yargı kararları ışığında incelenmiştir.

Çalışmanın hazırlanması sürecinde ilgisini ve desteğini esirgemeyen başta değerli tez danışmanım Prof. Dr. Osman PEHLİVAN'a, zorlandığım süreçte desteklerini her zaman hissettiğim Prof. Dr. Saim OCAK'a, değerli katkılarıyla beni yönlendiren Prof. Dr. Adil ŞAHİN'e ve tezimi baştan sona okuyup kıymetli tavsiyelerde bulunan Dr. Öğr. Üyesi Ender DEMİR'e ve tez savunmamda bulunan Prof. Dr. Mustafa TİFTİK ile Doç. Dr. Ömer KESKİNSOY'a teşekkürlerimi sunmayı bir borç bilirim.

Ağustos 2020
Emrah ÇETİN

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....III
İÇİNDEKİLER..... IV
ÖZET..... IX
ABSTRACT.....X
KISALTMALAR LİSTESİ..... XI

GİRİŞ 1-3

BİRİNCİ BÖLÜM

1. SOSYAL GÜVENLİK HAKKI KAVRAM ANALİZİ, TARİHSEL GELİŞİM VE İNSAN HAKLARI 4-121
1.1. Hak, Özgürlük ve İnsan Haklarına İlişkin Kavramsal Çerçeve 4
1.1.1. Hak Kavramı 4
1.1.2. Özgürlük Kavramı.....6
1.1.3. İnsan Hakları Kavramı 8
1.1.3.1. Hak ve Özgürlük Arasındaki İlişki..... 9
1.1.3.2. Hak ve Özgürlük Anlamında Sosyal Güvenlik Hakkı 12
1.1.3.3. Sosyal Güvenlik Kavramının Hak Niteliği 14
1.1.3.3.1. Sosyal Güvenlik Hakkının Toplumsal Düzeni Sağlama Özelliği 14
1.1.3.3.2. Sosyal Güvenliğin Sosyal-Ekonomik Hak Kavramı İle İlişkisi..... 15
1.2. Sosyal Güvenlik Hakkı ve Gelişimi 16
1.2.1. Sosyal Güvenlik Kavramı 17
1.2.2. Sosyal Güvenlik Kavramı ile Sosyal Koruma Kavramı Arasında Bir Tercih..... 24
1.2.3. Sosyal Güvenliği Sağlama Yöntemleri 28
1.2.3.1. Geleneksel Tedbirler 29
1.2.3.2. Modern Tedbirler 30
1.2.3.3. Diğer Tedbirler..... 30
1.2.4. Sosyal Güvenliği Sağlama Yöntemi Olarak Sosyal Sigorta..... 30
1.2.4.1. Özel Sigorta- Sosyal Sigorta Ayrımı..... 33
1.2.5. Sosyal Güvenliği Sağlama Yöntemi Olarak Sosyal Yardım..... 35
1.2.6. Sosyal Güvenliği Sağlama Yöntemi Olarak Sosyal Hizmet 38
1.3. Sosyal Güvenliğin Temel Dayanakları.....40
1.3.1. Sosyal Devlet 40

1.3.2. Sosyal Haklar 46
1.3.3. Sosyal Risk 49
1.3.4. Sosyal Adalet 50
1.3.4.1. İslamiyet'te Sosyal Adalet ve Sosyal Güvenlik Anlayışı 51
1.3.4.2. Hristiyanlık'ta (Batıda) Sosyal Adalet ve Sosyal Güvenlik Anlayışı 55
1.4. Sosyal Güvenlik Hakkının Genel Özellikleri 59
1.4.1. Sosyal Güvenlik ve Herkes İçin Kapsam Kampanyası 60
1.4.2. Sosyal Güvenlik Hakkı ve Beveridge Raporu 63
1.5. Sosyal Güvenliğin Diğer Disiplinlerle İlişkisi 65
1.5.1. Sosyal Güvenlik ve Sosyal Güvenlik Hukuku İlişkisi 66
1.5.2. Sosyal Güvenlik ve Sosyal Politika İlişkisi 66
1.5.3. Sosyal Güvenlik ve Ekonomi İlişkisi 68
1.5.4. Sosyal Güvenlik ve Sosyal Hukuk İlişkisi 69
1.5.5. Sosyal Güvenlik ve Sosyal İdare (Sosyal Kamu Hizmetleri) İlişkisi 71
1.5.6. Sosyal Güvenlik ve Sosyoloji İlişkisi 78
1.6. Dünyada Sosyal Güvenlik Hakkının Gelişimi 79
1.6.1. Birinci Kuşak: Sosyal Sigorta Hakları Dönemi (1919-1944) 81
1.6.2. İkinci Kuşak: Sosyal Güvenlik Hakkı Dönemi (1944-1986) 83
1.6.3. Üçüncü Kuşak: Sosyal Koruma Tabanlı Sosyal Güvenlik Hakkı Dönemi (1986-2019) 87
1.6.4. Küreselleşme ve Sosyal Güvenlik Hakkı 100
1.7. Osmanlı İmparatorluğu ve Türkiye Cumhuriyeti'nde Sosyal Güvenlik Hakkının Gelişimi 101
1.7.1. Osmanlı İmparatorluğu'nda Sosyal Güvenlik Hakkının Gelişimi 101
1.7.1.1. Tanzimat Dönemi'ne Kadar Olan Dönemde Sosyal Güvenlik Hakkı 102
1.7.1.2. Tanzimat Dönemi Sonrasında Sosyal Güvenlik Hakkı 105
1.7.2. Türkiye Cumhuriyeti'nde Sosyal Güvenlik Hakkının Gelişimi 108
1.7.2.1. 1961 Anayasası Öncesi Döneme Kadar Sosyal Güvenlik Hakkı 109
1.7.2.2. 1961 Anayasası Dönemi'nde Sosyal Güvenlik Hakkı 112
1.7.2.3. 1982 Anayasası Dönemi'nde Sosyal Güvenlik Hakkı 117

İKİNCİ BÖLÜM

2. SOSYAL GÜVENLİK HAKKININ ULUSLARARASI BOYUT KAZANMASI 122-208
2.1. Sosyal Güvenlik Hakkının Uluslararası Boyut Kazanmasını Hazırlayan Nedenler 123
2.1.1. Sosyal Devlet Kavramının Doğuşu 123
2.1.2. Ekonomik Gelişmeler 125
2.1.3. Siyasi ve Ekonomik Entegrasyonlar 126
2.2. Sosyal Güvenlik Hakkının Uluslararası Boyut Kazanma Araçları 126
2.2.1. Birleşmiş Milletler Örgütünün Kuruluş Sürecinde Düzenlenen Belgeler 126
2.2.1.1. Saint-James Bildirisi (12 Haziran 1941) 127

2.2.1.2. Atlantik Şartı (14 Ağustos 1941) 128
2.2.1.3. Filadelfiya Bildirgesi: İnsan Odaklı ve Sosyal Merkezli Anayasal Belge 129
2.2.1.4. Sosyal Güvenlik Anlayışında Yeni Paradigmanın Öncü Belgeleri: 67 ve 69 Sayılı Tavsiyeler 133
2.2.2. Birleşmiş Milletler Tarafından Düzenlenen Belgelerde Sosyal Güvenlik Hakkı..... 135
2.2.2.1. İnsan Hakları Evrensel Bildirisi 136
2.2.2.2. Ekonomik Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi..... 137
2.2.2.2.1. Ekonomik Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi 19 No'lu Genel Yorum: Sosyal Güvenlik Hakkı 139
2.2.2.2.2. Genel Yorum 19'a Göre Sosyal Güvenlik Hakkının Özü ve Normatif İçeriği..... 141
2.2.2.2.2.1. Genel Yorum 19 Çerçevesinde Sosyal Güvenlik Hakkının Unsurları 142
2.2.2.2.2.2. Sosyal Güvenlik Hakkının Asgari Çekirdek Yükümlülükleri..... 145
2.3. Diğer Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Belgeleri ve Uluslararası Çalışma Örgütü Düzenlemelerinde Sosyal Güvenlik Hakkı.. 146
2.3.1. Her Çeşit Irk Ayrımcılığının Kaldırılmasına İlişkin Uluslararası Sözleşme..... 146
2.3.2. Kadınlara Karşı Her Biçimiyle Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılması Sözleşmesi 147
2.3.3. Çocuk Hakları Sözleşmesi 148
2.3.4. Tüm Göçmen İşçilerin ve Aile Bireylerinin Haklarının Korunmasına Dair Uluslararası Sözleşme..... 149
2.3.5.Engelli Kişilerin Hakları Sözleşmesi 151
2.3.6. Mültecilerin Statüsüne Dair Cenevre Sözleşmesi 152
2.3.7. Vatansız Kişilerin Statüsüne Dair Sözleşme..... 153
2.3.8. Sosyal Güvenliğin Asgari Normlarına İlişkin 102 Sayılı Sözleşme 154
2.3.8.1. Sosyal Koruma Tabanları 202 Sayılı Tavsiyesi 156
2.3.8.2. Vatandaşlarla Vatandaş Olmayan Kimselere Sosyal Güvenlik Konusunda Eşit İşlem Yapılması Hakkında 118 Sayılı Sözleşme..... 159
2.3.8.3. Sosyal Güvenlik Haklarının Korunmasına İlişkin 157 Sayılı Sözleşme..... 160
2.4. Bölgesel Nitelikli Bildiriler ve Sözleşmeler.....161
2.4.1.Avrupa Konseyi ve Avrupa Birliği Çerçevesinde Oluşturulan Norm ve Sözleşmeler.. 161
2.4.1.1. Avrupa Sosyal Şartı..... 161
2.4.1.1.1. Avrupa Sosyal Haklar Komitesi'nin Sosyal Güvenlik Hakkı ile İlgili Uygulamaları..... 167
2.4.1.2. Avrupa Sosyal Güvenlik Kodu 175
2.4.1.3. Avrupa Sosyal Güvenlik Sözleşmesi 176
2.4.1.4. Avrupa Birliği Temel Haklar Şartı..... 177
2.4.1.5. Çalışanların Temel Sosyal Hakları Topluluk Şartı..... 178

2.4.1.6. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi 178
2.5. Sosyal Güvenliğin İnsan Hakkı Olması ve Devletin Yükümlülüğü.....179
2.5.1. Sosyal Güvenlik Hakkı ve İnsan Hakları 180
2.5.2. İnsan Hakları Listesinin Bölünmezliği (Bütünselliği), Karşılıklı Bağımlılığı ve Karşılıklı İlişkisi..... 181
2.6. Sosyal Güvenlik Hakkının Diğer Haklarla İlişkisi.....182
2.6.1. Yaşam Hakkı..... 182
2.6.2. Maddi ve Manevi Varlığını Koruma ve Geliştirme Hakkı..... 184
2.6.3. Sağlık Hakkı..... 187
2.6.4. Çalışma Hakkı..... 195
2.6.5. Herkese Yeterli Bir Yaşama Standardına Hak ve Sosyal Güvenliğe Erişim Hakkı..... 200
2.6.6. Açlıktan Kurtulma Temel Hakkı ve Sosyal Güvenlik İlişkisi..... 204
2.6.7. İnsan Onurunun Korunması ve Sosyal Güvenlik Hakkı 205
2.7. Sosyal Güvenlik Hakkının Anayasalarda Yer Alması 208

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. SOSYAL GÜVENLİK HAKKININ ETKİNLEŞTİRİLMESİ 210-304
3.1.Sosyal Güvenlik Hakkını Olumsuz Yönde Etkileyen Faktörler.....210
3.1.1. Çalışma İlişkilerinde Değişim..... 212
3.1.2. Kayıt Dışı İstihdam 212
3.1.3. İşsizlik 218
3.1.4. Kısmi Süreli Çalışma 219
3.1.5. Nüfus Yapısında Değişim 219
3.1.5.1. Nüfusun Artması ve Yaşlanması..... 220
3.1.5.2. Göç 221
3.1.6. Gelir Dağılımında Adaletsizlik 222
3.1.7. Sistemin Finansman Krizi 223
3.2. Sosyal Güvenliğin Önemli Bir Rolü: Yoksulluğun Azaltılması 224
3.2.1. Sosyal Güvenlik Hakkının Boşluklarını Dolduracak Bir Çözüm Önerisi: Tamamlayıcı Sosyal Güvenlik Hakkı Olan Güvenceli Asgari Gelir Desteği 226
3.2.1.1. Türkiye'de (Güvenceli) Asgari Gelir Desteği Uygulanabilir Mi? 233
3.2.2. Sosyal Güvenliğin Özelleştirilmesi Sorunu 235
3.2.3. Sosyal Güvenlik Hakkı Konusunda Çeşitli Eleştiriler 236
3.3. Sosyal Hakların Dava Edilebilirliği Meselesi 238
3.3.1. Sosyal Güvenlik Hakkının Dava Edilebilirliği Meselesi..... 242
3.3.1.1. Sosyal Hakların Yargısal İcrası Mümkün Mü? Sosyal Güvenlik Hakkı Dava Edilebilir Mi?..... 243
3.3.1.1.1. Sosyal Güvenlik Hakkının Yeni Açılımı: Sosyal Kişi Hakkı 250

3.4. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Sistemi'nde Sosyal Güvenlik Hakkının Korunması 251
3.4.1. Sosyal Güvenlik Hakkının Adil Yargılanma Hakkı Kapsamında Dava Edilebilirliği . 252
3.4.2. Sosyal Güvenlik Hakkının Mülkiyet Hakkı Kapsamında Dava Edilebilirliği 257
3.4.2.1. Kişilerin Sosyal Güvenlik Hakkı Kaynaklı Statüleri Bakımından Hakların Bütünselliği İlkesi 266
3.4.2.2. Yeni Mülkiyet Anlayışı Çerçevesinde Sosyal Güvenlik Hakkını Okumak 267
3.4.2.3. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararlarında Sosyal Güvenlik ve Mülkiyet Hakkı Değerlendirmesi 268
3.4.3. Sosyal Güvenlik Hakkının Özel Yaşamın Korunması Hakkı Kapsamında Dava Edilebilirliği 270
3.4.3.1. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin Sosyal Güvenlik Hakkıyla İlgili Değerlendirmelerde Takdir Marjı Uygulanması 273
3.4.4. Sosyal Güvenlik Hakkının İnsanlıkdışı ya da Aşağılayıcı Muamele Yasağı Kapsamında Dava Edilebilirliği 274
3.5. Cinsiyet Temelli Sosyal Güvenlik Hakkı 275
3.5.1. Sosyal Güvenlik Hakkına Yönelik Feminist Eleştiriler veya Sosyal Korumada Toplumsal Cinsiyet Eşit(siz)liği 280
3.6. Sosyal Haklar Kategorisine Eklenen Yeni Bir Hak: Yoksulluk ve Sosyal Dışlanmaya Karşı Korunma Hakkı 281
3.7. Avrupa Konseyi Kararlarında Sosyal Güvenlik Hakkının Korunması 283
3.8. Bireysel Başvuru/Anayasa Şikâyeti Yolunun Benimsenmesinin Hak ve Özgürlüklerin Yorumlanması Konusunu Önemli ve Güncel Hale Getirmesi 283
3.8.1. Anayasa Mahkemesi'ne Bireysel Başvuru Yoluyla Sosyal Güvenlik Hakkının Uygulanabilirliği 287
3.8.2. Sosyal Güvenlik Hakkının Ulusal Hukuk Uygulamasındaki Örnek Kararları 294
3.8.2.1. Anayasa Mahkemesi Kararlarında Sosyal Güvenlik Hakkı 294
3.8.2.2. Yargıtay Kararlarında Sosyal Güvenlik Hakkı 300
3.8.2.3. Danıştay Kararlarında Sosyal Güvenlik Hakkı 303
3.9. Sosyal Güvenlik Hakkıyla İlgili Genel Bir Değerlendirme 303

SONUÇ VE ÖNERİLER 305
YARARLANILAN KAYNAKLAR 314
ÖZGEÇMİŞ 370

ÖZET

Sosyal güvenlik hakkı, temel hak ve özgürlükler içinde yer alan başlıca sosyal haklardan biridir. Sosyal güvenlik hakkının zaman içinde geçirmiş olduğu değişim, açık ve net bir şekilde ortaya konulduğu takdirde hakkın anlam, kapsam ve içeriğinin anlaşılması mümkündür. Sosyal güvenlik hakkının diğer insan hakları ve sosyal haklardan ayrıldığı görülmektedir. Çünkü sosyal güvenlik, temel bir insan hakkı olduğu gibi ayrıca devletlerin politikalarına doğrudan etki eden bir sistem olarak ortaya çıkmış bir haktır. Bu bakımdan sosyal güvenlik hakkının etkinleştirilmesi temelinde hakkın çok katmanlı yapısı ve dinamik niteliği gereği, günümüzde ulaşmış olduğu çerçeve ulusal ve uluslararası boyutuyla incelenmiştir.

Sosyal güvenlik hakkının ulaştığı nokta, hakkın ortaya çıktığı ilk zamandan itibaren genişlemiş ve genişlemeye de devam etmektedir. Bu anlamda, sosyal güvenlik hakkına eklemlenen bireylere temel gelir sağlanması, eksiksiz tıbbi bakım, yoksulluk ve sosyal dışlanmaya karşı korunma hakkı bunlar arasında sayılabilir. Sosyal güvenlik hakkının normatif çerçevesini belirlemek kadar bu hakkın etkinleştirilmesi de bir o kadar önemlidir. Söz konusu amacın hayata geçirilmesinin en etkin ve etkili yapıldığı merci ise mahkemelerdir. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin sosyal güvenlik hakkı ile ilgili zamanla değişen çizgide farklı ilkeler geliştirmek suretiyle hakkın etkinleştirilmesini sağlayacak pek çok kararı bulunmaktadır. Ayrıca ülkemizde Anayasa Mahkemesi'ne bireysel başvuru yolunun kabul edilmesi ile birlikte sosyal haklar içinde yer alan sosyal güvenlik hakkının bireysel başvuruya konu edilemeyeceği ön yargısının değişen yorum yöntemleri ile birlikte kırılması gerekmektedir. Sonuç olarak sosyal güvenlik hakkı ile ilgili asıl incelemesi gereken temel mesele, sosyal güvenlik hakkının daha etkin ve etkili kullanılmasının ne şekilde sağlanacağının belirlenmesi noktasında yoğunlaşmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Sosyal Güvenlik Hakkı, Sosyal Koruma, Temel Gelir, Yargılanabilirlik, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi.

ABSTRACT

The right to social security is one of the main social rights within the fundamental rights. It is possible to understand the meaning, scope and content of the right if the change has been clearly and clearly in time revealed. It is seen that the right to social security differs from other human rights and social rights. Because social security is not only a fundamental right, but also a right that has emerged as a system that directly affects the policies of states. In this respect, due to its multi-layered structure and dynamic nature, the framework reached today based on the activation of the right to social security, has been examined with its national and international dimension.

The point reached by the right to social security has expanded and continues to expand since the first time of the right. In this sense, the right to provide basic income, complete medical care, protection against poverty and social exclusion to individuals assessed within the right to social security may be counted among them. Enabling this right is as important as determining the normative framework of the right to social security. Courts are the authority where the realization of this is the most active and effective. The European Court of Human Rights (ECtHR) has signed decisions that will enable the right to be activated by developing different principles on the right to social security along varying lines over time. In addition, with the right to individual application to the Turkish Constitutional Court, although there is a prejudice that social rights cannot be subject to individual application, the issue of justiciability of the right to social security is a debate that has lost its validity with changing interpretation methods. As a result, the main issue to be examined on this point is focused on how to ensure the more effective use of the right to social security.

Key Words: The Right to Social Security, Social Protection, Basic Income, Justiciability, the European Court of Human Rights.

KISALTMALAR LİSTESİ

AB	: Avrupa Birliği
a.g.e.	: Adı geçen eser
a.g.m.	: Adı geçen makale
Akt.	: Aktaran
AİHM	: Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi
AİHS	: Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi
AK	: Avrupa Konseyi
ASGK	: Avrupa Sosyal Güvenlik Kodu
ASGS	: Avrupa Sosyal Güvenlik Sözleşmesi
ASHK	: Avrupa Sosyal Haklar Komitesi
ASŞ	: Avrupa Sosyal Şartı
AÜHFD	: Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi
AÜSBF	: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi
AY	: Anayasa
AYM	: Anayasa Mahkemesi
AYMK	: Anayasa Mahkemesi Kararı
Bkz.	: Bakınız
BM	: Birleşmiş Milletler
C.	: Cilt
CESCR	: Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi
Çev.	: Çeviren
ÇHS	: Çocuk Hakları Sözleşmesi
Der.	: Derleyen
dn.	: Dipnot
DPT	: Devlet Planlama Teşkilatı
DR	: Decisions and Reports of the European Commission on Human Rights
DSÖ	: Dünya Sağlık Örgütü
E.	: Esas
ECHR	: Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi
EComHR	: Avrupa İnsan Hakları Komisyonu
Ed.	: Editör(ler)
ESKHS	: Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi
ESKHK	: Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi

GGASŞ	: Gözden Geçirilmiş Avrupa Sosyal Şartı
GY	: Genel Yorum
ICESCR	: Ekonomik, Sosyal Ve Kültürel Haklar Uluslararası Sözleşmesi
ILO	: Uluslararası Çalışma Örgütü
İHEB	: İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi
K.	: Karar
KSHS	: Kişisel ve Siyasal Haklar Sözleşmesi
m.	: Madde
P1-1	: AİHS'in mülkiyet hakkına yer veren 1 No'lu Protokolünün 1. Maddesi
par.	: paragraf
S.	: Sayı
s.	: sayfa
SKT	: Sosyal Koruma Taban(lar)ı
SP	: Seçmeli Protokol
UÇK	: Uluslararası Çalışma Konferansı
UÇÖ	: Uluslararası Çalışma Örgütü
UİHH	: Uluslararası İnsan Hakları Hukuku
UK	: Uzmanlar Komisyonu
UN	: Birleşmiş Milletler
UNDP	: Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı
v.	: versus/karşı
vd.	: ve diğerleri ya da ve devamı
Vol.	: Volume
Yay.	: Yayınları ya da Yayınevi

GİRİŞ

Sosyal güvenlik hakkı, insanın varoluşundan itibaren yaşamın her döneminde sürekliliğini devam ettirmiş bir olgudur. Sosyal güvenlik hakkı, zamanın değişmesine bağlı olarak sürekli kendini yenilemiş; bazen farklı bir takım ilkelerin üst yapısı olurken bazen de devlet rejimlerinin olmazsa olmaz koşulu olarak kendini göstermiştir. Sosyal haklar içerisinde ikinci kuşak insan hakları kategorisinde yer alan sosyal güvenlik hakkı, tarihsel süreç içerisinde adını büyük mücadeleler sonucunda duyurabilmiş ve ülke anayasaları ile uluslararası düzenlemelerde yerini almıştır. Bununla birlikte sosyal güvenlik hakkı anayasalarda giderek kendine daha çok yer bulmuş olsa bile, bu hakkın korunması ve etkinleştirilmesi ile ilgili uygulamada pek çok sorunla karşılaşılmaktadır. Başka bir deyişle, sosyal güvenlik hakkının kağıt üstünde normatif olarak pek çok ülke anayasasında kabul edilmiş olması tek başına hakkın etkili ve etkin kullanılması anlamına gelmemektedir. Söz konusu anlayışın da etkisiyle çalışma, uzun bir mücadelenin sonucunda kabul edilen sosyal güvenlik hakkının tanınmasında, korunmasında ve etkinleştirilmesinde ulusal ve uluslararası boyutuyla hukuki, idari ve yargısal çerçevede karşılaştırmalı bir incelemeyi amaçlamaktadır.

Sosyal güvenlik olgusu hem bir hak hem de bir sistem olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu bakımdan sosyal güvenlik hakkı diğer insan haklarından farklı bir konumda yer almaktadır. Temel hak ve özgürlükler[1] şeklinde insanlığın ortak değerleri olarak kabul edilen hiçbir insan hakkı, sosyal güvenlik hakkı kadar devletin ekonomik, ideolojik ve siyasi yapısına nüfuz edip etkilememiştir. Şüphesiz bu durum sosyal güvenliğin kavramsal boyutunu açıklama, hakkın kapsam ve sınırlarını belirleme açısından da bir zorluk oluşturmaktadır. Dolayısıyla, temel bir insan hakkı olan sosyal güvenlik hakkının söz konusu zorlukları dikkate alarak ortaya konulması bütüncül bir perspektif ile incelemeyi gerektirmektedir.

Sosyal güvenlik hakkının hukuki bir hak olduğu dikkate alındığında hakkın kapsamı, Devletin yükümlülükleri, hakkın somut düzeyde gerçekleştirilmesi, korunması ve etkinleştirilmesi başlıkları ön plana çıkmaktadır. Bu noktada yapılması gereken ilk şey, sosyal güvenlik hakkına ilişkin bir tanımlama yapmadan önce sosyal güvenliğin bir hak mı veya özgürlük mü olduğunun tespiti gerekir. Ancak belirtilen alt yapı kurulduktan sonra sosyal güvenlik hakkının tanımlanmasına geçilebilir. Böyle bir tanımlama yapıldıktan sonra sosyal güvenlik hakkının tarihi gelişimi, diğer disiplinler ile olan ilişkisi, uluslararası kuruluşların bu hak konusunda bugüne kadar gerçekleştirmiş oldukları çalışmalar ile hukuki düzenlemeleri inceleme konusu yapılması gerekir ki; hakkın insana dokunan

[1] Temel hak ve özgürlüklerden kastedilen insan haklarının pozitif hukuk tarafından tanınan ve düzenlenen kısmıdır.

tarihi, toplumsal, siyasal, ekonomik boyutları daha sağlam ve net bir şekilde anlaşılabilsin. Dolayısıyla ulusal ve uluslararası hukuk boyutuyla sosyal güvenlik hakkının etkinleştirilmesi başlığı altında tez konumuzun seçilmesine etki eden pek çok faktör bulunmakla birlikte esasen sosyal güvenlik hakkının teorik boyutunun çok derinliği ve çok çeşitli bilim dalları ile bağlantısının olması yer almaktadır.

Sosyal güvenlik hakkı, son yüzyıldır sosyal sigorta döneminden başlayarak sosyal güvenlik hakkı dönemiyle devam eden ve 21. yüzyıldaki gelişmelerle birlikte sosyal koruma tabanlı sosyal güvenlik hakkı dönemine geçmiştir. Dünyada değişen durumlara göre kendini konumlandıran ve dinamik bir yapıya sahip olan sosyal güvenlik hakkı, son zamanlarda Avrupa'da da uzun süredir tartışılan evrensel temel gelir, tutunma geliri, vatandaşlık geliri veya asgari gelir desteği adı altında belli bir takım risklere karşı devletin vatandaşlarına sağladığı bu mekanizma, sosyal güvenlik hakkı temelinde düzenlenmektedir. Asgari gelir desteğinin Türkiye'de sosyal güvenlik hakkı çerçevesinde uygulanabileceğine yönelik hukuki zemin mümkün müdür? Sosyal güvenlik hakkının etkinleştirilmesi açısından birinci kuşak haklardan farklı şekilde sosyal güvenlik hakkının ikinci sınıf muameleye tabi tutulması anlayışı ile yargılanabilirliği tartışmaları artık günümüzde geçerliliğini yitirmiştir. Bu açıdan hakkın dava edilebilirliği; hem Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Avrupa Sosyal Haklar Komitesi kararları hem de Ekonomik Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi'ne getirilen Seçmeli Protokol ile birlikte sosyal güvenlik hakkının şikayet başvurusu yoluyla sağlanmaktadır. Ülkemizde Anayasa Mahkemesi seviyesinde bireysel başvuru yoluyla sosyal güvenlik hakkının korunması eksikliklerine rağmen Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi içtihatları dikkate alınarak gerçekleştirilmesi mümkün hale gelmiştir. Çalışma içinde bu konunun farklı noktalarına değinilmiş ve eksikliklere yönelik bazı öneriler sunulmuştur.

Sosyal güvenlik hakkının konusu ve hedefleri arasında farklı bir bakış açısıyla incelenmeye değer bir diğer konu da yoksulluğun ortadan kaldırılması ve sosyal dışlanmaya karşı çözüm yolu bulunması yer almaktadır. Bu bağlamda sosyal haklar kategorisine eklenen ve sosyal güvenlik hakkı alt başlığında incelenebilecek yoksulluk ve sosyal dışlanmaya karşı korunma hakkı, Avrupa Sosyal Şartı'na da girmiştir. Dolayısıyla Türkiye'de yoksulluk ve sosyal dışlanma sorununa karşı anayasal temele sahip olan sosyal güvenlik hakkı merkezinde sosyal politikalara yön verip veremeyeceği ihtimali tartışılmıştır. Çalışmamızda yoksulluk ve sosyal dışlanmaya karşı korunma hakkının farklı unsur ve boyutlarına değinilmek suretiyle ilginç sonuçlara ulaşılmıştır.

Çalışmamız üç temel soruya bağlı olarak şekillenmiştir. İlk soru, çağdaş insan hakları anlayışında hak ve özgürlük anlamında sosyal güvenlik hakkının yerinin ne olduğudur. İkinci soru, sosyal güvenlik hakkının tarihten günümüze dünyada ve ülkemizde ne gibi değişimler geçirdiği, hangi bilim dalları ile ilişki içinde geliştiği ve bu değişimde ulusal hukuk ve uluslararası insan hakları boyutuyla normatif kaynakları ve hakkın kapsam ve öznelerinin nelerden oluştuğudur. Üçüncü soruyu ise, sosyal güvenlik hakkının etkinleştirilmesi ve gerçekleştirilmesinin önündeki engellerin

nasıl kaldırılabileceği ve yasama, yürütme/uygulama ve özellikle yargı boyutuyla hakkın etkinliğinin arttırabilmesi için nelerin yapılabileceği başlıkları oluşturmaktadır.

Çalışmamız üç bölümden oluşmaktadır. Çalışmamızın birinci bölümünde hak ve özgürlük kavramları ile birlikte sosyal güvenlik kavramı değerlendirilmiştir. Sonraki başlıklarda sosyal güvenlik hakkının gelişimi, sosyal güvenlik hakkını sağlama yöntemleri, sosyal güvenlik kavramının birbirine karıştırıldığı sosyal koruma kavramı ile ilişkisi değerlendirilmiştir. Ayrıca sosyal güvenlik hakkının tarihi gelişimi, hakkın ortaya çıkması sürecinde yaşanan siyasi gelişmeler ve toplumsal dinamikler anlaşılmaksızın sosyal güvenlik hakkının anlaşılması mümkün değildir. Bu bakımdan sosyal güvenlik hakkı konusunda en çok çabayı sarfeden uluslararası mekanizmaların başında Uluslararası Çalışma Örgütü gelmektedir. Dolayısıyla Uluslararası Çalışma Örgütü'nün sosyal güvenlik hakkı ile ilgili ele aldığı hukuki düzenlemeler çerçevesinde dönemselleştirmesi dikkate alınarak dünyada sosyal güvenlik hakkının gelişimi incelenmiştir. Daha sonra da Türkiye'deki sosyal güvenlik hakkı dönemselleştirmesi Osmanlı İmparatorluğu ve Cumhuriyet dönemleri olarak ayrı başlıklar halinde açıklanmıştır.

İkinci bölüm, sosyal güvenlik hakkının uluslararası boyut kazanması ana başlığı altında incelenmiştir. Sosyal güvenlik hakkı açısından anayasal dayanağını teşkil eden ve Birleşmiş Milletler Anayasası haline gelen Filadelfiya Bildirgesi özellikle dikkate değer bir belge olarak karşımıza çıkmaktadır. Esasen bu bölümün amacı, sosyal güvenlik hakkının uluslararası boyut kazanması ve evrensel insan hakları kategorisinde başlıca haklar içinde yer almasında bildirge, sözleşme ve tavsiyelerin sosyal güvenlik hakkının yatay ve dikey boyutlarıyla (kişiler yönüden uygulama alanı ve içerdiği güvenceler) kapsamını genel hatlarıyla ortaya koymaktır.

Üçüncü bölümde ise, sosyal güvenlik hakkının etkinleştirilmesi ve hayata geçirilmesinin önündeki engellerin hangi faktörler olduğuna değinilmiştir. Söz konusu faktörlerin ortadan kaldırılması veya etkilerinin azaltılması için çeşitli çözüm yolları ve önerilerde bulunulmuştur. Sosyal güvenlik hakkının hak temelli bakış açısıyla etkinleştirilmesinde yargı örgütü önemli bir yere sahiptir. Yargı mekanizmasının, uluslararası platformda sosyal güvenlik hakkına değişen dünya düzeni karşısında nasıl yaklaştığı, hakkın kapsam ve içeriğine yönelik ne gibi çözümler ürettiği, hakkın etkinleştirilmesi noktasında yargılamadaki eksiklikler detaylı bir şekilde özellikle Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Avrupa Sosyal Haklar Komitesi, Türk Anayasa Mahkemesi kararları ile karşılaştırmalı olarak değerlendirilmeye çalışılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. SOSYAL GÜVENLİK HAKKI KAVRAM ANALİZİ, TARİHSEL GELİŞİM VE İNSAN HAKLARI

1.1. Hak, Özgürlük ve İnsan Haklarına İlişkin Kavramsal Çerçeve

1.1.1. Hak Kavramı

Hak ve özgürlük kavramları doktrinde birbirinin yerine kullanılan kavramlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Sosyal güvenliğin de bir hak veya özgürlük olarak kabul edilmesinin yalnızca ifade farklılığı açısından değil, hukuki açıdan da önemli ve farklı sonuçlar ortaya çıkaracağı göz ardı edilemez bir gerçektir. Konuya bu açıdan baktığımızda hak ve özgürlük kavramlarına açıklık kazandırılması gerekmektedir.

Hakkın sözlük anlamı; adalet, adaletin, hukukun gerektirdiği veya birbirine ayırdığı şey, dava ve iddiada gerçeğe uygunluk, doğruluk, herkesin meşru iktidarı, bir şey üzerinde malikiyet, verilen emekten doüan manevi yetki, doğru, gerçek ve din anlamlarına gelmektedir[2]. Kelime anlamı itibarıyla hak kavramı; doğru, uygun, yerinde, layık gibi anlamlara gelmektedir. Hak kavramı gerek gündelik dilde, gerekse siyasi, hukuki, felsefi ve ahlaki terminolojide doğruluk ve yetki şeklinde iki temel anlamda kullanılmaktadır:[3] Birinci anlamda hak, bir şeyin doğru, uygun, yerinde ve layık olduğuna vurgu yaparken, ikinci anlamda ise, bir şey yapmaya yetkili olmayı bir şeyi talep edebilmeyi ifade eder. Haklardan söz edildiğinde genellikle bu ikinci anlama vurgu yapılır[4]. Hak kavramının hukuk literatüründe anlamı ise, hukuken korunan menfaat, adalet, insaf, hakkaniyet, kişilere tanınan yetki, davranış özgürlüğü, edinebilme, sahiplik ileri sürebilme yetkisi, yasa tarafından tanınan ayrıcalık demektir[5]. Hukuk genel teorisinde kabul gören bir tanıma göre hak; bireylere hukuk düzeni tarafından verilen irade kudreti, bir isteme yetkisidir[6]. Hukuki açıdan hakkın

---

[2] Türk Dil Kurumu, **Büyük Türkçe Sözlük**, 11. Baskı, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2011, s. 1026-1027.

[3] Jack Donnelly, **Teoride ve Uygulamada Evrensel İnsan Hakları**, (Çev. Mustafa Erdoğan ve Levent Korkut) 1. Baskı, Yetkin Yay., Ankara, 1995, s. 19; Nihat Bulut, **Sanayi Devriminden Küreselleşmeye Sosyal Haklar**, 1. Baskı, On İki Levha Yayınları, İstanbul, 2009, s. 7.

[4] Donelly, a.g.e., s. 19; Bulut, **Sosyal Haklar**, s. 7.

[5] Ejder Yılmaz, **Hukuk Sözlüğü**, 9. Baskı, Yetkin Yayınları, Ankara, 2005, s. 441.

[6] Kemal Gözler, **Türk Anayasa Hukuku**, Ekin Kitabevi, Bursa, 2000, s. 205; Rona Aybay, **İnsan Hakları Hukuku**, 1. Baskı, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2015, s. 3. Bu noktada hak kavramının temeli konusunda ortaya atılan üç teoriden İrade, Menfaat ve Karma teoriye değinmek gerekir. İrade teorisine göre hak; hukuk düzeninin bireylere tanıdığı

varlığından söz edebilmek için üç temel unsurun bulunması gerekmektedir. Bunlar; yetki, talep ve saygı gösterilme zorunluluğudur[7].

Hakkın birinci unsuru olan "yetki", hakkın özünde bir şeyi yapabilme kabiliyetini bünyesinde barındırma anlamına gelir. Bu bakımdan hak sahibi, o şeyi yerine getirip getirmemekte serbest olduğu gibi hakkını kullanmaya da zorlanamaz. Yani hak, hakkın kullanılması veya kullanılmaması konusunda sahibine bir takdir yetkisi vermektedir[8]. İkinci unsuru olan "talep", hakkın sahibine menfi veya müspet bir talepte bulunma yetkisi vermektedir. Yani bir hak, üçüncü kişilere yalnızca kaçınma yükümlülüğü yükleyebilir, ayrıca bir edim veya yerine getirme yükümlülüğü yükleyebilir[9]. Talep açısından bir hakka bakıldığında kişinin böyle bir konuda hakkı olduğu varsayımında, o hakkın yerine getirilmesini devletten veya üçüncü kişilerden isteme yetkisi de var demektir[10]. Son unsur olan "saygı gösterilme zorunluluğu" ise, hakkın konusundan yararlanma yetkisinin bir ilişkiye bağlı olarak tanınmasını istemek, söz konusu hakka saygı gösterilmesini meşru bir şekilde beklemek demektir. Bu tanıma göre saygı gösterilme zorunluluğu, hakkını tanımayan ya da ihlal edenlere karşı hak sahibine hakkına saygı gösterilmesini isteme veya hakkın konusundan yararlanmayı hukuki müeyyidelerle kazanma imkanı vermektedir[11]. Sonuç olarak, hak iddiası, iddiada bulunan kişiye hakkın konusundan yararlanma yetkisinin genel ve özel olarak tanınması ve bu yetkiye saygı duyulması taleplerini içinde barındırır[12].

Yukarıda yapılan açıklamalar çerçevesinde sosyal güvenlik konusunda "hak temelli yaklaşıma" gerek duyulduğuna; yani hayırseverlik, diğergamlık, gönüllülük ve yardım kuruluşlarının yüklendiği ahlakî sorumluluklar varken, niçin ihtiyaç sahipleri için ayrıca "haklara" gerek duyulduğu sorusuna cevap vermek gerekir. Bu anlayışa göre, insanların sağlık, temel gelir

---

irade gücüdür ve bireyin bu güç ile kendi iradesini başka birine hukukun çizdiği sınırlar içerisinde kabul ettirebilmesi, kendi iradesi doğrultusunda davranmaya zorlayabilmesidir. (Yukarıda verilen hakkın tanımı irade teorisine uygun düşmektedir). Menfaat teorisine göre hak, "kişilerin hukuk düzeni tarafından tanınan ve korunan menfaatleri" şeklinde tanımlanmıştır. Bu teoriye göre bir haktan bahsedebilmek için üç unsurun bir arada bulunması gerekir. Bunlar: **i)** Her şeyden önce ortada bu hakkın sahibi olacak bir kişinin bulunması, **ii)** hakkın özünün (içeriği) bir menfaat barındırması, **iii)** kişinin menfaatinin hukuk düzeni tarafından tanınıyor ve korunuyor olması gerekmektedir. Karma teoriye göre hak, hukukun kabul ettiği ve sahibini de bundan yararlanması için gerekli yetkilerle donattığı meşru menfaatlerdir. Bu teoriye göre menfaatle iradenin aynı kişide toplanması zorunlu olmadığından hiç iradesi olmayanlar veya iradesi zayıf olanlar menfaatleri de onlar adına hukuken korunmaktadır. Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. Kemal Gözler, **Türk Anayasa Hukuku Dersleri**, 22. Baskı, Ekin Kitabevi, Bursa, 2018, s. 110. Bu teoriler ışığında hak; "hukuk düzeninin saptadığı ve koruma altına aldığı ve sahibine bu korunmadan yaralanma maçıyla bazı yetkileri tanıdığı meşru çıkarlar" şeklinde tanımlanmıştır. Teoriler ve tanım için bkz. Ömer Anayurt, **Hukuka Giriş ve Hukukun Temel Kavramları**, 19. Baskı, Seçkin Yay., Ankara, 2019, s. 295-296.

[7] Mustafa Erdoğan, **Anayasal Demokrasi**, 13. Baskı, Siyasal Kitabevi, Ankara, 2017, s. 155; Halil Kalabalık, **İnsan Hakları Hukuku**, 3. Baskı, Seçkin Yay., Ankara, 2013, s. 281; Bulut, **Sosyal Haklar**, s. 7.

[8] Ayhan Döner, **Şeffaf Devlette Bilgi Edinme Hakkı ve Sınırları**, 1.Baskı, On İki Levha Yayınları, İstanbul, 2010, s. 87; Erdoğan, **Anayasal Demokrasi**, s. 141; Bulut, **Sosyal Haklar**, s. 7; Kalabalık, **İnsan Hakları**, s. 28.

[9] Döner, a.g.e., s. 87; Bulut, **Sosyal Haklar**, s. 7; Kalabalık, **İnsan Hakları**, s. 28; Erdoğan, **Anayasal Demokrasi**, s. 141.

[10] Gözler, **Türk Anayasa** , s. 205; Döner, a.g.e., s. 87.

[11] Erdoğan, **Anayasal Demokrasi**, s. 142; Bulut; a.g.e., s. 7-8; Döner, a.g.e., s. 87; Kalabalık, **İnsan Hakları**, s. 28.

[12] Mustafa Erdoğan, **İnsan Hakları Teorisi ve Hukuku**, Gözden Geçirilmiş 3. Baskı, Orion Kitabevi, Ankara, 2012, s. 10.

veya hepsini kapsayan sosyal güvenlik ihtiyaçlarını ahlakî olarak talep etmeleri zaten mümkün iken, bu talepleri bir de "hak temelli" olarak görmenin ne gereği vardır? Ancak "sosyal güvenlik" ile "hayırseverlik" arasında farklılık bulunmaktadır: Toplum için değerli olan yardımlaşma olgusu, yoksul ve yoksun düşmüş kişilerin ihtiyacını yeteri kadar karşılamaya yönelik çok düşük bir beklenti duygusu oluşturmaktadır. Çünkü bazı insanlar hasta, bakıma muhtaç, engelli veya çok yaşlı olabilecekleri gibi söz konusu insanların kendilerine yardım edecek bir aileye, yeterli gelire veyahut bir çevreye de sahip ol(a)mayabilirler. Nihayet yardım kuruluşlarının sorunun büyüklüğü ve yardıma muhtaç kişilerin çokluğu dikkate alındığında ihtiyaç sahiplerine sağlayabileceği kaynak da çok sınırlıdır. Ayrıca bu insanlara özel kanallar vasıtasıyla verilecek gönüllü destek ve yardımların yeterli olmadığı geçmişte görülmüş ve günümüzde de görülmektedir[13]. Bu yüzden insanların ihtiyacının karşılanması açısından başvuracakları nihai mercii devletin sorumluluğunda olmalıdır ki bu sorumluluğun somutlaşmış hali ise hak temelli sosyal güvenlik anlayışında açıklığa kavuşmaktadır.

1.1.2. Özgürlük Kavramı

Özgürlük, Türk Dil Kurumu sözlüğünde; "1. Herhangi bir kısıtlamaya, zorlamaya bağlı olmaksızın düşünme veya davranma, herhangi bir şarta bağlı olmama durumu, serbesti. 2. Her türlü dış etkiden bağımsız olarak insanın kendi iradesine, kendi düşüncesine dayanarak karar vermesi durumu, hürriyet" şeklinde tanımlanmaktadır[14]. Hukuk sözlüğünde ise; *"*Hürriyet; bireyin başkasına zarar vermeden istediği gibi davranması" şeklinde tanımlanmıştır[15]. Doktrinde de özgürlük kavramı için farklı pek çok tanım yapılmıştır. Ancak Abraham Lincoln'un da belirttiği üzere,

> Dünya hiçbir zaman özgürlük kelimesinin iyi bir tanımına sahip olamadı ve Amerikan halkı tam da şimdi böyle bir tanıma ihtiyaç duymaktadır. Biz hepimiz özgürlükten söz ederiz, fakat aynı şeyi kastetmeyiz . . . Burada, aynı kelimeyle adlandırılan fakat sadece farklı olmayıp aynı zamanda birbirleriyle bağdaştırılamayacak olan şeyler söz konusudur[16].

[13] Serkan Yolcu, **Anayasa Yargısında Sosyal Hakların Korunması**, Seçkin Yay., Ankara, 2018, s. 49; W. James Nickel, "Poverty and Rights", **The Philosophical Quarterly**, 55(220), 2005, s. 397. Hak temelli yaklaşım yerine emek piyasalı hayırseverlik yaklaşımının günümüzde hakim olduğu yönünde bkz. Makbule Şiriner Önver vd., "Sosyal Hak mı? Sosyal Yardım mı?", **Sosyal Adalet İçin İnsan Hakları: Sosyal Haklar**, Ed. Kıvılcım Akkoyunlu Ertan vd., TODAİE, Ankara, 2014, s. 175 vd.

[14] **Büyük Türkçe Sözlük**, s. 1869.

[15] Ejder Yılmaz, **Hukuk Sözlüğü**, 9.baskı, Yetkin Yayınları, Ankara, 2005, s. 964.

[16] Friedrich A. Hayek, **The Constitution of Liberty**, The University of Chicago Press, 1978, s.11. Akt. Atilla Yayla, **Özgürlük Yolu: Hayek'in Sosyal Teorisi**, 2. Baskı, Liberte Yayınları, Ankara, 2000, s.22.

Hayek'e göre özgürlük[17]; kabaca cemiyet içinde yaşayan insanın epeyce yaklaşmayı umabileceği ama tam olarak gerçekleştirme umudu olmayan bir hâli anlatır. Dolayısıyla özgürlük politikasının amacı; toplumda cebri ve cebrin zararlı etkilerini asgariye çekmek olmalıdır.

Doktrinde başka bir tanıma göre özgürlük, kişinin insan olmasından kaynaklanan serbestçe davranma iradesidir[18]. Bir başka tanıma göre özgürlük "kişinin hayatını kendi tercihine göre kurma çabasının başkalarınca –özellikle siyasi otorite tarafından- keyfi olarak engellenmemesi demektir"[19]. Rivero özgürlüğü, "insanın kişisel davranışlarını kendisine göre seçtiği bir kendi kendini belirleme iktidarı"[20] olarak tanımlamıştır. Benzer bir tanımda da özgürlük; "bir şeyi yapma veya yapmama, belli bir şekilde davranıp davranmama erki, kısaca serbest hareket etme gücü" olarak ifade edilmiştir[21]. Tawney ise özgürlüğü eşitlik ilkesi ile birlikte ele alarak, özgürlük sorununun yalnızca siyasî değil aynı zamanda ekonomik ilişkilerde de önemli işlevi ve özgürlüğün siyasi alandan ekonomik alana doğru genişlemesinin endüstri toplumlarının en başta gelen görevi olduğunu dile getirmektedir. Ona göre "özgürlük, sadece asgari medeni ve siyasi haklar açısından değil, aynı zamanda ekonomik olarak zayıfların ekonomik açıdan güçlü olanların merhametine bırakılmaması ve son çare olarak herkesin iradesine bırakmaktan ziyade, giderek eşitlik anlamında anlaşılırsa özgürlük eşitliğin sunulması olarak bir şart olarak kabul edilmelidir."[22] "Özgürlük sorunun tek çözümü vardır, o da eşitlikte yatar. Zayıfların özgürlüğü, güçlülerin kısıtlanmasına; fakirlerin özgürlüğü zenginlerin kısıtlanmasına; zekası az olanların özgürlüğü keskin zekalıların kısıtlanmasına bağlıdır."[23]

Özgürlük, kişinin toplum içerisinde sahip olduğu bağımsız alanıdır. Özgürlük, sahibine bir yetki vermesi yanında daha çok kişinin bağımsızlığını ifade eder[24]. Genel anlamda özgürlük için yapılan tanımlama, "Benim özgürlüğümün başladığı yerde başkalarının hakları sınırlanırken,

---

[17] Hayek, **The Constitution of Liberty**, s.11-12; Friedrich A. Hayek, **Özgürlüğün Anayasası Constitution of Liberty**, Çev. Yusuf Ziya Çelikkaya, Big Bang Yayınları, 1. Baskı, 2013, Ankara, s. 38. Hayek'e göre "özgürlük" sadece insanların diğer insanlarla ilişkisine atıfta bulunur ve bir tek ihlal de insanlardan gelen icbardır. Nitekim, kişinin özgür olup olmaması kişinin kendisinin hareket biçimini halihazır planları doğrultusunda şekillendirme umudu taşıyabilmesine veya bir başkasının o kişiyi onun iradesinden ziyade kendi iradesi doğrultusunda davrandırma koşullarını kontrol edecek güce sahip olmasına bağlıdır, tercih çeşitliliğine değil. Dolayısıyla özgürlük, bireyin güvence altına alınmış özel bir alana sahip olmasını ve buna başkalarının müdahale edemeyeceği hal ve şartlar kümesinin olduğunu önceden varsayar. Ayrıntılı bilgi için bkz. Hayek, **Constitution of Liberty**, s. 13 vd.

[18] Faruk Pekin, **Demokrasi, Sendika Özgürlüğü ve Sosyal Haklar**, Alan Yay., İstanbul, 1985, s.16.

[19] Mustafa Erdoğan, **Anayasal Demokrasi**, Siyasal Kitabevi, Ankara, 1999, s. 167.

[20] (La liberté est un pouvoir d'autodétermination, en vertu duquel l'homme choisit lui-même son comportements personels) Jean Rivero ve Hugues Moutouh, **Les libertés publiques, , C.I**, PUF, Thèmis, 9. Baskı, Paris, 2003, s. 5, Akt. Kemal Gözler, **İnsan Hakları Hukuku**, 1. Baskı, Ekin Basım Yayım Dağıtım, Bursa, Temmuz 2017, s. 63.

[21] Gözler**, İnsan Hakları**, s. 63; Kemal Gözler, **İnsan Hakları Hukukuna Giriş**, 1. Baskı, Ekin Yay., Bursa, 2017, s. 37.

[22] R.H. Tawney, **Equality (With a New Introduction by M. Titmuss Richard)**, Unwin Books, London, 1964, s. 164-168.

[23] Tawney, a.g.e., s. 173.

[24] İbrahim Kaboğlu, **Özgürlükler Hukuku 1**: **İnsan Hakları Genel Kuramına Giriş**, 7. Baskı, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, 2013, s. 12.

başkasının özgürlüğünün başladığı yerde de benim haklarım sınırlanır." şeklinde ifade edilegelmiştir. Felsefi açıdan özgürlük konusunda bütün düşünürlerin üzerinde birleştikleri açıklama ise şöyledir: "Hiçbir baskı altında kalmadan kişinin davranışını düzenlemesi, bunu yaparken de yasaklarla karşılaşmaması"[25] olarak ifade edilmiştir.

Tarihsel anlamda özgürlük açısından 1789 Fransız Bildirisi'nde sadece klasik haklar şeklinde ifade edilen birinci kuşak hakların yer alması, insanın doğuştan bir takım haklara sahip olduğu ve devletin bu hakları tanıyıp güvence altına almaktan başka bir görevinin olamayacağı anlayışının göstergesidir. Öte yandan bireylerde kaynağını bulan doğuştan gelen bu hakları tanımak ve açıklamak şeklinde ortaya çıkan özgürlük anlayışı, aynı zamanda yönetenleri bağlar, koyacakları kuralların sınırlarını belirler ve yönlendirir[26]. Bu soyut ve negatif özgürlük anlayışından sosyal haklar dediğimiz yeni hak kategorilerinin ortaya çıktığı 1848 Fransız Anayasası ile başlayan ve 20. yüzyılın ilk yarısından itibaren yaygınlaşan ve adına özgürleştirme düşüncesi denen yeni bir anlayışa geçilmiştir. Özgürleştirme düşüncesi anlayışı, devletin insanların doğuştan sahip oldukları düşünülen hakları güvence altına almasının yeterli olamayacağını, değişen ve karmaşık hale gelen ekonomik koşullar karşısında insan haklarının tam anlamıyla gerçekleşmesinin, bir takım mali ve ekonomik kaynakların harekete geçirilmesiyle mümkün olabileceğini kabul etmiş ve bu bağlamda devlete önemli görev ve sorumluluklar yüklemiştir[27].

1.1.3. İnsan Hakları Kavramı

Temel hak ve özgürlükler alanında kullanılan kavramlar içinde en kapsamlı olanı insan hakları kavramıdır. Kavram olarak "insan hakları"; ırk, renk, cinsiyet, dil, din, felsefi düşünce, siyasal tercih, ulusal ya da toplumsal köken vb. ayrımlar gözetilmeksizin, bütün insanların belirli bir takım temel

---

[25] Mehmed Akad, **Teori ve Uygulama Açısından 1961 Anayasasının 10. Maddesi**, Doçentlik Tezi, Fakülteler Matbaası, İstanbul, 1984, s. 11.

[26] Akad, **1961 Anayasası**, s. 12; İlyas Doğan ve Gülden Çamurcuoğlu, "Fransa'da İnsan Haklarının Gelişimi", Ed. İlyas Doğan, **İnsan Hakları Hukuku**, 2. Baskı, Astana Yayıncılık, Ankara, 2015, s. 103, 113; Ayferi Göze, **Siyasal Düşünceler ve Yönetimler**, 17. Baskı, Beta Yay., İstanbul, 2017, s. 634-635; Ahmet Mumcu ve Elif Küzeci, **İnsan Hakları ve Kamu Özgürlükleri**, 8. Baskı, Turhan Kitabevi, Ankara, 2019, s. 80-81. Sosyal hakların insan haklarının tarihsel gelişim süreci hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Evra Çetin, **1982 Anayasası'nda Sosyal Haklar ve Avrupa Sosyal Şartına Dair Spesifik Sorunlar**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi- Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2008, s. 8-13.

[27] Bulut, **Sosyal Haklar**, s. 53-54. Bu anlayışa göre özgürlük, soyut olarak savunulması gereken bir durumu değil; sürekli olarak kazanılması gereken bir olguyu ifade eder. Dolayısıyla insanın özgür olmasından kasıt sadece bireyin doğuştan kişiliğine sıkı sıkıya bağlı olduğu düşünülen haklara sahip olması ve bu hakların güvenceye alınması değil; aynı zamanda gerektiğinde yaşadığı toplumun koşullarına uygun şartların değiştirilmesi ve iyileştirilmesi demektir. Bu konuda Tawney'e göre, belli bir zaman ve mekanın gerçeklerinden ayrılan soyut anlamda özgürlük yoktur. Özgürlük bir yerde alternatifler arası bir tercih demektir. Özgürlük ya belirli bir zamanda belirli şartlarda belirli şeyleri yapmak ya da yapmayabilmektir veyahut da hiçbir şey demek değildir. Özgürlük; özünde bir dizi alternatif arasından seçim yapma yetisine sahip olmak demektir. Bir başka deyişle özgürlükten bahsedebilmek için alternatifler ve bunlar arasında seçim yaparken sıradan insanların olanaklarının (capacity) veya kendi tercihlerini seçebilme güçlerinin eşitsizlikleri düzelten veya onların etkilerini nötralize eden tedbirlerle arttırılıp arttırılmadığına bağlıdır. Tawney, a.g.e., s. 228, 234. Özgürleştirme anlayışının Marksizm bakış açısı hakkında bkz. Kemal Gözler, **Anayasa Hukukunun Genel Esasları**, 10. Baskı, Ekin Yay., Bursa, 2018, s. 409.

haklardan yararlanmasını öngören temel anlayışa denir[28]. İnsan hakları kavramı daha çok ulaşılacak en üst ideali, "olması gereken" haklar silsilesini ifade etmektedir.

1789 Bildirisi'nin 2. maddesi "Bütün siyasal birliğin amacı, insanın doğal ve daimi haklarını korumaktır. Bu haklar özgürlük, mülkiyet, güvenlik ve baskıya (zulme) karşı direnme haklarıdır." Jean Rivero belirtilen maddeyi yorumlarken; "İnsan hakları özgürlüklerdir." ibaresiyle, bu hakların herkese yaşamını dilediğince düzenleme olanağın tanıdığını ve toplumun bireyin özerk dünyasına karışamayacağını net bir şekilde belirtmiştir[29].

Hak kavramında bahsedildiği üzere her hak ancak bir hak sahibine bağlı olarak somut anlam ifade eder. Her hak, o hakkın sahibine başka kimselere talepler yönelterek, karşı tarafın belli bir davranışta bulunmasını ya da belli bir davranıştan kaçınmasını isteme yetkisi verir. Bu istemin veya talebin yöneltilebileceği karşı taraf hakkın niteliğine göre değişiklik gösterirken; insan hakları kavramına giren haklar bakımından karşı taraf "devlet" tüzel kişiliğidir[30].

İnsan haklarının devletçe tanınarak yasalaşmış kısmına ise kamu özgürlükleri denmektedir. İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'ne[31] göre "Herkesin, nerede olursa olsun hukuk kişiliğinin tanınması hakkı vardır" (m. 6). Bu hüküm, " insan hakları" kavramının coğrafi alanlardan, devlet sınırlarından bağımsız "evrensel" niteliğini gösteren önemli bir ilkedir.

1.1.3.1. Hak ve Özgürlük Arasındaki İlişki

Hak; özgürlüklerin yasalarca güvence altına alınan kısmıdır. Yani özgürlükleri sağlamak için kişiye tanınan yetkilerdir[32]. Başka bir ifadeyle hak; bir özgürlüğün sağlanması amacıyla kişiye anayasa ve kanunlarla (mevzuat) tanınmış yetki demektir. İki kavram arasındaki farkları sıralayacak olursak: 1) Hak somut, özgürlük ise soyut bir kavramdır. Hak özgürlüğün uygulanması sırasında devreye girer[33]. Diğer bir ifadeyle hak, özgürlüğün somutlaşmış biçimidir ve özgürlüğün dış dünyada kullanılabilmesinin aracıdır. Soyut bir kavram olan özgürlük, bütün hakların kökeninde bulunmakla

---

[28] Aybay, **İnsan Hakları**, s. 4.

[29] Jean Rivero, **Les Liberte Publiques**, P.U.F., Paris, 1978, s. 60, Akt. Akad, **1961 Anayasası**, s. 14.

[30] Aybay, **İnsan Hakları**, s. 4.

[31] Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nun 10 Aralık 1948 tarihinde sosyal sorunların küresel nitelikli oluşu ve uluslararası düzeyde çözüm bulma arayışlarının neticesi olarak Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Evrensel Bildirisi kabul edilmiştir.

[32] Tarık Zafer Tunaya, **Siyasal Kurumlar ve Anayasa Hukuku**, 5. Bası, Araştırma, Eğitim ve Ekin Yay., İstanbul, 1982, s.187; Faruk Pekin, **Demokrasi, Sendika Özgürlüğü ve Sosyal Haklar**, Alan Yay., İstanbul, 1985, s.16. Çoban'a göre, özgürlükler hukuk düzeninden önce mevcuttur ve hukuk düzeni tarafından tanınmasına lüzum yoktur. Ancak bir haktan bahsedebilmek için hukuk düzeninin mevcudiyeti şarttır. Böylece hakkın, hukuk düzeni tarafından korunan özgürlükler olduğu sonucuna varılabilir. Bu konuda üzerinde anlaşılabilen tek nokta, özgürlüğün bir hak olarak kabul edilmesidir. Hak ve özgürlük kavramlarının karşılaştırılması konusunda ayrıntılı bilgi için bkz. Nazlı Çoban, "Sendika Özgürlüğü Mü? Sendika Hakkı Mı?", **Legal İSGHD**, 13 (62), Temmuz 2019, s. 574-577.

[33] Gözler, **Türk Anayasa**, s. 205; Kaboğlu, **Özgürlükler Hukuku,** s. 13.

birlikte, her hak da bir şekilde özgürlüklere dayanır[34]. 2) Haklar mahkeme önünde ileri sürülebilirken[35] özgürlüklerin böyle bir özelliği bulunmamaktadır. 3) Özgürlüğün gerçekleşmesi için başkalarının veya devletin bir şey yapmasına gerek yoktur; özgürlük kişinin kendi fiiliyle gerçekleşir[36]. Ancak hakkın gerçekleşmesi için diğer kişilerin veya devletin hak sahibi kişi lehine bazı edimlerde bulunması gerekir. Yani hakkı gerçekleştiren fiil, hak sahibinden değil, başka kişilerden veya devletten gelmelidir[37].

Bir özgürlüğün hoşgörü anlayışı olarak varlığına müsaade etmekle, o hakkın bir özgürlük olarak kabul edilmesi aynı anlama gelmez. İlki daha dar kapsamlı ve sınırlayıcıdır. Çünkü özgürlük aynı zamanda hak demektir[38]. Demokratik haklar ise resmi olarak evrensel kabul edilirken, bu hakları kullanacak kimselerin haklarını etkin bir biçimde kullanabilme fırsatları evrensel değildir[39]. Hak ve özgürlük kavramı sık sık birbiri yerine kullanılmakla birlikte eş anlamda kavramlar değildir. Özgürlük daha geniş kapsamlı ve soyut; hak bunun özelleştirilmiş ve somutlaştırılmış bir ifadesidir[40].

Özgürlük, bir şeyi yapma veya yapmama, belli bir biçimde davranıp davranmama iradesidir. Hak kavramı ise daha geniş bir anlamı ihtiva eder. Hak olumlu edim olarak "yapma" şeklindeki bütün durumlara uygulanabildiği ölçüde özgürlük kavramını içine alır. Ancak herhangi bir şeyi devletten veya onun aracılığıyla özel kişilerden "isteme yetkisi" anlamında düşünüldüğünde onu aşan bir anlama sahiptir[41]. Montesquieu'nun ünlü tarifine göre hürriyet; kanunların müsaade ettiği her şeyi yapabilmek hakkıdır[42]. Tawney'e göre özgürlüğün arttırılması, onunla çatışan özel ve belirli bazı özgürlüklerin kısıtlanması ile mümkündür. Özgürlüğün gereği olan haklar eğer onu koruyacak ise, yalnız formel/resmi olarak kalmamalı fakat onları mümkün kılacak şartlarla bir arada bulunmalıdır[43].

---

[34] Döner, a.g.e., s. 87; Özgürlük bir haktır; ama her hak özgürlük demek değildir. Bkz. İbrahim Ö. Kaboğlu, **Anayasa Hukuku Dersleri (Genel Esaslar)**, 9. Baskı, Legal Yayıncılık, İstanbul, 2014, s. 212; Kaboğlu, **Özgürlükler Hukuku,** s. 13-14.

[35] Kaboğlu, **Özgürlükler Hukuku**, s. 13; Gözler, **Türk Anayasa**, s. 205.

[36] Kaboğlu, **Özgürlükler Hukuku**, s. 17; Kaboğlu, **Kollektif Özgürlükler**, s. 14, Gözler, **Türk Anayasa**, s. 205.

[37] Gözler, **Türk Anayasa**, s. 205.

[38] Doğan ve Çamurcuoğlu, "Fransa'da İnsan Hakları", s. 112.

[39] Zygmunt Bauman**, Modernite, Kapitalizm, Sosyalizm, Küresel Çağda Sosyal Eşitsizlik**, 1. Baskı, Say Yayınları, İstanbul, 2013, s. 21.

[40] Fazilet Nurel Argun, "Sendikal Hak ve Özgürlüklerin Hukuki Niteliği", **TBB Dergisi**, 1995/1, s. 10.

[41] İbrahim Ö. Kaboğlu, **Kollektif Özgürlükler**, Dicle Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yay., 1989, s. 14 vd.

[42] Argun, a.g.m., s. 10-11; Ayrıca bkz. Münci Kapani, **Kamu Hürriyetleri**, 6. Baskı, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yay., 1981, s. 5.

[43] Tawney, a.g.e., s. 233-235. Bir toplum, bireyleri tam olarak gelişebilirse özgürdür. İnsan onuruna yaraşır bir yaşam imkanı yalnız bir azınlığa tanınırsa özgürlük adı verilen şeyler imtiyaz olur. Bu gibi fırsatların daha geniş bir biçimde paylaşılmasını sağlamak yalnızca eşitsizliği ortadan kaldırmakla kalmaz, ayrıca özgürlüğün kapsamını da genişletir. İşte sosyal güvenlik hakkı da bu amaçları gerçekleştirmek ve eşitliği özgürlükle beraber vatandaşlarına sağlamak için gelirin yeniden dağıtımı yoluyla sadece düzenleyici bir hak olarak kalmamış bir takım hakların da kaynağı ve tamamlayıcısı

Akad'a göre[44] insan hakları; özgürlüğün açıklanması, dış dünyaya duyurulmasıdır. Başka bir ifadeyle 1789 Bildirgesi'ndeki özgürlük, insana eskiden verilmiş, doğuştan tanınmış, yani insan doğası ile birlikte var olan bir haktır, bir yetkidir. Dolayısıyla özgürlükle hakkın birbiriyle iç içe girmiş olduğunu söyleyebiliriz. Her hakkın özünde/içinde bir özgürlük saklıdır[45]. Birey o özgürlüğü dışa vurmak isteyince ya da dışarıdan o özgürlüğe yönelik saldırıyla karşılaşınca artık o özgürlük hak şekline dönüşmektedir. Böylece bireyin özgürlüğünü dış dünyaya çıkarıp savunduğunu söyleyebiliriz. Bu açıklamalar ve tarihsel olarak 18. yüzyıl ve 1789 Bildirisi hükümleri ışığında hak ve özgürlük ilişkisini değerlendirdiğimizde, her özgürlüğün bir hakka dayalı olduğu ve bu hakkın da yasayla belirleneceği gerçeği karşımıza çıkmaktadır[46]. 18. yüzyıl haklar felsefesi, insanı toplumdan soyutlarken iktidarla arasında sosyal grupların girmesine izin vermemiştir. Ancak 1848 Anayasası ile birlikte bir takım topluluk ve örgütlere rastlanmaktadır. Nitekim bu gelişme, aynı şekilde haklar teorisinin içeriğini değiştirmek suretiyle yeni bir anlayış getirmiştir. İnsan hakları ile ilgili ilk gelişme, sosyal haklar adı altında yeni bir haklar kategorisinin ortaya çıkması sayılabilir. İkinci olarak hak ve özgürlük ilişkisi açısından hakların tanınmasıyla birlikte görev-hak ayrımının ortaya çıkması sayılabilir. Şöyle ki, hak ile görev arasında bu türden bir ilişkinin gündeme gelmesiyle birlikte önce belirli bir toplumda yer alan insanın etkinlik alanı genişlemiş; daha sonra o zamana kadar geleneksel haklara/kişisel haklar ve yönetenleri seçmeyi sağlayan siyasal haklara sahip olan insan iktidardan başka bir takım hak ve yükümlülüklerin de yerine getirilmesini istemiştir[47]. Bu bakımdan hukuk dilindeki hak kavramının "özgürlükleri koruyan, onu kurumsallaştıran, yapma ya da yapamamaya dair herhangi bir baskının olmaması şeklinde tezahür eden özgürlük kavramının başka bir isim altında hukuki kimliğe bürünmesi"[48] şeklinde yerleşmiş bir tanımı bahsedilen görev-hak ayrımına işaret etmektedir.

İnsan hakları terminolojisinde hak ve özgürlükler genel teorisi kitaplarında kişisel haklar incelenirken sosyal hakların ya hiç incelenmediği ya da alacak (talep) hakları şeklindeki sosyal hakları özgürlükler rejimi dışında inceledikleri görülmektedir[49]. İşte bu çalışmada, insan hakları

---

olmuştur. Bkz. Esin Örücü, **Sosyal Refah Devletinde Bir Sosyal Kamu Hizmeti: Konut,** İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 1972, s. 22-23.

[44] Akad, **1961 Anayasası,** s.14-15.

[45] Hak bir talepler zinciridir. Lewis'e göre ise özgürlük garanti edilince adı hak olur. Bkz. John Lewis, "On Human Rights", **Human Rights Comments and Interpretations**, A syposium edited by Unesco, 25 July 1948, ss.43-58. Akt. Örücü, **Konut**, s. 24-25 dn. 88.

[46] Ancak günümüz insan hakları anlayışında her hak kendi içinde bir özgürlüğü taşır mı ve ona bağlı mıdır? sorusuna özellikle 20. yüzyıl siyasal belgelerinde gördüğümüz ekonomik ve sosyal haklar tablosunu göz önüne getirdiğimiz zaman olumlu cevap vermemiz mümkün değildir. Her özgürlüğün bir hakka dayandığı insan hakları anlayışını 18. yüzyıl şartları içinde anlamamız gerektiği yönünde bkz. Akad, **1961 Anayasası,** s. 15.

[47] Akad, **1961 Anayasası**, s. 20-21; Fransa'da insan haklarının gelişimi için bkz. Doğan ve Çamurcuoğlu, "Fransa'da İnsan Hakları", ss.103-116.

[48] Mehmet Semih Gemalmaz, **Devlet, Birey ve Özgürlük**, 2. Baskı, Legal Yay., İstanbul, 2012, s. 512.

[49] Isabelle Boucobza vd., "Fransız Öğretisi Söyleminde Sosyal Haklar: İnkar ve Kabul Arasında", **Anayasal Sosyal Haklar: Avrupa Sosyal Şartı, Karşılaştırmalı Hukuk ve Türkiye**, Ed. İbrahim Ö. Kaboğlu, İstanbul, Legal Yay. 2012,

sınıfında yer alan ama maalesef uygulama ve hukuk literatüründe üvey evlat muamelesi gören sosyal haklar kategorisinin önemli bir başlığını oluşturan sosyal güvenlik hakkının, bu muameleye layık olmadığı; tam tersi bu anlayışın değişmesi gerektiği düşüncesinden hareketle bir inceleme çabası içine girilmiştir.

1.1.3.2. Hak ve Özgürlük Anlamında Sosyal Güvenlik Hakkı

Özgürlük yapabilmek ve karar vermek; hak ise istemek anlamında kullandığına göre, bireyin sahip olduğu yapabilme yeteneği, bağımsızlık, yetki ve iktidar kavramlarını içinde barındıran özgürlük, öznesi etken, muhatabı edilgen olduğundan devlet ve toplum müdahalesini kabul etmez. Hak söz konusu olduğunda ise özgürlüğün tersine, hak sahibi birey, talepte bulunmaktadır[50]. Sosyal haklar, o toplumun bireylerinin asgari ihtiyaçlarının devlet ve toplum tarafından karşılanması anlamında bizi sosyal devlete götürmektedir. Sosyal devlet bu amaçları gerçekleştirmek ve eşitliği özgürlükle bir arada vatandaşlarına sağlamak için gelirin yeniden dağıtım yoluna giderken yalnız düzenleyici bir mekanizma olarak kalmamış sosyal güvenlik hakkının da kaynağı olmuştur[51]. Sosyal güvenlik hakkı açısından konuya değinildiğinde, söz konusu bu hak isteme hakları kategorisinde yer alan sosyal haklardan olduğuna göre, bu hakkın devlet tarafından sağlanması, bir bakıma sosyal güvenlik hakkının da özgürlüğün bir türü ve değişimi[52] olarak nitelendirilmesini haklı kılmaktadır.

Sosyal haklar; en basit ifadesiyle ekonomik bakımdan güçsüz ve zayıf olanları korumayı amaçlamaktadır. Sosyal haklar, dar ve geniş anlamda tanımlanabilir. Buna göre, geniş anlamda sosyal haklar; bir ülkede yaşayan tüm vatandaşların her alandaki yaşam düzeyini yükseltmek ve geliştirmek için devlet tarafından alınması gereken maddi ve maddi olmayan önlemler bütünüdür[53]. Dar anlamda sosyal haklar ise, toplumda yaşayan ve statü itibarıyla güçsüz ve zayıf konumda bulunan kesimlerin, insan onuruna uygun bir yaşam standardının altına düşmemeleri için devletin önlemler almak veyahut doğrudan edimlerde bulunmak suretiyle gerçekleşen ve özü itibarıyla toplumsal eşitsizliklerden kaynaklanan sakıncaları ortadan kaldırmaya yönelen haklardır[54].

---

s. 74. Aynı bildiride, Fransız hukukunun temel eserlerinde ve bilhassa "Hukuka Giriş" kitaplarının çoğunda sosyal hakların adı bile geçmez. Sosyal haklara değinen eserlerde ise bu haklar kısaca ve sosyal haklar kategorisi zikredilmeden geçmektedir. Çoğunluğun sosyal hakları önemsizleştirme, sınıflandırma dışı bırakma, değersizleştirme ve inkar eğilimi, yoksulluğun hukuki bir sorun olmadığı ve yoksulların haklarının hukuk içinde düşünülmesinin mümkün olmadığı anlamına gelmektedir. Aynı yer, s.73-74.

[50] Kaboğlu, **Özgürlükler Hukuku**, s. 14.

[51] Örücü, **Konut**, s. 23. Bu konuda karşı görüşte olan Pound, "devletin karşılayacağı istemlerin hak diye adlandırılması ve anayasalar yoluyla vatandaşlara bu hakların vaat olarak sunulmasının Anayasal yapıyı zayıflatacağı ve garantilenmiş hakları Anayasal bir beyanname ile yapmanın Anayasaların değerini düşüreceği ve her ne olursa olsun bir hükümetin herkesi yoksulluktan kurtaramayacağı" fikrini ileri sürerek bu sistemi eleştirmiştir. Bkz. Roscoe Pound, "Law in the Service State: Freedom Versus Equality", **American Bar Association Journal**, C.36, December 1950, s. 978.

[52] Kaboğlu, **Özgürlükler Hukuku**, s. 13.

[53] Özge Yücel Dericiler, **Sosyal Haklar ve İnsan Hakları Hukuku Çerçevesinde Devletin Yükümlülükleri: Refah Devletinin Krizi Ekseninde Bir İnceleme**, 1.Baskı, On İki Levha Yayınları, İstanbul, 2014, s. 41.

[54] Bulut, **Sosyal Haklar**, s. 62; Kaboğlu, **Özgürlükler Hukuku**, s. 252.

Yukarıda yapılan sosyal hak tanımlarına bakıldığında, esasen hem sosyal güvenlik hakkının dar anlamda sosyal haklar tanımına uyduğunu hem de geniş anlamda sosyal haklar tanımının da geniş anlamda sosyal güvenlik hakkı anlamına geldiği görülecektir.

Sosyal güvenliğin özgürlük boyutu anlamında felsefi boyutuna bakıldığı takdirde ise şöyle sorunlar ile karşılaşılmaktadır. Acaba değişen devlet algısının getirmiş olduğu daha geniş sosyal haklar tanımak suretiyle insanlara; daha iyi yaşama şartları vadeden, onları hayat denilen maceranın türlü risklerine karşı koruyan bir toplumda teorik olarak eksiksiz ve dört başı mamur bir sosyal güvenlik hakkından yararlanabilmek için bireylere özgürlüklerinden tamamen vazgeçmeleri teklif edildiğini varsaydığımızda, acaba insanlar buna razı olacaklar mıdır? Başka bir deyişle, bireyler eşitlik ve sosyal güvenlik içinde rahat bir hayat sürebilmek için özgürlüklerinden fedakârlık noktasında nereye kadar gidebilirler?[55]. Bu sorunun cevabında bir düşünür bu soruya veciz bir şekilde "Ben ekmeksiz yaşarım, hürriyetsiz yaşayamam"[56] diyerek özgürlüğün hayatta en önemli değerlerden biri olduğunu vurgulamıştır. Bu sorunun başka bir açıdan şu şekilde cevaplandırılması da mümkündür. Buna göre, sosyal hakların ve sosyal güvenlik hakkının tanınmış olmasına bağlı olarak toplumsal hayatta genel bir tehlikenin olduğunu söylemek biraz abartılı olacaktır. Dolayısıyla, özgürlük bilinci ile demokratik geleneklerin kökleşmiş olduğu ülkelerde sosyal hakların tanınması, kişisel ve siyasi hak ve özgürlüklerden fedakârlık etmeyi gerektirmez. Örneğin İngiltere ve İskandinav ülkeleri gibi sosyal güvenliğin en geniş ölçüde gerçekleştirilmiş olduğu ülkelerde, temel özgürlüklerin tehdit altında olduğu veya bunların herhangi bir sınırlamaya tabi tutulduğu söylenemez[57]. Parijs'e göre, bir toplumda gerçek özgürlüğün olabilmesi için üç temel prensibin bir arada bulunması gerekmektedir. İlk olarak, çok iyi kurulmuş bir sosyal güvenlik hakkı sistemi; ikinci olarak, insanların kendi kendilerinin sahibi olmaları; sonuncusu ve en önemlisi de insanların kendi istediklerini yapabilme olanaklarına sahip olmalarıdır[58]. Bu noktada diğer hakları ortadan kaldırmak pahasına başlı başına sosyal güvenlik hakkını ön plana çıkaran ve sadece sosyal güvenliğin insana özgürlük sağlayabileceğini savunan materyalist görüşün doğru olmadığı, dahası karnı aç ve işsiz bir

---

[55] Münci Kapani, **Kamu Hürriyetleri**, 6. Baskı, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yay., 1981, s. 82.

[56] Said Nursi, **Emirdağ Lahikası-I**, Envar Neşriyat, İstanbul, 1996, s. 19. Temel hak ve özgürlüklerin tehdit altında olduğu az gelişmiş ülkeler ile özgürlük duygusu köklü olmayan toplumlarda yakın tarihimiz, yoksulluk içinde bulunan geniş halk kitlelerinin maddi durumlarını düzeltmek adına özgürlüklerini yok etmek suretiyle diktatörlük rejimi (Arjantin'deki Peron rejimi, Arap diktatörlükleri gibi) kurduklarına şahittir. Bu bakımdan yoksul halkın bir nebze de olsa refaha kavuşabilme ümidi ile özgürlüklerinin yok edilmesine ses çıkarmamaları, insanın özgürlük ile ekmek arasında bir tercih yapmaya zorlandığı zaman ekmeği seçmesine bağlanmaktadır. Ancak devletin asli görevi halkını böyle bir tercihe mecbur etmemesidir. Kapani, a.g.e., s. 82-83.

[57] Kapani, a.g.e., s. 82. Esasen sosyal hakların özerkliğin ön koşulların sağlamakla birlikte tamamen anayasal özerkliğe dayalı haklar ile uyumlu değildir. Basit bir anlatımla insanların bir çok seçeneğe sahip olmasına rağmen, sağlık, sosyal güvenlik gibi en temel ihtiyaçların olmadığı bir sistemin olduğu bir toplumda özerk/bağımsız bir yaşamın kurulmasında başarılı olunamayacaktır. Bkz. Kai Möller, **The Global Model of Constitutional Rights**, Oxford University Press, United Kingdom, 2012, s. 38.

[58] Philippe Van Parijs, **Real Freedom For All: What (if anything) Can Justify Capitalism**, Oxford University Press, 1995, s. 25; Ayten Davutoğlu, "Sosyal Politika ve Alternatif Toplum Modeli Arayışları: Temel Gelir Önerisinin Ütopya Kavramı Çerçevesinde Okunması", **Sosyal İnsan Hakları Uluslararası Sempozyumu III**, 25-26 Ekim 2011 Kocaeli, Petrol-İş Yayını, İstanbul, 2011, s. 209.

insanın tam anlamıyla özgür olamayacağı tartışmasızdır. Bu durumun tam tersi de yani karnı tok ve iş sahibi olan bir insanın mutlaka özgür olduğunu söylemek de mümkün değildir. Özetle sosyal güvenlik, gerçek bir özgürlük ve demokratik düzenin başlıca şartlarından biri olabilir; fakat başlı başına bir özgürlük ortamı sağlamak ve insanı özgür kılmak için yeterli değildir[59].

1.1.3.3. Sosyal Güvenlik Kavramının Hak Niteliği

İnsan hakları ve iktisat, insanlık tarihi kadar eskiye dayanan birbiriyle bağlantılı kavramlardır. Şöyle ki; insan hakları, insanları korkudan kurtarmaya çalışırken, iktisat da insanları isteklerinin sınırlayıcılığından kurtarmaya çalışmaktadır. İstek ve arzulardan özgür olmadıktan sonra gerçek manada bireysel özgürlükten bahsedilemeyeceği gibi ifade özgürlüğü olmaksızın da gerçek iktisadi seçimlerden bahsedilemez. Dolayısıyla iktisatta insan hakları boyutu olduğu kadar, insan haklarında da iktisadi bir boyut bulunmaktadır[60]. Bu iki disiplinin birbiriyle olan sıkı bağı neticesinde sosyal güvenlik kavramının hak niteliğine kavuşmaya başlaması ise modern devletin şekillenmeye başladığı 19.yy'ın sonlarına denk gelmektedir. Bu dönemden itibaren sosyal güvenliğin hukuk düzeninde tanınması, modern devletin vatandaşlarını esirgeyen/koruyan devlet[61] olarak nitelendirilmesiyle bağlantılı bir husustur. Gerçekten değişen devlet anlayışıyla birlikte sosyal güvenlik hakkının da bu sistemde yer aldığı görülmektedir. Sosyal güvenlik hakkının bileşenleri ve işlevleri yönünden bu noktaların daha derinlemesine incelemesinde fayda vardır. Dolayısıyla çalışmamız boyunca sosyal güvenlik hakkını hak temelli yaklaşım çerçevesinde inceleyeceğiz. Hak temelli yaklaşımdan kasıt, tüm insanlar için evrensel ve bölünmez bir bütün olarak insanın temel ihtiyaçlarından biri olan sosyal güvenliği de içine alacak şekilde karşılanmasında, insan haklarının referans alınmasıdır. Bu yüzden hak kavramı kastedildiğinde; evrenselci, genel ve soyut formundan koparılmadığını özellikle vurgulamaktayız.

1.1.3.3.1. Sosyal Güvenlik Hakkının Toplumsal Düzeni Sağlama Özelliği

Sosyal güvenlik hakkı, devlete pozitif edimde bulunma ödevi/yükümlülüğü veren bir sosyal haktır. Bu hakkın özü, toplum içinde korunmaya muhtaç kişilerin durumlarını iyileştirmeyi amaçlamasıdır. Sosyal güvenlik hakkı; toplum yaşamında ortaya çıkması muhtemel risklere karşı bireyi korumayı hedefleyen bir hak olduğu gibi toplum güvenliğini sağlamayı da amaçlayan bir sistemdir. Bir diğer ifadeyle sosyal güvenlik hakkı, ekonomik açıdan güçsüz olan ve yeterli geliri olmayanları korumayı amaçlamakla birlikte toplumsal düzeni sağlayan bir işleve de sahiptir. Belirtilen noktaya dikkat çeken Balta, sosyal devletin üç unsurunun bir arada olması ile

[59] Kapani, a.g.e., s. 83.

[60] Manuel Couret Branco, **Economics Versus Human Rights**, Routledge, Newyork, 2009, s. 1 vd.

[61] Gökçeoğlu, modern-öncesi Hristiyan Orta Çağ Avrupası'nda esirgeyen Tanrı'dan esirgeyen Devlet'e doğru bir dönüşümün gerçekleştiğini ifade etmektedir. Bkz. Şebnem Gökçeoğlu Balcı, **Tutunamayanlar ve Hukuk**, Dost Kitabevi, Ankara, 2007, s. 25 vd.

gerçekleşebileceğini söylemekte ve sosyal devleti, "sosyal adaleti" gerçekleştiren, "kişinin ve toplumun refahını (sosyal refahı)" sağlayan ve "sosyal güvenlik hakkı" tanıyan devlet şeklinde tanımlamaktadır[62].

Sosyal güvenlik hakkının sağlama yöntemleri içinde yer alan sosyal hizmetlerin tanımında da toplumsal düzeni sağlama işlevi, "insanların sağlık ve iyilik halinin geliştirilmesi, kendilerine daha yeterli hale gelmelerinde ve başkalarına bağımlı olma hallerinin önlenmesi, aile bağlarının güçlendirilmesi, bireylerin, ailelerin, dezavantajlı grupların sosyal işlevlerini başarıyla yerine getirmeleri konularında yardımcı olmak amacıyla gerçekleştirilen etkinlik ve programlar bütünü"[63] şeklinde ifade edilmiştir. Uluslararası Çalışma Örgütü'nün 21. yüzyılda sosyal güvenlik anlayışında[64] da belirttiği üzere temel bir insan hakkı olan sosyal güvenliğin sosyal dayanışma ve toplumsal düzenin sağlanması için temel bir araç olduğu; böylece toplumsal barış ve toplumsal kaynaşmanın sağlanmasına yardımcı olduğu vurgulanmıştır.

Sosyal güvenlik hakkı toplumsal düzeni sağlama görevini gelirin yeniden dağıtımı yoluyla sağlamaktadır. Esasen sosyal güvenliğin amaçları arasında ülke vatandaşlarının yoksulluk ve muhtaçlıktan kurtarmak, birey ve ailesinin mevzuatça uygun görülen bir seviyede yaşam standardını temin edecek geliri sağlamak, satın alma gücünü yeniden dağıtmak ve böylece, ekonomik sistemi maksimum üretim kapasitesine ulaştırmak ve sosyal güvenliği gelir ve gelirin yeniden dağıtımı konusunda eşitlik mekanizması olarak kullanmak[65] sayılmıştır. Dolayısıyla sosyal güvenlik hakkının belirtilen amaçları toplumsal düzenin sağlamasında öncü role sahiptir.

1.1.3.3.2. Sosyal Güvenliğin Sosyal-Ekonomik Hak Kavramı İle İlişkisi

Ekonomik haklarla sosyal haklar arasındaki ilişkinin en başta zıt yönlü olduğunu belirtmek gerekir. Ancak insan hakları içinde bulunan sosyal alan ile ekonomik alan arasında bir ihtilaf olup olmadığı konusu tartışmalıdır. Klasik anlamda ekonomik hakların mutlak ve sınırlama kabul etmemesi, yeni hakların doğuşuna sebep olmuş ve yeni hakların doğuşuyla birlikte ekonomik haklar hukuk sahasında güç kaybetmiştir. Zira, sosyal hakların doğuşu ve gelişimi, ekonomik hakların yumuşaması olarak tezahür etmiştir[66]. Bu durum ise iki hak kategorisi arasında bir birlikteliğin değil,

---

[62] Tahsin Bekir Balta, **İdare Hukukuna Giriş**, TODAİE Yayınları, Sevinç Matbaası, Ankara, 1970, s. 68.

[63] Fatih Uşan, **Türk Sosyal Güvenlik Hukukunun Temel Esasları**, 2. Baskı, Seçkin Yay., Ankara, 2009, s. 64. Sosyal hizmetler konusunda bkz. 1.2.6.

[64] Ayrıntılı bilgi için bkz. 1.4.1.

[65] Lewis Meriam, **Relief and Social Security**, The Brookings Institution, Washington D.C., 1946, s. 558-570.

[66] Bülent Tanör, **Anayasa Hukukunda Sosyal Haklar**, 1. Basım, May Yayınları, İstanbul, 1978, s. 77. Klasik anlamıyla ekonomik hakları ve insan haklarının sosyo-ekonomik boyutuyla incelenmesiyle birlikte, soyut bireyin yanı sıra somut bireyi de koruyacak şekilde kapsamı genişlemiştir. Bunun neticesinde yeni hak grupları ortaya çıkmış ve bireye ve/veya devlete sorumluluklar yüklenmiştir. Bu bağlamda çalışma özgürlüğüne çalışma hakkı ve sosyal güvenliğe ilişkin haklar

sosyal hakların özünün ekonomik ve sosyal eşitsizliklere karşı tepki olduğunu dikkate aldığımızda zıtlığın olduğunu göstermektedir. Bir diğer yönden doktrinde sosyal haklar konusunda ileri sürülen sınıflandırmalar konularına, kuşaklara, hakların öznesine ve bireyin devlet karşısındaki konumuna göre değişkenlik göstermektedir. Belirtilen sınıflandırmalar dikkate alındığında ise sosyal haklar ve ekonomik hakların kesiştiği söylenmektedir[67]. Daha detaylı inceleme yapıldığı takdirde her hakkın içinde ekonomik ve sosyal unsurların yer alması kaçınılmazdır. Bu yüzden sosyal güvenlik hakkının pek çok boyutuyla incelendiği bu çalışma sürecinde her iki unsuru da bünyesinde barındırdığı rahatlıkla görülecektir.

Sosyal haklar başlığında belirttiğimiz üzere[68], sosyal-ekonomik haklar; bireyin fiziksel, manevi ve entelektüel yönden korunması ve gelişimini, onun sosyal boyutunu dikkate almak suretiyle sosyal adalet temelinde gerçekleştirme amacı taşıyan haklara denir[69]. Sosyal-ekonomik hak niteliği açısından sosyal güvenlik hakkının uluslararası düzenlemeler ve Anayasamızda sosyal ve ekonomik haklar başlığı altında düzenlendiği görülmektedir. Ayrıca özellikle anayasa, insan hakları, sosyal güvenlik ve sosyal politika gibi bilim dallarında incelenen eserlerde ülkemizde çok uzun süredir sosyal haklar kavramının bu yerleşik haliyle kullanıldığı söylenebilir. Dolayısıyla sosyal haklar kavramının her iki unsuru taşıdığı kanaatinde olduğumuz için çalışmamızda ağırlıklı olarak sosyal haklar kavramının kullanılması tercih edilmiştir.

1.2. Sosyal Güvenlik Hakkı ve Gelişimi

Sosyal güvenlik insanlığın doğuşu ile ortaya çıkmış temel bir ihtiyaç ve olgudur[70]. Sosyal güvenliğin somut bir şekilde ortaya çıkması ve önemli hale gelmesi ise II. Dünya Savaşı'nın ardından bağımsız devletlerin kurulması ile gerçekleşmiştir. 1948 yılında İnsan Hakları Evrensel Bildirisi'nde temel insan hakları arasında kabul edilen sosyal güvenliğin aynı zamanda Almanya ve Brezilya gibi sınırlı sayıda ülke anayasalarında bir hak olarak kabul edildiği görülmekteydi. Dünyada sosyal güvenlik hakkına bir şekilde ulaşan nüfus %50 iken, yeterli sosyal güvenlik kapsamında olanlar ise

---

eklemlenmiştir. Dolayısıyla ekonomik haklar ve sosyal hakların birbirine eklemlendiğini söylemek mümkündür. Bu durum da ister istemez sosyo-ekonomik hak kavramının esasen çoğu insan hakkı kategorisinde olduğu gibi hakların bütünselliğini/birbirleriyle olan sıkı bağını gündeme getirmektedir. Bkz. A. Aslı Şimşek, **Sosyal Devlet İlkesi ve Hukukî Değeri**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi SBE Kamu Hukuku (Genel Kamu Hukuku) ABD, Ankara, 2015, s. 181-182.

[67] Haklar içerisinde hangi hakların sosyal haklar içinde yer aldığı veya söz konusu hak kategorisi tanımına başvurulurken hangi adlandırmanın tercih edildiği yönünde farklı düşünceler için bkz. Şimşek, **Sosyal Devlet İlkesi**, s. 180 dn. 400.

[68] Ayrıntılı bilgi için bkz. 1.3.2.

[69] Cahit Talas, "Yaşam Hakkı ve Toplumsal Haklar", **İnsan Hakları Yıllığı**, C. 12, 1990, s. 83-86; Münevver Kübra Bakırcı, **Küreselleşme Sürecinde Sosyal Güvenlik Hakkı ve Engelliler**, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi , Marmara Üniversitesi SBE Özel Hukuk ABD, 2008, İstanbul, s. 53.

[70] Sosyal güvenlik kavramı ve sosyal güvenlik hakkının gelişimi hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. 1.2.1., 1.6. ve 1.7.

ancak % 27'dir[71]. Bu bakımdan dünyada sosyal güvenliğin kapsamının genişletilmesi her ülke açısından en temel sorunlardan biri haline gelmiştir.

Sosyal güvenliğin, sosyal bilimler alanında kullanılan çoğu kavramda olduğu gibi, herkesin kabul ettiği bir tanımını yapmak oldukça zordur. Ancak sosyal güvenlik kavramının anlaşılabilmesi için öncelikle tanımının yapılması, daha sonra da bu kavramın çeşitli boyut ve açılardan incelenmesi gerekmektedir.

1.2.1. Sosyal Güvenlik Kavramı

İleri sürüldüğüne göre tarihte sosyal güvenlik kavramını ilk kullanan Güney Amerikalı ve aynı zamanda Kolombiya'nın kurucusu ve ilk Devlet Başkanı devrimci lider (libertador lakaplı) "Simón Bolívar" olmuştur. Bolívar 15 Şubat 1819 yılında Angostura Kongresi'nin unutulmaz açılış konuşmasında[72] en mükemmel yönetim sisteminin, mümkün olan en büyük mutluluğu, azami siyasi istikrarı ve azami sosyal güvenliği sağlayan sistem olduğunu belirterek sosyal güvenlik kavramına değinen ilk siyasi kişilik olmuştur[73]. Simón Bolívar, sosyal güvenlik kavramını 1819 gibi erken bir tarihte İspanyolca bir kelime olan "Seguridad Social" şeklinde kullanmıştır. Konuşmasında sosyal güvenlik ile adalet kavramlarının birbiriyle bağlantılı olduğu ve adalet olmadan sosyal güvenliğin sağlanamayacağı vurgulanmış ve sosyal güvenlik; toplumun her bireyinin kişilik, mülkiyet ve özgürlüklerini korumak için verilmiş olan güvence olarak ifade edilmiştir[74].

---

[71] Abdulkadir Şenkal, **Küresel Sosyal Politika,** Umuttepe Yay., Kocaeli, 2018, s. 116.

[72] Simón Bolívar'ın konuşmasının İspanyolca metninin tamamı için bkz. https://es.wikisource.org/wiki/Discurso_de_Sim%C3%B3n_Bol%C3%ADvar_ante_el_Congreso_de_Angostura (15.01.2020); ayrıca bkz. Simon Bolivar, Address to the Venezuelan Congress at Angostura February 15, 1819, (Cambridge Plain Texts), Cambridge University Press, 1923.

[73] Bu konuşmanın İspanyolca orijinal metni şöyledir*: "El sistema de gobierno más perfecto es aquel que produce mayor suma de felicidad posible, mayor suma de* ***seguridad social*** *y mayor suma de estabilidad política."* Metnin orijinal versiyonu için bkz. DISCURSO DEL GENERAL BOLÍVAR AL CONGRESO DE VENEZUELA, ANGOSTURA-1819, Imagen Digital y Transcripción Textual del Manuscrito Leído por El Libertador, NOTABLES, Documentos Relevantes del AGN N° 1, 2019, s. 26. http://agn.gob.ve/wp-content/uploads/2019/06/Discurso-del-General-Bol%C3%ADvar-al-Congreso-de-Venezuela-Angostura-1819-1.pdf 15.01.2020.

[74] Ayrıntılı bilgi için bkz https://isaurajriver.wordpress.com/2012/06/03/la-justicia-y-la-seguridad-social/ 17.02.2016; Jef Van Langendonck, "The Meaning of the Right to Social Security" Jef Van Langendonck (Ed.), **The Right to Social Security**, Intersentia, Antwerpen-Oxford, 2007, s. 4; Nusret Ekin vd., **Türk Sosyal Güvenlik Sistemi'nde Arayışlar: Özelleştirme ve Yeniden Yapılanma**, İstanbul, İTO Yayınları, 1999, s. 31; Ancak "Sosyal güvenlik" teriminin ilk kez ABD'de 1935 tarihli ulusal yasasında yazılı hukuka girdiği konusunda görüş birliği bulunmaktaysa da, bu terimi ilk kez kimin kullandığı noktasında tartışma bulunmaktadır. Başka bir eserde, "Sosyal güvenlik" terimini ilk kez 1908 yılında İngiliz dilinin kuyumcu ustası sayılan Winston Churchill; kavramın anlamını da açıkladığı bir mektubunda kullandığı iddia edilmiştir. Churchill, burada sosyal güvenlik terimini, yoksulluğa karşı mücadele ve işçi sınıfının korunması bağlamında, ülkede bu alanda yürürlükte olan mekanizmaların bütününü anlatmak için kullanmıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Alec L. Parrott, "Social Security: Does the Wartime Dream Have to Become a Peacetime Nightmare", **International Labour Review**, 131(3), 1992, s. 368-370; Aynı şekilde, Mesut Gülmez, **Uluslararası Sosyal Güvenliğin Evrensel Sefaleti Politika, Hukuk, Uygulama (1919-2018)**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, Ekim 2018, s. 87 dn. 9, 140. Bir başka yerde ise o dönem yaygın olarak kullanılan "güvenlik" ideolojisi ile yan yana kullanılmaya başlayan ve yeni bir ideoloji şeklinde adlandırılan sosyal güvenlik kavramının, Oxford İngilizce Sözlük tarafından da alıntılanan ilk örnek olarak 1908 tarihinde Chirchill tarafından kullanıldığı yönünde bkz. Mark Neocleous, **Güvenliğin Eleştirisi**, Çev. Tonguç Ok, Notabene Yay., Ankara, 2014, s. 125. Bu konuda ayrıca bkz. John Ayto, **Movers and Shakers: A Cronology of Words That Shaped Our Age**, Oxford University Press, New York, 2006, s. 27.

Ancak Simón Bolívar'dan çok daha öncesinde Thomas Paine'in 1791'de yayınlanan "Rights of Man/İnsan Hakları" adlı eserinde devletin yaptığı yardımın sadaka olarak değil de hak olarak verilmesi ve yoksul yaşlılarla çalışma gücünü kaybetmiş kişilere düzenli gelir bağlanması fikri, daha o dönemlerden itibaren adı konmamış bir sosyal güvenlik hakkının filizlendiğini dünyaya göstermektedir[75]. Fikri sahada bu gelişmeler yaşanırken sosyal güvenlik kavramı, belli bir mücadeleyi ifade etmek anlamında, ilk olarak 20. yüzyılın ilk çeyreğinden sonra yaygın olarak kullanılmaya başlamıştır[76]. Özellikle sosyal güvenlik, kavram olarak literatürde 1930'lu yıllardan itibaren kullanılmaya başlamakla birlikte, sosyal güvenliğin insanlığın güvenli ve sağlıklı ve insanca bir yaşam sürme ve insanın en eski ihtiyacı olan gelecekten emin olma isteğinin bir sonucu olarak algılanması çok eski zamanlardan beri var olagelmiştir[77].

Sosyal güvenlik kavramının daha iyi anlaşılması için, bu kavramı oluşturan iki kelime olan "sosyal" ve "güvenlik" kelimelerinin incelenmesi gerekmektedir. Buna göre, sosyal güvenlik kavramının ilk kelimesi olan "sosyal" kelimesi herkes tarafından kullanılan çok yaygın bir kelimedir. Latince kökenli bir kelime olan "sosyal" kelimesi; içtimaî, cemiyete ait, topluluğa ait, toplumla ilgili, toplumsal anlamlarına gelmektedir[78].

"Güvenlik" kelimesi ise emniyet anlamında kullanılmaktadır. Güvenlik kelimesi öncelikle tehlike kelimesini akla getirir. Tehlike kavramı, insanın hayatını olumsuz etkileyecek pek çok unsuru bünyesinde barındırmaktadır. Güvenliğe ihtiyaç olması tehlikenin olmasına bağlıdır[79]. Beveridge Raporu'nun yayınlanmasının ardından Türkiye'de belli bir süre sosyal güvenlik kavramından önce "içtimaî emniyet"[80] kavramı kullanılmıştır.

---

[75] Thomas Paine, **Rights of Man 1791 (İnsan Hakları)**, Çev. Hüseyin Sarıca, Belge Yay., İstanbul, 1985, s. 288-289, 292, 309-310; Ayşe Buğra, **Kapitalizm, Yoksulluk ve Türkiye'de Sosyal Politika**, 6. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2015, s. 53-55. Özdek, Yasemin, "Sosyal Devletin Yükselişi ve Düşüşü", **Kamu Hukukçuları Platformu: Küreselleşen Dünyada Anayasal Demokrasi Sempozyumu**, (Ed.) Muhammed Erdal, 19-21 Mayıs 2011 Kıbrıs, Yakındoğu Üniversitesi Yayınları, 2013, s. 193; Gökhan Polat, **Yaşlılıkta Gelir Güvencesi**, Legal Yay., İstanbul, 2011, s. 215 dn. 168.

[76] Turan, Yazgan, **İktisatçılar İçin Sosyal Güvenlik Ders Notları**, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, 1. Baskı, İstanbul, 1992, s. 17.

[77] Songül Sallan Gül, "Yeni Sağ Sosyal Güvenlik Anlayışının Tarihsel Bağlantıları: İngiltere ve Türkiye Örneği", **Ankara Üniversitesi Dil-Tarih ve Coğrafya Fakültesi Dergisi**, 40 (3-4), s. 51; Tahsin Çayıroğlu, **Avrupa Birliği Sosyal Güvenlik Sistemi ve Türkiye**, Legal Yay., İstanbul, 2019, s. 7.

[78] Fransızca "social" veya "sociale" olarak yazılan kelime, sosyal, toplumsal, toplu halde yaşayan, kilise üyelerinin resmi olmayan toplantısı anlamlarında da kullanılmaktadır.

[79] Yazgan, **İktisatçılar**, s. 18.

[80] Bu kavram benimsenerek yazılan makaleler için bkz. Muslih Fer, "Beveridge İçtimaî Emniyet Planı", **Ankara Üniversitesi SBF**, 1(3) 1943, ss. 560-580; Bedi İ. Yazıcı, "İçtimaî Emniyet", **İşletme Ekonomisi ve Organizasyonu Mecmuası**, (1) 1943, ss. 33-34; Hasan Refik Ertuğ, "Basın Mensupları ve İçtimai Emniyet", **Siyasi İlimler Mecmuası**, 158, 1944, ss. 109-113; Şükrü Çankaya, **İçtimaî Emniyet Prensipleri ve Modern Demokrasi**, Universum Basımevi, İstanbul, 1945; Ferit H. Saymen., "Yakın ve Orta Doğu Memleketlerinde İçtimaî Güvenlik", **İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası**, 19 (3-4) 1954, ss. 918-946; Namık Zeki Aral, "Herkes İçin Himaye ve İçtimaî Emniyet", **Türkiye İktisat Gazetesi**, 13 (635), 1965, ss. 1-8. Ayrıca H.W.Beveridge'in *The Pillars of Security* adlı İngilizce eseri 1945 yılında Türkçe'ye *İçtimaî Emniyetin Temelleri* adıyla çevrilmiştir. Hatta 1955 yılında *İçtimaî Emniyet İlmî Meslekî Aylık Mecmua* adında dergi bile çıkarılmış ancak birkaç yıl sonra derginin yayın hayatı sona ermiştir.

Devletin sosyal güvenlik hakkını vatandaşlarına sunabilmesi için öncelikle bu hakkın Anayasada belirlenmiş olması gerekir. Daha sonra Anayasada düzenlenen bu hakkın ortaya koymuş olduğu ilkeler doğrultusunda siyasal iktidar tarafından sosyal politikasının belirlenmesi ve en son olarak da bu politikaları uygulayacak sistem ve kurumların oluşturulması gerekmektedir[81].

Bir tanımda sosyal güvenlik; bir ülkenin vatandaşlarının bugününü ve yarınını güvence altına almayı amaçlayan ve birbiriyle sıkı bir uyum içinde örgütlenmiş kurumlar bütünüdür[82]. Doktrindeki bir tanıma göre sosyal güvenlik; mesleki, fizyolojik veya sosyo-ekonomik risklerden herhangi birinden dolayı geliri veya kazancı sürekli veya geçici olarak kesintiye uğramış kişilerin, geçinme ve yaşama ihtiyaçlarını karşılayan bir sistem[83] olarak ifade edilmiştir. Bir görüşe göre sosyal güvenlik; "bir mesleki ve sosyal risk yüzünden geliri veya kazancı kesintiye uğramış kimseleri başkalarının yardımına müracaata ihtiyaç bırakmaksızın geçinme ve yaşama ihtiyaçlarını karşılayan bir sistemdir"[84]. Tunçomağ devletin görevli kurumlarına dikkat çekmek suretiyle sosyal güvenliği; "kişilere gelirleri ne olursa olsun, belli sayıdaki tehlikeler karşısında güvence sağlama görevine sahip kurum ve kurumlar topluluğu"[85] şeklinde tanımlamıştır. Başka bir yazar ise sosyal güvenliği; "toplumu oluşturan herkesi, her tehlikeye karşı koruma kapsamına alarak, ferde ve ailesine yaşadıkları toplum içinde 'insan haysiyetine yaraşır' asgari bir hayat standardı temin ederek, başkalarına muhtaç etmeme idealinin bir tezahürü"[86] şeklinde tanımlamıştır. Turan da, sosyal devlet anlayışı ve insan haklarına vurgu yapmak suretiyle sosyal güvenliği "durumları gereği öncelikle güçsüzleri ve çalışanları kapsamakla birlikte, toplumdaki tüm bireylere insan onuruna yaraşır en alt yaşam düzeyini sağlamaya yönelik önlemlerle sosyal risklerin gerçekleşmesi nedeniyle bireyler üzerinde oluşan olumsuzlukları gidermeye yönelik uygulamalar"[87] şeklinde tanımlamıştır.

Akad'a göre sosyal güvenliğin amacı, doğumu itibarıyla ekonomik yönden güçsüzleri, insanca yaşamak için yeterli geliri olmayanları korumak, zenginlerden vergi ve sigorta primi adı altında değerlerin fakir sınıfların gelirlerine yansıtılması, ulusal gelirin yeniden dağıtılmasıdır. Dolayısıyla,

---

[81] Mehmet Akad, **Teori ve Uygulamada Sosyal Güvenlik Hakkı,** Kazancı Yay., İstanbul, 1992**.**, s. 10.

[82] Cahit Talas, **Sosyal Ekonomi**, 6. Bası, Ankara, 1983, s. 323; Aysen Tokol, **Sosyal Politika**, Bursa,Vipaş Yay., 2000, s. 144. Bir başka yerde Talas, "…geniş ve esas manasıyla anlaşılıp ele alındığında bir sosyal güvenlik sistemi her şeyden önce bir birlik ve koordinasyon ve çeşitli yansımaları olan bir sosyal politika olarak kendini göstermektedir. Bu şekil ve anlamı ile sosyal güvenlik her şeyden önce bir tam istihdam ve verimlilik politikasını, hastalığa ve iş göremezliğe karşı önleyici ve tedavi edici tedbirleri bünyesinde barındıran bir sağlıkla ilgili ekipman ve tıbbî organizasyon işini ve millî gelirin bir kısmının yeniden dağılımı politikasını birey veya ailenin ihtiyaçlarına göre ayarlamayı göz önünde bulunduran bir sistemdir." Cahit Talas, "Sosyal Güvenlik Meselemiz", **Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi**, S.7, 1955, s. 90.

[83] A. Can Tuncay, **Sosyal Güvenlik Hukuku Dersleri**, Beta, 9. Bası, 2000, s.1; Talas, **Sosyal Ekonomi**, s.144; Abdurrahman Ayhan, "Sosyal Güvenlik Kavramı ve Sosyal Güvenlik İlkeleri", **Sosyal Güvenlik Dergisi**, 2012/1, s. 43.

[84] Tuncay, **Sosyal Güvenlik Hukuku Dersleri**, s. 1.

[85] Kenan Tunçomağ, **Sosyal Güvenlik Kavramı ve Sosyal Sigortalar**, Sermet Matbaası, İstanbul, 1975, s. 5.

[86] Yusuf Alper ve İsmail Tatlıoğlu, (Çev.), **21. Yüzyıla Doğru Sosyal Güvenlik: Uluslararası Çalışma Ofisi Genel Direktörüne, Sanayileşmiş Ülkelerde Sosyal Güvenlik Sistemlerinin Ekonomik ve Sosyal Değişimi Hakkında Sunulan Rapor**, Kutyay-Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayını, Bursa, 1994, s. vii.

[87] Ercan Turan, "Sosyal Güvenlik Hakkı", **Kamu-İş Dergisi**, 7(3), 2004, s. 2.

sosyal güvenliğin bir amacı da toplumda gelirin yeniden dağıtılmasını sağlamaktır. Sosyal güvenlik, özet olarak toplumda yoksulluk içindekilere ve muhtaç insanlara yardım ederek söz konusu kişilere insan onuruna yaraşır en az yaşam düzeyi sağlamaya çalışmaktır. Böylece sosyal güvenlik, ülkede sosyal adalet ve sosyal devlet ilkesinin gerçekleşmesine yardımcı olmaktadır[88]. Sosyal güvenliğin bu amacı doğrultusunda, "hiçbir kimse açıkta kalmaksızın toplumu oluşturan bütün herkesi koruma kapsamına alan, insanları ihtiyaçlarının esiri olmaktan kurtarmak için onlara yaşadıkları toplum içinde insan haysiyetine yaraşır bir asgari hayat standardı temin etmeyi garanti eden bir sistem"[89] şeklinde geniş kapsamlı tanımlanmıştır. Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Özel İhtisas Komisyonu Raporu'nda[90] "Sosyal refah devleti anlayışının en önemli göstergelerinden birini oluşturan sosyal güvenlik, zamandan ve mekandan bağımsız olarak, her toplumda bütün insanlar için temel ve vazgeçilmez insan haklarından biri olup, insanların istekleri ve iradeleri dışında meydana gelen tehlikelerin zararlarından korunma garantisi" şeklinde tanımlanmıştır.

Sosyal güvenlik; kişisel veya toplumsal tehlikeler ve risklerle karşı karşıya kalan bir kişiye asgari yaşam düzeyini sağlayan sisteme denir[91]. Farklı bir bakış açısıyla sosyal güvenlik, "artık tüm endüstri toplumlarının geliştirdiği ve geleceğe yönelik risklerden çağdaş toplumlarda yaşayan bireylerin korkularını ortadan kaldıran, güvenli ve aydınlık bir geleceğin yaratacağı tatmini ve mutluluğu gerçekleştiren, vazgeçilmez bir sosyal politika aracı"[92] şeklinde açıklanmıştır. Sosyal güvenliğin sistem özelliğine dikkat çekilen bir tanımda "ülkede yaşayan herkesi kapsamına alması hedeflenen ve 'beşikten mezara kadar sürecek şekilde' tüm ülke halkını kapsamına alması gereken bir sistem[93] şeklinde ifade edilmiştir. Sosyal güvenliğin insan hakları niteliğine dikkat çekilerek, çalışma kriterini aşmak suretiyle tüm insanları kapsamına alan ve salt ekonomik güvence değil aynı zamanda toplumsal dayanışmaya/sosyal içermeye ilişkin daha geniş bir alana doğru genişleyen bir kavram olduğu[94] da başka bir tanımda ayrıca belirtilmiştir. Bir başka yerde sosyal güvenlik; "birinci hedefi, özel kurallara göre, toplumun her üyesine bir gelir güvenliği ve tıbbî yardım sağlamak ya da

---

[88] Akad, **Sosyal Güvenlik**, s. 5-6. dn 1'deki yazarlar; Tuncay, **Sosyal Güvenlik Hukuku Dersleri** , s. 2 vd.

[89] Yazgan, **İktisatçılar**, s. 34; Yusuf Alper, **Sosyal Güvenlik Üzerine Yazılarım**, Türk Metal Sendikası Araştırma ve Eğitim Merkezi Yayınları, 1. Basım, Ankara, Mayıs 2019, s. 25.

[90] Devlet Planlama Teşkilatı (DPT), **Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Sosyal Güvenlik ÖİK Raporu**, DPT, Ankara, 2001, s. 1.

[91] Müslim Demir, "Sosyal Güvenlik Mevzuatına Aykırılıktan Doğan Suçlar ve Kabahatler ile Cezalarına İlişkin Genel Değerlendirmeler/Öneriler", **Sosyal Güvenlik Dergisi**, Temmuz 2014, 4(2), s. 121.

[92] Ekin vd., a.g.e., s. 18.

[93] Zehra Gönül Balkır, "Çalışma ve Sosyal Güvenlik Hakları", **İnsan Hakları**, Der. Gökçen Alpkaya, YKY, İstanbul, 2000, s. 248.

[94] Şebnem Gökçeoğlu, **Sosyal Güvenlik Hakkı**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi SBE, Kamu Hukuku Ana Bilim Dalı, İstanbul, 1994, s.74. Sosyal içerme; yoksulluk ve sosyal dışlanma riski altındakilere olanaklar sağlayan ve bu kişilerin ekonomik, sosyal ve kültürel hayata tam katılımları için gereken kaynakları sunan ve yaşadıkları toplumda "normal" kabul edilen hayat standartlarını ve mutluluğu temin eden süreçleri ifade eder.

sağlamaya çaba harcamak olan kurumlar, önlemler, haklar ve yükümlülükler bütünü"[95] şeklinde tanımlamak suretiyle sosyal güvenliğin temel gelir ve sağlık hizmetlerine vurgu yapılmıştır.

Gül'e göre[96], sosyal güvenlik kavramının yukarıda bahsettiğimiz üzere farklı şekillerde tanımlanmasının nedeni, sosyal güvenliğin neyi ya da neleri içerdiği, kimin sorumluluğunda olduğu ve nasıl sağlanması gerektiği gibi sorulara verilen farklı açıklamalardan kaynaklanmaktadır. Bütün bu tanımlamalar dikkate alındığında, sosyal güvenliğin zamana göre değişen şartlar dikkate alınarak kavramın farklı yönlerine vurgu yapılmak suretiyle tanımlandığı görülmektedir. Dolayısıyla sosyal güvenliğin herkes tarafından uzlaşılan bir tanımının yapılması mümkün görülmemektedir.

Sosyal güvenlik, iki dünya savaşı arasında ve bilhassa II. Dünya Savaşı'ndan sonra sosyal politika alanında en hızlı gelişme gösteren alanlardan biri olmuştur[97]. Bu dönemden 1970'lerin sonuna kadar Keynesci anlayış açısından, sosyal güvenlik sorununun muhatabı devlet önderliğinde birey, toplum (geleneksel dayanışma kurumları olan aile, yerel, dini ve gönüllü kuruluşlarla sigorta şirketleri) ve devletin olduğu[98] üçlü sacayağından söz edilebilir.

Sosyal güvenlik, kanun veya diğer zorunlu düzenlemelerle vatandaşlara yaşlılık, dul ve yetim olma, iş göremezlik, sakatlık, işsizlik, analık ve çocuk yetiştirme gibi sosyal risklere karşı belirli ölçüde bir güvence sağlamayı amaçlayan sosyal koruma programlarını içerdiği gibi sağlık hizmetlerine ulaşmayı da içerir[99]. Sosyal güvenliğin bir diğer hedefi ise sosyal adalet çerçevesinde yargı örgütü eliyle sosyal riskler ve ekonomik yaşamdan kaynaklanan adaletsizlikleri ortadan kaldırmaktır[100]. Sözü edilen tanımda sosyal güvenliğin sağlanması ve belirtilen hedeflerin gerçekleşmesinde önemli bir işleve sahip olan yargı mekanizmasına vurgu yapıldığı görülmektedir.

Türk Anayasa Mahkemesi'nin sosyal güvenlik kavramına çok önemli bir misyon biçtiği ancak uygulamada bunun ne kadarının gerçekleştiği şüpheli ve tartışmalı olan bazı kararlarına rastlanılmaktadır. Yüksek Mahkeme 2011 tarihli kararında sosyal güvenlik kavramı için aşağıdaki tespit ve değerlendirmeleriyle görüşümüzü desteklemektedir:

---

[95] Gülmez, **Sosyal Güvenliğin Sefaleti**, s. 21.

[96] Sallan Gül, "Yeni Sağ…", s. 52. Bahsi geçen yazar, günümüz sosyal güvenlik konusunun yeni sağ bir anlayış çerçevesinde, özellikle de yeni liberal ideoloji doğrultusunda şekillendiği bir diğer deyişle, Keynesci refah devleti anlayışını yansıtan kamusal sosyal güvenlik sisteminin yerine, yeni liberal birey ve piyasa merkezli bir sosyal güvenlik anlayışının egemen kılındığı kanaatindedir.

[97] Norman Barry, **Welfare**, University of Minnesota Press, Minneapolis, 1990, s. 32-35;, Songül Sallan Gül, **Sosyal Devlet Bitti, Yaşasın Piyasa! Yeni Liberalizm ve Muhafazakarlık Kıskacında Refah Devleti**, 2. Baskı, Ebabil Yay., Ankara, s. 151; Talas, **Sosyal Ekonomi**, s. 321.

[98] Sallan Gül, "Yeni Sağ…", s. 52.

[99] Ahmet Atılgan**, Neo- Liberal Dönemde Sosyal Güvenlik**, İstanbul, Beta Yay., 1. Baskı, Mayıs 2016, s. 4.

[100] Talas, **Sosyal Ekonomi**, s. 321.

….egemen olan görüşe göre de, sosyal devletin görevi, kişinin onurlu bir yaşam sürdürmesi ve maddi ve manevi varlığını bu yönde geliştirmesi için gerekli koşulları oluşturmak, güçsüzleri güçlüler karşısında koruyarak gerçek eşitliği, yani sosyal adaleti, sosyal gönenci, sosyal güvenliği ve toplumsal dengeyi sağlamaktır. Anayasa'nın 60. maddesinde, "Herkes sosyal güvenlik hakkına sahiptir. Devlet, bu güvenliği sağlayacak gerekli önlemleri alır ve teşkilatı kurar." kuralına yer verilmiş olup maddede, sosyal güvenlik, bireyler yönünden "hak", Devlet yönünden "ödev" olarak öngörülmüştür. Anayasa koyucu, Devlet'i yalnızca sosyal güvenliği sağlayacak önlemleri almak ve gerekli örgütü kurmakla görevlendirmemiş, aynı zamanda bunu Devlet'in yükümlülüğü olarak düzenlemiştir. Sosyal güvenlik hakkının, yurttaşlarının sosyal durumu ve gönenciyle ilgilenen, onlara insanlık onuruna yaraşır asgari yaşama düzeyi sağlayan "sosyal devletin gereği ve zorunlu sonucu olduğu, sosyal güvenliğin sağlanmasının Devlete Anayasa ile verilen ve yerine getirilmesi zorunlu bulunan bir kamu hizmeti olduğu kuşkusuzdur[101].

Anayasa Mahkemesi'nin yeni sayılabilecek 2014 tarihli kararında sosyal güvenlik kavramı için hemen hemen aynı noktalara dikkat çekilmiştir:

…Sosyal hukuk devleti, insan haklarına dayanan, kişilerin huzur, refah ve mutluluk içinde yaşamalarını güvence altına alan, kişi hak ve özgürlükleriyle kamu yararı arasında adil bir denge kurabilen, çalışma hayatını geliştiren ve ekonomik önlemler alarak çalışanlarını koruyan, onların insan onuruna uygun hayat sürdürmelerini sağlayan, milli gelirin adalete uygun biçimde dağıtılması için gereken önlemleri alan, sosyal güvenlik hakkını yaşama geçirebilen, sosyal adaleti ve toplumsal dengeleri gözeten devlettir. Belirtilen hukuk devleti ilkesiyle, toplum yaşamında adalete ve eşitliğe uygun bir hukuk düzeninin kurulması amaçlanmaktadır. Sosyal hukuk devletinin somut göstergelerinden biri olan sosyal güvenlik hakkının yer aldığı Anayasa'nın 60. maddesinde, "Herkes, sosyal güvenlik hakkına sahiptir. Devlet, bu güvenliği sağlayacak gerekli tedbirleri alır ve teşkilatı kurar." …sosyal güvenlik; herkes için bir hak ve bunu gerçekleştirmek ise Devlet için bir görevdir. Sosyal güvenliğin amacı, bireylerin istek ve iradeleri dışında oluşan sosyal risklerin, kendilerinin ve geçindirmekle yükümlü oldukları kişilerin üzerlerindeki gelir azaltıcı ve harcama artırıcı etkilerini en aza indirmek, ayrıca sağlıklı ve asgari hayat standardını güvence altına alabilmektir. Bu güvencenin gerçekleştirilebilmesi için sosyal güvenlik kuruluşları oluşturularak kişilerin, yaşlılık, hastalık, malûllük, kaza ve ölüm gibi sosyal risklere karşı asgari yaşam düzeylerinin korunması amaçlanmaktadır. Sosyal hukuk devleti, toplum ve çalışma yaşamında adalete ve eşitliğe dayalı bir hukuk düzeni kurmak durumundadır. Anayasa'nın 2. ve 60. maddeleri uyarınca, Devlet tarafından, sosyal güvenliğin ve sosyal adaletin sağlanmasına elverişli ortamın yaratılması ve bu anlamda sosyal güvenlik alanında getirilecek bir haktan, aynı sosyal güvenlik kurumu içinde yer alan ve temelde birbirine yakın konumda bulunan tüm iştirakçilerin "adalet ve hakkaniyet ölçüleri içinde yararlanmalarını öngören düzenlemelerin gerçekleştirilmesi gerekmektedir. Aynı durumda bulunan kişilerin kanunun öngördüğü haklardan aynı esaslara göre yararlandırılmaları Anayasa'nın 10. maddesinde ifade edilen eşitlik ilkesinin de bir gereğidir.[102]

Talas, yukarıda bahsettiğimiz 1961 ve 1982 Anayasası'nda ve mahkeme kararlarında sosyal haklara ve özelde sosyal güvenlik hakkına yer verilip bu hakka önemli misyonlar biçilmesinin haklı olarak bazı kaygıları beraberinde getirdiğini şöyle ifade etmiştir. İlk olarak, sınırlı ekonomik kaynak ve imkanlar nedeniyle gerçekleştirilemeyen sosyal güvenlik hakları, toplumda beklentileri karşılayamamasından dolayı hayal kırıklığı ve sonrasında da öfkeye sebep olmaktadır. İkincisi ise, mali kaynakların kısıtlılığı yüzünden sosyal güvenlik alanında yaşanan bu aksaklık, temel haklar alanına da yansıyabilir ve sonucunda bütün sorumluluğun devlete yüklenmesi kişilerin kendi

[101] Bkz. E. 2010/65, K.2011/169, 22/12/2011 Tarihli Karar için RG 25/01/2012 - 28184

[102] E. 2013/111, K.2014/195 K.G. 25/12/2014, RG 07/01/2015 – 29229.

yaşamlarının sorumluluğunu üstlenmekten kaçınmasına, tabiri caizse toplumu tembelliğe sevk etmektedir[103].

Yazgan'a göre sosyal güvenlik kavramı; tehlike ve tedbirler açısından iki kategoriye ayrılarak tanımlanmış ve sosyal güvenlik sistemi; Devlet, sigortalı ve işveren olmak üzere üç mekanizma üzerine inşa edilmiştir[104]. Sosyal güvenlik; sosyal sigorta, sosyal yardım, sosyal hizmet, herkese yönelik koruma, yardımlaşma, ulusal yardım fonları, (bir ülkenin sosyal güvenlik sisteminin bir parçası olan) piyasacı düzenlemeleri içerir[105].

"Sosyal güvenlik, doğumu itibarıyla ekonomik yönden güçsüzleri, insanca yaşamak için yeterli geliri olamayanları korumayı amaçlamaktadır." Sosyal güvenlik ilkesinin içeriği ve bağlı olduğu kavramlar Anayasa 60. 61. ve 62. maddelerinden çıkmaktadır. Anayasa Mahkemesinin vermiş olduğu birkaç karardan yola çıkarak: "Sosyal Güvenlik Hakları", başlığı altında Anayasamızda çağdaş anlayış çerçevesinde üç madde halinde sosyal güvenlik ilkesini düzenlemiş ve Anayasanın 60-61-62 maddeleri ve 5'inci maddesi ile doğrudan bağlantısı olduğu vurgulanmış ve Akad sosyal güvenlik ilkesinin içeriği ve kavramla bağlantılı hukuki ve pratik uygulamaların sentezini şöyle özetlemiştir:[106]

1. Sanayileşmiş ya da sanayileşme yolunda olan toplumlarda işverenler güçlü, işçiler ise güçsüz sayılırlar.

2. Güçsüz kişiler kapsamına sadece işçiler değil; toplumdaki muhtaç ve yoksul insanların da dahil edilmesi gerekir. Çünkü bu insanların insanca yaşaması için yeterli gelirleri yoktur.

3. Zengin kimselerden çeşitli yollarla alınan vergi, prim gibi değerlerin fakir sınıfların gelirlerine yansıtılması ve bu amaçla ulusal gelirin yeniden dağıtılması Devletin görevidir.

4. Ulusal gelirin bu fakir sınıfa yeniden dağıtılması sayesinde insan onuruna yaraşır asgari yaşam düzeyi sağlanmış olacaktır. (Bu noktada devletin vatandaşına uygulayacağı muamele, insana insan olması hasebiyle sahip olduğu değerler bütünüdür.)

5. Devlet bu görevini yerine getirirken, sosyal güvenlik ve sosyal adalet ilkelerine dayanarak toplumsal dengeyi sağlamakla yükümlü olacaktır.

---

[103] Cahit Talas, "Sosyal Haklar ve Türk Anayasalarında Sosyal Hakların Evrimi", **TODAİE İnsan Hakları Yıllığı**, C. 3-4, 1981-1982, Ankara, s. 39.

[104] Yazgan, **İktisatçılar**, s.

[105] Atılgan, a.g.e.,s.4.

[106] Akad, **Sosyal Güvenlik**, s. 6 vd.

6. Bu yükümlülükler çağdaş devlet anlayışı olan Sosyal Hukuk Devleti'nin bir gereği ve amacıdır.

7. Bir anayasa ifadesi olarak da Devlet, sosyal güvenlik hakkını sağlamak için gerekli tedbirleri almak ve teşkilatı kurmakla yükümlüdür.

Burada vurgulamak gerekir ki sosyal güvenlik ilkesi, getirdiği esaslarla en başta toplumdaki muhtaç ve yoksul kesime yönelmektedir. Sosyal güvenlik ilkesi bu bakımdan iki unsuru bünyesinde barındırmaktadır. İlk olarak, kişinin insan onuruna yaraşır asgari yaşam düzeyine hakkı olması, ikinci olarak da bu hakkın gerçekleştirilmesi için gerçek eşitliğin ve toplumsal dengenin korunması bakımından Devlete birtakım görevler yükleyerek gerekli tedbirlerin alınması ve teşkilatın kurulmasıdır. Diğer bir tabirle sosyal güvenlik ilkesi içinde barındırdığı esaslarla toplumdaki yoksul ve muhtaç kesimlere hitap etmektedir. Bunun sonucunda sosyal güvenlik ilkesi, kişinin insan onuruna yaraşır asgari yaşam hakkı düzeyine çıkarmayı amaçlamakta ve bu hakkın gerçekleştirilmesi için gerçek eşitliğin ve toplumsal dengenin anayasal ifadesi olarak da Devlet, sosyal güvenlik hakkını sağlamak için yasama yürütme ve yargı organları eliyle gerekli tedbirleri alacak ve teşkilatı kuracaktır.

1.2.2. Sosyal Güvenlik Kavramı ile Sosyal Koruma Kavramı Arasında Bir Tercih

Sosyal koruma kavramının kökleri ve temel unsurları sosyal güvenlik kavramına dayanmaktadır. Bu yüzden uluslararası belgelerde ve uygulamada sosyal güvenlik ile sosyal koruma kavramlarının tanım ve içerik bakımından birbirleriyle pek çok ortak özelliğinden dolayı iki kavram birbiri yerine kullanılmaktadır. Sosyal koruma, bir açıdan sosyal güvenliğin kapsamadığı kişiler ile sosyal riskleri kapsamına aldığı ve aile ya da cemiyet tarafından sağlanan korumanın da dahil edildiği daha geniş anlamda bir yere konumlandırılmaktadır[107]. Sosyal güvenliğin temeli sosyal sigortadır.

[107] Varol Dur, "Uluslararası Çalışma Örgütü'nün (ILO) Sosyal Güvenlik Politikalarındaki Dönüşüm", **Karatahta İş Yazıları**, S.3, Aralık 2015, s. 129. Sosyal koruma alanında çalışma yapan araştırmacıların sosyal güvenlik kavramı yerine sosyal koruma kavramını tercih ettiklerini ve sosyal koruma kavramının sosyal güvenlik kavramından daha kapsayıcı bir içerik ve yapıya sahip olduğu görüşünde olduklarını söyleyebiliriz. Bu konuda sosyal güvenlik ile bağlantılı sosyal koruma kavramını karşılaştıran Kapar, 1990'lı yıllar ile birlikte sosyal koruma kavramının kullanımının değiştiğini ve günümüzde sosyal korumanın çoğunlukla sosyal güvenlik esas alınarak tanımlanmaya çalışıldığını ifade etmektedir. Özetle, 1- sosyal koruma kavramı sadece sosyal yardım ve hizmetleri (sosyal güven ağı-social safety net) kapsayacak şekilde sınırlanabilmekte ve bu nedenle sosyal güvenlikten daha dar tanımlanabilmektedir. Bu tanıma göre sosyal koruma sadece toplumun en yoksul, en zayıf ve dışlanmış kişilerinin kapsayan önlemleri içerir. 2- Sosyal koruma ve sosyal güvenlik kavramları birbirinin yerine geçecek şekilde eş anlamlı olarak kullanılmaktadır. Buna göre her iki kavram gelir yokluğuna/yetersizliğine, gelir düzensizliğine veya harcamalarda yüksek düzeyde artışa neden olan riskler karşısında gelir güvencesi sağlayan mekanizmaları içerir. 3- Sosyal koruma, sosyal güvenliğin tüm programlarını içeren, ancak sosyal güvenlikten daha geniş bir kavram olarak ele alınabilmektedir. Ancak bu durumda üzerinde uzlaşılan tek konu sosyal korumanın sosyal güvenlikten daha geniş bir alanı kapsadığıdır. Sosyal korumanın, sosyal güvenlik dışında kapsadığı alanın sınırları ve içeriği bütünüyle tanımı yapanın tercih, siyasi görüş, değer ve öncelikleri tarafından belirlenmektedir. Dolayısıyla sosyal koruma yaklaşımının sosyal güvenlikten daha geniş bir alana yay(ıl)ma ve yeniden tanımlama arayışları pek çok sorunun da ortaya çıkmasına yol açmıştır. Sonuç olarak sosyal güvenlik ve sosyal koruma, kamu tarafından yönetilen, katılımın zorunlu olduğu programları kapsayacak biçimde tanımlanır. Bu yüzden piyasa temelinde işletmeler aracılığıyla ya da enformel ilişkiler ve başkalarına yardım temelinde gerçekleştirilen korumayı sosyal koruma olarak

Sosyal koruma ise evrensel yardımların muhtaçlık koşuluna bağlı kısmını ifade eder ve karşılık şartı bulunmamaktadır. İki kavram arasındaki benzerlik ve farklılıkları açıklarsak; sosyal koruma tabanları, asgari olarak, herkese hayatı boyunca muhtaçlığın ortaya çıkması halinde, temel sağlık hizmetlerine erişim ile temel gelir güvencesi sağlamanın yanında ayrıca ulusal ölçekte zorunlu sayılan mal ve hizmetlere ulaşmayı da garanti eden sosyal güvenlik garantilerinin tümüne denir[108]. Sosyal koruma (tabanları); sosyal güvenliğin eksiklerini tamamlayarak dikey biçimde ve tüm nüfusu kapsayarak yatay biçimde sosyal güvenliği genişletir ve sosyal korumanın kapsamı, kayıt dışı çalışanlar ve aileleri, yoksullar ile zarara uğrayabilecek durumda olan herkestir. Toplumun her kesimini korumayı sağlayan aktörler yanında araçlar bakımından sosyal korumanın geleneksel sosyal güvenlik yaklaşımından ayrıldığını belirten görüşler de bulunmaktadır. Sosyal koruma sistemi kapsamında bulunan programlar arasında "koşullu nakit aktarımlar", "kıtlık ve doğal afet yardımları", "mikro sigorta", "gıda ile ilişkilendirilmiş çalışma programları", "tarımsal ürün destekleri" "asgari ücret veya yaşam ücreti politikaları", "tıbbi hizmetler", "HIV önleme programları", "varlık geliştirme programları" gibi çok farklı nitelikte uygulamalar sayılmaktadır[109].

Uluslararası Çalışma Örgütü'nün Uzmanlar Komisyonu ve Dünya'da Sosyal Güvenlik/Sosyal Koruma Raporları'na göre; "sosyal koruma" kavramı, ekseriyetle "sosyal güvenlik" kavramından daha geniş (özellikle aile ya da yerel topluluk üyelerinin karşılıklı korunması) bir anlam taşımaktadır. Ancak sosyal koruma kavramı bazı yerlerde daha dar anlamda kullanılmaktadır. Belirtilen durumda sosyal koruma, toplumda yaşayan en aciz veya yoksul kişileri veyahut toplumdan dışlananları ifade eder. Dolayısıyla, Uluslararası Çalışma Örgütü raporlarında "sosyal güvenlik" ve "sosyal koruma" kavramları birçok bağlamda ekseriyetle birbirinin yerine kullanılmaktadır[110]. 2017- 2019 raporunda "sosyal koruma" kavramına aynen sosyal güvenlik kavramı gibi hak olarak niteleyen bir tanım verilmiş ve içeriği ise 102 sayılı sözleşmede öngörülen sigorta kolları sıralanarak belirtilmiştir. Rapora göre, "sosyal koruma ya da sosyal güvenlik bir insan hakkıdır ve bir politikalar ve programlar bütünü olarak, ömür boyunca yoksulluğun, kırılganlığın ve sosyal dışlanmışlığın azaltılmasını ve önlenmesini amaçlamaktadır. Sosyal korumanın kapsamına aldığı dokuz temel sosyal risk ise, çocuk ve aile yardımları, anneliğin korunması, işsizlik desteği, iş kazası ve meslek hastalıkları yardımları, hastalık yardımları, sağlığın korunması, yaşlılık yardımları, sakatlık/engellilik yardımları ve ölüm

---

nitelemek mümkün değildir. Çünkü bunlar kamunun sorumluluğu, hak ve eşitlik, insan onurunun korunması, ekonomik güce göre katkı yapma zorunluluğu gibi sosyal dayanışmanın olmazsa olmaz unsurlarını içermemektedirler. Bu nedenle sosyal korumanın kapsamını, kamusal sosyal güvenlik programları ile sandıklar gibi bir örgüte üyelik yoluyla sosyal güvenliği dayanışma ve eşitlik temelinde gerçekleştiren mekanizmalarla sınırlandırmak gerekmektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Recep Kapar, "Uluslararası Çalışma Örgütü'nün Sosyal Koruma Tabanları", **Karatahta İş Yazıları Dergisi**, S.1, Nisan 2015, s. 187-189.

[108] Atılgan, a.g.e., s. 56; http://ilo.org/gimi/gess/ShowTheme.action?id=2485; (08.11.2017). Sosyal güvenlik yalnızca bir gelir güvencesi olarak değil, bilakis daha geniş anlamda bir asgari toplumsal güvence olarak anlaşılmalıdır. Gökçeoğlu, **Sosyal Güvenlik Hakkı**, s. 115.

[109] Kapar, "Sosyal Koruma Tabanları", s. 190. Sosyal koruma hakkında daha detaylı bilgi için bkz. Recep Kapar, **Sosyal Korumanın İşgücü Piyasasına Etkisi**, Birleşik Metal-İş Yay., İstanbul, 2005.

[110] Gülmez, **Sosyal Güvenliğin Sefaleti**, s. 10.

yardımlarıdır"[111]. Gülmez'e göre bir kavramın "hak" olarak nitelendirilebilmesi için hukuksal dayanağının yazılı hukuk belgelerine dayalı olması gerekmektedir. Raporun hakkın dayanakları olarak andığı İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi ile Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi ve başkaca Birleşmiş Milletler Sözleşmeleri uluslararası hukuk metinlerinde güvenceye alınan hak "sosyal koruma" değil, "sosyal güvenlik"tir. Sosyal güvenlik hakkı da sosyal sigortalarla sınırlı bir hak değildir. Sosyal koruma ise, yalnızca üç uluslararası hukuk belgesinde yaşlılar ve engelliler için hak olarak tanınmıştır[112].

Sosyal güvenlik ve sosyal koruma kavramlarının birbirinin yerine kullanıldığı pek çok resmi belge arasında en dikkat çeken 2014-2015 ve 2017-2019 tarihli Dünyada Sosyal Koruma Raporlarıdır. Gülmez'e göre Uluslararası Çalışma Örgütü'nün 2002 Büro Raporunun sosyal korumayı üç ayaklı sosyal güvenlik kavramını kapsayan bir şekilde geniş anlamda kabul etmesinin hukuki dayanağı tartışmalıdır. Dolayısıyla Filadelfiya Bildirgesi'nin tamamı göz önüne alındığında, sosyal güvenliğin sayılan üç geleneksel yöntemle sınırlandırılması yanlıştır. Aksine sosyal güvenlik hakkı sosyal koruma kavramını da kapsamaktadır[113]. Filadelfiya Bildirgesi'nde belirtilen son iki ilke[114] ile birlikte okunduğunda sosyal güvenlik hakkı, kapsadığı sosyal sigorta, sosyal yardım ve sosyal hizmet yöntemleriyle sınırlı değildir. Dolayısıyla, sosyal güvenliği başka bir alt başlığa indirgeyerek "sosyal koruma" şemsiyesi altında arayışlara girilmesi yanlış olduğu gibi Filadelfiya Bildirgesinin içeriğiyle de bağdaşmamaktadır[115].

Evrensel sosyal güvenlik hakkı dönemi olarak nitelendirilen 21. yüzyıl, yoksulluk ve yoksunluğu azaltmanın ve sosyal adaletsizlikleri kaldırmanın en önemli aracı olarak sosyal güvenlik hakkını görmektedir. Filadelfiya Bildirgesi'nin Üçüncü Bölümü'nde sosyal güvenlik kavramına ilişkin doğrudan atıf yapmak suretiyle yepyeni bir içerik ve yaklaşımı ifade eden "güvenceli asgari gelir ve temel sağlık bakımlarına erişmeyi de dahil eden tam ve evrensel koruma" yöntemini eklemiştir. Söz konusu yöntemlerden yararlanacak olan kişiler sadece çalışanlar değil bundan sonra

---

[111] Gülmez, **Sosyal Güvenliğin Sefaleti**, s. 10.

[112] Bkz. Gülmez, **Sosyal Güvenliğin Sefaleti**, s. 10-11.

[113] Gülmez, **Sosyal Güvenliğin Sefaleti**, s. 13-14. Bu iki kavram üzerinde bilhassa durma sebeplerinden biri, sosyal güvenlik ve sosyal koruma kavramlarının birbirinin yerine geçmek üzere sıklıkla kullanımının yaygınlaşmasındandır. Hatta 202 sayılı Sosyal Koruma Tabanları Tavsiyesi'nin en temel dönemeçlerinden biri sayılan 2008 Bildirgesi'nde sosyal güvenliğin, sosyal korumanın iki alt başlığından biri olarak tanımlanması bu iki kavram arasındaki incelemenin ne kadar önemli olduğunu gözler önüne sermektedir. Sosyal koruma kavramı ile ilgili detaylı açıklamalar için bkz. Gülmez, **Sosyal Güvenliğin Sefaleti**, ss. 10-21, 102-105, 344-356, 409-414, 456-479.

[114] Bu ilkeler şunlardır: Yoksulluk, tüm insanların refahı için dünyanın her yerinde bir tehlike oluşturmaktadır. İhtiyaca (yoksunluğa) karşı verilen mücadele, her toplum için sınırsız bir enerji ve ortak uluslararası çaba ve işbirliği ile sürekli olarak yürütülmelidir.

[115] Gülmez, **Sosyal Güvenliğin Sefaleti**, s. 102, 196. Bizim de kabul ettiğimiz ve Gülmez'in de sosyal güvenlik hakkının kapsamı açısından belirttiği üzere; sosyal güvenlik sistemlerinde görülen yatay ve dikey koruma boşluklarının giderilmesi, kayıtlı istihdam sistemi dışında kalan kesimlere yönelik önlemler alınarak genel anlamda sosyal koruma kapsamının evrenselleştirilmesi ve yardımların zenginleştirilmesi, anayasal hak olan sosyal güvenlik şemsiyesi altında ve kapsamında gerçekleştirilebilir ve gerçekleştirilmelidir.

herkestir[116]. Özellikle yoksulluk, yoksunluk ve sosyal adaletsizliklerin azaltılması açısından korumaya (temel bir gelir güvencesine) ihtiyacı olan herkese temel bir gelir ve eksiksiz bir tıbbi bakım sağlamak amacıyla, sosyal güvenlik önlemlerinin alınması çok önemli bir gelişmedir. Birçok bireyin kaderi kolektif sonuçların ortaya çıkmasına, yani toplumun refahı söz konusu ise sosyal koruma ekonomik verimliliğin önkoşulu haline gelmesi anlamına gelmektedir. Örneğin, sosyal güvenlik hakkından mahrum olan insanlar işsizlik riskini yaşıyorlarsa, muhtemelen o riski artıracak her türlü otomasyon ve teknolojik değişime de karşı çıkacaklardır[117]. Bu bakımdan geçmişi sağlam temellere dayalı, anayasal dayanağa sahip sosyal korumayı da içine alan sosyal güvenlik hakkı çatısı altında mevcut ve gelecekte karşılaşılacak sorunlara çözüm yolu bulunması, bu şekilde ortaya çıkabilecek itirazların da önüne geçilmesini sağlayacaktır.

Sosyal güvenlik; yiyecek, konut, sağlık ve eğitim gibi toplumun refah düzeyinin gerekli kıldığı temel hizmetleri ve gelir güvencesini (asgari gelir güvencesi) içine almaktadır. Bu kapsamda ülkede sürekli oturup yaşayan ve sosyal güvenliğin gerektirdiği yükümlülükleri yerine getir(e)meyen bireyler de temel sosyal korumadan faydalanırlar. Bu bakımdan temel sosyal koruma evrensel bir yapıya sahiptir[118]. Bir başka deyişle sosyal güvenliğin içerisinde değerlendirilen temel sosyal koruma da evrensel bir zemine oturmaktadır. Arın ise, sosyal koruma ile sosyal güvenlik arasındaki ilişkiyi şöyle nitelendirmektedir:

> Bir sosyal refah rejimi; sosyal korumanın kurumsallaşmış dört mekanizması olan devlet, aile, gönüllü kuruluşlar ve piyasaların birleşiminden meydana gelir. Diğer taraftan, sosyal güvenlik dört farklı sosyal koruma ölçütüne göre örgütlenmiş sosyal programları içerir. Sosyal koruma ölçütleri ve bu temelde örgütlenmiş sosyal programlar şunlardır: istihdam yoluyla gelir sağlama, piyasa içindeki istihdam yapısına bağlı olarak sosyal sigorta, belli hizmetleri kullanma olanağı sağlayan sosyal hizmetler ve yoksullukla mücadele için sosyal yardım, evrensel sosyal koruma sağlayan vatandaşlık hakları ve temel gelir[119].

Esasen burada sosyal korumanın (ölçütleri) sosyal güvenliğin içinde yer aldığı ve geniş anlamda sosyal güvenlik hakkı tanımı kapsamında değerlendirildiği görülmektedir. Özetle, Uluslararası Çalışma Örgütü tarihinde ilk kez Güney yarım küreden (Şili) seçilen Genel Müdür J. Somavia tarafından 1999'da Uluslararası Çalışma Konferansı'na sunduğu "insanca çalışma" (travail decent/decent work) başlıklı ilk raporunda[120] ortaya atılıp kullanılmaya başlayan "sosyal koruma"

---

[116] Gülmez, **Sosyal Güvenliğin Sefaleti**, s. 100; Ursula Kulke ve Emmanuelle Saint-Pierre Guilbault, "La recommadation (no 202) sur les socles de protection sociale, 2012: compléter les normes de sécurité sociale pour combler le défi cit de couverture", **Revue internationale de sécurité sociale**, 66(3-4), avril-septembre, 2013, s. 100.

[117] Gøsta Esping-Andersen, "Toplumsal Riskler ve Refah Devletleri", **Sosyal Politika Yazıları**, Der. Ayşe Buğra ve Çağlar Keyder, Çev. Burcu Yakut Çakar ve Barış Utku Balaban 6. Baskı, İletişim Yay., İstanbul, 2013, s.40

[118] Atılgan, a.g.e., s. 7.

[119] Tülay Arın, "Refah Devleti Rejimini Değerlendirme Çerçevesi", **Neoliberalizm Tahribatı 2000'li Yıllarda Türkiye Cilt 2**, Der. Neşecan Balkan ve Sungur Savran, Metis Yay., İstanbul, 2004, s. 69.

[120] Raporun dikkat çektiği "herkes için asgari sosyal koruma ve gelir güvencesi ihtiyacı"nın "insanca çalışma" paradigmasının buluşu ve yeni bir söylem olduğu iddiasının aksi, Filadelfiya Bildirgesi'nin "sosyal koruma" adı alttında

söylemi, sosyal güvenliği de kapsayan daha geniş bir kavram olduğu yönünde herhangi bir görüş birliği olmaması, üstelik kimi zaman anlam, içerik ve sınırlarının özenle belirlenmemiş olması ve evrensel kapsam ilkesine uygun olarak, herkese özellikle nüfusun korumasız ve kırılgan kesimlerine asgari güvence ve temel gelir güvenliği sağlama amacına dayandığı iddialarının hukuksal dayanaklarını göstermekten uzak olması sebepleri ile sosyal güvenlik hakkı yerine kullanılması uygun değildir[121].

1.2.3. Sosyal Güvenliği Sağlama Yöntemleri

Sosyal güvenliğe bugünkü anladığımız biçimiyle ulaşmak kolay olmamıştır. Sanayileşme süreci zamanlarında sosyal güvenlik kurumları ortaya çıkmaya başlamıştır. Eskiden sosyal yardım sandıkları şeklinde görülen sosyal güvenlik, Osmanlı Devleti zamanında lonca sandıkları olarak adlandırılmıştır. Lonca sandıkları bugünkü anlamda sosyal sigortaların gelişmesini sağlayan kuruluşlar olmuşlardır[122]. Sanayileşmenin ilerleyen dönemlerinde ise değişen çalışma şekilleri ve fordist üretim yöntemleri yüzünden fabrika ve işyerlerinde çalışan kişilerin karşılaştıkları tehlikeler de şekil değiştirerek artmaya başlamıştır. Her tehlikenin ortaya çıkaracağı zarar iki türlüdür. İlki çalışma gücünün kaybı iken bir diğeri ise kazancın kaybıdır. Bazı tehlikeler her iki zararı birlikte getirmesine karşın, bazı tehlikeler ise çalışma gücünün devam etmesine rağmen kazancın kaybolmasına veyahut yetersiz hale gelmesine sebep olmaktadır[123].

Çalışma gücündeki kaybın yeniden kazanılması da para ile ölçülebilen bir takım masrafların ortaya çıkması demektir. Bu masrafa gelir ihtiyacını artıran bir olgu olarak da bakılabilir. Ortaya çıkan bu zararı da gelir yetersizliği olarak tanımlayabiliriz. Bütün bu açıklamalardan sonra sosyal güvenliğin bir yönüyle insanları sayılan tehlikelerin ortaya çıkardığı gelir yetersizliğinden kurtarmayı amaçladığını rahatlıkla söylenebilir.

Sosyal güvenliği geniş anlamıyla, sayılan tehlikelerin doğurduğu zararları ortadan kaldırma, telafi etme veya azaltma tedbirleri olarak da tanımlamak mümkündür[124]. Sözü edilen tedbirler

---

değil geniş anlamda "sosyal güvenlik" önlemleri örnekleri arasında "ihtiyacı olan herkes için temel gelir güvencesi" ifadesiyle kolaylıkla ispat edilebilir.

[121] Gülmez, **Sosyal Güvenliğin Sefaleti**, s. 345-350.

[122] 19. yüzyılda bu sandıkların mensupları, ödedikleri primler sonucunda hak sahibi sıfatını kazanıp, üyelerinin hastalıkları halinde tedavi imkanları, ölüm halinde de cenaze yardımı alabilmekte, zamanla işsizlik ve emeklilik yardımı gibi yardımlar da sağlanmaya başlanması ile bu sandıklar eksiklerine rağmen bugünkü anlamda sosyal sigorta işlevini yerine getiriyordu. Taner Karahasanoğlu, **Türkiye'de Sosyal Güvenlik Çıkmazı**, Şamil Yayınevi, İstanbul, 1973, s. 22.

[123] Turan Yazgan, **Gelir Dağılımı Açısından Sosyal Güvenlik**, Fatih Gençlik Vakfı Matbaası, İstanbul, 1975, s. 15.

[124] Bahsedilen tehlikelerin zararlarını ortadan kaldırmak veya bu zararları telafi etmek için tarih boyunca pek çok kurum meydana getirilmişti. Bu kurumlar Avrupa'da Yoksulluk Yasalarıyla işsiz ve fakirlere yoksullar evi, Hıristiyan kilise kaynaklarıyla kurulan hastaneler, güçsüzler yurdu, manastırlar ve aynı mesleki örgütlenme içerisinde lonca teşkilatı ve sendikalar bunlar arasında sayılabilir. İslâm toplumunun ilk dönemlerinde ise, zekât, sadaka, fitre, karz-ı hasen, suffa, âkile, vakıf gibi kurumlar sayılabilir. Anadolu'da ise İslâmî gelenek miras alınarak vakıflar, Ahîlik teşkilatı, âkile (kefâret)

genellikle sosyal güvenlik konusunu anlatan kitaplarda geleneksel, modern ve ek(munzam) tedbirler olmak üzere üç gruba ayrılarak incelenmektedir. Ancak günümüz evrensel sosyal güvenlik anlayışında, sosyal riskleri telafi etmek için bu yöntemlerin yeterli gelmediği/gelemeyeceğini belirtmek gerekir. Özellikle sosyal güvenlik hakkının Filadelfiya Bildirgesi ile ilk kez uluslararası sosyal insan hakları hukukuna dahil olması ile birlikte; sosyal güvenlik anlayışı çalışma koşullarını aşan ve varlığını sürdürmek için temel gelir ihtiyacı içinde olan herkesi kapsayan ve herkese eksiksiz tıbbi bakım sağlayan bağımsız ve evrensel bir hak olarak kabul edilmektedir[125]. Çalışma boyunca kabul edilen hak temelli evrensel sosyal güvenlik hakkı, sosyal sigorta, sosyal yardım ve sosyal hizmetleri de kapsayan bir anlayışa sahiptir. Sosyal güvenlik kavramının daha iyi anlaşılabilmesi açısından klasik yöntemle geleneksel, modern ve diğer tedbirler başlıkları altında kısaca incelenecektir.

1.2.3.1. Geleneksel Tedbirler

Geleneksel tedbirlerin başında tasarruf gelmektedir. İnsanlar gelirlerinin belirli bir miktarını gelecekte karşılaşabilecekleri tehlikelere karşı ayırmaya/tasarruf etmeye çalışmışlardır. İşte bu açıdan tasarruf, kelime olarak gelirin bir kısmını gelecek için saklamak anlamına gelmektedir[126]. Bir başka tanımda ise belirli risklere karşı kazancın belirli bir bölümünü ayırmak demektir[127]. Bireysel tasarruf olarak da bilinen bu tedbir, bazı sebeplerden dolayı kişinin hayata geçirebilmesi açısından uygun bir tedbir değildir. Şöyle ki, ekonomik güven ve istikrar konusunda en fazla ihtiyaç duyulan ve çalışma gücünü kaybetme ihtimaline karşı bilhassa hazırda tutulması gereken bireysel tasarrufun sağlanması düşük gelirli çalışan için pek mümkün gözükmemektedir. Ayrıca bu birikimin gelecekte karşılaşılacak tehlikelerin ekonomik boyutunu hesap etmesi mümkün olmadığından tehlikenin telafisi açısından aşırıya kaçma veya yetersizlik durumları ile karşılaşılması da bu tedbirin bir diğer olumsuz yanıdır[128]. Tasarruf öncelikle gelirin bir fonksiyonu olduğu için geliri düşük olan sosyal sınıfların tasarruf yolu ile maruz kalacakları tehlikelerden özellikle uzun vadeli olan tehlike ve

---

kurumu, loncalar, imaret (aşevi), tabhane (nekahathane), bimarhane (darüşşifa) gibi pek çok kurum bunlara örnektir. Yazgan'ın iki ayrı medeniyet arasında sosyal güvenlik anlayışı farkını şu cümlelerle ortaya koymaktadır: *"...Günümüzde sosyal güvenlik bir insan hakkı olarak kabul ve tescil edilmiştir. İHEB, BM Anayasası, hemen hemen bütün milli anayasalar, bu arada bizim 1961 ve 1982 Anayasalarımız da sosyal güvenliği bir insan hakkı olarak kabul etmiştir. Bir ülkedeki vatandaşlar arasında ayırım yapmadan, onlardan herhangi biri kendi iradesi dışında tehlikeye uğradığı zaman, bu tehlikenin zararlarından kurtarılması, yani belli bir seviyede geçim imkanına kavuşturulması, dünyanın ancak XX. yüzyılda düşünebildiği bir husustur. İslamiyet ise VII. yüzyılda bunu gerçekleştirmiştir. Gerçekten Kuran'da fakirlerden ayrı olarak miskinlerden bahsedilmesi, gayri müslim olup, tehlikeye uğrayanların da sosyal güvenlik haklarının bulunduğunu bilhassa belirtmektedir."* Bkz. Turan Yazgan, **Sosyal Güvenlik Açısından Zekât**, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, 3. Baskı, İstanbul, 1987, s. 25-26.

[125] Gülmez, **Sosyal Güvenliğin Sefaleti**, s. 129-130; Mesut Gülmez, "Sosyal Güvenlik Mi, Sosyal Koruma Mı? Uluslararası Boyut ve Evrimi Üzerine Aykırı 'İlk' Düşünceler", **Sosyal İnsan Hakları Uluslararası Sempozyumu VII Bildiriler**, Denizli, 10-11 Aralık 2015, Sosyal Güvenlik Denetmenleri Derneği Yayını, Ankara 2015, s. 83-84; ; Hakan Ö. Çavuş, "Sosyal Güvenlik Hakkı", **Legal İHSGHD**, 13(51), 2016, s. 1490.

[126] ILO, **Sosyal Güvenlik**, (Çev. N. Selamoğlu), Ankara, 1968, s. 3.

[127] Ali Seyyar, **Sosyal Güvenlik Terimleri**, 1. Baskı, Papatya Yayıncılık Eğitim, İstanbul, 2005, s. 329.

[128] Fer, a.g.m., s. 561.

risklerden kurtulmaları oldukça zordur. Eskiden tasarrufların yetersiz kaldığı dönemlerde akrabalık, komşuluk, dostluk, hayırseverlik gibi dini ve insani duygular vasıtasıyla bu eksiklik telafi ediliyordu. Ancak günümüzde köyden kente göçün artması, aile dayanışmasının zayıflaması, insanların ferdi yaşamı tercih etmeleri neticesinde insani ilişkilerin azalması gibi sebeplerle tasarruf yoluyla sosyal risklerin tehlikelerinden kurtulabilmeleri pek mümkün değildir.

1.2.3.2. Modern Tedbirler

Geleneksel tedbirlerin yerini sanayileşmeyle birlikte modern tedbirler almıştır. Sanayinin gelişmesi, toplumun yapısında da birtakım değişiklikler meydana getirmiştir. Sanayileşme, bir taraftan sosyal riskleri daha da artırırken, sosyal yardım kanallarını meydana getiren aileleri parçalamış veya küçültmüş, akrabalık müessesesi ile dini değerleri zayıflatmış, diğer taraftan herkese güvenlik sağlamaya yetecek yeni kaynakları da ortaya çıkarmıştır. Bu kaynaklar zorunlu sosyal sigortalar ve kamu sosyal güvenlik harcamaları sayesinde gelişmiş ülkelerde herkese uğradıkları sosyal tehlikelerin zararlarının telafi edilmesi garantisi sağlanmıştır. Bu garantinin özelliği ise devletçe sağlanan bir garanti olması ve o ülkedeki her vatandaşın bu garantiyi talep hakkına sahip olmasıdır[129]. Bu anlamda modern sosyal güvenlik kurumları arasında sosyal sigorta, sosyal yardım ve sosyal hizmetler yer almaktadır.

1.2.3.3. Diğer Tedbirler

Modern sosyal güvenlik kuruluşları (sosyal sigortalar ve kamu sosyal güvenlik harcamaları) tarafından kişilerin uğramış oldukları tehlikelerin zararlarından devletin mali gücü ölçüsünde kurtarılmasının yanı sıra başka yollardan da desteklenmeleri durumunda bu tedbirlere diğer sosyal güvenlik tedbirleri denmektedir[130]. Diğer sosyal güvenlik tedbirlerine tasarruflar, dini yardımlar, Osmanlı vakıf ve yardımlaşma sandıkları ile loncalar ve özel sigortaları da örnek olarak verebiliriz. Diğer tedbirlerin geleneksel tedbirlere kıyasla ayırt edici en önemli özelliği belirli bir ivazı (getiriyi) garanti eden bir tedbir olması, ancak devletin görev ve sorumluluk alanının dışında yer almasıdır[131]. Buraya kadar bahsedilen üç tedbirin hepsine birden "geniş anlamda sosyal güvenlik" denmektedir.

1.2.4. Sosyal Güvenliği Sağlama Yöntemi Olarak Sosyal Sigorta

Yoksulluğun sanayi toplumlarında sosyal risk olarak yerini almasıyla birlikte, bu yeni toplumun ortaya çıkan yeni risklere karşı yeterli korunma ve insan onuruna yaraşır bir hayat standardı elde etme aracı olarak sosyal güvenlik ihtiyacı kendini göstermiştir. Ayrıca, sosyal güvenlik ihtiyacı

[129] Yazgan, **Gelir Dağılımı**, s.16; Yazgan, **İktisatçılar**, s. 25 vd.

[130] Yazgan, **Sosyal Sigorta**, s. 40.

[131] Yazgan, **İktisatçılar**, s. 26.

ve bunun başlangıcında yer alan sosyal sigorta yöntemi, bireylere kendini gerçekleştirmek için gerekli olan imkanları da sunan siyasal toplumun oluşturulmasında öncü bir role sahip olmuştur[132]. Sosyal güvenliğin tarihi geçmişine bakıldığında daha çok işçi sınıfını hedeflediği görülmektedir. İşçi sınıfı arasında ortaya çıkan sorumluluk ve sosyal riskler, bağımsızlık ve tasarruf kavramlarının yeniden şekillenmesine bir biçimde yardımcı olmuş; böylece yeni yurttaşlık ve toplumsal dayanışma anlayışını pekiştirmek suretiyle sınai işçi sınıfının giderek devletin kontrolü altına alınmasını sağlamıştır. Bir diğer ifadeyle, sosyal sigorta yönteminin ekonomik güvenlik düşüncesinin ortaya çıkmasına katkıda bulunduğu gibi devletin tasarrufu altında toplumsal, siyasi ve kültürel yeniden yapılanma çerçevesinde bu güvenliği sağlayacak yeni araçların benimsenmesine de katkıda bulunduğu söylenebilir[133].

Bugünkü anlamı ile dünyada sosyal sigortaların ilk örneği Almanya'da görülmüştür[134]. Başbakan Otto Von Bismarck'ın hazırlayıp İmparator I. Wilhem'in 17.11.1881 tarihinde ilan ettiği İmparatorluk Fermanı (Kaiserliche Botschaft), sosyal sigortaların başlangıç noktası olarak kabul edilir[135]. Başbakan Bismarck'ın bu fermanının ardından 1883'te hastalık sigortası, 1884'te kaza sigortası, 1889 yılında ise yaşlılık ve sakatlık (engellilik) sigortası çıkarılmıştır. Kabul edilen bu sosyal sigorta düzenlemeleriyle birlikte Almanya'da ciddi anlamda formel/resmi sosyal güvenlik sisteminin ortaya çıktığını söylenebilir[136]. Böylece Almanya, sosyal sigorta sisteminin kurulması ve sosyal politika uygulamaları anlamında dünyaya öncülük etmiştir. Hatta bu konuda İmparatorluk Sigorta Dairesi Başkanı "maddi alanda buhar gücü ve elektrik ne kadar önemli ise, manevi alanda işçi sigortası da o kadar önemlidir" diyerek[137] sosyal sigortanın insanlık için ne kadar değerli bir olgu olduğunu belirtmiştir. İngiltere'de Yoksulluk Yasası (1601) sonrası sosyal güvenlik alanında pek çok gelişme yaşanmıştır. 1838 yılında Victoria Devrinin ilk kamusal yardım kanunu çıkarılmış, o dönemin Yoksulluk Kanunu çıkarılmasının özel amacı, yapılan yardımlardan faydalanan kimselerin hayat standartlarını en yoksul işçinin standardından aşağıda tutmak olarak belirlenmiştir. 19. yüzyıl

---

[132] Günter Frankenberg, "Why Care? The Trouble with Social Rights", **Cardozo Law Review**, C.17, 1996, s. 1366-1369; Yolcu, a.g.e., s. 23; Neocleous, a.g.e., s. 126.

[133] Neocleous, a.g.e., s. 127-128. 1930'larda Roosevelt'in New Deal (Yeni Düzen) programının sosyal güvenlik mantığı hem bir teori hem de bir uygulama olarak, bu *par excellence* (eşi benzeri olmayan) liberal yeni korporatif-liberal sentez, bir polis gücüne ait korporatif sermayenin mevcut devletini güvence altına almak ve devletin tebaası ve görevlileri için uygun davranış kalıplarını dönemin güvenlik algısı etrafında şekillendirmek açısından kilit öneme sahipti. "Sosyal Güvenlik", devleti güvence altına almakla kalmamış aynı zamanda sermayeyi de güvence altına alan bir mekanizma haline gelmişti. Aynı eser, s. 131-132, 134.

[134] A. Can Tuncay ve Ömer Ekmekçi, **Sosyal Güvenlik Hukuku Dersleri**, 16. Bası., Beta Yay., İstanbul, 2013, s. 21; Karahasanoğlu**,** a.g.e., s. 23. Modern anlamda sosyal sigortalar ilk defa Almanya'da 1880-1890 yılları arasında çıkarılan yasalarla oluşturulmuştur. Tokol, **Sosyal Politika**, s. 147.

[135] Tuncay ve Ekmekçi, 16. Bas., s. 21. Siyasi çalkantıların yaşandığı bu dönemde Başbakan Bismarck, Parlamento önünde Alman sosyal güvenliğinin Magna Carta'sı olan bir konuşma yapmış ve bu fermanda ülkede iç barışı sağlamak ve yardıma muhtaç kişileri daha çok sosyal güvenliğe kavuşturmak amacıyla, ülkede sosyal güvenlik yasaları çıkarılacağını beyan ediyordu.

[136] Buğra, a.g.e., s. 62.

[137] Ekin ve diğerleri, a.g.e. , s. 32-33.

düşünürlerinden ferdiyetçilik ve kolektivizmi savunan Bentham, sosyal hizmet alanında hak temelli olmasa da Devletin müdahalesini zorunlu görmekteydi. İngiltere'de ilk sosyal sigorta düzenlemelerine 20. yüzyılın başlarında 1905'te İşsizlik Kanunu ve 1911'de işsizliğe karşı dünyada ilk düzenleme sayılan Milli Sigorta Kanunu ile rastlanmaktadır[138]. 1930'lu yıllara gelindiğinde ise Amerikan çıkarlarını korumanın en iyi yolu anlamında "ekonomik güvenlik" anlayışına dayanan bir sosyal güvenlik anlayışı göze çarpmaktadır.

Sosyal sigortalar, "bir ülkede çalışanların maruz kalabilecekleri birtakım sosyal riskleri karşılamak amacıyla zorunlu olarak işçi ve işverenlerin de katılımıyla devlet tarafından kurulan örgütlenmiş bir kurum" şeklinde tanımlanabilir[139]. 5510 sayılı Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu m. 3'e göre sosyal sigortalar, kısa ve uzun vadeli sigorta kollarını ifade ederken, sigortalı, kısa veya uzun vadeli sigorta kollarında adına prim ödenmesi gereken veya kendi adına prim ödemesi gereken gerçek kişiyi ifade etmektedir[140].

Sosyal sigortalar, esas itibarıyla işçi ve işverenlerin prim ödemeleri ile finanse edilir. İşçilerin sosyal sigortalar rejimine katılmasının nedeni, bireysel sorumluluk ve tasarruf düşüncesidir. İşverenlerin bu sisteme katılma nedeni ise, en başta işçinin sosyal güvenlik hakkının sağlanmış olması sonucunda işçinin gelecek, tehlike ve risk endişesinden uzak çalışarak işindeki verimliliği artırması, işverenin de çıkarını yakından ilgilendirmesinden kaynaklanmaktadır[141]. Ülkemizde gerçek anlamıyla ilk sosyal sigortaya ve bunu yürütmekle görevli bir kuruma Avrupa ülkelerine nazaran geç sayılabilecek 1946 yılında kavuşmuştur[142]. Ayrıca Çalışma Bakanlığı tarafından sosyal sigorta ile ilgili düzenlemelere dönemin şartları gereği ihtiyatla yaklaşılmıştır[143].

---

[138] Örücü, **Konut**, s. 7-8.

[139] Akad, **Sosyal Güvenlik**, s. 13.

[140] Aynı maddeye göre, kısa vadeli sigorta kolları, iş kazası ve meslek hastalığı, hastalık ve analık sigortası kollarını; uzun vadeli sigorta kolları ise malullük, yaşlılık ve ölüm sigortası kollarını ifade etmektedir. Sosyal sigortada zorunluluk prensibi hakimdir ve sosyal sigorta kapsamında yer alan kişiler ve yerler için zorunlu olarak uygulanır. 5510 sayılı Kanun m. 92/1'e göre belirtilen prensip ise şöyle ifade edilmiştir: *"Kısa ve uzun vadeli sigorta kapsamındaki kişilerin sigortalı ve genel sağlık sigortalısı olması, genel sağlık sigortası kapsamındaki kişilerin ise genel sağlık sigortalısı olması zorunludur. Bu Kanunda yer alan sigorta hak ve yükümlülüklerini ortadan kaldırmak, azaltmak, vazgeçmek veya başkasına devretmek için sözleşmelere konulan hükümler geçersizdir."*

[141] Binhan Elif Yılmaz, **Sosyal Güvenlik Ekonomisi**, Derin Yayınları, İstanbul, 2014, s. 24.

[142] Sait Dilik, **Türkiye'de Sosyal Sigortalar İktisadî Açıdan Bir Tahlil Denemesi**, 2. Baskı, Banka ve Ticaret Hukuku Araştırma Enstitüsü Yay., Ankara, s. 17.

[143] Bu konuda Irmak'ın işçi sigortalarıyla ilgili şu ilginç tespiti manidardır: "*Çalışma Bakanlığının kuruluşu ile birlikte sosyal meselelerimiz için iki müessese meydana getirilmiştir: Bunlardan birisi işçi sigortaları, ikincisi de iş bulma kurumudur. İşçi sigortaları işçi ve işverenin müşterek müessesesi olarak kurulmuştur. Bütün sosyal sigortalarda olduğu gibi bizim müessesemizde de iki zarureti telif etmek lâzım gelmiştir: Meslekî risklere karşı içtimaî teminat yaratmak, fakat aynı zamanda böyle bir 'teminatın kötüye kullanılmasını önlemek. Türkiye'de sosyal sigortalara haklı olarak ihtiyatlı bir şekilde başlanmıştır. Çünkü fakir bir memlekette sosyal sigortaların ölçüsüz olarak genişlemesi, esasen yüksek olan maliyeti arttırarak hayat pahalılığına sebep olur. Bundan da en ziyade işçi sınıfı zarar görür. Bu sebeple bizzat işçinin menfaati bakımından, sosyal sigortanın dozunu iyi ayarlamak zarureti vardır."* Sadi Irmak, "Memleketimizin Çalışma Meseleleri", **Sosyal Siyaset Konferansları**, S.8, 1956, s. 44.

Sanayi devrimi sonrasında ücretli çalışan nüfusun artması neticesinde, üretimin ve nüfusun büyük şehirlerde toplanması ve geleneksel koruma sistemlerinin eski önemini kaybetmesi, sosyal hayatın ihtiyaçlarını ve toplumsal risklerini karşılamada sosyal güvenlik politikalarının gerekçelerini de değiştirmiştir[144]. Sosyal güvenlik politikası, gelir güvencesi sağlaması açısından çalışma hayatının da düzeni ve devamlılığı göz önüne alındığında çalışmaya dayalı bir yapı üzerine kurulmuştur. Bu durumu en başarılı şekilde sağlayan tekniklerden biri de sosyal sigorta tekniği olmuştur. Sosyal güvenliğin önemli bir ayağını oluşturan sosyal sigorta tekniğinin uygulamada özel sigorta ile karıştırılmaması gerekmektedir.

1.2.4.1. Özel Sigorta- Sosyal Sigorta Ayrımı

Özel sigorta, tarihi geçmiş olarak Ortaçağ'a kadar uzanan ferdiyetçi dönem ve anlayışın doğal ekonomik güvenlik kurumlarındandır[145]. Yazgan'a göre sigorta; "*günümüzde, iktisadi ve sosyal hayatımızın hemen her yönünü içine alan, çok yaygın, çok çeşitli kuruluşlar için genel olarak kullanılan terim*" olarak tanımlamaktadır[146]. Birkan'a göre özel sigorta; risk ve zarar ne kadar büyük olursa olsun söz konusu risk ve zararın geniş bir kitleye dağıtılması, risk olayının herkese aynı anda isabet etmemesinden dolayı bireysel korumayı kolaylaştırması ve masrafı azaltması nedenleriyle bütün kollarıyla dünyaya yayılmıştır[147]. Sosyal sigorta ise, ekonomik yönden zayıf olan çalışan kesimlerin işgücünü korumak, kendisi ile aile üyelerinin geleceğini garanti altına almak ve böylece toplum hayatında sosyal güvenliği gerçekleştirmek amacı ile kurulan teşkilatlı zorunlu sigortaya denir[148]. Ancak özel sigorta ile sosyal sigortayı ekonomik ve sosyal fonksiyonları itibarıyla birbirinden kesin olarak ayırt etmek kolay değildir[149]. Her iki kurumda tehlikelerin insanlara verdiği

---

[144] Banu Metin ve Mehmet Merve Özaydın, **Çalışma ve Refah**, 2. Baskı, Gazi Kitabevi, Ankara, 2016, s. 25.

[145] Selahattin Birkan, **Dünyada Sosyal Güvenlik Ekonomisi**, Yakın ve Ortadoğu Çalışma Enstitüsü Neşriyatı, Dizerkonca Matbaası, İstanbul, 1969, s. 28. Sosyal güvenlik sistemi ile özel sigortalar arasındaki ilişki hakkında bkz. Metin Topçuoğlu ve Mustafa Öztürk, "Özel Sigorta Girişiminin Sosyal Güvenlik Sistemi Açısından Önemi", **Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi**, 1(1), 2009, s. 7 vd.

[146] Turan Yazgan, **Sosyal Sigorta**, İstanbul, İÜ İktisat Fakültesi Yay., 1977, s. 1.

[147] Birkan, a.g.e., s. 28-29.

[148] Uşan, a.g.e., s. 67. Sosyal sigorta konusunda ayrıntılı bilgi için bkz. 1.2.4.

[149] Sosyal sigorta ile özel sigorta arasındaki farkların belirtilenlerden ibaret olmadığından hareketle, iki kurumun da ortak temel unsurunun risklerin karşılanması olduğu belirtildikten sonra özel sigorta ile sosyal sigortanın esas olarak metot bakımından şöyle ayrıldığı ifade edilmektedir: **1-** Özel sigortada, bireyler eşit bir riske karşı, eşit ölçüde prim öder ve eşit yardım (menfaat) sağlarlar. Yani ödedikleri prim ile elde ettikleri yardım arasında mutlak bir bağ kurulmuştur. Sosyal sigortada da prim alınmakla birlikte geniş bir topluluğu oluşturan bireylerin risk derecelerine göre yardım almaları konusunda kesin bir oran/bağ kurulmamıştır. Bilakis Devlet ve işverenlerin primlere katılması nispetinde bu sosyal farklılık daha açık hale gelir. **2-** Özel sigortada, bireylerin gelir düzeyi, zenginlik veya yoksulluğu bahis konusu değildir. Halbuki sosyal sigortalarda, yardım ve ödemelere asgari sınırlar konulmak suretiyle, düşük gelirliler lehine artış yapılır. Bir başka deyişle sosyal sigorta ihtiyaç mevhumuna daha çok önem vermekte, primle yardım arasında sayısal bir ilişki kurma yoluna girmemektedir. **3-** Özel sigortalar kâr ve rekabet kurumları olduğu için reklam, reasürans ve yönetim masrafları yüksektir. Buna karşılık sosyal sigortada ticari kazanç ve kar bahis mevzu değildir. **4-** Sosyal sigortada (yarı) kamusal bir tekel kurulması ve zorunluluk prensibi sebebiyle ülke nüfusun büyük çoğunluğu sigorta sistemine dahil edilmek suretiyle kişi başına risk maliyeti çok düşük seviyelerdedir. Özel sigortada riskin seçilmiş gruplara dağıtılmasından düşük maliyetlerden söz etmek mümkün değildir. Özetle, sosyal sigorta özel ferdi sigortaya kıyasla özel grup sigortasına daha çok benzemektedir ve çok daha ucuz ve ekonomik bir sigorta şeklidir. Birkan, a.g.e., s. 29-31. Özel sigorta ile sosyal sigorta arasındaki farklar konusunda daha detaylı bilgi için bkz. Uşan, a.g.e., s. 69-70.

zararlarla ilgilenir. Ancak sigorta sadece tehlike ile ilgili bir kurum olarak nitelendirilemez. Çünkü, mesela tasarruf da tehlikenin zararlarıyla bir mücadele vasıtasıdır ancak sigorta değildir. Zekât da tehlikelerin zararlarından insanları kurtarma amacında olan dini bir kurumdur, ancak sigorta değildir. O halde sigortayı sigorta yapan belli başlı unsurları ele almak ve özel sigorta ile sosyal sigortaları karşılaştırmak gerekir[150]. Öncelikle tehlikelerin doğuracağı zararların insanlar arasında peşinen paylaşılması hem özel hem de sosyal sigortaların en temel ortak unsurudur. Ancak özel sigorta ile sosyal sigorta arasında zararın paylaşılmasına katılımda bir fark vardır. Özel sigortalara katılım ihtiyari iken sosyal sigortalarda katılım zorunludur. Zorunluluk sosyal sigortaların en önemli özelliğidir[151]. Mesela Türkiye'de trafik sigortası zorunludur ancak bu sosyal risk sosyal güvenlik hakkı çerçevesinde değerlendirilebilir mi? Trafik sigortasının zorunlu olması, sağlık/tıbbi yardım riski ve ölüm riskine karşı edim türlerini kapsamına alması, bu sigortanın sosyal güvenlik hakkı içerisinde değerlendirilmesini gerektirmez. Çünkü bir sosyal riskin hak kategorisinde değerlendirilmesi için uluslararası belgelerde yer alan hukuksal dayanağının olması gerekir. Trafik sigortası herhangi bir uluslararası belgede yer almadığından sosyal güvenlik hakkı içerisinde değerlendirilemez. Dolayısıyla zorunlu trafik sigortasının sosyal sigorta kapsamında değerlendirilmesi mümkün değildir. Ancak özel sigorta kapsamında değerlendirilebilir. Sosyal sigortalarla özel sigortalar arasındaki bir diğer fark ise, sosyal sigortalar toplumun genel menfaatleri ve kamu yararına yönelik iken, özel sigortalar özel menfaatler ve kişi yararlarına yöneliktir[152]. Ayrıca günümüzde yüksek risk altında bulunan kişiler, piyasada ödenebilir seviyede sosyal sigorta bulmakta

---

[150] Hirsch hayatını anlattığı kitabında bu konuyla alakalı ilginç bir anısını nakleder. Dönemin Bakanı, devlet tarafından kurulan ve yönetilen sosyal sigortanın o güne kadar Türkiye'de bilinmeyen bir şey olduğunu belirtmekte ve kendisinin İşçi Sigortaları Kurumu'nun (1946) Yönetim Kurulu'na alınmasının, faaliyete yeni geçecek olan bu kurumun başına geçecek kimselerin sigortacılıktan anlıyor olması şartına bağlamıştır. Hirsch ise özel sigorta ile sosyal sigorta hukuku arasındaki ilişkiyi şu sözlerle özetlemektedir: "…Gerçi özel sigorta hukuku konusunda birşeyler bildiğimi, ama özel sigorta hukuku ile sosyal sigorta hukuku arasındaki tek ortak yanın, 'sigorta hukuku' sözcüğü olduğunu, bunun dışında bambaşka konular ve hukuk alanları olduğunu ne kadar anlatmaya çalıştıysam da, para etmedi." E. Ernst Hirsch, **Anılarım: Kayzer Dönemi Weimar Cumhuriyeti Atatürk Ülkesi**, Çev. Fatma Suphi, 10. Baskı, Tübitak Yay., Ankara, 2005, s. 351.

[151] Yazgan, Turan, **İktisatçılar İçin Sosyal Güvenlik**, 2. Baskı, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları, İstanbul, 2011, s. 42-43. Sosyal güvenliğin "çalışanların iradeleri dışı sosyo-ekonomik, mesleki, sosyal ve fizyolojik nedenlerle karşılaştıkları tehlikelerin Devlet tarafından yasalarla tazmini" şeklinde tanımlandığı görülmektedir. Bu amaca yönelik her kuruluşu sosyal güvenlik hakkı içinde değerlendirmek yanlıştır. Bu tanıma göre sosyal güvenlik, yasalarla Devletin denetimi altında faaliyet gösteren kuruluşlarla gerçekleştirilir. İhtiyari sigorta, özel sigorta, sendika veya kendi aralarında kurulan yardım sandıkları, dini müesseselerin yardımları, aile içi veya komşular arasındaki yardımların yapıldığı kurumlar sosyal güvenliğin dışındadır. Çünkü sosyal güvenlik yasalarla verilmiş bir haktır. Hiç kimsenin insafına, merhametine bırakılmış bir yardım değildir. Kaldı ki sosyal güvenlik araçlarından biri olan sosyal sigortalar, kendi üyeleri işveren ve devletin katkıları ile finanse edilen, sosyal yardım kuruluşlarının finansmanı ise sosyal bütçe vasıtası ile Devlet tarafından sağlanmaktadır. Dolayısıyla hem sosyal sigorta yardımları hem de sosyal yardımlar, devletten talep edilebilecek bir hak niteliğindedir. Bkz. Faruk Andaç, **İşsizlik Sigortası**, 2. Baskı, TÜHİS, Ankara, 2010, s. 24, Faruk Andaç, **Sosyal Güvenlik Hukuku ve İlgili Kuruluşlar**, Legal Yay., İstanbul, 2018, s. 74.

[152] Yazgan, **İktisatçılar**, s.43. Bu konuda bir başka eserde "Türkiye Cumhuriyeti Devleti, sağlık hakkının korunmasını Sosyal Güvenlik Kurumu (SGK) çatısı altında devlet güvencesine bağlamıştır; ama bu sisteme rağmen ve bunun yanısıra ayrıca özel sağlık sigortası sistemini de benimsemiştir. Trafik sigortası da bu bağlamda örnek bir uygulamadır. Bu örneklerden de anlaşılacağı üzere Türkiye'nin devlet güvencesi ile özel sigorta güvencesini içiçe ve birlikte uygulama deneyimi bulunmaktadır. Bu örneklerin ışığında ifade edebiliriz ki, mevcut hukuk sistemimiz içerisinde taşınmaz haklarının devlet güvencesinin yanısıra özel sigorta güvencesi altına alınması uygulamasının önünde herhangi bir engel bulunmamaktadır." demek suretiyle bir riskin hem devlet güvencesi hem de özel sigorta güvencesi altında korunabilmesinin önünde hukuki herhangi bir engel bulunmamaktadır. Bkz. Atilla Coşkun, **Tapu Sigortası**, 2. Baskı, Legal Yay., İstanbul, 2011, s. 125.

zorluk çektiklerinden[153] sosyal güvenlik hakkı içinde yer alan sosyal sigortanın koruması altına girmeyi tercih etmektedirler. Bu konuda sigorta şirketlerinin vatandaşlara sunduğu bireysel emeklilik sistemini de hatırlatmakta fayda vardır.

Almanya'da sosyal güvenliğin sağlanmasında sosyal sigortalardan çok daha önce sigorta yönteminden yararlanılmıştı. Sigorta yöntemi özel sigorta şirketleri ve yardımlaşma ve dayanışma sandıkları şeklinde iki esasa dayanmaktaydı[154]. Özel sigorta şirketleri ve yardımlaşma ve dayanışma sandıklarından sosyal güvenliğin amacına ulaşmak için yararlanmak mümkündür. Ancak özel sigorta ile sosyal güvenlik hakkı içinde yer alan sosyal sigortaları birbirine karıştırmamak gerekir.

1.2.5. Sosyal Güvenliği Sağlama Yöntemi Olarak Sosyal Yardım

Sosyal güvenliğin ilk uygulanma tarzı, sosyal yardım tedbirleri şeklinde uygulamalarla karşımıza çıkmaktadır[155]. Sosyal yardımı teorik olarak Brugge vatandaşları için 1526 yılında ilk defa *De Subventione Pauperum* adlı eseriyle yazan Juan Louis Vives'tir[156]. Yoksulluk probleminin bütününü, ne kadar mükemmel ve geniş olursa olsun, sosyal sigortaya dayalı bir sosyal güvenlik sistemi karşılayamamaktadır. Bir toplumda kazanç sahibi olamayan, doğuştan engelli veya çocukken sürekli sakatlığa uğramış kimseler veya herhangi bir sigorta primini ödemekten aciz aileler daima bulunacaktır[157]. İşte sosyal güvenlik sistemlerinin gelişim sürecinde bahse konu çeşitli olguların da etkisiyle sosyal güvenceye kendi çabalarıyla erişemeyen bireylere yönelik sosyal yardımlar da sosyal güvenlik sistemi içerisinde yerini almıştır. Sosyal güvenlik sistemlerinde sosyal yardımların yeri, gelişmiş refah devletlerinde sosyal harcamalar dikkate alındığında son sırada yer alırken[158], gelişmemiş ve/veya gelişmekte olan dünyanın sosyal koruma sistemlerinde ise ilk sıralarda yer almaktadır[159].

---

[153] Esping-Andersen, a.g.m., s. 44-45.

[154] Sait Dilik, "Sosyal Güvenliğin Tarihsel Gelişimi, **AÜ Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, C. 43, S. 1–2, Ocak–Haziran 1988, s. 76.

[155] Bedrettin Kesgin, **Kamu Sosyal Politikalarında Sosyal Yardım**, 2.Baskı, Açılım Kitap, İstanbul, 2014, s. 11. Sosyal güvenliğin yöntemlerinden biri olarak sosyal yardım lehine ve aleyhine görüşler hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Dilik, **Türkiye'de Sosyal Sigortalar**, s. 2-7.

[156] Bu eser, siyasilere, mevcut sosyal yardım tedbirlerinin gözden geçirilmesi, bu yardımları ne şekilde geliştirecekleri, daha adil hale getirecekleri kısaca yoksullukla nasıl mücadele edilmesi gerektiği konusunda tavsiyelerde bulunmaktadır. Vives'in bu eseri, sosyal yardım fikrini özellikle yoksulluğu topluma karşı bir suç olarak gören bir dönemde ortaya çıkarması ile sosyal güvenlik tarihi ve günümüz refah devletinin temellerinin atılması açısından büyük bir gelişme olarak değerlendirilmektedir. Vladimir Rys, **Reinventing Social Security Worlwide: Back to Essentials**, Policy Press, Great Britain, 2010, s. 12.

[157] Birkan, a.g.e., s. 36.

[158] L. Leisering ve A. Barrientos "Social Citizenship for the Global Poor? The Worldwide Spread of Social Assistance", **International Journal of Social Welfare**, 22, 2013, ss. 50–67.

[159] Şenay Gökbayrak, "Değişen Refah Devletleri ve Sosyal Yardımlar", **Sosyal Güvenlik Dergisi**, Mayıs 2017, 7(1), s. 73-74.

Tehlikenin zararlarına karşı toplu mücadeleye yardımlaşma veya sosyal yardım denir[160]. Sosyal yardım kapsamına; dini yardımlar, aile içi yardımlaşma, komşu eş-dostluk veya merhamete dayalı yardımlar, işletme içi ve işletme dışı kurumlar ve vakıflar girmektedir. Toplu iş sözleşmesine dayanmasına gerek olmaksızın işverenin ücrete dayalı olarak çalıştırdığı memur veya işçilere, ücret karşılığı olmaksızın vermiş olduğu ayni veya nakdi yardımlar da sosyal yardım kategorisinde değerlendirilmektedir.

Sosyal yardımların gelişim sürecindeki önemli dönüm noktası olarak II. Dünya Savaşından sonra kapitalizmin yeniden yapılanması sürecinde zamanın şartlarına uyum sağlamak amacıyla sosyal yardımların temel bir vatandaşlık hakkı olarak düzenlenmesi sayılmaktadır[161]. Sosyal yardım politikalarının amacı, insan hayatına yaraşır asgari bir gelir sağlayarak yoksulluğu önlemektir. Acaba aşırı derecede/azami miktarda sosyal güvence insanları tembelliğe veya çalışmamaya iter mi? Bu soruya "sosyal güvenlik sisteminin gelirin yeniden dağıtım işlevini güçlendirme ile eşitlikçi bir perspektiften işgücü piyasalarını düzenleme (re-regülasyon) amaçlı ve herkesi kapsayan bir anlayışın geliştirilmesi; istihdam ve sosyal koruma ilişkisini güçlendirmede ve sosyal yardımlara bağımlı yaşamak zorunda olan kişi sayısının azaltılmasında başarıyı belirleyecek temel ölçüttür"[162] cevabı verilebilir.

Daigneault farklı refah rejimlerinde üç farklı sosyal yardım paradigması tanımlamaktadır[163]. Hak tabanlı sosyal yardım paradigması, liberal (workfare) paradigma ve aktivasyon paradigması şeklinde sıralanmaktadır.

Hak tabanlı sosyal yardım paradigması; (sosyal demokrat refah rejimlerinin kullandığı) devletin bütün vatandaşlarına sosyal yardımları sunması gerekli olan bir hak olarak görülmektedir[164].

---

[160] Yazgan, **Sigorta**, s. 11.

[161] T. H. Marshall, "Citizenship and Social Class", **The Welfare State Reader**, Christopher Pierson ve Francis G. Castels (Ed.), Second Edition, Polity Press, United Kingdom, 2006, ss. 30-39.

[162] Gökbayrak, a.g.m., s. 87.

[163] M. Daigneault, "Three Paradigms of Social Assistance", **Sage Open**, October-December 2014, 1-8.

[164] İkinci bir ekonomik güvenlik yöntemi olarak ortaya çıkan sosyal yardım, ilk zamanlarda bireysel, kurumsal, yerel, özel ve kamusal yardımlar şeklinde yapılırken günümüzdeki anlaşılandan daha farklı bir yapıya sahipti. Bugün ise sosyal yardım, sosyal güvenlik hakkını tamamlamada önemli bileşenlerden biridir. Medeni hakları ortadan kaldıran yoksulluk kanununun ömrü boyunca ülke refahı için çalışan bir yaşlının sonunda aciz kalması istenmezdi. Belirli şartlar altında ve kendi sorumluluğunda olmaksızın muhtaç duruma düşen yurttaş, devlet bütçesinden yardıma hak kazanabiliyordu. Bu durum özellikle İskandinav ülkeleri ve Anglo-Sakson bölgesi açısından bir bütünlük içinde sosyal yardımın yeni bir ruha kavuşması demekti. Yeni gelen bu primsiz sistemle korunan ilk risk yaşlılık oldu. Daha sonra yavaş yavaş sakatlara, dul ve yetimlere en son da işsizlere doğru genişletildi. Tam ve geniş bir sosyal güvenlik sistemini belirtilen sosyal yardım rejimleri ile birleştirmek suretiyle kuran ilk ülke ise Yeni Zelanda olmuştur. Amerikan sosyal güvenlik kanunu da, sigorta sisteminin yanısıra ana ve çocuk yardım ve hizmetlerini, halk sağlığı servisini ve sigortadan faydalanmayan yurttaşlara, sosyal yardımları öngörür. ABD'de sosyal güvenlik; sosyal sigorta ve sosyal yardımları içine almaktadır. Yeni Zelanda Kanunu, bütün yurttaşlara asgari bir hayat standardı sağlamak amacıyla bütün riskleri dahil etmiştir. Ayrıntılar için bkz. Birkan, a.g.e., s. 36-37.

Bu anlayışın günümüz toplumları için daha uygun olduğundan hareketle sosyal güvenlik hakkının hak tabanlı yaklaşım çerçevesinde değerlendirilmesi gerektiği kanatindeyiz.

Liberal (workfare) paradigma ise -kökenini liberal refah rejimlerinden alan ve sosyal dışlanmayı ahlaki açıdan sorun olarak gören- bireysel özgürlük ve bireysel sorumluluk refah için temel değerler ön kabulü ile, devlet sadece kendi kendine yetemeyecek durumda olanlara sınırlı bir sosyal yardım anlayışını ifade etmektedir. Asıl aktör piyasa, piyasaya erişemeyenler için aile olmaktadır.

Aktivasyon paradigması ise -muhafazakâr/korporatist refah rejimlerinin reformlar sonrası benimsediği- karşılıklılık ilkesi temel ilke kabul edilerek sosyal yardımın, devlet ve vatandaş arasındaki toplumsal sözleşmeden doğan haklar ve yükümlülükleri içine aldığı kabul edilmektedir[165].

Sosyal yardımlarla ilgili ilk hukuki düzenleme 1601 tarihinde İngiltere'de Yoksulluk Yasası (Poor Laws) ile yapılmıştır[166]. Sosyal yardımlarla ilgili bir diğer önemli düzenleme 1795 tarihli Speenhamland Parlamentosu Yasası'dır. Bu yasa ile yoksullara yapılan yardımların nitelik ve yapısı kökten değiştirilerek, modern anlamda sosyal güvenliğin bir hak olarak toplumun bütün kesimini kapsaması gerektiği[167] belirtilmiştir. Bu yasa ile yoksulluk yardımları, hem yardımların çeşitliliği (sadece yaşlılık, sakatlık ve hastalık gibi riskler değil), hem de kapsam açısından (çalışan kesim ile kırsal alan dışında yaşayanlar da dahil) genişletilmiştir.

Sosyal yardım "Bir sosyal güvenlik yöntemi ve bir sosyal hizmet alanı olup kendi ellerinde olmayan sebeplerle, yerel ölçüler içinde asgari seviyede geçim imkanı bulamayan kişileri; muhtaçlık

---

[165] Gosta Esping-Andersen,**The Three Worlds of Welfare Capitalism**, Polity Press, 1990. Esping-Andersen'in "Sosyal Refah Kapitalizminin Üç Dünyası" başlıklı kitabında, farklı ülkelerde sosyal refah harcamalarına bakmak yerine, metalaşmayı ortadan kaldırma (decommodification), toplumsal tabakalaşma ve istihdam bağlamında üç farklı refah devleti türü olduğunu ileri sürmüştür. Liberal, korporatist ve evrenselci refah devletleri. Lewis'in bu eser hakkında eleştirilerinden biri, ailenin ve kadınların ücretlendirilmemiş çalışmalarının toplumsal refaha katkısının ihmal edilmesi olmuştur. Daha sonra "The Incomplete Revolution: Adapting to Women's New Roles" (2009) "Tamamlanmamış Devrim" adıyla Türkçeye de çevrilen eserinde, bu eleştirileri dikkate alan Esping-Andersen; sosyal eşitsizlikler ve yeni eşitsizlik biçimleri, sosyal refah devletinin aile politikalarındaki dönüşüm, eşlerin çocuk bakımı ve ev işi konularındaki tavırları, doğurganlık oranlarındaki düşüş, kadın istihdamındaki durum, nesiller arasındaki farklılıklar, yoksulluk gibi birçok konuyu günümüz dünyasında kadınların rolü çerçevesinde ele almış ve bu değişimin yeni refah devleti ihtiyacını ortaya çıkardığını belirtmiştir. Bkz. Shahra Razavi, "Rethinking Care in a Development Context: An Introduction", **Development and Change**, 42(4), 2011, s. 882; Işık Özel, "Karşılaştırmalı Ekonomi Politik", **Karşılaştırmalı Siyaset Temel Konular ve Yaklaşımlar**, Der. Sabri Sayarı ve Hasret Dikici Bilgin, 4. Baskı, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, Ekim 2016, s. 216.

[166] Hatta modern sosyal politikanın ilk ortaya çıktığı Batı Avrupa'da sosyal devlet uygulamalarının tarihsel gelişiminin 1601 tarihli "Elizabeth Yoksulluk Yasası" ile başladığı söylenmektedir. Bkz. Kesgin, a.g.e., s. 53 vd; Şimşek, **Sosyal Devlet İlkesi**, s. 37.

[167] İrfan Türkoğlu, "Sosyal Devlet Bağlamında Türkiye'de Sosyal Yardım ve Sosyal Güvenlik", **Akademik İncelemeler Dergisi (Journal of Academic Inquiries)** 8(3), 2013, s. 281. Speenhamland Sistemi ya da yardım sistemi (Allowance System) ile ilgili tarihi bilgi için bkz. Karl Polanyi, **The Great Transformation The Political and Economic Origins of Our Time 1944**, (**Büyük Dönüşüm Çağımızın Siyasal ve Ekonomik Kökenleri**), Çev. Ayşe Buğra, 14. Baskı, İletişim Yay., İstanbul, s. 125-135; Rona Aybay, **Sosyalizmin Öncülerinden Robert Owen: Yaşamı, Eylemi, Öğretisi**, YKY, İstanbul, 2005. s. 42-43.

araştırmalarına dayalı olarak en kısa sürede kendi kendilerine yeterli hale getirme amacı taşıyan, karşılıksız mahiyetteki parasal ve nesnel sosyal gelir ve destek sağlayıcı kamusal faaliyetler bütünüdür"[168] şeklinde tanımlanabilir. Özetle sosyal yardım, başlangıçta yoksul yardımı (poor relief) olarak başlamış ve sosyal sigortadan sosyal yardıma doğru ilerleme göstermiştir. Böylece sosyal yardım ve sosyal sigortanın gittikçe birbirine yaklaşmakta olduğunu söylemek mümkündür.

1.2.6. Sosyal Güvenliği Sağlama Yöntemi Olarak Sosyal Hizmet

Sosyal hizmet kavramı primsiz rejim kapsamında sosyal güvenliği sağlama yöntemlerinden biridir. Sosyal güvenlik kavramı, her ülkenin sosyo-ekonomik koşulları ve gelişmişlik düzeyine göre farklı içerik ve anlamda şekillenmiştir. Nitekim bir tanıma göre sosyal hizmet; toplumun mensupları olan bireylerin, o ülkenin genel şartları doğrultusunda insan onuruna yaraşır bir biçimde varlıklarını sürdürebilecekleri bir ortam oluşturmaya, ekonomik, sosyal ve psikolojik sorunlarının çözümüne yardımcı olmaya yönelik, devlet ve gönüllü özel kuruluşlar tarafından sağlanan tüm hizmetlere denir[169]. Bir diğer tanımda[170] sosyal hizmet sosyal sigortaları da kapsayacak bir biçimde; kişi, grup ve toplulukların yapı ve çevre koşullarından doğan veya kendi denetimleri dışında oluşan yoksulluk ve eşitsizlikleri gidermek, toplumun değişen koşullarından doğan sorunları çözümlemek, insan kaynaklarını geliştirmek, kişi aile ve toplum refahını sağlamak amacıyla düzenlenen hizmet programlarını kapsayan bir alan olarak tanımlanmıştır. Belirtilen bu alan sosyal yardımlar, çocuk ve aile refahı hizmetleri, aile planlaması, sağlık hizmetleri, konut sorunu, sosyal sigortalar ve toplum kalkınması gibi hizmet ve programları kapsar. Dolayısıyla kapsadığı alanın genişliğinden sosyal hizmetler kavramına "sosyal refah hizmetleri" de denmektedir[171]. Uluslararası Sosyal Hizmet Okulları Birliği (IASSW- International Association of Schools of Social Work) ve Uluslararası Sosyal Hizmet Uzmanları Federasyonu (IFSW- International Federation of Social Workers)'nun Temmuz 2014 genel kurulunda sosyal hizmet kavramı şu şekilde tanımlanmıştır[172]:

> Sosyal hizmet, sosyal değişme ve kalkınmayı, sosyal içermeyi, insanların güçlendirilmesi ve özgürleşmesini hedefleyen uygulama temelli bir meslek ve akademik bir disiplindir. Sosyal adalet, insan hakları, ortak sorumluluk ve farklılıklara saygı sosyal hizmet için temeldir. Sosyal hizmet mesleği, insan ve toplum bilimleri ve yerel bilgiden oluşan eklektik bilgi temeli aracılığıyla insan refahını iyileştirmek için bireyleri ve sistemleri bir araya getirir.

---

[168] Ethem Çengelci, "Sosyal Refahın Gerçekleşmesinde Sosyal Yardımların Rol ve Önemi" **Hacettepe Üniversitesi Sosyal Hizmetler Yüksekokulu Dergisi**, 11 (1-2-3), 1993, s. 10.

[169] A. Can Tuncay ve Ömer Ekmekçi, **Sosyal Güvenlik Hukuku Dersleri**, 17. Bası, Beta, İstanbul, Ağustos, 2015, s. 19, 734; Ali Güzel, Ali Rıza Okur ve Nurşen Caniklioğlu, **Sosyal Güvenlik Hukuku**, Yenilenmiş 17. Bası, Beta , İstanbul, Kasım, 2018, s. 858.

[170] Sait Dilik, "Sosyal Güvenlik ve Sosyal Hizmetler Arasındaki İlişkiler", **A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, C.XXXV, No:1-4, Ocak-Aralık 1980, s. 76.

[171] Sevda Demirbilek, **Sosyal Güvenlik Sosyolojisi**, Legal Yayıncılık, İstanbul, 2005, s. 41.

[172] Mehmet Gedik, **Federal Almanya'da Dini Sosyal Hizmet Uygulamaları İslami Sosyal Hizmet Yaklaşımı**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Yalova Üniversitesi SBE, , 2019, s. 11.

Yukarıda belirttiğimiz sosyal hizmet tanımlarını derleyerek bir araya getiren Seyyar[173], 1983 tarih ve 2828 sayılı Kanun'un 3. maddesinde düzenlenen Sosyal Hizmetler tanımını da içine alacak şekilde toplumun sosyal, ekonomik, eğitim, psikoloji ve sağlık gibi pek çok alana yönelik geniş bir tanım yapmıştır:

> Sosyal hizmetler; kişi, grup ve toplulukların yapı ve şartlarından doğan ya da kendi denetimleri dışında meydana gelen bedenî, zihnî ve ruhî eksikliği, fakirlik ve eşitsizliği gidermek veya azaltmak, toplumun değişen şartlarından doğan sosyal sorunları çözümlemek, insan kaynaklarını geliştirmek, hayat standartları iyileştirmek ve yükseltmek, fertlerin birbirleriyle ve sosyal çevresi ile uyum sağlamasını kolaylaştırmak maksadıyla insan şeref ve haysiyetine yaraşır eğitim, danışmanlık, bakım, tıbbî ve psiko-sosyal rehabilitasyon alanlarında devlet veya gönüllü-özel kuruluşlar tarafından sistemli bir şekilde ifa edilen hizmet programlarının bütünüdür.

Ülkemizde sosyal güvenlik sistemi bakımından sosyal hizmet yöntem ve uygulamalarının yukarıda aktarıldığı gibi geniş kapsamlı bir şekilde değerlendirilmemesi gerekir. Çünkü ülkemizdeki sosyal güvenlik hakkı ekseriyetle primli rejim /sosyal sigorta sistemine dayanmaktadır. Primsiz rejimin bir unsuru olan sosyal hizmetler ise korunmaya muhtaç kimselere ulaşılarak sorunlarının çözülmesine yöneliktir. Nitekim Anayasamızın 61. maddesi, Devlete, harp ve vazife şehitlerinin yakınlarına, malul ve gazilere, sakat, yaşlı ve korunmaya muhtaç çocuklara sadece sosyal yardım yapılmasını değil, onların topluma kazandırılmasını sağlayıcı her türlü önlemlerin alınması ödevini yükleyerek gerekli teşkilatı ve tesisleri kurma ve kurdurma görevini vermiştir.

Sosyal yapının gelişmesi ve değişmesinde önemli bir role sahip olan sosyal hizmetler, sosyal kalkınmanın önemli bir aracıdır. Günümüz toplumu açısından sosyal hizmetlerin fonksiyonları sadece muhtaç ve yoksul bireylere hizmet götürme görevi ile sınırlı olmayıp sosyal hizmetler, insan kaynaklarının geliştirilmesi, yaşam kalitesinin artırılması ve yerel düzeyde toplumların kalkındırılmasının gerçekleştirilmesinde de önemli bir role sahiptir[174]. Refah devletiyle birlikte gündeme gelen sosyal dayanışma anlayışı; geçmişte sosyal politikanın merkezinde yer alan yoksullukla mücadeleden ayrılmaktadır. Vatandaşlık haklarının gelişiminin son aşaması olarak sosyal hakların ortaya çıkmasıyla, sosyal hizmetlerin herkes açısından erişilebilir olması anlayışı günümüz dünyası için daha önemli hale gelmiştir[175]. Hatta gelecek yıllarda ülke nüfusunun

---

[173] Seyyar, a.g.e., s. 272. 2828 Sayılı Sosyal Hizmetler Kanunun 3. maddesinde ise sosyal hizmetler şöyle tanımlanmıştır: *"Kişi ve ailelerin kendi bünye ve çevre şartlarından doğan veya kontrolleri dışında oluşan maddi, manevî ve sosyal yoksunluklarının giderilmesine ve ihtiyaçlarının karşılanmasına, sosyal sorunlarının önlenmesi ve çözümlenmesine yardımcı olunmasını ve hayat standartlarının iyileştirilmesi ve yükseltilmesini amaçlayan sistemli ve programlı hizmetler bütünüdür."*

[174] Demirbilek, a.g.e., s.44. Sosyal hizmetlerin İslam'da özellikle Hz. Peygamber döneminde kaynakları, kurumları ve uygulama alanları açısından kapsamlı bir çalışma için bkz. Yılmaz Çelik, **İslam'da Sosyal Hizmetler**, Çizgi Kitabevi, Konya, 2017.

[175] Buğra, a.g.e., s. 66. Gözde M. Atasayan, **Sosyal Hakların Yargısallaştırılması**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Galatasaray Üniversitesi, SBE Kamu Hukuku ABD, İstanbul, s. 7. Bu konuda Marshall, "Sosyal hizmetlerin genişlemesi, özellikle bir gelir eşitleme aracı değildir. Böyle olabilir de, olmayabilir de… Burada önemli olan, medeni hayatın somut dayanaklarının genel olarak genişlemesi, riskin ve güvensizliğin genel olarak hafifletilmesi, her seviyede -sağlıklı ile hasta, çalışan ile işsiz, yaşlı ile genç, bekâr ile aile babası arasındaki eşitsizliklerin azaltılmasıdır. Burada, sınıflar arasında değil,

yaşlanması ve yaşlı nüfus içinde ileri yaştakilerin oranının artması[176], kadınların erkeklerden daha uzun süre yaşama eğilimi ve buna bağlı olarak dul kadın sayısındaki artış, ücretli çalışan kadın sayısının giderek artması, evlilik kurumunun bozulmasını önlemek amacıyla aile ve evlilik danışma kurumlarının daha geniş kapsamlı olarak geliştirilmesi ihtiyacı, boşanma olaylarının artması gibi faktörlerin etkisiyle sosyal hizmetlere sosyal güvenlik hakkı çerçevesinde daha fazla ihtiyaç duyulacağı belirtilmektedir[177]. Sonuç olarak sosyal hizmet sosyal güvenliğin etkin bir yöntemi olup, sosyal sorunların çözümünde önemli bir işlevi haizdir.

1.3. Sosyal Güvenliğin Temel Dayanakları

Sosyal güvenliğin birtakım temel dayanakları bulunmaktadır. Sosyal güvenliğin bu temel ilkeleri anlaşılmadan kavramın kendisinin de tam manasıyla anlaşılabilmesi mümkün değildir. Bu temel ilkeler ise sosyal devlet, sosyal adalet, sosyal haklar ve sosyal risk olmak üzere dört unsurdur.

1.3.1. Sosyal Devlet

Sosyal devlet[178] kavramına, Almanya'da 1930'lu yıllarda anayasasının devlete pek çok sorumluluk yüklediği dikkate alınarak Weimar Cumhuriyeti'ne karşı, olumsuz manada "wohlfahrtsstaat" (refah devleti) denmiştir. Refah devleti (etat-providence)[179] Fransızcada ilk kez 1791 tarihinde ve İngiltere'de olumlu manada İngilizce "Welfare State" olarak kullanılmıştır. Alman doktrininde ise daha sonraları 1880'li yıllarda Bismarc'ın reformlarını nitelendirmek için sosyal devlet anlamına gelen "sozialstaat" kavramı benimsenmiştir. Türkçe'de ise aynı anlama gelen "sosyal devlet", "refah devleti", "sosyal refah devleti" "refah toplumu" veya "refah kapitalizmi" kavramları kullanılmaktadır[180]. Öğretide ise sosyal devlet ile refah devleti kavramları aynı anlama

---

tek bir sınıfmış gibi muamele edilen nüfus içindeki bireyler arasında bir eşitleme söz konusudur. Statü eşitliği gelir eşitliğinden daha önemlidir." Bkz. Marshall, T.H." Yurttaşlık ve Sosyal Sınıf", Sosyal Politika Yazıları, s.31.

[176] Yaşlı nüfusun Türkiye'de TÜİK istatistiklerine göre, 2018 yılında %8,8 olduğu ve 2023 yılında %10.2, 2040 yılında %16,3 ve 2080 yılında ise % 25,6'ya yükseleceği tahmin edilmektedir. Bu gelişmeye paralel olarak ülkemizde kamu kurumları ile birlikte bakanlıklar ve akademinin sosyal hizmet alanında çalışanların yaşlılık dönemine ilişkin sosyal politika üretmesi gerektiği yönünde bkz. Ömer Miraç Yaman ve Mevlüt Acar, **Türkiye'de Sosyal Hizmet Birikiminde Yaşlılık-Bibliyografik Bir Değerlendirme (1950-2013)**, Açılım Kitap, İstanbul, 2015, s. 171 vd.

[177] Alper ve Tatlıcıoğlu, a.g.e., s. 57-58; Demirbilek, a.g.e., s.45.

[178] İslâm'ın sosyal ahlak ilkelerini devlet siyasetine aktarmak suretiyle sosyal barış, sosyal dayanışma, sosyal refah ve sosyal adaleti kısa zamanda gerçekleştirmesinden dolayı Ömer b. Abdülaziz'in modern sosyal devletinin ilk temellerini attığı görüşü dile getirilmiştir. Bkz. Murtaza Köse, "Sosyal Siyaset Kavramı ve Ömer b. Abdülaziz'in Sosyal Siyaseti", **Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, S.34, 2010, s. 85.

[179] Bu kavramın Türkçedeki tam karşılığının "esirgeyen devlet" olduğu belirtilmektedir. Bkz. Gökçeoğlu Balcı, **Tutunamayanlar**, s. 21.

[180] Süleyman Özdemir, **Küreselleşme Sürecinde Refah Devleti**, 2. Baskı, İstanbul, İTO Yay, 2007, s. 11; Ernst Rudolf Huber, "Modern Endüstri Toplumunda Hukuk Devleti ve Sosyal Devlet", Çev.: Tuğrul Ansay, **AÜHFD**, 1970, 27(3-4), s. 28; Uğur Kara, **Sosyal Devletin Yükselişi ve Düşüşü**, 2. Baskı, Karahan Kitabevi, Adana, 2013, s. 2. 1949 Federal Almanya Cumhuriyeti Anayasası sosyal devlet kavramını, hukuk devletiyle sosyal devleti uzlaştırma ve birleştirme amacıyla "sosyal hukuk devleti" kavramını geliştirmiştir (m.20 ve 28). Aynı kavramsallaştırma Türkiye Cumhuriyeti'nin 1961 ve 1982 Anayasalarında da mevcuttur (m. 2).

gelmemektedir[181]. Gosta Esping-Andersen, "bir devlet ne zaman refah devletidir? sorusuna devletin vatandaşlarına temel bir refah düzeyini garanti etme taahhüdü verdiği devlettir" demek suretiyle refah devletini çok genel bir şekilde tanımlamıştır[182]. Sonuçta belirtilen kavramların amaç ve kurumsal yapı bakımından aynı olguyu ifade etmesi bakımından tartışmalı olmakla birlikte birbirlerinin yerine kullanılmasında herhangi bir sakınca bulunmamaktadır. Çalışmamız açısından ülkemizde akademik çalışma ve kitaplarda daha çok sosyal devlet kavramı kullanıldığı için "sosyal devlet" teriminin kullanılmasında bir sakınca görülmemiştir. Ancak bazı durumlarda refah devleti kavramının tarihi geçmişi ve özellikle Almanya ve İngiltere'de yapılan araştırmalarda sosyal güvenlik ve onun alt bileşenlerinden sosyal yardım ve sosyal hizmet konularını açıklamak için[183] mecburen refah devleti kavramını kullanmak zorunda kalınmaktadır.

Sosyal devlet, 19. yüzyılda ortaya çıkan ve zamanla çeşitlenen sosyal hakları sistemli bir şekilde bünyesine alan ve liberal devletin geleneksel etkisini kaybettiği yeni bir dönemin adıdır. Özellikle liberal devlet felsefesinin etkisinde olan sosyal devlet; yeni bir paradigma geçişiyle birlikte gelirin sürekliliği, sağlık, eğitim, sosyal güvenlik gibi konular, o toplumun insanları için birer hak, devlet için ise yükümlülük olarak anlaşılmaya başlamıştır[184]. Bu anlayıştan sonra devlet, gelir temini, sağlık, beslenme, eğitim, barınma gibi insanlığın en temel asgari yaşam şartlarını garanti etme sorumluluğu üstlenen bir yapı olarak kabul edilmiştir. Sosyal devlet anlayışı, kapitalizmle sosyalizm dışında üçüncü bir yolu temsil etmemekte, ayrıca bu iki yapının aşılması olarak da anlaşılmamalıdır.

---

[181] Sosyal devlet kavramını refah devletini de içine alan bir çerçeve kavram olarak kabul eden yazarlara göre, esasen refah devleti kavramı, herkese çağdaş bir yaşam ve geçim düzeyi sağlayabilecek gelişmiş ülkeleri ifade eden bir tanıma sahip olduğundan sosyal devlet kavramından ayrılması gerektiği ve refah devletinin sosyal devleti kapsadığı belirtilmektedir. Kısaca, her refah devleti aynı zamanda sosyal devlet iken, her sosyal devlet refah devleti değildir. Bkz: Ali Nazım Sözer, **Türkiye'de Sosyal Hukuk**, 2. Baskı, Fakülteler Kitabevi Barış Yay., İzmir, 1998, s. 6; Dericiler, a.g.e., s. 13. Sosyal Devleti ile Refah Devleti arasındaki kavram terminolojisi hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Şimşek, **Sosyal Devlet İlkesi**, 10-13; Tarık Ali Gümüş, **Sosyal Devlet Anlayışının Gelişimi ve Dönüşümü**, On İki Levha Yay., İstanbul, 2010, s. 166-168. Refah devleti kavramının kökeni hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Pierre Rosanvallon, **Refah Devletinin Krizi**, Çev. Burcu Şahinli, Dost Kitabevi Yay., Ankara, 2004, s. 119.

[182] Coşkun Can Aktan ve Özlem Özkıvrak, **Sosyal Refah Devleti**, Okutan Yay., Ankara, 2008, s. 22.

[183] Klaus Petersen ve Jørn Henrik Petersen, "Confusion and Divergence: Origins and Meanings of the Term 'Welfare State' in Germany and Britain, 1840-1940", **Journal of European Social Policy**, 23(1), 2013, s. 38; Şimşek, **Sosyal Devlet İlkesi**, s. 15. Refah devleti (der Wohlfahrtsstaat) kavramı ilk kez, Adolf Wagner'den 30 yıl önce 1844 yılında genç bir Hegelci Karl Nauwerck tarafından kullanılmıştır. Nauwerck'in ifadesine göre: "Hukuk devleti (der Rechtsstaat) yeterli değildir; tüm toplumsal ihtiyaçları karşılayabilmek için refah devletine (der Wohlfahrtsstaat) dönüşmelidir. Bu durum ise anayasanın gereksiz hale geldiği anlamına gelmez. Aksine bunun sonucunda anayasa mükemmelleştirilmiş olacaktır. Refah devletinin amacı, toplumun tüm üyelerinin insan hakları ile güçlendirilmesini sağlamaktır. Bunun gerçekleşmesi ise bütünün içindeki üyelerin tek başına bireyi koruma yükümlülüğü ve tek başına bireyin de bütünü koruma yükümlülüğü ihtiyacı için en önemli sebeptir. Bu yükümlülüğün karşılığı ise bireyin kendi haklarıdır. Bkz. Petersen ve Petersen, a.g.m., s. 39-40.

[184] Kathi V. Friedman, **Legitimation of Social Rights and the Western Welfare State: A Weberian Perspective,** The University of North Carolina Press, Chapel Hill, 1981, s. 3; Kara, **Sosyal Devlet**, s. 3. 1848'de bu anlayışın temellerini atan Karl von Sparre; devlet tipinin, refah devleti, hukuk devleti ve kültür devleti (Culturstaat) şeklinde birbirinden ayrılmaz üç kısımdan oluştuğunu ifade etmiştir. Sparre'a göre devlet; karşılıklı etkileşimle bireyin fizksel, ahlakî ve kültürel kapasitesini koruma ve geliştirme yükümlülüğünü gerçekleştirecektir. Devletin sosyal ve ekonomik fonksiyonunu en sistematik biçimde ele almış olan iktisatçı Adolf Wagner'in 1876 yılında refah devleti kavramını kullanmasıyla birlikte devletin söz konusu üç yükümlülüğü; bugün sosyal güvenliğin güvencesi ve sunucusu olarak anladığımız refah devleti anlayışı ile paraleldir. Bkz. Petersen ve Petersen, s. 40; Rosanvallon, a.g.e., s. 127; Şimşek, **Sosyal Devlet İlkesi**, s. 16.

İnsel sosyal devletin doğuşu ile sosyal güvenlik hakkının bağlantısını şöyle özetlemektedir:

> Zorlu tarihi gelişmelerin yaşandığı İngiltere'de, toprağını kaybeden köylünün ve iflas eden zanaatkârın artık yaşamını başkasının hesabına gündelikçi olarak çalışarak, yani ertesi gün güvencesi olmadan, günbegün kazanmak ya da aç kalmak zorunda kaldığı duruma ücretli çalışma denmektedir. 18. yüzyıldan itibaren yaygınlaşan ücretli emeğin bütün zenginliklerin esas kaynağı olduğu fikri yerleşir. Yoksullukla eş anlam ifade eden ücretli işçi, feodal sözleşmenin bağlayıcılığından kurtulup özgür işçi olur. İşçi o dönemde özerk olmak zorundadır ve artık patronunu özgür biçimde seçebilir. Ancak özerklik ve özgürlüğün gerçekten var olabilmesi için gerekli olan sosyal statüden ve bunun sosyal korumasından yoksundur. Ama aynı zamanda ücretli emekçi konumuna düşen vasıflı bir emekçi kitlesi vardır ve bu kitle hak talep etmektedir. Sınıfsal çatışmanın sosyal sorun olarak algılandığı o dönemde, işçi sınıfının öncülerinin yaşasın sosyal "Vivela sociale" sloganından esinlenen Fransız Pierre Leroux'un 1830'da icat ettiği sosyalizm kelimesi, bireyselleşme ile özdeşleşen liberalizm ve piyasa karşısında ortaklaşmayı savunan hareketlere verilen toplumsal düzen ütopyasının adıdır. 19. yüzyıla gelindiğinde ücretli emeğin içinde bulunduğu konum, statü ve güvenlik yoksunluğudur. Castel'in ücretliler toplumu diye tanımladığı sosyal yapı ücretli emek statüsü etrafında 20. yüzyıl Batı toplumlarında geliştirilen birtakım düzenlemeler bu statü ve güvenlik eksikliğini telafi eder. Bu düzenlemeler ise sosyal devleti doğuşunu ortaya çıkarmıştır. Castel'e göre sosyal devlet, güvenliğin yalnızca mülkiyete bağlı olmaktan çıkarılıp zorunlu yasal güvencelerin dayatılması, güvenlik meselesinin toplumsallaşması demektir. Özetle sosyal devlet, sosyal güvenlik devletidir. Zorunlu sosyal güvenlik sigortasının yarattığı haklar, bir bakıma yeni bir mülkiyet rejimi yaratmıştır. Bu durum ise her bireye kişisel olarak tahsis edilebilecek ama özel mülkiyet konumunda olmayan, sosyal güvenlik hakkına dayalı bir "malvarlığı" demektir. Özel mülkiyete başvurmaksızın ortak ama kişiselleştirilmiş bir malvarlığının temin edilmesi, sosyal devletin en büyük icatlarından birisidir[185].

Sosyal devlet anlayışında iki tür bakış açısından bahsetmek mümkündür. Birincisi, dar anlamda sosyal devleti, sosyal iyileştirmenin geleneksel alanından yani, gelir transferleri ve konut sorununun asgari biçimde anıldığı sosyal hizmetler olarak tanımlar. İkincisi ise, sosyal devleti geniş anlamda, devletin ekonominin yönetiminde ve örgütlenmesindeki rolünü daha kapsamlı bir şekilde inceler. Bir başka deyişle Sosyal devlet iki ana akımdan oluşmaktadır. İlki Almanya'da 1880'lerde yürürlüğe giren kanunlarla özdeş olarak anılan Bismarck modeli sosyal devlet; ikincisi ise II. Dünya Savaşı'ndan sonra İngiltere'de ortaya çıkan ve Almanya'dakinden önemli farkları bulunan Beveridge modeli refah devletidir. Sosyal devlet; ağırlıklı olarak bünyesinde kişisel katkı payına (hastalık, yaşlılık, iş kazalarına karşı sosyal koruma) karşılık gelen sosyal yardımların olduğu sosyal güvenliğe dayanmaktadır[186].

Huber, sosyal devletten kastın, geleneksel devlet anlayışı ile sanayi devriminin toplumsal varlığı arasındaki zıtlıkların çatışmasından oluşan bir devlet[187] olduğunu ifade etmektedir. Bu

---

[185] Bkz. Robert Castel, **Ücretli Çalışmanın Tarihçesi: Sosyal Sorunun Dönüşümü**, Çev. Işık Ergüden, 1. Baskı, İletişim Yay., İstanbul, 2017, s. 14-15.

[186] Şimşek, **Sosyal Devlet İlkesi**, s. 20-21.

[187] "Sosyal Devlet" kavramı içinde yer alan "sosyallik" kelimesinin "topluma aitlik" manasında bir eş anlamlılığı kesinlikle bulunmamaktadır. Sosyal Devlet kavramında yer alan sosyal kelimesi, sosyal zorunluluk içerisinde varlıkları tehlikede olan kesimlerin refah seviyesine yükseltilmesi için gösterilmesi gereken çabadan daha fazlasını ifade eder. Yani "sosyal" kelimesini "sosyal hak", "sosyal sigorta" ve " sosyal politika" kavramlarındaki kastedilen dar anlamdaki sosyal yardım faaliyeti için kullanılmaktadır. Huber, a.g.m., s. 34.

bakımdan Sosyal Devleti, "geleneksel devlet kavramı ile endüstriyel sınıf toplumu arasındaki zıddiyeti sosyal entegrasyon vasıtasıyla ortadan kaldırmaya çalışan, modern endüstri çağının bir devleti" olarak tanımlamaktadır[188]. Aynı yazar devamında Sosyal Devletin görevlerini sosyal yardım, sosyal bakım ve sosyal tatmin olarak belirlerken; sanayi toplumunun bir ürünü olan Sosyal Devletin amacının ise bireyin özgür kişiliğinin sanayi devriminin başlıca risklerine karşı sosyal yardım, sosyal bakım ve sosyal tatmin araçları ile maddi ve manevi anlamda korunması olduğunu ifade etmiştir. 1961 Anayasası m.10/2'de *"Devlet kişinin temel hak ve hürriyetlerini, fert huzuru, sosyal adalet ve hukuk devleti ilkeleriyle bağdaşamayacak surette sınırlayan siyasi, iktisadi ve sosyal bütün engelleri kaldırır; insanın maddi ve manevi varlığının gelişmesi için gerekli şartları hazırlar"* hükmünün bahsi geçen ifadeyle benzerlik taşıdığı görülmektedir. Bununla birlikte, bugün Sosyal Devlet aynı zamanda bir Hukuk Devleti olduğu takdirde bireysel özgürlük, sosyal güvenlik sistemi içinde sağlanabilir. Sosyal Hukuk görüşünü dikkate alanlar için, Sosyal Devletin üstünlüğü bulunmamaktadır. Buna karşılık bireysel özgürlüğün sadece Devlet tarafından garanti edilen asgari sosyal güvenlik ile mümkün olabileceği tezini savunanlar için de, Hukuk Devletinin üstünlüğü aynı şekilde bulunmamaktadır. Bu noktada esasen önemli olan her iki prensibin de aynı düzeyde değerli olduğu ve karşılıklı olarak birbirini belirleyip sınırlandırdığıdır. Özetle, Sosyal Devlet bir mutlak ideal değildir ve bu sistemin gerçekleşmesi; kişilerin özgürlüğünü garanti eden Hukuk Devleti ölçütleriyle belirlenmelidir. Hukuk Devletinin amacı kişiliğin korunmasıdır; bu amaç ise sanayi toplumunda ancak sosyal güvenlik ve sosyal adalet ile gerçekleşebilir[189].

Özbudun ise sosyal devleti, "devletin sosyal barış ve adaleti sağlamak amacıyla ekonomik ve sosyal hayata aktif müdahalesini zorunlu ve meşru gören bir anlayış" olarak tanımlamaktadır[190]. Sosyal devlet aynı yazarca, sosyal adalete indirgenemeyecek şekilde geniş kapsamlı bir kavram olduğuna vurgu yapılmak suretiyle "sosyal adalet ve sosyal güvenliği sağlamak ve herkes için insan haysiyetine yaraşır asgari bir hayat düzeyini gerçekleştirmekle yükümlü devlet" şeklinde tanımlanmıştır[191]. Buradan yola çıkarak modern anlamda sosyal devletin amaçladığı sosyal politikaların lütuf olarak verilen bir bakış açısıyla değerlendirilmesi mümkün değildir. Bir diğer ifadeyle sosyal devletin politikaları genel, sistematik, eşit ve hak temelli olmak zorundadır veya en azından sosyal devletin iddiası bu yöndedir[192].

---

[188] Huber, a.g.m., s. 36. Sosyal devlet, günümüz sosyal devlet kavramını tam olarak karşılamaktan uzaktır ve kısaca sanayi devriminin ortaya çıkardığı sosyal risklerin gerektirdiği sosyal güvenlik müdahalesinin ürünü olan devlet olarak ifade edilmektedir.

[189] Bkz. Huber, a.g.m., s. 49-51.

[190] Ergun Özbudun, **Türk Anayasa Hukuku,** Yetkin Yay., Ankara**,** 1995, s. 123; Sultan Tahmazoğlu Üzeltürk, **Anayasa Hukuku Açısından Sağlık Hakkı (Ulusal ve Uluslararası Boyutuyla)**, Legal Yayıncılık, İstanbul, 2012, s. 1 ve 74.

[191] Ergun Özbudun, **Türk Anayasa Hukuku**, 19. Basım, Yetkin Yay., Ankara, 2019, s. 141.

[192] Şimşek, **Sosyal Devlet İlkesi**, s. 19.

Doktrinde sosyal devleti diğer bazı yazarlar, "bir sosyal grup veya tabakanın sosyal, kültürel ve ekonomik bakımdan mağduriyetini ve baskı altına alınmasını reddeden, onunla savaşan ve onu yok etmeye çalışan ve devleti belli bir sınıfın malı olmaktan çıkarıp bütün toplumun malı olacak duruma getirmeyi amaçlayan devlet"[193] olarak tanımlamıştır. Tunaya göre, sosyal devletin ideolojik/felsefi unsurları sosyal güvenlik ve sosyal adalettir ve sosyal devletin yapısal unsurlarının gerçekleşmesinde bu iki ideolojik unsur hakimdir[194]. Rostow'a göre sosyo-ekonomik gelişme trendinin son basamağı refah toplumu dönemidir. İfade edilen dönemin ayırt edici özellikleri ise kişi başına düşen milli gelir düzeyinin yüksek olması, demokratik yapı ve kurumların yerli yerine oturtulmuş olması ve sosyal refah ile sosyal güvenliğin önemli ölçüde gerçekleştirilmiş olmasıdır[195]. Gerçekten sosyal devlet ilkesinin hayata geçirilmesi açısından sosyal güvenliğin çok önemli bir fonksiyona sahip olduğunun göstergesi, dünyada inanılmaz bir hızda ortaya çıkan toplumsal değişim ve taleplerdir.

Hukuk devletinin en temel değerleri arasında yaşama hakkı, insanın özgürlüğü ve mülkiyet hakkı sayılırken, sosyal devletin en temel değerleri arasında, o ülkede yaşayan insanların yaşam güvenliği, tam istihdam ve çalışma gücünün muhafazası sayılabilir[196]. Bu bakımdan devlete rağmen elde edilen bu temel hakları güven altına almak hukuk devletinin temel görevi iken sosyal devletin de bu üç tehlikeye karşı olumlu tedbirleri alması temel görevidir. Yani hukuk devletinin varlık sebebi toplumu devlete karşı korumakken; sosyal devletin varlık sebebi toplumu devlet aracılığıyla korumaktır. Sosyal devlette sosyal ekonomik hak ve özgürlüklerin kabul edilmesiyle birlikte birey, amaç haline gelmiş ve devletin de bu amaca hizmet etmesi gerektiği anlaşılmıştır[197]. Bu noktada sosyal devletin özgürlük anlayışı, klasik liberal devletin özgürlük anlayışından ayrılmaktadır. Klasik liberal devlet sadece bireyi devlet karşısında koruyan haklar (negatif statü hakları) tanırken, sosyal devlette ise devlete olumlu birtakım şeyler yapma ödevi yükleyen haklara da rastlanmaktadır[198]. Bir başka sosyal devlet türü olarak belirtilen sosyal demokrat sosyal refah devleti; sosyal hakların en çok kurumsallaştığı ve geniş kitleleri kapsadığı bir sistem olarak ifade edilmektedir. Bu sistemde sosyal yardımların en çok piyasa dışından karşılanması ve yüksek standartlarda bir toplumsal eşitliğin gerçekleştirilmesi hedeflenmektedir. Sosyal demokrat sosyal refah devletinde, sosyal

[193] Kara, **Sosyal Devlet**, s. 14, dipnot 22 ve 23'teki yazarlar.

[194] Tunaya, **Siyasi Müesseseler**, s. 729-730, 739; Esin Örücü, "Sosyal Kamu Hizmeti", **İÜHFM**, C. XXXVI, S.1-4, 1970, s. 212.

[195] **Yolsuzlukla Mücadele Stratejileri**, Hak İşçi Sendikaları Konfederasyonu, Ed. Coşkun Can Aktan, 2. Baskı, Hak-İş Yay., Ankara, 2018, s. 164.

[196] Huber, a.g.m., s. 36; Özetle, sosyal devletin en temel amacı emek-sermaye çelişkisini törpülemek ve kontrol altında tutmaktır. Kara, **Sosyal Devlet**, s. 15.

[197] Ayferi Göze, **Liberal, Marksiste, Faşist, Nasyonel Sosyalist ve Sosyal Devlet**, 8.baskı, Beta, İstanbul, s. 207.

[198] Bu haklara "pozitif statü hakları" da denmektedir. Bkz. Kemal Gözler, **Türk Anayasa Hukuku Dersleri**, Ekin Basım Yayın Dağıtım, Bursa, 2011, s. 75; Gözler, **Türk Anayasa**, s. 156.

yardımlar ile sosyal hizmetlerin büyük ölçüde ihtiyacı olan herkese yaygınlaştırılması hedeflenmekte ve sosyal hakların kullanılmasında ise geniş bir eşitlik sağlanması esas alınmaktadır[199].

Geniş anlamda sosyal devlet, nakdi ve ayni yardımları içeren bir devlet modelidir. Bunun içerisine eğitim, sağlık ve her türlü bakım hizmetleri girmektedir. Nakdi yardımlar; sosyal güvenlik ve vergi dışı sunulan yardımlardan oluşur. Sosyal güvenlik, daha önce vergilere mahsuben gerçekleştirilen ödemeler, işsizlik ve belirli bir yaşın üstünde olma gibi şartların olması halinde ödenir. Vergi dışı sunulan yardımlar ise iki çeşit olup, ilkini evrensel yardım denilen çocuk yardımı gibi kişinin belirli bir gelir düzeyinin altında olup olmadığına bakılmaksızın yapılan yardımlar oluşturur. İkincisini ise sosyal yardımlar olarak adlandırılan belirli bir gelir düzeyinin altında kalan yoksul kişi ve ailelere herhangi bir sosyal güvenlik sistemine dahil olmadıklarında yapılan ya da sosyal güvenlik hakkı içerisinde son çare olarak düşünülen istisnai bir yardım çeşidi oluşturur. Ancak devletin sosyal fonksiyonunun sosyal güvenlik hakları ile bağı dikkate alındığında sosyal yardımdan çok daha fazlasını ifade ettiği; modernleşme ve demokratikleşme ile sıkı bir ilişki içinde olduğu söylenebilir. Sonuç olarak sosyal devlet, sosyal yardımları kapsamına almakla birlikte sosyal yardım devleti demek değildir[200].

Genel olarak değerlendirdiğimizde sosyal güvenlik hakkı açısından sosyal devlet; toplumunu tehlikelere karşı koruyan devlet demektir. Sosyal devlet, doğası gereği sosyal biçimlendirmeyi bütün topluma yaymak için tedbirler almak mecburiyetindedir. Sosyal güvenlik hakkının bir toplumda gerçekleştirilebilmesi için sosyal devlet ilkesi, bu hakkın gerçekleştirilmesi için en başta gelen devlet sistemidir. Sosyal devlet ilkesinin tam manasıyla gerçekleşebilmesinin en önemli şartlarından birini sosyal güvenlik hakkı oluşturmaktadır[201]. Kısaca sosyal devlet demek sosyal güvenlik devleti demektir. Dolayısıyla sosyal devletin gerçekleşme aracı olan sosyal güvenlik kavramının[202] sosyal devlet açısından son derece önemli bir değere sahip olduğu tartışmasızdır. Sosyal devleti gerçekleştirmeye yönelik hukuki tedbirler ve araçlar sosyal haklar, sosyal adalet ve sosyal risk

[199] Hakan Ay ve Recep Akan, "Tarihsel Süreçte Sosyal Yardımların Gelişimi", **21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum Eğitim Bilimleri ve Sosyal Araştırmalar Dergisi**, 6(18), 2017, s. 793.

[200] Şimşek, **Sosyal Devlet İlkesi**, s. 26.

[201] M. Gözde Atasayan, **Kamu Hizmetlerinin Süreklilik ve Düzenlilik İlkesi**, On İki Levha Yay., İstanbul, 2012, s. 34. Devlet tarafından sosyal güvenlik hizmetinin sunulması ile kişilerin çalışma hakkı güvence altına alınmış ve özel olarak korunmaya muhtaç kesimlerin korunması sağlanmış olacaktır.

[202] Güzel vd., a.g.e., s. 2. Bu noktada Anayasa Mahkemesi'nin "sosyal devlet" ile "sosyal güvenlik" kavramlarına açıklık getirdiği bir kararı bu durumu net bir şekilde özetlemektedir: *"...Sosyal devlet, sosyal adaletin, refahın ve güvenliğin gerçekleşmesini sağlayan devlettir. Sosyal güvenlik kuruluşları, çalışanların geleceğine ilişkin güvenliklerini sağlamak durumundadır. Sosyal güvenlik her şeyden önce, herhangi bir nedenle kısmen ya da tamamen çalışamayanlara ve bu nedenle gelir kaybına uğrayarak muhtaç duruma düşenlere, insan onuruna yaraşır asgari bir hayat sürmeleri için gerekli gelirin sağlanmasını öngörür. Devletin sosyal olması aktüeryal denge ile sosyal devlet ilkesi arasında uyum olmasını, sosyal güvenlikten kaynaklanan yüklerin gerektiğinde devlet tarafından karşılanmasını zorunlu kılmaktadır..."* AYM, E. 2009/93, K.2011/73, K.T. 28.04.2011, RG 28085 sayılı 15.10.2011 tarihli kararı.

kavramlarıyla tamamlanmaktadır. Bu yüzden sosyal devleti anlamak açısından belirtilen kavramlar açıklanmaya çalışılacaktır.

1.3.2. Sosyal Haklar

"Sosyal haklar" kavramına doktrinde bazen çok geniş anlamlar verildiği görülmektedir. Bazıları bu terimi, toplu şekilde kullanılabilen bütün insan haklarını isimlendirmek için, bazıları sadece kişiyi ilgilendiren "bireysel hürriyetler" in haricinde ve o ülkenin ekonomik ve sosyal yapısı açısından önem taşıyan hakları nitelemek için, bazıları da doğrudan doğruya "kamu hürriyetleri" anlamında kullanmaktadır[203]. Koray[204] ise, "sosyal haklar" deyimi yerine "sosyo-ekonomik haklar" deyimini kullanmayı tercih etme sebebi olarak sosyo-ekonomik haklar içinde sosyal haklar ve ekonomik haklar şeklinde ayrıma gidilmek suretiyle ekonomik hakların dışlandığı kanaatindedir. Fransız hukukçu Colliard da, sosyal olan ve olmayan hak ve özgürlük ayrımının anlamsız olduğundan hareketle, sosyal hakların bir yönüyle ekonomik içerikli özgürlükleri bünyesinde barındırdığını, diğer yönden devleti olumlu bir takım edimlerde bulunma yükümlülüğü altına soktuğunu dikkate alarak hakkın her iki yönünü de içine alacak şekilde "sosyal haklar" yerine "sosyal ve ekonomik içerikli haklar" deyimini önermektedir[205].

Belirtilen görüşlerin aksine çoğunluk, sosyal hakları "sosyal sorun" (social problem, question sociale) açısından ele almaya çalışmaktadır[206]. Sosyal haklar kavramının daha iyi anlaşılması için teknik ölçüt, maddi ölçüt, sübjektif ölçüt ve sosyolojik ölçüt olmak üzere dört ölçütten bahsedilmektedir.

Teknik ölçüt, sosyal hakları olumlu (pozitif) edim gerektiren haklar olarak değerlendirir. Klasik ve geleneksel haklar sahibine bir şeyin serbestçe yapılması imkânı sağlarken, sosyal haklar hak sahibine, kendine bir şeyin yapılmasını veya bir edimde bulunulmasını isteyebilme yetkisi vermektedir[207]. Maddi ölçüt; sosyal hakları diğer haklardan ayırma ve tanımlamanın kriteri olarak

---

[203] Tanör, **Sosyal Haklar**, s. 13. Bununla ilgili Tanör, sosyal eşitsizliklere tepki olarak doğan bu hakları, sosyal eşitlik amacına yönelmiş haklar şeklinde tanımlamıştır. Ayrıca sosyal hakların unsurlarının farklılaşmasına göre farklı tanımlamaların ortaya çıktığını belirterek örneğin; J. Lecaillon'un sosyal hakları, bu hakkın en önemli unsuru olarak gördüğü sosyal güvenlik hakkı penceresinden "kişiler ve sosyal sınıflar arasındaki eşitsizliklere bir çare bulma yolu" şeklinde tanımlandığını belirtmektedir. Bkz. aynı eser, s. 92-93 dn. 170.

[204] Meryem Koray, **Kapitalizm Küreselleşirken Dünya Ahvali**, Ayrıntı Yay., İstanbul, 2011, s. 389. Sosyal-ekonomik hak terimini kullanma sebebi olarak uluslararası belgelerdeki kullanım şekli ile 19 yy.'da somut olarak ortaya çıkan bu hakların bireyin çevresini teşkil eden ekonomik ve sosyal koşullarla bir bütün olmasının etkili olduğu yönünde bkz. Bakırcı, a.g.e., s. 50.

[205] Göze, **Sosyal Devlet**, s. 222-223.

[206] Tanör, **Sosyal Haklar**, s. 13.

[207] Tanör, **Sosyal Haklar**, s. 13-23.

hakların içeriğini ve konusunu esas almaktadır[208]. Sübjektif ölçüt görüşünü kabul eden hukukçular sosyal hakları, hakkın öznelerinin özelliğine bakarak diğer haklardan ayırıp tanımlamaktadırlar[209]. Sübjektif ölçüt görüşü, sosyal hakların toplum hayatında özel bir şekilde korunması gereken kişilerin hakları olduğuna vurgu yapmaktadır[210]. Sosyolojik ölçüte göre ise, insan hakları alanında yapılacak bir sınıflandırma ancak sosyolojik bir yaklaşıma dayanırsa doğru ve geçerli olabilir[211]. Bu görüşü savunanlara göre sosyal hakların ayırt edici özelliği, sosyal adaletsizliklerin düzeltilmesine yardımcı olmalarıdır. Yani belli bir sosyal kategori içinde yer alan kişilere bazı sosyal haklar tanımak, bunların içinde bulundukları durumda, tabii yasaların kendiliğinden işleyişiyle elde edebileceklerinden daha avantajlı birtakım şeylere haklarının olduğu anlamına gelir. Belirtilen haklar da ekonomik eşitsizliğin giderilmesi ve düzeltilmesine yardımcı olmaktadır. Dolayısıyla sözü edilen görüş taraftarlarına göre sosyal haklar, sosyal ve ekonomik durumları ne olursa olsun herkesi değil iktisaden zayıf durumda olanların fiili ya da sosyal eşitsizliklerin kurbanı durumunda olanların haklarıdır[212].

Özgürlük mü yoksa sosyal haklar mı sorusunun cevabı liberal geleneğin sosyal haklar pahasına gerçekleştirmeye çalıştığı özgürlük idealini sorgulama merkezinde şekillenmektedir. Liberalizm anlayışında sisteme en az müdahalenin meşruiyeti sağladığı belirtilmektedir. Devlet küçülmeli tezinin arkasında piyasaya yapılan müdahalelerin bireyleri sorumsuz kılması anlayışı yatmaktadır. Buna göre sorumsuz bireyler, kendi iradeleriyle üretmek yerine devletin onlara sahip çıkmasını talep etmektedirler. Dogmatik liberal anlayışı bakımından sosyal devlet; sürekli başkasından hak talep eden, kendisi o hakkın elde edilmesinin koşullarının oluşumunda çaba sarf etmeyen eksik ve bağımlı bireyler topluluğundan oluşmaktadır. Oysa ki günümüz birey anlayışında, herkes beşikten mezara kadar kendi başının çaresine bakmalıdır[213].

Liberal felsefenin birey-devlet ilişkisine bakışını belirleyen söz konusu zihniyet, neoliberal düşünce anlayışında da aynı şekilde tevarüs etmiştir. Girişimciliği ve beceriyi vergi indirimiyle ödüllendirmenin herkesin yaşam kalitesini yükselteceğini varsayan söz konusu zihniyet, bir taraftan bu eşitsizlikleri güçlendirmek için her türlü vasıtayı kullanmaya çalışmaktadır. Dolayısıyla neo-liberal ideolojinin getirdiği tam rekabet ortamındaki ekonomi politikalar sebebiyle, sosyal güvenlik

---

[208] Tanör, **Sosyal Haklar**, s. 24; Sosyal hakların kendi içinde sınıflandırılması konusunda iki farklı ölçüt önermektedir. Birincisi, devlete düşen edimlerin niteliğine göre yapılan, devlete olumsuz edimler yükleyen özgürlükler ile olumlu edim yükleyen haklar ölçütü şeklindedir. İkincisi ise, yine konuya, içeriğe göre yapılan başka bir ölçüttür. Dar anlamda sosyal haklar bütün bir sosyal güvenlik sistemini oluşturan haklardır.

[209] Tanör, **Sosyal Haklar**, s.33. Charlier'e göre sosyal haklar iş yaşamına aktarılmış insan hakları iken G. Lyon- Caen'e göre ücretli emekçilerin durumunu çalışma koşullarını ve sosyal güvenlik haklarını inceleyen bir hukuk dalı olan sosyal hukukun koyduğu kurallardan oluşan haklardır. Akt. Tanör, **Sosyal Haklar**, s. 33-34.

[210] Tanör, **Sosyal Haklar**, s. 34.

[211] Tanör, **Sosyal Haklar**, s. 39.

[212] Tanör, **Sosyal Haklar**, s. 40-41.

[213] Ahmet İnsel, **Neo-Liberalizm: Hegemonyanın Yeni Dili**, 4. Baskı, İletişim Yay., İstanbul, 2015, s. 216.

hakları zayıflatılmakta, sosyal güvenlik haklarından her vatandaşın eşit şekilde faydalanması engellemekte ve insan haklarının tam anlamıyla gerçekleşmesi güçleşmektedir[214].

Neoliberal anlayış, çalışmanın ürünü olmayan gelirin rasyonel kullanılamayacağından hareketle, düşük profilli sosyal statüye sahip toplumsal kesimlere yönelik yeniden bölüşümcü ve dağıtıcı adalet anlayışlarına karşı çıkmaktadır. Bu yüzden böyle bir ekonomik paylaşımın kaynak israfına yol açacağı savunulmaktadır. Uygun ise sosyal hakların gerçekleştirilememe ya da çok az uygulanabilme sebebini sanılanın aksine mali kaynakların yetersizliği değil kaynakların dağılımındaki dengesizliğe bağlamaktadır[215]. Bu konuyla alakalı olarak, sosyal hakların korunması tam rekabet ortamındaki piyasa koşullarında zamanla daha da önemli hale gelmektedir. Çünkü sosyal haklar, sosyal hukuk devleti bağlamında sosyal eşitlik ile sosyal adalet amacına yönelmiş toplumun dezavantajlı gruplarının insan onuruna yaraşır bir yaşam sürdürebilmeleri için gerekli önlemlerin alınması şeklinde gerçekleştirilen haklardır[216]. Buradan hareketle sosyal haklar anlayışının arkasında pozitif özgürlüğün sağlanması anlayışı olduğu söylenebilir. Bunun sağlanması ise birey ve devletin mutlaka birbiri ile çatışma halinde olan unsurlar şeklinde görülmemesi ile mümkündür. Bireylere özgürlük sunma vurgusu tartışmalı olan ve pazar mekanizmasının isteklerine göre şekillenen neoliberalizmin "demokrasi", "çoğulculuk" ve "katılımcılık" retoriğinin içinin boşaltıldığı iddia edilmektedir. Bu anlayışa göre refah devleti ve yeniden dağıtım politikaları olmaksızın "çoğulcu" bir demokrasiden bahsedilmesi mümkün değildir[217].

Neoliberalizm anlayışının temelinde yatan insan onurunun sağlanması ve insanın özgürleşmesinin önündeki en büyük engelin yoksunluk ve yoksulluk olduğu belirtilmektedir. Fakat toplum içinde eşit olmayan bir şekilde ortaya çıkan yoksulluk ve yoksunluğun devlet eliyle veyahut siyasal erk kanalıyla müdahale edilmeye çalışılması, akılcı olmadığı gerekçesiyle kabul edilmemektedir. Neoliberalizm açısından yoksulluk sivil toplum sorunudur ve sivil toplum içinde çözülmek durumundadır[218]. Devletin ürettiği hizmetlerin rekabete kapalı, pahalı ve kalitesiz olduğu iddiasıyla söz konusu hizmet alanlarında kaliteyi yükseltmek ve fiyatları düşürmek için özel sektörün devreye girmesi ve rekabete açılması gereklidir. Neoliberalizmin "siyasetin piyasaya el sürmemesi" düşüncesi ile anlatılmak istenen devletin sermaye lehine düzenlemeler yapamayacağı değil; aksine siyasetin toplumsal sınıfların hak arama taleplerine ilişkin bir alan olmaktan çıkarılması şeklinde anlaşılmalıdır. Neoliberal anlayışın özgürlük vurgusunun tek tek bireylerin özgürlüklerini ne ölçüde

---

[214] Oktay Uygun, "Küreselleşme ve Devletin Değişen Egemenlik Anlayışının Sosyal Haklara Etkisi", **Kamu Hukuku İncelemeleri**, 2. Baskı, On İki Levha Yayıncılık, İstanbul, Ekim 2013, s. 255-256, Rezzan Ayhan Türkbay ve Ferihan Polat "Neoliberalizmde Özgürlük Paradoksu ve Sosyal Haklar", **Pamukkale Üniversitesi SBE Dergisi,** 2011 Ocak S.8, s. 92-93.

[215] Oktay Uygun, "İnsan Hakları Kuramı", İnsan Hakları, Cogito, Yapı Kredi Yay., İstanbul, 2000, s. 34.

[216] Tanör, **Sosyal Haklar**, s. 107; Türkbay ve Polat, a.g.m., s. 93.

[217] Türkbay ve Polat, a.g.m., s. 93.

[218] Gencay Şaylan, **Değişim, Küreselleşme ve Devletin Yeni İşlevi**, 2. Baskı, İmge Kitabevi, Ankara, 2003, s. 144.

güvenceye altına aldığı tartışmalıdır. "Güvenceye alınan bireyin özgürlüğü mü yoksa sermayenin özgürlüğü müdür?" İş piyasasında çalışan kesimlere yönelik uygulamaya konan esnekleştirme politikaları bireyi devlet ve sermaye karşısında korunmasız ve savunmasız şekilde bırakabilmektedir[219].

1.3.3. Sosyal Risk

Sosyal güvenliğin konusunu teşkil eden, sosyal güvenlik sisteminin hangi tehlikelere karşı düzenleme ve tedbirler alacağını gösteren ve sosyal güvenlik hakkı ile doğrudan bağı bulunan[220] bir diğer kavram sosyal risk kavramıdır. Sosyal risk ile tehlike kavramları birbiriyle bağlantılı iki kavramdır. Tehlike kavramının içerisinde bireyin yaşamını olumsuz etkileyecek pek çok unsur bulunmasına mukabil, "sosyal risk " kavramı ile ifade edilen daha çok sosyal güvenliğin sahasına giren tehlikelerin sosyal terimi ile kayıtlanmasıdır. Sosyal risk kavramı ile kastedilen şey, mevcut tehlikelerin sınırlandırılmasıdır[221]. Sosyal güvenlik, devlet tarafından toplumsal hayatı düzenlemek için geliştirilmiş bir sistemdir[222]. Bu sistem içinde sosyal güvenlik hakkının kapsamı ve devletlerin çekirdek yükümlükleri belirlenen sosyal risklere göre şekillenmektedir.

Sosyal riski tanımlama güçlüğü, sosyal risklerin neler olduğunu belirlememizi de zorlaştırmaktadır. Sosyal risklerin neler olduğuna yönelik gösterilen sınıflandırma çabaları sosyal güvenliğin tanım olarak belli bir standarda kavuşmasında başvurulan temel kavramlar arasındadır[223]. Yani her toplumda sosyal riskler farklı biçimlerde algılanması, sosyal güvenliğin teoride kabul gören tek bir tanıma sahip olmasını da güçleştirmekte ve böyle bir kabule de ihtiyaç bulunmamaktadır. Dolayısıyla dünyada evrensel bir sosyal güvenlik sisteminin kurulması farklı etmenleri de göz ardı etmeksizin değişen sosyal risk anlayışı temelinde mümkün değildir.

Sosyal riskler gelir yetersizliği, temel ihtiyaçları karşılayamama gibi örnekler bağlamında daha çok maddi açıdan değerlendirilmektedir. Oysa sosyal dışlanma ve manevi/psikolojik olumsuzluklar gibi pek çok durum için de sosyal risk söz konusu olabilmektedir. Bu açıdan sosyal risk kavramının genel olarak ifadesi, bireylerin güvenliklerini belirsiz yapan durumların tamamıdır. Daha geniş anlamda sosyal risk ise bireylerin refahını da içermektedir [224]. Günümüzde yeni ve eski sosyal risk

---

[219] Türkbay ve Polat, a.g.m., s. 93-94.

[220] Akad, **Sosyal Güvenlik**, s. 23.

[221] Suat Soydemir, "Küreselleşme Ekseninde Sosyal Risklerin Kurumsallaşması", **Hukuk ve İktisat Araştırmaları Dergisi**, 6(2), 2014, s. 47.

[222] Demir, "Sosyal Güvenlik Mevzuatına.." s. 120.

[223] Soydemir, a.g.m., s. 48.

[224] Dariusz Stańko, "Social Security in Theory and Practice: An Essay", 2004, https://ideas.repec.org/p/wpa/wuwppe /0401007.html 20.08.2019.

kavramlarının refah devletlerine uyumu konusunda tartışmalar yapılagelmektedir[225]. Bu konunun detayına hakkın uluslararası boyutu başlığı altında değinilecektir.

1.3.4. Sosyal Adalet

Hak merkezli bir bakış açısıyla sosyal adalet kavramının daha geniş bir şekilde incelenmesi mümkündür[226]. Sosyal adalet kavramı, soyut adalet düşüncesi kadar olmasa da çok geniş boyutlu bir kavramdır. Uzun süredir yeniden-dağıtıcı adalet (re-distributive justice) kavramı ile paralel bir şekilde anılan sosyal adalete ilişkin çağdaş Batılı incelemelere bakıldığında, onun artı salt dağıtıcı adalet ilkesi olarak algılanmadığı, aksine hukuki anlamda adalet anlamına gelen denkleştirici adaleti de kapsayacak biçimde anlaşıldığı belirtilebilir[227]. Valticos'a göre sosyal adalet kavramı, hızlı teknolojik ve sosyal değişime ayak uydurmak için sürekli gelişmektedir. Artan güvenlik ve refah ihtiyacına, daha fazla özgürlük, eşitlik ve toplum yönetime katılım talebinin yanı sıra daha iyi yaşam kalitesi ve çalışma koşullarında iyileşme arzusu eşlik etmektedir. Geniş anlamda sosyal adalet kavramı şimdilerde en göze çarpan adaletsizlikleri ortadan kaldırmanın ötesine geçerek korunmaya en çok muhtaç olanları içine alacak bir anlayışa dönüşmüştür. Albert Thomas, başlangıçtan itibaren sosyal adalet kavramının sosyal adaletsizliğin ortadan kaldırılmasından çok daha fazlasını ifade ettiğini düşünmüştür. Yani sosyal adalet, bireyin ahlaki değerleri ile siyasi ve sosyal haklarına kavuşabildiği olası bir zemin anlamına gelmektedir. Aslında bu fikir Filadelfiya Bildirgesi'nde tanımlandığı gibi, geniş anlamda insanlığın refahını kucaklamak demektir. Aslında uluslararası alanda sosyal adalet düşüncesi 1919 yılında UÇÖ'nün anayasasına yazılan bir ilke olmuştur. Dolayısıyla sosyal adaletin geliştirilmesi anlamında ulusal ve uluslararası düzeyde Devletlerin sorumluluğu, yalnızca aralarında barış ve iyi ilişkileri sürdürmekle kalmayıp insanlığın refahına aktif bir katkı sağlamakla mümkündür[228].

---

[225] Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. Razavi, a.g.m., s. 882 vd.; G. Bonoli, "New Social Risks and the Politics of Post-Industrial Social Policies", **The Politics of Post-Industrial Welfare States: Adapting Post-War Social Policies to New Social Risks**, K. Armingeon and G. Bonoli (Ed.), Routledge, Oxford and New York, 2006, ss. 3-26.

[226] Sezgin Seymen Çebi, **Sosyal Adalet Tarihsel ve Kuramsal Bir Bakış**, 1. Baskı, On İki Levha Yayınları, İstanbul, 2012, s. 24. Toplumsal sorun ve konuların hak temelli bir bakış açısıyla incelenmesi, bu yaklaşımın Batı kökenli olması ve Batı dışı kültür ve inançların yaşam pratiklerini anlayacak entelektüel derinlikten yoksun olması ya da o kültür ve pratiklere yabancı olması gerekçesiyle eleştirilmektedir. Hatta Batı toplumları dahi, özellikle muhafazakarlar ve radikaller, hak temelli yaklaşımların aşırı derecede bireyci olmasından dolayı toplumsal sorunlara çözüm getirmekten uzak olduğunu belirtmektedirler. Marksistler ise üretim ilişkilerinden bağımsız soyut bir hak kavramını kabul etmemektedirler. Aynı şekilde radikal feministler de hak kavramının soyut, bireyci ve maskülen (eril) bir kavram olduğunu iddia ederek hak temelli bir yaklaşımı reddetmektedirler. Bkz. Çebi, a.g.e., s. 365 vd.

[227] Ali Şafak Balı, **Çokkültürlülük ve Sosyal Adalet: Öteki ile Birlikte Yaşamak**, 1. Basım, Çizgi Kitabevi Yay., Konya, 2001, s. 26.

[228] Nicolas Valticos, **International Labour Law,** Kluwer, Deventer The Netherlands, 1979, s. 24. Gülmez, 1982 Anayasası'nda yer alan sosyal devlet ilkesinin 1961 Anayasası'na kıyasla önemli farklılıklar içerdiğiniden hareketle 1982 Anayasasını "sosyal adaletsiz sosyal devlet" olarak nitelendirmektedir. Mesut Gülmez, **Sosyal Haklarsız Yeni Anayasa Mı?, Eleştirel Gözle Emek ve Sermayenin Önerileri**, Hatipoğlu Yay., Ankara, 2013, s. 41, 45.

Sosyal adaletin, hukuki adaletten ayrı telakki edilmesi görüşünü savunan Miller bile "belli ahlaki düşüncelerin sosyal adalet ve hukuki adalet bakımından ortak" olduğunu kabul etmek gerektiğini itiraf etmektedir. Ona göre, "örneğin bir kimsenin sahip olduğu haklar, hem bu kişinin ne zaman ve nasıl cezalandırılabileceği sorunu, hem de kendisine hangi sosyal hakların (social benefits) verilmesi gerektiği sorununa ilişkin bulunmaktadır." Yine, bir kurum olarak hukukun adaletin her iki alt bölümünün (hem sosyal hem de hukuki adalet) kapsamına dahil olduğunu kabul etmek gerekmektedir. Dolayısıyla Miller kendi yaptığı ayrımın, sadece sosyal adalet kavramını analiz amacıyla yapıldığını, yoksa bu iki tür adaletin birbiriyle ilişkisiz olduğunu iddia etmek amacını taşımadığını söylemektedir[229].

Toplumun sosyal adalet içinde yaşamasından kastedilen şey, sosyal güvenliğin toplumun tüm bireylerine adil bir şekilde yaygınlaştırıldığı, toplumun dezavantajlı grupları ile diğer kesimleri arasında sosyal güvenlik özelinde farkın en az düzeyde olduğu bir toplum yapısına sahip olmasıdır[230].

Yukarıdaki açıklamalar ışığında sosyal güvenlik hakkını, Anayasamızın ve sosyal hukuk devletinin dayandığı temel ilkelerden biri olan sosyal adalet ilkesi ile somutlaştırarak anlamlandırmak yerinde olacaktır.

1.3.4.1. İslamiyet'te Sosyal Adalet ve Sosyal Güvenlik Anlayışı

Dinin önemli toplumsal fonksiyonlarından biri, toplumsal bütünleşmeyi sağlamasıdır. İnsanlar üzerinde bütünleştirici etki doğuran din, toplumda gerçekleşen fiillerden bir kısmına kutsallık izafe edilerek yapılmasının teşvik edilmesine, bir kısmının ise günah olarak kategorileştirilerek yasaklanmasına, insanların davranışlarının büyük bir kısmı üzerinde de toplumun değer yargılarına uygun hale getirmesine yardımcı olur[231]. Her din, kendine özgü yeni kurumlar, zihniyet ve dünya görüşüyle içinde doğduğu sosyal çevrede hazır bulduğu eski yapıyı birtakım değişikliklere uğratmakta veya yeni bir toplumsal yapının oluşmasını temin etmektedir[232]. Bu anlayış doğrultusunda İslam'ın bütüncüllüğü ve kendine has özelliği temelinde, İslam'ın bir cephesinin diğer cephelerinden ayrı ve bağımsız ele alınmamasını gerektirmektedir[233]. İslam dininde, modern

[229] David Miller, **Social Justice**, Oxford, 1976, s. 23, Akt. Balı, a.g.e., s. 26 dn.15.

[230] Guy Standing, **Global Labour Flexibility: Seeking Distributive Justice**, Basingstoke, Macmillan, 1999. Akt. Davutoğlu, a.g.m., s. 209.

[231] Yaşar Salihpaşaoğlu, **Din ve Devlet Arasındaki İktidar Mücadelesi: Avrupa Örneği**, 4. Baskı, Adalet Yay., Ankara, 2018, s. 22.

[232] Dinin toplumsal değişimi sağlayıcı ve engellleyici fonksiyonu ilişki içinde bulunduğu ilk basamaktaki aileden başlayarak, yerel kurumlar ve devlet gibi yapılarda kendini çok net bir şekilde hissettirmesi kaçınılmaz bir gerçektir. Bu yüzden İslam toplumlarında sosyal güvenlik kurumlarının kendi dini kurallarına göre şekillenmesi son derece normaldir. Salihpaşaoğlu, a.g.e., s. 28-30.

[233] Faruk Taşçı, **Türkiye'de Sosyal Politika ve Dönüşüm Zihniyet, Aktörler, Uygulamalar**, Seta Yayınları, İstanbul., s. 16. Bu noktada adalet bir bütündür, her yerde olmalıdır; anne babanın çocuklarına, amirin memuruna ve işverenin işçisine karşı yani insanın çevresine karşı daima adil olması gerekir.

laik/seküler Batıda olduğu gibi Kilise ve Devlet ayrımı ya da ruhbanlık sınıfı bulunmamaktadır. İslam dininde sosyal adalet ve sosyal güvenliği sağlamayı amaçlayan sosyal yardımlaşma, dayanışma ve fedakarlığa dair insani vazifeler konusunda pek çok ayet-i kerime[234] ve hadis-i şerifler bulunmaktadır. Belirtilen hususlara örnek olarak şu ayet-i kerimeler verilebilir:

> Şüphesiz ki sadaka veren erkeklerle sadaka veren kadınlar ve Allah'a karz-ı hasen (karşılıksız güzel bir borç) ile borç verenler var ya, onlara verdiklerinin karşılığı kat kat artırılacaktır; hem onlar için pek değerli (şerefli) bir mükâfât da vardır[235].

> Ana babaya, akrabaya, yetimlere, yoksullara, yakın komşuya, uzak komşuya, yanınızdaki arkadaşa, yolcuya ve elinizin altındakilere iyilik edin[236].

> Gerçek iman sahibi o zenginlerdir ki, mallarında gerek dilenen ve gerekse iffetinden dolayı dilenmeyip mahrum kalanlar için belli bir hak (olan zekât) vardır[237].

> O halde akrabaya da hakkını ver, yoksula da, yolcuya da... Bu, Allah'ın rızasını dileyenler için daha hayırlıdır. Kurtuluşa erecek olanlar da işte onlardır[238].

Pek çok hadis-i şerif içerisinde ise konuya ilişkin şu örnekler zikredilebilir:

> Kıyamet gününde fakirlerden dolayı yazıklar olsun menfaati şahsına tahsis eden zenginlere! Fakirler: 'Ey Rabbimiz! Onların üzerinde farz kılmış olduğun haklarımıza tecavüz ettiler (zekatı vermediler)' derler. Bunun üzerine Allah Azze ve Celle de: 'İzzetim ve Celâlim'e andolsun; sizi kendime yaklaştıracağım, onları da yanımdan (rahmetimden) uzaklaştıracağım.' diye buyurur.

> Gerçekte Allah Teâlâ Müslüman zenginler üzerinde fakirlerine yetecek mikdarda belli bir hak farz kılmıştır. Elbette fakirler, aç kaldıkları, çıplak kaldıkları zamanda, (Müslüman zenginlerin kendilerine yapacakları bağış sebebiyle) fakirlik tehlikesi altında bırakılamaz. Dikkat edin! Bırakılırsa, elbette Allah Teâlâ, Müslüman zenginleri şiddetli bir hesapla hesaba çekecektir ve onları pek acıklı azapla azaplandıracaktır[239].

---

[234] Yazgan, İslam dininin temel kaynağı olan Kurân-ı Kerim'de sosyal dayanışma ve yardımlaşmayı emir ve tavsiye eden ayni, nakdi ve manevi yardımlarla ilgili en az 88 ayetin bulunduğunu ifade etmiştir. Yazgan, Zekât, s. 13. İslam dininde sosyal güvenlik anlayışı ile ilgili detaylı bilgi için şu çalışmaya da bakılabilir. A. Can Tuncay, "İslam'da Sosyal Güvenlik", **MÜHFHAD, Prof. Dr. Ali Rıza Okur'a Armağan**, 20(1), 2014, ss. 851-874.

[235] Kur'ân-ı Kerim, El- Hadîd Suresi 57/18. ayet, http://www.kuranmeali.com/AyetKarsilastirma.php?sure=57&ayet=18 24.07.2020. Aynı şekilde bkz. El-Teğâbun Suresi 64/17. ayet.

[236] Kur'ân-ı Kerim, En-Nisâ Suresi 4/36. ayet, http://www.kuranmeali.com/AyetKarsilastirma.php?sure=4&ayet=36, 24.07.2020.

[237] Kur'ân-ı Kerim, El-Meâric Suresi 70/24-25. ayetler, http://www.kuranmeali.com/AyetKarsilastirma.php?sure=70&ayet=24, 24.07.2020. Benzer yönde ayet-i kerimeler için bkz. Ez-Zâriyât Suresi 51/19. ayet; El- İsrâ Suresi 17/26. ayet.

[238] Kur'ân-ı Kerim, Er-Rûm Suresi, 40/38. ayet, http://www.kuranmeali.com/AyetKarsilastirma.php?sure=30&ayet=38, 24.07.2020.

[239] İlgili hadis-i şerifler için bkz. İsmail Çetin, **Tek Çare**, 2. Baskı, Dilara Yay., Isparta, 2007, s. 466-467. Hz. Mevlâna'nın şu öğüdü de İslami yardımlaşmanın derinliğini anlamak açısından güzel bir örnektir: "Yoksul kişi nasıl cömertliğe, iyiliğe muhtaç ise, cömertlik de, iyilik de yoksul kişiye muhtaçtır. Güzeller, nasıl tozsuz, passız, parlak ayna ararlarsa, cömertlik de yoksulları, zayıfları öyle aramaktadır. Güzellerin yüzleri ayna ile süslenir, güzelleşir. Ayna olmazsa güzellik meydana çıkmaz, iyiliğin, cömertliğin yüzü de yoksula bakmakla görülür. Mademki yoksul cömertliğin aynasıdır, sakın aynaya karşı gönül kırıcı sözler söyleyerek aynayı buğulandırma." Mevlânâ, Mesnevî, 2744-2748. beyitler.

> Zayıflarınız hakkında bana başvurunuz. Zayıflarınıza hemen yardım edin ve rızık verin[240].
>
> İnsanoğlu öldüğü zaman amelleri kesilir. Ancak üç istisnası vardır: Biri, kendisinden istifade edilen bir sadaka (sadaka-i cariye), biri kendisinden istifade edilen bir ilim, bir de kendisine dua eden evlat[241].

Konuyla alakalı İslam ekonomi sisteminin sosyal adalete vurgu yaptığı değer yargı ve amaçları özetle şunlardır:

1- İslam'ın sosyal yasaları çerçevesinde ekonomik refah

2- Evrensel kardeşlik ve adalet

3- Adaletli gelir dağılımı

4- Sosyal refahın sınırları içinde bireyin özgürlüğünün gerçekleştirilmesi[242].

İslam yüksek bir ekonomik gelişme seviyesine ulaşmayı İslami toplumlara hedef olarak göstermektedir[243]. İslam hukukçuları, şeriatın temel hedeflerinden birinin insanlar için rızık temin edilmesi ve insanların zorluklardan kurtarılması olduğu konusunda ittifak etmişlerdir[244]. İslam düşünürü ve mutasavvıfı Gazzali ise bu konuyu şöyle özetlemektedir:

> Şeriatın hakiki gayesi insanların refah seviyesini yükseltmektir. Bunun sağlanması da onların inançlarını, hayatlarını, zihinlerini, nesillerini ve varlıklarını korumakla mümkün olur. Bu nedenle İslamî kurallar dahilinde bu beş şeyin teminini gerçekleştiren her şey halkın yararınadır[245].

Sosyal güvenlik kavramı bahsedildiği üzere, sosyal adalet ve evrensel insan hakları ile iyi bir yaşam sürmek için yeterli bir yaşam standardına bağlanmıştır. Ayrıca sosyal adalet; evrensel olarak her insanın yaşamın gerektirdiklerini yeterince karşılamak suretiyle insan onuruna yaraşır iyi bir yaşam sür(dür)me hakkı olarak tanımlanmaktadır. Sosyal güvenlik ise sosyal adalet ilkelerine bağlı kalarak kendi ihtiyaçlarını karşılayamayan insanların temel yaşam ihtiyaçlarını sağlamayı amaç

---

[240] Bu hadis-i şerifin hükmüyle ihtiyaç sahiplerine bakma yükümlülüğünün devletin görevi olduğu ve İslam anlayışında devletin vatandaşlarına asgari bir yaşam standardı sağlama zorunluluğu ifade edilmiştir. Bkz. Aykanat, a.g.e., s. 223. Yine devlet, zenginleri zekat dışında da fakirlere yardım etme yükümlülüğü altına sokabilir. İbn-i Hazm bu hususta şöyle demektedir: "Her beldenin zenginleri üzerine, beldelerinin fakirlerini gözetmeleri farz-ı kifayedir. Şayet zekat kafi gelmezse, zaruri olan yiyecek, yazlık ve kışlık giyecek ve buna benzer ihtiyaç maddeleri ile yağmur, yaz ve güneşten ve kötü gözlerden koruyacak ve tamir etmeleri hususunda devlet onları icbar edebilir." Servet Armağan, "İslâm Dininde Sosyal Güvenliğin Temel Müesseseleri", **İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi**, S. 14, 2009, s. 70.

[241] Hadiste geçen devamlı istifade edilen sadaka/sadaka-i cariye tabirinin vakıf olarak yorumlandığı ve asırlarca Müslümanlarca vakıf yapmaya teşvik ettiği belirtilmiştir. İlgili hadis ve açıklamalar için bkz. Armağan, a.g.m., s. 72-73.

[242] Muhammed Ömer Çapra, "İslam Ekonomisinin Amaçları", **İslam Ekonomisi ve Sosyal Güvenlik Sistemi,** Çev. ve Haz. Faruk Yılmaz, Marifet Yayınları, İstanbul, 1991, s. 16.

[243] Bakara, 2/60- 168; Maide, 5/87-88; Cum'a, 62/10; *"Allahü Teala sizden birinize bir rızk kapısını açarsa, o rızık kapısı değişinceye kadar onu bırakmasın".* İbn-i Mace: C. 2, s. 727:2148, Kahire, 1952.

[244] Çapra, a.g.m., s. 20. Ayrıca İslam dininde sosyal güvenliği gerçekleştirmeye yönelik ve uyulması mecburi kurumlar arasında nafaka, zekât, sadaka-ı fıtr, adak (nezir), fidye-kefâret ve kurban sayılmaktadır. Bu kurumlar hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Armağan, a.g.m., s. 69-72.

[245] Muhammed Gazzali, **El- Mustasfa**, C.I , Kahire, 1937, , s. 139-140.

edinen modern bir değerdir[246]. Sosyal güvenlik kavramı Batı'da sadece geçen yüzyılın ilk yirmi yılı boyunca ortaya çıkmış gibi görünse de, sosyal güvenlik kavramı neredeyse on dört yüzyıl öncesinde İslam'ın sosyal dayanışma prensipleriyle yer almıştır[247]. İslam dini, kişi ve toplum hayatında adalet, yardımlaşma ve dayanışmanın gerçekleşebilmesi için sosyal, ekonomik, siyasi, hukuki ve ahlaki her türlü kuralı ayrıntılı bir şekilde açıkça ortaya koyan evrensel bir din olması[248] nedeniyle sosyal güvenlik prensiplerini de oluşturmuştur. İslam'da sosyal güvenliğin kaynakları arasında zekât, sadaka (sadaka-i fıtır, fitre, sadaka-i cariye), kefaret, karz-ı hasen, suffa, âkile gibi kurumlar ile İslam dininden etkilenerek oluşturulan ahilik, loncalar, yardım sandıkları, vakıflar bunlar arasında sayılabilir[249]. Zekât kurumu için ayrı bir parantez açarsak Kardâvî, İslam'daki zekât kurumu ile diğer dinlerdeki zekat kurumu arasındaki temel farkları belirtmiş, yoksulluğun ortadan kaldırılması açısından şu noktaya işaret etmiştir. İslam'da zekât, fakirin acil bir ihtiyacını gidermek ve yoksulluğunu biraz hafiflettikten sonra yoksulluk ve muhtaçlığa esir olmamak için yapılan tek başına bir yardımdan ibaret değildir. Zekâtın asıl amacı, yoksulluğu yok etmeye, yoksulların geçim yükünü tek başlarına yüklenecek seviyeye çıkarmaya bir başka deyişle fakirlerin hayatından yoksulluk illetinin kökünü kazımak suretiyle onları sürekli bir biçimde zengin etmeye yöneliktir. Çünkü İslam'daki zekât, gelir kaynakları sürekli ve dönemi belirli, her yıl devam eden yerine getirilmesi zorunlu (farz) bir sosyal güvenlik kurumudur[250]. Yine aynı şekilde zekât kurumu ile birlikte vakıf kurumunun da İslâm'da sosyal güvenlik içinde karşılıklı yardımlaşma (sosyal yardımlaşma), devletin ifa etmekle yükümlü olduğu pek çok kamu hizmetleri ile sağlık hizmetlerinin ifasında önemli bir yeri bulunmaktadır[251].

---

[246] Bello, B. A. vd., "Problems of Social Security: An Islamic Remedy" **International Journal of Academic Research in Business and Social Sciences**, 8(11), 2018, s. 1448-1449; Benzer yönde Birkan, a.g.e., 47 vd.

[247] Monzer Kahf ve Samira Al Yafai, "Social Security and Zakāh in Theory and Practice", **International Journal of Economics, Management and Accounting**, 23(2), 2015, s. 190. Aynı görüşte, Çelik, **İslam'da Sosyal Hizmetler**, s. 27.

[248] Evrensel din İslam'ın temel kaynakları; Allah'ın insanlara gönderdiği yazılı rehber Kur'an-ı Kerim ve Kur'an-ı Kerim'i söz ve fiilleriyle açıklayan Hz. Peygamber'dir. Bu iki temel kaynak asırlar boyunca insanlığın karşılaştığı her türlü sıkıntıya çözümler sunmuştur. Bu çözümlerin dikkate alınarak uygulandığı dönem, insanlığın en güzel zamanı anlamına gelen "Asr-ı Saadet" şeklinde ifade edilmiştir. İşte bahsi geçen bu dönem sosyal güvenliğin de temellerinin atıldığı dönem olarak kabul edilmektedir. Bkz. Köse, a.g.m., s. 84; Çelik, **İslam'da Sosyal Hizmetler**, s. 27.

[249] İslam'da sosyal güvenlik kurumları hakkında kapsamlı bilgi için bkz. Faruk Beşer, **İslam'da Sosyal Güvenlik**, 4. Basım, Nun Yay., İstanbul, 2016, s. 130-186; Faruk Taşçı, **Sosyal Politika Ahlakı**, Kaknüs Yayınları, İstanbul, 2017, s. 156-166; Çelik, **İslam'da Sosyal Hizmetler**, s. 40-76. İslam'ın sosyal boyutunun incelendiği kitaplarda zekât kurumunun toplumda sosyal güvenliği sağlama ve yoksulluğu ortadan kaldırma gibi pek çok konuda önemli bir işlevi olduğu belirtilmektedir. Çalışmamız sosyal güvenlik hakkının daha çok hukuki boyutlarıyla incelenmesi olduğundan bu hususta detaylı bilgileri söz konusu kitaplara havale etmekle iktifa ediyoruz.

[250] Kur'an ve Sünnet tarafından ayrıntılı bir şekilde açıklanan zekâtın verilebileceği yerler ve kimseler bakımından ahlâkî, manevî, sosyal, ekonomik ve siyasî bir takım amaçların gerçekleşmesinde önemli bir rolü bulunmaktadır. Bütün bu özelliklerinden anlaşılmaktadır ki zekat, İslâm'ın getirdiği yepyeni bir sosyal güvenlik sistemidir. Diğer dinlerdeki iyilik ve ihsanı teşvik eden, cimrilik ve açgözlülükten sakındıran tavsiye ve öğütlerden tamamen farklı, bağımsız özelliklere sahiptir. Bu sebeple Hz. Peygamber *"Zekât İslâmın köprüsüdür"* demek suretiyle bu evrensel gerçeği kısaca özetlemiştir. Bkz. Yusuf el-Kardâvî, **İslâm Hukukunda Zekât Cilt:I**, Çev. İbrahim Sarmış, Kayıhan Yayınevi, İstanbul, 1984, s. 97.

[251] . Ahmed Akgündüz, **İslâm Hukukunda ve Osmanlı Tatbikatında Vakıf Müessesesi**, 2. Baskı, OSAV, İstanbul, 1996, s. 41-42. İslam hukukçuları, Kur'an'da vakıf kelimesi bulunmamasına rağmen, toplumun maddi ve manevi hayatına katkı sağlaması ve tesânüd (karşılıklı yardımlaşma) duygusunu artırması gibi özelliklerini dikkate alarak, vakfın kökeninin İslâm

Sosyal güvenlik kavramının oluşturulması sürecinde, tüm uluslardan önce İslam, her bireyin iyi bir hayat sürme hakkına sahip olduğunu vurgulamıştır. İslam'ın insan haklarına bakışı doğal hukukun bakış açısıyla uyuşmaktadır. Temel insan haklarından bazıları Kur'an'da yer almaktadır. Batı dünyasında 17. yüzyılın sonlarında insan haklarına ilgi gösterilmeye başlandığı gözlemlenirken, İslam dünyasında bir insan hakları belgesi İslam Peygamberi tarafından "Veda Haccı" hutbesinde dünyaya ilan edilmiştir. Veda hutbesinde birlik, kardeşlik ve insan özgürlüğü, insanlar arasında sosyal açıdan kimsenin üstün olmadığı vurgulandığı gibi yaşama hakkı, mülkiyet ve sosyal güvenlik hakkına da vurgu yapılmıştır. Bu haklar İslam anlayışının temel taşlarıdır ve hiçbir yönetici ya da merci bunları hiçbir şekilde değiştiremez ve ihlal edemez[252]. Dolayısıyla İslam'da bireyin insanca bir hayat sürmesine yönelik tedbirler arasında yer alan sosyal güvenlik hakkının normatif bir temele sahip olduğu görülmektedir.

1.3.4.2. Hristiyanlık'ta (Batıda) Sosyal Adalet ve Sosyal Güvenlik Anlayışı

Sosyal güvenlik önlemlerine endüstri devriminden sonra başvurulmakla birlikte, daha önceki yüzyıllarda günümüz toplumu anlamında bir sosyal güvenlik anlayışı olduğunu söylemek zor olsa da, sosyal güvenlik işlevine sahip bazı kurum ve uygulamaların olduğu görülmektedir. Bu bakış açısıyla milattan önceki yıllarda Eski Roma'da sosyal yardım uygulamaları Yunanlılar gibi benzer özellikte bir gelişim seyri geçirmiştir. İş sahipleri, savaşlar nedeniyle halkın dara düşmesini fırsat bilerek özgür işçilerine hastalandığında tedavi ettirdiği esirlerinden daha cimri davranmışlardır. Buna rağmen özgür işçiler, bu dönemde seçim hakkına sahip vatandaşlar olarak iktidarı etkileme gücüne sahip oldukları için devlet tarafından bunlara buğday, ekmek, yağ ve et şeklinde yeterli yardım yapılıyordu. Miladi takvimle birlikte, üyelerine hastalık ve kaza hallerinde sağlık yardımı yapan, uğradıkları gelir kayıplarını telafi etmeye çalışan hastalık sandığı birlikleri (collegia tenuiorum) ile üyelerinin ölümlerinde cenaze giderlerini karşılayan ve geride kalanlara gelir bağlayan ölüm sandığı birlikleri (collegia funeraticia) kurulmuş ve bu sandıklar üç asır boyunca üyelerinin katkıları ile varlıklarını devam ettirmişlerdir[253].

---

prensiplerine uygun olduğuna hükmetmişlerdir. Selçuklu döneminde özellikle zengin ile fakir arasındaki eşitsizliği ortadan kaldırmayı hedefleyen vakıflar hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Zeki Atçeken ve Yaşar Bedirhan, **Selçuklu Müesseseleri ve Medeniyeti Tarihi**, 2. Baskı, Eğitim Yayınevi, Konya, 2012, s. 119-128.

[252] İnsan haklarının Batı ile İslam dünyası açısından karşılaştırmalı analizi için bkz. Ergin Ergül, **İbn Haldun'un Teorileriyle Karşılaştırmalı Genel Kamu Hukuku**, Adalet Yayınevi, Ankara, 2019, s. 261-265.

[253] Dilik, "Tarihsel Gelişim", s. 44-45; Hasan Şenocak, "Sosyal Güvenlik Sistemini Oluşturan Bileşenlerin Tarihi Süreç Işığında Değerlendirilmesi", **Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi**, S. 56, 2009, s. 417; Tuncay ve Ekmekçi, a.g.e., s. 13. Eski Roma collegiaları için karşılıklı yardımlaşma prensibine dayanan en eski dernek örneklerinden biri olduğu ifade edilmektedir. İlk kiliseler karşılıklı yardım prensibine göre kurulmuşlardı. Üyeleri gelecek "dünya sonu"nun beklentisi içinde, açık bir kamptaymış gibi yaşıyorlardı. Bu toplulukların başında "kıdemliler" (papazlar, rahipler) bulunuyor ve kendilerine "çömezler" (diyakozlar) yardım ediyorlardı. Özgür insanların en yoksulları ve köleler rahip olabiliyorlardı. Hristiyanlar zenginlerden kuşkulanıyor ve "bir devenin iğne deliğinden geçmesi bir zenginin göklerin krallığına girmesinden daha kolaydır" diyorlardı. Bu nedenle, zenginler kiliseye ancak mallarını kendi istekleriyle yoksullara dağıtmaları şartıyla kabul ediliyorlardı. Hristiyan dini ilk zamandan beri tevekkülü telkin ederken bu durum sömürülen

Hristiyan dini, yoksullara yardım konusunda yeni bir temel unsur oluşturmak suretiyle sosyal yardım sistemini daha da genişletmiştir. İncil, insanları yoksullara, zayıflara, sıkıntıya düşmüşlere yardım etmeye çağırmıştır. İncil'e göre fakiri, yoksulu doyuranın kefili Allah'tır. Hristiyanlıkta giyim kuşama çok önem verilmediği gibi yaşayacak kadar gelirle geçinme teşvik edilmiştir. Her türlü bağış ve gösteriş yapmadan sadaka verilmesi istenirken; mal, altın ve gümüşün stoklanması kötülenmiştir. Ahlaki tavsiye şeklinde servetin esiri olunmamasına ve zenginlerin kötü akıbetine dikkat çekilmiştir. Bir taraftan dul ve yetimlerin mallarını yerken, diğer taraftan iyilik gösterisi yapanlar kötülenmiştir. İncil'de bu ve benzeri naslarda yer alan emirler ile sosyal yardımlaşmayı amaçlayan "kilise sandıkları" şeklinde kurumsallaşmış bu sosyal güvenlik kurumu, kilise çevresindekilerin maddi katkılarıyla ancak 9. yüzyıla kadar ayakta kalabilmiştir[254]. Ancak bu uygulamalar ile ilgili sınırlı kaynağa sahip olduğumuz için Orta Çağın 1300'lü yıllarından itibaren refah devletinin ana vatanı olan Büyük Britanya'da uygulanmaya başlayan "Yoksulluk Yasası" ile Hristiyan dininde ilk sosyal güvenlik uygulamalarına geçildiği kabul edilmektedir[255]. İngiltere'de 14. yüzyılda kilise faaliyetleri ile, sağlam fakir ve sakat fakir ayrımı dikkate alınarak toplumsal koşullardan dolayı kendilerini geçindiremeyenler için getirilen ilk Yoksullar Yasası 1348 yılında, büyük veba salgınından sonra kabul edilmiştir[256]. 1536'da İngiltere hükümetinin denetimi altında ilk kamusal yardım planı düzenlenmiş, 1563'te ise Statute of Artificers düzenlemesi ile ücret ve çalışma saatlerinde değişiklikler yapılmıştır. 1572'de yoksullara yardım konusunda genel vergilerle yardım fonları sağlanmış, 1576'da ıslahhaneler açılmış, 1597'de Almshouse denen (Osmanlı'da Darülaceze'ye benzer) yardım evleri kurulmuştur. Yerinden yönetimlerin yoksullukla mücadelenin

halk kitlelerini zalimlere karşı mücadeleden vazgeçirmesi neticesini doğurmuştu. Kilisenin bu pasif niteliği, Hristiyanlığın artık emekçilerin, ezilenlerin, yerli halkın ve kölelerin dini olmaktan çıkıp egemen sınıfın ve yoksulları geri plana iten zenginlerin baskı aracı ve destekçisi olacaktı. Kilisenin zaman içindeki yapısal değişimi hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. V. Diakow ve S. Kovalev, **İlk Çağ Tarihi Cilt 2, Roma**, Çev. Özdemir İnce, Yordam Kitap, İstanbul, 2008, s. 267 vd.

[254] Faruk Beşer, **İslâmda Sosyal Güvenlik**, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayını, Ankara, 1987, s. 64; Dilik, "Tarihsel Gelişim", s. 45.

[255] Halis Yunus Ersöz, **Sosyal Politika Perspektifinden Yerel Yönetimler (İngiltere, İsveç ve Türkiye Örneği)**, Filiz Kitabevi, 2004, s. 9-10; Örücü, **Konut**, s. 6.

[256] Örücü, **Konut**, s. 6; Gökçeoğlu, **Sosyal Güvenlik Hakkı**, s. 7. XV. Yüzyıl İngiltere'sinde 1485-1603 yılları arasında hüküm sürmüş Tudor hanedanı yardım teşkilatına esas olarak köy meclisleri adı verilen mahalli teşkilatını kurmuştu. Bunların gelir kaynaklarını kendilerine ait arazinin veya sürülerin gelirleri ile kilise vergileri (Church rate) teşkil ediyordu. Köy meclislerinin tayin ettiği dört kişi her sene paskalya zamanında sadaka toplardı. Fakirler lehine tayin edilmiş bir diğer mali kaynak ise Pazar günleri ruhani ayini kaçıranlardan alınan para cezasıydı. Her köy meclisi kendi fakirlerinden sorumluydu. XIV. Yüzyıldan beri Devletin dilencilere karşı davranışı yasaklayıcı nitelikte kalmış; bunun sebeplerinin araştırılması ve çözüm üretilmesi yönünde adımlar atılmamıştı. Dilenciler, serserilere ve şüpheli kimselere çok kötü davranılıyordu. Bunlar yakalandıkları takdirde evvela üç gün hapsedilir ve bu esnada kendilerine su ve kuru ekmekten başka bir şey verilmez bkz. Sabahat Yalçın, "İngiltere'deki Sosyal Emniyet Sisteminin Nüvesi", S. 9-10-11, **Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi**, 1960, s. 218-219. Avrupa'da kapitalizmin gelişmeye başladığı 16.yüzyıldan itibaren devletin, yeni yoksulluk dalgası neticesinde ortaya çıkan sorunları çözme teşebbüsünde olmayıp bilakis toplumsal düzene karşı tehdit olarak görülen yoksulların çok çeşitli şekillerde cezalandırıldığı yönünde ayrıntılı bilgi için bkz. Özdek, "Sosyal Devletin Yükselişi", s. 190-192.

etkin bir aracı olması noktasında ilk düzenlemelere ise 1598 ve 1601 Yoksullar Yasaları'nda rastlanmaktadır[257].

1601 Yoksullar Yasasıyla getirilen sosyal güvenlik önlemleri arasında çalışma gücüne sahip yoksullar[258] için çalışma evleri (work house) kurulmuş, muhtaç yoksullar için Almshouse adı verilen kurumlarda barındırılması sağlanmış ve kimsesiz çocuklar ise aile yanlarına gönderilmiştir[259]. Bu dönem liberalizm anlayışıyla kendine yardım esası ile şekillenmiş, aile ve serbest piyasa yoluyla ihtiyaçlar karşılanmış ve fakire yardım bir sadaka ve insani bir erdem olarak görülmüştür.

Batı demokrasisinin temel özellikleri arasında özgürlükçülük, eşitçilik, çoğulculuk, katılımcılık, hoşgörü, diyalog ve kişiye güven prensipleri yer almaktadır. Batı demokrasisi özgürlük ve eşitlik temeli üzerine kurulu, karşıt toplumsal sınıfların bir arada yaşamasını ve bunlar arasındaki çelişki ve çatışmaların var olmasını kabul etmektedir. Muhafazakar/korporatif refah rejiminde (ki bu rejim tipinde yer alan devletler Avusturya, Fransa, Almanya ve İtalya) sosyal güvenlik; çalışmayan kadını dışlarken sunulan aile yardımları ile anne olan kadını desteklemektedir[260]. Söz konusu rejimin özelliği, piyasa başarısızlıklarının giderilmesinde aile ve korporatizme önem vermesi, statü farklarının sürdürülmesini savunması ve risklerin evrensel ve tüm vatandaşları kapsamaması olarak sayılabilir. Korporatist rejimler çoğunlukla kilise tarafından oluşturulmuş ve aileye karşı olan tutucu tavırlar sergilemiştir. Bu rejimde ancak diğer ara kurumların, özellikle kilisenin sağlayamadığı sosyal güvenlik araçlarını destekleyen ve bu hizmetleri sunma görevini üstlenen telafi edici devlettir. Bu rejimin özellikleri piyasa başarısızlıklarını giderme konusunda aile ve korporatizme önemli bir rol vermesi, statü farklılıklarını sürdürmeye bağlı kalması, sosyal risklerin evrensel bir temelde ve tüm vatandaşları kapsayıcı olmayıp belirli meslek grupları ve toplumsal tabakalar içerisinde toplanması şeklinde özetlenebilir[261].

Sanayi Devrimi sonucu eski üretim biçimleri ortadan kalkmış, makineleşme ile birlikte tarımla iştigal edenler işsiz kalmış, zanaatkarlar iflas etmiş ve kentlere göçler başlamıştır. Kentlere göçen bu

---

[257] Örücü, **Konut**, s. 6; Ersöz, a.g.e., s. 10, Gökçeoğlu, **Sosyal Güvenlik Hakkı**, s. 7. 1598 Yoksulluk Yasasının ilk refah hizmeti ve sosyal ıslah ve polis tedbiri birleşimi olan Elizabeth devrinin bu düzenlemesinin Refah Devletinin esas temeli olduğu yönünde bkz. M. Bruce, **The Coming of Welfare State**, 4. Baskı, Batsford, London, 1968, s. 36.

[258] Çalışabilecek durumda olduğu halde dilenenlerin veya yardım isteyenlerin işyerlerinde çalıştırılmasına yer veren maddeler bulunmaktaydı. Şöyle ki, çalışabilecek durumda olan fakirler, hafif işlerde çalışmak zorundaydı. Çalışmayı reddetmesi halinde ise hapsedilecekti ve vatandaşların bunlara yardım etmesi ise yasaktı. Ersöz, a.g.e., s. 10.

[259] Örücü, **Konut,** s. 6-7; Ersöz, a.g.e., s. 10.

[260] Neşe Taşğın Şahin, **Yoksulluk, İnsan Hakları ve Sosyal Hizmetler Değişen Anlayışlar: Refah Devletinden Hayırseverliğe Yoksulluktan Sosyal Dışlanmaya,** Nika Yayınevi, Ankara, 2017, s. 69. Batı'da sanayileşmeyle birlikte ortaya çıkan dekomüdifikasyon (piyasadan bağımsız olma), bireylerin ya da ailelerin piyasaya katılımından bağımsız bir şekilde sosyal açıdan kabul edilebilir bir yaşam standardını gerçekleştirebilme derecelerini ifade eder.

[261] Bob Jessob, **Kapitalist Devletin Geleceği**, Çev. Ahmet Özcan, Epos Yayınları, Ankara, 2009, s. 111-112. Ülkemizin refah rejimlerinden hangi modele denk geldiğine baktığımızda, bizdeki refah modeline en uygun rejim türünün "Güney Avrupa Refah Modeli" olduğu görülecektir. Çünkü bizde de, bu ülkelerde olduğu gibi yalnızca "kurumsallaşmış bir vaatler devleti"nden söz etmek mümkündür. Özdemir, a.g.e., s. 151.

kişiler ucuz işgücünü oluşturmuştur. 19. yüzyıldaki işçi hareketlerine kadar yaşlarına ve cinsiyetlerine bakılmaksızın sağlıksız şartlarda ve ağır işlerde 16-17 saat boyunca hayatlarının her safhası patronları gözetiminde geçen insanların iş güvencesi, iş sağlığı ve sosyal güvenlik haklarından bahsetme imkanı bulunmamaktaydı[262]. Kapitalist devletler, bireye mutlak özgürlük vermekle, kazanç sahasında devletin bireye asla müdahale edemeyeceğini, bireyin mülkünde istediği gibi tasarruf edebileceğini söylemişlerdir. Sözde bu özgürlük, rekabeti meydana getirir; rekabet ise çalışmaya sevk eder diye kanaat etmektedirler. Ancak hem bireye mülkiyet hakkı vermekte hem de işlerine geldiği zaman aynı mülkiyeti bilhassa intâcî[263] mallarda zorla alıkoymaktadırlar[264].

19. yüzyıl İngiltere'sindeki gelişmelerinin Almanya'daki sosyal güvenlik uygulamaları üzerindeki etkisinin daha çok olumsuz bir etki olduğu ve liberal piyasa ekonomisinin toplum üzerindeki yıkıcı etkisine karşı, toplumun bütünlüğünü koruma çabaları yönünde girişimler olduğu ifade edilmektedir. Zira bu çabalar sosyal haklara gönderme yaparak ilerleyen çabalar değildir. Hayatını çalışarak kazanmak zorunda olan kesimin yoksulluğunun toplum üzerindeki yıkıcı etkilerinin eyleme dönüşmesini engellemek için gösterilen çabalardır. Sonuçta niyetler farklı da olsa gelinen noktada, hak temelli ve siyasi korku temelli uygulamaların emeğin meta olmaktan çıkarılması yönünde epeyce benzer bir etki yaptıkları söylenebilir. 19. yüzyılda bütün dünyaya yayılan piyasa sisteminin, Büyük Kriz, faşizmin yükselişi ve II. Dünya Savaşı gibi felaketlerin son bulmasından sonra ortaya çıkan Avrupa refah devletleri tarihsel farklılıklarına rağmen emeğin meta olmadığı fikrinde birleşmişlerdi[265].

II. Dünya Savaşı'ndan sonraki ekonomik büyüme ve istihdamın uyum içinde gittiği sosyal devletin altın çağı, 1970'lerin ortasından itibaren ekonominin içine düştüğü krizler nedeniyle sona ermiştir. Ekonomik alanda karşılaşılan sıkıntıların sosyal ve ekonomik haklara en önemli yansıması ise sosyal güvenlik hakkı üzerinde olmuştur[266]. Yeni liberalizm ya da yeni muhafazakarlık olarak bilinen yeni sağ akımlar; refah devletini, devlet müdahaleciliğinin ve sosyalist anlayışın bir uzantısı olarak görmektedirler[267]. İngiltere'de (manageralism) yönetimsellik; devletin müdahalesinin piyasanın doğal seyrine engel olması karşısında yeni sağın devlet karşıtı yaklaşımına paralel olarak refah hizmetlerinin özelleştirilmesi gündeme gelmiştir. Yani refah sağlama sorumluluğu/yükümlülüğü kamusal alandan özel alana (birey ve aileye) geçmiştir. Bu gelişmeye

---

[262] Atasayan, **Yargısallaştırılma**, s. 4.

[263] İntâc; sözlükte atın doğurmasına denir. Hukuki olarak neticelendirilme, sonuçlandırılma; sonuç verme anlamlarında kullanılırken, çağdaş iktisatta ise kaynakların gelir getirmesi, ihtiyaçların giderilmesi ve yeni gelir kaynakları yaratılması manasına gelmektedir. Nezih Hammâd, **İktisadî Fıkıh Terimleri**, (Çev. Recep Ulusoy), İstanbul: İz Yayıncılık, 1996, s. 168.

[264] İsmail Çetin, **Teklifî Hükümler: Helal, Haram, Mekruh, Alış-Veriş, Siyaset, Hudud, Ahkam, Cihad, Hukuk ve İktisad'da Ölçüler**, Dilara Yay., Isparta, 2006, s. 700-701.

[265] Buğra, a.g.e., s. 63-64.

[266] Gümüş, **Sosyal Devlet**, s. 499.

[267] Taşğın Şahin, a.g.e., s. 74.

kırk yıldan fazla bir süredir neo-librealizmin egemen ideoloji olarak yükselmesi ve bütün dünyada sosyal politikaların yapılmasında etkili olması örnek gösterilmektedir[268]. Bütün yapılan açıklamalar neticesinde Batı dünyasının temel inancı sayılan Hristiyanlık anlayışının ilk dönemlerinde fakir, yoksul ve muhtaçlara yardım etme anlamında sosyal güvenlik anlayışının önemli bir yer tuttuğu ancak zamanla bu anlayıştan uzaklaşıldığı söylenebilir.

1.4. Sosyal Güvenlik Hakkının Genel Özellikleri

Sosyal güvenlik hakkı (sosyal güvenlik garantisi-Social security guarantee /Sozialsicherheitsgarantie); "herkese sosyal haklar verilmesi, her bireyin, her sosyal riske karşı sosyal koruma altına alınması, değişik sosyal güvenlik yöntemleri vasıtasıyla, vatandaşlara sosyal güvenlik alanında belirli hakların tanınması, sosyal risklere karşı herkesin sosyal güvence altına alınması"[269] şeklinde farklı bakış açılarıyla tanımlanmaktadır.

Sosyal güvenliğin fonksiyonları, risk gerçekleşmeden önce toplumu rahatlatarak sosyal refaha katkıda bulunmak; riski topluma dağıtmak; gelir dağılımını iyileştirmek; sosyal bütünleşmeyi sağlamak; toplam tasarrufu ve dolayısıyla yatırımları arttırmak; sermaye piyasalarına fon oluşturmak ve istihdama katkı sağlamak şeklinde kısaca özetlenebilir. Başka bir deyişle sosyal güvenlik hakkını sağlama yöntemlerinin koruyucu, iyileştirici ve geliştirici niteliğine vurgu yapılmak suretiyle insanların kendi kendine yeterli hale gelmeleri ve başkalarına bağımlı yaşamalarının önlenmesinin önüne geçilmesi amaçlanmaktadır.

Küreselleşmenin doğurduğu sosyal sorunlara cevap verebilmek adına yeni dönemde sosyal güvenlik anlayışı değişikliğine de değinmemiz gerekir. Zira bu yeni anlayış; sosyal güvenliğin bir maliyet unsuru olarak anlaşılmasından çok, verimliliği ve üretkenliği arttıran, insan unsurunu ön planda tutan bir yatırım aracı olarak görülmektedir. 21. yüzyılın söz konusu sosyal güvenlik anlayışı içerisine, yaşlanan nüfus, uluslararası işçi ve insan göçü, aile ve toplum yapısında değişim ve hastalık gibi ülkelerin ekonomik istikrar ve büyümenin sürekliliğine engel olan olumsuzlukları ortadan kaldırma anlamında çalışmalar girmektedir. Ayrıca söz konusu çalışmalara sağlık hizmetlerinde

---

[268] Gillian Macnaughton ve Diane F. Frey, "Introduction", **Economical and Social Rights in a Neoliberal World**, Ed. Gillian Macnaughton ve Diane F. Frey (Ed.), Cambridge University Press, United Kingdom, 2018, s. 3. Mudge, neolibralizmi kendi çıkarları doğrultusunda hareket etmek suretiyle, bireyin ön planda olduğu ve herkesin özgürlük ve refahını en üst düzeye çıkarma olarak tanımlamaktadır. Harvey ise, neolibralizmi, güçlü özel mülkiyet hakları, serbest piyasalar ve ticaret ile karakterize edilen kurumsal bir çerçevede bireysel teşebbüs özgürlüğüne dayalı insan refahının en iyi şekilde geliştirilebileceğini savunan bir politik ekonomi uygulamaları teorisi olarak tanımlamıştır. Neo-liberalizmin temel felsefesini kısaca kamu hizmetlerinin özelleştirilmesi, emeğin değersizleştirilmesi ve sosyal refah hizmetlerinden devletin el çektirilmesi olarak özetleyebiliriz. Ayrıntılı bilgi için bkz. Stephanie Lee Mudge, "The State of the Art: What's Neoliberalism?" **Social Economic Review**, 6 (4) 2008, s. 703-731. David Harvey, **A Brief History Of Neoliberalism**, Oxford University Press, New York, 2005, s. 1-2.

[269] Seyyar, a.g.e., s. 265.

sağlanan iyileştirme, çalışma hayatında sürekliliği sağlama ve verimliliği arttırma, iş piyasasını düzenlemek suretiyle işgücünün etkin olarak kullanılmasını sağlama faaliyetleri de dahildir.[270]

Sosyal güvenliğin katkı ve faydaları ise şöyle özetlenebilir. Aile yardımları[271] ailenin gider artışını ve çocukların eğitim masraflarını stabilize etmek amacıyla tamamlayıcı bir gelir şeklinde sağlanmaktadır. Analık, hastalık, iş göremezlik, ölüm sigortası sağlık harcamalarının bütününü veya bir parçasını ayni veya nakdi olarak içermektedir. İlaç, muayene, tahlil, hastanede yatış, çalışan annelere doğum parası ve hastalık durumunda gündelik ödenmesi, iş göremezlik halinde maaş bağlanması analık, hastalık, iş göremezlik sigortaları kapsamındadır. Yaşlılık sigortası; emeklilik maaşı ile ölen emeklinin eşine maaş desteğini kapsamaktadır. Ayrıca yaşlılık sigortası, ölen sigortalının eğitimine devam eden ve belli yaşın altında çocuklarına, evlenmemiş kız çocuklarına, bakmakla yükümlü olunan anne babasına maaş katkısını da içerir. İş kazası ve meslek hastalığı sigortası; çalışılamayan günler için gündelik, sağlık hizmeti ve iş kazası hallerinde emeklilik maaşını kapsamaktadır. İşsizlik sigortası ise kendi isteği dışında işsiz duruma düşenlere belirli bir zaman dilimiyle sınırlı olmak üzere ve mesleki eğitim alma şartıyla çalıştığı sürede almış olduğu ücretin daha aşağısında bir gelir desteğini içerir[272].

1.4.1. Sosyal Güvenlik ve Herkes İçin Kapsam Kampanyası

Uluslararası Çalışma Örgütü 2001 yılında "Sosyal Güvenlik Sorunları ve Çözümleri" ana temalı 89. Uluslararası Çalışma Konferansı'nda sosyal güvenlikle ilgili ortaya konan esaslar daha sonra "Sosyal Güvenlik: Yeni Bir Konsensüs Raporu"nda sosyal güvenliğin karşılaştığı sorunlar ve geleceğe yönelik beklentiler başlığı altında ele alınmıştır. Buna göre UÇÖ'nün 21. yüzyıldaki sosyal güvenlik anlayışı[273] şöyle özetlenebilir:

---

[270] ILO, **Social Security for all: Investing in Global Social and Economic Development: a consultation**, Issues In Social Protection Discussion Paper 16, Geneva, 2006, s. 27 https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_protect/---soc_sec/documents/publication/wcms_secsoc_8928.pdf, 15.12.2019; Çayıroğlu, a.g.e., s. 45.

[271] I. Dünya Savaşından hemen sonra Fransız ve Belçika işverenlerinin girişimi ile yeni bir risk olarak sosyal güvenlik hakkına eklenmiştir. Bu risk doğum sebebiyle aile bütçesine uzun süreli masraf yüklemesi nedeniyle tüm çalışanların ücretlerini arttırmak yerine her çocuk için haftalık bir aile ödeneği verilmesi şeklinde doğum oranı tehlikeye düşen ülkelerde, doğumları teşvik etmek, yoksul ailelerin çocuklarını daha iyi yetiştirme ve yeni kuşaklara daha eşitlikçi bir eğitim tanınması gibi amaçlarla getirilen bir sistemdir. Bkz. Birkan, a.g.e., s. 37 vd.

[272] Atılgan, a.g.e., s. 5-6.

[273] Sosyal güvenliğin yeni konsensüsü olarak 21 madde halinde sayılan bu anlayış ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Dur, a.g.m., s. 141-144; Çayıroğlu, a.g.e., s.45-47; Gülmez, **Sosyal Güvenliğin Sefaleti**, s. 357-361. Söz konusu belge için bkz. ILO, **Social Security: A New Consensus Geneva**, 2001, s. 1-6, https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_protect/---soc_sec/documents/publication/wcms_209311.pdf, 15.02.2020. Sosyal Güvenlik Komitesi'ndeki işçi grubu, 1944'ten beri UÇÖ'nün sosyal güvenlik konusunda çok az ilerleme kaydettiğini belirtmiştir. Grup, ayrıca artan istihdamın önemi vurgulamış ve sosyal güvenliğin yaygınlaştırılmasında ısrarcı bir tavır sergilemiştir. İşveren kanadı ise ekonomik büyümenin gerekliliğine vurgu yapmayı tercih etmişlerdir. Hükümet temsilcilerinin bir kısmı ise UÇÖ'nün bağlayıcı asgari standartlarını desteklerken diğer kısmı UÇÖ'nün sosyal güvenlik sözleşmelerinin pek az üye devlet tarafından onaylandığına dikkat çekerek sosyal güvenlik konusunda daha fazla standart belirlenmesine karşı çıkmışlardır. Bkz. Gerry

Filadelfiya Bildirgesi'nde belirtilen UÇÖ'nün uluslararası programlarının ulusları daha ileriye götürme yükümlülüğü çerçevesinde ihtiyacı olan herkese koruma ve kapsamlı/eksiksiz tıbbî bakım ihtiyacı sağlamak üzere temel bir gelir sağlamak için sosyal güvenlik önlemlerinin genişletilmesi ilkesi kabul edilmiştir. UÇÖ'nün sosyal güvenlik ihtiyacını karşılayacak biçimde sosyal güvenliğin alanının genişletilmesi ve iyileştirilmesi için yeni bir anlayış başlatılmalıdır. Sosyal güvenlik; çalışanlar, aileleri ve tüm toplumun huzur ve refahı için çok önemlidir. Temel bir insan hakkı olan sosyal güvenlik, sosyal dayanışmanın sağlanması için temel bir araçtır; böylece toplumsal barış ve toplumsal içermenin sağlanmasına yardımcı olmaktadır. Ulusal birlik ve adil yük paylaşımı vasıtasıyla insan onuru, eşitlik ve sosyal adalete katkıda bulunmaktadır. Ayrıca sosyal güvenlik, demokrasinin gelişimi ve siyasi içermenin güçlendirilmesi için de önemlidir. Sosyal güvenlik sistemi iyi yönetildiği takdirde sağlık hizmetleri, gelir güvenliği ve sosyal hizmetler gibi konularda katkı sağlayarak verimliliği artıran bir yatırım aracı haline gelmektedir. Ayrıca aktif işgücü piyasası ve büyüyen ekonomi politikaları ile birlikte, sürdürülebilir sosyal ve ekonomik kalkınma için de önemli bir araçtır. Sosyal güvenlik, işletmeler için bir maliyet olmakla birlikte aynı zamanda insanlara yapılan bir yatırım ve destektir. Küreselleşme ile ortaya çıkan sosyal sorunların çözümü ve yapısal uyum politikaları için sosyal güvenliğe her zamankinden daha fazla ihtiyaç duyulmaktadır. Her bölge ve ülke için tek bir doğru sosyal güvenlik modeli ve politikasından söz edilemez. Her toplum gelir güvenliğinin ve sağlık hizmetlerine erişimin en iyi nasıl sağlanacağını belirlemelidir. Bunu yaparken her ülkenin kendine ait sosyal, kültürel, tarihî kurumlar ile ekonomik kalkınma düzeyi belirleyici olacaktır. Sosyal güvenliğin kapsamının genişletilmesi ve yaygınlaştırılması ile erişiminin kolaylaştırılmasında devletin öncelikli görev ve rolü bulunmaktadır. Sosyal güvenlik sistemi; iyi yönetişim merkezinde belirli temel ilkelere uygun şekilde, özellikle sistemden sağlanan yardım ve faydalar güvence altına alınmalı ve herkese eşit biçimde (ayrımcılık olmaksızın) sağlanmalıdır.

Yeni sosyal güvenlik anlayışı, mevcut sistemlerin kapsamına girmeyen veya sosyal açıdan korunmasız kesimleri öncelikle kapsam içine almalıdır. Bu dışlanmış gruplar derhal teminat kapsamına alınamadığı takdirde, başka sigorta mekanizmaları veya sosyal yardım programları gibi diğer önlemler vasıtasıyla sosyal güvenliğin yaygınlaştırılması ve sonraki aşamada sosyal güvenlik sistemine entegre edilmesi mümkün olabilir. Bazı grupların farklı ihtiyaçları vardır ve bazıları ise çok düşük katkı payı kapasitesine sahiptir. Sosyal güvenliğin başarılı bir şekilde genişletilmesi bu farklılıkların dikkate alınmasını gerektirir. Bu noktada mikro-sigorta potansiyeli de titizlikle araştırılmalıdır. Kapsamlı bir sosyal güvenlik sisteminin temeli olmasa bile, özellikle insanların acil sağlık hizmetlerine daha çabuk ve uygun erişimine cevap vermede yararlı bir ilk adım olabilir. Kapsamın genişletilmesine ilişkin politika ve girişimler entegre bir ulusal sosyal güvenlik stratejisi kapsamında ele alınmalıdır. Kayıt dışı çalışma sosyal güvenlik hakkına yönelik en büyük tehlikedir. Bu yüzden kayıt dışı çalışanların sosyal güvenlik hakları sağlanmak suretiyle kayıt dışı ekonomiden

Rodgers vd., **Uluslararası Çalışma Örgütü ve Sosyal Adalet Arayışı: 1919-2009**, (Çev. Beyza Selçuk), Efil Yayınevi, Ankara, s. 137.

uzaklaşmaları temin edilmelidir. Çalışma çağındaki kişiler için, güvenli bir gelir sağlamanın en iyi sosyal güvencesi insanca çalışmaya erişim ile gerçekleşir. Sosyal güvenlik politikalarının etkinliği, cinsiyet eşitsizliğini ortadan kaldıracak nitelikte olmalıdır. Sosyal güvenlik sistemleri kadınların işgücüne katılım oranlarının arttırması, aile yapısının dönüşümü, kadın ve erkeğin aile içinde değişen rollerini göz önüne alarak eşitlik ilkesine bağlı bir sosyal güvenlik politikası geliştirmelidir. Pek çok toplumda erkek ve kadınlar arasında kadınlar aleyhine cinsiyete dayalı ücret ayrımcılığı nedeniyle kazançlarındaki eşitsizlik, sosyal güvenlik haklarını da etkilemektedir. Her iki ebeveynin de çocuklara bakım sağlaması halinde, bakım amacıyla sosyal güvenlik ödemeleri bakıcıya sağlanmalı ve her toplum sistematik ayrımcılık yaşayan kadınlar lehine pozitif ayrımcılık düzenlemeleri getirmelidir. Yaşlanan nüfusa karşı başta kadınlar olmak üzere genç, yaşlı ve engellilerin işgücüne katılım oranı arttırılarak, sosyal güvenlik kurumlarının malî yapıları güçlendirilmelidir. Sosyal güvenlik sistemlerinin dezavantajlarını ortadan kaldırmak için bireysel tasarrufların özendirilmesine dayalı tamamlayıcı sosyal sigorta yöntemleri teşvik edilmelidir. Sosyal güvenlik kurumlarının uzun vadeli mali dengesinin korunması ve sürdürülmesine ilişkin risk ve prim hesaplamaları yapılarak bu konuda alınması gereken önlemler sosyal taraflarla birlikte belirlenmelidir. Toplumda en çok muhtaç durumda bulunan ancak imkanları yetersiz olan grupların öncelikle sosyal güvenlik hakkının tanınması gerekmektedir.

Uluslararası Çalışma Örgütü'nün ana ilkeleri göz önünde bulundurulmak suretiyle her ülke tüm nüfusunu kapsayacak ulusal bir sosyal güvenlik stratejisi belirlemelidir. Bu strateji, istihdam stratejisi ve diğer sosyal politikalar ile bağlantılı bir şekilde yürütülmelidir. Söz konusu Konferans'ta Örgüte şu görevler de verilmiştir: UÇÖ'nün sosyal güvenliğe ilişkin bütün faaliyetleri, 1944'te Filadelfiya Bildirgesi'ndeki anayasal esaslara uygun biçimde insan onuruna yaraşır bir iş ve temel sosyal güvenlik ilkeleri çerçevesinde olmalıdır. Bu bağlamda sosyal güvenliğin kapsamının genişletilmesi için büyük bir kampanya başlatılması; UÇÖ, hükümetleri sosyal güvenlik konusuna daha üst düzeyde öncelik vermeye ve uygun durumlarda teknik yardım sunmaya çağırmalıdır. UÇÖ, hükümet temsilcileri ve sosyal ortaklara bir ulusal sosyal güvenlik stratejisinin oluşturulması ve bu stratejilerin uygulanması yöntemleri konusunda tavsiyelerde bulunmalıdır. Örgüt en iyi uygulama örneklerini toplamalı ve yaymalıdır. Bileşenler, şu anda dışlanmış gruplara sosyal güvenlik kapsamının uygulanmasını kayda değer şekilde iyileştiren sonuçlara ulaşmak için UÇÖ'ye özel yardım için yakın irtibat halinde olmalarını teşvik etmelidir. Program mümkün olan en kısa süre içinde yürütülecek ve yönetim organına düzenli raporlamaya konu olacaktır. Son olarak UÇÖ, hükümet ve sosyal taraflarla, sosyal güvenliğin kapsamının genişletilmesi, kayıt dışı istihdamdan kayıtlı istidama geçiş, sosyal taraflarla olan karşılıklı ilişkinin geliştirilmesi, sosyal güvenlik programlarının yönetim ve finansman kaynağının iyileştirilmesi, demografik ve ekonomik yapı değişikliklerine cevap verebilecek sosyal güvenlik politikalarının geliştirilmesi alanlarında teknik bilgi desteği sağlanmalıdır.

Gülmez, Uluslararası Çalışma Örgütü'nün sosyal güvenliğin kapsamını yaygınlaştırmaya yönelik böyle bir kampanya başlatma girişiminin birtakım eksikliklerine rağmen olumlu bir adım olduğunu ifade etmektedir. Kuşkusuz burada yapılması gereken, belirtilen şekilde yazılı belgeler üretmek değil; tüm sosyal insan hakları gibi etkin ve eylemli olarak yararlanılmadığı sürece anlam ifade etmeyen ve evrensel hukuki dayanakları bulunan sosyal güvenlik hakkını, UÇÖ'nün en yüksek karar organı Genel Konferans'ta üçlü konsensüs ürünü olan kararında öngörülen yaklaşım ve ilkeler çerçevesinde hayata geçirmek olmalıdır[274].

2001 Uluslararası Çalışma Konferansı ile ortaya çıkan ve adına "yeni uzlaşma" denen bu anlayışın sosyal güvenlik hakkı açısından dikkatle değerlendirilmesi gereken hususları şunlardır: Sosyal güvenlik kavramını temel bir insan hakkı olarak teyit etmesi açısından bu anlayış önemli bir yere sahiptir. Diğer taraftan bazı grupların farklı ihtiyaçlara bazılarının da düşük katılım kapasitesine sahip olduklarından hareketle, yüksek öncelikli politikalara ve mevcut program dışında kalanları kapsayacak şekilde bir sosyal güvenlik sisteminin oluşturulması girişimlerine yer verilmesi gerekliliği vurgulanmıştır. Ancak Konferansın sonuçları üye devletlerin taahhütte bulunmalarını zorunlu kılmadığı için her ülke, sosyal güvenlik çalışmalarıyla ilgili kendi ulusal stratejilerini belirleme hakkına sahiptir. Bu nedenle 2001 Konferansı, dünya çapında bir sosyal güvenlik kapsamının arttırılması fikrini teşvik etmek için Uluslararası Çalışma Örgütü'ne "Herkes İçin Sosyal Güvenlik Küresel Kampanyası" adı altında büyük bir kampanya başlatma konusunda çağrıda bulunmuştur[275]. Uluslararası Çalışma Örgütü, Uluslararası Çalışma Konferansı'nın 2001'de gündemine aldığı "sosyal güvenlik ve herkes için kapsam" kampanyasını 2003'te yürürlüğe koydu. Kampanyanın amacı, özellikle kayıt dışı istihdamda sosyal güvenliğin kapsamını arttırma/yaygınlaştırma zorunluluğu konusunda üçlü yapı aktörlerinin vardığı görüş birliğinin uygulamaya konulmasıydı[276]. Kampanyanın dayandığı temel yaklaşımın özü şudur: Kampanya, kesinlikle haklar temeline dayanmalıdır. Ayrıca sosyal güvenliğe evrensel erişimi savunan ve bu anlayış doğrultusunda birbirini takip eden iyileştirmeler yoluyla gerçekleştirilmesini amaçlayan aşamalı bir yaklaşımı[277] benimsemelidir.

1.4.2. Sosyal Güvenlik Hakkı ve Beveridge Raporu

Sosyal sigortanın gelişmesi ve sosyal güvenlik anlayışının günümüzdeki tam ve olgun seviyesine ulaşmasında, Beveridge Rapor ve planları önemli bir yer ve anlam taşımaktadır[278]. Beveridge Raporu'nda (20.11.1942) yer alan ve insanlığın savaşması gereken beş büyük canavar;

[274] Gülmez, **Sosyal Güvenliğin Sefaleti**, s. 363.

[275] Rodgers vd., **Sosyal Adalet Arayışı**, s. 137.

[276] Gülmez, **Sosyal Güvenliğin Sefaleti**, s. 365.

[277] Gülmez, **Sosyal Güvenliğin Sefaleti**, s. 365.

[278] Birkan, a.g.e., s. 51.

yoksulluk, hastalık, cehalet (bilgisizlik), sefalet (pislik) ve işsizlik olarak sayılmıştı. Liberal biri olan William Beveridge, insanları belirtilen beş canavardan kurtarmayı hedefliyordu. İnsanları söz konusu savaşta destekleyecek iktidar ise bunu ne bahşiş ne de sadaka olarak yapacaktı. Aksine toplumun bir üyesi olan insana verilecek bu desteğin bir hak olarak istenmesi mümkündü. İşte bu hakkın adı sosyal güvenliktir[279]. Beverdige'e göre sosyal güvenlik tek başına yetersiz bir amaçtır; sadece iyi bir dünyada yaşamak için genel bir programın parçasıdır[280]. Sosyal güvenlik beş canavara karşı yapılan bir saldırının bir parçasıdır. Doğrudan ilgilendiği yoksulluk, sıklıkla yoksulluğa neden olan hastalık, vatandaşları arasında hiçbir demokrasinin ortadan kaldıramayacağı cehalet, sefalet üzerine ve serveti yok eden ve insanları yozlaştıran tembellik üzerine gitmektedir. Beş canavara karşı mücadele için inşa edilen beş dev kurum arasında sosyal güvenlik, sağlık, eğitim, barınma ve tam istihdam politikası olarak belirtilmiştir[281].

Bahsi geçen beş canavardan biri olan yoksullukla mücadele, sosyal güvenliğin en temel hedefidir. Belirtilen hedefe ulaşılması ise gelirin yeniden dağıtımı yoluyla sağlanabilir. Raporun devamında Devletin "milli asgari"yi gerçekleştirmekle yükümlü olduğu belirtilmektedir. Raporda geçen "milli asgari"den kasıt ise insan onuruna yaraşır/layık asgari bir yaşam düzeyinin sağlanmasıdır[282]. Bu konuda Beveridge, üç yol gösterici ilkeden bahsetmektedir. Birincisi, dünya tarihinde devrimci bir dönemin yaşandığı bir zamana girilmiştir. İkincisi, gelir güvencesi sağlayan sosyal güvenlik esasen yoksulluğu ortadan kaldırmaya yönelik bir plan olmakla birlikte hastalık, cehalet, sefalet ve tembellik canavarları ile de mücadele etmektedir. Üçüncüsü, bireyin özgürlüğünün inşa edilmesinde sosyal güvenliğin devlet ve birey arasındaki iş birliği ile gerçekleştirilmesi gerekmektedir[283]. Ancak kurum olarak sosyal güvenliğin her derde deva olacak bir yapı olarak görülmesi anlayışı hatalı bir bakıştır. Yoksulluk başta olmak üzere toplumsal diğer sorunlara çare bulmayı amaçlayan sistemler, çok çeşitli mekanizmaların farklı yüzlerinden sadece birini oluştururlar. Bu yüzden sosyal güvenlik tek başına bu savaşta bütün ağırlığı taşıyamaz. Bunun için sürekli dinamik bir yapıya sahip olan sosyal güvenliğe, gelişim ve etkinleştirilmesinin her aşamasında başka alanlarda yapılacak plan ve tedbirlerin eşlik etmesi elzemdir[284].

---

[279] Tunaya, **Siyasi Müesseseler**, s. 529; Akad, **Sosyal Güvenlik**, s. 20; Örücü, **Konut**, s. 9-10; Şebnem Gökçeoğlu Balcı, "İnsan Hakları Perspektifinden Sosyal Güvenlik Hakkının Anlamı ve Kapsamı", **Sosyal İnsan Hakları Uluslararası Sempozyumu VII Bildiriler**, Denizli, 10-11 Aralık 2015, Sosyal Güvenlik Denetmenleri Derneği Yayını, Ankara, s. 138. Söz konusu beş büyük canavarın refah devletinin tarihi perspektif anlayışıyla ele alınıp incelendiği ayrıntılı bir çalışma için bkz. Nicholas Timmins, **The Five Giants A Biography of the Welfare State**, Third Edition, William Collins, London, 2017.

[280] Timmins, a.g.e., s. 49

[281] Timmins, a.g.e., s. 50.

[282] Akad, **Sosyal Güvenlik**, s. 20, Gökçeoğlu, "İnsan Hakları Perspektifinden..", s. 138.

[283] Timmins, a.g.e., s. 49.

[284] Daniel S. Gerig, "Az Gelişmiş Ülkelerde Sosyal Güvenliği Kurma Usulleri", **Az Gelişmiş Ülkeler Sosyal ve Ekonomik Kalkınma**, Çev. Selahattin Birkan, Hamle Matbaası, İstanbul, 1960, s. 113.

Beveridge Raporu'nun ardından ortaya çıkan yoksullukla mücadele konusu ile insan onuruna yaraşır asgari yaşam düzeyi ilkesi iki açıdan önemlidir. Birincisi, ilk kez sosyal güvenliği insan onuru anlayışıyla "kişilik hakkı-devlet görevi" ilişkisi yaklaşımı çerçevesinde ele almasıdır. İkincisi, sosyal güvenliğin kapsamının kişiler ve sosyal riskler açısından genişlemesi anlamına gelen genellik ilkesini sosyal güvenlik hakkı içerisine dahil etmesidir. Dolayısıyla, Beveridge Raporu'ndan sonra artık sosyal güvenlikten bir insan hakkı olarak bahsedilecektir[285]. Bir diğer deyişle, sosyal güvenlik hakkının bir insan hakkı olarak ortaya çıkışını, sosyal yardım ve sosyal sigorta tekniklerini aşmak suretiyle, tüm nüfus ve sosyal riskleri bünyesine alan bir anlayışa sahip olmasında aramak gerekir[286]. Nitekim Anayasa Mahkemesi de, 5510 sayılı Kanun yürürlüğe girmeden bazı maddelerinin anayasaya aykırı olduğu gerekçesiyle açılan davada vermiş olduğu kararda sosyal güvenlik hakkının insan hakkı niteliğine dikkat çekerek şu ifadelere yer vermiştir:

> Sosyal güvenlik hakkını vurgulayan uluslararası sosyal politikanın en önemli belgelerinden biri 1948 tarihli Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Evrensel Bildirgesidir. Anayasa Mahkemesinin çeşitli kararlarında da Bildirgenin 22'nci maddesinde yer alan "Herkes, toplumun bir ferdi olarak sosyal güvenlik hakkına sahiptir; sosyal güvenlik, bireyin onuru, kişiliğinin geliştirilmesi için kaçınılmaz ekonomik, sosyal ve kültürel hakların tatmin edilmesine dayanır." ilkesine atıfta bulunulmuştur. Bildirgenin, tamamlayıcı olarak görülebilecek 25'inci maddesinde ise her insanın yiyecek, giyecek, konut, tıbbi bakım ve gerekli toplumsal hizmetler de dahil olmak üzere, kendisinin ve ailesinin sağlığını ve refahını sağlayacak uzun bir yaşam düzeyine hakkı olduğu; işsizlik, hastalık, sakatlık ya da geçim olanaklarından iradesi dışında yoksun kaldığı diğer hallerde, güvenlik hakkına sahip olduğu vurgusuyla sosyal güvenlik hakkı, temel insan hakları arasında sayılmaktadır[287].

1.5. Sosyal Güvenliğin Diğer Disiplinlerle İlişkisi

Sosyal güvenliğin temel amacı, sanayileşmenin ortaya çıkardığı ekonomik, sosyolojik, psikolojik, siyasal, demografik ve hukuksal sorunların bireyler üzerindeki olumsuz etkilerini ortadan kaldırmak veya hafifletmektir[288]. Sosyal güvenliğin bu özelliği nedeniyle pek çok disiplin ile bağlantısı bulunmaktadır. Bu bilim dalları arasında sosyal güvenlik hukuku, sosyal politika, ekonomi/iktisat, sosyal hukuk, (sosyal) idare, ve sosyoloji en başta gelenleridir.

---

[285] Gökçeoğlu, **Sosyal Güvenlik Hakkı**, s. 16, Gökçeoğlu, "İnsan Hakları Perspektifinden..", s. 139.

[286] Gökçeoğlu, **Sosyal Güvenlik Hakkı**, s. 114. Bu anlayış, sosyal güvenliğin kamu hizmetine dönüşmesine, devletin giderek artan müdahalesi ve toplumun tüm kesimlerine yayılan bir genişlemesine (genellik ilkesi) zemin hazırlamıştır.

[287] AYM, E. 2006/111, K. 2006/112 K.T., 15.12.2006, RG., 30/12/2006 tarihli ve 26392 5. Mükerrer sayı. http://www.kazanci.com/kho2/ibb/files/dsp.php?fn=amk2006-111-1.htm 15.04.2020.

[288] Güzel ve diğerleri, s. 51. Sosyal güvenlik kavramının boyutlarının pek çok disiplin ile bağlantısı olmasından dolayı sosyal bilimlerin hukuk, ekonomi, demografi, sosyoloji, psikoloji ile ilgili bilim dalları çerçevesinde sosyal güvenlik konusunda ayrıntılı çalışmaların yapılması zarureti bulunmaktadır. Bu yüzden çalışmamızın önemli bir kısmı, sosyal güvenliğin hak temelli çerçevede etkinleştirilmesinin hukuki boyutuyla incelenmesine ayrılmıştır.

1.5.1. Sosyal Güvenlik ve Sosyal Güvenlik Hukuku İlişkisi

Bir hukuk dalı olarak sosyal güvenlik hukuku, sosyal güvenlik ile ilgili her konuyu kapsamına alır. Sosyal güvenlik ihtiyacı, bu ihtiyacın karşılanmasında kullanılan tekniklerden tutun sosyal güvenliğin konusu olan sosyal riskler, sosyal güvenliğin finansmanı ve iktisadi, sosyal, siyasi etkilerine kadar bütün konular sosyal güvenlik hukukunun inceleme alanına girmektedir. Sosyal güvenlik hukuku her ülkede farklı hukuki düzenlemeler içermekle birlikte sosyal güvenlik hakkı ve bu hakkın uygulamasını merkezine almaktadır. Kısaca, sosyal güvenlik sisteminin işleyişi ve sosyal güvenlik hakkının içeriği ve kullanılması sosyal güvenlik hukukunun konusudur[289].

Sosyal güvenlik hakkı ve söz konusu hakkın içeriğinin ne olduğu, sosyal güvenlik hakkının temel bir insan hakkı olduğu ön kabulüyle uluslararası hukukta sosyal güvenlik hakkı ile ilgili sözleşmeler, sosyal güvenliğin karşıladığı sosyal riskler, sosyal güvenlik hakkının ulusal ve uluslararası korunması ile ilgili mevzuat ve yargı kararları gibi pek çok konu genellikle sosyal güvenlik hukuku disiplini içinde yer almaktadır. Bu itibarla, sosyal güvenlik hakkı ile ilgili pek çok ders kitabı ve akademik eser, çalışma kapsamında önemli bir yer iştigal etmektedir.

1.5.2. Sosyal Güvenlik ve Sosyal Politika İlişkisi

Sosyal politika, toplumun refah seviyesinin yükseltilmesi neticesinde topluma huzur sağlamayı amaçlayan bir disiplindir[290]. Sosyal politika; "toplumu oluşturan bireylerin sosyal ihtiyaçlarını karşılama amacına yönelik faaliyetlerde bulunan disiplinler arası bir bilim dalı"[291] şeklinde tanımlanmıştır. Dar anlamıyla sosyal politika "çıkarları uyuşmayan sınıflar arasında tırmanan çatışmaları önleyerek toplumsal uyumu garanti altına almak" şeklinde ifade edilirken, geniş anlamda sosyal politika, "toplumun bütün sınıf ve zümreleri arasındaki çatışma ve mücadeleleri ortadan kaldırmayı hedeflemek"[292] şeklinde ifade edilmiştir. Bir başka tanımda sosyal politika; "bir toplumu meydana getiren çeşitli sosyal sınıfların durumlarını, hareketlerini, birbiriyle ilişkilerini, çatışma ve mücadelelerini ele alarak devleti korumaya ve toplumu huzura, istikrara ve refaha kavuşturmaya yönelik tedbirleri, usul ve esasları inceleyen bir disiplin"[293] olarak tarif edilmiştir.

---

[289] Kadir Arıcı, **Sosyal Güvenlik**, Ed. Yusuf Alper ve Seda Tekeli, Anadolu Üniversitesi Yayını, 3. Baskı, Eskişehir, 2014, s. 15-16.

[290] Yazgan, **İktisatçılar**, s. 19.

[291] Abdulkadir Şenkal, **Küreselleşme Sürecinde Sosyal Politika,** Alfa Yayınları, 3. Baskı, İstanbul, 2011, s. 26.

[292] Şenkal, **Sosyal Politika**, s. 26. Sosyal politika; en yalın açıklamayla, toplumsal risklerin kamusal idaresi demektir.

[293] Buğra Yıldırım ve Fatih Şahin, "Esping-Andersen'in Refah Devleti Sınıflandırması ve Makro Sosyal Hizmet Uygulamaları Temelinde Türkiye'nin Konumu", **Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi,** 11(18), Haziran 2019, s. 2527-2528.

Sosyal politika ortaya çıktığı ilk dönemlerde sanayileşme ve kentleşme nedeniyle ortaya çıkan tehlikelere (iş kazaları) ve sefalete (yoksulluk, işsizlik hastalık, yaşlılık vb.) karşı işçileri korumayı ve bu risklere karşı gerekli önlemleri almayı amaçlarken daha sonra hedef kitlesini genişleterek sosyal sınıf ve zümrelerin sosyal yapı içerisinde dengeli bir şekilde yer almasını ve bu sınıflar arasında gerginlik ve tezatların ortadan kaldırmasını amaçlamıştır[294]. Dar anlamda sosyal politika olarak da nitelenen bu dönem, özellikle Batı Avrupa ülkelerinde, emek ve sermaye arasındaki çatışmayı azaltma ve işçileri çalışma hayatındaki hastalık, iş kazası gibi yaygın tehlikelere karşı koruma, çoğunlukla gönüllü sigorta uygulamalarıyla gerçekleşmiştir. Bu tür uygulamaların zaman içinde kalıcı hale gelmesi ve yaygınlaşması ile birlikte sosyal sigorta kavramı ortaya çıkmış ve buna bağlı olarak devletin sorumluluğunda bulunan dar anlamda sosyal politikadan söz edilmeye başlanmıştır. Bu bakımdan sosyal politika kavramı ilk kez Almanya'da kullanılan bir kavram iken amacı sanayileşme ve kentleşme nedeniyle ortaya çıkan iş kazası, hastalık, işsizlik ve yaşlılık gibi toplumsal sorunlara karşı işçileri korumak ve onlar için birtakım önlemleri hayata geçirmektir[295]. Geniş anlamda sosyal politika ise temelde sosyal/ekonomik hak ve özgürlüklere dayalı bir politikadır ve bu hakları herkes için hayata geçirmek için kapsam genişliğine uğramıştır[296]. Örneğin, sosyal politikanın uygulama alanında bulunan eğitim hakkı, sağlık hakkı veya konut hakkı açısından yatay boyutuyla herkes için asgari düzeyde yaygınlaştırılması görüşü hakim olmuştur. İlerleyen zamanlarda ise sosyal politikanın amacında genişlemeler olmuş ve geniş bir sosyal eşitlik ve sosyal adalet amacını hayata geçirmeye yönelik uygulamalara dönüşmüştür. Özellikle herkese sosyal güvenlik hakkının sağlanması, yoksulluğun önlenmesi, herkesin belirli bir eğitim ve sağlık hakkına sahip olması, gelir dağılımındaki adaletsizliklerin makul seviyelere indirilmesi, işsizliğin ortadan kaldırılması gibi hedefler geniş anlamda sosyal politikanın temel hedef ve öncelikleri arasına girmiştir[297].

Sosyal politika; yukarıdaki tanımlardan da anlaşıldığı gibi, belirtilen amaç ve hedefleri yerine getirmek için gelir dağılımını etkileyici ve geliri yeniden dağıtıcı her türlü araçtan yararlanır.

---

[294] Şenkal, **Sosyal Politika**, s. 26-27.

[295] Meryem Koray, **Sosyal Politika**, 4. Baskı, İmge Kitabevi, Ankara, 2012, s .27.

[296] Koray'ın belirttiği üzere yaşadığımız zaman diliminde geçerli olan geniş anlamda sosyal politika uygulamalarının belli başlı nitelikleri şunlardır: i) Sosyal politika, temelde modern devlete ait bir politikadır ve varlığını, insan hakları ve demokrasi gibi siyasi gelişmelerle, liberal devlet anlayışını değişime zorlayan sınıfsal mücadelelere borçludur; ii) Bir yandan demokratik sistem içinde devletin toplumsal sınıflar ve çıkarlar arasında uzlaşma sağlama ihtiyacı ve arayışı ile ilgilidir, öte yandan devletin daha geniş anlamda toplumsal eşitlik ve adalet sağlama yükümlülüğünden doğmaktadır; iii) Bu nedenle sosyal politikayı, hem makro ekonomik politikalarla hem de siyasal seçimlerle ilişkilendirmek ve bir toplumsal/siyasal ekonomi olarak düşünmek kaçınılmazdır. iv) Sosyal eşitlik ve sosyal adaleti temin etme konusunda geniş anlamda sosyal politikanın etkisi, sosyal hakların kabulü gibi hukuki bir temelle ve vatandaşlığın sosyal bir boyut kazanması gibi toplumsal/siyasal bir gelişme ile yakından ilgilidir. v) Ücretli emeğin toplumsal bir dinamik olarak daha sınırlı ve güçsüz kaldığı toplumlarda ise, sosyal politikaların hem kapsamı hem de içeriği yetersiz kalmakta hem de sosyal politikanın sosyal haklar veya sosyal vatandaşlıkla bütünleşemeyen bazı "sosyal hizmetler ve yardımlar" olmaktan öteye geçmesi mümkün olamamaktadır. vi) Bu nedenle her ülkede az veya çok karşımıza çıkan sosyal politikanın boyutları kadar, niteliği ve hedefleri de önemli olmakta ve bu nitelikler benimsenen devlet anlayışı açısından ayırt edici özellik taşımaktadır. Bkz. Koray, **Sosyal Politika**, s. 29-30.

[297] Koray, **Sosyal Politika,**, s. 29.

Bunlardan en önemlisi de şüphesiz sosyal güvenlik rejimidir[298]. Sosyal güvenlik, sosyal sigortalar ve kamu sosyal güvenlik harcamalarını kullanarak tehlikeye uğrayanları söz konusu tehlikelerin zararlarından kurtarırken, geliri yeniden dağıtarak toplumun huzuru açısından büyük bir tatmin sağlar[299]. Dolayısıyla, sosyal politika ile sosyal güvenlik birbirinden ayrılmaz ve birbirine yardımcı disiplinlerdir. Özetle, sosyal güvenlik; sosyal politikanın en önemli araçlarından biridir.

1.5.3. Sosyal Güvenlik ve Ekonomi İlişkisi

Bilindiği üzere, sosyal güvenlik, büyük ölçüde sanayileşme ve kapitalist ekonomiye bağlı bir olgu olarak ortaya çıkmıştır. Bu bakımdan bir ülkede uygulanan ekonomik sistem ile sosyal yapı arasında sıkı bir bağ bulunmaktadır[300].

Sosyal güvenliğin sosyal önemi hemen hemen herkes tarafından kabul edilirken, ekonomik önemi konusunda genel bir kabul bulunmamaktadır. Oysa sosyal güvenliğin tarihine bakıldığı takdirde Avrupa zengin bir toplum olmadan önce sosyal güvenlik sistemini kurmuştu. Dikkat edilirse ekonomik verimlilik (prodüktivite) ile sosyal güvenliğin etkinliği arasında tam bir uyum söz konusudur. Sosyal güvenlik, bir ülke için uzun vadede ekonomik ve sosyal kalkınma için temel yapılardan biridir[301].

Sosyal güvenlik sisteminin nasıl olacağı, neo-liberal yaklaşımın baskın olduğu günümüz toplumu açısından tartışmalıdır. Bazıları sosyal güvenliği piyasaya bırakmak gerektiği yönünde pek çok gerekçe ileri sürmektedir. Buna göre sosyal güvenlik alanında büyümeyi ve istihdamı destekleyen politikalar uygulanmalıdır. Toplam arz açısından, sosyal sigorta primlerinin yüksek tutulmaması bu açıdan önemlidir. Aksi takdirde işgücü maliyeti yükselir, istihdam daralır ve şirketlerin rekabet gücü zayıflar. Toplam talep açısından meseleye bakıldığında ise, sosyal güvenlik harcamaları durgunluk ve istikrarsızlığa karşı toplam talebi destekleyecek önemli bir politika aracıdır[302]. Sosyal güvenlik sistemi ve yardımlarını ekonominin anatomisi ve fonksiyonları doğrudan

---

[298] Yazgan, **İktisatçılar**, s. 19; Ömer Zühtü Altan, sosyal politika ile sosyal güvenlik arasındaki sıkı bağa işaret ederek; sosyal politikayı ulusal ve uluslararası bağlamda insana yönelik sosyal güvenlik rejimini konu alan bir bilim dalı olarak tanımlar ve sosyal politikanın sosyal güvenlik rejiminin ilkelerini oluşturan, kamusal politikaların taşıyıcısı devlet olmakla birlikte, yerel yönetimler ile gönüllü kuruluşların izledikleri sosyal nitelikli politikaların da kamusal sosyal politikaları tamamlayıcı bir işlev gördüğünü ve doğal olarak bu disipline konu olduğunu ifade eder. Banu Uçkan Hekimler, **Türkiye'de Sosyal Politikanın Çınarları Yaşam Öyküleri ve Anıları**, Legal Yay., İstanbul, 2017, s. 13-14.

[299] Yazgan, **İktisatçılar**, s. 19.

[300] Güzel v.d., a.g.e., s. 51.

[301] Atılgan, a.g.e., s. 5.

[302] Atılgan, a.g.e., s. 5.

etkilediği ve bütün nüfusu kapsayan sosyal güvenlik hakkının gelişmiş ve kişi başına ortalama geliri yüksek olan ülkelerde uygulandığı ortada olan bir gerçektir[303].

1.5.4. Sosyal Güvenlik ve Sosyal Hukuk İlişkisi

Sosyal hukuk eşitsizlikleri azaltmaya ve bireyler arasında sosyal bağını yeniden kurmaya yönelen[304] bir hukuk dalı şeklinde tanımlanabilir. Bir başka tanımda sosyal hukuk, dayanağı sosyal sorunlar olan sosyal politika ile ilgili kurallar bütününe denir[305]. Sözer Sosyal Hukuku; "Bir ülke halkının yoksulluğu ve yoksunluğuna karşı alınan yasal tedbirleri içeren temel kavram 'Sosyal Hukuk' olarak ifade edilmektedir. Sosyal yardım, sosyal hukukun sosyal sigorta, sosyal tazmin, sosyal hizmet ve sosyal teşvik araçları ile birlikte sağlıklı fert ve sağlıklı toplum oluşturmaya yönelik uygulanmasının bir yöntemidir"[306] şeklinde geniş kapsamlı bir terim olarak tanımlamıştır. Sosyal hukukun inceleme alanı, ücretli emeğin ortaya çıkardığı istihdam, çalışma koşulları, ücretler, sosyal güvenlik, sendikalar ve toplu pazarlık gibi konulardan oluşmaktadır[307]. Sosyal hukuk öğretisinde bir kısım yazarların sosyal hakları inkar ettiği eleştirileri şaşırtıcı olmakla birlikte; Gerorges Gurvitch'e göre sosyal hukuk zaten konumlanmış insan haklarını korumayı amaçlar. Buna karşın sosyal hukuk içinde yer alan iş hukuku ve sosyal güvenlik hukuku üzerine yazılan kitaplarda da ne sosyal haklara dair derin analiz temelinde, ne de insan hakları ilişkisi ekseninde incelemelere rastlamak mümkündür[308]. Bu anlayışın kökenlerini 1946 tarihli Fransız Anayasası'nda da görülmektedir. Buna göre, Anayasa'nın Başlangıç Bölümünde sosyal alanda kabul edilen sosyal haklar, her şeyden önce yasal politikalar ve araçlar kümesi olarak algılanmış ve sosyal hukukun tarihsel inşasının bir aşamasından ibaret olarak sunulmuştur. Özetle sosyal haklar insan hakkı veya temel hak olarak değil,

---

[303] Ekonominin sosyal güvenliğe etkisi ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Birkan, a.g.e., s. 102 vd.

[304] Boucobza vd., a.g.m., s. 79 dn. 35. Bir yazara göre medeni hukuk; yetersizliklerinin düzenlenmesiyle güçsüzlerin/dezavantajlı grupların korunmasını güvence altına alan ve onları ekonomik düzenden kaynaklanan sorunlara karşı koruyan hukuk dalı şeklinde sosyal hukukun tanımına yaklaşan bir şekilde tanımlanmıştır. Bkz. Elie Alfandari, "Rèflexions sur le droit dit social", **Revue Trimestrielle de Droit Sanitaire et Social**, 1968. Hermann Heller de sosyal hukuk devletini, şekli anlamda hukuksal eşitliği değil gerçek özgürlüğün eşitliğini sağlamak suretiyle kanun koyucunun sosyal bakımdan zayıf olanların sosyal bakımdan güçlü olanlara kıyasla daha az gerçek özgürlük elde etmelerini engelleyen ve hukuksal korumadan daha çok yararlanmalarını sağlamakla yükümlü devlet olarak nitelendirmektedir. Zafer Gören, "Sosyal Devlet", **Prof. Dr. Seyfullah Edis'e Armağan**, Dokuz Eylül Üniversitesi Yayını, 2000, s. 3-4.

[305] Sözer, "Sosyal hukukun süjeleri içerisine sadece işçi ve memur gibi bağımlı çalışanlar değil, ayrıca bağımsız çalışanlar ile özel korunmaya ihtiyacı olan kesimler de dahil olduğundan sosyal hukukun kapsamı oldukça geniştir. Dolayısıyla, sosyal kavramının bu ölçüde geniş tutulması sosyal hukuk sınırlarının belirsizleşmesine ve diğer hukuk dallarıyla iç içe geçmesine yol açmaktadır. Bu yüzden haklarında özel düzenleme gerekliliği olan ve özel olarak korunması gereken gruplar, sosyal hukukun sınırları içinde kabul edilerek diğerleri kapsam dışında bırakılmaktadır." gerekçesine dayanarak her ne kadar "Sosyal Hukuk" deyiminin "Sosyal Güvenlik Hukuku" deyiminin yerini aldığını ileri sürse de Türkiye'de sosyal hukuk deyiminin belirtilen şekilde kullanımı yaygınlık kazanamamıştır. Sözer, **Sosyal Hukuk**, s. 25-26.

[306] Ali Nazım Sözer, **Türk Sosyal Sigortalar Hukuku**, 3. Baskı, Beta Yay., İstanbul, 2017, s. 1.

[307] Mesut Gülmez, **Uluslararası Sosyal Politika**, Hatipoğlu Yayınları, 3.Baskı, Ankara, 2011, s. 11.

[308] Boucobza vd., a.g.m., s. 79.

daha çok teknik bir hukuk dalının gelişimini meşrulaştıran sosyal talepler olarak değerlendirilmiş ve sosyal hukuk, sosyal hakların dışında düşünülmüştür[309].

Sosyal devlet kavramını açıklarken belirtildiği üzere, bir devletin sosyal devlet olabilmesi için aynı zamanda hukuk devleti olması şartıyla bir anlam ifade edecek ve toplumda yaşayan bireyin maddi ve manevi gelişmesini temin eden hukuk devleti, sosyal güvenlik ile gerçekleşmesini tamamlayacaktır. Bu noktaya işaret eden Balta, sosyal devletin üç ilkenin birleşmesi ile gerçekleşeceğini belirtmektedir. Buna göre sosyal devlet; "sosyal adaleti" gerçekleştiren, "kişinin ve toplumun refahını (sosyal refahı)" sağlayan ve "sosyal güvenlik hakkı"nı tanıyan devlet şeklinde tanımlanmıştır[310]. Aynı şekilde Anayasa Mahkemesi'nin hukukun üstünlüğü ve insan haklarına vurgu yapılan ve hukuk devleti ile sosyal hukuk devleti arasındaki ilişkiye değindiği kararlardan yola çıkarak sosyal hukuk ile sosyal güvenlik ilişkisi şöyle ifade edilmiştir:

> ...Hukuk devleti, her eylem ve işlemi hukuka uygun, insan haklarına saygı gösteren, bu hak ve özgürlükleri koruyup güçlendiren, her alanda adaletli bir hukuk düzeni kurup bunu geliştirerek sürdüren, Anayasa'ya aykırı durum ve tutumlardan kaçınan, hukuku tüm devlet organlarına egemen kılan, Anayasa ve hukukun üstün kurallarıyla kendini bağlı sayıp yargı denetimine açık olan, yasaların üstünde yasa koyucunun da bozamayacağı temel hukuk ilkeleri ve Anayasa bulunduğu bilincinden uzaklaştığında geçersiz kalacağını bilen devlettir[311].

Yüksek Mahkeme'nin 1988 tarihli bir başka kararında ise sosyal hukuk devleti tanımlanarak hukuk devleti ile sosyal devletin bağlantısı kurulmaya çalışılmıştır:

> …Sosyal hukuk devleti, güçsüzleri güçlüler karşısında koruyarak gerçek eşitliği yani sosyal adaleti ve toplumsal dengeyi sağlamakla yükümlü devlet demektir. Çağdaş devlet anlayışı, sosyal hukuk devletinin, tüm kurumlarıyla Anayasa'nın özüne ve ruhuna uygun biçimde kurulmasını gerekli kılar. Hukuk devletinin amaç edindiği kişinin korunması, toplumda sosyal güvenliğin ve sosyal adaletin sağlanması yoluyla gerçekleştirilebilir[312].

Anılan kararda dikkate değer bir diğer husus da, hukuk devletinin amaçlarından olan kişinin maddi ve manevi varlığının korunması idealine ulaşılması ve toplumda bu ideale sosyal güvenliğin ve sosyal adaletin sağlanması yoluyla gerçekleşebileceğine yapılan vurgudur. Kararın devamında sosyal güvenlik kavramının bünyesinde barındırdığı temel ilke ve esaslar uyarınca toplum içinde yoksul ve muhtaç insanlara Devletçe yardım edilerek söz konusu kimselere insan onuruna yaraşır

---

[309] Boucobza vd., a.g.m., s. 79-80.

[310] Balta, a.g.e., s. 68.

[311] AYM'nin E.1985/31, K.1986/11, 27.3.1986 tarihli kararı için bkz. RG 9.5.1986, S.19102, s. 42. Sosyal hukuk ile sosyal güvenlik hakkı arasında bağlantıya değindiği başka bir kararında Anayasa Mahkemesi, sosyal hukuk devletini şöyle tanımlamaktadır: "…Sosyal hukuk devleti, insan haklarına dayanan, kişilerin huzur, refah ve mutluluk içinde yaşamalarını güvence altına alan, kişi hak ve özgürlükleriyle kamu yararı arasında adil bir denge kurabilen, çalışma hayatını geliştirmek ve ekonomik önlemler alarak çalışanlarını koruyan, onların insan onuruna uygun hayat sürdürmelerini sağlayan, milli gelirin adalete uygun biçimde dağıtılması için gereken önlemleri alan, sosyal güvenlik hakkını yaşama geçirebilen, güçsüzleri güçlüler karşısında koruyarak sosyal adaleti ve toplumsal dengeleri gözeten devlettir.."Bkz. E.2006/111, K. 2006/112, K.T.15.12.2006 sayılı karar, RG. 26392 (30.12.2006 tarihli karar)

[312] AYM'nin E. 1988/19, K.1988/33, 26.10.1988 tarihli kararı için bkz. RG 11.12.1988, S. 20016, s. 9-10.

asgari yaşam düzeyi sağlanması suretiyle sosyal adaletin ve sosyal devlet ilkelerinin gerçekleşmesinde elverişli ortamı hazırlayacağı üzerinde durulmuştur. Bu değerlendirmeler çerçevesinde sosyal güvenlik kavramının sosyal hukuk devletinin bünyesinde yer alan ve hukuk devleti ilkesini meydana getiren temel kavramlardan biri olduğu rahatlıkla ifade edilebilir.

1.5.5. Sosyal Güvenlik ve Sosyal İdare (Sosyal Kamu Hizmetleri) İlişkisi

Sosyal güvenlik hakkının gerçekleştirilme fonksiyonu yürütme eliyle gerçekleşmektedir. Çağdaş anlayış ve gelişen yönetim ilkeleri doğrultusunda genel olarak devletin sorumluluk ve ödevleri ile kamu hizmeti arasında bir bağlantının var olduğu kabul edilmektedir[313]. Örücü'ye göre bizim hukukumuzda sosyal haklar ve ödevler bölümündeki her sosyal hakkı karşılayan bir sosyal kamu hizmeti kurulması zorunludur[314].

İdarenin yürüteceği kamu hizmetleri, kişilerin maddi ve manevi varlıklarını geliştirebilmeleri, sosyal adaletin, sosyal güvenliğin sağlanması, sosyal hak ve özgürlüklerin kağıt üzerinde kalmaması, kısacası sosyal devlet ilkesinin hayata geçirilmesi açısından en önemli araçlardır[315]. Sosyal kamu hizmetleri, Devletin ve diğer kamu tüzel kişilerinin, sosyal yardım, sosyal güvenlik, emeklilik veya çalışma düzenine ilişkin faaliyetlerine denir[316]. Sosyal kamu hizmetlerinin amacı, sosyal adaleti, sosyal refahı, sosyal güvenliği sağlamak suretiyle kamu yararını gerçekleştirmektir[317]. Ülkemizde Devletin sosyal konu ve problemlerle ilgilenmesi daha çok II. Dünya Savaşından sonra gerçekleştiği

---

[313] Pertev Bilgen, "Kamu Hizmetleri Hakkında", **İHİD**, 1(1), Mart 1980, s. 114; Turan Yıldırım, "Kamu Hizmeti ve Kâr Amacı", Ed. Ali Ulusoy, **Hukuk-Ekonomi Perspektifinden Uluslararası Tahkim ve Kamu Hizmeti**, Liberte Yay., Ankara, 2001, s.44; Ebru Cebeci Zeybek "Türk İdare Hukukunda Kamu Hizmetlerinin Belirlenmesinde Objektivist ve Subjektivist Yaklaşımlar", **MÜHFHAD**, 25(1), Haziran 2019, s. 94. Sosyal güvenlik hakları, çağımızda devletlerin en önemli kamu görevleri arasında yer aldığı ve bir kamu hizmetinin yürütülmesini düzenlediği için İdare Hukuku'nun özel bir kısmı içinde değerlendirilmesi gerektiği yönünde bkz. Tuncay ve Ekmekçi, a.g.e., s. 98. Benzer görüşte, Tunçomağ, a.g.e, s. 213-214; Müjdat Şakar, **Sosyal Sigortalar Uygulaması**, 12. Baskı, Beta Yay., İstanbul, 2017, s. 50.

[314] Örücü, "Sosyal Kamu Hizmeti", s. 226; Aynı görüşte, Onur Karahanoğulları, **Kamu Hizmeti Kavramsal ve Hukusal Rejim**, 3. Bası, Turhan Kitabevi, Ankara, 2015, s. 267.

[315] Atasayan, **Kamu Hizmetleri**, s. 35.

[316] Bayram Keskin, **Kamu Hizmetinin Görülmesine İlişkin Sözleşmelerde Uluslararası Tahkim**, 2. Baskı, Adalet Yay., 2019, s. 61. Benzer bir tanımda sosyal kamu hizmetleri, Devlet ve diğer kamu tüzel kişileri tarafından geleneksel olarak yürütülen emeklilik ve fakirlere yardım gibi faaliyetlerin yanı sıra, çalışma hayatına ve sosyal güvenliğe ilişkin faaliyetler şeklinde ifade edilmiştir. Bkz. Halil Kalabalık, **İdare Hukuku Dersleri, Cilt:II**, 4. Baskı, Seçkin Yay. Ankara, 2019, s. 287. Benzer bir tanım için bkz. Ender Ethem Atay, **İdare Hukuku**, Seçkin Yay., İstanbul, 2018, s. 310. Tunçomağ ise sosyal güvenlik ile idare hukuku arasındaki ilişkinin kamu hukuku karakteristiğine vurgu yapmak suretiyle, idareyi özel hukuk ilişkilerine karışmayı gerektiren vatandaşların özel alanlarına, özgürlüklerine ve mülkiyet haklarına devletin müdahale ettiği klasik idare hukuku ile yoksullara yardım, okul yapımı, sağlık yardımları gibi faaliyetlerin idare organlarınca kişilere sunulduğu hizmet ve yardımlar vasıtasıyla edimde bulunmayı gerektiren idare hukuku şeklinde ikiye ayırmaktadır. Dolayısıyla sosyal güvenlik esas itibarıyla idare hukukunun kişiye bir edimde bulunulmasını emrettiği kısım içinde kendine yer bulmaktadır. Bkz. Tunçomağ, a.g.e., s. 213-214.

[317] Pertev Bilgen, "Sosyal Haklar, Sosyal Kamu Hizmetleri, Özelleştirme", **AÜSBF İnsan Hakları Merkezi Dergisi**, 3(5), Aralık 1995, s. 16.

için sosyal güvenlik alanındaki kamu hizmetleri ve örgütlerinin şekillenmesi de yeni bir olgu ve gelişme olarak karşımıza çıkmaktadır[318].

Örücü'ye göre Sosyal Devlet'in sosyal haklar karşısında yeni bir sınıflandırmaya tabi tutulmasıyla birlikte, Devletin görev ve sorumluluklarının somut hale geleceği ifade edilmektedir[319]. Buna göre, günümüzde kamu hizmetleri, var olan ve işlemekte bulunan kamu hizmetleri ile var olmayan ya da var olup da kamu hizmeti nitelikleri tartışmalı olan hizmetler olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Var olan kamu hizmetlerinin bir kısmı çevresel hizmetler olarak adlandırılan elektrik, su, doğal gaz, otobüs, P.T.T gibi fayda esasından hareket eden "teknik kamu hizmetleri" kapsamında değerlendirilmektedir. "Klasik anlamda kamu hizmeti" denilen park, otopark, yol, şehir planları, çarşı gibi alanlardaki hizmetler ise "çevresel kamu hizmetleri" içinde yer almaktadır. Ancak Türkiye'de somutlaştırılması gereken bir kısmı (eğitim gibi) söz konusu çevresel hizmetler arasında yer alırken, bir kısmı (refah hizmetleri gibi) var olmayan ya da var olup da kamu hizmeti nitelikleri tartışmalı olan konut, eğitim, sağlık ve refah hizmetleri gibi birtakım hizmetler bulunmaktadır. İşte bu kısımda yer alan ve sosyal hak niteliği taşıyan hizmetlere "sosyal kamu hizmetleri" ya da "kişisel hizmetler" denir[320]. Başka bir tanıma göre ise sosyal kamu hizmetleri, çalışma düzenine, sosyal güvenliğe ve genel olarak bireylerin toplumsal yaşamlarına ilişkin faaliyetlerini kapsayan bölümüne denir[321].

Teknik (çevresel) ve klasik kamu hizmetlerinin toplumsal ve kolektif ihtiyaçları karşılamak ve kamu yararını temin etmek için kurulmaktadır. Aynı şekilde nerede bir sosyal hak varsa bunu karşılamak ödevi Devlete yüklenmiştir; orada bir kamu hizmeti kurmak zorundadır ve bu da sosyal (kişisel) bir kamu hizmeti anlamına gelir[322]. Kamu hizmetleri daha geniş kapsamlı hizmetleri içine alırken sosyal kamu hizmetleri (personal social services), daha çok bireysel, sosyal veya sağlık

---

[318] Keskin, a.g.e., s. 61.

[319] Örücü, **Konut**, s. 35-37.

[320] Örücü, **Konut**, s. 35. Örücü, Devletin koruyucu kamu hizmetlerini bir kenara bırakarak kamu hizmetlerini çevresel ve kişisel (sosyal) olmak üzere ikiye ve çevreseli de kendi içinde teknik (utility) ve klasik kamu hizmeti (public service) diye yeniden ikiye ayırmıştır. Kişisel hizmetleri ise tek başlık altında, sosyal hakları karşılayan ve toplum içinde refah sağlamak amacıyla gelirin yeniden dağılımını temin etmeyi amaçlayan eşitlendirme araçlarından biri olarak "Sosyal Kamu Hizmetleri" kavramıyla karşılanmıştır. Bkz. Örücü, **Konut,** s.36-37. Başka bir ayrımda Türk Hukukunda yasama organına kamu hizmeti kurma konusunda takdir yetkisi Anayasa ile verilen (AY. m.60'da sosyal güvenlik kamu hizmeti niteliğinde faaliyetler arasında sayılmıştır) bu konudaki faaliyetlere "anayasal kamu hizmetleri" kavramı kullanılmıştır. Kemal Gözler, **Türk İdare Hukuku Dersleri**, 11. Bası, Ekin Yay., Bursa, 2011, s. 546; Ahmet Bağrıaçık, "Kamu Hizmetinin Uyarlama İlkesi Üzerine Bir Değerlendirme", **Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, 26(3), 2018, s. 161. Fransız öğretisinde de kimi yazarlar sosyal güvenliğin anayasal kamu hizmetleri kapsamında değerlendirilmesi gerektiğini dile getirmektedir. Bkz. Karahanoğulları, a.g.e., s. 265.

[321] Lütfi Duran, **İdare Hukuku Ders Notları**, İÜ Yay., 1982, s. 320; Gökçeoğlu, **Sosyal Güvenlik Hakkı**, s. 113.

[322] Örücü, **Konut**, s. 24, 36. Almanya'da kişisel kamu hizmetlerinin tarihi gelişimi hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Frank Bönker vd., "Remunicipalisation Revisited: Long-Term Trends in the Provision of Local Public Services in Germany", **Public and Social Services In Europe: From Public and Municipal to Private Sector Provision**, (Ed.) Hellmut Wollmann vd., Macmillan Pub., IIAS, 2016, London, s. 73-78.

ihtiyaçları ile bağlantılıdır ve sağlık hizmetleri, çocuk bakımı, yaşlı bakımı, engellilere yardım ve konut yardımını kapsamaktadır[323].

Sosyal kamu hizmetlerinin bir kısmı Devlet tekelinde yer alırken bazıları özel teşebbüsle birlikte gönüllü veya profesyonel olarak yürütülmektedir[324]. Kişinin idare karşısındaki durumunu ifade eden sübjektif kamu hakları ile kamu hizmeti arasında sıkı bir bağ bulunmaktadır. Dolayısıyla nerede bir sosyal güvenlik hakkı ve ödevi varsa orada bir kamu hizmetinin kurulması zorunluluğu bulunmaktadır[325]. Ülkemizde sosyal/kişisel kamu hizmetleri yükümlülüğünün anayasal dayanağı ise 1982 Anayasasının m. 60/2. fıkrasında "Devlet, sosyal güvenliği sağlayacak gerekli tedbirleri alır ve teşkilatı kurar" ifadesiyle somutlaştırılmıştır. Türkiye'de yasa koyucunun anayasal kamu hizmetleri bağlamında harekete geçmemesi halinde, bu hareketsizliğe karşı denetim mekanizmasının işletilebilmesi için bahsedildiği üzere anayasal kamu hizmetlerinin somutlaştırılması gerekir. Ancak bu yolla idarenin sunmak zorunda olduğu ancak sunmadığı bir hizmet nedeniyle sorumluluğuna gidilebilir. Aynı şekilde sosyal hakların olumlu yükümlülükler getirdiğinden hareketle yasamanın hareketsizliği halinde, Anayasa Mahkemesi denetimi dışında olduğu belirtilen görüşlere rağmen, hak ve özgürlükler alanına giren sosyal güvenlik hakkının; sadece savunulmasının değil geliştirilmesinin de gerekliliğini, dinamik yorum yöntemini kullanarak amaçlayan AİHM, sosyal güvenlik hakkını denetim kapsamında kabul etmektedir[326]. Ayrıca sosyal devletin ideolojik unsurlarından eşitlik, özgürlük ve sosyal adalet kişinin ve toplumun refahını temin etmeyi amaçlarken bu unsurların yaşama geçmesi ise, sosyal devletin yapısal unsuru olan sosyal kamu hizmeti ile gerçekleşecektir[327]. Buradan hareketle sosyal güvenlik de, sosyal devletin hayata geçirilmesi araçlarından olan sosyal kamu hizmetlerinin bir parçasıdır[328]. Şu hususun da unutulmaması gerekir ki; kamu hizmetleri konusunda sosyal güvenliğin yerinin nerede konumlandırıldığına göre farklı birtakım değerlendirmeler olduğu dikkate alınmalıdır. Bu açıdan sosyal güvenlikten vazgeçmek imkansız

---

[323] Hellmut Wollmann, "Comparative Study of Public and Social Services Provision: Definitions, Concepts and Methodologies", **Public and Social Services In Europe: From Public and Municipal to Private Sector Provision**, (Ed.) Hellmut Wollmann, Macmillan Pub., IIAS, 2016, London, s. 2. AB terminolojisinde kamu yararına dayalı sosyal hizmetler (social services of general interest (SSGI) şeklinde ifade edilir. Söz konusu hizmetler, bakıma muhtaç vatandaşların ihtiyaçlarına cevap veren, karşılıklı dayanışma ve eşit erişim ilkelerine dayanan hizmetlerdir. Bu hizmetlere örnek olarak sosyal güvenlik programları, istihdam hizmetleri ve sosyal konut faaliyetleri verilebilir. https://ec.europa.eu/info/topics/single-market/services-general-interest_en 05.12.2019.

[324] Graham Riches ve George Maslany, "Social Welfare and The New Democrats: Personal Social Service Spending in Saskatchewan 1971-81", **Canadian Social Work Review/ Revue canadienne de service social**, C:1, 1983, s. 33.

[325] Bu konuda herhangi bir kriter veya dayanak aramaksızın sosyal hakların olduğu yerde Devletin bunları karşılaması zorunluluğuna kişisel kamu hizmeti veya sosyal kamu hizmeti denir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Örücü, **Konut**, s.24, 36-37.

[326] Kaboğlu, **Anayasa Hukuku**, s. 362-363; Bağrıaçık, a.g.m., s. 162. Aksi görüşte olan Karahanoğulları, anayasal kamu hizmeti kavramına AYM'nin vermiş olduğu kararlardan yola çıkarak bir çerçeve çizmiş; bu kapsamda anayasal kamu hizmetleri kavramının kabul edilebilir olmasının yanında bu hizmetlerin Devletçe yerine getirilmesi zorunluluğunun 1982 Anayasasının 65. maddesiyle bağlantılı olduğundan hareketle anayasal kamu hizmetlerinin "zorunlu kamu hizmetleri" niteliğinde olmadığını belirtmiştir. Karahanoğulları, a.g.e., s. 269.

[327] Örücü, **Konut**, s. 32, 50; Gökçeoğlu, **Sosyal Güvenlik Hakkı**, s. 113.

[328] Örücü, **Konut**, s. 38, dn. 122; Gökçeoğlu, **Sosyal Güvenlik Hakkı**, s. 113.Sosyal güvenliğin kamu hizmeti niteliği kazanmasının 2. Dünya Savaşı'ndan sonra gelişen sosyal devlet anlayışı olduğunu ve dolayısıyla sosyal güvenliğin bir devlet görevi olduğunu ayrıca belirtmemize gerek yoktur.

değildir. Çünkü devlet sosyal güvenlik hizmetini yerine getirmese de, toplum bu hizmeti kendi kendine bir şekilde yerine getirecektir. Ancak yine de söz konusu hizmetten vazgeçmenin maliyeti sıfır değildir. Çünkü toplumun koruyamadığı insanlar daima olabilir ve toplumun üyesi olan bireyler üzerinde bu yükün adil olmayan bir vaziyette dağılmış olması nedeniyle vicdanları yaralayan, toplumu asgari sağlık koşullarının altında yaşamaya sevkeden bir durum ortaya çıkma ihtimalini de göz önünde tutmak gerekir. O halde kamu hizmeti olan sosyal güvenliği gerçekleştirmemenin sosyal bir maliyeti vardır. Bu maliyet, sıfırla sonsuz arasında toplumun örf ve âdetleri, ahlak anlayışı ve dini inançlarına göre değişen bir yerde bulunmaktadır. Dolayısıyla sosyal güvenlik hem devletin hem de özel sektörün arzedebileceği özel bir hizmettir. Ancak tarihi tecrübeler göstermiştir ki, sosyal güvenlik hizmetinin hemen hemen pek çok ülkede devlet görevi olarak kabul edilmesi, etkisini kaybeden geleneksel sosyal güvenlik kurumları ile sosyal güvenliğin tam manasıyla gerçekleştirilemeyeceğinin anlaşılmasıyla olmuştur[329].

Günümüz çağdaş anlayışında "Yeni Kamu Hizmeti (New Public Service)" adı verilen bu yapı; demokratik vatandaşlık anlayışı, sivil toplum modelleri, post-modern kamu yönetimi ve örgütsel hümanizm olmak üzere dört temel üzerine kuruludur[330]. Sosyal güvenliği kamu hizmeti olarak sunan kamu sektörünün hakkın dinamik yapısı gereği değişen koşullara uyarlanması gereği bu çağdaş anlayış temelleri çerçevesinde kendini yenilemesi kaçınılmazdır. Son dönemlerde sağlık ile ilgili sosyal güvenlik hakkının gerçekleştirilmesine yönelik reformların vatandaş odaklı kamu hizmeti anlayışı içinde değerlendirildiği görülmektedir[331].

Kamu hizmetlerinin kurulması veya kaldırılması yasama organına ait olmakla birlikte, mevcut bir kamu hizmetinin içeriğinin değiştirilmesi de idarenin takdir yetkisindedir. Sosyal kamu hizmetinden yararlanan kişi, söz konusu hizmetin değiştirilmesi ve modernleştirilmesi için AYM'ye bireysel başvuru yoluyla Anayasa ve kanunlarda öngörülen iç hukuk yollarını tükettikten sonra

---

[329] Yazgan, **İktisatçılar**, s. 274-275. Sosyal güvenliğin bir devlet görevi kabul edilmesi halinde kamu sosyal güvenlik harcamaları düşük seviyede iken, kişilerin bu hizmet üzerindeki talebi, dolayısıyla bu hizmetin marjinal faydası çok yüksektir. Ancak kamu sosyal güvenlik harcamaları arttıkça, kişiler daha az özel mal ve hizmet talebinde bulunabilecekler, bundan dolayı da özel mal ve hizmetlerin marjinal faydası yükselecektir.

[330] Burak Hergüner, **Kamu Yönetiminde Çağdaş Yaklaşımlar**, 2. Baskı, Seçkin Yay., Ankara, 2019, s. 81

[331] Özge Uysal Şahin**, Kamu Ekonomisi Perspektifinden Vatandaş Odaklı Kamu Hizmeti Yaklaşımı**, Seçkin Yay., Ankara, 2014, s.187. Ülkemizde 2006 yılından itibaren başlatılan çalışmalar neticesinde öncelikle SSK, Bağ-Kur ve Emekli Sandığı'na bağlı vatandaşlar arasında farklı hak ve yükümlülükler getiren sosyal güvenlik kurumları, 5502 Sayılı Sosyal Güvenlik Kurumu Kanunu ile tek çatı altında birleştirilmiştir. Bu düzenleme ile vatandaşlar arasında hak ve yükümlülüklerin eşitlenmesi ve mali açıdan sürdürülebilir bir yapılanmanın oluşturulması hedeflenmiştir. Özellikle SGK tarafından verilen bazı hizmetlerin internet ortamına aktarılması ile birlikte vatandaşlar bürokratik işlemlerle uğraşmaksızın hizmet sürelerini aylık olarak görebilme, emeklilikleri ile ilgili işlemleri hızlı bir şekilde yapabilme, emekli aylıklarından yapılan kesintileri öğrenme, tedavi bilgilerini sorgulama gibi olanaklar vatandaş odaklı kamu hizmeti anlayışını yansıtmaktadır. Bunlara ilaveten sosyal güvenlik alanında gerçekleştirilen vatandaş odaklı uygulamalar arasında kolay ulaşılabilir ve kaliteli sağlık hizmeti sunulmasını hedefleyen genel sağlık sigortası sisteminin oluşturulması, yoksulluğa karşı daha etkin koruma sağlamaya yönelik Sosyal Yardım Bilgi Sistemi (SOYBİS) ve farklı kurumlarca yürütülen primsiz ödemelerin tek elde toplanması, sağlık hakkı bağlamında her vatandaşın tüm kamu sağlık kurumlarına gidebilmesi, aile hekimliği uygulaması, daha önce sağlık güvencesi olmayanların kapsama alınması, doktorlara mecburi hizmetin getirilmesi ile uzun süre doktor görmeyen bölgelere doktor gönderilmesi ve e-reçete uygulamasına geçilmesi gibi sayamadığımız daha pek çok vatandaş odaklı uygulama ülkemiz sosyal güvenlik sisteminde bulunmaktadır.

müracaat edebilir. İdare, uyarlama (değişkenlik) ilkesini dikkate almak suretiyle hizmetin uyarlanması talebini takdir yetkisini kullanarak reddedebileceği gibi hizmeti yeni gelişmelere uyarlama gerekçesiyle kabul de edebilir. Birinci ihtimal, sosyal güvenlik haklarına ilişkin kamu hizmetleri yerine getirilirken idarenin uyarlama ilkesi uyarınca sosyo-ekonomik ve teknolojik bakımdan her gelişmeye ayak uydurmak zorunda olmamasıdır. Çünkü teknolojiye ayak uydurmanın sınırı ve ölçüsü belli değildir. Ayrıca Anayasaya göre ekonomik ve sosyal haklar "mali kaynakların yeterliliği ölçüsünde" yerine getirilir. Sosyal kamu hizmetleri bağlamında ülkenin ekonomik koşullarının söz konusu uyarlamaya elverişli olup olmadığı "insan onuruna yaraşır bir düzey" veya "asgari yaşam düzeyi" gibi ilkelerden hareketle ölçülebilmesi de mümkün gözükmemektedir. Bu noktada idarenin en azından hizmet kusuru teşkil etmeyecek ölçüde yeni gelişmelere ayak uydurması makul bir çözüm olarak kabul edilebilir[332]. İkinci ihtimal, idarenin yeni gelişmelere paralel olarak sosyal güvenlik ile ilgili kamu hizmetlerini uyarlama ilkesini kullandığı durumdur. Böyle bir durumda idare, sosyal kamu hizmetinin içeriğinde yaptığı değişiklikleri takdir yetkisine dayandırmak suretiyle yapılan değişikliklerin hizmetin yenilenmesi, teknolojik şartlara uyarlanması ihtiyacına yönelik olduğuna dair gerekçelerini somut olarak ortaya koyabilmeli ve nihayet bu değişiklikler kamu yararına yönelik olmalıdır[333].

1982 Anayasası'nın 65. maddesine göre[334], "Devlet, sosyal ve ekonomik alanlarda Anayasa ile belirlenen görevlerini, bu görevlerin amaçlarına uygun öncelikleri gözeterek malî kaynaklarının yeterliliği ölçüsünde yerine getirir." İdare söz konusu hükme dayanarak, sosyal kamu hizmetlerinin değiştirilmesi veya teknolojik gelişmelere uyarlanması talebiyle önüne gelen bir başvuruyu reddedebilir mi? Devlete ekonomik ve sosyal ödevleri konusunda mali kaynakların yetersiz olması ölçütü bir sınırlama meşruiyeti vermekle birlikte idarenin takdir yetkisini kullanırken sosyal devlet ilkesi ile bu ilkenin ayrılmaz parçası sosyal adalet ilkesini birlikte değerlendirerek sosyal kamu hizmetlerini çağdaş şartlara uyarlamak zorundadır[335]. Yoksa idarenin sorumluluğunun olduğu durumlarda savunma aracı olarak mali kaynakların yetersizliği bahanesini kullanmaya bir gerekçe olamaz. Ekonomik ve sosyal ödevleri sınırlanan bir vatandaş söz konusu aksaklıkları öne sürerek

[332] Bağrıaçık, a.g.m., s. 165-166.

[333] Bağrıaçık, a.g.m., s. 166-169.

[334] Anayasanın sosyal ilkelerinin somutlaşması açısından 1961 Anayasası'nın 53. maddesi için bkz. Tanör, **Sosyal Haklar**, s. 378 vd. 2001 değişikliği ile AY m.65'te daha önce yer alan "ekonomik istikrar", sosyal güvenlik haklarına yönelik düzenlemelere göre öncelik taşımayacak, aksine sosyal güvenlik alanı ekonomik politikaların öncelikli tercihini oluşturacaktır. Bu değişiklikle birlikte maddenin sınırlayıcı fonksiyonunun eski önemini kaybettiği, düzenleyici fonksiyonunun ön plana çıktığı kabul edilmektedir. Düzenleyici yapı ise, mali kaynakların planlama faaliyetleri çerçevesinde belli önceliklere göre tahsisini gerektirir. Devlet kamu yararını gerçekleştirecek faaliyetler arasında bir öncelikler listesi yapmak suretiyle bir sıralama yapacaktır. Bu öncelikler sosyal güvenlik hakkı için Anayasamızda açıkça belirlenmiştir. AY m. 61'e göre "Sosyal güvenlik bakımından özel olarak korunması gereken kimseler" ile alakalı harcamalar bu niteliktedir. Atasayan, **Kamu Hizmetleri**, s. 37; Aksi görüşte, Kemal Gözler, "3 Ekim 2001 Tarihli Anayasa Değişikliği: Bir Abesle İştigal Örneği", **Anayasa Yargısı**, Ankara, Anayasa Mahkemesi Yayını, 2002, C. 19, s. 332-333. https://www.anayasa.gov.tr/files/pdf/anayasa_yargisi/anyarg19/gozler.pdf

[335] Daha önce bahsedildiği üzere sosyal güvenlik haklarının kullanılabilmesi için Devletin maddi desteğine ihtiyaç olduğu muhakkaktır. Bu haklarda Devletin parasal katkısının oranı ve sınırı AY. m. 65'te düzenlenmiştir.

devletin ödevlerini yerine getirmediğini ispatlarsa devlet kusurlu sorumlu kabul edilmelidir[336]. Belirtilen madde kapsamında bir hizmetin hiç yürütülmemesi bu madde kapsamında savunulabilir iken sunulan bir hizmetin kaldırılmasının gerekçesi olamaz. Peki idare uyarlama ilkesine ne ölçüde ayak uyduracaktır? Bu konuda kriterler bazı değerlendirmelere göre farklılaşmaktadır. Bunlar arasında "çağdaş standart"[337]- "insan onuru"- "asgari yaşam düzeyi" ölçütleri öne çıkmaktadır. Anayasa Mahkemesi, sosyal devlet ile sosyal güvenlik hakkı çerçevesinde devletin insanlara sunmak zorunda olduğu hizmetin içeriğini "…sosyal güvenlik, toplumun parçası olan bireylere, gelirleri ne olursa olsun doğal bir olay olan yaşlılık ile hastalık, kaza, malullük ve ölüm gibi sosyal riskler karşısında asgarî bir yaşam düzeyi sağlama amacına yönelik" olması ölçütüne bağlamaktadır. Danıştay ise idarenin "insana yaraşır bir hayat sürdürmesini sağlama görevi" ölçütüne atıf yapmaktadır[338].

İdare hizmeti yeni gelişmelere uyarlama konusunda Anayasanın 65. maddesini bir savunma aracı olarak kullanabilecekken; söz konusu hizmet, "anayasal kamu hizmeti" kapsamında ise yeni gelişmelere uyarlamak zorunda kalacağı söylenebilir[339]. Sosyal devlet ilkesinin yer aldığı anayasal sistemlerde, kamu hizmetleri, bu sistemin gerekleri ile sosyal güvenliğin hayata geçirilmesinde en etkili araçtır. Sosyal devlet kimliğine sahip olan bir devletin yürütmekte olduğu kamu hizmetlerinin, hizmete duyulan ihtiyaç var olduğu sürece hukuk dışı nedenlere dayanılarak sona erdirilmesi söz konusu olmamalıdır[340]. Bu görüşe paralel olarak Bilgen, bazı kamu hizmetlerinin özelleştirme amacıyla ortadan kaldırılmasının mümkün olmadığını ve sosyal kamu hizmetlerinin, Anayasanın 2., 5., 41., 55., 56., 57. ve 60. maddeleri uyarınca kurulduğunu ifade etmiştir. Anayasanın sosyal kamu hizmetlerini yerine getirmek ve sosyal devlet ilkesini gerçekleştirmek üzere, devlete ödev ve görevler yüklediğinden Devletin bu konuda etkin olması, amaca yönelik edimlerde bulunması ve sosyal devlet ilkesini gerçekleştirilmesi gerekir. Bu tür kamu hizmetlerini gerçekleştirilmesi için devletin harcama

---

[336] Betül Aslan**, Devletin Temel Amaç ve Ödevleri Işığında Öznel Gelişme Hakkı**, On İki Levha Yay., İstanbul, 2009, s. 146.

[337] Yıldızhan Yayla, **İdare Hukuku**, 2009, s. 86. Aynı yazar bu konuda şunları dile getirmektedir: "…idarenin kamu hizmeti kurmadaki yüksek standart borcunu hukuki ve maddi gerekçelerle sınırlamak gerekir. Bir devlet idaresinden, çok gelişmiş, sanayileşmiş, milli geliri fevkalade yüksek devletlerin idareleri gibi hizmet beklemek, o idareyi peşinen kusurlu ilan etmek olur… Söz gelimi, personel yeterliliği, belli öğrenim ve belli uzmanlık sahibi kişilerin çalıştırılmasını gerektirir. Ama, bütçe olanakları buna uygun mudur? Hizmet bir kere kuruldu mu olanaklar elbette zorlanacaktır. Bunun içindir ki Anayasa, '„„Devlet, sosyal ve ekonomik alanlarda Anayasa ile belirlenen görevlerini, bu görevlerin amaçlarına uygun öncelikleri gözeterek, maddi kaynaklarının yeterliliği ölçüsünde yerine getirir.' hükmünü sevk etmiştir. Gerçi bu hüküm sosyal ve ekonomik haklar ve ödevlere ilişkindir. Ancak, klasik ve sınırlı sayıdaki kamu hizmetleri bir yana bırakılırsa, pek çok hizmet (sağlık, öğrenim, çalışma, sosyal güvenlik, spor gibi) bu hak ve ödevler çerçevesindedir. "

[338] Atasayan, **Kamu Hizmetleri**, s. 90-91. Danıştay'ın sosyal güvenlik hakkı ile ilgili vermiş olduğu kararlar için bkz. 3.8.2.3.

[339] Bağrıaçık, a.g.m., s.171; Bilgen, "Sosyal Kamu Hizmetleri", s. 13.

[340] Atasayan, **Kamu Hizmetleri**, s. 15.

yapması, kamu giderlerini azaltılması değil arttırılması amacıyla hareket etmesi gerekir. Dolayısıyla sosyal kamu hizmetlerinin özelleştirilmesi Anayasanın 2 ve 46. maddelerine aykırıdır[341].

Bir kamusal faaliyetin idarenin yürütmekle yükümlü kılınmasının iki temel amacı bulunmaktadır. Birincisi, faaliyetleri idareye/denetim ve gözetimi altında yaptırarak özel hukuk kişilerine bırakmamaktır. Çünkü özel hukuk tüzel kişileri girdileri azaltarak çıktıları artırmak çalışırken; idare girdileri artırarak çıktıları azalmaktadır. İkincisi, bedavalılık (meccanilik) ilkesi gereği kamu hizmetlerinin bedelsiz vatandaşlara sunulması söz konusudur. Temel soru ise her sosyal güvenlik hizmeti kamu hizmeti içine girer mi? İdare tarafından yürütülüyorsa meccanilik devreye girer, bu da sosyal devlet gereği temel bir insan hakkı olan sosyal güvenlik hakkı çerçevesinde değerlendirilmek suretiyle ödenmesini gerektirir. Örnek olarak özel hastaneden belli bir ücret alınması bunun bedelsizlik ilkesine aykırılık anlamına gelmemektedir. Anayasa Mahkemesi de bazı kararlarında sosyal kamu hizmetlerinin yerine getirilmesine karşılık olarak İdare Hukuku ilkelerine uygun olarak belli bir miktar katılma bedeli alınabileceğine karar vermiştir[342].

Kamu hizmetleri içinde yer alan sağlık hizmetlerinin özelleştirilmesi ile sosyal güvenlik hakkının özelleştirilmesi süreçleri arasında sıkı bir bağ bulunmaktadır. Dolayısıyla sosyal güvenlik hakkının etkinleştirilmesinin önünde bir engel olarak değerlendirilen özelleştirme olgusu sadece hastane, klinik gibi sağlık hizmeti sunan merkezlerin özelleştirilmesi olarak anlaşılmamalı, ayrıca kamu kurumları tarafından alınan ve idare edilen sağlık sigortası fonlarının özel sektöre devredilmesi de bu kapsamda değerlendirilmelidir. Bu bakımdan kamu hizmeti içindeki sosyal güvenlik hizmetlerinin kamu kurumları yerine özel sektör tarafından sağlanıp sunulması, sosyal güvenlik hakkı çerçevesinde Devletlerin sorumluluğunu ortadan kaldırmaz. Bir diğer ifadeyle Devletler, sosyal güvenlik hakkına ilişkin yükümlülüklerinden söz konusu hizmetlerin özel kurumlar tarafından

---

[341] İsmet Giritli vd., **İdare Hukuku**, 6. Basım, DER Yay., İstanbul, 2013, s. 511-512.

[342] Yüksek mahkemeye göre: "Anayasa Mahkemesi'nin çeşitli kararlarında vurgulandığı gibi sağlık hizmetlerinin devlet hesaplanan bir bedelinin olması, bu hizmetlerin anayasanın öngördüğü düzeyde yerine getirmesi için zorunludur. Anayasanın 56 maddesinin 3. fıkrasında devletin herkesin hayatını beden ve ruh sağlığı içinde sürdürmesini sağlamakla yükümlü olduğu, son fıkrasında da sağlık hizmetlerinin yaygın bir şekilde yerine getirilmesi için kanunla genel sağlık sigortası kurulabileceği öngörülürken, bu maddede Devlete verilen görevin Anayasanın 65. maddesinde belirtilen mali kaynakların yeterliliği ölçüsü ile sınırlı olduğu kuşkusuzdur...Sosyal Devlet ilkesi gereğince sağlık hizmetlerinden herkesin faydalanmasını gerçekleştirilebilmesi ve sürdürülebilmesi sunulan hizmete bazı durumlarda katkı yapılmasını zorunlu kalabilmektedir. Bu nedenle sağlık hizmetlerinden herkesin yaygın ve eksiksiz olarak faydalanma amacını gerçekleştirmek için sunulan hizmette katkı sağlanmasını öngören kuralın, sosyal devlet ilkesi ile bağdaşmadığı ileri sürülemez." Bkz. AYM, 2005/52, K.2007/35, K.T.3.4.2007, RG 18.3.2008-26820. Anayasa mahkemesi benzer kararlarında yine idare hukuku ilkelerine uygun olarak katılma payı oranının sosyal güvenlik haklarının kullanılamamasına sebep olacak bir düzeyde belirlenemeyeceğini de ifade etmektedir. Sosyal güvenlik vatandaşlar için bir hak, Devlet için ise görevdir. Bu bağlamda, Devlet vatandaşlarının sosyal güvenliğini sağlama görevini mali olanakları ölçüsünde yerine getirirken sosyal sigortacılığın teknik gereklerine uygun kimi sınırlamalar yapabilirse de sosyal hakları kullanılamayacak hale getirecek düzenlemelerde bulunamaz. Bu konu ile ilgili bir başvuruda Yüksek Mahkeme, sigortalının kendisi için gereken protez, araç ve gereç bedellerinin %20'sinin asgari ücretin 1,5 katını geçmemek üzere sigortalıdan alınmasını öngören düzenlemeyi 'katkı payının üst sınırının belirlenmiş olması ve kimi sigortalıların özel durumları gözetilerek bu uygulamanın dışında bırakılması sağlanacak protez araç ve gereç bedellerinin sadece %20'sinin sigortalı tarafından ödenecek olması' noktasından hareketle sosyal güvenlik hakkını ortadan kaldırmadığı gibi onu kullanılamayacak ölçüde güçleştirecek nitelikte olmadığı sonucuna varmış ve iptal talebini reddetmiştir. Karar için bkz. AYM E.1999/43, K.2001/46, K.T.27.2.2001, RG 20.3.2002, 240701.

sağlanıp sunuluyor olmasını gerekçe göstererek kurtulamazlar[343]. Bu konuda ESKHK'nin kuralı gayet açıktır. Sosyal güvenlik programlarının (primli/primsiz) üçüncü kişiler tarafından işletilmesi ya da kontrol edilmesi durumunda taraf Devletler ulusal sosyal güvenlik sisteminin idare edilmesinden sorumludur ve özel şahısların eşit, yeterli, bedeli karşılanabilir ve erişilebilir bir sosyal güvenlik hizmetini engellememelerini sağlamakla yükümlüdürler. Bu çeşit ihlalleri önlemek üzere, çerçeve mevzuatı, bağımsız denetimi, kamunun gerçek anlamda katılımını ve kuralların ihlaline karşı cezai tedbirleri içeren etkili bir düzenleyici sistemi kurmak zorundadırlar[344].

1.5.6. Sosyal Güvenlik ve Sosyoloji İlişkisi

Sosyal güvenliğin hukuki ve ekonomik boyutları dışında toplumsal niteliği gereği sosyoloji disiplini ile de ilişkisi bulunmaktadır. Sosyoloji, insan toplumlarını, sosyal ilişkileri ve bunların kurumlarını inceleyen bir bilim dalı olarak sosyal güvenlik sistemlerinin bireylere sosyal koruma sağlama amacı doğrultusunda katkı sunmaktadır. Bu katkıyı, sosyolojinin inceleme alanına giren sağlık, aile, yaşlılık ve yoksulluk gibi sosyal güvenliğin de ortak konularını araştırmak suretiyle sağlamaktadır[345]. Örneğin, toplum yapısı hakkında yapılan sosyolojik araştırmalar sosyal güvenlik hakkının gerçekleştirilmesine ışık tuttuğu gibi, aynı şekilde sosyal güvenlik de toplumda yaşayan bireyler hakkında meslek, aile, sağlık, çalışma koşulları gibi konularda sosyolojik araştırmalar açısından önem taşıyan bilimsel veriler sunmaktadır. Dolayısıyla sosyal güvenlik ile sosyoloji arasındaki bu yakın ilişki ve her iki disiplinin birbirine verdiği katkı neticesinde Avrupa'da "Sosyal Güvenlik Sosyolojisi" adı altında yeni bir disiplini ortaya çıkarmıştır[346].

Sosyoloji disiplini sosyal güvenliğin gelecekteki gelişimine katkıda bulunmak amacıyla 1980'lerden itibaren sosyal güvenlik konusunda araştırmalar yapmayı amaç edinmiştir. Bu zaman diliminde sosyoloji, toplumun ekonomik durumunun yol açtığı gerileme neticesinde sosyal güvenliği desteklemek ve ilgili kurumları tasarrufa yöneltmek adına araştırmalarını gerçekleştirmiştir. Sosyal güvenlik ile ilgili sosyolojik araştırmalara bu dönemde artan ilginin sebebi olarak nüfusun büyük bir

---

[343] İzzet Mert Ertan, **Uluslararası Boyutlarıyla Sağlık Hakkı**, Legal Yayıncılık, İstanbul, 2012, s. 213.

[344] Genel Yorum No. 19, par. 46. Düzenlenecek çerçeve mevzuat konusunda, sigorta şirketlerinin hastaları reddetmesini yasaklayan Hollanda örneği incelenebilir. Brigit Toebes, "The Right to Health and the Privatization of National Health Systmes: A Case Study of the Netherlands", **Health and Human Rights**, 9(1), 2007, s. 120.

[345] Demirbilek, a.g.e., s. 58.

[346] Demirbilek, a.g.e., s. 58; Rys, a.g.e., s. 68. Sosyal güvenlik disiplininin tek bir disipline bağlı kalınarak anlaşılması güç olduğu gibi alanın değerlendirilmesinde eksikliğe de sebep olacaktır. Örneğin bu disiplinde çalışan bir kişinin herhangi bir ülkenin yabancılar açısından sosyal güvenlik sistemine nüfuz etmesi oldukça zordur. Tahsisat kurallarının karmaşıklığı, uzman dili, takdir yetkisinin kullanımı ve gizlilik ilkeleri nedeniyle sosyal güvenliği, hem araştırmacılar hem de yararlanıcılar açısından ulaşılamaz kılmaktadır. Bu yüzden sosyal güvenlik sistemini araştırmanın amacı haline getirebilmek için yıllar gerekmektedir. Sosyal güvenliğin karmaşıklığı ve toplumun diğer kısımlarıyla olan ilişkilerinin çeşitliliği sistematik bir teori kurulmasını engellemektedir. Sistemin siyasetçi ve idarecileri de sözde sosyal devletin krizi yaşanana kadar sosyal güvenliğin değeri ve sorunları konusunda yeterli bir sosyal politika aracı olarak gündeme getirme ve araştırma yapmaya hevesli değillerdi. Sonuç olarak sosyal güvenlik sosyal devletin bel kemiğini oluşturduğu için sosyal güvenlik sisteminin fonksiyonlarını anlamadan sosyal devlet hakkında da fikir yürütme imkanı yoktur. Bkz. Else Oyen, "'The Sociology of social security', Editorial introduction", **International Sociology**, 1(3), 1986, s. 219; Rys, a.g.e., s. 67.

kısmının gelir güvenliğini etkileyen ekonomik ve sosyal gelişmeler (tek ebeveynli aile sayısının artışı, demografik değişiklikler, yüksek oranlı ve uzun süreli işsizlik artan emekli sayıları vb.) olduğunu da belirtmeliyiz. Sosyal güvenlik sosyolojisi denen bu alt disiplin; sosyal güvenlik ile sıkı bir ilişki içerisinde olan sağlık, aile, yaşlılık ve yoksulluk gibi başlıca sorun alanlarında araştırmalar yapmış ve yapmaya da devam etmektedir. Açıkçası sosyal güvenlik sosyolojisi yapmış olduğu bu çalışmalarla hem sosyal güvenliğin toplumsal yapı ve unsurlarına sosyolojik verilerle destek sağlarken hem de toplumsal çevrenin teknik ve maddi koşullarının değişmesi konusunda merkezi bir rol üstlenmektedir[347].

Çağdaş sosyolojinin sosyal güvenlik anlayışına katkılarını şöyle özetleyebiliriz[348]*: Sosyal güvenliğin sosyolojik bir tanımı,* sosyal güvenliğin sosyal hukukta tanımlanma biçimlerindeki önemli farklılıkları gidermeye yardımcı olabilir ve sosyal güvenlik hükümlerinin fonksiyonel bir karşılaştırması için temel oluşturabilir. *Sosyal güvenlik sistemlerinin sosyolojik tanımlaması*, klasik yönetim biçimleri veya refah devletlerinin sınıflandırılması için kullanılan ilişkiler açısından kendine ait özellikleri dikkate alınarak yerinde bir analizle sosyal güvenliğin toplum yapısına uygun bir şekilde anlaşılmasını sağlayabilir. *Sosyal güvenlik sistemlerinin kökenleri ve gelişimine ilişkin karşılaştırmalı çalışmalar,* bu tür gelişmelerin ardında yatan farklı sosyal faktörlerin tanımlanması ve incelenmesine katkıda bulunmaktadır. *Sosyal güvenliğin sosyal tabakalaşma üzerinde etkisine ilişkin makro-sosyolojik çalışmalar*, toplum içinde çeşitli şekillerde meydana gelen eşitsizlikler ve nüfus üzerinde birtakım sosyal ödencelerin yan etkilerinin daha karmaşık olduğunu ortaya koymaktadır. *Sosyal güvenlik deneyimine ilişkin mikro-sosyolojik çalışmalar*, sosyal güvenlik etkisinin faydalarının alınmasının insanların tutum ve davranışları üzerinde ne gibi etkiler doğurduğunu göstermek suretiyle, makro-sosyolojik sonuçları tamamlayıcı bir etki sağlayabilir. *Sosyal güvenlik uygulamasının sosyolojik çalışmaları*, sosyal güvenlik hakkı yararlanıcıları ile yönetim ve idari karar alma biçimleri arasındaki ilişkiler konusundaki sosyolojik araştırmalarda önemli bir boşluğu doldurmaya yardım etmektedir.

1.6. Dünyada Sosyal Güvenlik Hakkının Gelişimi

Sosyal güvenlik sistemlerinin tarihsel gelişimi incelendiği zaman Sanayi Devrimi'nin bu gelişim sürecinde önemli bir döneme tekabül ettiği görülmektedir. Bu açıdan modern anlamda sosyal güvenliğin ortaya çıkışının Sanayi Devrimi ile başladığı kabul edilmektedir.

[347] Rys, a.g.e., s. 67-69; Demirbilek, a.g.e., s.59-60, 70. Sosyoloji disiplini ile sosyal güvenliğin etkileşimi konusunda ayrıntılı bilgi için bkz. Demirbilek, a.g.e., s. 60-70.

[348] Rys, a.g.e., s. 69.

Sosyal güvenlik alanında yazılan Türkçe eserler incelendiğinde, çoğunda sosyal güvenlik hakkının gelişimi hakkında herhangi bir dönemselleştirmeye rastlanmamaktadır[349]. Ancak sosyal güvenlik hakkının bu tarihi süreçte ciddi şekilde farklılaşma ve dönüşümlere maruz kaldığı dikkate alındığında, belirttiğimiz bu dönemleştirmenin yapılması, hakkın gelişim ve dönüşümünün daha iyi anlaşılması açısından zaruridir. Belirtilen dönemleştirme[350], sosyal güvenlik hakkı konusunda en çok çaba gösteren örgüt olan Uluslararası Çalışma Örgütü[351]'nün sosyal güvenlik ile ilgili yapmış olduğu çalışmalar ve uluslararası yazılı hukuk belgeleri dikkate alınarak kronolojik olarak üç kuşağa ayrılarak incelenecektir. Bu dönemler şu şekilde sıralanabilir:

1. Kuşak: Sosyal Sigorta Hakları Dönemi (1919-1944)
2. Kuşak: Sosyal Güvenlik Hakkı Dönemi (1944-1986)
3. Kuşak: Sosyal Koruma Tabanlı Sosyal Güvenlik Hakkı Dönemi (1986-2019)

Uzmanlar Komisyonu da, Uluslararası Çalışma Örgütü'nün 1919-2010 tarihleri arasında kabul ettiği ve 1/6'sı gibi önemli sayılabilecek bir kısmını teşkil eden sosyal güvenlik hakkı ile ilgili sözleşme ve tavsiyelerin hukuki, tarihi ve kavramsal bakımdan 90 yıllık değişim sürecini, "üç kuşak" şeklinde dönemselleştirmek suretiyle incelemiştir[352]. Kısaca bu dönemleri özetlersek, UK'ye göre,

---

[349] Gülmez'in "üç dönemli evrim modeli" olarak önerdiği yaklaşımını dikkate değer bir görüş olarak kabul ediyoruz. Bkz. Gülmez, **Uluslararası Sosyal Politika**, s. 173 vd., Gülmez, **Sosyal Güvenliğin Sefaleti**, s. 32-46; Gülmez, "Sosyal Güvenlik Mi, Sosyal Koruma Mı?", s. 32 vd. Sosyal güvenlik hakkının sistem olarak incelendiği bir doktora çalışmasında ise Koç, sosyal güvenliğin Dünya'da tarihsel gelişimini, Sanayi Devrimi sonrasını dikkate alarak Paternalistik Dönem (1850-1880), Sosyal Sigorta Dönemi (1880-1945), Refah Dönemi (1945-1974) ve Yeniden Yapılanma Arayışlarının Hüküm Sürdürdüğü Dönem (1975 ve sonrası) olmak üzere dört dönemde incelemektedir. Bkz. Koç, a.g.e., s. 56-69. Dilik ise sosyal güvenliğin tarihsel gelişimini, ilk çağ, orta çağdan sanayi devrimine kadar ve sanayi devrimi sonrası olmak üzere üç bölümde incelemektedir. Sait Dilik, **Sosyal Güvenlik**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1991, s. 13-50. Avrupa'da sosyal güvenlik hakkının evrimi daha geniş zaman dilimine yayılmak suretiyle üç dönemde incelenmektedir. İlk dönem, dini yapılar ve devletten bağımsız toplumsal grupların çoğunlukla yiyecek ve giyecek yardımları şeklinde ve yoksulluğun yaygınlaşmaya başladığı 1590'lı yılların başlangıcına rastlayan ve vatandaşlarının refahını sağlamak için devletin sorumluluğunda sistematik kanunlaşmasının 1601 tarihine denk gelen İngiliz Yoksul Yasası'dır. İkinci dönem, 19. yüzyılın sonları ile 20. yüzyılın başlarında Sanayi devriminden sonra Alman Başbakanı Otto von Bismarck tarafından 1883'te Avrupa işçi sınıfları için kurulan sosyal sigorta sistemidir. Üçüncü dönem ise, 2. Dünya Savaşı'ndan sonra İngiliz William Henry Beveridge tarafından 20 Kasım 1942 tarihinde yazılan ünlü Beveridge Raporudur. Ayrıntılı bilgi için bkz. Şenocak, a.g.m., s. 418-421.

[350] Sosyal güvenlik hakkı dönemleştirmesinin Birleşmiş Milletler ve Avrupa Konseyi bağlamında değerlendirildiği ve sosyal güvenlik hakkının Birleşmiş Milletler'de 10 Aralık 1948 İHEB ile, Avrupa Konseyi'nde ASŞ ve ASGK'ne öncü olan 1953 Sosyal Güvenlik Rejimlerine İlişkin Avrupa Ara Anlaşmaları ile başladığını belirtmekle yetiniyoruz. Zira sosyal güvenlik hakkının uluslararası gelişimine UÇÖ'nün katkısının daha önemli olduğunu düşündüğümüzden çalışmamızda sadece UÇÖ dönemleştirmesine yer verdik. Bu konuda üçlü dönemleştirme için bkz. Martine Humblet ve Rosinda Silva, **Standards for the XXIst Century Social Security**, ILO, Geneva, 2002, s. 1-4.

[351] UÇÖ, Haziran 1919'da 1. Dünya Savaşı'nı sona erdiren Versay Anlaşması'nın bir parçası olarak kurulmuştur. Örgüt, evrensel barışın ancak sosyal adalet temelinde yükselebileceği fikri üzerinde temellenmiş; örgütün kurucuları, insanca çalışma koşullarını dünyanın her tarafına yaymak, eşitsizliklerle ve yoksullukla mücadele etmek hedefiyle yola çıkmışlardır. UÇÖ'nün en önemli fonksiyonu; yasama faaliyetidir ve sonucunda Uluslararası Çalışma Konferansı tarafından ortaya konulan uluslararası çalışma sözleşmeleri ve tavsiyelerdir. Özlem Özgür Büyükdere, "100. Yılında Uluslararası Çalışma Örgütü: Değişen Koşullarda Politika Tercihleri ve Yönelimler", **Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi**, S:77, 2019, s. 66.

[352] ILO, **Social Security and the Rule of Law: General Survey concerning social security instruments in light of the 2008 Declaration on Social Justice for a Fair Globalization**, First published, International Labour Office, Geneva, 2011, s. 3 ve 8-14. UÇÖ'nün sosyal güvenlikle ilgili üç kuşaklı sözleşme ve tavsiyeler ile ilgili tablosu için bkz. aynı eser, s. 12.

birinci kuşak 1919-1944 dönemi normlarını; sosyal sigorta kavramından esinlenen "sosyal sigortalar çağı" olarak tanımlayabiliriz. İkinci kuşak dönem bağlamında sosyal güvenlik, daha genel kapsam ve perspektif ile incelenen bir kavram ve daha çok az gelişmiş ülkelere yönelik 1944-1952 tarihleri arasında kabul edilen ikinci kuşak normlar şeklinde düzenlenmiştir. Bu normlar öncelikle Filadelfiya Bildirgesi'yle aynı tarihte kabul edilen 67 ve 69 sayılı tavsiye ve korumanın asgari düzeyini ortaya koyan 102 sayılı "Sosyal Güvenliğin Asgari Normları Sözleşmesi"ne dayanmaktadır. 1964 ila 1988 tarihleri arasında kabul edilen (121, 128, 130 ve 168 sayılı sözleşmeler) ve 1988 ila 2019 tarihleri arasında kabul edilen (183 sayılı sözleşme ve 202 sayılı Sosyal Koruma Tabanları Tavsiyesi) üçüncü kuşak normlar[353] ise, hem gelişmiş ülkelere yönelik sosyal korumanın düzeyini yükseltmiş hem de sosyal güvenlik kavramını diğer sosyal ödemeler, yardım ve hizmetleri kapsayacak ölçüde genişletmiştir[354].

1.6.1. Birinci Kuşak: Sosyal Sigorta Hakları Dönemi (1919-1944)

Uluslararası Çalışma Örgütü, savaş yıllarına rastlayan bu dönemde, sosyal güvenlik hakkı ifadesini henüz kullanmamakla birlikte bu hakkın kapsamında olan ilk uluslararası sosyal sigortalar düzenlemelerini gerçekleştirmiştir. Sosyal sigorta hakları diye adlandırılan bu dönemde Örgüt, genel anlamda sosyal koruma anayasal amaç, görev ve yetkisi çerçevesinde bu düzenlemeleri gerçekleştirmiştir. UÇÖ'nün başlangıç yıllarındaki sosyal güvenlik anlayışı, Alman modeli sosyal sigorta uygulaması etkisindeyken, Almanya'nın 1935'te üyeliğinin tamamen iptal edilmesinin ardından Anglosakson etkisi altına girmeye başlamıştır[355]. Örgütün 1930'lara kadar olan sosyal güvenlik ile ilgili faaliyetleri, konjonktürel ortamın da etkisiyle devlet piyasa dengesi devletten yana bir görünüm sergilemiş; yaşanan istikrarsızlıklara rağmen ekonomik ve sosyal ilerlemeyi hedefleyen uluslararası bir kuruluş için zaman ve zemin uygun hale gelmiştir[356]. Anayasal ilke olarak sosyal adalet anlayışıyla, sözleşme veya tavsiyelerin kabul edilmesinden daha önce gelen şey, bir diğer ifadeyle Örgüt için daha önemli konuların başında yer alan olgu; güçsüzü korumak ve liberalizmin

---

Uzmanlar Komisyonu, üç kuşak olarak özetlenen 90 yılı aşan sürecin kuralsız geçen ya da belgeleri belirtilmeyen yirmi yıldır standart belirleme sürecinin olmadığı dördüncü kuşağı (fourth generetion) ise yitik (missing) kuşak olarak nitelendirmiştir. Bkz. Gülmez, "Sosyal Koruma Mı Sosyal Güvenlik Mi?", s. 80; ILO, **Social Security and the Rule of Law**, s. 40. Bu noktada BM tarafından UÇÖ'nün Sosyal Koruma Tabanları Tavsiyesi'ne yol haritası olacak belge ve raporlara destek mahiyetinde yeni bir uluslararası belgenin kabul edilmesi hem BM bağlamında sosyal güvenlik hakkını izleyen yeni bir dönem olarak anlaşılamayacağı gibi hem de UÇÖ'nün anlayışı çerçevesinde sosyal güvenlik kavramının sosyal korumanın iki kanadından biri olarak görülemez. Gülmez, **Sosyal Güvenliğin Sefaleti**, s. 196.

[353] Herhangi bir tarih ve belgeden söz edilmeyen ve tarihsel kurallar piramidinde Uzmanlar Komisyonunca yitik kuşak olarak sayılan son (dördüncü) evresinin ise 168 sayılı sözleşmenin kabul edildiği 1988 sonrasını kapsadığı belirtilmektedir.

[354] ILO, **Social Security and the Rule of Law**, s. 8-14 ve 255; Gülmez, "Sosyal Koruma Mı Sosyal Güvenlik Mi?", s. 80. UÇÖ'nün yönetim sistemi işçi, işveren ve hükümet temsilcilerinin katılımıyla meydana gelmektedir. Örgüte özgü tripartizm (üç taraflı yönetim) denilen bu yönetim modeli sayesinde çalışma koşulları ve sosyal güvenlik hakkı ile ilgili konuların devletlerarası eylemler olarak tanınması, karar alma ve uygulamada ortak sorumluluk alınmak suretiyle uluslararası çalışma standartlarının inşası hedeflenmektedir. UÇÖ'nün üç taraflı yönetimi ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Rodgers vd., **Sosyal Adalet Arayışı**, s. 10-14.

[355] Bu anlayışın tarihi seyri hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Rodgers vd., **Sosyal Adalet Arayışı**, s. 118-126.

[356] Büyükdere, a.g.m., s. 69.

aşırılıklarını yumuşatmak amacıyla çalışma koşullarını belirlemek olmuştur. 1930'ların başına kadar UÇÖ'nün sosyal güvenlik konuları ile ilgili uluslararası standartların bir kısmının inşa edildiği görülmektedir. Bu konular sosyal sigorta olarak sözleşme ve tavsiyelere giren ve o dönemin sanayileşmiş ülkelerinin pozitif hukukunda da yer almaya başlayan geleneksel risk ve yardımlardı. Bunlar arasında "işsizliğe karşı mücadele", "çalışanların iş kazası ve meslek hastalığına karşı korunması" ve "yaşlılık ve sakatlık ödemeleri" sayılabilir[357]. UÇÖ kurucu belgesinde sosyal sigorta terimine yer verilmemiş olsa da sosyal sigortalar içerisinde yer alan beş sosyal riske karşı uluslararası sosyal koruma öngörmesi nedeniyle birinci kuşak olarak sosyal sigorta hakları döneminin başladığından bahsedilebilir. Bu gelişme aynı zamanda insan haklarının ilk olarak sosyal haklardan başlayarak uluslararası boyut kazanmaya başladığını da bize göstermektedir.

II. Dünya savaşı sonrası sosyal güvenlik sistemlerinin koruma sağladığı kişiler ve riskler genişlemiştir. Sosyal güvenlik sistemlerine ekonomik, sosyal ve siyasi işlevler yüklenmiştir[358]. 5 Kasım 1941'de UÇK, Örgüt'ün Atlantik Şartı'nın desteklemesi yönünde karar almasının ardından UÇÖ Direktörü Edward Phelan, konferansa şöyle hitap etti: "Artık sosyal güvenliğin, siyasi güvenlik gibi bölünemez ve birbirinden ayrılamaz iki kavram olduğunu kabul ediyoruz"[359]. Phelan aynı şekilde, iki savaş arasındaki dönemde, UÇÖ'nün tercih ettiği model olarak sosyal sigortaya atıfta bulunurken sosyal güvenlik kavramını gelecekteki UÇÖ politikası için örnek alınan bir kılavuz olarak geniş anlamda kullanmıştı: "Sosyal sigorta şimdi toplum yapısının ayrılmaz bir parçası haline gelmiştir. Yalnızca vatandaşlar için temel bir koruma sağlamakla kalmaz; aynı zamanda bireye enerji, moral ve keyif verir ve ait olduğu toplumun üretim kapasitesini arttırır. Dahası içerdiği karşılıklı sorumluluk bağları sayesinde sosyal dayanışmaya güçlü bir şekilde katkıda bulunur"[360].

Sosyal sigorta modelinin yanı sıra 1934'te UÇÖ'ye katılan ABD'nin de etkisiyle bu dönemde, Beveridge Modeli ya da Evrensel Model[361] denilen yeni bir sosyal güvenlik modeli sosyal güvenlik hakkı için de yeni bir anlayışı beraberinde getirmişti. Lord Beveridge'in Kasım 1942'de yayınlanıp ve 1945 yılında uygulanmaya başlanan "Social Insurance and Allied Services /Sosyal Güvenlik ve Bağlı Hizmetler" konusundaki meşhur Beveridge Raporu, sosyal güvenlikte önemli bir dönüm noktasıdır. Bu raporda her ne kadar bireysel sorumluluk zikredilse de, sosyal güvenlik sistemlerinin

[357] Gülmez, "Sosyal Koruma Mı Sosyal Güvenlik Mi?", s. 81; Gülmez, **Uluslararası Sosyal Politika**, s. 139.

[358] Gökbayrak, a.g.m., s. 73.

[359] ILO: **The ILO and reconstruction, Report of the Director-General**, International Labour Conference, Special Session, New York, 1941, s. 98; Gerry Rodgers vd., **The International Labour Organization and the quest for social justice**, **1919–2009**, International Labour Office, Geneva, 2009, s. 151.

[360] Rodgers vd., **Social Justice,** s. 151.

[361] Evrensel Model; tüm vatandaşlara asgari bir sosyal güvence sunan; vergilerle finanse edilen ve evrensel nitelikli dayanışmaya imkân sağladığı ölçüde de sınıflı bir toplum yapısında olabildiğince sosyal adaleti sağlamaya çalışan bir sosyal güvenlik modelidir. Bu noktada sosyal güvenlik sistemlerinin sosyal sigorta modeli; evrensel model ve ulusal ve mesleki dayanışma ilkesinin uygulama alanı bulduğu karma model şeklinde kurumsal gelişmelerini tamamladığını ifade edebiliriz. Gökbayrak, a.g.m., s. 73.

ulusal sağlık ve tam istihdam politikaları ile desteklenmesine vurgu yapılarak, sosyal güvenliğin öncelikli bir kamu hizmeti olarak kurumsallaşmasına öncülük etmiştir[362].

1.6.2. İkinci Kuşak: Sosyal Güvenlik Hakkı Dönemi (1944-1986)

Ulusal düzeyde sosyal güvenlik kavramının ilk kez kullanılmasından dokuz yıl sonra, II. Dünya Savaşı yıllarında Milletler Cemiyeti'nin yerini alacak yeni bir uluslararası kuruluş oluşturma sürecinin ilk adımlarından itibaren geleneksel sosyal sigorta anlayışının yerini, Uluslararası Çalışma Konferansı'nın da katkılarıyla "sosyal güvenlik" anlayışı almıştır[363]. Bu anlayışın uluslararası düzeyde ilk adımı Filadelfiya Bildirgesi'yle atılmıştır. Sosyal güvenlik hakkı dönemi olarak adlandırılan bu zaman diliminde UÇÖ, ilk dönemde olduğu gibi sosyal güvenlik konusunda etkinliğinin üst derecede olduğu ve sosyal güvenliğin anayasal ilke ve kurallarını düzenlediği önemli bir kurum olmuş ve olmaya da devam etmektedir.

Örgüt'ün bu dönemde kural üretme etkinliğini "sosyal sigorta" başlığı altında değil "sosyal güvenlik" başlıklı tavsiye ve sözleşmeler şeklinde devam ettirdiği görülmektedir[364]. Bu durum, Örgüt'ün sosyal güvenlik kavramını ilk kez uluslararası hukuk belgelerinde kullanması yanında, dezavantajlı kesimler ve belirli sosyal risklerle sınırlı kalan sigorta temelli sosyal korumanın nisbi olarak ilerlemesine, yatay ve dikey boyutlarıyla genişlemesine ve evrensellik yönünde köklü bir yaklaşım değişimine katkıda bulunmuştur[365]. Gülmez'e göre geleneksel sosyal sigorta anlayışının terk edilip daha bütünlüklü bir evrensel sosyal güvenlik paradigmasına bir diğer ifadeyle resmi sosyal güvenlik hakkı dönemine kapı aralayan gelişme; Uluslararası Çalışma Konferansı'nın aldığı kararla Atlantik Şartı'nı desteklemesi olmuştur[366]. Atlantik Şartı'nın evrensel sosyal güvenlik paradigması üzerindeki etkisi UÇÖ'nün 67 (gelir güvenliği/yaşama araçları güvencesi ile ilgili) ve 69 (tıbbi bakım ile ilgili) sayılı tavsiyeleri ile teyit edilirken iki buçuk yıl sonra Filadelfiya Bildirgesi'yle evrensel açılımlı anayasal sosyal güvenlik hakkı dönemi başlamış oldu[367]. UÇÖ tarihi açısından sosyal

---

[362] Gökbayrak, a.g.m., s. 73.

[363] Gülmez, **Sosyal Güvenliğin Sefaleti**, s. 93.

[364] UÇÖ'nün 1944-1986 yılları arasında Çizelge 2'de Sosyal Güvenlik Hakkı Dönemi ile ilgili belge ve sözleşmelerin kabul, yürürlük tarihleri ile onay sayıları hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Gülmez, **Sosyal Güvenliğin Sefaleti**, s. 57.

[365] 1919-1944 yılları arasında Anayasa düzeyinde gerçekleştirilen ilkesel düzenlemeler ile karşılaştırıldığında her iki dönemde kabul edilen sözleşme ve tavsiyelerde yaklaşım farkının önemli derecede değiştiği, ayrıca dayandığı ilkelerin de farklı olan sosyal sigortalar anlayışından sosyal güvenlik hakkı anlayışı dönemine geçildiği açıkça görülmektedir. Bu dönemden itibaren sosyal korumanın kişiler yönünden uygulama alanı "çalışanlar"ın ya da belirli kesimlerin korunmasıyla sınırlı sosyal sigorta anlayışından, yoksullar ve yoksunların ilk sırada yer aldığı toplumdaki "herkesin" korunmasını amaçlayan evrensel kapsamlı sosyal güvenlik yaklaşımına evrildiği söylenmektedir. Bkz. Gülmez, **Sosyal Güvenliğin Sefaleti**, s. 93, 101.

[366] Gülmez, **Sosyal Güvenliğin Sefaleti**, s. 94. Atlantik Şartı ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. aynı eser, s. 140-143.

[367] Valticos, **Labour Law**, s. 163; Gülmez, **Sosyal Güvenliğin Sefaleti**, s. 94-95, 101. Filadelfiya Bildirgesi adıyla meşhur Uluslararası Çalışma Örgütü'nün Amaç ve Hedefleri Bildirgesi; Uluslararası Sosyal Politika ve Uluslararası Sosyal Güvenlik Hukuku alanında insan ve sosyal odaklı bir dönemi başlatan önemli bir belgedir. Aynı şekilde Başkan Roosevelt de, bir çağın umutlarını özetleyen Filadelfiya Bildirgesi'ni "tarihte, Amerikan Bağımsızlık Bildirgesi'nin yanında yer

güvenlik hakkı döneminde önemli gelişmeleri şöyle özetleyebiliriz: Filadelfiya Bildirgesiyle eşzamanlı olarak UÇÖ tarihinde ilk defa başlığında "sosyal güvenlik" kavramına yer verilen ancak içeriğinde ne sosyal güvenliğe ne de yeni dönemin evrensel açılımına yer verilen 68 sayılı Sosyal Güvenlik Tavsiyesi (Silahlı Kuvvetler) sayılabilir. Silahlı kuvvetlerden çıkarılan kişilerin maruz kalacağı bazı sosyal risklere (hastalık, işsizlik, malullük, yaşlılık, ölüm) karşı korumayı amaçlamaktadır. Bu tavsiye geniş anlamda sosyal güvenlik hakkı döneminin ilk belgesi olarak sayılmasa da içeriğiyle sosyal güvenliğin sosyal sigortaları kapsadığını ve artık sosyal sigorta terminolojisinin ikincil belgeler düzeyinde bırakıldığını gösteren bir belge olması açısından anılmaya değerdir[368]. Bu dönemde öngördükleri güvencelerle günümüz dünyası için de getirdiği ilkelerle hala güncelliğini koruyan ve sosyal güvenliğin gelişmesini evrensellik anlayışının hakim olduğu ve hakkın yalnızca işçilere değil aynı zamanda nüfusun tümünü kapsayan yeni bir paradigmanın öncüleri 12 Mayıs 1944 tarihinde kabul edilen 67 ve 69 sayılı Tavsiyeler mutlaka zikredilmelidir[369]. 67 sayılı Tavsiyenin sosyal güvenlik hakkına katkısı; temel gelirin (yaşama araçları güvencesi) sosyal güvenliğin temel öğesini oluşturduğu vurgusu ve sağladığı korumanın sosyal sigorta rejimlerini birleştirme kısacası gelir güvenliğini gerçekleştirmek için bu rejimlerin çalışanların/işçilerin tümüne ve ailelerine yaygınlaştırmasını amaç edinmesi olmuştur[370]. 69 sayılı Tavsiyenin sosyal güvenlik hakkı açısından önemi, eksiksiz korumayı yani hem önleyici hem de iyileştirici tıbbî bakımı (sağlık yardımları); "temel bir hak" olarak evrensellik ilkesine uygun ve toplumun tüm üyelerini kapsayan bir anlayışla sosyal güvenliğin temel öğesi olduğunu vurgulamasından kaynaklanmaktadır[371]. 1 Temmuz 1949 tarihinde kabul edilen ve günümüzde de güncel olan 97 sayılı Göçmen İşçiler Sözleşmesi'ne taraf devlet, onaylayan bir başka devletin ülkesinde yasal olarak bulunan göçmen işçilere yönelik olarak çalışma koşullarının yanı sıra sosyal güvenliği de kapsayan çeşitli konularda yurttaşlık, ırk, din, cinsiyet bakımından ayrımcılık yasağı

almaya değer" bir belge olarak nitelendirmiştir. Bkz. Gülmez, **Sosyal Güvenliğin Sefaleti**, s. 96. Konuyu daha fazla uzatmamak adına UÇÖ belgeleri ve Birleşmiş Milletler bağlamında sosyal güvenlik hakkı dönemi ile ilgili geniş bilgi için bkz. Gülmez, **Sosyal Güvenliğin Sefaleti**, s. 91-134 ve 137-197.

[368] Gülmez, **Sosyal Güvenliğin Sefaleti**, s. 106.

[369] Filadelfiya Bildirgesi'nin sözleşme yerine tavsiye nitelikli iki belgeyle uygulamaya aktarma yolunun seçilmesinin nedenleri UÇK'nin "Sosyal Güvenlik: İlkeleri, Savaş Sonrasında Ortaya Çıkan Sorunlar" başlıklı raporda, yeni belgelerin ilk aşamada hızlı biçimde uygulamaya koyulma zorunluluğunun olması, düşünülen alanın genişliği ve olayların hızlı bir evrim geçirmesi olarak sayılmıştır. Dahası niteliği gereği sözleşme üzerinde üçlü uzlaşma sağlanmasının çok güç ve ayrıca yürürlüğe girmesinin onaya bağlı olması, uluslararası düzenleme konusu olan sorunların devletler için olumlu edim yükümlülüğü getirmesi, bu döneme tavsiyelerle başlanmasını zorunlu kılmıştır. Gülmez, **Sosyal Güvenliğin Sefaleti**, s. 107-108. Greber, sosyal güvenlik kavramının zor hatta trajik koşullar altında doğduğunu ve Uluslararası Sosyal Güvenlik kavramının, 2. Dünya Savaşı'nın sonunda 1944 tarihli 67, 69 sayılı tavsiyeler ve 1952 sayılı 102 sayılı Sosyal Güvenliğin Asgari Normlarına ilişkin UÇÖ'nün çabalarıyla ortaya çıktığını belirtmektedir. Pierre-Yves Greber, "Les principes directeurs de la sécurité sociale : rapport établi à l'intention du Département de la sécurité sociale, Bureau international du travail", **Cahiers genevois et romands de sécurité sociale**, S.20, 1988, s. 10.

[370] Gülmez, **Sosyal Güvenliğin Sefaleti**, s.109. 67 sayılı Tavsiye ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Gülmez, **Sosyal Güvenliğin Sefaleti**, s. 108-110.

[371] Gülmez, **Sosyal Güvenliğin Sefaleti**, s. 111. Tavsiyeye göre tıbbî bakım, sosyal sigortaya bağlı bir tıbbî bakım hizmetlerince sağlanmalı ve henüz sosyal sigortadan yararlanmayan kişilerin ihtiyaçlarıyla ilgili olarak aynı gelir güvencesinde olduğu gibi sosyal yardımla tamamlanmalıdır. Ayrıca tıbbî bakımın, bir sağlık yardımı kamu hizmeti yoluyla sağlanmasının da mümkün olduğu belirtilmektedir.

ve işlem eşitliği ilkesine yer vermiştir[372]. Bu dönem açısından sosyal güvenliğin evriminde en önemli gelişme, sosyal sigortalar anlayışından sosyal güvenlik hakkı anlayışına geçişin kurallarını düzenleyen 1952 tarihli Sosyal Güvenliğin Asgari Normlarına (Standartlar) İlişkin 102 sayılı Sözleşme'nin kabulü olmuştur. Kısaca 102 sayılı Sözleşmenin sosyal güvenlik hakkı açısından önemi; uluslararası korumanın içerik ve kapsamını aşamalı bir biçimde kişi kesimlerine yaygınlaştırmayı amaçlayan ve herkesin sosyal güvenlik hakkına sahip olduğu anlayışının sözleşme nitelikli ilk genel belgesi olmasıdır[373]. Bu belge ile UÇÖ, somut bir şekilde görünmeye başlayan sosyal devlet çerçevesince sosyal güvenlik yaklaşımını yansıtmaya başlamıştır[374]. 102 sayılı Asgari Normlar (Standartlar) Sözleşmesi, sosyal güvenlik hakkı bağlamında iki dünya savaşı arası dönemde farklı standartlarla ele alınan tüm alanları bir araya getirmesi ve bir dizi esnek küresel olarak uygulanabilir asgari standartlar (tıbbi bakım, hastalık, işsizlik, aile yardımı, yaşlılık, iş kazası, analık, malullük, ölüm gibi) ortaya koyması[375] açısından büyük bir önemi haizdir. 102 sayılı Sözleşmenin yenilik getiren bir diğer özelliği istatiksel kriterleri temel alarak sosyal güvenliğin kapsamının yaygınlaştırılması için "koruma" kavramını çalışanlar, ekonomik olarak aktif nüfus ve belirli bir refah düzeyinin altındaki tüm vatandaşlar olmak üzere üç kategoriye ayırarak ele alması olmuştur[376]. Ayrıca 102 sayılı Sözleşme "herkese tam istihdam ve sosyal güvenlik yoluyla gelir güvencesi verilmeli" ilkesini benimsemesi nedeniyle II. Dünya Savaşı'ndan sonra ortaya çıkan sosyal güvenlik anlayışı ve Filadelfiya Bildirgesi ile de uyumlu bir sözleşmedir. 102 sayılı Sözleşme, uluslararası korumanın biçim ve kapsamını daha geniş insan kesimine genişletmek suretiyle, her insanın sosyal güvenlik hakkına sahip olduğu fikrini yerleştirmiştir. Ancak bu asgari sosyal güvenlik hakkı, sadece UÇÖ'nün savaş sonrası politikasının temel taşı olmakla kalmayıp 1948'de BM Genel Kurulu, İnsan Hakları Evrensel Bildirisinde ilan edilen haklar arasında yer almış ve 1966'da Uluslararası Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi de "herkesin sosyal güvenlik hakkı" nı tanımıştır[377].

Örgüt'ün sosyal güvenlik alanındaki etkinliği, 1944 yılından 1964 yılına kadar "ikinci kuşak" belgelerle devam etti[378]. 1952-1969 arası süreç için sosyal güvenlik kurallarının alt ve üst normların

---

[372] Gülmez, **Sosyal Güvenliğin Sefaleti**, s. 112.

[373] Gülmez, **Sosyal Güvenliğin Sefaleti**, s. 116. Uzmanlar Komisyonu'nun 102 sayılı Sözleşme ile birlikte sosyal güvenlik hukukuna uluslararası hukukun ayrı bir dalı niteliği kazandırdığı görüşü hakkında bkz. ILO, **Social Security and the Rule of Law**, s. 22.

[374] Rodgers vd., **Sosyal Adalet Arayışı**, s. 130.

[375] Rodgers vd., **Sosyal Adalet Arayışı**, s. 130.

[376] Rodgers vd., **Social Justice**, s. 156. Aynı görüşte Gülmez, **Sosyal Güvenliğin Sefaleti**, s. 117-118. 102 sayılı Sözleşme'nin içeriği hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Gülmez, **Sosyal Güvenliğin Sefaleti**, s. 118-120.

[377] Rodgers vd., **Social Justice**, s. 156.

[378] ILO, **Social Security and the Rule of Law**, s.10. Bir görüşe göre UÇÖ sistemi üç katlı ve 1952, 1964, 1967 ve 1969 tarihlerinde dört aşamada yapılandırılmıştır. 102 sayılı sözleşme birinci katı; 121, 128 ve 130 sayılı sözleşmeler ikinci katı; 103 ve 121, 128 ve 130 sayılı sözleşmelere eşlik eden tavsiyeler de üçüncü katı oluşturmaktadır. Pierre Yves Greber, **Les principes fondamentaux du droit international et du droit suisse de la sécurité sociale**, Réalités sociales, Lausanne, 1984, s. 63, Akt. Gülmez, **Sosyal Güvenliğin Sefaleti**, s. 121 dn. 9.

üretilmesi açısından sosyal güvenlik özelinde sosyal devletin altın çağı olarak nitelemek doğru olur[379]. Bu gelişmeden sonra yeni sağlam sosyal güvenlik standartları yeni bir anlayışı yakalamak adına sürdürülebilir kalkınma, iyi yönetişim ve küreselleşme gibi kavramların henüz olmadığı bir ortamda mevcut dünyayı anlamak için 121 sayılı "İş Kazası ve Meslek Hastalıkları Yardımları Sözleşmesi", 128 sayılı "Sakatlık, Yaşlılık ve Ölüm Yardımları Sözleşmesi" ve 130 sayılı "Tıbbî Bakım ve Hastalık Tazminatları Sözleşmesi" ve bunlara eşlik eden sırasıyla 121, 131 ve 134 sayılı aynı isimde tavsiyeler kabul edilmiştir[380]. Bu dönemde kabul edilen üst normlara ilişkin düzenlemeler ile anlaşılan 1952 tarihli Asgari Norm Sözleşmesinde olduğu gibi farklı risklere ya da risk gruplarına karşı tek bir sözleşme yerine ayrı sözleşmelerle sosyal güvenlik konularına çözüm yolu getirmeyi amaçlamasıdır[381].

Son olarak bu dönemde, sosyal güvenlikte eşit muamele ve fırsat eşitliği ilkesi ile kazanılmış ve kazanılmakta olan sosyal güvenlik haklarının korunması konularında özel içerikli uluslararası düzenlemelere devam edilmiştir. UÇÖ'nün kuruluşundan itibaren ajandasında olan yabancı ve göçmen işçilerin uluslararası sosyal güvenlikleri sorunu ile ilgili temel başlıklar konusunda özellikle üç sözleşme önem taşımaktadır. Bunlar arasında 1962 tarihli 118 sayılı Muamele Eşitliği (Sosyal Güvenlik) Sözleşmesi[382], 1975 tarihli 143 sayılı Göçmen İşçiler (Ek Kurallar) Sözleşmesi ve 1982 tarihli 157 sayılı Sosyal Güvenlik Haklarının Korunması Sözleşmesi sayılabilir[383]. 1983 tarihli 167 sayılı tavsiye ile tamamlanan 157 sayılı sözleşme, üye devletler arasında yabancı ülkelerde çalışan ya da ikamet eden göçmen işçilerin sosyal güvenlik konusundaki haklarını düzenleyen ve bu hakların kolaylaştırılmasına yönelik kurallar içeren iki taraflı ya da çok taraflı anlaşmalar yapılmasını öngörmektedir[384].

---

[379] Gülmez, **Sosyal Güvenliğin Sefaleti**, s. 120; Büyükdere, a.g.m., s. 71; Rodgers vd., **Sosyal Adalet Arayışı**, s. 23.

[380] Gülmez, **Sosyal Güvenliğin Sefaleti**, s. 121-124; Valticos, **Labour Law**, s. 164. Söz konusu sözleşme ve tavsiyelerin içerikleri hakkında ayrıntılı bilgi için ILO, **Social protection floors for social justice and a fair globalization**, International Labour Conference, 101st Session 2012, ILO Pub., Geneva, 2011, s. 13-14. Rapor için bkz. https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_protect/---soc_sec/documents/publication/wcms_secsoc_21960.pdf 25.03.2020.

[381] Gülmez, **Sosyal Güvenliğin Sefaleti**, s. 120

[382] Türkiye, 118 sayılı Sözleşmeyi, 19.07.1971 tarih 1453 sayılı yasayla onaylanması uygun bulmuş, 05.04.1973 tarih ve 6217 sayılı Bakanlar Kurulu kararıyla onaylamış ve 09.06.1973'te 14559 sayılı Resmi Gazete'de yayınlamıştır. Onay, 25.06.1974'te uluslararası hukukta yürürlüğe girmiştir. Hakkın uluslararası boyut kazanması başlığında bu sözleşmeye değinilecektir. Sözleşmenin içeriği hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Hasan Yıldız, **Çalışma Hayatı ve İş Sağlığı ve Güvenliği ile İlgili ILO Sözleşmeleri**, Aristo Yayınevi, İstanbul, 2017, s. 138-146.

[383] Türkiye tarafından 143 ve 157 sayılı sözleşmeler onaylanmamıştır.

[384] Gülmez, **Sosyal Güvenliğin Sefaleti**, s. 128.

1.6.3. Üçüncü Kuşak: Sosyal Koruma Tabanlı Sosyal Güvenlik Hakkı Dönemi (1986-2019)

Sosyal koruma tabanlı sosyal güvenlik hakkı[385] olarak tanımladığımız ve yalnızca UÇÖ'de geçerli olan bu dönemin temel belgesi, 2012 tarihinde kabul edilen "Sosyal Koruma Tabanları Tavsiyesi"dir.

Sosyal güvenliğin tarihsel evriminde bahsi geçen sosyal koruma tabanlı son dönem anlayışına geçmeden önce, 1986 F.Blancard Raporu, 1988'de kabul edilen 168 sayılı İstihdam ve İşsizliğe Karşı Koruma Sözleşmesi, 1998 tarihli "Çalışmaya İlişkin Temel Haklar ve İlkeler ile İzlenmesi Uluslararası Çalışma Örgütü Bildirgesi" ile 1999 tarihli "İnsanca Çalışma Gündemi" ve 2008 tarihli "Adil Bir Küreselleşme İçin Sosyal Adalet Bildirge"leri geçiş döneminin önemli belgeleri arasındadır[386]. Sosyal koruma tabanlı sosyal güvenlik anlayışına giden bu süreci şöyle özetleyebiliriz:

Sosyal korumanın boşluklarına ve uygulamada en çok yardıma ihtiyaç duyan kesimlerin yardımlardan yararlanma hakkının olmadığı vurgusu ile birlikte Sosyal Koruma Tabanları Tavsiyesi'ne ilişkin ilk düşüncelerin izlerine UÇÖ Genel Direktörü Blancard'ın raporundaki bu belgede rastlanmaktadır. 1998 Bildirgesi, sosyal güvenlik ya da sosyal koruma kavram ve haklarına yer vermemesi yani sosyal güvenliksiz bir evrensel sosyal taban anlayışında olması açısından değerlendirilmeye alınmıştır. Küresel ekonomiye dayalı evrensel taban, çalışmaya ilişkin insan hakları arasında yer verilmeyen sosyal güvenlikten yoksun olarak düzenlenmiştir[387]. 1999 İnsanca

---

[385] "Sosyal Koruma Ulusal Tabanları ile İlgili Tavsiye" nin kabulünü hazırlayan ilk adımlardan birisi 1999'da ILO Genel Direktörü'nün hazırladığı rapor ile atılmış, raporda "insanca çalışma"nın olmazsa olmaz dört unsurundan birisinin sosyal koruma olduğu belirtilmiştir. Daha sonra 2001'de toplanan 89. UÇK'da sosyal güvenliğin herkesi kapsayacak şekilde yaygınlaştırılması amacı öne çıkarılmıştır. Bu amaç doğrultusunda 2003'te sosyal güvenliğe ilişkin küresel bir kampanya başlatılmıştır. 2004'te "Küreselleşmenin Sosyal Boyutları Dünya Komisyonu" raporunda küresel ekonominin sosyo-ekonomik tabanının bir parçası olarak, sosyal korumanın belirli bir tabanının kabul edilmesi gerekliliği vurgulanmıştır. 2008'de ilan edilen "Adil Bir Küreselleşme İçin Sosyal Adalet Bildirgesi" ise izlenmesi gereken dört stratejik amaçtan birisinin sosyal koruma olduğunu ifade etmiştir. 2009'da BM içerisinde sosyal koruma tabanı yaklaşımının öncelik verilmesi gereken temel alanlardan biri olduğu fikri kabul görmüştür. Dünyada yaşanan iktisadi kalkınmanın aksine sosyal güvenlik hakkı dünya nüfusunun büyük kısmı bakımından gerçekleştirilememiş ve UÇÖ'nün sosyal güvenlik hakkına ilişkin sözleşme ve tavsiye kararları bağlamında sağlanan korumadan yararlananların ancak dünya nüfusunun %20'sini oluşturduğu belirtilmiştir. Dolayısıyla sosyal koruma tabanları politikasının genel esas ve ölçütlerini ortaya koyan bir tavsiye oluşturulması aşamasına gelinmiştir. Sosyal koruma tabanlı sosyal güvenlik hakkı dönemine doğru ortaya çıkan gelişmeler hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Kapar, "Sosyal Koruma Tabanları", s. 192-194; Gülmez, **Sosyal Güvenliğin Sefaleti**, s. 337-479; Rodgers vd., **Sosyal Adalet Arayışı**, s. 139-169.

[386] UÇÖ'nün üçlü yapısı içinde 1944 Filadelfiya Bildirgesi ile birlikte küreselleşme çağında belirttiğimiz bu belgeler, Örgütün çalışma yaşamında barışın sağlanmasına ilişkin vizyonunu ortaya koyan temel sosyal politika metinleri arasındadır. Bu anlayış aynı zamanda, adil küreselleşme ve sosyal adalet hedeflerine ulaşabilmek için UÇÖ'nün 1999'dan bu yana uygulamakta olduğu insanca çalışma gündemini ekonomik ve sosyal politikaların merkezine yerleştirme çabalarını da yansıtmaktadır. Murat Kandemir, **İş Hukuku ve Sosyal Güvenlik Hukuku Boyutuyla Psikososyal Riskler**, Legal Yay., İstanbul, 2017, s. 71.

[387] Bu noktada Gülmez, 1998 Bildirgesi için haklı olarak şu eleştiriyi yapmaktadır. "1944'ten beri sosyal güvenliğin evrensellik ilkesi yönünde bir gelişim göstererek güvenceye alındığı söylemi ve bu amaç doğrultusunda atılan adımlar dikkate alındığında, 1998 Bildirgesi'nin pozitif metniyle sosyal güvenliği dışlamış olması yalnız bir çelişki değil, aynı zamanda anayasal amaç ve sorumlulukların göz ardı edilerek tüm insan hakları belgelerinde doğrudan bir anlatımla güvenceye bağlanan sosyal güvenlik hakkının 'temel' sayılmadığı, geleneksel insan hakları hukukunda yaygın olan

Çalışma Gündemi (Decent Work Agenda), zorlayıcılığı olmayan UÇÖ'nün 21. yüzyılda siyasi eylem ve etkinlik programı, 202 sayılı Tavsiyeye giden yolda önemli bir yere sahiptir. Sosyal güvenliğin kapsam dışında bırakıldığı Temel Haklar ve İlkeler Bildirgesinden bir yıl sonra, belirtilen yeni paradigmanın dört bileşeninden ve söz konusu programın dört stratejik amacından biri "sosyal güvenliğin güçlendirilmesi" idi[388]. Aynı şekilde küreselleşen dünya ekonomisinde sosyal güvenlik açığı meselesine çözüm bulma zorunluluğu da öncelikli konular arasındaydı. Bu rapordaki yeni paradigmaya göre, "sosyal koruma" söyleminin daha fazla kullanılmasıyla birlikte "herkes için insanca çalışma" stratejisi Örgüt'ün temel hedefi haline gelmiştir. Sosyal güvenlik ve sosyal koruma kavramlarının anlam ve birbiriyle ilişkisi hakkında herhangi bir açıklamaya yer vermeksizin birlikte kullanıldığı raporda, "sosyal koruma ve sosyal güvenliğin güçlendirilmesi" gündeme alındı. Herkesin asgari sosyal korumaya, gelir güvencesine ihtiyaç duyma vurgusu öncelikli amaçlardandı. Sosyal güvenliği yaygınlaştırma, sosyal gelişmelere intibak, iyi yönetişim, emek piyasası ve istihdam politikalarıyla bağlantı kurma zarureti başlıkları öncelikli konular arasındaydı. Örgütten sosyal güvenliğin temel ilkelerinden taviz vermeksizin sosyal korumayı güçlendiren çözümler üretmesi talep edildi[389]. Raporda, küreselleşmenin sosyal boyutlu sorunları göz önünde tutulmak suretiyle sosyal koruma ve sosyal diyalog yeniden yapılanma sürecinin ayrılmaz parçaları olarak tasarlandı. Özetle rapora göre, herkes için insanca çalışma, Örgüt politikaları ve dünya açısından tanımlanması gereken bir paradigma olmakla birlikte güvenlik ve istihdam konusunda kaçınılmaz olarak hem formel emek piyasası hem de savunmasız ücretli kesimlere asgari güvence sağlayan sosyal ve ekonomik sistemler tasarlamalıdır. Bir başka deyişle sosyal koruma, formel emek piyasasıyla sınırlı tutulmamalı, yasal sosyal güvenlik sistemlerinin korumadan dışlandığı kişi ve grupları da içine alan asgari/temel güvencelere öncelik verilmelidir. Raporun sosyal güvenlik hakkı ile ilgili bir diğer

yaklaşım doğrultusunda 'ikincil değer' taşıdığı anlamına gelmektedir. Aynı zamanda Bildirge, sosyal güvenlik sözleşmelerini izleme yöntemleri kapsamında sekiz sözleşme arasına almamış olmasına rağmen, evrensel kapsama ilişkin sosyal güvenlik hakkı dönemini başlatan, sosyal adaletin gerçekleşmesine katkıda bulunacak programlar arasında sosyal güvenlik hakkının bileşenlerine yer veren Filadelfiya Bildirgesi'ne gönderme yapmış olması nedeniyle sosyal güvenlik hakkı açısından da önemli bir belgedir." Gülmez, **Sosyal Güvenliğin Sefaleti**, s. 342-344, 353.

[388] İnsanca çalışma kavramı -literatürde düzgün iş, saygın iş, uygun iş, insana yakışır iş, insan onuruna yaraşır iş terimleri de tercih edilmektedir- "çalışma yaşamında bireylerin temel haklarının korunduğu, yeterli bir gelir ve sosyal koruma sağlayan üretken bir iş" olarak UÇÖ tarafından tanımlanmakta ve kavramın dört temel unsuru istihdam, sosyal güvenlik (sosyal koruma), çalışma yaşamına ilişkin temel haklar ve sosyal diyalog olarak sayılmaktadır. Belge hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Özlem Işığıçok, "Çalışma Yaşamının Kalitesinin Arttırılmasında İnsana Yakışır İş", **Journal of Engineering Sciences and Design**, C.6, Ergonomi 2017 Özel Sayısı, s. 302-311; Aysen Tokol, **Uluslararası Sosyal Politika**, 3. Baskı, Dora Yay., Bursa, 2017, s. 60-62. İnsanca Çalışma konusunda bilgi sahibi olmak için bkz. https://www.ilo.org/ankara/areas-of-work/dw/lang--tr/index.htm; http://ilo.org/global/topics/sdg-2030/lang--en/index.htm 25.03.2020.

[389] Gülmez, **Sosyal Güvenliğin Sefaleti**, s. 345; Rodgers vd., **Social Justice**, s. 166; Raporda "herkes için asgari sosyal koruma ve gelir güvencesi ihtiyacı" ve "insanca çalışma" anlayışının yeni olmadığı, Filadelfiya Bildirgesi'nin sosyal koruma ibaresi kullanmaksızın geniş anlamda "sosyal güvenlik hakkı" içinde yer alan "ihtiyacı olan herkes için temel gelir güvencesi" anlayışının çok önceleri düşünüldüğü dikkatlerden kaçmamalıdır. Ancak raporda sosyal koruma kavramının sosyal güvenlik kavramı yerine kullanıldığı görülürken, bu kavramın sosyal güvenliği de kapsayan geniş bir kavram olduğu yönünde herhangi bir görüşe rastlanmamaktadır. 1999 İnsan Çalışma Raporu'nda dikkat çeken bir başka husus da, rapor içinde her ne kadar "sosyal koruma tabanı" kavramına yer verilmemiş olmakla birlikte, herkesin asgari sosyal korumaya ve gelir güvencesine ihtiyacı olduğu anlayışını ortaya koymak suretiyle 2012 tarihli Sosyal Koruma Tabanları Tavsiyesi'nde açıkça adı konan "sosyal koruma tabanlı sosyal güvenlik hakkı" dönemi dediğimiz süreci başlatmış olmasıdır.

versiyonu ise, istihdam piyasası ve aile yaşamındaki değişime bağlı olarak UÇÖ Sözleşmeleri, özellikle sanayi ülkeleri işçilerinin büyük çoğunluğu sürekli bir işinin olduğu, tam zamanlı çalıştığı, boşanmaların ve tek başkanlı ailelerin az sayıda bir nitelik arz ettiği bir dönemde kabul edilen 102 sayılı sözleşmeye karşı bir meydan okumadır. Bu modele dayalı rejimler günümüz dünyası için, erkekler kadar sürekli istihdam edilmeyen kadınların artan güvencesiz istihdama karşı korunmasını güçlendiren çözümler üretmesi gerekmektedir. Buna göre sosyal koruma herkesin güvenliğini ve toplumla bütünleşmesini güvenceye alan ve ekonomik reforma izin veren bir yapıya sahiptir. Raporun "sosyal koruma ve sosyal güvenliğin güçlendirilmesi" başlıklı bölümüne göre; sosyal koruma sistemlerinde reform yapılması çok azı dışında bütün ülkeler için mutlak olarak gereklidir. Koruyucu devlet tipindeki sosyal koruma, birçok nedenle güçlü baskılara maruz kalmaktadır. Değişen demografik yapı, işsizlik oranının yükselmesi, nüfusun yaşlanması, kadınların yönettiği aile sayısının artması, yoksulluğun güçlü olan etkisi, artan emek hareketliliği bu baskılar arasında sayılabilir. Çoğu ülkede, kayıtdışı ekonomide çok sayıda işçinin istihdam edildiği esnek ve sürekli olmayan işler bağlamında işleyen geleneksel sosyal güvenlik sistemleri; yapıları, etkileri, etkinliği, ve tarafsızlığı bakımından yeniden incelenme ve tartışma konusu edilmeye başlandı. Ancak bu durum, sosyal güvenliğin azaltılmasını değil güçlendirilmesini zorunlu kılmaktadır. Günümüz dünyasında sosyal dışlanmanın artması ve sosyal güvenlik lehine olan olayların kendini daha da belirgin şekilde ispatlaması, şüphesiz sosyal güvenlik ihtiyacını daha da arttırmaktadır. Çünkü sosyal güvenliğin, nüfusun temel ihtiyaçlarının karşılanmasının yanı sıra, istikrarı güçlendirme, sosyal bunalımları azaltma, sosyal ve siyasal gelişmelere uyarlanma gibi potansiyel yararları da bulunmaktadır. Raporun "sosyal korumanın yaygınlaştırılması" bölümüne göre; herkesin uyrukluğuna bakılmaksızın, yeteneklerine ve yaşadığı toplumun gelişme evresine bağlı olarak, asgari bir sosyal korumaya ve gelir güvenliğine ihtiyacı vardır. Bunun gerçekleştirilmesinin yöntemi, ekonomik ve demokratik gelişime güvenerek olamayacağı; her ülkenin sosyal diyalogla, kadınlar ve paralel ekonomide çalışan dışlanmış grupların da içinde yer aldığı tüm nüfusun gereksinim ve ihtiyaçlarını karşılayan bir ulusal sosyal koruma sistemi oluşturulması veya kimi ülkelerin mevcut sosyal güvenlik sistemlerinin yeniden düzenlemesi şeklinde belirtilmiştir. Ayrıca sosyal korumanın en zor ve can alıcı sorunlarından biri olan tıbbî bakım ile koruma ekonomisi, cinsiyetlerarası eşitsizlik, işsizlik sigortası, sosyal korumanın dinamikleri, sosyal korumanın iyileştirilmesi ve küresel göç gibi büyük sorunlar üzerinde de durulması gerektiği vurgulandı. Raporda "sosyal taban" kavramı özellikle yoksullar için belirleyici bir nitelik taşıması yanında salt bir gelir sorunu olmayan yoksulluğun haklar ve kapasiteler sorunu[390] özelliğine de dikkat çekildi. 2001 raporunun evrensel taban olarak tanımladığı 1998 Bildirgesi'ne alınmayan "sosyal güvenlik hakkı", insanca çalışma gündemine alt sınır (socle/floor) manasında, ama "sosyal koruma" adıyla anılıp dört stratejik

[390] Bütüncül bir çerçevede ele alınan insanca çalışma yaklaşımında, haklar ve ekonomik gelişme birlikte gitmeli, hakların gerçekleştirilmesi tek başına amaç değil, insanların özlemlerini gerçekleştirme kapasitesini belirleyen bir etken olmalıdır. Çalışmaya ilişkin haklar ve ilkeler, insanca çalışma tabanı oluştururken bu, bir tavan değil tabandır; dolayısıyla insanca olarak düşünülen şey, evrensel haklar ve ilkeler ile aynı zamanda her ülkenin durumuna bağlıdır. Bu konuda bkz. ILO, **Social Security: A New Consensus**, Geneva, 2001. https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_protect/---soc_sec/documents/publication/wcms_209311.pdf (25.03.2020)

hedeften biri olarak tanımlandı. Buna göre dört bileşenin ayrılmaz bir parçası olan insanca çalışma, sosyal güvencesiz kişilerden öncelikle yoksullar ile kayıt dışı çalışanların korunması düzeyini aşamalı bir şekilde yükseltecek bir sosyal taban olarak kabul edildi[391]. Uzmanlar Komisyonu'nun 2001 raporu insanca çalışmayı, sosyal güvenlik hakkı ve sosyal koruma arasında ilişkiye dayanarak değerlendirdiği şu görüş dikkate değerdir:

> İnsan haklarından olan sosyal güvenlik anahtar bir öge oluşturur. Örgüt'ün dört stratejik hedefinden biri olarak sayılan sosyal korumanın herkese yaygınlaştırılması ve etkinliğinin artırılması hedefi, sosyal güvenlik hakkını bir gerçeğe dönüştürme/yürürlüğe koyma amacı taşımaktadır. UÇÖ bu anlamda yetki ve kurum olarak bu ihtiyaca cevap vermek için özel olarak donanımlıdır ve istihdam ile sosyal koruma politikaları arasında bir bağ kurmak gerektiğinin farkındadır[392].

2008 tarihli "Adil Bir Küreselleşme İçin Sosyal Adalet Bildirgesi", 108. Uluslararası Çalışma Konferansı'nın 2019 tarihinde "Çalışma Yaşamının Geleceğine İlişkin 100. Yıl Bildirgesi"nden önceki 97. UÇK'da kabul edilen son bildirge olmasının yanısıra sosyal koruma tabanlı sosyal güvenlik hakkı dönemi açısından da özel bir öneme sahiptir. 96. Genel Konferans'ta 202 sayılı Tavsiyenin yol haritası bağlamında "asgari sosyal taban" kavramının ilk defa kullanılması açısından bahsedilmeye değerdir. Bu durum, "Küresel bir sosyal koruma yaklaşımı; her toplumun asgari bir sosyal tabana ihtiyacı vardır." cümlesiyle özetlenmiştir. Bu Bildirge, sosyal koruma kavramı ile birlikte sosyal güvenliğe çalışanların haklarını kapsayan geniş bir anlam ve içerik kazandırmış olması bakımından sosyal koruma tabanlı sosyal güvenlik hakkı dönemi açısından önemli bir yere sahiptir[393]. 2008 Bildirgesi'nin ana konusu insanca çalışma yaklaşımı üzerine kuruludur. 1998

---

[391] Gülmeze'e göre, insanca çalışmanın anayasal dayanağının Filadelfiya Bildirgesi olduğu göz önüne alındığında, söz konusu hedef kitlenin korunması için Filadelfiya Bildirgesi'ndeki kapsamlı sosyal güvenlik yaklaşımını bir yana bırakmak; yani sosyal güvenliğin anlam ve içeriğini daraltmak, "sosyal güvenlik" ibaresi yerine "sosyal koruma" kavramını kullanarak anayasal dayanaktan uzaklaşmayı gerektirmez. Çünkü Bildirge'nin içinde yer alan sosyal güvenlik önlemlerinin genişletilmesi, yalnızca ihtiyacı olan herkese temel gelir ve eksiksiz tıbbî bakım sağlama yükümlülüğüyle sınırlı tutulması anlamına gelmemelidir. Gülmez, **Sosyal Güvenliğin Sefaleti**, s. 353, 390.

[392] ILO, **New Consensus**, s. 104; Gülmez bu konuda, Komisyonun iki kavramın niteliği ve aralarındaki ilişkiyle ilgili görüşünün tartışmaya yer bırakmayacak açıklıkta hak olarak ifade edilenin ve insan haklarının ayrılmaz bir parçası olan kavramın sosyal güvenlik olduğunu belirtmiştir. Sosyal korumanın ise, insanca çalışmanın dört hedefinden biri olarak tanımlandığını ve amacının da korumanın herkesi kapsayacak şekilde yaygınlaştırılması ve etkinliğinin artırılması olduğunu belirtmiştir. Sosyal korumanın bu amaçlara ulaşmasıyla birlikte, sosyal güvenlik hakkı bir gerçekliğe ulaşacaktır. Kısacası, sosyal koruma, sosyal güvenliği kapsayan bir hak değil, bir hedeftir, sosyal güvenlik hakkının bileşenlerinden biridir. Herkesi kapsayan etkili bir sosyal korumayla, hak olan sosyal güvenliğin, olması gerektiği gibi, herkesin eylemli olarak yararlanabileceği somut bir gerçeğe dönüştürülmesi, kişiler yönünden kapsamın genişletilip evrenselleştirilmesi amaçlanmaktadır. Gülmez, **Sosyal Güvenliğin Sefaleti**, s. 355. Sosyal Koruma Tabanı oluşumuna giden süreç ile ilgili ayrıntılı bilgi için Dur, a.g.m., s. 135-146.

[393] 1946 yılında UÇÖ'nün anayasal belgesi olarak kabul edilen 1944 Filadelfiya Bildirgesi ile kıyaslandığında hem 1998 Temel Haklar Bildirgesi hem de Adil Bir Küreselleşme İçin Sosyal Adalet UÇÖ Bildirgesi, sosyal güvenliğin kurucu ve temel ilkelerini bildirmekle birlikte "anayasal" bir değer taşımamaktadır. Gülmez, **Sosyal Güvenliğin Sefaleti**, s. 388. Ayrıca 2008 Bildirgesi, 1998 yılından sonra temel haklar konusunda Örgüte yöneltilen eleştirileri karşılamak amacıyla kabul edildiği söylenmektedir. Buna bağlı olarak dört temel hak ve ilkeyi içeren diğer çalışmaya ilişkin ilkelerin de içinde yer aldığı görülmekle birlikte bu ilkelerin uluslararası çalışma sözleşmelerinde yer alan üye devletleri bağlayan uygulanabilir somut normların özelliğini taşımaktan uzak olduğu ifade edilmiştir**.** Recep Kapar, "Uluslararası Sosyal Politika Bağlamında Uluslararası Çalışma Örgütünün Bildirgeleri", **Uluslararası Sosyal Politika**, (Ed.) Pir Ali Kaya, Siyasal Kitabevi, Ankara, 2014, s. 97. Diğer taraftan söz konusu Bildirge (2008 Bildirgesi), Uluslararası Çalışma Bürosu Genel Müdürü J. Somavia'nın tabiriyle, Filadelfiya Bildirgesi'nden şimdiye kadar Örgüt'ün en mühim yenilenme çabası

yılından itibaren Örgüt tarafından geliştirilen insanca çalışma gündeminin temel amaçları Bildirgede sayılmış ve bu amaçların neler olduğu açıklanmıştır. Buna göre insanca çalışmanın stratejik amaçları "istihdam", "sosyal koruma/sosyal güvenlik", "sosyal diyalog" ve "çalışmaya ilişkin temel hak ve ilkeler" dir[394]. Bildirge'ye göre; sosyal adaleti gerçekleştiren adil bir küreselleşmenin meydana gelmesi için insanca çalışmanın birbiriyle karşılıklı etkileşim içinde olması ve eşit derecede önemli olan dört stratejik amacın hayata geçirilmesi gerekmektedir. Özellikle bölünmezlik ve karşılıklı bağımlılığın vurgulandığı dört stratejik hedef içerisinde, "sürdürülebilir ve ulusal gayret ve koşullara adapte edilmiş sosyal koruma (sosyal güvenlik ve çalışanların korunması) tedbirleri alınması ve güçlendirilmesi"[395] hedefi de sayılmıştır. Bildirge'de sosyal güvenliğin sosyal korumanın alt başlığına dönüştürülmesi bir eksiklik olarak gözümüze çarpmakla birlikte, ulusal koşullara göre uyarlanmış ve sürdürülebilir sosyal koruma (sosyal güvenlik) önlemlerinin sağlanması ve geliştirilmesi insanca çalışma gündeminin temellerinden biridir. Bu bağlamda herkesi kapsayan sosyal güvenlik sisteminin oluşturulması belirleyici bir role sahiptir. Sosyal güvenlik sisteminin ekonomik, demografik, teknolojik ve toplumsal değişimlerin yol açtığı belirsizlikleri ortadan kaldıran ve ihtiyaçları karşılayan nitelikler taşıması gerekir. Sosyal güvenlik önlemlerinin yaygınlaştırılması ile kapsam ve düzey bakımından yeterli olması göz önünde tutulmak suretiyle, Filadelfiya Bildirgesi'nde de temel anayasal ilke olarak kabul edilen "koruma ihtiyacı içinde olan herkese temel gelir sağlama hedefi" önlemlerini de içermesi istenmektedir. Aynı zamanda, sağlıklı ve güvenli çalışma koşullarının sağlanmasının önemi de vurgulanmıştır. Sosyal koruma ihtiyacı içinde olanlarla istihdam edilenlere asgari yaşam standardı sunulması ve sosyal ilerlemenin yararlarını (refah payı) herkese adil bir biçimde paylaştıran çalışma süresi, ücret ve diğer çalışma koşullarıyla ilgili politikaların uygulanması, insanca çalışma gündeminin stratejik amaçları[396] arasında sayılmıştır. 2008 Bildirgesi'nin sosyal güvenlik açısından değerlendirildiğinde, sosyal koruma ifadesinin, sosyal güvenliği içine alan bir mealde belirtilmiş olsa dahi Örgüt'ün ortaya koyduğu yazılı hukuk kuralları çerçevesinde, bir "hak" olarak nitelendirilmediği sonucuna ulaşılmaktadır. Yani sosyal koruma, yalnızca temel konular içinde iki alt başlıktan biri olan sosyal

---

olarak nitelendirilmektedir. ILO, "97th International Labour Conference Delegates highlight new ways to promote the ILO's Decent Work Agenda", **World of Work Magazine**, No. 63 (August 2008), s. 39–40. Bildirinin özgün ve tam metni için bkz. ILO, **ILO Declaration on Social Justice for a Fair Globalization, 97th Session International Labour Conference (10 June 2008)**, Switzerland, 2008, s. 5-16. https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---dgreports/---cabinet/documents/genericdocument/wcms_371208.pdf 15.02.2020. Bildirge hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Tokol, **Uluslararası Sosyal Politika**, s. 55-58; ILO, **Rules of the Game: An introduction to the standards-related work of the International Labour Organization**, 4. Baskı, Geneva, 2019, s. 121-122. https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_norm/---normes/documents/publication/wcms_672549.pdf 25.03.2020. Recep, Kapar, "Adil Bir Küreselleşme İçin Sosyal Adalet Uluslararası Çalışma Örgütü Bildirgesi", **Çalışma ve Toplum Dergisi**, S.23, 2009/4, s. 61-77.

[394] Kapar, "UÇÖ Bildirgeleri", s. 88.

[395] Belgede geçen ifade "developing and enhancing measures of social protection -social security and labour protection- which are sustainable and adapted to natioanal circumstances…" şeklindedir. ILO, **Social protection floors for social justice and a fair globalization**, s. 9-10.

[396] Kapar, "UÇÖ Bildirgeleri", s. 89; aynı yazar, Adil Bir Küreselleşme, s. 67; ILO, **Social protection floors for social justice and a fair globalization**, s. 10; Filadelfiya Bildirgesi'nde sosyal güvenlik önlemleri sadece herkese temel gelir sağlanması ile eksiksiz tıbbî bakımı (sağlık yardımlarını) yaygınlaştırma olarak kabul edilmemiş aynı zamanda geniş anlamlı ve evrensel kapsamlı sosyal güvenlik anlayışı çerçevesinde çocuğun ve anneliğin korunması, uygun beslenme, konut sağlama gibi önlemleri de içine almıştır. Gülmez, **Sosyal Güvenliğin Sefaleti**, s. 389-390.

güvenlik ile birlikte genel bir kavram olarak kullanılmıştır. Halbuki sosyal koruma, Örgüt'ün kuruluşundan bu yana öngördüğü birçok ilkelerle gerçekleştirmek istediği bu başlıklarla sınırlı tutulamayacak kadar genel ve anayasal amaçlarından biridir. Aynı gerekçe sosyal sigortadan evrilen sosyal güvenlik için de geçerlidir. Özetle, sosyal koruma, çalışma/emeğe ilişkin tüm sosyal kurallar sisteminin ortak amacıdır. Sosyal adalet de, bu korumanın anayasal dayanağı olan en başta gelen ilkesidir. Diğer taraftan sosyal korumanın sayılan dört konuyla sınırlı tutulmak suretiyle bu başlıklara indirgenmesi de mümkün değildir. Aynı şekilde sosyal güvenlik de, 1919'dan başlayıp aşamalı bir biçimde ve iki boyutuyla genişleyen, alt ve üst normlarla geliştirilen kapsam ve içeriğiyle şüphesiz çalışanların sosyal korumasını amaçlar. Dolayısıyla sosyal güvenliğin sıralanan konular çerçevesinde sosyal koruma şemsiyesi altına sokulmasına gerek olmadığı gibi, UÇÖ'nün eskiden beri benimsediği sosyal güvenlik yaklaşımına da uymamaktadır[397]. 2008 Bildirgesi'nden sonra bu bildirgenin başlığından esinlenen ve 202 sayılı Sosyal Koruma Tabanları Tavsiyesi'ne kadar Örgüt'ün yayınlamış olduğu birtakım raporlara da rastlanmaktadır. Bunlara kısaca değinecek olursak, UÇÖ 2008 kriziyle birlikte 19 Haziran 2009'da kabul edilen "Krizin Üstesinden Gelmek: Küresel İşler Paktı", haklara dayalı bir yaklaşımın benimsendiği ve herkes için sosyal koruma çağrısının yinelendiği bir düzenleme olması ve 1999 "İnsanca Çalışma Gündemi" ile "Adil bir Küreselleşme için Sosyal Adalet" UÇÖ 2008 Bildirgesi'ni referans alması açısından sosyal koruma tabanlı sosyal güvenlik hakkı dönemi için dikkate değer bir belgedir[398]. Pakta göre, herkese uygun bir sosyal koruma oluşturulmalı, temel ölçekte bir sosyal koruma oluşturmak amacıyla sağlık hizmetlerine erişim, yaşlılar ve engelliler için gelir güvenliğinin sağlanması, gerek işsiz gerekse çalışan yoksullara yönelik kamu istihdam güvence programlarının devreye sokulması gerçekleştirilmelidir. Bir diğer ifadeyle, ülkelere sosyal koruma tabanına dayanan, uygun evrensel bir sosyal korumanın uygulanmaya konulması ve bu tabanın ögelerinin ise; özellikle sağlık yardımlarına erişim, yaşlı ve engelli kişilere yönelik gelir güvencesi, bakmakla yükümlü olunan çocuklara yardım sağlanması, işsizlere ve yoksul çalışanlara istihdam güvenceli kamusal programlarla birleştirilerek gelir güvencesi sağlanması devreye sokulması planlanan ana başlıklardır.

---

[397] Gülmez, **Sosyal Güvenliğin Sefaleti**, s. 391. 2008 Bildirgesi'nin sosyal güvenlik açısından önemli bir belge olduğunu belirtmekle birlikte 202 sayılı tavsiyeye giden yolda UÇÖ'nün korumayı amaçladığı hak öznelerinin sadece bağımlı çalışanlarla sınırlı tutmayıp yoksulları ve yoksunları da kapsam içine alan anlayışına ters düştüğünü de ifade etmemiz gerekir.

[398] Küresel İşler Paktı hakkında bilgi için bkz. ILO, **Recovering From The Crisis: A Global Jobs Pact**, International Labour Conference 98th Session, 19 June 2009, Geneva. https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_norm/---relconf/documents/meetingdocument/wcms_115076.pdf . Eserin Türkçesi için ILO, **Küresel Krizden Çıkış: Küresel İşler Paktı,** Uluslararası Çalışma Örgütü Ankara Ofisi, 2010. http://studylibtr.com/download/1291349 (25.02.2020); Uğraş, Gök vd., **Küresel Belgeler**, Türk-İş Konfederasyonu Yay., Mart 2010, s. 27-36. http://www.turkis.org.tr/dosya/59xANjnf8roz.pdf 25.02.2020; Aytül Çolak, "Sosyal Politikanın Uluslararası Taraflarından Uluslararası Çalışma Örgütü ve Küreselleşme", **Balkan ve Yakın Doğu Sosyal Bilimler Dergisi**, 5(1), 2019, s. 80-81; Tokol, **Uluslararası Sosyal Politika**, s. 62-66.

Uzmanlar Komisyonu'nun "sosyal adalet ve adil bir küreselleşme için sosyal güvenlik" başlıklı dönemsel raporu[399], sosyal korumanın özellikle de sosyal güvenliğin stratejik hedefi sorununu gündemine almıştı. Bu raporda sosyal güvenliğin bir "hak" ve bir "zorunluluk" olmasının yanında, insanca çalışma ile ekonomik ve sosyal kalkınmanın geliştirilmesinde anahtar bir role sahip olduğu belirtilmişti. Aynı şekilde 2008 kriziyle birlikte 2009 yılında sosyal güvenlik sistemlerinde sosyal koruma tabanlarının oluşturulması yönünde çabalara rastlanmaktadır. Dünya Sağlık Örgütü'nün de destekleriyle BM Sosyal Koruma Tabanı Girişimi (SBF-I) tarafından kavramlaştırılan sosyal koruma tabanı; herkesin sahip olması gereken temel sosyal haklar, imkanlar ve hizmetlerden oluştuğu ifade

[399] Gülmez, **Sosyal Güvenliğin Sefaleti**, s. 404. Sosyal Koruma Tabanları Tavsiyesi ve sonrasında bu raporla birlikte toplam dört raporun sunulduğunu ve bu raporların başlıklarında 2008 Adil Bir Küreselleşme İçin Sosyal Adalet Bildirgesi'nin başlığından esinlendiğini belirtmek isteriz. Diğer raporların başlıkları ve içerikleri ise özetle şöyledir: UÇK'nın 100. Genel Konferansı'nda *"Adil Bir Küreselleşme İçin Sosyal Adalet 2008 UÇÖ Bildirgesi Işığında Sosyal Güvenliğe İlişkin Belgeler Konusunda Toplu İnceleme"* alt başlıklı raporunda, sosyal güvenliğin bireyin hakkı ve devletin ödevi olduğundan hareketle insan hakları hukukunun güvenceye aldığı haklara ve ilkelere dayanan hak temelli yaklaşımı daha açık bir dille yansıtan kısa ve anlamlı ana başlığı ise **Sosyal Güvenlik ve Hukukun Üstünlüğü'**dür. Toplu İnceleme'de sosyal güvenliğe ilişkin beş bölüm başlıkları ise şunlardır: Uluslararası hukukta sosyal güvenlik hakkı; Hak temelli bir sosyal güvenlik yaklaşımına doğru; Sosyal güvenlik alanında yasallığı güçlendirmenin üç boyutu: yaygınlaştırma, güçlendirme ve usule ilişkin süreçler; Sosyal güvenlikte düzenleme açığının telafi edilmesi; Normatif eylem ve teknik işbirliği. Belge için bkz. ILO, **General Survey concerning social security instruments in light of the 2008 Declaration on Social Justice for a Fair Globalization**, ILC.100/III/1B, International Labour Conference, 100th Session, Geneva, 2011. https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_norm/---relconf/documents/meetingdocument/wcms_152602.pdf 25.03.2020. Belge hakkında ayrıntılı bilgi için Gülmez, **Sosyal Güvenliğin Sefaleti**, s. 405-409. Diğer rapor ise, Uluslararası Çalışma Bürosu'nun DSÖ ile işbirliği yaparak oluşturduğu bir Danışsal Grup tarafından hazırlanan, *"Adil ve Kapsayıcı Bir Küreselleşme İçin Sosyal Koruma Tabanı"* başlıklı rapordur. Raporda, bireylerin sosyal güvenlik hakkının İHEB ve ESKHS gibi çeşitli uluslararası belgelerde tanındığı hatırlatılırken, sosyal koruma tabanı konusunda hak temelli bir yaklaşım benimsenmiştir. Sosyal koruma tabanına, insan hakları ve sosyal adalet ilkelerine gerçeklik kazandırmanın ve adil kalkınma konusunda kurumsal bir çerçeve sağlamanın etkili bir aracı gözüyle bakılabileceği ifade edilmiştir. Küresel Komisyon'un asgari bir sosyal koruma düzeyinin, küresel sosyo-ekonomik tabanının bir ögesi olarak kabul edilmesi gerektiği görüşündeki söz konusu Raporda, sosyal koruma kapsamının genişletilmesi konusunda üç sorunun yanıtı aranmıştır. 1) Sosyal koruma tabanı nedir? 2) Neden önemlidir? 3) Nasıl uygulamaya konulabilir? Bu üç temel sorun Raporda şu beş başlık halinde incelenmiştir: Sosyal koruma tabanı: uyumlu bir siyasal yaklaşım; Küresel sosyal meydan okuma; Sosyal koruma tabanının yararı; Sosyal koruma tabanının uygulamaya konulması; Tavsiyeler. Sosyal koruma tabanı; sosyal adaletin ortak ilkeleri ile bağlı, herkesin evrensel sosyal güvenlik hakkına sahip olmasını gerektiren, kendisi ve ailesi başta olmak üzere yiyecek, giyecek, sağlık, barınma, tıbbî bakım, gerekli temel hizmetler ve refah içinde insanca yaşam standardına sahip olmayı gerektiren bir kavramdır. Belge için bkz. ILO, **Social protection floor for a fair and inclusive globalization, Report of the Advisory Group chaired by Michelle Bachelet**, Convened by the ILO with the collaboration of the WHO, International Labour Office, Geneva, First Published 2011. https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---dgreports/---dcomm/---publ/documents/publication/wcms_165750.pdf 25.03.2020. Belgenin içeriği hakkında ayrıntılı bilgi için Bkz. Gülmez, **Sosyal Güvenliğin Sefaleti**, s. 409-414. SKT dönemine nokta koyan, Genel Konferans'ın 100. Toplantısında sosyal korumanın stratejik amacı üzerine tekrarlanan bir tartışma bu konudaki son rapordur. Sosyal güvenliğin pek çok özellik ve işlevine değinildiği bu Rapora göre sosyal güvenlik; İHEB ve Filadelfiya Bildirgesine atıfta bulunarak bir insan hakkı olduğu anımsatıldı. Yoksulluk ve eşitsizliklerin azaltılması ve önlenmesi amacıyla gelir güvenliği (güvencesi) sağlama, sosyal içerme ve insan onurunu geliştirme vb. yönlerden, sosyal güvenliğin bir sosyal zorunluluk olduğunun altı çizildi. Aynı zamanda, ekonomik zorunluluk olan sosyal güvenliğin bu özellik ve işlevi, verimli tam istihdam ve insanca çalışmanın, gelir güvenliğinin en önemli unsuru olduğu vurgulandı. Sosyal korumanın, herkesin ilerlemenin (refahın) meyvelerinden adil bir şekilde pay almasını güvenceye almak için temel olduğu ifade edildi. Aynı 2001 Genel Konferansında sosyal güvenlikle ilgili gelişmeler ile ilgili ancak bu defa daha ayrıntılı ve sistematik bir yaklaşımla 39 maddeden oluşan 2011 Sonuçlar kısmında şu başlıklar yer almaktadır: Siyasal ve kurumsal içerik (m.1-4); Sosyal güvenliğin rolü ve zorunluluğu (m.5); Sosyal güvenliği yaygınlaştırma stratejileri (m. 6-14); Sosyal güvenliğin karşılanabilirliğinin ve finansmanının sağlanması (m. 15-21); Sosyal güvenliğin yönetişimi (m. 22-27); UÇÖ normlarının rolü (28-31); Hükümetlerin ve sosyal ortakların rolü (m. 32-34); UÇÖ'nün rolü ve izleme (m.35-39). Belgenin Sonuçlar kısmı için bkz. ILC**, Provisional Record No. 24, Sixth item on the agenda: A recurrent discussion on the strategic objective of social protection (social security) under the follow-up to the 2008 ILO Declaration on Social Justice for a Fair Globalization: Report of the Committee for the Recurrent Discussion on Social Protection**, 100th Session, Geneva, 2011, s. 67-77. https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_norm/---relconf/documents/meetingdocument/wcms_157820.pdf (25.03.2020). Rapor hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Gülmez, **Sosyal Güvenliğin Sefaleti**, s. 414-419.

edilmiştir[400]. Uzmanlar Komisyonu'nun sosyal güvenlik ile ilgili yararlandığı Sosyal Güvenlik Dairesi'nin hazırladığı temel kaynak olarak alınan Dünya Sosyal Güvenlik 2010/11 Raporu'nda (the World Social Security Report 2010/11), sosyal güvenlik konu ve sorunları ile ilgili altı ana başlık şunlardır: Sosyal güvenlik: bir hak ve bir zorunluluk; Dünyada sosyal güvenlik: durum ve meydan okumalar; Güncel durum: verilen yanıtlar; Sosyal güvenliğin geleceği: başlıca meydan okumalar; Örgüt'ün sosyal güvenlik konusundaki gelecek çalışmaları için yönlendirmeler[401].

UÇÖ, sosyal koruma tabanlı son dönemde sosyal güvenlik ile ilgili yeni yaklaşım, anlayış ve politika önerilerini 2010 yılından itibaren periyodik olarak yayınlamaya başladığı *Dünya Sosyal Güvenlik Raporları* ile duyurmaya başlamıştır. 2010-11 dönemini kapsayan Dünya Sosyal Güvenlik Raporu'nun ana teması, 2008 krizinin de etkisiyle "kriz dönemlerinde sosyal güvenlik kapsamı" alt başlığı ile çıkarılmıştır. Söz konusu Rapor, ekonomik krize karşı sosyal güvenliğin güçlü bir ekonomik ve sosyal istikrar unsuru olduğunu ve sosyal güvenlik sistemlerinin bu vazgeçilmez fonksiyonunu yerine getirmesinin ancak sosyal güvenliğin kişi ve risk olarak kapsamının genişletilmesi ile mümkün olabileceğini ortaya koymuştur. Aynı şekilde, etkin ve kapsamlı bir sosyal güvenlik sisteminin varlığı, ekonomik istikrarın sürekliliğini sağladığı ölçüde küresel krizlerin meydana getirdiği işsizlik ve yoksullukla mücadelede olumlu sonuçlar alınmasına imkan vermektedir[402]. UÇÖ'nün 2017-2019 dönemini kapsayan "Dünya Sosyal Koruma Raporu" başlıklı ve milenyum "sürdürülebilir gelişme hedeflerini geliştirmek için evrensel sosyal koruma" alt başlıklı erken dönem Sosyal Koruma Raporunu kabul edilmiştir. Rapor, sosyal koruma ve sosyal güvenlik hakkını UÇÖ'nün 1919'dan beri inşa etmeye çalıştığı sosyal düzenin ayrılmaz bir parçası olarak tanımlamıştır. Raporda, sosyal koruma tabanları üzerine inşa edilecek bir sosyal koruma/sosyal güvenlik sisteminin varlığının, sürdürülebilir milenyum hedeflerinin gerçekleştirilmesi, sosyal adaletin desteklenmesi, yoksullukla mücadelede başarılı olunmasının hayatî öneme sahip temel bir

---

[400] ILO and World Health Organization (WHO), **The Social Protection Floor: A joint crisis initiative of the UN Chief Executives Board for Co-ordination on the social protection floor**, Geneva, 2009, s. 4. https://www.un.org/en/ga/second/64/socialprotection.pdf 25.03.2020. ILC.108/III(B), s. 3. Aynı kuruluşların başka bir raporunda, sosyal koruma tabanı kavramı, mevcut ekonomik kriz ve sonrasında herkes için ulusal düzeyde tanımlanmış stratejileri destekleyen temel hizmetlere ve asgari düzeyde gelir güvenliğine erişimi sağlayan küresel ve tutarlı bir sosyal politika yaklaşımı olarak nitelendirilmiştir. International Labour Office and World Health Organization, **Social Protection Floor Initiative: The sixth initiative of the CEB on the global financial and economic crisis and its impact on the work of the UN system Manual and strategic framework for joint UN country operations**, Geneva, 2009, s. 1. https://www.social-protection.org/gimi/gess/RessourcePDF.action?ressource.ressourceId=14484 25.03.2020.

[401] Gülmez, **Sosyal Güvenliğin Sefaleti**, s. 404-405;

[402] Yusuf Alper vd.,"Sosyal Güvenlikte Yeni Yol Arayışı: Risk Temelli Sosyal Güvenlik Anlayışından Herkes İçin, Hayat Boyu Sosyal Güvenlik Anlayışına", **İş Güç Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi**, 20 (3), 2018, s. 398; ILO, **World Social Security Report: Providing Coverage in Times of Crisis and Beyond**, International Labour Office, Geneva, 2010, s. 1-2. UÇÖ'nün 2012 yılından itibaren resmi internet sayfasında temel ilgi alanları ile ilgili bölümde "sosyal güvenlik" başlığı yerine "sosyal koruma/social protection" başlığı kullanılmaya başlamıştır. Bu değişiklik, 202 sayılı Sosyal Koruma Tabanları Tavsiyesi'nde genel çerçevesi çizilen yeni sosyal güvenlik anlayışını da yansıtmaktadır. Raporun alt başlığı, "ekonomik iyileşme, kapsayıcı gelişme ve sosyal adalet inşası" olarak açıklanmış, temel ve vazgeçilmez insan hakkı olarak kabul edilen sosyal güvenlik hakkının, günümüz Dünya nüfusunun yalnızca %27'sinin yararlanabildiği imtiyazlı bir hak haline geldiği, yetersiz sosyal korumanın ekonomik ve sosyal gelişmenin önündeki en önemli engel olduğu, sosyal korumanın kapsayıcı büyüme, siyasi istikrar ve insanî gelişmenin sağlanmasında temel anahtar değişken olduğu vurgulanmıştır. Bkz. Alper vd., s. 398; ILO, **World Social Protection Report 2014/15: Building economic recovery, inclusive development and social justice**, First Published, ILO, Geneva, 2014, s. 1.

unsuru olduğu belirtilmiştir[403]. 2017 Raporu'nun UÇÖ'nün kilometre taşlarından biri olarak kabul edilmesinin altında yatan sebep, 202 sayılı Tavsiye ile genel esasları belirtilen sosyal koruma tabanları yaklaşımıyla ilgili küresel çaptaki gelişmeleri karşılaştırmalı ve kapsamlı bir şekilde ortaya koymasından kaynaklanmaktadır. Bu yaklaşıma göre, çocuk ve kadın odaklı sosyal güvenlik tedbirlerine özel bir hassasiyet ve öncelik gösterilmekte, sağlıkta evrensel kapsam hedefi ve yaşlılar başta olmak üzere gelir güvencesinin yeterliliği konuları ele alınmaktadır. Sosyal güvenlikte kişi olarak koruma kapsamının genişletilmesi, yeterli ve sürekli finansman kaynaklarının temini ile sosyal güvenlik sistemlerinin güçlendirilmesinin milenyum sürdürülebilir gelişme hedeflerine etkileri incelenen ana konular olarak öne çıkmaktadır[404].

202 sayılı Tavsiye, sosyal güvenlik hakkı ve sosyal korumanın günümüze kadar uzanan süreçteki anlam ve boyutlarını göstermekle birlikte, sosyal güvenlik hakkının dayandığı temel ilkeleri, devletlerin öngörmeleri gereken güvenceleri, sosyal güvenliğin etkinleştirilmesi ve yaygınlaştırılması için üye devletlerin ulusal stratejilerinde gözetmeleri gereken esasları toplu bir biçimde düzenlemesi[405] ve sosyal güvenliğin gelişiminin ulaştığı nokta bakımından mutlaka incelenip değerlendirilmesi gereken bir belgedir.

UÇK'nın 30 Mayıs-15 Haziran 2012'de Cenevre'de yapılan 101. Toplantısında 202 sayılı Sosyal Koruma Tabanları Tavsiyesi (The Recommendation Concerning National Floors of Social Protection) kabul edildi. Hak temeline dayanan Sosyal Koruma Tabanı (SKT), devletleri evrensel bir sosyal koruma kapsamı standardı oluşturmaya teşvik etmektedir. Her ülkenin kurumsal kapasitesi, siyasal ideolojisi, maddi kaynakları, ekonomik yapısı ve kültürel değerleri farklılık gösterdiğinden koruma tabanlarının oluşturulması, her ülke tarafından kendi koşullarına göre öngörülmüştür[406]. Sosyal Koruma Tabanı'nın nihai amacı olan taban seviyeden daha yüksek koruma

---

[403] Alper vd., a.g.m., s. 398; ILO, **World Social Protection Report 2017-19: Universal social protection to achieve the Sustainable Development Goals**, Geneva, 2017, s. v-vi.

[404] ILO, **Social Protection Report 2017-19**, s.vi, Alper vd., a.g.m., s. 398.

[405] Güzel vd., a.g.e., s. 36. UÇÖ tarafından sosyal koruma tabanları, yaşam boyunca o ülkenin yurttaşlarını yoksulluktan, yoksunluktan ve sosyal dışlanmadan koruması amacıyla oluşturulan ulusal düzeyde tanımlanacak bir dizi sosyal güvenlik garantileri şeklinde tanımlanmıştır. ILO, Social Protection Floors Recommendation (No 202), 2012. Sosyal koruma tabanı, sosyal adaletin içerdiği ilkelere dayanmakla birlikte, herkesin sosyal güvenlik hakkına, kendisinin ve ailesinin sağlık ve refahı için insan onuruna yaraşır bir yaşam düzeyinin sağlanmasını da içermektedir. Bu mekanizmaya hakim olan anlayış, insan çalışmanın da içinde olduğu hiç kimsenin belli bir gelir düzeyinin altına düşmemesi ve herkesin asgari sosyal korumaya sahip olmasıdır. Sosyal koruma tabanı ile ilgili ayrıntılı bilgi için Atılgan, a.g.e., s. 59-68.

[406] Konferansa katılanların 452'sinin oyu (1 ret, 1 çekimser) kabul edilen 202 sayılı bu Tavsiye, neredeyse oybirliğiyle kabul edilmesinden de anlaşılacağı üzere, çok etkileyici bir üçlü uzlaşma ile gerçekleşmiştir. Tavsiye, II. Dünya Savaşı'ndan sonra sosyal politikanın altın yılları olarak değerlendirilen dönem haricinde, sosyal koruma konusunda sağlanan uluslararası kamu desteği hiç bu kadar yüksek olmamış ve sosyal koruma sistemlerinin ulusal gelişim stratejilerindeki rolü, ekonomik ve toplumsal krizlerin yönetimindeki etkisi böylesine ön plana çıkartılmamıştı. Her ne kadar bağlayıcı bir sözleşme olmasa da, 202 sayılı Tavsiye tabiri caizse sosyal korumanın "Magna Carta" sıdır ve bu alanda yayınlanmış karşılıklı mutabakata ve iyiniyete dayanan en somut uluslararası metin olmuştur. Dur, a.g.m., s. 147; Michael Cichon, "The Social Protection Floors Recommendation, 2012 (No.202): Can a six-page document change the course of social history?", **International Social Security Review**, 66(3-4), 2013, s. 21, 37. Tavsiye hakkında bkz. Rüçhan Işık, "ILO'nun 14 Haziran 2012 tarihli ve 202 numaralı Sosyal Koruma Ulusal Tabanlarıyla İlgili Tavsiye Kararı Üzerine Bir Not", **Sicil İş Hukuku Dergisi**, S.27, Eylül 2012, s. 239-241.

seviyelerine çıkarmaya olanak sağlayan sağlam bir tabanın oluşturulması yaklaşımını benimsemesi, Tavsiye'nin sosyal güvenlik hakkının gerçekleştirilmesi açısından kilit bir role sahip olduğunu göstermektedir. Bu yaklaşım çerçevesinde UÇÖ, Sosyal Koruma Tabanını geliştirmek için üye devletlere, iki boyutlu bir strateji önermektedir. Buna göre yatay kapsamlı SKT, herkesin temel sağlık hizmetlerine erişiminin, çocuklar için gelir güvenliğinin, az çalıştırılanlara, yoksul ve işsizlere yardımın ve yaşlılar ile engelliler için gelir güvenliğinin teminini; dikey kapsamlı SKT ise, ilk kat üzerine kurulma ve daha kapsamlı ve geniş bir sosyal koruma kapsamı teminini içermektedir[407]. UÇÖ'nün kabul ettiği söz konusu tavsiye ile üye ülkelerin oluşturacakları sosyal koruma tabanlarının, ilgili ülkenin ulusal sosyal güvenlik sistemlerinin temel unsuru olması ile birlikte aynı zamanda o ülkenin sosyal ve ekonomik kalkınma plan ve programlarının ayrılmaz bir parçasını oluşturmasını istemektedir[408]. 202 sayılı Tavsiye, var olan standartların nasıl uygulanacağına dair rehberlik yapmak veya bu standartların yerine geçmekten ziyade, kapsamına aldığı sosyal koruma tabanları politikasıyla, evrensel özelliğe sahip ve asgari kriterleri düzenleyen sosyal güvenlik standartlarına ulaşmak için üye devletlere, bilhassa gelişmemiş, yoksul, kırılgan ve gelişmekte olan ülkelere işe nasıl ve nereden başlayacağına ilişkin bir hareket veya başlangıç noktası sunmaktadır. Yani Uluslararası Çalışma Örgütü'ne mevcut sosyal güvenlik standartlarını tamamlayıcı nitelikte bir belge olduğu söylenmektedir[409]. Başka bir anlatımla Tavsiye, az gelişmiş ülkelere uluslararası standartlarda ve asgari kriterleri içeren sosyal güvenlik standartlarına ulaşmaları için bir başlangıç noktası sunmaktadır. Tavsiye mevcut sosyal güvenlik standartlarını yükseltmemekle birlikte bunları iyileştirme yöntemi ile ortaya konmamıştır. Aksine Tavsiye, sosyal güvenlik hakkını uluslararası düzeyde gerçekleştirmeyi amaçlamaktadır[410].

---

[407] Işık, a.g.m., s. 240.

[408] Işık, a.g.m., s. 241. Bu tavsiye çerçevesinde oluşturulacak ulusal koruma tabanları, BM'nin de Binyıl Kalkınma Hedefleri'nde ulaşılmasında temel araç olarak benimsediği, küresel çapta bir sosyal politika aracı olarak görülmektedir. Tavsiye'de sosyal koruma tabanı; sosyal dışlanma, yoksunluk, yoksulluğun üstesinden gelmek ve önlemek amacında olan korumayı güvence altına alan ulusal olarak belirlenmiş temel sosyal güvenlik garantileri olarak tanımlanmıştır.

[409] Ursula Kulke ve Emmanuelle Saint-Pierre Gailbault, "The Social Protection Floors Recommendation, 2012 (No. 202): Completing the standards to close the coverage gap", **International Social Security Review**, 66(3-4) 2013, s. 87-109; Cichon, a.g.m., s. 21; Kapar, "Sosyal Koruma Tabanları", s. 193-194. Mevcut öneri ve sözleşmeleri tamamlaması yanında özellikle üye devletlere, kayıtdışı ekonomide çalışanlar ve aileleri de dahil olmak üzere korunmasız, yoksul ve en kırılgan kişileri kapsam içine alma konusunda yardımcı olması ve yoksulluk sorununu azaltması yönünde 202 sayılı Tavsiye'yi inceleyen bir çalışma için bkz. Ebenezer Durojaye "The ILO Social Protection Floors Recommendation 202, and poverty reduction", **Development in Practice**, 25(2), 2015, ss. 270-276; Tavsiye'nin sosyal güvenliğin yaygınlaştırılmasındaki rolü ve içeriği hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Özgür Hakan Çavuş, "The Role of ILO's Recommendation of National Social Protection Floors in the Extension of Social Security", **Sosyoekonomi,** 24(28), 2016, ss. 109-130.

[410] Krzysztof Hagemeger ve Roddy McKinnon, "The Role of National Social Protection Floors in Extending Social Security to All", **International Social Security Review**, Vol: 66 (3-4), 2013. Çavuş, "The Role of ILO", s. 120. 202 sayılı Tavsiye'de sosyal güvenlik; sosyal dışlanmayı, sosyal güvensizliği, eşitsizliği ve yoksulluğu azaltan ve önleyen, ayrıca eşitlik imkanları ile cinsiyet eşitliği geliştirmeyi sağlayacak bir araç olarak ifade edilirken, sosyal koruma tabanlarının asgari dört sosyal güvenlik teminatını (eksiksiz temel sağlık hizmetlerine erişim, çocuklar, analık hali dahil aktif çalışma hayatında yeterli gelir elde edemeyen kişiler ve yaşlı kişiler için en azından ulusal düzeyde tanımlanmış asgari seviyede temel gelir güvencesi ve sosyal güvenliğin genişletilmesi için ulusal stratejilerin oluşturulması) içermektedir. Orhan Ersun Civan , "Sosyal Güvenlik Hukuku ve Toplumsal Cinsiyet", **Hukuk ve Toplumsal Cinsiyet Çalışmaları**, Ed. Gülriz Uygur ve Nadire Özdemir, 2. Baskı, Seçkin Yay., Ankara, 2019, s. 517-518.

202 sayılı Tavsiye[411], önsözün yanısıra, dört ana bölüme ayrılmıştı: Hedefler ve temel prensipler; Ulusal sosyal koruma tabanı; Ulusal stratejiler; İzleme. Tavsiyenin giriş bölümü, sosyal güvenliğin bir insan hakkı olduğunu kesin bir dille beyan etmektedir. Bu belge, doktrin tarafından[412] sosyal güvenlik veya korumanın bir yardım/bağış (act of charity) işi olarak değil, insanlara karşı sorumluluk taşıyanların borçlu olduğu bir insan hakları yükümlülüğü olarak görülmesi gerektiğine vurgu yaptığı için çok önemlidir. Ayrıca Tavsiye, çeşitli insan hakları belgeleri ile bu konudaki diğer belgelere atıfta bulunarak sosyal güvenlik konusundaki mevcut insan hakları standartlarını daha güçlü bir şekilde doğrulamaktadır[413]. Buna ek olarak, Önsöz, sosyal güvenlik ile ilgili olarak mevcut UÇÖ Sözleşmeleri ve Tavsiyelerini kabul eder. Bunlar arasında 1952 tarihli 102 sayılı Sosyal Güvenlik (Asgari Standartlar) Sözleşmesi, 67 sayılı Gelir Güvenliği Tavsiyesi (1944) ve 69 sayılı Tıbbî Bakım Tavsiyesi (1944) sayılmıştır. Önsöz, bu standartların devam eden bir öneme sahip olduğunu ve sosyal güvenlik sistemleri için önemli referanslar olduğunu belirtmektedir. Tavsiye'nin Hedefleri başlığında, ulusal düzeyde Devletlere yol göstermesi için iki geniş amaç ortaya konmuştur. Bunlar: Ulusal sosyal güvenliğin temel bir unsuru olarak, sosyal koruma tabanlarının oluşturulması ve sürdürülmesi; ve UÇÖ sosyal güvenlik standartları rehberliğinde, mümkün olduğunca çok sayıda insana sosyal güvenliğin daha yüksek düzeyini kademeli olarak sağlamayı hedefleyen sosyal güvenliğin yaygınlaştırılma stratejileri bağlamında sosyal koruma tabanlarının uygulanmasıdır. Bu iki hedef, az çok UÇÖ'nün 2011 UÇK'da kabul edilen iki boyutlu stratejisini yansıtmaktadır. Bu ilkeler, özellikle toplumda korunmasız ve ötekileştirilmiş insanlar için sosyal koruma kapsamının ne kadar önemli olduğunu ortaya koymaktadır. Başka bir deyişle, ulusal sosyal koruma, insanlar arasındaki yoksullukla mücadele edebilmek için kapsamın evrenselliğini hedeflemelidir. Tavsiyenin bir diğer önemli yönü, sosyal korumaya ilişkin hak temelli yaklaşımdır. Sosyal korumayı sırf bir refah perspektifinden görmek yerine, sosyal korumanın tanımı insan hakları anlayışına dayanmaktadır. Sosyal koruma tabanları kavramını; "yoksulluğu, kırılganlığı ve sosyal dışlanmayı önlemeyi veya hafifletmeyi amaçlayan korumayı güvence altına alan ulusal olarak belirlenmiş temel sosyal güvenlik garantileri" olarak tanımlayan Tavsiyenin, kendisi toplumsal yeniden yapılanma ve yoksulluğun azaltılmasının bir aracı olarak sosyal korumanın hedefi ile uyumlu görünmektedir. Bu, dikkat edilmesi gereken çok önemli bir noktadır, çünkü sosyal koruma sadece yoksulluğun azaltılmasını amaçlamakla kalmayıp, aynı zamanda bir toplumdaki mevcut toplumsal eşitsizlikleri de gidermeye çalışmalıdır. Gerçekten de, sosyal korumanın temel amacı, toplumun sınırlarında yaşayanların kendi kaderlerine terk edilmeleri değil, insan onuruna yaraşır bir yaşam sür(dür)mek için bir güvenlik ağı sağlamaktır. Daha da önemlisi, devletler bakımından sosyal güvenliğin hak temelli yaklaşımının bir uzantısı sayılan sosyal hakların evrenselliği, ulusal mevzuat uyarınca

[411] Ayrıntılı bilgi için Durojaye, a.g.m., s. 271-272.

[412] Magdalena Sepúlveda ve Magdalena ve Nyst Carly, **The Human Rights Approach to Social Protection**, Ministry of Foreign Affairs of Finland, Helsinki, 2012, s. 11, 18 https://www.ohchr.org/Documents/Issues/EPoverty/HumanRightsApproachToSocialProtection.pdf 26.03.2020.

[413] Bunlar arasında İHEB 22 ve 25. maddeleri ile ESKHS 9.,11. ve 12. maddeleri yer almaktadır.

hakların tanınması, ayni ve nakdî yardımların yeterliliği[414], şikayet mekanizmalarına erişim, insan onuru, cinsiyet eşitliği, ayrımcılık yasağı ve sosyal dışlananlara saygı duyulması hakkı gibi temel unsurların uygulanması yükümlülüğünü getirmektedir. Bu unsurlar, sosyal koruma tabanının hak temelli yaklaşımını temsil eder ve güçlendirir. Ayrıca, devletlerin kendi yetki alanlarındaki yoksulluk, eşitsizlik ve sosyal adaletsizliğe yönelik taahhütlerini değerlendirmek açısından da önemli ölçütler koymasına yardımcı olmaktadır. Sosyal koruma gibi bir konuya hak temelli yaklaşımın faydalarından bir diğeri de, devletlere vatandaşlarının büyük çoğunluğu açısından garanti altına alınmış insana onuruna yaraşır bir yaşam sürmesi[415] için uygun adımlar ve önlemler alma yükümlülüğü getirmesidir.

En son 2019'da UÇK'nın 108. Toplantısı'nda yer alan "İnsan onuru, sosyal adalet ve sürdürebilir kalkınma için evrensel sosyal koruma" başlıklı sosyal koruma ile ilgili Rapor, 202 sayılı Sosyal Koruma Tabanları Tavsiyesi'nin artı ve eksilerini detaylı olarak incelemektedir. Raporda, 202 sayılı Tavsiye'nin; evrensel sosyal koruma, sosyal güvenlik hakkı ve sürdürülebilir kalkınma hedeflerinin gerçekleştirilmesi için önemli bir çerçeve olduğu geniş bir şekilde ortaya konulmuştur[416]. Bir başka açıklamada 2019 Raporu'nun sosyal güvenlik hakkı ile ilgili temel ilkeleri; evrensel sosyal koruma ve etkin/etkili erişim, korumanın evrenselliği[417], anlamlı ve etkin/etkili katılımı sağlamak[418] olarak belirtilmiştir.

202 sayılı Tavsiye, küreselleşmeyle birlikte toplumun dezavantajlı kesimlerinin ekonomik krize ve yüksek oranda gelir güvencesizliğine uğraması neticesinde, ihtiyaç duyan herkes için

---

[414] 19 No'lu Genel Yorum'a göre, nakdî ya da aynî yardımların, herkesin Sözleşme'nin 10, 11 ve 12. maddelerinde hükme bağlanan ailenin korunması ve desteklenmesi, asgari geçim standardı ve eksiksiz sağlık (tıbbî) bakımına ulaşabilme hakkının gerçekleştiğini düşünmesini sağlayacak şekilde, yeterli miktarda ve sürede olması gerekir. 19 No'lu GY, par. 22. Ayrıntılı açıklama için bkz. https://socialprotection-humanrights.org/framework/principles/adequacy-of-benefits/ 27.03.2020.

[415] 19 No'lu Genel Yorum'un ilk paragrafında"Sosyal güvenlik hakkı, Sözleşmeden kaynaklanan haklarını tam anlamıyla kullanma olanağından yoksun kaldıkları durumlarla karşılaşan tüm insanların insan onurunun güvence altına alınması açısından temel önem taşımaktadır." ifadesiyle bu hususa dikkat çekilmiştir.

[416] Her insanın sağlık ve insan onuruna yaraşır bir yaşam için sahip olması gereken sosyal koruma tabanlarının temel sosyal güvenlik garantilerini tanımlayan ilk uluslararası araçtır. Bu nedenle, kendisini uluslararası hukukta bir referans olarak belirlemiştir ve BM antlaşmaları, organları ve uzmanları tarafından, insan haklarının sosyal güvenliğe, yeterli bir yaşam standardına ve ulaşılabilir en yüksek zihinsel ve fiziksel sağlık standardına ilerlemesi için yol gösterici bir çerçeve olarak kullanılmaktadır. Rapor'un 4 ana başlığı şunlardır: Sürdürülebilir kalkınma ve sosyal güvenlik hakkının gerçekleştirilebilmesi için yol gösterici bir çerçeve; Sosyal koruma tabanları: ömür boyunca sağlıkta yaşam ve insan onurunun korunması; Kapsamlı sosyal güvenlik sistemleri içinde sosyal koruma tabanlarının oluşturulması için politika oluşturma süreci; Sosyal Koruma Tabanları Tavsiyesinin potansiyelini gerçekleştirmede ileriye giden bir yol. Yeni tarihli bu raporda, sosyal koruma terimi, sosyal güvenlik terimi yerine geçecek şekilde kullanılmaya devam etmiş, bazen sosyal güvenlikten daha geniş anlamda bazen de daha dar anlamda kullanılagelmiştir. Rapor hakkında bkz. ILO, **General Survey concerning the Social Protection Floors Recommendation, 2012 (No.202), International Labour Conference**, ILC.108/III/B, 108th Session, Geneva, 2019, https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_norm/---relconf/documents/meetingdocument/wcms_673680.pdf 27.03.2020.

[417] Kavram (Universality of Protection) hakkında bilgi için bkz. https://socialprotection-humanrights.org/framework/principles/universality-of-protection/ 27.03.2020.

[418] Ayrıntılı bilgi için bkz. https://socialprotection-humanrights.org/framework/principles/ensure-meaningful-and-effective-participation/ 27.03.2020.

erişilebilir ulusal sosyal koruma tabanı oluşturulmasına öncelik vermesi, kapsamlı sosyal güvenlik sistemleri oluşturma ve sosyal güvenlik kapsamını genişletme konusunda üye ülkelere rehberlik etmesi ve yaşadığımız felaketler asrında dikkate alınması gereken önemli bir belge olarak karşımıza çıkmaktadır. Söz konusu Tavsiye, UÇÖ'nün sosyal güvenlik hakkı ile ilgili mevcut sözleşme ve tavsiyelerini kabul edip tamamlarken, özellikle kayıt dışı ekonomide çalışanlar ve onların aileleri de dahil olmak üzere korunmasız, yoksul ve en kırılgan olanları sosyal koruma kapsamına alma noktasında yardımcı olmaktadır. Dolayısıyla, toplumun tümünün yaşamları boyunca en azından temel bir sosyal güvenlik seviyesine sahip olmalarını amaçlamaktadır. Tavsiye öngörülen şekilde uygulamaya konduğu takdirde, dünya çapında yoksulluk ve sefalet içinde yaşayan milyonlarca insana umut getirmek adına uzun bir yol kat edilmiş olacaktır. Bachelet raporunda[419] belirtildiği üzere, sosyal koruma tabanları, insanların yoksulluk ve yoksunluktan kurtarılması ve küreselleşme ile birlikte değişen ekonomik ve sosyal çevreye tam katılımını engelleyen kısıtlamaların üstesinden gelebilmek için çalışma becerilerini uyarlamalarına yardımcı olma konusunda merkezi bir rol oynamaktadır.

Uluslararası Çalışma Örgütü'nün bildirgeleri üye ülkelerce onay gerektirmeyen yol gösterici nitelikte yumuşak hukuk (soft law) belgeleridir. Bu yüzden sosyal güvenlik ile ilgili söz konusu bildirgeler üye devletin onayından sonra uyma yükümlülüğü doğuran katı hukuk (hard law) özelliği gösteren sözleşmelerden ayrılmaktadır. Bildirgeler düzenledikleri hak ve ilkeleri üye ülkelere zorunluluk getiren veya yaptırım öngören herhangi bir mekanizmaya yer vermez. Ancak Bildirgelerin üye ülkelerin onayladığı Anayasadan kaynaklanması nedeniyle, tüm üyelerin Bildirgelerin düzenlemelerine Anayasa ve iyiniyet kuralları gereği saygı gösterme, geliştirme ve gerçekleştirme yükümlülüklerinin olduğu açıktır[420]. İnsan hakları hukukunun temel ilkelerinden biri olan işlem eşitliği ve ayrımcılık yasağı, sosyal güvenlik hakkını da kapsayan ve en başta devletler tarafından uyulması gereken bir yükümlülüktür[421]. Sosyal koruma tabanlı sosyal güvenlik hakkı dönemine geçiş ile birlikte bundan sonra ülkelerin sosyal güvenlik hakkını daha farklı bir boyut ile şekillendirmeleri kaçınılmazdır. Ayrıca bu zorunluluk, sosyal haklarda ortaya çıkıp sürekli gelişme gösteren yeni anlayışların da bir sonucudur.

Buraya kadar yaptığımız açıklamalarda her ne kadar sosyal güvenlik hakkının tüm dünya açısından evrensel bir değer olduğunu ifade etsek de, 202 sayılı Tavsiye'nin kabulünden iki yıl sonra gerçekleşen 21 Kasım 2014 tarihli "Seul Bildirisi"nde ifade edilen şu açıklama, sosyal güvenlik hakkının sağlanması, etkinleştirilmesi ve erişimi bakımından dünyanın içler acısı durumuna dikkat

[419] ILO, **Social protection floor for a fair and inclusive globalization**, s. 2. Aynı görüşte, Durojaye, a.g.m., s. 275. Sosyal koruma tabanın belirtilen bu faydası ile üretim faaliyetlerinde artış, daha önce kullanılmamış potansiyeli serbest bırakır böylece işgücü/emek verimliliğinin artmasına katkıda bulunur. Bu, genel makroekonomik performans için doğru bir seçimdir. Yani sosyal koruma kazan-kazan (win-win) yatırımıdır.

[420] Kapar, "UÇÖ Bildirgeleri", s. 93-94.

[421] Gülmez, **Sosyal Güvenliğin Sefaleti**, s. 450.

çekmesi bakımından manidardır: "Sosyal korunma ihtiyacı geniş ölçüde tanınmış olsa da, sosyal güvenlik temel hakkı dünya nüfusunun büyük bir çoğunluğu (tahminen % 73'ü) için ölü doğmuş bir haktır"[422]. Bir başka deyişle, Uluslararası Çalışma Örgütü verilerine göre dünya nüfusunun yalnızca % 27'si geniş kapsamlı bir sosyal güvenlik hakkının sağladığı koruma ve güvenceden yararlanabilmektedir. Dünya üzerinde yaşayan 5 milyar 200 milyon insan, gelir güvencesizliği ve tıbbî bakım eksikliği karşısında kısmen veya bütünüyle sosyal korumasız durumdadır[423].

1.6.4. Küreselleşme ve Sosyal Güvenlik Hakkı

Küreselleşme, günümüzde bütün dünyayı etkisi altına alan, değişime zorlayan ve şimdilik karşı konulamaz ve değiştirilemez nitelikte yeni bir süreçtir. Bu sürecin ülkeler arasında ortaya çıkan sosyal sorunlar üzerinde nasıl bir etkide bulunduğu ya da bulunacağı konusunda farklı görüş ve değerlendirmeler bulunmaktadır. Ancak genel kabul, küreselleşmenin sosyal haklar üzerinde tarihin hiçbir döneminde olmadığı kadar negatif bir etkiye sahip olduğu yönündedir[424]. İnsanlık, küreselleşme ile birlikte tarihte eşine az rastlanır bir şekilde hızlı ve büyük sosyal, ekonomik ve teknolojik gelişmelere şahit olmuştur. Küreselleşme sürecinin bugünkü boyutları tıp, fizik, kimya, biyoloji, ekonomi, uzay, telekomünikasyon gibi alanlar başta olmak üzere olağanüstü gelişmelere sahne olduğu görülmekteyken, sosyal alanlarda aynı gelişmelerin yaşandığını söylemek mümkün değildir. "Dördüncü Sanayi Devrimi" olarak adlandırılan ve ilk kez 2011 yılında Dünya Ekonomisi Forumu'nun kurucusu Schwab tarafından kullanılan bu kavramın ayırt edici özelliği, nanoteknolojiler ve kuantum bilgisayarlar gibi yeni teknolojilerin, fiziki, biyolojik ve dijital alanların birbiriyle etkileşime geçmesini sağlamasıdır. Her ne kadar küreselleşme çalışma yaşamına birtakım değişimler getirse de birkaç istisna dışında çalışanların mutlak kaybedenler olduğu görülmektedir. Belirli bir düzeyde sosyal güvenliğe erişmiş çalışanlar da, işverenlerin bu sosyal güvenliğe bağlı sosyal koruma uygulamalarını maliyet unsuru olarak görmeleri nedeniyle sosyal güvenlik korumasının yüksek olduğu ülkelerden yatırımlarını çekip başka ülkelere kaydırmasıyla birlikte kaybeden olmayı sürdürmektedirler[425]. Bir başka deyişle küreselleşme, bölgesel eşitsizlikleri arttıran

---

[422] Gülmez, **Sosyal Güvenliğin Sefaleti**, s. 500; ILO/AICESIS, **The role of economic and social councils and similar institutions in promoting social protection floors for all through social dialogue**, AICESIS-ILO-Korean Economic and Social Development Commission on 20-21 November 2014 in Seoul, Korea, 2015, s. 27, https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_protect/---soc_sec/documents/publication/wcms_384793.pdf 20.07.2019. Aynı şekilde ILO, **World Social Protection Report 2014/15**: s. 1. Bildiri'de, herkes için eksiz bir sosyal korumanın öneminin kabul edilmesi ve geliştirilmesinin desteklemek amacıyla sosyal diyalog temelinde Konseyler'in, Uluslararası Ekonomik ve Sosyal Konseyler ve Benzer Kuruluşlar Derneği'nin ve UÇÖ'nün önerdiği önlemler için bkz. s. 27-29 .

[423] Şenkal, **Küresel Sosyal Politika,** s. 116; Recep Kapar, "Uluslararası İnsan Hakları Belgelerinde Sosyal Koruma Hakkının Genel Çerçevesi", **Sosyal İnsan Hakları Uluslararası Sempozyumu VII Bildiriler**, Denizli, 10-11 Aralık 2015, Sosyal Güvenlik Denetmenleri Derneği Yayını, Ankara, s. 154.

[424] Şenkal, **Küresel Sosyal Politika**, s. 31-32; Abdulkadir Şenkal ve Yaşar Bülbül, "'Kalkınma İktisadı ve Sosyal Yapılar' Piyasa ve Sosyal Yapıların Çözünürlüğü", **Çalışma ve Toplum**, 2007/4, s. 92; Koray, **Dünya Ahvali**, s.27; Çavuş, "Sosyal Güvenlik Hakkı", s. 1495.

[425] Umut Omay, **Post Homo Servus**, Beta Yay., İstanbul, 2017, s. 94-96.

ve derinleştiren, küresel boyutta çevresel sorunları genişleten, emeğin statüsünü düşüren, sektörlerin "kadınlaşmasına" yol açan, eve iş verme sistemini yaygınlaştıran, kayıt dışı sektörü büyüten, geçici çalışma/standart dışı çalışma biçimlerini olağan hale getiren, emek açısından kazanılmış sosyal hak taleplerinden geri adım atılmasına yol açan bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır[426]. Hatta neo-liberal ekonomi politikalarının sonucunda dünyanın her tarafında açlık, yoksulluk, işsizlik, sosyal güvencesizlik temel sorunlar olarak küresel bir boyutta gündemde yer almaktadır[427]. Bu açıklamalar dikkate alındığında küreselleşmenin lehinde ve aleyhinde pek çok görüş dile getirildiği halde, küreselleşmenin sosyal güvenlik hakkı açısından dünya üzerindeki eşitsizlikleri arttırdığı konusunda görüş birliği bulunmaktadır.

1980'lerden itibaren etkisini sürdüren ekonomik krizler, yavaşlayan büyüme, değişen çalışma ilişkileri, artan işsizlik oranları ve demografik değişimler gibi sorunlar sosyal güvenlik hakkını ve sosyal güvenlik sistemlerinin sürdürülebilirliklerini tehdit etmektedir. Bu durum birçok ülkenin sosyal güvenlik anlayışının uluslararası düzey ve standartlara çekilmesi neticesini doğurmuş ve ilerleyen süreçte sosyal güvenlik hakkının daha az maliyetle karşılanması amacıyla birçok ülkede reformlar yapılmıştır. Yapılan bu reformların büyük kısmı ise emeklilik ve sağlık ile ilgili konulara odaklanmıştır. Gelinen nokta ise "daha fazla sosyal güvenlik hakkı" yerine kendini "yeterince sosyal güvenlik hakkı" anlayışına bırakmıştır[428].

1.7. Osmanlı İmparatorluğu ve Türkiye Cumhuriyeti'nde Sosyal Güvenlik Hakkının Gelişimi

Türkiye'deki sosyal güvenlik hakkının tarihi gelişimi incelenirken öncelikle günümüzdeki etki ve yansımaları açısından Osmanlı döneminden başlamak daha doğru olacaktır. Bu yüzden ülkemizde sosyal güvenlik hakkının tarihsel gelişimi Osmanlı Dönemi ve Cumhuriyet Dönemi olmak üzere iki başlık altında incelenecektir.

1.7.1. Osmanlı İmparatorluğu'nda Sosyal Güvenlik Hakkının Gelişimi

Yakın tarihin altı asrına damgasını vuran Osmanlı İmparatorluğu, sosyal güvenlik sahasında da kendine mahsus kurumlar meydana getirmiştir. Yaşadığımız topraklar ve tarihimiz açısından Batıdan farklı inanç, kültür ve yaşantıya sahip olduğumuz İslâm dininin hâkim olduğu ve Osmanlı Devleti'nin mirasçısı kabul edilen ülkemizde, Osmanlı Devleti'ndeki sosyal güvenlik uygulamalarını

[426] Meryem Koray ve Hülya Alev "Yoksulluk ve Yoksunluk Konusunda Bütünlükçü Bir İnsan Hakları Yaklaşımının Gerekliliği", **Yoksulluk, Şiddet ve İnsan Hakları**, **(**Ed.)Yasemin Özdek**,** TODAİE Yay., Ankara, 2002, s. 447; Atasayan, **Yargısallaştırılma**, s. 7.

[427] Şenkal, **Küresel Sosyal Politika**, s. 32.

[428] İbrahim Attila Acar ve İsmail Kitapcı, "Sosyal Güvenliğin Demografik Boyutu: Türkiye'deki Emeklilik Sistemindeki Değişim", **Maliye Dergisi**, S. 154, Ocak-Haziran 2008, s. 79; Çavuş, "Sosyal Güvenlik Hakkı", s. 1495.

bilmeden bu konunun anlaşılmasında eksiklik olacağı göz önüne alınarak böyle bir dönem incelemesinin yapılması gerekli görülmüştür. Batı kaynaklı doğan sosyal güvenlik hakkının kendine ait belli başlı birtakım özelliklerinin olduğu muhakkaktır. Ayrıca Türkiye'deki sosyal güvenlik uygulamalarının ortaya konması ve geliştirilmesi bağlamında ülkemizin tarihsel birikimi ve dini/kültürel değerleri merkezi konumda yer almaktadır[429]. Bu yüzden Türkiye'de sosyal güvenlik hakkına ait gelişmelerin her dönem farklı bir gelişim çizgisi izlediğinden iki ayrı alt başlığa ayrılarak incelenmesi konunun daha iyi anlaşılmasını sağlayacaktır[430].

1.7.1.1. Tanzimat Dönemi'ne Kadar Olan Dönemde Sosyal Güvenlik Hakkı

Osmanlı Devleti'nde ilk ve temel sosyal güvenlik müessesesi aile olmuştur. Osmanlı Devletinde her bir aile, bünyesinde barındırdığı her bir üye için sosyal güvenlik garantisi sağlayan bir müessese rolü görmüştür. Aile büyüklerinin bakımı örf ve âdetlerin de etkisiyle ilk başta çocukların sorumluluğunda, bilhassa erkek çocuklar için geçerli olan *"yaşlanınca biri bakmaz ise diğeri bakar"* felsefesi sosyal güvenlik tedbirine bir örnektir[431].

Osmanlı'da sosyal güvenlik sistemi içinde yer alan ve sosyal yardımların kurumsal olarak yapılabilmesine imkan veren kurumların başında vakıflar gelmektedir. Türk kültürünün en köklü ve gelişmiş kurumlardan biri olan vakıf, şahsiyet sahibi insanın dini motiflerle desteklenmesi ile ortaya çıkan bir kurumdur. Esasen vakıflar özellikle sosyal güvenliği tesis etmek için oluşturulmuş kurumlar değildir. Ancak zamanla toplumun yol, cami, köprü, okul, hastane gibi her türlü ihtiyacını karşılamak için vakıflar kurulmuştur. Sosyal güvenlik amacıyla oluşturulmuş vakıflara örnek olarak muhtaç kimselere yardım etme amacı taşıyan "avarız" (tehlikenin çoğulu) vakıflarını vermek mümkündür[432].

---

[429] Taşçı, **Dönüşüm Zihniyet,** s.11.

[430] Bu yöntemi kullanan çalışmalar için bkz. Bülent Kara, **Sosyal Haklar ve Özel Olarak Korunması Gereken Kişiler**, Yayınlanmış Doktora Tezi , Süleyman Demirel Üniversitesi, Kamu Yönetimi Bölümü, Isparta, 2008, s. 32. Aykanat, Osmanlı Sosyal Güvenlik Hukukunun temel kurumlarını incelediği eserinde, sosyal güvenlik kurumlarının daha iyi anlaşılması için Osmanlı Devleti klasik dönemi ve Tanzimat sonrası dönemi olarak ikiye ayırarak incelemiştir. Mehmet Aykanat, **Osmanlı Sosyal Güvenlik Hukukunun Temel Kurumları**, 2. Baskı, Adalet Yay., Ankara, 2019, s. 55-70. Benzer şekilde, Zeynep Günder, **European Union Non-Discrimination Principle: Rereading Statutory Social Security Schemes in Turkey**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, SBE Avrupa Çalışmaları ABD, Ankara, 2019, s. 125-135.

[431] Yusuf Alper, **Türk Sosyal Güvenlik Sistemi ve Sosyal Sigortalar Hukuku**, Güncellenmiş 5. Baskı, Dora Basım-Yayım Dağıtım, Bursa, 2013, s. 3 vd.

[432] Alper, **Türk Sosyal Güvenlik**, s. 5. Bir sosyal güvenlik kurumu olarak Vakıflar, Selçuklular başta olmak üzere Osmanlı döneminde çok gelişmiş ve bir dönem batılı sosyal siyasetçiler Osmanlı medeniyeti için "vakıf cenneti" deyimini kullanmışlardır. Bkz. Turan Yazgan, **Görüşler**, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yay., İstanbul, 1977, s. 21. Bu deyimi destekleyecek Osmanlılarda çok enteresan vakıfların kurulduğu da görülmektedir. Örneğin, hizmetçilerin kırdıkları eşyaların ödenmesi, okul çocuklarının pikniğe götürülmesi, kölelerin azat edilmesi, hapishanedeki borçluların borçlarının ödenmesi, kışın şehirlere inmesinler diye dağlardaki yırtıcı hayvanlara yiyecek verilmesi, kanadı kırık leyleklerin tedâvisi, dul kadınların barınması, fakir öğrenciye pabuç ve elbise verilmesi, yazın fakirlere buz dağıtılması, helva dağıtılması, göllerin temizlenmesi, iftar verilmesi, köprülerin selin getirdiği ağaç ve taşlardan temizlenmesi, duvarların silinip temizlenmesi, sokaklarda geceleri kandiller yakılması, güzel yazı öğretilmesi için vakıflar kurulmuştur. Hatta bazı kişilerin

Sosyal güvenlik fonksiyonuna sahip bu dönemin temeli vakıf kurumuna dayanan en önemli kurumları arasında, sağlık ve eğitim hizmetlerinin yürütüldüğü Darü'ş-şifalar (sağlık tesisleri) olmuştur[433]. Osmanlılarda kurumsallaşmış sosyal güvenlik yapılarından ve günümüz sosyal sigorta kurumlarının da ilk örnekleri olarak bilinen, lonca adı verilen esnaf, zanatkar ve meslek örgütlerinin kurdukları, meslek mensupları arasında yardımlaşma ve dayanışma sağlama amacıyla kurulan "orta sandıkları" veya "teavün sandıkları" gelmektedir[434]. Loncalar ve bunların teavün sandıkları, meslek mensuplarının ve aile bireylerinin maluliyet, yaşlılık, hastalık ve emeklilik hallerinde yardım yapan sosyal güvenlik kurumlarıdır. Bu bakımdan teavün sandıkları, dar anlamıyla sosyal sigorta özelliği taşıyan ilk sosyal güvenlik kurumu olarak değerlendirilmektedir[435]. Teavün sandıkları Osmanlı İmparatorluğu'nda büyük bir öneme sahip olup, çalışanlara ve ailelerine hastalık, maluliyet ve ölüm riskleri gerçekleştiğinde yardımda bulunmak amacıyla meydana getirilmiş kurumlardır. Dolayısıyla teavün sandıklarının dar anlamıyla modern anlamda sosyal sigorta özelliği taşıyan ilk sosyal güvenlik kurumu olduğunu söylemek pek abartı olmaz[436]. Sandıkların gelir kaynakları ise meslek mensuplarının ödeme güçlerine göre ödedikleri bir tür prim niteliği taşıyan haftalık veya aylık olarak ödenen aidatlar ile çıraklık, kalfalık ve ustalığa yükselmede alınan harçlardan oluşuyordu[437].

---

mirasın vârisleri tarafından çarçur edilmemesi ve sonraki nesillerin mağdur olmaması amacıyla aile sigortası fonksiyonu yerine geçecek zürri vakıflar kurulduğu da olmuştur. Bkz. http://www.ekrembugraekinci.com/makale.asp?id=703 18.09.2019. Vakıfların sosyal güvenlik fonksiyonu ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Aykanat, a.g.e., s. 104-112.

[433] İslam dünyasında halkın yararına ve vakıf esasına göre kurulan Darü'ş-şifaların yanında daha sonra tıp medreseleri de açılmıştır. Abbasiler devrinde başlayan bu kurumların ilk büyük örneğini Tolunoğlu Ahmed'in 875 yılında Mısır'da yaptırdığı Dar'üş-şifa oluşturmaktadır. Osmanlılar döneminde bilinen en önemli Darü'ş-şifaları; 1399'da Bursa'da kurulan Yıldırım; 1470'de İstanbul'da kurulan Fatih; 1488'de Edirne'de kurulan II. Bayezıt; 1550'de İstanbul'da kurulan Haseki Hürrem Sultan; 1556'da kurulan Süleymaniye; 1583'te Üsküdar'da kurulan Nurbanu Valide Sultan; 1591'de Manisa'da kurulan Sultan III. Murat ve 1617'de İstanbul'da kurulan Sultan I. Ahmet Darü'ş-şifaları devrin önde gelen hastahaneleridir. Ayrıntılı bilgi için Alper, **Türk Sosyal Güvenlik**, s.5 vd.; Yusuf Alper, "Temel Sosyal Politika Sorunları 'Sosyal Güvenlik'", **Sosyal Poltika** (Ed.) Aysen Tokol ve Yusuf Alper, 10. Baskı, Dora Basım, Bursa, 2019, s. 228; Mehmet Şeker, **İslâmda Sosyal Dayanışma Müesseseleri**, DİB Yay., Ankara, 1987, s. 132 vd; Mehmet Zeki Pakalın, **Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü I**, 2. Baskı, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1971, s. 404-405.

[434] Alper, **Türk Sosyal Güvenlik**, s. 5.

[435] Nadir Özbek, **Cumhuriyet Türkiye'sinde Sosyal Güvenlik ve Sosyal Politikalar,** Emeklilik Gözetim Merkezi-Tarih Vakfı**,** İstanbul, 2006, s. 74-75. Esnaf ve sanatkarların haricinde sosyal yardım oluşumları sandıklar biçiminde loncaların dışında da gelişmiştir. 19. Yüzyıl boyunca devlet memurları ve yakınlarına emekli aylığı ödemek üzere tekaüd sandıkları oluşturulmuştu. Teavün sandıkları ise aktif çalışanlara ve emeklilere ihtiyaç duymaları halinde yardımda bulunmak amacıyla kurulmuşlardı. Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemleri ve Cumhuriyet'in ilk yıllarında teavün sandıkları ve cemiyetlerin sayısı önemli oranda artmıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Özbek, **Cumhuriyet Türkiyesi**, s. 75-76.

[436] Özbek, **Cumhuriyet Türkiyesi**, s. 73-74. Alper, Osmanlı İmparatorluğu'nun 16.yy'dan itibaren başlayan ve daha sonra tüm kamu görevlilerine devlet hizmetinden ayrılmaları halinde yaşlılık dönemi ihtiyaçlarını karşımaları için verilen tazminat niteliğindeki sosyal güvenlik ödemelerinin ilk modern sosyal güvenlik ödemeleri olduğunu söylemektedir. Alper, **Türk Sosyal Güvenlik**, s. 6-7; Alper, "Sosyal Politika", s. 228-229. Osmanlı Devleti'nin 700 yıllık devlet yapısı içinde sistemleşmemiş olsa bile kurumsal nitelikte sosyal güvenlik uygulamaları olduğu sonucuna varabiliriz. Osmanlı Devleti'nde sosyal güvenlik uygulamaları ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Zahit Gönencan, "Osmanlı Döneminde Sosyal Güvenlik Sistemleri", **Çimento İşveren**, 15(1), Ocak 2001, s. 18-39. (15.03.2019).

[437] Alper, **Türk Sosyal Güvenlik**, s. 5-6.

Osmanlı toplumunda devlet merkezli sosyal yardımlar XIX. yüzyıl uygulamalarında "tehvin-i ihtiyacat, temin-i refah ve saadet-i ahali"[438] düsturuyla gerçekleştirilmiştir.

Osmanlı Devleti'nde belirli meslek mensupları sosyal yardımlaşma amacıyla loncalarda örgütlenen esnaf ve sanatkârlar, orta sandıkları ve teavün sandıkları adı altında sosyal güvenlik kapsamına alınmıştır. Aynı şekilde loncalar dışında sandık adı altında sosyal yardım kuruluşları da oluşturulmuştu. Buna örnek olarak XIX. yüzyıl boyunca devlet memurları ve yakınlarına emekli maaşı ödemek amacıyla oluşturulan tekaüd sandıklarını verilebilir. Teavün sandıklarını tekaüd sandıklarından ayıran en önemli özelliği, teavün sandıklarının emeklilere ve aktif çalışanlara ihtiyaç duymaları halinde yardımda bulunmalarıdır. Tanzimat öncesi dönem açısından genel özellik arz etmeyen, belli meslek mensuplarına (seyfiye, kalemiye ve ilmiye mensupları) yönelik emeklilik sistemleri oluşturulmuştur. 16. yüzyıldan itibaren görevden ayrılan üst düzey görevlilere, gazilere, şehit yakınlarına aylık ve gelir bağlanmaya başlandığı görülmektedir[439].

Osmanlı Devleti'nde Tanzimat öncesi klasik dönemde işçi sınıfından söz etmek mümkün olmadığı için çalışanlar içinde en çok sosyal güvenliğe ihtiyaç duyan kesim esnaf sınıfıydı. Bu çalışanların sosyal güvenliğini sağlamaya yönelik kurumlar arasında, fütüvvet teşkilatı, ahilik kurumu ve loncalar yer almıştır. Ahilik çatısı altında örgütlenen esnaf ve sanatkârlar mesleki dayanışma çerçevesinde, kendi ihtiyaçlarını karşılayacak düzeyde bir sosyal güvenlik sistemi kurmuşlardır[440]. Bu noktada şunu söylemek gerek ki; sosyal ahlak görüş ve anlayışına sahip bu teşkilatın zorunlu sosyal güvenlik kurumu düzeyine çıkarılması yanlıştır. Nitekim, 14. yüzyıldan itibaren ahilik çökmeye, amacı dışında faaliyetlerde bulunmaya başladı ve bu yüzden esnafın menfaatlerini koruyacak yeni bir teşkilata ihtiyaç duyuldu. Bu yeni teşkilat, loncalar şeklinde ortaya çıkmış ve her loncanın "Orta Sandığı" veya "Teavün Sandığı" adı verilen bir yardım teşkilatı ile

---

[438] Özbek, **Cumhuriyet Türkiyesi**, s. 36. Günümüzde de ortaya çıkan savaşlar nedeniyle ülkemize göç eden pek çok Suriyeli insan, ya çadır kentlere yerleştiriliyor ya da buraya yerleştiril(e)meyen çeşitli illere göç edip açlık, sefalet ve yoksullukla mücadele ediyor. Bazı çocuklar ise şehrin merkezinde dilendirilmeye mahkum ediliyor. Tarihte daha önceden yaşanmış tecrübelere bakarak aynen II. Abdülhamit zamanında muhtaç duruma düşünlere Darulaceze örneğinde olduğu gibi benzer durumda olan göçmen, sığınmacı veyahut yoksul insanların bir araya getirilmek suretiyle her türlü ihtiyacının karşılanacağı geniş anlamda sosyal güvenlik hakkına dahil olabilecek bir sosyal barınma merkezi ülke dışına veya içinde kurulabilmesi pekala mümkündür.

[439] Zahit Gönencan, "Osmanlılarda Sosyal Güvenlik", Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bülteni, Haziran 1985, S.15, s. 5; Muzaffer Koç, **Sosyal Güvenlik Sisteminin Tarihi Gelişimi ve Türk Sosyal Güvenlik Sistemi**, Ofis Matbaacılık, Malatya, 2005, s.103. Bazı tarihçiler Osmanlı Devleti'nde emeklilik kurumunun ilk dönemlere kadar uzandığı görüşündedir. Tanzimat öncesi dönemde emeklilik uygulamaları hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Aykanat, a.g.e., s. 274-283.

[440] Aykanat, a.g.e., s. 64. Ahilik kurumu hakkında farklı değerlendirmelere rastlansa da 12. yy'da Anadolu'da ortaya çıkmış ve 15. yy'a kadar etkin olmuş bir sosyal güvenlik teşkilatıdır. Daha sonra Ahilik teşkilatının yerini alan Batı menşeli loncalar, üyeliğin zorunlu olduğu ve günümüzdeki meslek teşekküllerine benzeyen bir yapıya sahipti. Loncalar ise Osmanlılarda 15. yy'dan sonra etkinlik kazanmış, makine gücünün yaygınlaşması ile 19.yy'da zayıflamaya başlamış ve bu yüzyılın sonunda ortadan kalkmıştır. Ahilik teşkilatı hakkında geniş bilgi için bkz. Saffet Sarıkaya, "Osmanlı Devleti'nin İlk Asırlarında Toplumun Dini Yapısına Ahilik Açısından Bir Bakış Denemesi", **SDÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi**, S. 6, 1999, ss. 49-67; Murat Şen, "Osmanlı Devleti'nde Sosyal Güvenlik: Ahi Birlikleri, Loncalar, Vakıflar", **Çimento İşveren**, 16(6), Kasım 2002, ss.18-40; Adnan Gülerman ve Sevda Taştekil, **Ahi Teşkilatının Türk Toplumunun Sosyal ve Ekonomik Yapısı Üzerindeki Etkileri**, Kültür Bakanlığı Halk Kültürlerini Araştırma ve Geliştirme Genel Müdürlüğü Yay., Ankara, 1993.

kendisine mensup esnaf üyelerinin belli bir dereceye kadar sosyal güvenlik gereksinimlerini 19. yüzyıl ortalarına kadar gerçekleştirmeyi başarmıştı[441].

Osmanlı Devleti'nin 17.yy'ın ikinci yarısından itibaren duraklama ve gerilemeye başlaması ile birlikte her alanda olduğu gibi sosyal güvenlik alanında da mevcut kurumlardan vakıflar, orta sandıkları ve darü'ş-şifalar fonksiyonlarını yerine getiremez hale gelmiştir. Bu dönemde en olumsuz gelişme, mesleki teşekküllerin dayanışma sandıklarında görülmüştür. Avrupa'da sanayi devriminin, küçük esnaf ve zanaatkar üzerinde meydana getirdiği olumsuz etki, Osmanlı'da kapitülasyonlar neticesinde verilen imtiyazlar neticesinde de görülmüştür. Bu durum sonucunda Avrupa'nın sanayi ürünleri ile fiyat açısından rekabet edemeyen işyerleri teker teker kapanmış, kapanan işyerlerindeki çırak, kalfa ve usta, sanayileşmiş ülkelerde olduğu gibi, çalışacakları yeni bir işyeri veya fabrika bulamamışlardır. Dolayısıyla lonca adı verilen meslek örgütleri ortadan kalkmış ve bu meslek örgütlerinin oluşturdukları orta sandıklarının da sosyal güvenlik hakkını gerçekleştirme fonksiyonları yok olup gitmiştir[442].

1.7.1.2. Tanzimat Dönemi Sonrasında Sosyal Güvenlik Hakkı

Osmanlı Devleti açısından Tanzimat dönemi pek çok alanda olduğu gibi sosyal güvenlik alanında da bir dönüm noktası olarak kabul edilmektedir. Tanzinat Fermanı'ndan önce de anayasal bir belge olan 1808 Sened-i İttifak'ın beşinci ve yedinci şartında sosyal güvenlik hakkının da en başta gelen amaçlarından sayılan yoksullukla mücadele kapsamında fukaraya zulm edenlerin cezalandırılmasına ve fukara ile reayanın koruma ve himaye altına alınmasının esas olduğuna yer verilmiştir[443]. Bu bakımdan ilk defa sosyal güvenlik hakkı anlamında bir düzenlemenin Sened-i İttifak ile bir anayasal belgede yer aldığını söyleyebiliriz. 1839 Tanzimat Fermanı'nda devletin daha iyi idare edilmesi için can ve mal güvenliğini sağlamaya yönelik bir takım kanunların çıkarılacağı ifade edilmiştir. Can ve mal güvenliğini güvence altına alan yöntemlerden biri de sosyal güvenliktir. 1856 Islahat Fermanı da aynı anlayış üzerinden hareket etmiş ve bütün Osmanlı vatandaşlarının güvenliğinin sağlanacağı tekrarlanmıştır[444].

Tanzimat sonrasında sosyal güvenlik fonksiyonuna sahip geleneksel kurumların etkileri kısmen de olsa devam etmekle birlikte, önceki döneme kıyasla büyük ölçüde azalmıştır. Bu dönemde ortaya çıkan modernleşme hareketleri sosyal güvenlik alanında da kendini göstermiştir. Tanzimat öncesi sosyal güvenlikten yararlananların katkı sağladığı kurumlar daha sistemsiz bir görünüm arz

---

[441] Orta sandığı adı verilen yardım teşkilatının sosyal güvenlik fonksiyonu ile ilgili bilgi için bkz. Ferit H. Saymen, "Türkiye'de Sosyal Sigortaların Gelişme Hareketleri ve Yeni Temayülleri", **İÜHFM**, 18(3-4), 1952, s. 1070-1072.

[442] Alper, **Türk Sosyal Güvenlik**, s. 7-8.

[443] Gözler, **Türk Anayasa**, s. 5-7.

[444] Aykanat, a.g.e., s. 65-66.

ederken, Tanzimat sonrası bu kurumlar daha da geliştirilmiş ve yaygınlaştırılmıştır[445]. Özellikle 19. yy'dan sonra vakıflar sosyal güvenlik işlevini önemli ölçüde yitirmeye başlamış; onların yerini Abdülhamid döneminin sosyal refah sistemi içinde modern sosyal güvenlik kurumları ile padişahın atiyye ve ihsanlarından oluşan hayır faaliyetleri almaya başlamıştır[446]. Dilik, işçi- işveren ilişkilerinin tamamen bireyci ve liberal esaslara dayalı olarak düzenlenmesi iktisadî nedenlerle çökmekte olan esnaf ve lonca düzeninin hukuksal yönden yıkılışının tamamlanma tarihi olarak 1877 Mecelle'nin çıkarılmasını göstermektedir[447]. Ancak bu dönemde, şehit aileleri, gaziler, sakat ve yaralı askerler dışında "eytam ve eramil" (yetim ve dullar) ve emekliler devlet tarafından "eytam ve eramil maaşları" ve "tekaüd sandıkları" çerçevesinde koruma altına alındığı görülmektedir. Bir başka örnek ise, 19. yüzyılın erken dönemlerinden itibaren askeriye, mülkiye ve ilmiye sınıfları için bir emeklilik ve buna bağlı olarak yetim ve dul maaşları sistemi şekillenmesi olmuştu. Ayrıca herhangi bir sebeple görevden azl edilmiş olan kişilere de bir nevi sigorta sistemi şeklinde "mazulin maaşı" ödenmekteydi[448].

Tanzimat dönemi, Batıda modern sosyal güvenlik sistemleri ile sosyal sigortaların ortaya çıkmaya başladığı bir dönem olmuştur. Ancak Sanayi Devrimini yaşamayan ve onun getirdiği işçi sınıfına yönelik sosyal güvenlik sorunlarıyla da karşılaşmayan Osmanlı Devleti'nde, toplumsal şartları Batıdan farklı olduğu için modern anlamda sosyal güvenlik ihtiyacı da daha geç dönemde hissedilmeye başlamıştır[449]. Bu dönemde etkinliğini daha fazla arttıran Osmanlı bürokrasisi

---

[445] Aykanat, a.g.e., s. 285. Osmanlı'da Tanzimat sonrası sosyal güvenlik düzenlemeleri hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Dilik, **Türkiye'de Sosyal Sigortalar**, s. 26-32; Saadettin Orhan, "Osmanlı Devleti'nde Tanzimat Sonrası Dönemde Sosyal Güvenlik Düzenlemeleri", **İş ve Hayat**, 1(1), 2015, s. 193-210.

[446] Nadir Özbek, **Osmanlı İmparatorluğu'nda Sosyal Devlet Siyaset, İktidar ve Meşruiyet 1876-1914**, 6. Baskı, İletişim Yay. İstanbul, 2016, s. 25-26. Özbek söz konusu eserinde, son dönem Osmanlı refah rejiminin kazanmış olduğu monarşik devlet anlayışı ile birlikte, sosyal refah alanında atiyye-i seniyye, Darülaceze ve Hamidiye Etfal Hastanesi gibi kurumlar aracılığıyla padişahın kamuoyunu etkileyerek iktidara meşruiyet sağlanmasına ve devlet iktidarının bürokratik olmayan kişiselleştirilmiş gibi sunulmasına yardımcı olduğu görüşündedir. Aynı yer, s. 30 vd. Bir başka çalışmasında Özbek, Osmanlı dönemine ilişkin sosyal tarihçilik alanında yoksulların ve sosyal yardım alanının yeterince ilgi çekememesinin boşluğundan istifadeyle özellikle mihmanhane, darülziyafe, misafirhane, şifahane, aşhane ve imarethaneler gibi kurumların ön plana çıkartılmak suretiyle Osmanlı'nın klasik dönemi için mükemmel bir sosyal yardım sistemine sahip olduğunu söyleyen görüşleri hamasi genelleme ve idealizasyonlar olarak eleştirmektedir. Osmanlı Devleti'nin son dönem sosyal yardım uygulamaları bir yandan *"tehvin-i ihtiyacat ve levazım (ihtiyaçları giderme), temin-i refah ve saadet-i ahaliyi"* sağlamaya mâtuf iken, diğer yandan sosyal yardımı gerçekleştirmekten ziyade, ıslah ve terbiye etme üzerine şekillenmiştir. Özbek, **Osmanlı İmparatorluğu'nda Sosyal Devlet,** s. 52. Bu konuda Özbek'in Osmanlı Devleti'nde Tanzimat sonrası sosyal yardım uygulamalarının siyasal odaklı karşılıklı gerilim merkezli bir temel üzerine inceleme konusu yaptığı başka bir çalışması için bkz. Nadir Özbek, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Sosyal Yardım Uygulamaları", **Tanzimat Değişim Sürecinde Osmanlı İmparatorluğu**, Haz. Halil İnalcık ve Mehmet Seyitdanlıoğlu, Phoenix Yayınevi, 1. Baskı, Ankara, 2006, s. 401-423..

[447] Dilik, **Türkiye'de Sosyal Sigortalar**, s. 30. Mecelle dönemim şartları dikkate alındığında liberal esaslar getirmekle birlikte, işçiyi küçülten ve kölelik anlayışını andıran nitelikte olduğu ve iş sözleşmesini insanın kendisinin kiraya verilmesi, işçiyi de nefsini kiraya veren kişi olarak tanımlaması bu anlayışta etkili olmuştur.

[448] Osmanlı Devleti'nde yoksulluğun meşruiyet sınırları, fakr u zarurete dûçâr olanlar, muhtâcîn, muhtâcîn-i zürrâ, musâbîn, aceze ve aceze-i hüccac, eytam ve aramil, mazûlîn gibi kavramlarla çizilmiştir. Özbek, **Osmanlı İmparatorluğu'nda Sosyal Devlet**, s. 51.

[449] Aykanat, a.g.e, s. 66-67; Tuncay ve Ekmekçi, a.g.e., s. 81. Ülkemizde Sanayi Devrimi'nin yaşanmaması, toplumun sosyal yapısı ve değerleri gibi etkenler Batı ülkelerinde olduğu gibi kadın ve çocuk işgücünün sanayiide yoğun ve yaygın bir şekilde yer almasına engel olmuş, bu yüzden de söz konusu kesimin sosyal güvenlik haklarının düzenlenmesi yetişkin işçilerden daha sonra gerçekleşmiştir. Hekimler Uçkan, a.g.e., s. 19-20.

açısından Türk modernleşmesi hareketinin en hızlı çağı olan 19. yüzyıl[450] sosyal güvenlik hakkı anlamında da aynı hızlı gelişmeyi göstermiştir. Tanzimat Fermanı'nın ilanından sonra ortaya çıkan sosyal güvenlik politikalarına ilişkin yasal düzenlemeler arasında, Ereğli Kömür Ocağı'nda çalışan işçiler ile sınırlı olmak üzere kömür üretimini artırmak amacının yanında işçilerin çalışma koşullarını da düzenleyen 1865 tarihli Dilaver Paşa Nizamnamesi (Tüzük) önde gelen düzenlemelerden biridir[451]. Bu düzenlemeden sonra maden ocaklarında çalışan işçilerin zorla çalıştırılmasının yasaklanması, tıbbi bakım ve ilaç sağlanması, işverenlerin iş kazası geçiren işçilerine tazminat ödemesi gerektiği yönünde sosyal güvenlik açısından önemli sayılabilecek Dilaver Paşa Nizamnamesi'nden daha geniş hükümler getiren ve onun boşluklarını dolduran 1869 tarihli Maadin Nizamnamesi (1886 ve 1906 tarihli kanunlarla tâdil ve ilga edilmiştir), 1889 tarihli Askeri Fabrikalar Nizamnamesi, 1899 tarihli Amele Tahririne Mahsusu Nizamnamesi, 1910 tarihli Hicaz Demiryolu Memur ve Müstahdemlerine Yardım Nizamnamesi, 1917 tarihli Şirket-i Hayriye Tekaüt Sandığı Nizamnamesi gibi daha çok çalışma şartlarıyla ilgili kısmen de hastalık, iş kazası, yaşlılık risklerine karşı cüzî yardımları öngören yeni nizamnameler sayılabilir[452].

Tanzimat dönemine ait sosyal güvenlik hakkı anlamında bugünkü sosyal güvenlik sistemimizi de şekillendirecek olan ilk modern denemeler, Batıda sosyal sigortalar şeklinde ortaya çıkarken, Osmanlılarda tekaüt (emeklilik) sandıklarının kurulması ile tekadüdiyye[453] denilen emeklilik hakkının tanınması şeklinde tezahür etmiştir. Bu dönemde bağımlı çalışan kesiminin çoğunluğunun kamu görevlisi olduğu dikkate alındığında bu kesim için atılan her adım sosyal güvenlik hakkını genişletmiştir[454]. Emeklilik alanında Askeri Tekaüt Sandığı (1866), Sivil Memurlar Tekaüt Sandığı

---

[450] Modern sosyal güvenlik uygulamalarının hayata geçirildiği dönemin Tanzimat sonrası olduğu görüşünde bkz. Sadettin Orhan, **Sosyal Güvenliğin Efendileri**, Adalet Yayınevi, Ankara, 2015, s. 29-30; Abdullah Martal, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Emeklilik ve Buna İlişkin İlk Düzenlemeler", **Kekibeç**, S.9, İstanbul, 2000, s. 35 vd; Ahmet Makal, **Osmanlı İmparatorluğu'nda Çalışma İlişkileri: 1850-1920 Türkiye Çalışma İlişkileri Tarihi**, İmge Yay. Ankara, 1997, s. 216-217. Söz konusu çalışmada Osmanlı arşivlerinde ve maliye defterlerinde sosyal güvenlik uygulamaları ile ilgili enteresan kayıtlara rastlamak mümkündür. Martal, a.g.e., s. 38-39. Aykanat ise Osmanlı Devletinde modern anlamda sosyal güvenliğe benzer veya onun ilk adımı sayılabilecek gelişmelere rastlansa bile Cumhuriyet Döneminde dahi tam manasıyla modern sosyal güvenlik hakkının geç şekillendiği görüşündedir. Aykanat, a.g.e, s. 67.

[451] Söz konusu Nizamnamede, sadece işçi sağlığıyla alakalı tek bir madde bulunurken, iş kazası veya meslek hastalığı hallerinde maden sahibinin veya mültezimin sorumluluğuna ilişkin olarak herhangi bir hüküm içermemekte, sosyal yardım ve sosyal güvenlik bakımlarından hiçbir hüküm getirmemektedir. Saymen, "Gelişme Temayülleri" s. 1074.

[452] Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. Ahmet Makal, **Türkiye'de Tek Partili Dönemde Çalışma İlişkileri: 1920-1946**, İmge Kitabevi, Ankara, 1999, s. 321-322; Yusuf Alper, "Cumhuriyetin 75. Yılında Sosyal Güvenlik; Amele Birliğinden Sosyal Sigortalara", **Yeni Türkiye**, C.23-24, Özel Sayı:3, Ankara, 1998, s. 1943-1944; Ahmet Zühtü Altan, **Sosyal Politika**, Anadolu Üniversitesi Yayını No:1744, Eskişehir, 2007, s. 69; Turan Yazgan, **Türk Sosyal Güvenlik Sistemi ve Meseleleri**, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yay., İstanbul, s. 33; Saymen, "Gelişme Temayülleri", s.1074-1077.

[453] Osmanlı İmparatorluğu'nda herhangi bir sebeple devlet hizmetinde bulunanlardan yaşlılık, sakatlık gibi nedenlerle hizmetten ayrılanlara, "tekaüdiyye", "arpalık", "oturak ulufesi" gibi bir takım adlarla, ilerde geçimlerini sağlayacak bir miktar maaş veya tayinat bağlanırdı. Yakın zaman kadar kullanılan "tekâüt", "mütekaid" gibi kelimeler emeklilik ve emekli kavramlarını ifade ediyordu. "Mütekaidin" terimi de memuriyetten ve hizmetten çekilenler yani emekliler için kullanılırdı. Ayrıntılı bilgi için bkz. Pakalın, **C.3**, s. 441-442; Martal, a.g.m., s. 36 vd. Tekaüd sandıklarının kuruluş tarihi itibarıyla 1881'de Almanya'da kurulan ilk sosyal sigorta kurumundan önce oluşturulması ise Osmanlı Devleti'nde sosyal güvenlik hakkına ne kadar önem verildiğinin bir başka göstergesidir.

[454] Kadir Arıcı, "Cumhuriyetimizin Yetmişbeşinci Yılında Türk Sosyal Güvenlik Sisteminde Gelinen Nokta", **Yeni Türkiye**, C:23-24, Özel Sayı:3, Ankara, 1998, s. 1934.

(1881), Seyrî Sefain Tekaüt Sandığı[455] (1890), Askerî ve Mülki Tekaüt Sandığı (1909) ve Şirketî Hayriye Tekaüt Sandığı (1917) kurulmak suretiyle kamu kesiminin sosyal güvenlik hakları sağlanmıştır[456]. Bu dönem açısından Osmanlı İmparatorluğu'nda bilhassa 19. yy'dan itibaren sosyal güvenlik uygulamaları, devlet hizmetlerinde çalışanlara yönelik "lütûf ve inâyet" temelli anlayıştan "çalışma hakkı" temeline dayalı bir anlayışa kaymıştır[457]. Ancak I. Meşrutiyet'in ilanıyla asker ve sivil devlet memurları için günümüz sosyal sigorta sistemine oldukça yakın norm ve standartlarda tekâüt sandıklarının kurulmasıyla tüm devlet memurları için sağlanan sosyal güvenlik hakkının, o dönem açısından sosyal tabakalaşmada bir sınıf olarak kabul edilmeyen bağımsız çalışan ve işçiler için söz konusu olduğunu söylemek mümkün değildir[458]. Aynı şekilde Osmanlı Devleti döneminde sosyal güvenlik ile ilgili ortaya çıkarılan kurumlar ile yapılan düzenlemelerin dönemin şartları açısından değerlendirilmesi ve bunun neticesinde günümüz dünyası ve çalışma yaşamıyla ilgili temel bir basamak teşkil ettiğinin de unutulmaması gerekir.

1.7.2. Türkiye Cumhuriyeti'nde Sosyal Güvenlik Hakkının Gelişimi

Son dönem Osmanlı Devleti ve Cumhuriyet Türkiye'sinde sanayileşmenin gecikmesi, sosyal güvenliğin bir işçi sorunu ve özellikle dar anlamıyla sosyal güvenlik ve sosyal sigortalar içeriği kazanmasını da geciktirmiştir[459]. Ancak buna rağmen Cumhuriyet dönemi içerisinde sosyal güvenlik alanında önemli gelişmelerin hayata geçirildiği görülmektedir. Sanayileşme sürecinde Türkiye'nin işgücünün statü dağılımında oluşan değişmeler ve ücretli çalışanların payının artması, uzun yıllar süren savaşların getirmiş olduğu insanî yıkım, sağlık sorunları[460], kırdan kente göç ve aile yapısındaki değişikliklerin doğurduğu sorunlar, sosyal güvenliğe ihtiyacı daha da artırmaktaydı. Bir yandan çok partili siyasal yaşama geçiş ve siyasal partiler arasındaki rekabetin kitlelerin ekonomik ve sosyal

[455] Sandığın kurulmasıyla birlikte, tüm askeri ümera ve zabitlerin maaşlarından %2 oranında kesinti yapılması ve yine Nizamiye Hazinesi tarafından da sandığa %2 oranında katkı sağlanması Osmanlı Devleti'nde primli sosyal sigorta rejiminin ilk adımı olarak değerlendirilebilir. Yunus Özger, "Tanzimat Sonrası Osmanlı Kara Ordusunda Emeklilik İşlemlerine Dair Yapılan Düzenlemeler ve 1881 Tarihli Tekâüt Kanunnamesinin Tahlili", **Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi**, Konya, S.30, s. 208; Orhan, "Tanzimat Sonrası.." s. 198.

[456] Tunçomağ, a.g.e., s.44; Alper, **Türk Sosyal Güvenlik**, s. 8; Gürbüz Ersan, **Türkiye'de Sosyal Güvenlik**, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, İstanbul, 1987, s. 9; Dilik, **Türkiye'de Sosyal Sigortalar**, s.32. Tanzimat dönemi emekli sandıkları ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Özbek, **Cumhuriyet Türkiyesi**, s. 45-47; Yazgan, **Meseleler**, s. 33.

[457] Martal, a.g.m., s. 35, 42. Ferhat Akyüz, **Türkiye'de Kapitalizmin ve Sosyal Güvencesizliğin İnşası**, Sosyal Araştırmalar Vakfı, İstanbul, 2011, s. 82. Tanzimat sonrası döneminin sosyal sigorta ve sosyal yardım mevzuatı ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz**.** Eyüp Sabri Kala, **Osmanlı Sosyal Güvenlik Hukuku (1865-1923): Sosyal Güvenlik Mevzuatı ve Sosyal Sigortaların Kuruluşu**, Hiperlink Yay., 2018.

[458] Orhan, "Tanzimat Sonrası..", s. 207-208. Ancak yine de bu dönemde, yeni oluşmaya başlayan işçi sınıfının sosyal güvenlik ihtiyaçlarının karşılanması için 1875'te tersane ve telgrafhane işçileri için birer sandık kurulması işçi kesiminin hiçbir şekilde sosyal güvenlik hakkının olmadığı anlamına gelmemelidir. Zira işçiler sosyal güvenlik haklarının elde edilmesinde, Şubat 1872 Beyoğlu Telgrafhane İşçilerinin Grevi ile 1873 ve 1875 tersane işçilerinin grevinin etkili olduğu ve sınıfsal mücadelelerin var olduğu belirtilmektedir. İşçilerin grevler neticesinde Tanzimat dönemi sonrasında elde ettikleri sosyal güvenlik ile ilgili yasal düzenlemelere ilişkin tablo için bkz. Akyüz, a.g.e., s. 84-85, Tablo 2.1.

[459] Özbek, **Cumhuriyet Türkiyesi**, s. 117.

[460] Cumhuriyet'in ilk yıllarında sosyal güvenlik konularının en başında sağlık alanındaki uygulamalar gelmektedir. Bu dönemde halk sağlığına, salgın hastalıklara karşı mücadele ve bunların tedavisine yönelik düzenlemelere rastlanmaktadır. Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. Özbek, **Cumhuriyet Türkiyesi**, s. 89-115.

pozisyonlarına olan duyarlılığı artırırken diğer taraftan özellikle Batı Avrupa'da İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemde yaygınlaşan sosyal güvenlik akımı da Türkiye'de sosyal güvenlik alanındaki gelişmelerle kurumsallaşma faaliyetlerini tetiklemiştir[461]. Tanzimat sonrasında olduğu gibi bu dönemin ilk sosyal güvenlik uygulamaları, çalışma koşullarının en ağır ve zor olduğu madencilik sektöründe görülmektedir. Birinci Meclis tarafından çıkarılan dönemin yasal düzenlemeleri arasında; 28 Nisan 1921 tarihli 114 sayılı "Zonguldak ve Ereğli Havza-i Fahmiyesinde Mevcut Kömür Tozlarının Amele Menafi-i Umumiyesine Olarak Füruhtuna Dair Kanun" ve çalışma hayatını daha da ayrıntılı düzenleyip önceki düzenlemeyi tâdil eden 10 Eylül 1921 tarihli 151 sayılı "Ereğli Havza-i Fahmiyesi Maden Amelesinin Hukukuna Müteallik Kanun" göze çarpmaktadır[462]. 151 sayılı Kanun, sosyal güvenlik ile ilgili önemli düzenlemelere imza atmıştır. Bunlar arasında, işverenlerin hastalanan, kazaya uğrayan işçileri ücretsiz olarak tedavi ettirmesi ve bu amaçla maden ocağı yakınında hastane açma ve doktor bulundurma zorunluluğu ile iş kazasına uğrayan işçiye, kazanın ölümle sonuçlanması durumunda işçinin ailesine, mahkeme kararıyla belirlenecek miktarda tazminat ödeme yükümlülüğü sayılabilir[463]. Bu düzenlemenin bir diğer yönü ise işçilerin ve işverenlerin zorunlu katılımıyla "ihtiyât ve teâvün sandıkları" kurulmasını ve işverenlerin belirli hallerde işçilere zorunlu sağlık yardımı yapmasını öngörmesidir[464].

1.7.2.1. 1961 Anayasası Öncesi Döneme Kadar Sosyal Güvenlik Hakkı

1961 Anayasa'sından önce Sened-i İttifak, 1876 Anayasası, 1921 Anayasası ve 1924 Anayasası'nda anayasal norm olarak sosyal güvenlik hakkına yer verilmemiştir. Bu düzenlemelerde sadece toplumu iktidara/devlete karşı koruma amaçlı düzenlemeler getirilmiştir.1808 tarihli Sened-i

---

[461] Ahmet Makal, "Cumhuriyet'in 80. Yılında Çalışma İlişkileri", **Sosyal Siyaset Konferansları**, S.47, 2004, s.131 vd. Bu dönem içerisinde sosyal güvenlik ile ilgili gelişmeler ve dönemin dinamikleri hakkında ayrıntılı açıklamalar için bkz. Ahmet Makal, **Türkiye'de Çok Partili Dönemde Çalışma İlişkileri:1946-1963**, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, 2002, 391-398.

[462] Saymen, 114 sayılı Kanunun, sosyal sigorta bahsinin henüz olmadığı bir zamanda tüm işçilerin menfaatini korumak maksadıyla metruk tozların satılması suretiyle işçi lehine tahsis olunması düzenlemesi sebebiyle ilk sosyal yardım kanunu olarak kabul etmektedir. Saymen, "Gelişme Temayülleri" s.1078; Aynı yönde, Özbek, **Cumhuriyet Türkiyesi**, s. 120. Bu kanunların çıkarılması, tartışmaları ve içeriğiyle ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Makal, **Tek Partili**, s. 320-328.

[463] Güzel vd., a.g.e., s. 25; Dilik, **Türkiye'de Sosyal Sigortalar**, s. 34.

[464] Mahmut Çolak, **Sosyal Güvenlik Mevzuatı Uygulamaları**, Maliye Postası Yay., Ankara, 2009, s.2. 151 sayılılı Kanun uyarınca 1923'te bir yönetmelik çıkarılmış ihtiyât ve teâvün sandıkları kurulmuş ve daha sonra bu sandıklar "Amele Birliği" adı altında birleştirilmiştir. Bu uygulama açısından 151 sayılı Kanun, sosyal güvenlik alanındaki yazarlarca modern anlamda olmasa da, sınırlı ve ilkel olarak Türkiye'de ilk sosyal sigortanın kurulduğu adım olarak değerlendirilmiştir. Bkz. A. Can, Tuncay, **Sosyal Güvenlik Dersleri**, Ekin Yay., İstanbul, 1982, s. 30; Cahit Talas, **Türkiye'nin Açıklamalı Sosyal Politika Tarihi**, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1992, s. 185; Aynı Yazar, Sosyal Ekonomi, s.375; Tuncay ve Ekmekçi, a.g.e., s. 84; Turan Yazgan, **Türkiye'de Sosyal Güvenlik Sistemi**, İktisadi Araştırmalar Vakfı, İstanbul, 1969, s. 14; aynı yazar, **Meseleler**, s. 33; Tunçomağ, a.g.e., s. 46, 48; Güzel vd., a.g.e, s. 25; Refik Korkusuz ve Suat Uğur, **Sosyal Güvenlik Hukuku**, 6. Baskı, Ekin Yay., Bursa, 2018, s. 43; Altan, **Sosyal Politika**, s. 70; Kadir Arıcı, **Türk Sosyal Güvenlik Hukuku**, Gazi Kitabevi, Ankara, 2015, s. 184. Bu konuda Dilik, Amele Birliği'nin sosyal sigortalar ile arasında yakın bir benzerlik olmasını, Birliğin de aynen sosyal sigortalar gibi zorunluluk ilkesine dayandırmakta ve Birlikçe sağlanan menfaatlerin bazı istisnalar dışında sosyal sigortalar da olduğu gibi, işçiler içinde hak talebi verdiğini ifade etmektedir. Birliğin sağlamakta olduğu sosyal güvenlik hakları ve bu kurumun geliştirilmesi ve genişletilmesinin maden işçilerinin sosyal sigortalardan karşılan riskler dışında sağlayacağı ek menfaatler için bkz. Dilik, **Türkiye'de Sosyal Sigortalar**, s. 35-36.

İttifak anayasal bir düzenleme değil, anayasal bir belgedir. Çünkü içeriğinde devlet iktidarının sınırlandırılmasına yönelik düzenlemeler barındırmaktadır[465]. Söz konusu belgenin yedinci şartında, halkın ve yoksulun korunmasının esas olduğu belirtildikten sonra bu korumanın vergilerde adaleti sağlamakla olacağı belirtilmiştir. Cumhuriyet döneminin ilk iki anayasası olan 1921 ve 1924 Anayasalarında, devraldığı rejim anlayışı gereği sosyal haklar adına hemen hemen hiçbir düzenlemeye rastlanmamaktadır. Özellikle 1924 Anayasası döneme hakim olan klasik liberal gelenek anlayışı çerçevesinde kişi hakları ve siyasi hakları düzenlemiş, çağının diğer dünya anayasalarında olduğu gibi sosyal hakları ayrıca anayasal güvence altına alma yolunu tercih etmemiştir[466]. Söz konusu iki anayasada da sosyal güvenlik hakkı ile ilgili herhangi bir düzenlemeye gidilmemiştir. Nitekim, Türkiye'de sosyal haklarsız dönem[467] olarak da adlandırılan 1960 yılına gelinceye kadar sosyal güvenlik alanında yasa düzeyinde birtakım değişiklikler olmuşsa da, sosyal devletten ve sosyal güvenlik hakkından söz edebilmek için 1960 sonrasını beklemek gerekmiştir. Cumhuriyet döneminden 1961 Anayasası dönemine kadar sosyal güvenlik sahasında yapılmış olan düzenlemelerin başlıcaları şunlardır[468]: 1926 tarihli *Türk Borçlar Kanunu*'nun 112. maddesi[469], 1930 tarihli ve 1593 sayılı *Umumî Hıfzısıhha Kanunu*[470], 1936 tarihli 3008 sayılı *İş Kanunu*[471], 1.1.1946

---

[465] Gözler, **Anayasa Hukuku Dersleri**, s. 13, Özbudun, **Türk Anayasa Hukuku**, s. 25.

[466] Talas, "Sosyal Hakların Evrimi", s. 59; Yolcu, a.g.e., s. 280-281. Tunaya 1924 Anayasası'nın sosyal nitelikli bir anayasa olmadığını ancak buna rağmen 1961 Anayasası kabulüne kadar sosyal güvenlik özelinde hiçbir düzenlemenin yapılmadığı şeklinde anlamamak gerektiğini AYM'nin 1964 yılında verdiği bir kararında 5435 sayılı Emekli Sandığı Kanunu'nun o dönemin en önemli sosyal güvenlik gelişmesi arasında göstermesine atıf yaparak gerekçelendirmektedir. Tunaya, **Siyasî Müesseseler**, s. 721. Bu dönem çalışma hayatındaki hakların tanınamaması veya işçi sigortaların geç kurulmasının arka planında 2. Dünya Savaşı'nın etkileri olduğu yönünde bkz. Kamil Necdet Ar, **Türkiye'de Çalışma İlişkileri (1923-1961)**, Ekin Yay., Bursa, 2013, s. 91-95.

[467] 1961 Anayasası öncesi dönem için bu ifade kullanılmaktadır. Bkz. Gülmez, **Sosyal Haklarsız**, s. 25 vd.

[468] Bu dönemde pek çok sektör ve kişiler için tekaüd sandıkları, nizamnameler ve kanunlar çıkarılmıştır. Konuyu uzatmamak için bunların en önemlilerine değindik. Ayrıntılı bilgi için bkz. Yazgan, **Meseleler**, s. 34-37; Tunçomağ, a.g.e., s. 46; **DPT**, 1991, s. 12. 1930'dan itibaren sosyal güvenlik açısından memur ve müstahdemleri kapsamına alan düzenlemeler ve 1945-1961 yılları arasındaki sosyal güvenlik düzenlemeleri hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Ar, a.g.e., s. 68, 118-125, 180-187. Ayrıca Cumhuriyet'in ilk yıllarından 1936 tarihli İş Kanunu ile ilgili çalışma hayatıyla ilgili tarihi gelişmeler için bkz. Özbek, **Cumhuriyet Türkiyesi**, s. 120-136. Şunu da ilave etmek gerekir ki, Özbek bu dönem açısından Beveridge Planı'nın, dünyadaki ve Avrupa'daki gelişmelerle birlikte savaşın olağanüstü koşulları ile yaygınlaşan ve derinleşen yoksulluk ortamının etkisiyle birlikte 1945 sonrası Türk sosyal güvenlik uygulamalarının üzerinde yeni bir kurumsal nitelik kazanması açısından belirleyici olduğunu belirtmiştir. İlginç bir anekdot olarak ise Nazi Almanya'sından kaçıp Türkiye'nin sahip çıktığı çalışma hayatı ve sosyal politika uzmanı akademisyenlerin, 1948 yılında "İçtimaî Siyaset Konferansları" adı altında sürdürülen işçi-işveren-devlet ilişkileri üzerine yaptıkları araştırmalar, konferanslar ve yayın faaliyetlerinin sosyal güvenlik kavramının ülkemizde modern anlamıyla yerleşmesine önemli katkıları olduğunu aktarmaktadır. Aynı eser, s.143, 160-161. Kessler'in şu cümlesi dikkat çekicidir: "…Bugün garp devletlerindeki sendikalarla bazı kanunlar ücret mukabilinde çalışan insanlara içtimaî emniyet (social security) temin etmek için birbirleriyle yarışmaktadırlar; ve bazı memleketlerde bu hedefe büyük mikyasta varılmış bulunmaktadır."

[469] Buna göre, işverenlerin, işçileri koruma ve gözetme borcundan dolayı iş kazaları bakımından sigorta ettirebilecekleri hüküm altına alınmıştır. Borçlar Kanunu'nda, bu düzenleme haricinde sosyal sigortalara ilişkin herhangi bir hüküm bulunmamaktadır.

[470] Bu kanunun sosyal güvenlik hakkı bakımından en önemli özelliği, belirli sayıda işçi çalıştıran işverenlere, hastalık, iş kazası ve analık hallerinde işçilere sağlık yardımları yapılması konusunda bazı yükümlülükler getirmiş olmasıdır. Dilik, **Türkiye'de Sosyal Sigortalar**, s. 39.

[471] İş Kanunu'nun 7. faslı 100. Maddesinde "Sosyal Yardımlar" başlıklı ve işçinin geleceğini güvence altına almak açısından sosyal güvenlikle alakalı iş kazaları, meslek hastalıkları, analık, yaşlılık, işten kalma, hastalık ve ölüm sigorta kollarını düzenlemiştir. Sonraki maddesinde işçilerin sosyal güvenlik hakkını teminat altına almak için sosyal sigortaları hem zorunlu hem de otomatik olarak düzenlemiştir. Buna göre, "İşçiler, işyerlerine alınmaları ile beraber kendiliğinden

tarihinde işçilerin sosyal güvenliğini sağlamak üzere yürürlüğe giren 4792 sayılı kanun ile *İşçi Sigortaları Kurumu*[472], 1945 tarihli ve 4772 sayılı *İş Kazaları ile Meslek Hastalıkları ve Analık Sigortası Kanunu*, 1949 tarihli ve 5417 sayılı *İhtiyarlık Sigortası Kanunu*, 1949 tarihli ve 5434 sayılı *T.C. Emekli Sandığı Kanunu* ve 1950 tarihli 5502 sayılı *Malûliyet, İhtiyarlık ve Ölüm Sigortaları Kanunu*'dur. 1950 ile 1960 yılları arasında 1957 tarihli ve 6900 sayılı Kanun ile maluliyet, yaşlılık ve ölüm sigortası düzenlenmiş, 1952 yılında çıkarılan *Basın İş Kanunu* ile basın işçileri, 1954 yılında çıkarılan Deniz İş Kanunu ile gemi adamları sosyal sigortalar kapsamına alınmışlardır. Yine bu dönemde sosyal yardım ve sosyal hizmetler alanında ihtiyaç duyulan personelin yetiştirilmesi amacıyla 1957 tarihli 7355 sayılı kanunla Sosyal Hizmetler Enstitüsü kurulmuştur[473].

Bu dönem özelinde sosyal güvenliğin hakkını tamamlayan araçlardan bir diğeri de sosyal yardımlardır. Özellikle genel bütçeden yapılan sosyal yardımlar arasında, askeri ve mülki idarelerden emekli olan kimseler ve onların dul eş ve yetimleri, vatanî hizmet görenler, Türk kültürüne hizmet etmiş muhtaç durumda olanlar, şehit aileler ve yetimleri, yoksul bilim adamları, yoksul asker aileleri, korunmaya muhtaç çocuklar, ve yoksul yaşlılar sayılabilir. Bunun dışında bu dönemde sağlık yardımları ve sağlığın korunmasının da sosyal güvenlik hakkı kapsamında değerlendirilmek suretiyle gerçekleştirildiği görülmektedir. Sağlık yardımları, sosyal sigorta biçiminde yapılan ve ilgililerin parasal katkısı ile yapılan yardımlar şeklinde olabildiği gibi SSK ve Emekli Sandığı'nın üyelerine yaptığı sağlık yardımları da söz konusudur. Bu kurumlara bağlı olmayan yoksul kimselere ise sağlık yardımı giderleri devlet tarafından karşılanan sosyal yardım şeklinde yapılabilmektedir[474]. Bahsedilen bu gelişmelere rağmen 1950'li yıllarda yasal eksiklikler nedeniyle sosyal güvenlik konusunda önemli aksaklıklar meydana gelmiştir. Bunun sonucunda sosyal güvenliğin kesin olarak ve bütün ülkedeki herkesi içine alacak bir şekilde bir anda uygulanmasının mümkün olmadığı ancak kademe kademe ve milli gelirin imkanları göz önünde bulundurularak oluşturulması gerektiği de

---

sigorta olmuş olurlar…Bu hak ve vecibelerinden feragat veya istinkâf edemezler." (m.101). 3008 Sayılı İş Kanunu ile Türkiye'de Sosyal Sigortaların kurulmasını hükme bağlanmıştır. Zira Güzel de bu bağlamda, 3008 sayılı İş Kanunu ile sosyal güvenliğin bugün de geçerli olan temel ilkelerinin 100-107. maddeleri arasında düzenlendiğini ve sosyal güvenlik hakkının temel nitelikleri konusunda bütün ulusal pozitif düzenlemeler ve evrensel insan haklarının benimsediği esasların hüküm altına alındığını belirtmiştir. Ali Güzel, "Cumhuriyet'in 80. Yılında Türk Sosyal Güvenlik Sistemi ve Sorunları" **Sosyal Siyaset Konferansları**, S. 47, 2004, s. 241. Cumhuriyetten sonra, 1936 da çıkarılan İş Kanunu, bugünün koşulları dikkate alındığında yetersiz görünse de, işçilerin o zamandaki iktisadi ve sosyal alanda elde etmeleri dahi hayal olan hakların fazlasını sağlıyordu. Daha sonraki yıllarda, işçi haklarını koruyan ve sosyal güvenliği sağlayan başka kanunlar da, işçinin mücadeleye girmesine gerek kalmadan çıkarılmıştır. Bülent Ecevit, Türkiye'nin İktisadi Kalkınmasında Sosyal Adalet ve Demokratik Devletçilik, **Sosyal Siyaset Konferansları**, S.14, 1963, s. 2. Ecevit değerlendirmesinde, 2. Dünya Savaşı'nın hemen akabinde ülkemizde çıkarılan İş Kanunları ile işçilere tanınan, o zamanın uygar devletlerince de küçümsenmeyecek bir sosyal güvenlik sağlayan işçi sigortaları kurulduğunu belirtmiştir.

[472] 1946 yılından itibaren sosyal sigortalar alanında çıkarılmaya başlanan münferit işçi sigortaları ile bazı işçi kesimlerine sosyal güvenlik hakları tanınmıştı. Daha sonra yetersiz olan bu hükümler tek bir kanun altında 17/7/1964 tarihli ve 506 sayılı *Sosyal Sigorta Kanunu* adı altında 1/2/1965 tarihinden itibaren yürürlüğe girmiştir. 506 sayılı Sosyal Sigortalar Kurumu hakkında ayrıntılı bilgi için A. Gürhan Fişek vd., **Sosyal Sigortalar Kurumu Tarihi 1946-1996**, SSK, Ankara, 1998.

[473] Bu dönem sosyal güvenlik kapsamının genişlemesi ve yapılan düzenlemeler hakkında bkz. **,** Ar, a.g.e., ss. 180-185.

[474] Tunçomağ, a.g.e, s.49-54.

ifade edilmiştir[475]. Sosyal güvenlik tedbirleri, tam istihdam ve işsizlik, yeterli gelir, iş göremezlik, yaşlılık, aile ödenekleri ve aile reisinin ölümü gibi riskler halinde uygulanmaktadır[476]. Bir çok ülkede sosyal güvenlik harcamaları milli gelirin %10'unu bulurken Türkiye'de bu oranın yarısına dahi ulaşılamamıştır. 1945'te yürürlüğe giren Sosyal Sigorta Kanunu'nun uygulamasında ve dönemin sosyal güvenlik konusunda görülen temel eksikliklerin temel başlıkları; uygulama alanının yetersizliği, finansman, işsizlik ve aile yardımlarının kabul edilmemiş olması ve ödenek ile yaşlılık aylıklarının satın alma gücü şeklinde özetlemek mümkündür[477].

1.7.2.2. 1961 Anayasası Dönemi'nde Sosyal Güvenlik Hakkı

Sosyal güvenlik hakkı açısından 1961 Anayasası'nın önceki dönemlerden ayıran en önemli farkı, 1924 Anayasası'nda da yer almayan ve sosyal güvenlik hakkının gerekli ilkelerinden "sosyal devlet"[478] ve "sosyal adalet" kavramlarına ilk kez yer vermiş olmasından kaynaklanmaktadır[479]. 1961 Anayasası'nın sosyal ve ekonomik haklar listesinde dikkati çeken noktalardan biri, mülkiyet hakkının kişisel hakların yer aldığı "Kişinin Hak ve Ödevleri" başlığı altında değil, sosyal haklarla

---

[475] Cahit Talas"Sosyal Güvenlik Meselemiz", **Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi**, S.7, 1955, s. 91.

[476] Talas, "Sosyal Güvenlik Meselemiz", s. 86-91. Talas, günümüzde de hala getirilmemiş olan aile yardımları ile ilgili şu değerlendirmeyi yapmaktadır: Ücret, sosyal güvenlik sistemi içinde yalnızca işin nicelik ve niteliğine göre değil ihtiyaca göre belirlenmelidir. Ücretin ihtiyaçlara göre ayarlanması meselesinde ilk olarak ortaya çıkan mesele, aile ve ailenin çocukları için harcadığı masraflardır. Aile bir cemiyetin esasıdır. Onun sağlam esaslara dayanması, bu masrafların baskısı altında bölünmemesi gerekir. Ailenin bu bakımdan korunması meselesinde işçilerin durumu özel bir dikkate muhtaçtır. Eğer ücret, ki işçinin tek geliridir, ihtiyaç ölçüsünden hareket edilmeden tespit edilmesi halinde baba gibi annenin de ve çok küçük yaşlardan itibaren çocukların da çalışması zarureti ortaya çıkacaktır. Baba, anne ve çocukların ayrı fabrikalarda ve işyerlerinde çalışmaları ve her gün iş sonunda bütün ailenin yorgun olarak eve dönmesi, anne ve babayı sinirli, evi huzursuz hale kor, çocukların ihmal edilmesi olgusunu doğurur ve aileyi parçalanmaya sevkeder. Bir diğer yönden çocuk bir ülkenin geleceğidir. Bu geleceğin sağlıklı ve iyi yetişmiş olması gereklidir. Bunu sağlamak içinde sosyal güvenlik vasıtasıyla millî gelirin bir kısmının yeniden dağıtımında çocukların aileye yükledikleri masrafların göz önünde bulundurulması gerekir. Mademki bir sosyal güvenlik politikası aynı zamanda bir ücret politikasını da içine almaktadır. Ücret seviyesinin tespitinde verim değil, ihtiyaç ölçü olarak kabul edilmelidir. O halde, aile içinde çocuğu da dikkate almak suretiyle ücret ve gelir tamamlanmalıdır. Bugün bütün sosyal güvenlik sistemleri çocuk yardımlarını planlamış ve bunu sosyal güvenlik hakkının en esaslı bir unsuru haline getirmişlerdir. Aynı yer, s. 89-90.

[477] Talas, "Sosyal Güvenlik Meselemiz", s.92-99; Ar, a.g.e., s. 185-187. Sosyal sigorta koruma altına alınmaya muhtaç kimselerin yalnızca İş Kanunu'na tabi işyerinde çalışma şartına bağlanması, o dönem sosyal güvenlik hakkının kişiler yönünden uygulama alanının yatay boyutta yaygınlaştırılamadığını göstermektedir. Bu dönemin eleştirilen bir diğer konusu da, sosyal sigortalar kurulurken henüz sanayileşememiş Türkiye'nin iş kazaları ve meslek hastalıkları sigortasından önce tüm toplumun maruz kalabileceği risklere karşı hastalık ve yaşlılık sigortasının uygulamaya konmaması olmuştur. Bkz. Dilik, **Türkiye'de Sosyal Sigortalar**, s. 42-43.

[478] Özbek, Osmanlı- Türkiye tarihi açısından 19.yüzyılın ilk çeyreğinden başlatarak İkinci Dünya Savaşına kadar uzanan evreyi sosyal devletin oluşum süreci olarak değerlendirmektedir. Ayrıca sosyal güvenlik konusunda da genel bir değerlendirme yapmak suretiyle Cumhuriyet Türkiye'sinde, İkinci Dünya Savaşı sonrasından başlayıp günümüze kadar uzanan süreçte bir dizi kanunla çalışan kesimlerin önemli bir kısmını kapsamına alan bir sosyal güvenlik sisteminin olduğu kanaatindedir. Bkz. Nadir Özbek, "Osmanlı'dan Günümüze Türkiye'de Sosyal Devlet", **Toplum ve Bilim**, S.92, 2002, s. 22, 29. 1961 Anayasası'nın hazırlanması sırasında Temsilciler Meclisi Genel Kurulu'nda yer alan bazı üyelerin modern sosyal devlet kavramını gerçekleştirmek amacıyla konmuş olan sosyal ifadelerine karşı antipati duydukları yönünde bkz. Kapani, a.g.e., s. 122; Bülent Algan, **Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Hakların Korunması**, Seçkin Yay., Ankara, 2007, s. 250. 1961 Anayasa Tasarısı döneminde sosyal devlet sosyal adalet tartışmaları için bkz. Mehmet Utku Öztürk, **1961 Kurucu Meclisi**, On İki Levha Yay., İstanbul, 2016.

[479] Kaboğlu bu konuyu "Türkiye'de anayasal gelişmeler haritasında 1961 Anayasasında 1924'ten 'kopma'denebilecek en büyük yenilik, sosyal haklar' bakımından kendini göstermektedir." cümlesiyle özetler. Bkz. İbrahim Ö. Kaboğlu, "Anayasa'da Sosyal Haklar Alanı ve Sınırları", **Anayasal Sosyal Haklar: Avrupa Sosyal Şartı, Karşılaştırmalı Hukuk ve Türkiye**,. İbrahim Ö. Kaboğlu (Ed.), İstanbul, Legal Yay., 2012, s. 15.

birlikte düzenlenmesidir. Halbuki bu hak, 1924 Anayasası'nın esin kaynağı olan Fransız Bildirgesi'nde doğal hak olarak kabul edilmekteydi.

Aslında sosyal sigorta konusunda Avrupa ülkelerinde başlatılan adımlar, Türkiye'de de etkilerini hissettirmeye başlamış ve 1945 yılı ile başlayan ve 1961 yılına kadar geçen dönem "sosyal güvenlik hakkının kuruluş aşaması" dönemi olarak nitelendirilebilir[480]. Bu bağlamda devletin söz konusu aşamaya gelmeden önce Kapani'ye göre, 19. yy'dan başlayarak bu döneme kadar gittikçe hızlanan bu süreç şöyle ifade edilmiştir:

> …bir yandan insan hakları kavramının muhtevasında, öte yandan devletin fonksiyonu anlayışında sosyal yönde bir gelişme ve genişleme göze çarpmaktadır. Bundan sonra insan artık soyut bir varlık olarak değil, fakat içinde yaşadığı toplumun sosyal şartları ile çevrili, 'ihtiyaç sahibi vatandaş' olarak ele alınmaya başlanmıştır. Böylece bireye sadece devletin yersiz müdahalelerine karşı ileri sürebileceği negatif özgürlüklerin değil, ayrıca devletten olumlu bir hareket, bir hizmet ve yardım isteme yetkisini veren pozitif hakların da tanınması yoluna gidilmiştir. Bu gelişmeler neticesinde birey artık insan haysiyetine yaraşır yaşama şartlarını bir 'hak' olarak isteyebilme imkanına kavuşacak ve devlet de bu şartları sağlamak için gerekli tedbirleri almasını gerektirecek yeni düzenlemeleri hayata geçirecektir[481].

Özbek de, devletin sosyal alana müdahalesinin korporatist bir zihniyet ve sınıfsız kaynaşmış bir toplum hayalinin kalıplarından kurtulmak suretiyle çalışma hayatı, sendikalaşma, işçi sigortaları ve sosyal güvenlik eksenli bir rotaya oturmasının bu dönem aralığında mümkün olduğunu belirtmiştir[482]. Gülmez ise 1961 Anayasası'nın sosyal karakterini şöyle açıklamaktadır:

> 1961 Anayasası'nın, hem benimsediği insan hakları ve sosyal haklar yaklaşımı, hem de sosyal haklara ilişkin maddi içeriği yönlerinden 1876'dan 1982'ye uzanan evrim sürecinde ayrı bir yeri ve önemi vardır. Kuşkusuz bu saptama, sosyal haklarda eksikliklerinin, yaklaşım ve içerik olarak eleştiriye açık yönlerinin bulunmadığı anlamına gelmez. Ama, kabul edildiği dönemin koşulları ve sosyal hakların II. Dünya Savaşı sonrası uluslararası insan hakları alanında gösterdiği gelişme düzeyi, daha açık bir anlatımla sosyal haklara ilişkin evrensel ve bölgesel düzeylerde var olan kaynakların sınırlı oluşu göz önüne alındığında, nesnel bir değerlendirmeyle 1961 Anayasası'nın sosyal hakları 'insan hakları'olarak gördüğü, bölünmezlik ilkesini açık dille vurguladığı, sosyal devletle doğrudan bağını kurduğu, amacın da sosyal adalet olduğu, dolayısıyla bu alanda bir kilometre taşı sayılması tartışmasızdır[483].

---

[480] Ar, a.g.e., s. 119.

[481] Kapani, a.g.e., s. 52, 54. Aynı yönde, Yolcu, a.g.e., s. 283. Ayrıca Akad, hak/özgürlük ilişkisi çerçevesinde bu konuyu yorumlarken hak/görev ilişkisinin de sürece dahil olduğundan hareketle yeni haklar kategorisi döneminde birey tarafından ileri sürülebilen talepler, devlete görev olarak yükümlülükler getirmektedir. Bu ise hak kavramının iki yönlü fonksiyonunu ortaya çıkarmaktadır. Bu aşamadan sonra devletin görevi ile kişinin ödevi; hak olgusunun, özgürlükten ileriye ödev-görev ikilemini barındırdığı , uygulamaya taşınabilmesi için maddi olanakların iktidar eliyle düzenlenmesi gerektiği ve toplum şartlarının baskısından özgürleşebilmesinin de ancak bu yolla mümkün olduğu ifade edilmiştir. Akad, **1961 Anayasası**, , s. 21, 24.

[482] Özbek Nadir, "Osmanlı'dan Günümüze..", s. 20. 1961 Anayasası'nın sosyal haklara ilk defa yer vermesinin toplumsal ve siyasi gerekçeleri hakkında bkz. Mümtaz Soysal, **100 Soruda Anayasanın Anlamı**, 11. Baskı, Gerçek Yayınevi, İstanbul, 1997, s.67-68; Tanör, **Sosyal Haklar**, s. 157-158, 165.

[483] Gülmez, **Sosyal Haklarsız**, s. 27.

Sosyal devlet ve onun tamamlayıcısı olan sosyal güvenlik hakkının anayasal zeminde tanınması ile ulaşılmak istenen asıl hedef insanları daha özgür kılmaktır[484]. Tunaya'nın da bu konuda, sosyal devletin gelişiminde büyük rolü olan ünlü İngiliz politikacı William Beveridge'in İngiltere'de radikal bir sosyal güvenlik reformuna zemin hazırlayan 1941 tarihli ünlü raporuna değinerek işaret ettiği gibi "kapitalizmin ulaştığı aşama insana oy hakkı tanımış fakat güvenliği esirgemiştir. Soyut bir hürriyet anlayışı insan hayatı için artık bir garanti değildir. Çünkü insan Beveridge'in tarihe geçen ünlü nitelendirmesinde yoksulluk, hastalık, cehalet (bilgisizlik) sefalet (pislik) ve işsizlik diye saydığı beş canavarla karşı karşıyadır."[485] Ancak insan tek başına bu canavarlarla savaşamaz. Bu bakımdan sosyal devletin ve sosyal güvenliğin gelişiminde "bireyin maddî ve manevi gelişmesinin gerçekleştirebilmesinin tek başına onun hak ve özgürlüklerini yasal çerçevede kullanabilmesiyle özgür olsa da mutlu olmaya yetmediği, devletin tüm kişilerin gelişmesini sağlamak için maddî koşulları hazırlaması gerektiği" zamanla anlaşılmıştır[486]. Böylece insanın tek başına savaşamayacağı bu canavarlarla baş edebilmek için yardımcı olacak toplum ya da onun siyasi örgütü Devlet olacaktır. Devleti de temsil eden siyasi iktidarın bu mücadelede kişiyi yalnız bırakmaması en başta gelen görevi sayılmıştır. Bundan dolayı Devlet, kişiyi verdiği mücadelede ne bir bahşiş ne de sadaka olarak destekleyecektir; vatandaş devletinden bu desteği ve koruyuculuğu bir hak olarak isteyebilecektir; ve bu hakkın adı da yoksulluğu ortadan kaldıracak en önemli araçlardan olan sosyal güvenliktir[487]. Bu noktada sosyal güvenlik hakkının 1961 Anayasası'nda anayasal norm olarak yer almasının ne kadar önemli olduğu da tartışma götürmez bir gerçektir. Sosyal güvenlik hakkının insanlar için ne kadar önemli olduğunu destekler mahiyette Örücü bu durumu şöyle ifade etmiştir:

> Beveridge'e göre sosyal güvenlik siyasî bir sorun değildir, ne sosyalisttir ne kapitalisttir, yalnızca aklı selim yoludur. Temel amacı "yaşamayı mümkün kılacak bir asgari gelirin" sigorta yoluyla devlet tarafından garanti edilmesidir. Bazı hizmetler bu amacı hak şeklinde sağlarken bazıları gelirin yeniden dağıtımı şeklinde gerçekleştirmektedir[488].

---

[484] Göze, **Sosyal Devlet**, s. 209.

[485] Tunaya, **Siyasi Müesseseler**, s.529.

[486] Göze, **Sosyal Devlet**, s. 209. Bu konuda benzer argümanlar içeren 1961 Anayasası'nın sosyal ve ekonomik haklar ve ödevlerle ilgili genel gerekçesine bakılabilir.

[487] Tunaya, **Siyasi Müesseseler**, s. 529; Yolcu, a.g.e., s. 288. Ancak bu konuda sosyal hakların anayasalara yeni girdiği bir dönemde Pound, Hizmet Devletinin karşılayacağı arzuları "hak" şeklinde adlandırdığını ve Anayasalar yoluyla bireylere cömert vaatlerde bulunmasının siyasal politika çıkarları lehine uygulanmamalarının göz ardı edilmesi anlayışına iteceğinden dolayı Anayasal yapıyı zayıflatacağını ve garanti altına alınmış hakların Anayasal bir beyanname ile yapılmasının Anayasaları saçmalığa (farce) düşüreceğini, nasıl olsa herhangi bir hükümetin herkesi (tüm dünyayı) fakirlik esaretinden kurtaramayacağını ifade ederek böyle bir yönteme karşı çıkmıştır. Ayrıca devamında "Hiç kimse Batı dünyasını öngörebileceğimiz bir zamanda, dünyanın geri kalanı için tam bir sosyal güvenlik sağlayabileceğine cidden inanmamaktadır; ki bu kesimin büyük bir kısmı çoğunlukla açlığın eşiğine yakın yaşamaktadır." cümlesiyle günümüz sosyal güvenlik hakkının geldiği noktayı o zamandan tahmin etmiştir. Roscoe Pound, "The Rise of the Service State and Its Consequences", **Selected Readings in Modern Economics** (içinde), Schottland, 1952, s. 527-528.

[488] Örücü, **Konut**, s. 16-17. Azrak ise, 1961 Anayasası sistemi çerçevesinde Sosyal Devletten anlaşılması gereken şeyin kısaca "Sosyal adalet (ki kişinin asgari varlığı ile devletin bunu sağlamak hususundaki yükümlülük arasında ahenkli bir uygunluk demektir) prensibine dayanan devlet olduğunu; her sosyal tabaka ve gruba onlara ait hakları tanıyan bir (inkısam)

Tanör, 1961 Anayasası'nın getirdiği en önemli yenilik olarak "Anayasanın üstünlüğü ve bağlayıcılığı" ilkesine dikkat çekerek konuya farklı bir açıdan bakılması gerektiğine işaret etmektedir. Şöyle ki, anayasa hükümleri, bu dönemin yeniliği olarak sayılan Anayasanın üstünlük ve bağlayıcılığı ilkesiyle bütün organ ve kuruluşların üstüne çıkarılmıştır. Bu ilkenin gerçek bir anlam ifade edebilmesi için de, yasaların anayasaya uygunluğunu denetleyecek bir Anayasa Mahkemesi kurulmuştur. Dolayısıyla bundan sonra üstünlük şu ya da bu organda değil doğrudan doğruya anayasanın kendisindedir[489]. Bu bağlamda 1961 Anayasası hükmü olarak sosyal güvenlik hakkının ve bu hakkın gerektirdiği ilkelerin anayasada yer almasının kıymeti "anayasanın üstünlüğü ve bağlayıcılığı" ilkesiyle bir kez daha pekiştirilmiştir.

Türkiye gibi gelişmekte olan bir ülke için sosyal devlet ilkesinin gelişmiş ülkelerdeki refah devletinden farklı şekilde yorumlayanlar da bulunmaktadır. Bu görüşte olan Kapani'ye göre Türkiye gibi az gelişmiş ve henüz kalkınmamış ülkelerde "sosyal güvenlik ve sosyal adalet konularını birinci plana alarak bütün dikkatleri bunlar üzerinde toplamak, fakirlik ve yoksulluğun paylaşılmasından başka bir sonuç yaratmayacaktır. Asıl mesele, yatırımları toplum yararının gerektirdiği önceliklere yöneltmek, millî geliri arttırmak suretiyle ekonomik kalkınmayı gerçekleştirmektir"[490].

1961 Anayasası, gerek başlangıç kısmında, gerek "Sosyal ve iktisadî haklar ve ödevler" başlıklı üçüncü bölümünde sosyal güvenlik kavram ve düşüncesine yönelik dikkate değer hüküm ve ifadeler içermektedir[491]. Sosyal güvenlik hakkı ile bağlantılı olan Anayasa normlarını kısaca özetlersek: Anayasa "Başlangıç" kısmında "…İnsan hak ve hürriyetlerini, millî dayanışmayı, sosyal adâleti, ferdin ve toplumun huzur ve refahını gerçekleştirmeyi ve teminat altına almayı mümkün kılacak demokratik hukuk devletini bütün hukukî ve sosyal temelleriyle kurmak…"tan, 2. maddesinde devletin nitelikleri arasında *"sosyal devlet*" ilkesinden, başlangıç bölümünde sayılan "sosyal adalet"in sosyal devlet ilkesini tamamlayan bir ilke olduğundan, 10. maddenin 2. fıkrasında ise "kişinin temel hak ve hürriyetlerini, fert huzuru, sosyal adalet ve hukuk devleti ilkeleriyle bağdaşmayacak surette sınırlayan siyasî, iktisadî ve sosyal bütün engelleri kaldıracağı; insanın maddî ve manevi varlığının gelişmesi için gerekli şartları hazırlayacağı" hükmünden bahsedilmiştir. 48.

---

dağıtım ilkesine dayandığını ve Sosyal Devletin bu görevini sadece sosyal güvenliği sağlayan bir takım kurumlar vasıtasıyla değil, aynı zamanda yardıma muhtaç olan kesimlere yardım elini uzatarak onları sefaletten kurtarmak suretiyle yerine getirdiğini" ileri sürerek ifade etmiştir. Bkz. A. Ülkü Azrak, "Sosyal Devlet ve 1961 Türk Anayasasının Sistemi", **İÜHFM**, XXVII (1-4), 1961, s. 209-210.

[489] Bülent Tanör, **İki Anayasa 1961-1982**, 5. Baskıdan Tıpkı Basım, On İki Levha Yay., İstanbul, 2019, s. 12-14. Soysal bir eserinde, "sosyal haklar devleti ekonomik ve sosyal hayata seyirci kalmaktan çıkarmakta, kendine yeni ödevler yüklemekte ve böylece ortaya çıkan Sosyal Devlet, vatandaşları hırçın hayat koşulları karşısında tek başlarına bırakmayıp onların refahını sağlamaya çalışmaktadır." ifadesiyle hakların Sosyal Devletten önce gelen unsurlar olduğu kanaatini yansıtmaktadır. Mümtaz Soysal, **Anayasaya Giriş**, 3. Baskı, İmge Kitabevi, Ankara, 2011, s. 85. Örücü, **Konut**, s. 23, dn. 80.

[490] Kapani, a.g.e., s. 122.

[491] Elbir, Anayasa'nın tamamının bir arada yaşayan vatandaşların temel hakları bakımından bir sosyal güvenlik yasası olarak kabul edilebileceğini belirtmiştir. Halid Kemal Elbir, **Sosyal Güvenlik Hukuku Notları, Fasikül 1**, 1979/1980 Ders Yılı, Fatih Gençlik Vakfı, İstanbul, 1980, s. 6.

maddesinde *"Sosyal Güvenlik"* başlığı altında sosyal güvenlik hakkı düzenlenmiştir. Bu maddeye göre: "Herkes; sosyal güvenlik hakkına sahiptir. Bu hakkı sağlamak için sosyal sigortalar ve sosyal yardım teşkilatı kurmak ve kurdurmak Devletin ödevlerindendir."

Evrensel hukuk ve geniş anlamda sosyal güvenlik hakkı anlamında sosyal güvenlik içinde yer aldığı kabul edilen "Sağlık Hakkı" ise, 49. maddede düzenlenmiştir. Buna göre: "Devlet, herkesin beden ve ruh sağlığı içinde yaşayabilmesini ve tıbbî bakım görmesini sağlamakla ödevlidir. Devlet, yoksul veya dar gelirli ailelerin sağlık şartlarına uygun konut ihtiyaçlarını karşılayıcı tedbirleri alır."

Son olarak 1961 Anayasası'nın sosyal haklara dair en çok tartışılan ve uyuşmazlıklarda en çok referans alınan, "Devletin İktisadî ve Sosyal Ödevlerinin Sınırı" başlıklı 53. madde, "Devlet, bu bölümde belirtilen iktisadî ve sosyal amaçlara ulaşma ödevlerini, ancak iktisadî gelişme ile malî kaynaklarının yeterliği ölçüsünde yerine getirir." hükmüyle sosyal hakların sınırını çizmektedir. 1961 Anayasası, kendinden sonra gelecek 1982 Anayasası'nın da benzer biçimde tekrarlayacağı gibi (m.65), devletin ekonomik ve sosyal ödevlerinin sınırına yönelik bu hükmün gerekçesinde "Sosyal Devletin üzerine aldığı geniş ölçüdeki ödevler, şüphesiz ki, onun her şeyi yapmak isterken hiçbir şey yapamaz duruma düşmesi sonucunu doğurmamalıdır." ifadesiyle sosyal ve ekonomik hakların fiilen gerçekleşmesinin Türkiye gerçekleri ile sınırlı olduğunun altı çizilmiştir[492]. O dönem açısından bu maddenin eleştirildiği noktalar şu şekilde özetlenebilir: Sosyal hakları gerçekleştirmeyen iktidarlara bir sığınma imkânı sağlaması, sosyal bir politikanın uygulanmamasını meşru kılması, Anayasaya aykırılık sorununu büyük ölçüde ortadan kaldırması ve Anayasa normları değil iktidarın program ve vaatlerini ön plana çıkarması hususlarıdır[493].

1961 Anayasası'nda bu düzenlemeleri sosyal güvenlik açısından yorumlayacak olursak; Anayasa'nın Başlangıç kısmında, kişinin ve toplumun huzur ve refahının güvence altına alınması dar anlamda sosyal güvenlik hakkına, millî dayanışma ifadesi ile geniş anlamda sosyal güvenlik hakkına yer verildiği görülmektedir[494]. Anayasa'nın 48. maddesinde sosyal güvenliğin ne anlama geldiğine ilişkin herhangi bir açıklamaya rastlanmamaktadır. Bu maddenin izahında Elbir[495], 1961 Anayasası'nın sosyal güvenliğe sahip olmayı bir hak olarak kabul etmek suretiyle sosyal güvenlik hakkını anayasal haklar arasına soktuğunu, sosyal güvenlik hakkının geniş kapsamlı, genel bir nitelik taşıdığını, herkesin bu hakka sahip olması gerektiğini ve sosyal güvenliğin kişiler için bir hak iken, bunun gerçekleşmesinin Devlet için bir ödev olduğunu ifade etmektedir. Yani sosyal güvenlik bir hak olarak Türkiye'de ilk kez 1961'de anayasal güvenceye kavuşmuş ve herkesin sosyal güvenlik

[492] Kazım Öztürk, **İzahlı, Gerekçeli, Anabelgeli ve Maddelere Göre Tasnifli Bütün Tutanakları ile Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, C.II**, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., 1966, Ankara, s.2140, Akt. Yolcu , a.g.e., s. 292.

[493] Tanör, **Sosyal Haklar**, s. 374.

[494] Elbir, a.g.e., s. 6, 12.

[495] Elbir, a.g.e., s. 7.

haklarına sahip olduğu, bu hakların sağlanması amacıyla sosyal sigortalar ve sosyal yardım örgütlerinin kurulmasının devletin bir görevi olduğu vurgulanmıştır[496]. 1961 Anayasası'nda benimsenen sosyal güvenlik hakkının aynen İHEB'in 22. maddesinde yer alan ilkeleri kabul ettiğinden hareketle Akad[497], "sosyal güvenlik artık bir haktır ve kişiye tanınmış sosyal bir hak niteliğindedir ve bu hak karşılığında Devlet'e de görev yüklemektedir" ifadesiyle bu hakkın insan hakları niteliğine vurgu yapılmıştır. O dönem Türkiye'nin sosyal durumu ve devletin bazı unsurlarının değerlendirildiği Anayasa Mahkemesi kararlarında, sosyal devletin iki yapısal unsuru sosyal adalet ve sosyal güvenlik olarak karşımıza çıkmaktadır[498]. Genel olarak 1961 Anayasası dönemi açısından sosyal güvenlik hakkına çok fazla değer verildiği hem yargı organları kararlarında hem de doktrinde görülmektedir. Ancak Anayasal norm olarak ilk kez devletin sosyal devlet olarak kabul edilmesi, sosyal güvenlik hakkının vatandaşlara ne kadar sunulabildiği ve uygulamada gerçekleştirildiği dönemin şartları açısından değerlendirildiğinde soru işaretidir.

1.7.2.3. 1982 Anayasası Dönemi'nde Sosyal Güvenlik Hakkı

Bu dönem açısından da sosyal güvenlik hakkına önemli misyonlar biçilmiştir. Şunu ifade edelim ki, sosyal alana ilişkin anayasal kuralların belirlenmediği bir toplumda ilkeli sosyal politikalar üretebilme olasılığı çok zayıftır[499]. Bu bağlamda Anayasa'nın 5. maddesi;

> Devletin temel amaç ve görevleri,… kişilerin ve toplumun refah, huzur ve mutluluğunu sağlamak; kişinin temel hak ve hürriyetlerini, sosyal hukuk devleti ve adalet ilkeleriyle bağdaşmayacak surette sınırlayan siyasal, ekonomik ve sosyal engelleri kaldırmaya, insanın maddi ve manevi varlığının gelişmesi için gerekli şartları hazırlamaya çalışmaktır.

hükmünün ortaya koymuş olduğu devletin temel amaç ve görevleri ile bunların gerçekleştirilmesini sosyal ekonomik ve manevi açıdan sağlayacak olan ilke sosyal güvenlik hakkıdır.

Bir sosyal hakka eşlik eden veya yetki veren kurallar, o hakkın doğrudan uygulanabilir olmadığını ve o hakkın belirli unsurların uygulanması için kanunla düzenlemeye ihtiyaç olduğunu bize göstermektedir[500]. İkinci kuşak haklar, bir özgürlük ve serbestiden ziyade devletten bir

---

[496] Bulut, **Sosyal Haklar**, s. 152; Çayıroğlu, a.g.e., s. 23.

[497] Akad, **Sosyal Güvenlik**, s. 34.

[498] Tarık Zafer Tunaya, **Çağdaş Anayasalarda Ekonomik ve Sosyal Haklar ve Ödevler (Uluslararası Seminer)** 5-6-7 Şubat 1982 İstanbul AKM, İİTİA, Ekonomi Fakültesi Yay., İstanbul, 1982, s. 133.

[499] Bertil Emrah Oder, "Devletin Olumlu Edimini Gerektiren Sosyal Haklar Anayasal Düzeyde Korunması ve Yargısal Tutumlar", **Galatasaray Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, İHEB'in 60. Yılında Türkiye'nin İnsan Hakları Sorunları, 2008 (1), s. 201.

[500] Oder, "Olumlu Edim", s. 207. Aynı görüşe sahip Gökçeoğlu, sosyal güvenlik hakkının anayasal düzeyde tanınmasının yasama erkini yasal düzenleme yapmaya zorlayamayacağı gibi bireylere bu hakkını yargı yoluyla talep etme hakkını da vermediğini ancak sosyal güvenlik hakkının yasalarla güvence altına alınmış olması ve uluslararası düzenlemelerin de

hizmet/edim isteme yetkisi sağlayan haklar olarak gelişmeye başlamıştır. Çalışma hakkı, sendikal haklar, sosyal güvenlik hakkı, sağlık hakkı, parasız öğrenim hakkı, konut hakkı ikinci kuşak hakların veya sosyal hakların en önemlileri arasında sayılmaktadır. Üçüncü kuşak haklar ise dayanışma hakları (çevre, gelişme ve barış gibi) olarak bilinmektedir. Sosyal hakların uygulanması ve gerçekleşmesi için devletin olumlu edim/fiil zorunluluğu vardır[501]. Sosyal güvenlik hakkı da bir sosyal hak olmasının gerekliliği olarak Anayasamızda tanınmış olmasına karşın doğrudan uygulanabilir bir hak ve talep yetkisi içerebilmesi için anayasal norm düzeyinde kanuni düzenleme içinde yer alması gerekmektedir.

Madde gerekçesinde şu ifadelere yer verilmiştir:

> Sosyal güvenlik hakkı çalışanların yarını, güvencesidir. Devlet, esasen gerekli teşkilatı kurmuştur. Maddede kurulması öngörülen teşkilatın modernleştirilmesini, rasyonel çalışmasını sağlamak Devlet tarafından gerçekleştirilecektir. Sosyal güvenlik haklarının geliştirilmesi şüphesiz ekonomik gelişme çerçevesi içinde, ekonomik istikrar içinde gerçekleşebilir. Devlet, bu gereğe de riayet etmelidir.

1982 Anayasası da, 1961 Anayasası gibi, sosyal güvenlik hakkını anayasal bir hak olarak belirtmiş ve ayrıntılı bir biçimde Anayasa'nın üçüncü bölümünde, "Sosyal ve Ekonomik Haklar ve Ödevler" içerisinde X. kısımda "Sosyal Güvenlik Hakları" başlığı altında düzenlenmiştir. Anayasamız, çağdaş anlayış çerçevesinde, üç madde halinde "Sosyal Güvenlik Hakları" başlığı altında sosyal güvenlik ilkesini düzenlemiştir. Anayasa'nın 60. maddesine göre, "Herkes sosyal güvenlik hakkına sahiptir." cümlesiyle hakkın tanındığı ortaya konmuştur. Anayasa'nın 60. maddesinin ikinci cümlesinde "Devlet, bu güvenliği sağlayarak gerekli tedbirleri alır ve teşkilatı kurar." Maddenin gerekçesinde sosyal güvenlik hakkı, çalışanların geleceğinin güvencesi olarak nitelenmiş, devletin bu alandaki örgütü kurmuş olma, teşkilatın modernleştirilmesini, rasyonel çalışmasını sağlama yükümlülüğü ve sosyal güvenlik hakkının geliştirilmesinin şüphesiz ekonomik gelişme ve ekonomik istikrar içinde gerçekleşebileceği ifade edilmiştir[502].

61. maddesi sosyal güvenlik açısından özel olarak korunması gerekenleri numerus clasus (sınırlı sayı) yöntemiyle tek tek belirtmiştir. 1982 Anayasası'nın bu hükümle sosyal yardım ve hizmetlere 1961 Anayasası'na göre daha özel ve geniş yer vermesi ileri bir adım olarak ifade edilmiştir[503]. Bu özel kişiler arasında "harp ve vazife şehitlerinin dul ve yetimleri", "malul ve

---

bağlayıcı etkisiyle yargı organları önünde dava edilebilir niteliğe sahip olduğunu belirtmektedir. Bkz. Gökçeoğlu, **Sosyal Güvenlik Hakkı**, s. 84-85.

[501] Aziz Çelik, Sendikal Haklar: Uluslararası Çalışma Hukuku ve Türkiye'nin Uyumsuzluğu, **Disiplinlerarası Yaklaşımla İnsan Hakları**, Selda Çağlar (Ed.), Beta Yayınları, İstanbul, 2010, s. 255-332.

[502] Anayasanın gerekçeli metni için bkz. https://acikerisim.tbmm.gov.tr/xmlui/bitstream/handle/11543/1169/200901027.pdf 18.04.2020.

[503] Güzel vd., a.g.e., s. 30. Gökeçeoğlu, sosyal güvenlik hakkının ülkemizde yaşama geçmediği gerçeğinden hareketle farklı risk grubu oluşturan engelliler için ayrı bir maddede düzenlenmesini olumlu bir yaklaşım olduğunu belirtmektedir. Ancak,

gaziler", "sakatlar/engelliler", "yaşlılar" ve "korunmaya muhtaç çocuklar" bulunmaktadır. 62. maddesi ise devlete, yabancı ülkelerde çalışan Türk vatandaşlarının sosyal güvenlik haklarının sağlanması konusunda ödevler yüklemiştir[504].

Sosyal hakların anayasada yer almasının o hakka ne gibi avantajlar sağlayacağı akla gelen ilk sorulardan biridir. Sosyal haklar özelinde sosyal güvenlik hakkının 1982 Anayasası içerisinde özellikle maddeler halinde yer bulması, başta bu hakkın önemli bir temel hak olduğu anlamına gelmektedir[505]. İkinci olarak sosyal alana ilişkin anayasal kuralların belirlenmediği bir toplumda ilkeli sosyal politikalar üretme olasılığı da oldukça zayıftır[506]. Bu bağlamda Anayasa'nın 5. maddesi "Devletin temel amaç ve görevleri,… kişilerin ve toplumun refah, huzur ve mutluluğunu sağlamak; kişinin temel hak ve hürriyetlerini, sosyal hukuk devleti ve adalet ilkeleriyle bağdaşmayacak surette sınırlayan siyasal, ekonomik ve sosyal engelleri kaldırmaya, insanın maddi ve manevi varlığının gelişmesi için gerekli şartları hazırlamaya çalışmaktır." hükmünün ortaya koymuş olduğu devletin temel amaç ve görevleri ile bunların gerçekleştirilmesini sosyal ekonomik ve manevi açıdan sağlayacak olan ilke sosyal güvenlik hakkıdır.

1982 Anayasası'nın özellikle 24 Ocak 1980'de uygulamaya konan ekonomik programın etkisiyle gerek yer vermediği sosyal normlarla gerekse düzenlediği sosyal normları ele alış şekliyle 1961 sosyal devlet anlayışının gerisinde kaldığı kanaati yaygındır[507]. Askeri darbenin toplumu

---

söz konusu maddenin düzenleniş biçiminde engelliler hak sahibi bireyler değil de sosyal güvenlik açısından korunması gereken kişiler olarak ele alındığından bu konuda devlete görev yüklenmesi, bu kişilerin hak sahibi olarak sosyal güvenlik hakkı içinde değerlendirilmeyip devlete borçlu bireyler olduğu anlayışını yansıtması açısından eleştirilmektedir. Bkz. Şebnem Gökçeoğlu Balcı, "Sosyal Dışlanma Kavramı Bağlamında Engellilerin Sosyal Güvenlikten Dışlanması", **Galatasaray Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, 2009/2, 44 vd.

61. Madde hükmü şöyledir: "Devlet, harp ve vazife şehitlerinin dul ve yetimleriyle, malûl ve gazileri korur ve toplumda kendilerine yaraşır bir hayat seviyesi sağlar.

Devlet, sakatların korunmalarını ve toplum hayatına intibaklarını sağlayıcı tedbirleri alır.

Yaşlılar, Devletçe korunur. Yaşlılara Devlet yardımı ve sağlanacak diğer haklar ve kolaylıklar kanunla düzenlenir. Devlet, korunmaya muhtaç çocukların topluma kazandırılması için her türlü tedbiri alır.

Bu amaçlarla gerekli teşkilat ve tesisleri kurar veya kurdurur."

[504] **62. Madde** hükmü şöyledir: "Devlet, yabancı ülkelerde çalışan Türk vatandaşlarının aile birliğinin, çocuklarının eğitiminin, kültürel ihtiyaçlarının ve sosyal güvenliklerinin sağlanması, anavatanla bağlarının korunması ve yurda dönüşlerinde yardımcı olunması için gereken tedbirleri alır."

[505] Güzel vd., a.g.e., s. 30. VI. Beş Yıllık Kalkınma Planı Özel İhtisas Komisyonu Raporu'nun sosyal güvenlik ve sağlık hizmetleri ile ilgili kısmında, çalışma hayatının gelişmesi ile birlikte kişilerin gelirlerinin artması ve sosyal yardımlardan yararlanma imkanlarının gelişmesinin onları çalışma hayatlarının yaşlılık, malullük ve ölüm gibi nedenlerle sona ermesi halinde sosyal güvenliklerinin düşünülmesi aşamasına getirdiğinden hareketle devletin bu konuda bireylerin ve onların ailelerinin geleceklerini garanti altına almak için anayasal düzeyde bu hususta kurumlar kurulmasının ne derece önemli olduğu ve 1982 Anayasası'nda bu konuda ciddi adımların atıldığı dile getirilmiştir. Bkz. DPT, **VI. Beş Yıllık Kalkınma Planı ÖİK Raporu**, Sosyal Güvenlik ve Sağlık Hizmetlerinin Rasyonalizasyonu, Başbakanlık DPT, Yayın No: DPT: 2274-ÖİK: 391, Ankara, 1991, s. 8 vd.

[506] Oder, "Olumlu Edim" s. 201.

[507] Kara, **Sosyal Devlet**, s.262-264; Yolcu, a.g.e., s. 301. İki Anayasayı kıyaslayan Kaboğlu, 1982 Anayasası'nda; sosyal haklar alanında insan hakları yaklaşımı yerine daha çok program hükümler şeklinde düzenleme yapıldığını, Devletin normatif yükümlülüğünün gevşetildiğini, sosyal hakları sınırlama imkanının arttırıldığını ve anayasal hak ve özgürlüklerin

yeniden inşa etme ideolojisi amacıyla bu anayasayı yazdığı için haliyle sosyal güvenlik hakkı da bu olumsuz tutumdan etkilenmiştir[508].

Sosyal devlet ilkesinin (AY. md. 2) gereği olan düzenleme görevinin genişliği ve belirsizliği nedeniyle kural olarak yasakoyucu için sosyal edimleri belirli bir çerçevede garanti etme yükümlülüğü yoktur. Nitekim sosyal haklara ilişkin maddelerdeki sınırlayıcı ve yasaklayıcı kayıtlar yeterli görülmeyerek, Anayasa'nın en can alıcı ve doktrinde de en tartışmalı maddesi olarak nitelenen 65. maddesine göre devletin bu alandaki görevleri, mali kaynakların yeterliliği ölçüsü ile sınırlı tutulmuştur[509].

Uluslararası metinlerde kabul edildiği gibi ülkemizde de sosyal güvenlik hakkı herkes için kabul edilmişken, sosyal güvenlik politikalarının gerçekleştirilmesinde, sorumluluğun asıl sahipleri hakkın öznesi olarak "herkes" ifadesini kullanmaktan kaçınmaktadır[510]. Yani sosyal haklardan olan sosyal güvenlik hakkının herkesin hakkı olduğu kanun metnine ya da anayasaya yazmakla bu hakkın herkes tarafından kullanılmasını beraberinde getirmemektedir[511]. Ancak anayasal düzenlemenin tüm toplumu sosyal güvenlik şemsiyesi altına alma hedefi hem anayasanın hem de sosyal güvenliğin tüm toplumun bireylerini yaygınlaştırılması ilkesi gereği ortak amacıdır. Ayrıca çağımızın sosyal gerçekleri bakımından da sosyal güvenliğin kapsamı kişiler ve sosyal riskler açısından genişleme eğilimindedir. Örneğin kişiler açısından 5510 sayılı Kanun ile genel sağlık sigortası kabul edilmiş ve bu düzenleme toplumun tüm bireylerinin sağlık hizmetleri açısından sosyal güvenlik kapsamına alınması amaçlanmıştır. Sosyal riskler açısından kapsamın genişlemesi ise, daha önceden çalışma gücünü etkileyen durumlara karşı sosyal sigorta tekniği biçimindeki ilk sosyal güvenlik anlayışı yerine, toplumun tüm bireylerine ekonomik güvence sağlamak anlayışı hakimdir. Bu düşüncenin sonucu olarak, bireyin ekonomik durumunu olumsuz yönde etkileyen olayların çeşidi ve kaynağı ne olursa olsun, primli ya da primsiz sosyal güvenlik rejimleriyle o kimseye ekonomik güvence sağlamak, modern sosyal güvenlik sistemlerinin temel amacı haline gelmiştir. Kısa ve net bir ifadeyle "beşikten mezara" deyimi, sosyal güvenlik hakkının günümüzdeki boyutlarını en yalın bir biçimde

---

güvencelerinin azaltıldığını başlıklar halinde açıklamış; kısaca 1961 Anayasası tercih olarak " sosyal devlet ve sosyal haklar için daha çok devlet" anlayışını seçerken, 1982 Anayasası "kamu düzeni için daha çok devlet" anlayışını seçmiştir. Bkz. Kaboğlu, "Anayasada Sosyal Haklar", s. 16. 1961 Anayasası ile 1982 Anayasası'nın sosyal haklar ile ilgili karşılaştırması için bkz. Yolcu, a.g.e., s. 300-306.

[508] Kaboğlu, "Anayasada Sosyal Haklar", s. 15.

[509] Korkut Kanadoğlu, "Türk Anayasa Hukukunda Sağlık Alanında Temel Haklar", **TBB Dergisi,** S.119**,** 2015, s. 16. Anayasanın 2001 değişikliğinden önce 65. madde "Sosyal ve ekonomik hakların sınırı" başlığı altında "Devlet, sosyal ve ekonomik alanlarda Anayasa ile belirlenen görevlerini, **ekonomik istikrarın korunmasını gözeterek,** malî kaynaklarının yeterliliği ölçüsünde yerine getirir" hükmü yer almaktaydı. 65. madde ile ilgili değerlendirmeler için sosyal güvenlik ile sosyal idare ilişkisi başlığına bkz. 1.5.5.

[510] Faruk Barış Mutlay, **Sosyal Sigorta Yardımlarına Hak Kazanma Koşulları ve Eşitlik İlkesi**, Beta Basım Yay., İstanbul, 2014, s. 33.

[511] Mutlay, a.g.e., s. 33.

açıklamaktadır[512]. Süleyman Demirel, sosyal güvenlik hakkını gerçekleştirmiş bir devlet hayalini şu cümle ile net bir şekilde ortaya koymuştur:

> Müreffeh bir Türkiye istiyoruz. Çalışmak isteyen herkesin iş bulabildiği, kimseye muhtaç olmadan kendisini ve ailesini besleyebildiği, fukaralığı, işsizliği, çaresizliği yenmiş, fertleri bugün korkusundan yarın korkusundan ve gelecek korkusundan; velhasıl her türlü korkudan kurtulmuş, siyasî, iktisadî, sosyal kişiliğini kazanmış, her ailenin insan haysiyetine yaraşır bir evde oturduğu, ileri memleketlerin insanlarının sahip olduğu her şeye sahip olan, kimseye muhtaç olmadan, insan haysiyetine yaraşır bir seviyede yaşayan; hastası doktor ve ilaç bulan, sakatı, ihtiyarı, dulu, yetimi, işsizi sokak ortasında kalmayan; sosyal güvenlik ve sosyal dayanışmayı başarmış bir Türkiye istiyoruz…[513] .

[512] Güzel vd., a.g.e., s. 49-50.

[513] Tanel Demirel, **Adalet Partisi: İdeoloji ve Politika**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2004, s. 282, 295.

İKİNCİ BÖLÜM

2. SOSYAL GÜVENLİK HAKKININ ULUSLARARASI BOYUT KAZANMASI

Sosyal güvenlik hakkının uluslararası boyut kazanması çeşitli tarihi gelişmeler sonucunda gerçekleşmiştir. Bu gelişmeler arasında temel bir insan hakkı olan sosyal güvenlik hakkının uluslararası insan hakları belgelerinde kabul edilmesi, bu hakkın ulusal mevzuatlarda farklı sistem ve politikalar şeklinde yer alması ve yabancı ülkelerde bulunma, çalışma, yaşama veya ikamet etme nedeniyle vatandaşların sosyal güvenlik haklarının korunmasına yönelik uluslararası sözleşmelerin yapılması sayılmaktadır[514]. Ayrıca insan haklarının uluslararası korunması olgusunun, II. Dünya Savaşı sonrasında kurulan hem uluslararası (Birleşmiş Milletler) hem de bölgesel sistem, kuruluş ve teşkilatlar (Avrupa Konseyi, Avrupa Birliği, Amerikan Devletleri Örgütü, Afrika Birliği) ile ortaya çıktığı dikkate alındığında, bu dönemden çok önce kurulan Uluslararası Çalışma Örgütü'nün sosyal güvenlik hakkının etkinleştirilmesine olan katkısını inkar etmek mümkün değildir[515]. Ancak sosyal güvenlik hakkı çerçevesinde uluslararası ve bölgesel düzeydeki belgeler ile denetim mekanizmalarının sosyal güvenlik hakkının gerçekleştirilmesi, korunması ve etkinleştirilmesi açısından büyük bir işleve sahip olduğu da yadsınamaz. Bu noktadan hareketle sosyal güvenlik hakkının uluslararası alanda normatif kaynaklarının neler olduğu ve hakkın öznelerinin kimlerden

---

[514] Arıcı, **Türk Sosyal Güvenlik**, s. 41-48; Kadir Arıcı, **Avrupa Birliği Sosyal Güvenlik Hukuku**, Kamu-İş Yay., Ankara, 1997, s. 9-10. Arıcı, sosyal güvenlik hakkının uluslararası boyut kazanmasını vatandaşın yurt dışında geçen hizmet süreleri, hakkın insan hakkı niteliği ve dünyada uygulanan farklı sosyal güvenlik sistemleri açısından üç başlık altında değerlendirmiştir. Bu konuda Gülmez, sosyal güvenlik hakkının uluslararası boyut kazanması süreci konusunda çelişkili ve tutarsız açıklamalardan dolayı Arıcı'yı eleştirmektedir. Bunun temel sebebi olarak hem sosyal güvenliğin kavram ve hak olarak hem de ikili ve çok taraflı uluslararası an(t)laşmalarda öngörülmesi sürecinin ilk belgelerinin kronolojik bir bütünlük içerisinde incelenmemesi gösterilmektedir. Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. Gülmez Mesut, "Sosyal Güvenliğin 'Milletlerarası Boyut Kazanması' Sorunu ve Arıcı'nın İki Kitabı", **Çalışma ve Toplum Dergisi**, 2016/1, S. 48, s. 629 vd. Gülmez, sosyal güvenlik hakkı dönemlerinin incelendiği bölümde ifade edildiği üzere, sosyal güvenlik hakkının uluslararası boyut kazanma sürecinin, 1919 tarihi ve izleyen yıllarda UÇÖ'nün öncülüğünde kabul edilen sözleşme ve tavsiyelerle başladığını ve ilk kez uluslararasılaşmasının ise 1944'te UÇÖ belgesi olan Filadelfiya Bildirgesiyle gerçekleştiğini ifade etmektedir. Gülmez, **Sosyal Güvenliğin Sefaleti**, s.98-102; Gülmez, "Milletlerarası Boyut", s. 633-634. Aynı görüşte, Beth Goldblatt, **Developing the Right to Social Security: A Gender Perspective**, Routledge, New York, 2016, s. 53.

[515] Atasayan, **Yargısallaştırılma**, s. 216. Gülmez'in ifadesiyle, "insan haklarının, ulus devletlerin vatandaşları ile kendisi arasında bir iç işi olmadığı yaklaşımı, UÇÖ'nün kurulmasıyla uluslararası insan hakları yazılı hukukuna girmiş; insan hakları, sosyal haklardan başlayarak uluslararasılaşmıştır…Böylece sosyal haklardaki uluslararasılaşma, Birleşmiş Milletler'i ve İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'ni öncelemiştir...Kanımca uluslararasılaşma açısından, sosyal haklar birinci kuşak haklardır." Mesut Gülmez, "İnsan Hakları Olarak Sosyal Haklar ve Sosyal Haksızlıklar", **Uluslararası Sosyal Haklar Sempozyumu-Bildiriler**, Belediye-İş Sendikası Yay., Ankara, 2009, s. 12; Benzer görüşler için bkz. Mesut Gülmez, "İnsan Haklarında, Uluslararasılıktan Ulusalüstülüğe Geçiş Süreci ve Türkiye'de Durum", **Sivil Toplum, Düşünce ve Araştırma Dergisi**, 04 (13-14), Ocak-Haziran 2006, s. 83-96; Mesut Gülmez, "Gözden Geçirilmiş Avrupa Sosyal Şartı'na Uyum Sağlayabilecek Miyiz?" **Çalışma ve Toplum Dergisi,** 2007/1, s. 30-31. Sosyal hakların uluslararası alanda daha önce yerleşmeye başladığı yönünde bkz. Melda Sur, **İş Hukukunun Uluslararası Kaynakları**, DEÜ Hukuk Fakültesi, Döner Sermaye İşletmesi Yay., İzmir, 1995, s. 70; Jean Michel Servais, "Avrupa Sosyal Şartı ve ILO Normları: Bazı Düşünceler", Çev. Samim Ünan, **İÜHFM**, 53(1-4), 1990, s. 286.

oluştuğu ve kapsamı bilinmeden hakkın tam manasıyla anlaşılması mümkün değildir. Dolayısıyla temel bir insan hakkı olan sosyal güvenlik hakkının uluslararası hukuk belgelerinde ele alınması, söz konusu hakkın evrensel boyutlarıyla anlaşılması açısından son derece önemlidir[516].

2.1. Sosyal Güvenlik Hakkının Uluslararası Boyut Kazanmasını Hazırlayan Nedenler

2.1.1. Sosyal Devlet Kavramının Doğuşu

Sosyal güvenliğin uluslararası boyut kazanmasında en önemli faktör; özellikle II. Dünya Savaşı'ndan sonra pek çok devletin anayasalarında yer almaya başlayan sosyal devlet anlayışının kabul edilmesi gösterilmektedir[517]. Sosyal Devlet veya Refah Devleti; aile, piyasa ve sosyal riskleri kontrol eden üç kaynaktan biridir. Refah rejiminin tanımı, risklerin nasıl paylaşıldığına göre farklılık gösterir[518]. Refah sistemlerinin ekonomik, siyasal ve sosyal düzenlemelerin kendilerine özgü bütünleşik yapısına bağlı olarak Refah Devletleri, "Kurumsal Refah Devleti", "Kalıntı (Anglo-Amerikan) Refah Devleti", "Modern (İskandinav) Refah Devleti" ve Tam Oluşmamış (Güney Avrupa ve Latin) Refah Devleti" şeklinde dört ayrı model olarak sınıflandırılmıştır. Kurumsal refah devleti modeli ("Muhafazakar-Kıta Avrupası Modeli", "Bismarckyan-Sigorta Merkezli Model" ya da "Bismarck Ülkeleri/Bismarkçı Modeli" de denmektedir) temel özellik olarak telafi toplumu modeli olarak bilinen ve çalışma hakkı yerine çalışılamayan durumlar için geçerli olan sosyal güvenlik hakkı üzerine kuruludur[519].

---

[516] Zira, Gülmez'in bir makalesinde haklı olarak ifade ettiği üzere, sosyal güvenlik hakkının, sosyal güvenlik hukuku ve sosyal politika alanında eser veren yazarlarca uluslararası sosyal insan hakları boyutuyla incelenmemesini büyük bir eksiklik olarak değerlendirmekte ve eleştirmektedir. http://www.ismufder.org/dosyalar/7_sosyal-guvenlik-hukuku--ve-sosyal-politika-ogretilerinin--so_5880b73c8b2f6.pdf 24.02.2020. Aynı çalışma için bkz. Mesut Gülmez, "Sosyal Güvenlik Hukuku ve Sosyal Politika Öğretilerinin Sosyal İnsan Haklarıyla İmtihanı", **Uluslararası Sosyal Güvenliğin Evrensel Sefaleti** içinde, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2018, s. 623-660.

[517] Kapani, a.g.e., s. 56-57, 61, Mehmet Ali Aydın, **Sosyal Güvenlik Hakkı**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi SBE Kamu Hukuku ABD, Konya, 2009, s. 62. Uluslararası sosyal güvenliğin uluslararasılaşmasında öncü rollerden biri de Owen gibi İngiliz sanayici Charles Hindley (1796-1857), kendisini 1833'te çok sayıda işçinin hayat standardını geliştirmek için çalışma saatlerini azaltmak adına hem ulusal hem de uluslararası düzeyde kurallar benimsenmesi gerektiği fikrini savunmuştu. Bu uluslararası boyut, ona göre, öngörülen korumanın etkinliğini ve sürdürülebilirliğini gerçekten sağlayabilecek tek garanti yoldu. Jean-Marc Thouvenin ve Anne Trebilcock (Ed.), **Le Droit International Social: Droits Economiques, Sociaux et Culturels**, Brussels, Bruylant, 2013, s. 58; Tokol, **Uluslararası Sosyal Politika**, s. 5.

[518] Esping-Andersen, a.g.m., s. 34. Bauman'a göre refah devleti kavramı, o ülkede yaşayan bütün vatandaşların refahını, yani sadece hayatta kalmaktan ziyade; onurlu bir şekilde hayatta kalmayı sağlayan devletin yükümlülüğü olduğu düşüncesini ifade eder. Zygmunt Bauman, **Çalışma, Tüketicilik ve Yeni Yoksullar**, Sarmal Yayınevi, İstanbul, 1999, s. 67. Arın, emek gücünün meta niteliğinin bozulma derecesini, sosyal koruma ölçütü olarak saydığı istihdam yollu gelir sağlama, sosyal sigorta, sosyal hizmet, yoksullukla mücadele amaçlı sosyal yardım ve evrensel sosyal koruma sağlayan vatandaşlık temelli temel gelir bağlamında sosyal koruma sisteminin sağladığı yararların özellikleri; kapsanan nüfus, kapsanan sosyal riskler, yararlanma koşulları ve koruma düzeyine göre tanımlamanın mümkün olduğunu belirtmektedir. Kapsanan nüfus ne kadar büyükse, kapsanan sosyal riskler ne kadar fazlaysa, yararlanma koşulları ne kadar hafifse ve korumanın düzeyi ne kadar yüksekse refah rejimi de o ölçüde koruyucudur ve emek gücünün meta niteliği de o ölçüde bozulmuş demektir. Bkz. Arın, "Sosyal Güvenliğin Yoksulluğu", s. 69-70.

[519] Nuray Gökçek Karaca, "AB Ülkelerinden Örneklerle Refah Sistemlerine Göre Asgari Gelir Uygulamalarının Karşılaştırmalı Bir Değerlendirmesi", **SGD**, 2014/2, s. 11; Arın, "Sosyal Güvenliğin Yoksulluğu", s. 71.

Doktrinde bazı yazarlar, sosyal güvenliğin olumsuz mali sonuçlar doğuracağı, çalışma teşviklerine zarar vereceği ve işgücü piyasalarını alt üst edeceği kanaatindedirler[520]. Birçok Batılı ülkenin yaşadığı istikrarlı ekonomik genişleme oranları yavaşlarken işsizlik ve enflasyon çarpıcı şekilde arttığı 1980'li yıllardan itibaren sosyal güvenlik eleştirileri daha da ivme kazanmıştı. Bu olumsuzlukların sebebi ekonomik, sosyal ve siyasi pek çok faktöre dayanmasına rağmen sosyal güvenlik ve diğer refah politikaları günah keçisi ilan edilmişti. Sosyal güvenliğin ekonomik gelişmeyi engellediği güçlü ideolojik çevreler ve ticari çıkar örgütleri tarafından agresif bir şekilde kamuya açıklanmıştı. Bugün de sosyal güvenliğin ekonomik büyümeye zarar verdiği konusunda yaygın bir kanaat bulunmaktadır. Ancak, ekonomik ve siyasi çevrede neoliberalizm baskın ideoloji olmasına karşın sosyal güvenlikle mücadele hedeflerine ulaşamamıştır. Geleneksel sosyal güvenlik programlarının sağlamlığı en büyük ticari çıkar çabaları ve politik neoliberal tavsiyelere rağmen ispatlanmıştır. Sosyal güvenlik programlarının çeşitli zorluklarla karşı karşıya kaldığı bilinmesine rağmen, dünyanın pek çok yerindeki hükümetler, sosyal güvenliğin yoksulluğun önlenmesi ve yoksulluğun azaltılması için etkili bir politika aracı olduğu konusunda hemfikirdirler[521].

Avrupa devletinin çoğunun savaş sonrası yol haritasını çizen Lord Beveridge sosyalist yapıda biri olmayıp liberal düşünceye sahip bir kişiydi. Hayal ettiği kapsamlı, toplu olarak benimsenecek ve herkesi kapsayan sosyal sigorta fikrinin, liberalizmde bulunan bireysel özgürlüklerin bir sonucu ve yeri doldurulamaz bir tamamlayıcısı olduğuna ve liberal demokrasinin var olması gerekliliğine inanıyordu[522]. Franklin Delano Roosevelt'in "korkmamız gereken tek şey korkunun kendisidir" ilkesi ve varoluşsal güvenlik de denen güçlü inanca dayalı "korku duymama özgürlüğü" günümüz devlet öğretisinde gittikçe azalmaktadır. Bunun yerine varoluşsal güvenliği sağlama görevi; yani toplumda meşru ve saygın bir yer elde edip onu korumak ve dışlanma tehdidinden kaçınmak, bireylerin kendi yetenek ve kaynaklarına bırakılmaktadır. Bu görev de ister istemez beraberinde büyük riskler almak ve istenmeyen belirsizliklerle mücadele etmek anlamına gelmektedir. Demokrasi ve onun evladı olan sosyal devletin yok etme sözü verdiği korku tam da yaşadığımız zaman diliminde fazlasıyla geri gelmiş durumdadır. En alttakilerden en yukardakilere kadar çoğumuz bugünlerde, her ne kadar tanımsız ve muğlak da olsa, sosyal dışlanma, mücadeledeki yetersizliğimizin gün yüzüne çıkması, küçümsenme, itibar zedelenmesi ve saygınlık bahşedilememe vb. tehdidinden korkmaktayız[523].

---

[520] James Midgley ve Kwong-Leung Tang (Ed.), **Social Security, the Economy and Development,** New York: Palgrave Macmillan, 2008, s. 1.

[521] Midgley ve Tang, a.g.e. s. 2.

[522] Bauman, **Modernite**, s. 20.

[523] Bauman, **Modernite**, s. 27-28, 70-71. Bauman'un günümüz gerçeklerine ayna tuttuğu şu tespitler dikkat çekicidir: " Kapitalizmin tüccarları, popülist hareketler ve siyasiler, korkunun boyutunu azaltmak yerine artırmak istiyorlar; böylece televizyonlar sayesinde kendilerinin bu tehditlere göğüs gerdiği, mücadele ettiği ve ulusu koruduğunu gösterebiliyorlar. Ancak sorun medya tarafından en şiddetli, abartılı ve ısrarlı olarak gösterilen tehdit ve tehlikeler, nadiren toplumsal korku ve gerilimlerin kökünde yatan nedenler oluyor. Devlet afişe edilen tehditlere direnmekte ne kadar başarılı olursa olsun, gerginliğin esas nedenleri, o insana musallat olan belirsizlik ve sosyal güvensizlikti, o çağdaş kapitalist yaşamın doğal parçası olan korkunun esas nedenleri, bozulmadan kalacak ve daha da pekiştirilmiş olacak." Aynı yer, s. 28.

Modernite, insanı uluslar seviyesine çıkardı ama insanın bütünleşmesini ve gezegenin tüm nüfusunu kapsayan insanlık seviyesine çıkarabilecek mi? Ulus-devlete dönüşen modern tarihin tamamlanıp sosyal devlete evrildiği gibi tüm dünyaya bu yapının küresel denginin meydana getirilmesi ile bunu çözebiliriz. Sosyalist aktif ütopya[524] modernitenin katı aşamasındaki hayal edilen durum evrensel refah ve rahat bir yaşam toplumu ve bütün bu hizmetlerin kesintisiz yerine getirilmesine yetecek seviyede, istikrarlı ve sosyal güvenlik hakkı ile dengede tutulan bir ekonomiye sahip bir toplum demektir[525].

Farklı bir bakış açısıyla sosyal devletin etkinliğinin devam edebilmesi için esas olarak işçi sınıfına ve emekçilere verilecek fazladan payın finanse edilmesi gerekmektedir. Sözü edilen durumu gerçekleştirmenin en istikrarlı yolu, bağımlı ve sömürge niteliğindeki ülkelerden daha fazla kâr transferi ve bu ülkelerdeki sömürünün daha da derinleştirilmesidir. Dolayısıyla bağımlı ve sömürge konumundaki ülkelerde sosyal devletin gerçek anlamda ortaya çıkması neredeyse imkansızdır. Nitekim, İsveç, Norveç, Kanada, İngiltere, Almanya, Fransa gibi emperyalist ülkelerde, sosyal devlet başlığı altında vatandaşlarına yapılan transferler değerlendirildiği zaman bu emperyalist ülkelerin diğer ülkeleri sömürme kapasiteleri ve sonucunda maliyetleri sömürdükleri ülkelerin emekçilerine fatura ettikleri gözden uzak tutulmamalıdır[526]. Dünyada olabildiğince acımasız bir şekilde ülkeler arasında yaşanan söz konusu rekabet ve sömürü düzeni, ülkelerin vatandaşlarına ne kadar değer vermesi gerektiğini göstermesi açısından farklı devlet yapılarını ortaya çıkarmıştır. Bu farklı devlet sistemleri arasında vatandaşlarına sosyal güvenlik hakkını en üst konuma yerleştiren sosyal devlet anlayışı işte bahsedilen gelişmeler neticesinde doğmuştur.

2.1.2. Ekonomik Gelişmeler

Sosyal güvenliğin uluslararası boyut kazanmasında etkili olan bir diğer etken küreselleşmenin de etkisiyle ekonomik gelişmeler olmuştur. Ekonomik gelişmeler arasında turizm, eğitim, ticaret, göç vb. sebeplerle vatandaşların başka ülkelerde yaşamak ve çalışmak durumunda kalması ve özellikle kendi vatandaşlarının sosyal güvenlik haklarının gerçekleştirilmesi ve korunmasını sağlamak amacıyla pek çok ülke, ikili sosyal güvenlik sözleşmeleri yapmak zorunda kalmıştır[527]. İlerleyen bölümde anlatılacağı üzere ikili sosyal güvenlik anlaşmaları yapma ihtiyacı bilhassa göçmen işçilerin bir başka ülkede çalışmaları nedeniyle ortaya çıkan bir durumdur. Devletler vatandaşlarının sosyal güvenlik hakkının temin edilmesi, korunması ve geliştirilmesi arayışına

[524] Bauman, **Modernite**, s. 37

[525] Bauman, **Modernite**, s. 44.

[526] H. Murat Yurttaş, "Sınıfın Çekilmesi, Sosyal Devletin Çöküşü", **Hukuk Defterleri**, Sayı 11, Ocak-Şubat 2018, s. 42.

[527] Arıcı, **Türk Sosyal Güvenlik**, 120.

girmiş ve söz konusu gelişmelerin sonucunda sosyal güvenliğin uluslararası boyut kazanması da hızlanmıştır[528].

2.1.3. Siyasi ve Ekonomik Entegrasyonlar

Sosyal güvenliğin uluslararası boyut kazanmasında etkili olan bir diğer etmen de uluslararası kuruluşlardır. Bu ekonomik ve siyasi kuruluşlar arasında BM ve kuruluşları, Uluslararası Çalışma Örgütü, Avrupa Birliği, Afrika Birliği Örgütü, Amerikan Devletleri Örgütü, Dünya Bankası, IMF (International Monetary Fund) ve Birleşmiş Milletler Gelişme Programları (UNDP) sayılabilir. Bu yapıların her biri kendi açısından ve ülkeler arasında geçerli olacak küresel düzeyde sosyal güvenlik standartları oluşturmak ve formüle etmek konusunda çaba sarf etmektedirler[529].

2.2. Sosyal Güvenlik Hakkının Uluslararası Boyut Kazanma Araçları

Sosyal güvenlik hakkının insan haklarını evrenselliği ilkesi anlamında hakkın kapsamının daha iyi anlaşılması, ülkemiz açısından hakkın diğer düzenlemelerle karşılaştırılmasının yapılabilmesi, vatandaş olan ve olmayan kişilerin bu haktan ne şekilde yararlanması gerektiği gibi pek çok hususta sosyal güvenliğin uluslararası boyutuyla incelenmesi kaçınılmazdır. Dahası sosyal güvenlik hakkının uluslararası boyutuyla incelenmemesi, sosyal insan haklarının yok sayılması demektir. Ancak bu konuya ülkemizde yazılan sosyal politika ve sosyal güvenlik hukuku kitaplarında yeterince değinilmediği üzülerek görülmektedir[530].

2.2.1. Birleşmiş Milletler Örgütünün Kuruluş Sürecinde Düzenlenen Belgeler

Sosyal güvenlik hakkının dönemlere ayrılması noktasında, Uluslararası Çalışma Örgütü yapısındaki gibi bir dönemselleştirmeden Birleşmiş Milletler bakımından söz etmek mümkün değildir. Bunun sebeplerinden biri, uluslararası pozitif hukuk düzeyinde, artık "sosyal sigorta hakları" döneminin kapanmış olmasıdır. Diğer sebep ise, BM çerçevesinde İnsan Hakları Evrensel Bildirisi sonrası kabul edilen ve geniş anlamda sosyal güvenlik hakkını güvence altına alan belgelerin bir bölümünün genel, bir bölümünün özel nitelikte ve sayıca da sınırlı olmasıdır[531]. Dolayısıyla ilerleyen kısımlarda incelendiği üzere başka haklarda olduğu gibi sosyal güvenlik hakkını da

---

[528] Arıcı, **Türk Sosyal Güvenlik**, s. 41.

[529] Küresel sosyal politikayı da şekillendiren bu kuruluşlar hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Şenkal, **Küresel Sosyal Politika** s. 121-122, 213-257; Tokol, **Uluslararası Sosyal Politika**; Bob Deacon vd., **Global Social Policy: International Organizations and the Future of Welfare**, Sage Pub., London, 1997, s. 57-90

[530] Böyle bir eleştiri için bkz. Mesut Gülmez, "Sosyal Güvenlik Hukuku ve Sosyal Politika Öğretilerinin Sosyal İnsan Haklarıyla İmtihanı" http://www.ismufder.org/dosyalar/7_sosyal-guvenlik-hukuku--ve-sosyal-politika-ogretilerinin--so_5880b73c8b2f6.pdf 24.02.2020.

[531] Gülmez, **Sosyal Güvenliğin Sefaleti**, s. 137.

düzenleyen tek bir belgenin olmaması gayet normal bir durumdur. Bir başka ifadeyle BM'nin insan hakları konusunda benimsenen bir dizi aracının hepsi sosyal güvenliğe katkıda bulunurken sosyal güvenliğin ilkelerinin de bir parçasını oluşturmaktadır[532].

2.2.1.1. Saint-James Bildirisi (12 Haziran 1941)

İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nden evvel savaş yıllarında uluslararası barış ve güvenliği yeniden sağlamaya yönelik ilk adımlarla birlikte sosyal güvenlik teriminin uluslararası hukuk literatürüne girmesi açısından ilk ve en önemli belge Atlantik Şartı'dır. Ancak bu belgeden iki ay kadar önce, Avrupa dışından beş ve Kara Avrupası'ndan da dokuz hükümet temsilcisinin bulunduğu Londra'da imzalanan Saint-James Sarayı Bildirisi de sosyal güvenlik tarihi açısından önemli belgelerden biridir[533].

12 Haziran 1941 tarihinde imzalanan ve BM'nin kuruluş sürecinin ilk adımı sayılan Saint-James Bildirisi'nde, sosyal güvenlik, ekonomik güvenlikle birlikte zikredilerek şöyle ifade edilmişti: "Kalıcı bir barışın tek sağlam temeli, özgür halkların, saldırı tehdidinden kurtulduğu, ekonomik ve sosyal güvenliklerinin sağlanacağı[534] bir dünyada kendiliğinden gerçekleşen işbirliğidir. Bu amaçlarla, savaş zamanında olduğu kadar barış zamanında da, diğer özgür halklarla birlikte çalışma niyetindeyiz."

Saint-James Sarayı Bildirisi, özgür halkların ekonomik ve sosyal güvenliklerinin sağlanması yoluyla kalıcı barış idealinin amaçlanması ve Uluslararası Çalışma Örgütü Anayasası'nın başlangıç kısmında belirtilen yaklaşıma benzer bir sosyal adalet anlayışını[535] benimsemesi bakımından sosyal güvenlik hakkının tarihi açısından önemli ve incelenmeye değer bir belgedir.

---

[532] Pierre-Yves Greber, "La sécurité sociale : une histoire, une culture, des défis : approche de droit international", **Cahiers genevois et romands de sécurité sociale**, 2010, No. 44, s. 16, par. 23. https://archive-ouverte.unige.ch/unige:8493 15.04.2020.

[533] https://www.un.org/en/sections/history-united-nations-charter/1941-declaration-st-james-palace/index.html 14.12.2015. Gülmez, **Sosyal Güvenliğin Sefaleti**, s. 139. Bildiriyi imzalayanların temsil ettiği devletler şunlardır: Birleşik Krallık, Kanada, Avustralya, Yeni Zelanda, Güney Afrika Birliği, Belçika, Çekoslovakya, Yunanistan, Lüksemburg, Hollanda, Norveç, Polonya, Yugoslavya ve Fransa.

[534] Belgenin İngilizce orijinal metninde "…all may enjoy economic and social security"; Fransızca metninde "…tous pourront avoir l'assurance de leur sécurité économique et sociale" ibaresi yer almaktadır.

[535] UÇÖ Genel Direktörü Guy Ryder, 2015 Genel Konferans'ın 104. Toplantısında, sosyal adaletin yaklaşık yüzyıldan beri Örgüt'ün üstün amacı olarak tanındığını ve sosyal adalet gereklerinin her zaman hükümet, işveren ve çalışan temsilcilerine çalışma hayatında ortaya çıkan sorunları çözmede kılavuzluk etmesi gerektiğini belirtmiştir. Bkz. ILO, **The future of work centenary initiative**, International Labour Conference, 104th Session, 2015, Report of the Director-General, First Edition, International Labour Office, Geneva, 2015, par. 87.

2.2.1.2. Atlantik Şartı (14 Ağustos 1941)

Bazı devletler sanayi devriminden itibaren sosyal güvenlik hakkı ile ilgili başta sosyal sigortalar olmak üzere önemli hukuki düzenlemelere imza atmışlardı. Özellikle I. Dünya Savaşı sonrasında ve II. Dünya savaşına kadar yaşanılan dönemde (1919-1939) sosyal güvenlik hakkına ilişkin pek çok devletin imzaladığı sözleşme ve tavsiyelerle önemli kazanımlar elde edilmiştir. Ancak genel anlamda sosyal ve ekonomik haklar bağlamında özelde ise sosyal güvenlik hakkı dönemi açısından asıl kazanımlar II. Dünya Savaşı içinde ve sonrasında ortaya çıkmıştır[536].

İnsanlığın yaşamış olduğu bu savaş trajedisi içinde ileri ve hümanist düşüncelere sahip olan ABD Başkanı Roosevelt, 6 Ocak 1941 tarihli ünlü duyurusunda kalıcı barışın sağlanması için savaş sonrasının dört büyük özgürlüğüne dikkat çekmiştir. Bunlar; ifade özgürlüğü, ibadet özgürlüğü, yoksulluktan ve korkudan kurtulma özgürlükleri idi. Bu duyuru ile dünyada büyük bir uyanışın da ilk adımları atılmış oldu[537]. Kısa bir süre sonra 14 Ağustos 1941 tarihinde Başkan Roosevelt ile İngiltere Başbakanı Winston Churchill Atlantik'te bir gemide buluşarak aralarında Atlantik Şartı adı verilen belgeyi imzaladılar. Savaş sonu dünyasının daha güzel bir geleceğini kurma planı sayılabilecek Atlantik Şartı'nın beşinci maddesinde "herkese daha iyi çalışma koşulları, daha fazla ekonomik refah ve sosyal güvenlik sağlamak için bütün uluslar arasında tam bir işbirliği kurulması" arzulanmıştır[538]. Atlantik Şartı'nın sosyal güvenlik hakkı dönemi açısından pek çok etkisi olmuştur. Şöyle ki, ulusal düzeyde 1935 ve 1938 yıllarında ABD ve Yeni Zelanda yasalarında düzenlendikten sonra, henüz kurulmamış olan uluslararası bir örgüt olan Birleşmiş Milletler Örgütü'nden önce Atlantik Şartı'nda o dönem dikkate alındığında yeni bir kavram olan sosyal güvenlik terimine hem sarih bir dille ve geniş anlamıyla yer verilmesi hem de kendinden sonra gelecek uluslararası bildiri ve belgelere örnek olması bakımından önemlidir[539].

---

[536] Talas, **Sosyal Haklar**, s.46-50; Gümüş, **Sosyal Devlet**, s. 301.

[537] Mumcu ve Küzeci, a.g.e., s. 95; Talas, **Sosyal Haklar**, s. 48.

[538] Parrott, a.g.m., s. 367; Ali Güzel, "Sosyal Güvenliğin Evrensel Değerleri ve Yeni Liberal Reformlar", **Tes-İş Dergisi**, S.2006/3, s. 42; Gökçeoğlu, **Sosyal Güvenlik Hakkı**, s.13; Mumcu ve Küzeci, a.g.e., s. 96. Maddenin Fransızca orijinal metninde "…Les conditions de travail, le progrès économique et la sécurité mondiale." "sosyal güvenlik" değil uluslararası güvenliğe gönderme yapılarak "küresel güvenlik" ibaresi yer almaktayken; İngilizce orijinal metninde "…labor standards, economic advancement and social security.", "sosyal güvenlik" ibaresi yer almıştır. Ancak Fransızca kaynaklarda bu ayrıntı es geçilirken Atlantik Şartı, "küresel" değil "sosyal" güvenlik teriminin kullanıldığı bir belge olarak konu edilmiştir. Gülmez, **Sosyal Güvenliğin Sefaleti**, s. 140, dn.5.

[539] Gülmez, **Sosyal Güvenliğin Sefaleti**, s. 140-141; Mumcu ve Küzeci, a.g.e., s. 96. Sosyal güvenlik ilkesinin uluslararası alanda ilk kabulünün Atlantik Şartı ile gerçekleştiği ileri sürülmekteyse de Gülmez, Atlantik Şartı'nı; hukuksal anlamda uluslararası bir anlaşma olmayıp, ancak iki önemli devlet adamının savaş sonrası kurulacak yeni uluslararası düzene dair bir açıklama olması nedeniyle, sosyal güvenliğin ulusal boyutundan çıkararak evrensel bir boyut kazandırma sürecini siyasal olarak başlatan ve geleceğin yeni uluslararası kuruluşunu bağlayan bir belge olarak değerlendirmektedir. Gülmez, **Sosyal Güvenliğin Sefaleti**, s. 143.

2.2.1.3. Filadelfiya Bildirgesi[540]: İnsan Odaklı ve Sosyal Merkezli Anayasal Belge

Versay Anlaşması'nın bir parçasını oluşturan Uluslararası Çalışma Örgütü'nün orijinal Anayasası, bir takım temel yol gösterici ilkeleri içinde barındırmaktadır. 10 Mayıs 1944'te ABD'nin Filadelfiya şehrinde toplanan UÇK, Uluslararası Çalışma Örgütü'nün Amaç ve Hedefleri Bildirgesi'ni, diğer adıyla Filadelfiya Bildirgesi'ni kabul etmiştir. Filadelfiya Bildirgesi'nin kabulünden iki yıl sonra 1946 yılında Uluslararası Çalışma Örgütü Anayasası'na eklenerek, Uluslararası Çalışma Örgütü Anayasası ile bütünleşmesine karar verilmiş ve bu karar 1948 yılında yürürlüğe girmiştir[541]. UÇÖ Anayasası'nın bir parçası olan Filadelfiya Bildirgesi'nin diğer bildirgelerden farkı, UÇÖ Anayasası hükümleriyle aynı nitelik ve bağlayıcılığa sahip olmasıdır. Bu hüküm gereği Versay Barış Antlaşması'ndaki ve Filadelfiya Bildirgesi'ndeki anayasal ilkelerin bağlayıcılığı konusunda şunu ifade etmeliyiz ki, bir devlet sosyal güvenlik hakkı ile ilgili sözleşmeleri onaylamamış olsa da, UÇÖ üyesi devlet niteliğini kazanmakla, sosyal güvenlik hakkını sağlama ve geliştirme yükümlülüğünü üstlenmiş demektir[542].

Filadelfiya Bildirgesi'nin dünya tarihi açısından bir diğer önemli özelliği, II. Dünya Savaşı'nın en şiddetli olduğu bir dönemde kabul edilmesine rağmen, Örgütün savaş sonrası oluşacak yeni uluslararası sistemin temel değerlerinden birinin sosyal adalet olması doğrultusunda karar aldırması olmuştur. Bildirgenin çağını etkileyen ve uluslararası sosyal politika belgesi olarak meşhur olmasını sağlayan diğer özelliği de içeriği ve dayandığı ilkelerdir[543]. Valticos'un ifadesiyle, her türlü

---

[540] Filadelfiya Bildirgesi'nin sosyal güvenlik hakkı özelinde siyasi ve hukuki bakımdan büyük önemi bulunmaktadır. Şöyle ki; Uluslararası Çalışma Örgütü'nün evrensellik yaklaşımıyla sosyal güvenlik alanında üreteceği/üretmesi gereken her türlü normatif düzenlemeler, sözleşmelere taraf olmayan tüm üye devletleri kapsaması ve bağlaması için kendi Anayasası ve onun eki olan Filadelfiya Bildirgesi'ne dayanmalıdır. Kabul edildiği dönemde Filadelfiya Bildirgesi, ulusal refahı teşvik etmek için gerekli görülen birkaç kamu hizmetinden biri olan sosyal güvenliği, yoksulluk/yoksunluğu önlemeyi diğer kamu hizmetleri gibi sadece parasal yardımlarla karşılamayı öngörmekle kalmayıp; ayrıca pozitif ve inşa edici terimlerle de bu sorunlara çare bulmaya çalışması açısından dikkate değer bir belgedir. V. George, **Social Security: Beveridge And After**, Routledge, London, 1968, s. 3; Gülmez, **Sosyal Güvenliğin Sefaleti**, s. 31. Filadelfiya Bildirgesi hakkında UÇÖ'nün evrensel sosyal politikası çerçevesinde detaylı bilgi sahibi olmak için bkz. Daniel Maul, **International Labour Organization: 100 Years of Global Social Policy**, De Gruyter Oldenbourg, Berlin, Ekim 2019, s. 111-134. https://www.degruyter.com/view/title/540945?rskey=cb1kUg&result=1 25.02.2020.

[541] Kapar, "UÇÖ Bildirgeleri", s. 58-59; Colin Fenwick, "The International Labour Organisation: An Integrated Aproach to Economic and Social Rights", **Social Rights Jurisprudence: Emerging Trends in International and Comparative Law**, (Ed.) Malcolm Langford, Cambridge University Press, 2009, s. 592; Valticos, **Labour Law**, s.43. Filadelfiya Bildirgesi ile ilgili ayrıntılı bilgi için, bkz. Eddy Lee, "The Declaration of Philadelphia: Retrospect and Prospect", **International Labour Review**, 133(4), 1994, s. 467-484. Gülmez, **Uluslararası Sosyal Politika**, s.141-146; Mesut Gülmez, **İnsan Hakları ve Avrupa Birliği Hukukunda Ayrımcılığın Kaldırılması ve Türkiye**, Belediye-İş Yayınları, Ankara, 2009, s. 121-123, Gülmez, **Sosyal Güvenliğin Sefaleti**, s. 96-105.

[542] Gülmez, **Ayrımcılığın Kaldırılması**, s. 123. Filadelfiya Bildirgesi'nin sosyal güvenlik hakkı için ne ifade ettiğini anlamak açısından Gülmez'in şu ifadeleri dikkat çekicidir: "Zamanın ruhunu aşan Filadelfiya Bildirgesi'nin özü açıktır çünkü: Sosyal adalet, insan onuru, özgürlük ve eşitlik ilkeleri ile yoksulluk ve yoksunluğu önleme, gereksinmesi olan herkese temel gelir ve gereksinmeden bağımsız sağlık bakımı sağlama, sosyal amaçları benimsenen ve uygulanan/uygulanacak olan tüm ekonomik ve mali politikalara üstün tutma konularında öngördüğü ilke, kural ve yükümlülükler, insan haklarının bölünmezlik, bütünsellik ve karşılıklı bağımlılığı ilkelerinin doğal gereği, sosyal güvenlik hakkı için de geçerlidir, bağlayıcıdır; tümü Filadelfiya Bildirgesi anlamında evrensel yaklaşımlı sosyal güvenliğin anayasal bileşenleridir." Gülmez, **Sosyal Güvenliğin Sefaleti**, s. 597.

[543] Kapar, "UÇÖ Bildirgeleri", s. 59.

ekonomik planlama ve Örgüt'ün bu alandaki sorumluluklarında sosyalin üstünlüğünü doğrulayan ve 20. yüzyılın sosyal düşüncesinin sentezidir[544]. Gülmez'e göre Filadelfiya Bildirgesi kısaca artık "işçi" ve "çalışan" ile sınırlı olmayan "insan" odaklı bir belgedir[545]. Ayrıca Filadelfiya Bildirgesi ile Örgütün dar anlamda çalışma hayatı ile sınırlı olan yetkilerini, insan hakları anlayışıyla inanç, ırk ve cinsiyetten bağımsız bir şekilde insan onuru, özgürlük, ekonomik güven ve fırsat eşitliği temelinde tüm insanlığın maddi refahı ve manevi gelişmesini sürdürme hakkına sahip olduğunu teyit etmek suretiyle genişletmesidir[546]. Bu gelişmenin en önemli ve somut örneklerinden biri, sosyal adaleti gerçekleştirme amacının temel araçlarından birini oluşturan sosyal güvenlik hakkının geleneksel sosyal sigortalar anlayışından çıkarıp sosyal güvenliği evrenselleştirme çizgisine sokan ilkeler aşamasına geçirmesidir[547]. 1944'te başlayan dönemde standartlar, daha geniş bir sosyal güvenlik kavramına dayanıyordu. Bunun amacı korumaya ihtiyaç duyan herkes için temel bir gelir sağlamanın yanı sıra tam bir tıbbi bakım sağlamaktır. Yeni yaklaşım, evrensellik temelli ve birlik ilkelerine dayanan geniş anlamda sosyal güvenlik anlayışıyla[548] artık uluslararası hukukta sosyal sigortalar dönemi kapanmış sosyal güvenlik hakkı resmen başlamış oldu.

Filadelfiya Bildirgesi'nin beş bölümden oluşan ikinci bölümünün ilk cümlesinde, UÇÖ'nün 1919 Anayasası'nda belirttiği gibi, sürekli bir barışın ancak "sosyal adalet" temeli üzerinde kurulabileceği ilkesinin tekrar edilmesi[549], sosyal güvenliğin yeni yaklaşımı için sosyal adalet ilkesinin ne derece önemli olduğunu göstermektedir. 1944 yılına kadar geçen dönemde yaşanılan tecrübeler göstermiştir ki, sosyal güvenlik konusunda ortaya konan yeni paradigma açısından kurucu ilkelerden olan sosyal adaletin önemini aynı şekilde korumaya devam ettiği vurgulanmıştır. Filadelfiya Bildirgesi, evrensel kapsamlı, çok bileşenli ve çok boyutlu bir sosyal adalet tanımı yaparken, sosyal adaletin gerçekleştirilmesi tüm devletlerin ekonomik politikalarını bağlayan ulusal ve uluslararası politikanın temel amacı olarak kabul edilmiştir[550]. Bildirge, insan hakları yaklaşımıyla "özgürlük, onur, ekonomik güvenlik ve fırsat eşitliği" ilkelerine yer vermiştir. İnsana verilen değerin

---

[544] Nicolas Valticos, **Droit International du Travail, Tome 8**, Deuxieme edition, Dalloz, Paris, 1983, par. 105. Akt. Gülmez, **Sosyal Güvenliğin Sefaleti**, s. 96

[545] Gülmez, **Sosyal Güvenliğin Sefaleti**, s. 96. Aynı yönde Kapar, "UÇÖ Bildirgeleri", s. 59.

[546] Valticos, **Labour Law**, s. 19. Bunun sonucunda Örgüt, yalnızca insanların çalışma koşullarını değil aynı zamanda yaşam koşullarını da iyileştirme görev ve sorumluluğu altına girmiştir. Bildirge Üçüncü Bölümde, çalışma koşullarının ötesinde yaşam koşullarını kapsayacak şekilde UÇÖ'nün yetkisini genişletmiş (i bendi), herkesin ilerlemenin sonuçlarından hakça pay almasından söz edilerek (d bendi) sosyal devlet/refah devleti anlayışına açıkça yer verilmiştir. Gülmez, **Uluslararası Sosyal Politika**, s. 141, 144; Kapar, "UÇÖ Bildirgeleri", s. 59.

[547] Gülmez, **Sosyal Güvenliğin Sefaleti**, s. 97.

[548] Valticos, **Labour Law**, s. 163; Gülmez, **Sosyal Güvenliğin Sefaleti**, s. 97. Filadelfiya Bildirgesi'nde kabul edilen soyut ilkelerin hemen ardından uluslararası düzeyde hayata geçirilmesi bakımından her türlü koruma ve kapsamlı tıbbi yardıma muhtaç olan herkese temel bir gelir sağlamak için sosyal güvenlik önlemlerinin artırılması konusunda UÇÖ'nün Yaşama Araçları Güvencesi 67 No'lu Tavsiyesi ile Tıbbi Yardımlar 69 No'lu Tavsiyesini unutmamak gerekir.

[549] ILO, **The ILO at a Glance**, 12 February 2008, Geneva: ILO, s. 2. https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---dgreports/---dcomm/---webdev/documents/publication/wcms_082367.pdf 15.01.2020.

[550] Gülmez, **Sosyal Güvenliğin Sefaleti**, s. 97. Filadelfiya Bildirgesi'nin sosyal adalet konusunda önemi açısından bkz. Alain Supiot, **The Spirit of Philadelphia: Social Justice vs. the Total Market**, Verso Books, New York, 2012.

ispatı olarak onur ilkesi ilk kez Filadelfiya Bildirgesi'nde uluslararası hukuka girmiştir. Eşitlik ilkesi de biçimsel ve soyut şekilde değil bilakis somut bir şekilde edimde bulunmayı gerektiren fırsat eşitliği olarak tanımlanmıştır[551].

Küreselleşmenin ve neo-liberal politikaların hakim olduğu günümüz dünyası için Örgüt'ün sosyal güvenliği herkese yaygınlaştırma yetkisini yerine getirme konusunda yürürlükteki normların yeterli olmadığı görüşü dile getirilmektedir. Ancak bu görüş Filadelfiya Bildirgesi'nin evrensellik açılımıyla iki temel alanda özne olarak "herkes"i kapsamak ve örnek olmak üzere "sosyal güvenlik önlemleri" demek suretiyle vurguladığı evrensel kapsam amaçlı, dolayısıyla yapısal işgücü piyasası ile sınırlı tutulmayan sosyal korumanın, anayasal ilkeler olarak uygulamaya geçirilmesi, hem Örgüt'ün kendisinin hem de Örgüt'ün üçlü ortaklarının birlikte ve ayrı ayrı sorumluluğu, görevi ve yetkisi kapsamındadır[552].

Örgüt'ün genel felsefesinin açıklandığı Birinci Bölümde, UÇÖ'nün temel kuruluş ilkeleri bir kez daha onaylanmış ve ilkelere bağlılıkları bildirilmiştir. Birinci ve ikinci kuşak insan haklarının karşılıklı bağımlılığı ve bölünmezliği ilkesinin kabul edilmesi ayrıca zikredilmeye değer bir gelişmedir. Örgütün temel felsefesini oluşturan dört ilke ise şunlardan oluşmaktadır:

1) Emek/işgücü meta/mal değildir,

2) İfade ve örgütlenme özgürlüğü, sürdürülebilir bir kalkınmanın temel koşuludur,

3) Her nerede olursa olsun yoksulluk, tüm insanların refahı için tehlikedir,

4) İhtiyaca (yoksunluğa) karşı verilen savaşın kazanılması, her ulusun kendi ülkesi dahilinde tükenmez bir güçle kamu yararının sağlanması amacıyla işçi ve işveren temsilcilerinin hükümet temsilcileriyle eşit koşullarda, özgür tartışmalara ve demokratik kararlara katıldıkları sürekli ve ortak bir uluslararası çabayı gerekli kılmaktadır[553].

Filadelfiya Bildirgesi'nin sosyal güvenlik hakkı açısından başlıca anayasal ilkesi, "korunmaya ve kapsamlı tıbbi bakıma muhtaç olan herkese, temel bir gelir sağlamak için sosyal güvenliğin genişletilmesi/arttırılması" şeklinde ifade edilmiştir. Ayrıca sosyal güvenlik önlemleri konusunda sayılan iki örnek, Filadelfiya Bildirgesi'nin geniş anlamlı ve evrensel kapsamlı sosyal güvenlik anlayışı dikkate alındığında belirtilen örneklerle sınırlı tutulamaz. Çocuğun ve anneliğin korunması, yeterli beslenme, konut, dinlenme, eğlence ve kültürel olanakların sağlanması ile tüm meslekte çalışanların yaşamlarının ve sağlıklarının yeterli biçimde korunması vb. önlemleri de içermektedir[554].

---

[551] Gülmez, **Sosyal Güvenliğin Sefaleti**, s. 97; Kapar, "UÇÖ Bildirgeleri", s. 60.

[552] Gülmez, **Sosyal Güvenliğin Sefaleti**, s. 598.

[553] İlkelerin farklı çevirileri için bkz, Kapar, "UÇÖ Bildirgeleri", s. 60; Gülmez, **Uluslararası Sosyal Politika**, s. 142; Dericiler, a.g.e., s. 182-183. https://www.ilo.org/ankara/about-us/WCMS_412361/lang--tr/index.htm 08.08.2019.

[554] Gülmez, **Sosyal Güvenliğin Sefaleti**, s. 390, Kapar, "Sosyal Koruma Tabanları", s. 60-61.

Şunu özellikle belirtmek gerekir ki sosyal güvenlik hakkının hak temelli kabul edilmesinin ve uluslararası düzeyde Anayasal belgesinin adı Filadelfiya Bildirgesidir. Bir diğer ifadeyle, Filadelfiya Bildirgesi, II. Dünya Savaşı sonrası koşullara uyum sağlamak ve savaş sonrası dünya düzenini şekillendirmek ve halkların beklentileri karşılamak amacıyla hazırlanmış, insan haklarına ilişkin uluslararası hukukun gelişiminde ve sosyal devletin kurumsallaşmasında katkı sağlamış temel bir belge olarak değerlendirilmektedir. Ayrıca Uluslararası Çalışma Örgütü'nün yenilenmesine ve sosyal güvenlik konusunda yaklaşımının değişmesine katkıda bulunmuştur. Günümüzde de Filadelfiya Bildirgesi Anayasa ile bütünleşmiş olması bakımından sosyal güvenlik hakkı bağlamında hukuksal olarak yürürlükte, bağlayıcı ve ilkeler bakımından yol gösterici ve evrensel bir belgedir[555]. Ayrıca Bildirge, evrensel kapsam yaklaşımıyla ve kurucu ilkeleri çerçevesinde geniş anlamda sosyal güvenlik hakkını da içine alan "maddi ilerleme ve manevi gelişmeleri sürdürme hakkı"nı, ayrımcılık yasaklı ırk, inanç ve cinsiyetleri ne olursa olsun tüm insanlara tanıdığını bilhassa vurgulamaktadır. (m.II/a ve b). Bu bildirgeyle sosyal adalete ulaşma imkanı veren koşulları gerçekleştirmenin, ulusal/uluslararası tüm politikaların temel hedefini oluşturması gerekliliği düşüncesi açıkça belirtilmiştir. Böylece Filadelfiya Bildirgesi'nde, özlü anlatımını 1919'dan beri anayasal ilke olan sosyal adalette bulan temel amacın önceliği, daha açık bir anlatımla "sosyal hedeflerin ekonomi politikalarına üstünlüğü" ilkesi[556] olarak belirlenmiştir.

Atlantik Şartı'nda daha iyi bir gelecek umutları için kabul edilen sekiz ilkeden beşincisi, Uluslararası Çalışma Örgütü için de özel bir yere sahip "tüm işgücü standartlarını, ekonomik ilerleme ve sosyal güvenliği güvence altına alma hedefi ile ekonomik alandaki bütün ülkeler arasında işbirliğini arzulama" ilkesi doğrultusunda savaş sonrası kurulacak uluslararası örgütleri yeni dünya düzenine adapte etme ve Uluslararası Çalışma Örgütü'nün etkisi altında şekillendirme konularında Filadelfiya Bildirgesinin öncülük ettiği ifade edilmektedir[557]. Ayrıca Bildirge, evrensel kapsam yaklaşımıyla ve özgürlük, insan onuru, ekonomik güvenlik ve fırsat eşitliği ilkelerine yer vermiştir. İnsana verilen değerin işareti olarak "insan onuru" ilkesinin ilk kez Filadelfiya Bildirgesi ile uluslararası hukuka girdiği de söylenebilir[558].

Refah devletinin ortaya çıkışı, gelişmiş kapitalist ülkelerde devlet-toplum ilişkilerine ve bireyin toplum içindeki konumunda radikal bir dönüşüme işaret etmekteydi. Bu dönüşümün en açık ifadesi, Uluslararası Çalışma Örgütü'nün 1944 Filadelfiya Bildirgesi'nde "emek meta değildir" cümlesinde bulunmaktadır. Artık bu görüş hakim ideolojiye karşı mücadele eden bir görüş olmaktan

[555] Kapar, "UÇÖ Bildirgeleri", s. 94; Lee, a.g.m. s. 468.

[556] Gülmez, **Sosyal Güvenliğin Sefaleti**, s. 97-98.

[557] Lee, a.g.m., s. 468.

[558] Gülmez, **Sosyal Güvenliğin Sefaleti**, s. 97. Ayrıca eşitlik ilkesi de biçimsel ve soyut olmanın ötesinde, somut edimde bulunmayı gerektiren bir anlamda, "fırsat eşitliği" olarak tanımlanmış ve güvence altına alınmıştır.

çıkmış, ideolojik ortamın kendisini belirlediği bir altyapıya dönüşmüştür[559]. Söz konusu anlayış dönemin sosyal güvenlik politikalarını üreten aktörleri de etkilemiştir.

Filadelfiya Bildirgesi bakımından yakın tarihli 2008 Hakça Küreselleşme için Sosyal Adalet Uluslararası Çalışma Örgütü Bildirgesi'nin sosyal koruma önlemlerinin sosyal güvenlik ve çalışanların korunması adı altında sosyal güvenliğin sosyal korumanın alt başlıklarından birine dönüştürmesinin belirtilen anlayışa aykırı yanlış bir düzenleme olduğunu vurgulamak gerekir. Zira yukarıda açıklandığı üzere, Filadelfiya Bildirgesi'nde kabul edilen geniş ve evrensel kapsamlı sosyal güvenlik anlayışı, 2008 Bildirgesi'nde görmezden gelinerek sosyal korumanın bir alt başlığı olarak tanımlanmıştır. 2008 Bildirgesi, sosyal güvenliğin anayasal anlam ve kapsamını daraltıcı bir yaklaşımı bünyesinde barındırmaktadır[560]. Dolayısıyla bahsi geçen düzenleme Filadelfiya Bildirgesi'ne de aykırıdır. Oysa Filadelfiya Bildirgesi, 1998 ve 2008 Bildirgelerinden farklı olarak, Anayasa'nın ekidir, adı "Bildirge" olarak geçse de 1946'dan beri anayasal bir belge olarak kabul edilmekte ve günümüzde de geçerliliğini devam ettirmektedir[561].

2.2.1.4. Sosyal Güvenlik Anlayışında Yeni Paradigmanın Öncü Belgeleri: 67 ve 69 Sayılı Tavsiyeler

Uluslararası Çalışma Örgütü tarihinde Filadelfiya Bildirgesi ile eşzamanlı olarak başlığında ilk kez "sosyal güvenlik" kavramına yer verilmesine rağmen içeriğinde ne adından bahsedilen ne de yeni dönemin evrensel açılımını yansıtan 12 Mayıs 1944 tarihli 68 sayılı Sosyal Güvenlik Tavsiyesi (Silahlı Kuvvetler)[562] sosyal güvenliğin paradigma değişimini yansıtması açısından incelenmesi gereken bir belgedir. Şöyle ki; 68 sayılı Sosyal Güvenlik Tavsiyesi, geniş anlamda sosyal güvenlik hakkı döneminin ilk belgesi olarak değerlendirilmese bile silahlı kuvvetlerden veya benzer hizmetlerden çıkarılan kişilerin maruz kalacağı bazı sosyal risklere (işsizlik, hastalık, malullük, yaşlılık, ölüm) karşı koruma sağlaması açısından sosyal güvenliğin sosyal sigortaları kapsayan bir anlayışı yansıtmaktadır[563]. İki yıl sonra 1946'da kabul edilen UÇÖ bünyesinde "sosyal güvenlik" kavramının geçtiği, çeşitli sosyal sigorta kollarını kapsayan ancak kişiler açısından uygulama alanı sınırlı olan 75 *sayılı Gemi Adamlarının Sosyal Güvenliği Sözleşmesi ve Tavsiyesi* ikinci belge olarak karşımıza çıkmaktadır. 68 sayılı tavsiye ile aynı zamanda kabul edilen ve ayrıntılı düzenlemeler içeren *70 sayılı Bağımlı Bölgelerde Sosyal Politika Tavsiyesi* ve 75 sayılı Tavsiye, gemi adamları ile bakmakla yükümlü oldukları aile bireyleri için, uygun/makul ve yeterli tıbbi bakım, çalışma

[559] Buğra, a.g.e., s. 65.

[560] Gülmez, **Sosyal Güvenliğin Sefaleti**, s. 390.

[561] Gülmez, **Sosyal Güvenliğin Sefaleti**, s. 389.

[562] https://www.ilo.org/dyn/normlex/en/f?p=NORMLEXPUB:12100:0::NO::P12100_ILO_CODE:R068 13.06.2019.

[563] Gülmez, **Sosyal Güvenliğin Sefaleti**, s. 106. Daha önce yukarıda bahsi geçmişti.

gücünü kaybetme ya da işsizlik, yaşlılık vb. sosyal risk durumları ortaya çıktığında ödemeler/yardımlar yapılmasını öngörüyordu.

Güncelliğini günümüzde de koruyan 12 Mayıs 1944'te kabul edilen 67 sayılı Gelir Güvenliği Tavsiyesi ve 69 sayılı Tıbbi Bakım Tavsiyesi, Filadelfiya Bildirgesinde belirtilen soyut ilkeleri hayata geçirmeyi amaçlayan, o dönemin sosyal güvenlik hakkının evrenselliğe ulaşması temelinde öncü rol oynayan ilk uluslararası belgelerdir[564]. Kabul edilen 67 ve 69 sayılı tavsiyelerde, gelir kaybına yol açan sosyal risklerin hepsine uygulanabilen tamamlayıcı ilkelere yer verilirken ayrıca tıbbi bakım/sağlık yardımının da sosyal güvenlik hakkına dahil olduğu belirtilmiştir. Özetle Filadelfiya Bildirgesi yaklaşımı ile paralel şekilde 67 ve 69 sayılı Tavsiyelerde eksiksiz tıbbi bakım yardımı "sosyal koruma"ya değil "sosyal güvenlik hakkı"na dahil edilmiştir. Benzer anlayış açıkça tavsiyelerde belirtilmese de ihtiyaç koşullu, ama evrensel kapsamlı temel gelir güvencesi için de kuşkusuz geçerlidir. Bu görüşü destekleyen yazarlarca, 67 ve 69 sayılı Tavsiyelerin sosyal güvenlik hakkının gelişmesini evrensellik anlayışına dayandırdığı vurgulanmaktadır. Dolayısıyla sosyal güvenliğin yeni paradigması yalnızca işçileri/çalışanları koruma kalkanına almayan, aynı zamanda toplumun/nüfusun tamamını korumayı amaçlayan bir anlayıştır. Bu tavsiyeler Filadelfiya Bildirgesi'ndeki evrensel kapsam amacını yerine getirmiş ve ilk kez sosyal güvenlik sistemlerinin karşılaması gereken durumları ve riskleri ortaya koyması açısından[565] literatürde pek inceleme konusu yapılmasa da sosyal güvenlik hakkı açısından önemli belgeler arasında yer almıştır.

Yoksulluk ve yoksunluk evrensel bir sosyal risk olarak söz konusu belgelerde ve ulusal/uluslararası belgelerde/tavsiyelerde açıkça belirtilmese de devletlerin ortadan kaldırmak ya da hiç olmazsa etkilerini hafifletmek için uğraştığı bir risk olarak kabul edilmiştir. Bu risklerin toplumumuzda ciddi bir yer teşkil etmesi de sosyal güvenliğin hak ve kavram olarak anlam, kapsam ve içeriğini genişletmiştir. Bu dönemin sosyal güvenlik anlayışı, temel gelir güvencesinden yoksun olan tüm kişiler ve grupların, sosyal hakların tümü için geçerli olan özgürlük, insan onuru, ekonomik güvence ve fırsat eşitliği ilkeleri uyarınca, geleneksel sosyal sigorta dallarıyla sınırlı olmaksızın ihtiyaç koşulu gözetilerek sosyal güvenlik önlemleriyle korunma mekanizmasına dönüşmüştür. Buna karşılık, tıbbi yardım ile çocuk ve anneliğin korunması, yeterli düzeyde beslenme ve konut alanlarında, evrensel ve kapsayıcı sosyal güvenlik yaklaşımıyla koruma konusunda benzer bir koşul aranmadığı gibi hakkın öznesi çalışanlarla da sınırlı tutulmamıştır[566]. Bu noktada Filadelfiya Bildirgesi ve onu tamamlayan 67 ve 69 sayılı Tavsiyeler, sosyal sigorta hakları döneminin sona

[564] https://www.ilo.org/dyn/normlex/en/f?p=NORMLEXPUB:12100:0::NO:12100:P12100_ILO_CODE:R067; https://www.ilo.org/dyn/normlex/en/f?p=NORMLEXPUB:12100:0::NO:12100:P12100_ILO_CODE:R069 13.06.2019. Gülmez, **Sosyal Güvenliğin Sefaleti**, s. 106-107.

[565] Kulke ve Guilbault, "La recommadation", s. 97. Gülmez, **Sosyal Güvenliğin Sefaleti**, s. 107.

[566] Gülmez, **Sosyal Güvenliğin Sefaleti**, s. 130.

erdiği ve evrensel içerikli sosyal güvenlik hakkı döneminin başladığı bir sürecin hukuki belgeleridir[567].

2.2.2. Birleşmiş Milletler Tarafından Düzenlenen Belgelerde Sosyal Güvenlik Hakkı

I. Dünya Savaşı sonrası 1919 yılında kurulan Milletler Cemiyeti'nin 1939 yılında ortadan kalkmasıyla birlikte II. Dünya Savaşı ertesi Nisan 1945'te San Francisco'da toplanan konferansın görüşmeleri neticesinde 26 Haziran 1945'te konferansa katılan 50 üye devlet tarafından Birleşmiş Milletler Antlaşması imzalanmıştır. 24 Ekim 1945 tarihinde 51 devletin Birleşmiş Milletler Anayasasını onaylamasıyla birlikte Birleşmiş Milletler (United Nations) resmen kurulmuştur[568]. 1946 yılında da Uluslararası Çalışma Örgütü; BM'e bağlı bir uzmanlık örgütü olarak tanınmıştır[569]. Uluslararası örgüt organlarının genel açıklamaları bağlayıcı olmamasına karşın, Uluslararası Komisyon ve Komitelerin genel yorumları, bilhassa BM Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesinin yorumları, sosyal güvenlik hakkının ne anlama geldiği ve nasıl başarılacağı konusunda temel bir kılavuz rolü oynamıştır[570].

İnsan hakkı olarak sosyal güvenlik hakkının, 2020 tarihi itibarıyla 193 üyesi bulunan BM Örgütü çerçevesinde kabul edilen belgelerdeki hukuksal dayanaklarının başında kavram olarak açıkça yer almasa da BM Anayasası bulunmaktadır[571]. Ayrıca esnek hukuk olarak değerlendirilen Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Evrensel Bildirisi ve Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi'nin hazırlamış olduğu sosyal güvenlik hakkı ile ilgili 19 No'lu Genel Yorum incelemeye değer diğer düzenlemeler arasında yer almaktadır.

İnsan hak ve özgürlüklerini mümkün olan en geniş ölçüde kullanılmasını sağlama amacında olan BM, buna yönelik pek çok sözleşme kabul etmiştir. Bu amacı destekler şekilde ekonomik ve sosyal gelişme ile insan hakları arasındaki ilişkiye de değinmek gerekir. Genel Sekreter'in ifade ettiği gibi, "Uluslararası ekonomide bir ulusun yeri, onun toplumsal gelişmişliğiyle paraleldir; zengin olan ayrıcalıklı, fakir olan yoksun." Genel Sekreter, ekonomik ve toplumsal gelişmenin, hem gelişmekte

---

[567] Gülmez, **Sosyal Güvenliğin Sefaleti**, s. 130-131.

[568] Yusuf Aksar, **Teoride ve Uygulamada Uluslararası Hukuk-I**, 4. Baskı, Seçkin Yayıncılık, Ankara, Eylül 2017, s. 216, 220,

[569] Aysen Tokol, "Sosyal Politikanın Tarafları", **Sosyal Politika**, (Ed.) Aysen Tokol ve Yusuf Alper, 6. Baskı, Dora Yayıncılık, Bursa, 2019, s. 96.

[570] Ezeli Azarken, **Uluslararası Hukukta Sağlık Hakkı**, 1. Baskı, Seçkin Yay., Ankara, Eylül 2018, s.74

[571] Gülmez, **Sosyal Güvenliğin Sefaleti**, s. 144. Ayrıca BM Sözleşmelerinde sosyal güvenlik hakkı ile ilgili düzenlemeler, bu belgelerin Türkiye tarafından onay tarihleri ve onaylayan devletlerin sayıları hakkında bilgi için aynı yer bkz. Çizelge 5, s. 61.

olan hem de gelişmiş ülkeler için ciddi bir sorun olduğuna vurgu yapmıştır[572]. Dolayısıyla, insan hakları, ekonomik gelişmenin en önemli unsuru olarak görülmeli ve ekonomik gelişmişlik ise, sadece parasal terimlerle değil, insan hayatında sağladığı gelişmelerle de değerlendirilmelidir.

2.2.2.1. İnsan Hakları Evrensel Bildirisi

I. Dünya Savaşı döneminden kalan 1919 tarihli en eski ve tek kuruluş olan Uluslararası Çalışma Örgütü'nün kurumsal yapısı içinde yer alan Milletler Cemiyeti'nin (Cemiyet-i Akvam) yerine 51 devletin 24 Ekim 1945'te kurduğu Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nun 10 Aralık 1948 tarihinde kabul ettiği ve sosyal sorunların küresel nitelikli oluşu ve uluslararası düzeyde çözüm bulma arayışlarının neticesi olarak Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Evrensel Bildirisi (İHEB)'nin her insana sosyal güvenlik hakkı vermesi[573] ile sosyal güvenlik hakkı dönemi resmen başlamış oldu.

İnsan Hakları Evrensel Bildirisi uluslararası hukuk açısından bağlayıcı bir kaynak olmayıp, klasik bir soft law (bağlayıcı niteliği olmayan uluslararası hukuk metni) belgesidir. Ancak sosyal güvenlik hakkı açısından İHEB, uluslararası topluma yol gösterici bir kaynak niteliğinde olup uluslararası/ulusal ve bölgesel düzeyde çok önemli metinlerin ortaya çıkmasına esas teşkil etmiştir[574].

Türkiye İnsan Hakları Evrensel Bildirisi'ni 6 Nisan 1949 tarih ve 9119 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile yayımlamıştır. Daha sonra Bildiri, 27 Mayıs 1949 tarihinde okullarda ve diğer eğitim kurumlarında okutulması, yorumlanması ve bu bildirge hakkında radyo ve gazetelerde uygun neşriyatta bulunulması amacıyla 7217 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanmıştır[575]. Sosyal haklar, İnsan Hakları Evrensel Bildirisi'nin 22 ve 27 inci maddeleri arasında düzenlenmiştir. Sosyal güvenlik hakkı da önemli bir sosyal hak olarak bildirgede yerini almış ve İnsan Hakları Evrensel Bildirisi'nin kabulünden önce Uluslararası Çalışma Örgütü belgelerinde bahsedilen sosyal güvenlik hakkı, İHEB'in 22, 23 ve 25 inci maddelerinde düzenlenmiştir. Bildirge'nin 22 inci maddesine göre;

> Her şahsın, cemiyetin bir üyesi olmak itibariyle, sosyal güvenliğe hakkı vardır; haysiyeti için ve şahsiyetinin serbestçe gelişmesi için zaruri olan ekonomik, sosyal ve kültürel hakların millî gayret ve Milletlerarası işbirliği yoluyla ve her Devletin teşkilâtı ve kaynaklarıyla mütenasip olarak gerçekleştirilmesine hakkı vardır.

---

[572] Jan Martenson, "İnsan Hakları ve Birleşmiş Milletlerin Rolü", **İnsan Haklarının Uluslararası Korunması ve T.B.M.M. Sempozyumu Sempozyumda Sunulan Bildiriler, 4-5/10/1991 Antalya**, T.B.M.M. Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları, 1992, Ankara, s.156.

[573] Şenkal, **Küresel Sosyal Politika**, s. 24.

[574] Yusuf Aksar, **Teoride ve Uygulamada Uluslararası Hukuk-II**, 4. Baskı, Seçkin Yayıncılık, Ankara, Eylül 2017, s. 332-333 ve 336. Aynı görüşte, Tanör, **Sosyal Haklar**, s. 130.

[575] http://www.resmigazete.gov.tr/main.aspx?home=http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/7217.pdf&main=http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/7217.pdf 14/12/2015. Bildirgenin Bakanlar Kurulu kararıyla Resmi Gazete'de yayımlanmasının bildirgenin hukuksal yükümlülük doğurmaya yönelik bir belge olmadığı ve 1961 ve 1982 Anayasaları anlamında onay sayılamayacağı da ifade edilmiştir. Mesut Gülmez, **Ayrımcılığın Kaldırılması**, s. 50.

Herkes, ailesi ile birlikte, sağlık ve refahını sağlamak için gıda, giyim, konut, sağlık hizmetleri ve zorunlu sosyal hizmetleri elde edecek yaşam düzeyine hakkı bulunmaktadır. İşsizlik, malullük, hastalık, dul kalma, yaşlılık ve iradesi dışında geçim imkanları kaybına yol açan diğer sosyal riskler karşısında güvenlik hakkına sahiptir. Annelik ve çocukluk özel yardım ve desteğe hak sahibidir. Evlilikten veya evlilik dışı ilişkiden olsun, bütün çocuklar aynı sosyal korumadan yararlanırlar[576].

İnsan Hakları Evrensel Bildirisi'nin kabulünden sonra sosyal güvenlik hakkı pek çok uluslararası sözleşme, bildirge ve antlaşmada yerini aldı. Böylece sosyal güvenlik hakkının uluslararası sözleşmelerde yerini alması şüphesiz sözleşme ya da antlaşmaya taraf olan ülkelerin sosyal güvenlik sistemlerinin kurulması ve gelişmesine katkıda bulunmuştur. İnsan Hakları Evrensel Bildirisi'ndeki hak öznesi vatandaştır. Ancak günümüzde gelişmiş sosyal güvenlik sistemleri evrensel temel sosyal korumayı kabul etmektedirler.

2.2.2.2. Ekonomik Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi

BM Genel Kurulu'nun 16 Aralık 1966 tarihli ve 2200 A (XXI) sayılı Kararıyla kabul edilen bu sözleşme, imzaya, onaya ve katılmaya açılarak 3 Ocak 1976 tarihinde yürürlüğe girmiştir[577]. Bu sözleşmenin sosyal güvenlik hakkı açısından uluslararası ve ulusal hukuk bakımından ne kadar önemli olduğuna geçmeden önce, bazı yazarların sosyal güvenlik hukukunda eksik olarak değerlendirdiği şu hususu belirtmekte fayda vardır. Şöyle ki, ESKHS'nin Türkiye'deki sosyal güvenlik literatüründe ihmal edildiği görülmektedir. Zira sosyal güvenlik hukukunun uluslararası belgelerinin hepsi detaylı olmasa da incelenmesine rağmen ESKHS, bu belgelerin dışında bırakılmış veya bırakılmaktadır. Bunun nedenini Ertan, Türkiye'nin diğer belgelere nazaran ESKHS'ye daha geç taraf olmasını gösterirken hukuken bağlayıcı bir insan hakları sözleşmesi olarak ESKHS'nin sosyal güvenlik hukukunun uluslararası kaynakları arasında sayılmaması için geçerli bir argüman sayılamayacağını da haklı olarak ayrıca belirtmektedir[578]. Ancak kanaatimizce ESKHS'nin sosyal güvenliğin uluslararası kaynağı olarak ihmal edilmesi veya daha az incelenmesinin arkasında yatan temel sebep olarak sosyal güvenlik öğretilerinin uluslararası sosyal insan haklarına yabancı olması, bazı yazarların aynı sistematik içinde sosyal güvenlik hakkını ve sosyal güvenlik hukuku kitaplarını inceleme/yazma alışkanlığı veya karşılaştırmalı disiplinler ile sosyal güvenlik literatürünü incelememesi gösterilebilir.

Söz konusu Sözleşmenin başlangıç kısmında insanların doğuştan sahip oldukları eşit hakları tanımanın özgürlük, adalet ve barışın vazgeçilmez unsuru olduğu vurgulanmıştır. Daha sonraki

[576] Atılgan, a.g.e., s. 8.

[577] Türkiye, sözleşmenin, 04.06.2003 tarihli ve 4867 sayılı Kanunla (RG. 18.06.2002 t., S.25142) onaylanmasını uygun bulmuş ve sonrasında, Bakanlar Kurulu'nun 10.07.2003 tarihli ve 2003/5923 sayılı Kararıyla onaylayarak taraf olmuştur. (RG. 11.08.2003 t., S. 25196) bkz. Mutlay, a.g.e., s. 101 vd.

[578] Ertan, **Sağlık Hakkı**, s.157-158, dn. 96.

kısımlarda, özgür insan idealine herkesin ekonomik, sosyal ve kültürel haklardan yararlanabileceği koşullar oluşturulduğunda ulaşılabileceği belirtilmiştir.

Sözleşmenin 9. maddesinde sosyal haklardan biri olan *"sosyal güvenlik hakkı"* düzenlenmiştir. Buna göre, taraf devletler herkese sosyal güvenlik hakkı tanıyacak ve bu hak sosyal sigorta haklarını da içerecek şekilde belirlenecektir. Sosyal güvenlik hakkının sağlanmasında ırk, renk, cinsiyet, dil, din, siyasal veya diğer bir fikir, ulusal veya toplumsal köken, mülkiyet, doğum gibi herhangi bir statüye göre ayrımcılık yapılamayacaktır. Ayrımcılık yapılamayacak haller İHEB'de olduğu gibi örnekleyici bir şekilde sayılmıştır. Yani maddede sayılan ayrımcılık hallerine benzer durumlarda da sosyal güvenlik konusunda ayrımcılık yapılamayacaktır.

Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Uluslararası Sözleşmesi'nde[579] "sosyal güvenlik hakkı" düzenlenmiş ve buna göre, herkesin sosyal güvenlik hakkına sahip olduğu belirtilmiştir. Dolayısıyla sözleşmeye taraf olan devletler, herkesin sosyal güvenlik hakkına sahip olduğunu taahhüt etmektedir.

Sözleşmenin 9. maddesine[580] ayrıntılı bir şekilde bakıldığında dikkat çeken ilk unsur *"sosyal sigorta hakkı"*nın da sosyal güvenlik hakkı içerisinde sayılmış olmasıdır. ESKHS'nin ilgili maddesi değerlendirildiğinde bu düzenlemenin olumlu bir düzenleme olduğu kabul edilebilir. Ancak, "sosyal sigorta" anlayışının da bir sosyal güvenlik uygulaması olduğu anlamına gelen bu düzenleme birtakım soru işaretlerini de beraberinde getirmektedir. Başka bir deyişle, sosyal sigortanın en önemli özelliklerinden biri olan prim ödeme şartıyla toplumun bu haktan yararlanması veyahut toplumun her kesimini kapsayıp kapsamadığı net bir şekilde açıklığa kavuşamamaktadır. Bu maddede belirtilen herkesin sosyal güvenlik hakkına sahip olduğu ibaresi sadece bu hakkın var olduğunu göstermekte; ancak hiçbir şarta bağlı olmaksızın herkesin bu haktan yararlanacağı anlamına gelmemektedir[581]. Açıklanan bu nedenlerden dolayı sosyal güvenlik hakkının toplumun tüm kesimine ne şekilde sağlanacağı açık bir şekilde ortaya konulmalıdır.

Yukarıda belirtilen hususta muğlaklığı bertaraf etmek için Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi, 19. Genel Yorumu'nda karşılık esasına dayanmayan sosyal yardımların da sosyal güvenlik hakkının bir unsuru olarak kabul edilmesi gerektiğini belirtmiştir. Aynı şekilde Komite, bir sosyal güvenlik sistemi içerisinde sıraladığı dokuz temel (sosyal risk) unsurun olması gerektiğini

[579] Birleşmiş Milletler Genel Kurulunun 19/12/1966 tarih ve 2200 A (XXI) sayılı kararıyla kabul edilmiş, 19/12/1966 tarihinde imzaya açılmış ve 03/01/1976 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Türkiye bu sözleşmeyi imzaya açıldığı 19/12/1966'dan yaklaşık 34 yıl sonra yürürlüğe girdiği 03/01/1976 dan yaklaşık 24 yıl 15/08/2000 tarihinde imzalamıştır. Türkiye onaylamak üzere 05/06/2003 tarihinde 4867 sayılı "Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşmesinin Onaylanmasının Uygun Bulunduğuna Dair Kanun"u çıkarmıştır. (RG, 18/06/2003, s.25142). Ayrıntılı bilgi için bkz. Mehmet Semih Gemalmaz, **Ulusalüstü İnsan Hakları Hukuku Belgeleri II. Cilt Uluslararası Sistemler**, Legal Yayıncılık, 2. Baskı, İstanbul, 2011, s. 21 vd.

[580] Madde 9: Bu Sözleşmeye Taraf Devletler, herkese sosyal sigorta hakkı dahil olmak üzere, sosyal güvenlik hakkı tanır.

[581] Umut Omay, **Sosyal Haklar Kısa ve Eleştirel Bir Bakış**, 1. Baskı, Beta, İstanbul, 2011, s. 77.

vurgulamıştır. Bu dokuz temel unsur: Sağlık bakımı, yaşlılık, işsizlik, iş kazası, aile ve çocuk desteği, analık, malullük, dul ve yetimler(in) aylık ve ödenekleri olarak sayılmıştır[582]. Komite'nin sosyal güvenlik hakkı ile ilgili açıklamış olduğu bu nedenler, ESKHS'nde sosyal güvenlik hakkını düzenleyen maddenin yetersizliğini kabul ettiği ve bu eksikliği gidermek için bazı tavsiyelerde bulunduğu izlenimini vermektedir[583]. Ancak bu görüşün aksine, ESKHK'nin her bir hak için Sözleşme'yi Genel Yorumlar vasıtasıyla geniş bir şekilde açıklamak suretiyle sosyal insan hakları içtihat birikimine katkıda bulunduğu da göz ardı edilmemelidir.

Sosyal güvenlik hakkının diğer bileşenleri olarak ESKHS, sosyal sigortaların yanı sıra, özel olarak korunmasını gerekli gördüğü anne ve çocuklara ilişkin öngördüğü kurallarla, sosyal güvenlik hakkının kapsamını sosyal sigortaları da aşmak üzere genişletmiştir[584]. Sözleşme'nin 10. maddesinde taraf devletlere aile için öngördüğü en geniş ölçüde koruma ve yardım yükümlüğü ile genel olarak anneler için getirdiği özel koruma yükümlülüğünü sosyal güvenlik hakkının bileşenlerinden sayabiliriz. Ayrıca çocuklar ve gençler yararına özel koruma ve yardım önlemleri alma şeklinde öngörülen yükümlülük de (m.10/3), geniş anlamda sosyal güvenlik hakkı kapsamındadır.

Sözleşme m.11'de geniş anlamda sosyal güvenlik hakkı ve sosyal koruma ile yakın bağlantısı olan üç önemli sosyal hakkı aynı maddede güvence altına almıştır. Bunlardan ilk ikisinin öznesi herkes olan "yeterli bir yaşam düzeyine sahip olma hakkı", "yaşam koşullarını sürekli geliştirme hakkı" ve derhal yerine getirme yükümlülüğüne tabi olan "herkesin açlıktan kurtulma temel hakkı" dır[585].

2.2.2.2.1. Ekonomik Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi 19 No'lu Genel Yorum: Sosyal Güvenlik Hakkı

Birleşmiş Milletler Sözleşmelerinin güncellik ve onay sorunu, özellikle Birleşmiş Milletler'de sosyal güvenlik hakkı konusunda kurallar içeren genel ve özel konulu insan hakları hukukunun maddi içeriğinin belirlenmesi, güncellenmesi ve pozitif hukukun boşluklarının doldurulması ihtiyaçlarını doğurmuştur. Sözleşme içi denetim organlarının dönemsel hükümet raporlarına ve şikayete dayalı denetim sistemleri çerçevesinde kabul edilen rapor ve kararlar, özellikle genel bir dille kaleme alınan ve her biri farklı bir hakkı güvenceye bağlayan sözleşme maddelerinden bazılarının yaklaşım ve içeriğine ilişkin olarak devletlerin onaydan doğan yükümlülüklerinin

[582] Genel Yorum No.19'un Türkçe çevirisi için bkz. http://www.ihop.org.tr/wp-content/uploads/2007/12/ESKHKGY19.doc 17.02.2016.

[583] Omay, **Sosyal Haklar**, s. 78.

[584] Gülmez, **Sosyal Güvenliğin Sefaleti**, s. 130, 160.

[585] Gülmez, **Sosyal Güvenliğin Sefaleti**, s. 161. İHEB'de de yer alan bu haklardan yeterli bir yaşam düzeyi (insanca yaşama) hakkı, kişinin kendisi ve ailesi için yeterli beslenme, giyim ve konutu (barınmayı) da içerir.

çerçevesini belirlemek üzere kabul edilen genel yorum (gözlem) kararları ile mümkündür[586]. Uluslararası Çalışma Örgütü ve Avrupa Sosyal Haklar Komitesi dışında 2000'li yılların ortalarına kadar, sosyal güvenlik hakkının geliş(tiril)mesi konusunda BM organları ve akademisyenler tarafından pek fazla çalışma yapılmadığı görülmektedir. İşte Ekonomik Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi'nin 2008 yılında kabul ettiği 19 No'lu Genel Yorum, ESKHS'nin 9. maddesinde insan onurunu güvenceye aldığı vurgulanan ve tek cümlede tanıdığı "sosyal güvenlik hakkı"nın içeriği, kapsamı ve taraf devletlere yüklediği yükümlülükleri tüm boyutlarıyla ortaya koyması ve ESKHK'nin ilk kez sosyal güvenlik hakkı ile ilgili anlayışını detaylandırması bakımından son derece önemli bir belgedir[587].

Genel Yorum'un ortaya çıkması ve gelişmesinin arka planında artan ekonomik küreselleşme, refahın özelleştirilmesi, refah devletlerinin krizi, giderek artan yaşlı nüfus ve gelişmekte olan ülkelerin yoksulluğunun derinleşmesi sayılmaktadır[588]. Komite, sosyal güvenlik hakkının ulusal düzeyde tanımlanan sosyal güvenlik konusundaki temel güvenceler bütününün ayrılmaz parçalarını oluşturan, hedefleri insan onuruna saygıyı temin etmek, yoksulluğu, kırılganlığı ve sosyal dışlanmayı önlemek ya da hafifletmek olan sosyal koruma tabanlarının öğelerinden biri olduğunu ifade etmiştir.

Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi Cenevre'de 20 Mayıs 2011 tarihinde yapmış olduğu 29. toplantısında, sosyal güvenlik hakkının gerçekleştirilmesi bakımından bir takım endişelerini dile getirmiş ve bunlarla ilgili tavsiyelerde bulunmuştur. Buna göre; Komite, Türkiye nüfusunun % 20'sinin herhangi bir sosyal hizmet kapsamında yer almadığını belirtmiştir. Devamında kendisine sunulan bilgilerin sosyal güvenlik sistemlerinin risk ve olasılıklara karşı insanları ne düzeyde koruduğuna ilişkin açık bir sonuca varamadığını ve alınan tedbirlerin mevcut durumun

---

[586] Gülmez, **Sosyal Güvenliğin Sefaleti**, s. 60; Ülkü Halatçı Ulusoy, "Sosyal Hakların Korunmasında Birleşmiş Milletler'in Rolü", **Sosyal Haklar Uluslararası Sempozyumu III**, Kocaeli Üniversitesi İİBF Çalışma Ekonomisi Bölümü, 25-26 Ekim 2011, İstanbul, s. 254. ESKHS maddelerinin bir nevi şerhi sayılabilecek Genel Yorumlar, Sözleşme çerçevesindeki maddelerin anlaşılmasında Taraf Devletlere son derece yardımcı olmaktadır. Bilhassa sosyal hakların özelde ise sosyal güvenlik hakkının içeriğinin somutlaştırılması, denetim organları kararlarıyla, rehber ilkeler ya da genel yorumlar aracılığıyla mümkündür. Nitekim, sosyal güvenlik hakkı bakımından "Limburg İlkeleri", "Maastrich Rehberi" ile ESKHK tarafından yayınlanan genel yorumlar bu hakkın içeriğinin tanımlanması, belirli hale gelmesi bakımından taraf devletlere yol göstermekte, hakkın somutlaştırılmasını sağlamaktadır. Bkz. Eda Doğan ve Seydi Çelik, "Sosyal Hakların Dava Edilebilirliği Üzerine İnceleme", **Journal of Law (JL)**, 2(2), 2018, s. 28.

[587] Committe on Economic, Social and Cultural Rights, Thirty-ninth session 5-23 November 2007, General Comment No. 19, E/C.12/GC/19, 4 February 2008, (Bundan sonra kısaca 19 No'lu Genel Yorum). Sosyal güvenlik hakkının normatif içeriğini belirleme meselesi, insan hakları literatüründe pek fazla ele alınmamıştır. Sosyal güvenlik, insan hakları savunucuları tarafından genellikle ihmal edilen son derece teknik bir alandır. Bkz. Goldblatt, a.g.e., s. 80, dn. 174; Lucie Lamarche, "The Right to Social Security in the International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights" **Core Obligations: Building a Framework for Economic, Social and Cultural Rights**, Ed. Audrey Chapman and Sage Russell, Intersentia, Antwerp-Oxford-New York, 2002, s. 89. 19 No'lu Genel Yorum ile ilgili geniş bilgi için bkz. Langendonck, a.g.m., s. 3-12; Eibe Reidel (Ed.), **Social Security as a Human Right: Drafting a General Comment on Article 9 ICESCR- Some Challenges**, Springer, 2007; Goldblatt, a.g.e., s. 80-91. BM'nin ESKHK'nin 19 No'lu Genel Yorum'un Türkçe çevirisi için bkz. http://www.esithaklar.org/wp-content/uploads/2016/04/ESKHKGY19.doc 15.09.2017.

[588] Emmanuel Reynaud, "The Right to Social Security – Current Challenges in International Perspective" Eibe Reidel (Ed.), **Social Security as a Human Right**, Springer, New York, 2007, ss.1-15.

iyileştirilmesine ne ölçüde katkıda bulunduğunu anlamasına yetecek yeterli miktarda olmadığını ifade etmiştir[589].

Komite ilgili toplantıda vermiş olduğu nihai değerlendirmede Türkiye'den bir sonraki periyodik raporunda; Komite'nin sosyal hizmetlerle ilgili 19 No'lu Genel Yorumu'nun 12 ila 21. paragraflarında sayılan branşlara göndermede bulunmak şartıyla Türkiye'nin sosyal güvenlik sisteminin kapsamına ilişkin ayrıntılı bilgilerini ve dezavantajlı ve marjinalleştirilmiş gruplar da dahil olmak üzere Türkiye'nin sosyal güvenlik sisteminin kapsamına ve yeşil kart sahiplerinin sayısına ilişkin bilgilerini dahil etmesini talep etmiştir. Ayrıca Komite, emeklilik maaşı alan yaşlı kişilerin sayısının nüfusa oranla son derece düşük olması ve söz konusu kişilerin aldığı emeklilik aylıklarının makul ve doğru dürüst bir yaşam standardı sağlamaktan uzak bir düzeyde olmasından duyduğu endişeleri de ifade etmektedir (m. 9, 11, 12).

Komite, taraf Devleti makul bir yaşam standardına kavuşmalarını garanti altına almak üzere herhangi bir gelirden mahrum yaşlı kimselere yönelik yardımların genişletilip arttırılması ve emeklilik gelirlerinin yeniden gözden geçirilmesi konusunda teşvik etmektedir. Bu bağlamda Komite Taraf Devlete yaşlı kimselerin ekonomik, sosyal ve kültürel haklarına ilişkin olan 6 No'lu Genel Yorumu (1995) referans olarak göstermekte ve taraf Devletten bir sonraki periyodik raporunda yaşlıların ekonomik, sosyal ve kültürel haklarından ne düzeyde yararlandıklarına ilişkin ayrıntılı bilgiler sunmasını talep etmektedir[590].

2.2.2.2.2. Genel Yorum 19'a Göre Sosyal Güvenlik Hakkının Özü ve Normatif İçeriği

Komite, Genel Yorumunda sosyal güvenlik hakkının Sözleşme'den (ESKHS) kaynaklanan haklarını tam anlamıyla kullanma olanağından yoksun kaldıkları durumlarla karşılaşan tüm insanların insan onurunun güvence altına alınması açısından temel önem taşıdığını belirtmiştir (par.1). Komite'nin değerlendirmesinde sosyal güvenlik hakkının içeriği, büyük ölçüde Uluslararası Çalışma Örgütü standartlarına yapılan atıflar çerçevesinde belirlenmiştir. Komite'ye göre, Genel Yorum 19 ile 202 sayılı Tavsiye birbirini tamamlamaktadır[591]. Genel Yorumun 2. paragrafında söz konusu durum şöyle ifade edilmiştir:

---

[589] BM Ekonomik ve Sosyal Konsey, "Sözleşme'nin 16. ve 17. Maddeleri gereğince Taraf Devlet tarafından sunulan raporların değerlendirilmesi", Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi 46. Oturum, Cenevre, E/C.12/TUR/CO/1, 2-20 Mayıs 2011, s. 6. Raporun Türkçesi için bkz. http://ihop.org.tr/wp-content/uploads/2007/12/E.C.12.TUR_.CO_.1-TR.pdf 17.02.2016.

[590] Aynı Rapor.

[591] Gülmez, **Sosyal Güvenliğin Sefaleti**, s. 179. Yine Gülmez'e göre, Filadelfiya Bildirgesi ilkeleri; sosyal güvenlik hakkının yatay ve dikey olarak yaygınlaştırılması ile 202 sayılı Tavsiye'nin öngördüğü ve aşamalı olarak uygulamaya konulmasına imkan tanıyan iki boyutlu sosyal koruma tabanları yaklaşımının anayasal dayanağı olduğu yönünde bkz. aynı yer, s.131 vd.

> sosyal güvenlik hakkı diğer şeylerin yanı sıra hastalık, malullük, analık, iş kazası, işsizlik, yaşlılık ya da aile üyelerinden birinin ölümü nedeniyle, çalışma sonucu elde edilen geçim imkanlarının kalmadığı; sağlık bakımına erişim bedelinin karşılanabilir düzeyde olmadığı; özellikle çocuklar ve bakıma gereksinim duyan yetişkinler için aile desteğinin yeterli olmadığı durumlara karşı ayrımcılık yapılmaksızın koruma sağlamaya yönelik aynî ya da nakdî yardımlara erişim ve bu tür yardımlardan yararlanma hakkını içermektedir.

Sosyal güvenlik hakkının yalnızca çalışanların hakları olmadığı günümüz modern anlayışına uyumlu olarak, gelirin yeniden dağıtımını sağlayan sosyal güvenliğe özgü yapısıyla yoksullukla mücadele ve yoksulluğun ortadan kaldırılması sorunu ile sosyal dışlanmayla mücadele ve sosyal içermenin desteklenmesi konuları açısından önemli bir görev üstlendiği de ayrıca vurgulanmıştır (par. 3).

Sosyal güvenlik hakkı, ister kamu ister özel sektör tarafından gerçekleştirilsin, mevcut sosyal güvenlik kapsamının keyfi ve makul olmayan biçimde kısıtlanmasına maruz kalmama hakkını ve sosyal risklere ve öngörülemeyen durumlara karşı yeterli korumadan yararlanma hakkını içermektedir (par. 9).

2.2.2.2.2.1. Genel Yorum 19 Çerçevesinde Sosyal Güvenlik Hakkının Unsurları

Sosyal güvenlik hakkı konusunda Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi'nin düzenlemesi, sosyal güvenlik hakkının dinamik yapısı ve değişime açık yapısı gereği uygulamada ortaya çıkan bir takım boyutları ile dikkate alınmasını gerekli kılmıştır. Bu yüzden Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesince sosyal güvenlik hakkının unsurları detaylı bir şekilde açıklanmaya çalışılmıştır. Dolayısıyla sosyal güvenlik hakkının unsurlarının nelerden oluştuğu Komitenin 19. No'lu Genel Yorumu çerçevesinde şöyle ifade edilmiştir:

> Sosyal güvenlik hakkının unsurları farklı koşullara göre değişiklik gösterebilir. Bununla birlikte, tüm durumlar için geçerli bir takım temel unsurlar aşağıda sıralanmıştır. Bu unsurları yorumlarken, sosyal güvenliğin salt iktisadi ve mali politika aracı olarak değil, aynı zamanda sosyal bir mal olarak değerlendirilmesi gerektiği unutulmamalıdır[592].
>
> **Mevcudiyet-sosyal güvenlik sistemi:** Sosyal güvenlik hakkının uygulanması için tanımlanan sosyal risk ve güçlükler için yardım sağlanmasını güvence altına almak üzere tek ya da farklı sigorta programlarından oluşan bir sistemin mevcut ve uygulanıyor olması gerekir. Sosyal güvenlik sistemi, ülke mevzuatına göre kurulmalı ve kamu yetkilileri sistemin etkili bir biçimde idare ve denetimini sağlamak üzere sorumluluk üstlenmelidir. Ayrıca, hem mevcut hem de gelecek kuşakların sosyal güvenlik hakkından yararlanmalarını sağlamak üzere, emeklilik programları da dahil olmak üzere tüm sigorta programlarının sürdürülebilir olması gerekir (par.11).

[592] 19 No.lu GY, par. 10.

Belirtilen sosyal güvenlik sistemi evrensel olarak kabul edilen dokuz temel sosyal riski içermelidir. Bu sosyal riskler ayrıntılı bir şekilde açıklanmıştır. Buna göre; **Sağlık Bakımı:** Taraf Devletler, herkesin yeterli sağlık hizmetlerine erişimini sağlamak üzere sağlık sistemlerinin oluşturulmasını güvence altına almakla yükümlüdür. Sağlık sisteminin özel ya da karma sigorta sistemlerini öngördüğü durumlarda, işbu genel yorumda belirtilen ana esaslara uygun biçimde, sistemlerinin karşılanabilir bir bedelle sunulması gerekir. Komite, HIV/AIDS, tüberküloz ve sıtma gibi endemik hastalıklar bağlamında sosyal güvenlik hakkının özel bir önem taşıdığını ve önleyici ve tedavi edici tedbirlere erişim olanağının sağlanmasına ihtiyaç duyulduğunu kaydeder (par. 13). **Hastalık:** Sağlık bozukluğu nedeniyle çalışamayan kişilerin çalış(a)madıkları dönem içinde uğradıkları kazanç kayıplarını telafi etmek üzere nakdi yardımların sağlanması gerekir. Uzun süren hastalıklardan muzdarip kişilerin malullük yardımlarına hak kazanması gerekir (par.14). **Yaşlılık:** Taraf Devletler, ulusal mevzuatta tanımlanan belirli bir yaştan itibaren, ileri yaştaki kişilere yardım sağlamaya yönelik sosyal sigorta programları oluşturmak için gereken tedbirleri almalıdır. Komite, taraf Devletlerin diğer şeylerin yanı sıra mesleklerin niteliklerini ve özellikle tehlikeli mesleklerde çalışma süresini ve ileri yaştaki kişilerin çalışma becerilerini dikkate alarak, ulusal koşullara uygun bir emeklilik yaşı belirlemeleri gerektiğini vurgular. Taraf Devletler, mevcut kaynakları dahilinde, mevzuatta tanımlanan yaş sınırına ulaştığında zorunlu prim süresini tamamlayamadığından ya da başka nedenlerle sigorta esaslı yaşlılık aylığı almaya ya da diğer sosyal güvenlik yardım ya da desteklerinden yararlanmaya hak kazanamamış ve başka bir gelir kaynağı olmayan kişilere, primsiz yaşlılık aylığı ve diğer sosyal hizmetleri ya da yardımları sağlamalıdır (par.15). **İşsizlik:** Taraf Devletler, tam, verimli ve serbestçe seçilmiş istihdam olanaklarını desteklemenin yanı sıra, uygun bir istihdam olanağı sağlanamaması ya da istihdamın sürdürülememesi nedeniyle doğan kazanç kaybını gidermek için yardım sağlamaya çalışmalıdır. İş kaybının söz konusu olduğu durumlarda yeterli bir süre boyunca ödeme yapılmalı ve bu sürenin sonunda sosyal güvenlik sistemi işsiz kalmış işçiyi örneğin sosyal destek yoluyla yeterli düzeyde korumalıdır. Sosyal güvenlik sistemi ayrıca yarı zamanlı işçiler, geçici işçiler, mevsimlik işçiler, kendi işinde çalışanlar dahil diğer işçileri ve kayıt dışı ekonomide standart dışı işlerde çalışanları kapsamalıdır. Bundan başka, kamu sağlığıyla ilgili ya da diğer olağanüstü durumlarda işe gitmemeleri istenen kişilere gelir kaybına uğradıkları süre boyunca ödeme yapılmalıdır (par.16). **İş Kazası:** Taraf Devletler ayrıca işbaşında ya da üretime yönelik herhangi bir çalışma sırasında yaralanan kişilerin korunmasını güvence altına almalıdır. Sosyal güvenlik sisteminin iş kazası ya da meslek hastalığı nedeniyle doğan maliyetleri ve kazanç kaybını ve ailenin geçimini sağlayan kişinin ölümü halinde bu kişinin eşinin ya da bakmakla yükümlü olduğu kişilerin mahrum kaldığı desteğin karşılaması gerekir. Gelir güvencesini sağlamak üzere, sağlık bakımına erişim ve nakdi yardım biçiminde, yeterli düzeyde yardım sağlanması gerekir. Bu tür yardımlara hak kazanmak istihdam, sigortalılık ya da prim ödeme süresine bağlı kılınmamalıdır (par.17). **Aile ve Çocuk Desteği/Yardımı:** Sözleşmenin 9 ve 10. maddeleri bağlamında çocukların ve bağımlı yetişkinlerin haklarının gerçekleştirilmesi açısından aile yardımları büyük önem taşımaktadır. Taraf Devletler, bu yardımları sağlarken kaynakların durumu ile çocuğun ve çocuklara ve bağımlı yetişkinlere bakmakla sorumlu kişilerin koşullarını ve bunların yanı sıra çocuk ya da bağımlı yetişkinler için ya da onlar adına yardım yapılmasını gerektiren durumlarla ilgili diğer tüm unsurları dikkate alması gerekir[593]. Nakdi yardımlar ile sosyal hizmetleri içeren çocuk yardımları ailelere verilmeli; bu bağlamda yasaklanmış olan herhangi bir gerekçeyle ayrımcılık yapılmamalıdır. Yardımlar genelde beslenme, giyim, konut, su ve çevresel sağlık (sanitasyon) ve ilgili diğer hakları kapsamalıdır (par.18). Bu yükümlülük sosyal güvenlik hakkından kaynaklanan öz/çekirdek yükümlükler arasında Genel Yorum'un 59. paragrafında da sayılmıştır[594]. **Analık:** Sözleşmenin 10. maddesine göre, "çalışan anneler ücretli izinden ya da yeterli sosyal güvenlik tedbirlerini kapsayan izinden yararlanmalıdırlar".[595] Ücretli doğum izni, standart olmayan işlerde çalışanlar da dahil tüm kadınlara verilmelidir ve yardımlar yeterli bir süre boyunca sağlanmalıdır. Kadınlar ve çocuklar için, doğum öncesi, doğum ve doğum sonrası tıbbi bakım ve hastanede tıbbi bakım da dahil olmak üzere uygun sağlık yardımları sağlanmalıdır (par.19). **Malullük:** Komite,

[593] Bkz. ÇHS m. 26.

[594] İzzet Mert Ertan, "Sosyal Hakların Özü: Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi Standartlarında Öz/Çekirdek Yükümlülükler", **Sosyal Adalet İçin İnsan Hakları: Sosyal Haklar**, Kıvılcım Akkoyunlu Ertan vd. (Ed.), TODAİE, Ankara, 2014, s. 99.

[595] Komite, UÇÖ 183 Sayılı Anneliğin Korunması Sözleşmesi gereği doğum izninin doğumdan sonra altı haftalık zorunlu izni de kapsayacak şekilde on dört haftadan daha az olmaması gerektiğini kaydetmektedir.

> engelli kişilere ilişkin 5 No'lu Genel Yorumunda (1994), malullük ya da malullükle ilgili unsurlardan dolayı geçici olarak gelir kaybına uğramış ya da gelirinin tamamını kaybetmiş, istihdam olanaklarından mahrum bırakılmış ya da daimi malullüğü olan kişilere yeterli düzeyde gelir desteği sağlanmasının önem taşıdığı vurgulanmıştır. Bu tür destekler kişiyi rencide etmeyecek biçimde verilmeli ve genellikle malullüğün doğurduğu özel destek ihtiyaçlarını ve diğer giderleri yansıtmalıdır. Bu destek aile üyelerini ve gayri resmi bakım veren diğer kişileri de kapsamalıdır (par.20). **Dul ve Yetimler:** Taraf Devletler sosyal güvenlik sistemine dahil ya da emeklilik hakkı kazanmış kişinin ölümü üzerine bu kişinin dul eşi ve çocuklarına yardım sağlamalıdır. Bu yardımlar, özellikle cenaze masraflarının yüksek maliyetli olduğu taraf Devletlerde cenaze masraflarını da kapsamalıdır. Dul ve yetimler ayrımcı herhangi bir gerekçeyle sosyal sigorta sisteminden çıkartılmamalı ve özellikle, çok sayıda çocuğun ve yaşlı kişilerin aile ya da topluluk desteğinden mahrum kaldığı HIV/AIDS, tüberküloz ve sıtma gibi endemik hastalıklar söz konusu olduğunda sosyal sigorta sisteminden yararlanmaları için destek sağlanmalıdır (par.21).

Yukarıda sayılan sosyal güvenlik hakkının unsurlarının ne şekilde gerçekleştirileceği "yeterlilik" başlığı altında 22. paragrafta şöyle ifade edilmiştir:

> Nakdî ya da aynî yardımların, herkesin Sözleşme'nin 10, 11 ve 12. maddelerinde hükme bağlanan ailenin korunması ve desteklenmesi, yeterli geçim standardı ve yeterli (eksiksiz) sağlık bakımına ulaşabilme hakkının gerçekleştiğini düşünmesini sağlayacak şekilde, yeterli miktarda ve sürede olması gerekir. Taraf Devletler, yardımların düzeyi ve sağlanma biçimlerinin yaratabileceği olumsuz herhangi bir etkiyi engelleyebilmek için, Sözleşme'nin başlangıç bölümünde vurgulanan insan onuru ilkesine ve ayrımcılık yasağı ilkesine bütünüyle saygı göstermelidir. Kullanılan yöntemlerin yardımların yeterli düzeyde olmasını güvence altına alması gerekir. Sigortalıların Sözleşme'yle tanımlanan haklarının tam anlamıyla gerçekleştiğini idrak edebilmeleri için ihtiyaç duydukları mal ve hizmetlere ulaşabilmelerini sağlamak üzere, yeterlilik ölçütünün düzenli olarak izlenmesi gerekir. Kişinin gelir kaybını telafi eden yardımları sağlayan sosyal sigorta sistemine prim ödeyerek katkıda bulunduğu durumlarda, kazançlar, ödenen primler ve ilgili yardımların miktarı arasında makul bir ilişki olmalıdır.

Genel Yorumun "Erişebilirlik (Accessibility)" başlığı ise "Kapsama/Faaliyet Alanı"; "Uygunluk"; "Ulaşabilirlik"; Katılım ve Bilgilendirme" ve "Fiziksel Erişebilirlik" olmak üzere beş alt başlık altında toplanmıştır. Buna göre;

> dezavantajlı ve toplum dışına itilmiş/marjinal gruplara mensup kişiler başta olmak üzere, Sözleşme'nin 2. maddesinin 2. fıkrasıyla yasaklanan herhangi bir gerekçeyle ayrımcılığa maruz kalmadan sosyal güvenlik sisteminin kapsamında güvence altına alınması gerekir. Sosyal güvenlik sisteminin evrensel olarak herkesi kapsamasını sağlamak için primsiz sistemlere ihtiyaç duyulmaktadır (par.23). Yardımlara hak kazanmayla ilgili koşulların makul, orantılı ve şeffaf olması gerekir. Yardımların kesilmesi, azaltılması ya da askıya alınmasıyla ilgili koşulların çerçevesi çizilmeli ve bunlar makul olmalı, gereklilik arz etmeli ve ulusal mevzuatta hükme bağlanmalıdır (par. 24). Sosyal sigorta sisteminin prim katkısını öngördüğü durumlarda bu katkıların önceden şarta bağlanmış olması gerekir. Prim ödemeleriyle ilgili doğrudan veya dolaylı maliyetlerle masrafların herkesin karşılayabileceği bir bedelde olması ve Sözleşme'de belirtilen hakların gerçekleşmesini olumsuz etkilememesi gerekir (par.25). Sosyal güvenlik sistemlerinin faydalanıcıları bu sistemin yönetimine katılabilmelidir. Sistem ulusal mevzuatla oluşturulmalı ve kişilerin ve örgütlerin sosyal güvenlik kapsamındaki haklarına ilişkin açık ve şeffaf bir şekilde bilgi talep etme, bilgi edinme ve bu bilgileri dağıtma haklarını açık ve şeffaf bir biçimde güvence altına almalıdır. (par.26). Yardımların zamanında sağlanması gerekir ve sigortalılar yardımlardan yararlanmak, bilgi edinmek ve gereken durumlarda prim ödemeleri için sosyal güvenlik sistemine fiziksel olarak erişebilir olmaları gerekir. Bu bağlamda, sosyal güvenlik hizmetlerinden yararlanmalarını sağlamak üzere engelli kişilerin, göçmenlerin ve uzak bölgelerde ya da afet bölgelerinde be bunların yanı sıra silahlı çatışma bölgelerinde yaşayan kişilerin durumunu özellikle göz önünde bulundurmak gerekir (par.27).

İlerleyen paragraflarda ise ayrımcılık yasağı ve eşitlik ilkesi ile ilgili düzenlemelere göre;

> sosyal güvenlik sisteminin yeterli koruma sağlamadığı işçiler (yarı zamanlı, geçici işçiler, kendi işinde çalışanlar ve evde çalışanlar gibi) bakımından taraf Devletlerin bu kişileri güvence altına almak üzere mevcut kaynakların azamisini kullanarak adım atmasını gerektirir. Bu tür işçilere yönelik sosyal sigorta sisteminin bu işçilerin tam zamanlı çalışanların koşullarına eşit koşullara sahip olmalarını sağlayacak biçimde düzenlenmesi gerekir. İş kazaları durumu hariç, bu koşulların çalışma saatleri, katkı ödemesi ya da kazançla orantılı olması ya da uygun diğer yöntemlere göre belirlenmesi gerekir. Meslek esaslı sigorta sistemlerinin bu işçilere yeterli korumayı sağlayamadığı durumlarda, taraf Devlet tamamlayıcı tedbirleri almalıdır (par. 33).

Komite tarafından sosyal güvenlik hakkının unsurları ile ilgili yapmış olduğu açıklamaların devletlerim ulusal düzenleme ve yargılama faaliyetlerinde sosyal güvenlik hakkının en geniş anlamda sağlanması açısından dikkate alınmalıdır.

2.2.2.2.2.2. Sosyal Güvenlik Hakkının Asgari Çekirdek Yükümlülükleri

Devletin insan hakları açısından üç tür yükümlülüğü olduğundan daha önceden bahsedilmişti. Bu yükümlülükler kısaca saygı gösterme, koruma ve yerine getirme yükümlülükleri olarak belirtilmişti. Aynı şekilde bu yükümlülüklere sosyal güvenlik hakkının kendine ait özelliklerinden kaynaklanan bir başka yükümlülük olan sosyal güvenlik hakkının aşamalı gerçekleştirilmesi yükümlülüğünü de ekleyebiliriz.

"Vital minimum" veya "minimum level of existence" şeklinde de adlandırılan asgari çekirdek yükümlülükler doktrini Alman Federal Anayasa Mahkemesince geliştirilmiştir. Asgari çekirdek yükümlülükler doktrinine göre devlet, insan onuruna yaraşır bir yaşam sürmelerini sağlamak için ihtiyacı olan bireylere yardım sağlamakla yükümlüdür. Bu konuda Alman Anayasa Mahkemesi, yasama organının sosyal eylemleri geliştirme hususunda Anayasa tarafından görevlendirildiğini ve ihtiyacı olan bireylere söz konusu yardımın sosyal devletin apaçık yükümlülüğü olduğunu, dolayısıyla devletin, bireylere insan onuruna yaraşır bir yaşam sürdürmeleri için asgari koşulları sağlaması gerektiğini vurgulamaktadır[596].

Komite de sosyal güvenlik hakkının minimum düzeyde gerçekleştirilmesi konusunda asgari çekirdek yükümlülüğün taraf Devletler üzerine yüklendiği görüşündedir. Aksi görüş, ESKHS'nin sosyal güvenlik hakkı için asgari çekirdek bir yükümlülük getirmediği şeklinde okunması demek olur ve hakkın varoluş amacından sapması anlamına gelir[597]. Bu noktada sosyal güvenlik hakları

---

[596] https://www.humanrights.ch/cms/upload/pdf/080819_justiziabilitt_esc.pdf/ 20.11.2019, s. 24; Ayşen Seymen Çakar, **Sosyal Hakların Gerçekleştirilebilirliği**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Kocaeli Üniversitesi Kamu Hukuku ABD, 2018, s. 121.

[597] Komite, taraf Devletlerin genel hukuki yükümlülüklerin yerine getirilip getirilmediği konusunda altı kriter belirlemiştir. Bkz. 19 No'lu GY, par. 42. Genel Yorum'un 59. paragrafı ise sosyal güvenlik hakkının en azından asgari düzeylerde (öz/çekirdek) gerçekleştirilmesini güvence altına almak için taraf Devletlerin temel yükümlülüklerini bildirmektedir. Bkz. 19 No'lu GY, par. 59.

içinde değerlendirdiğimiz asgari/çekirdek yükümlülüklere ilişkin içtihadi birikimin olmadığı ve ESKHK'nin ilk dönemlerinde de dikkate almadığı ancak normatif dayanağa sahip olan "herkesin açlıktan kurtulma temel hakkı" derhal gerçekleştirilme yükümlülüğüne tabi bir haktır[598].

Ancak hakkın asgari çekirdek yükümlülüğünün yerine getirilip getirilmediğinin değerlendirildiği durumlarda ilgili taraf devletin uygulamakta olan kaynak kısıtlamalarının da hesaba katılmasına dikkat edilmelidir. Zira, ESKHS m. 2/1 taraf Devletlerin her birine "mevcut kaynakların maksimumunu kullanmak suretiyle" gerekli adımları atma yükümlülüğü yüklemektedir. Taraf Devletin asgari çekirdek yükümlülüklerini yerine getirmekteki başarısızlığını/eksikliğini mevcut kaynakların yetersizliğine bağlayabilmesi için söz konusu asgari yükümlülükleri yerine getirmek amacıyla tüm kaynakları kullanmaya yönelik elinden gelen her türlü çabayı gösterdiğini ispat etmesi gerekir[599].

Hakkın asgari çekirdek yükümlülüğünün gerçekleştirilmesi sayesinde, Komite'ye devletin görevlerini sıralama ve bölme çabalarında yardımcı olmanın yanı sıra, asgari çekirdeği ekonomik ve sosyal hakların yargılanabilirliğine atıf yaparak kanıtlamaya da hizmet ettiği ifade edilmektedir. Bir diğer deyişle, asgari çekirdek yükümlülükler yaklaşımından kasıt, ekonomik ve sosyal hakların ulusal ve uluslararası mahkemelerde yargılanmasına yardımcı olmaktır[600].

2.3. Diğer Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Belgeleri ve Uluslararası Çalışma Örgütü Düzenlemelerinde Sosyal Güvenlik Hakkı

Bu başlık altında Birleşmiş Milletler ve Uluslararası Çalışma Örgütü düzleminde[601] belirli bir insan hakkı veya kişi gruplarına yönelik sözleşme ve belgelerin sosyal güvenlik hakkına ilişkin normatif düzenlemeleri ele alınacaktır.

2.3.1. Her Çeşit Irk Ayrımcılığının Kaldırılmasına İlişkin Uluslararası Sözleşme

Bu sözleşme, BM'nin genel nitelikli olmayan özel konu ve kişi gruplarına yönelik insan hakları sözleşmelerinde sosyal güvenlik hakkına ilişkin düzenlemeler arasında genel nitelikli ikiz sözleşmelerinden bir yıl önce 1965 yılında kabul edilmiş ve 2020 yılı itibarıyla 182 devlet tarafından

---

[598] Ertan, a.g.m., s. 89; Çakar, a.g.e., s. 108.

[599] Çakar, a.g.e., s. 124. Bkz. 19 No'lu GY, par. 60. Bu konuda AY. m. 65 uygulamasında bu kriterin akla getirilmesi gerekir.

[600] Çakar, a.g.e., s. 123.

[601] 187 devletin üye olduğu UÇÖ, genel olarak çalışma hayatı ve sosyal güvenlik konularında olmak üzere Mayıs 2020 itibarıyla 190 Sözleşme, 206 Tavsiye ve 6 Protokole imza atmıştır. Ayrıntılar için bkz. https://www.ilo.org/dyn/normlex/en/f?p=NORMLEXPUB:1:0::NO::: (04.05.2020). UÇÖ'nün tarihçesi, yapısı, amaç ve ilkeleri ile sosyal güvenlik normlarına ilişkin düzenlemeleri hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Mehmet Selvi, **Uluslararası Kuruluşların Türkiye'de Sosyal Güvenlik Mevzuatının Oluşumuna Etkileri**, Legal Yay., İstanbul, 2014, s. 7-36.

onaylanmıştır[602]. Taraf devletlerin üstlendiği "ırk, renk ya da ulusal veya etnik köken ayrımı yapmaksızın" ve "herkesin kanun önünde eşitlik hakkını güvence altına alarak" yararlanmasını sağlamakla yükümlü olduğu ve özellikle "sağlık, tedavi (bakım), sosyal güvenlik ve sosyal hizmetlerden yararlanma hakkı" ekonomik, sosyal ve kültürel haklar arasında sayılmıştır (m.5/e, iv).

Bu Sözleşme'ye benzer bir düzenleme olarak Avrupa Birliği Hukuku bağlamında Irk Eşitliği Yönergesi, refah sistemine ve diğer sosyal güvenlik biçimlerine erişimde ayrımcılığa karşı çok geniş bir koruma imkanı sağlamaktadır. Bu koruma alanının içerisine genel sağlık hizmetleri, eğitim ve sosyal güvenlik sisteminin devlet tarafından ayni olarak sağlanan hakları da girmektedir[603].

2.3.2. Kadınlara Karşı Her Biçimiyle Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılması Sözleşmesi

BM düzleminde, hem konu hem de özne bakımından spesifik olmakla birlikte temel eşitliğe vurgu yapan sosyal güvenlik hakkı yaklaşımını düzenleyen bu sözleşmede "Taraf Devletler, kadının tam gelişmesi ve ilerlemesini sağlamak için, özellikle politik, sosyal, ekonomik ve kültürel alanlar başta olmak üzere bütün alanlarda, erkeklerle eşit olarak insan hakları ve temel özgürlüklerinden yararlanmalarını garanti etmek amacıyla yasal düzenleme dahil bütün uygun önlemleri alacaklardır (m.3). Gerekli önlemlerden bahisle bu düzenlemeler içinde kadınların sosyal güvenlik hakkının da dahil olduğu şüphesizdir[604].

Sözleşmenin 11. maddesinde, taraf Devletlerin istihdam alanında erkekler ile kadınların eşitliğini sağlayacak şekilde kadınlara karşı ayrımcılığı tasfiye etmek için özellikle emeklilik, malullük, yaşlılık ve diğer iş göremezlik gibi hallerde sosyal güvenlik hakkı ile birlikte ücretli izin hakkı tanınması gerektiği belirtilmiştir. Sözleşmenin 12. maddesinde ise, taraf Devletlerin sağlık alanında erkekler ile kadınların eşit şekilde, aile planlaması hizmetleri de dahil sağlık hizmetlerinden

---

[602] Türkiye bu Sözleşme'ye 13/10/1972 tarihinde imza koymuştur; ancak onaylama işlemi otuz yıl sonra 03/04/2002 tarih ve 4750 sayılı "Her Türlü Irk Ayrımcılığının Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Uluslararası Sözleşmenin Onaylanmasının Uygun Bulunduğu Hakkında Kanun" ile çıkarılmıştır, (RG, 09/04/2002, S.24721). Daha sonra Bakanlar Kurulu'nun 13/05/2002 tarih ve 2002/4171 sayılı kararı ile, Sözleşmenin beyan ve çekince eklenmek suretiyle onaylanması kararlaştırılmış ve bu Karara ekli olarak da Sözleşmenin Türkçe çevirisi yayımlanmıştır, (RG, 16/06/2002, S. 24787). Sözleşmenin Türkçe çevirisi için bkz. Gemalmaz, **Uluslararası Sistemler**, s. 345-367. Sözleşme (International Convention on the Elimination of All Forms of Radical Discrimination) ile ilgili detaylar ve İngilizce metni için bkz. https://treaties.un.org/Pages/ViewDetails.aspx?src=TREATY&mtdsg_no=IV-2&chapter=4&lang=en 01.05.2020.

[603] Irk Eşitliği Yönergesi şeklinde kısalttığımız "Irk veya Etnik Kökenine Bakılmaksızın Kişilere Eşit Muamele Edilmesi İlkesinin Uygulanmasına Dair 29 Haziran 2000 Tarihli ve 2000/43/EC Sayılı Konsey Direktif" hakkında bkz. **Avrupa Ayrımcılık Yasağı Hukuku El Kitabı**, 2010, s. 69; İdil Işıl Gül ve Ulaş Karan , **Ayrımcılık Yasağı Kavram, Hukuk, İzleme ve Belgeleme**, Ed. Burcu Yeşiladalı ve Gökçeçiçek Ayata, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yay., İstanbul, 2011, s. 199-208.

[604] 18/12/1979'da kabul edilip 03/09/1981'de yürürlüğe giren ve Türkiye tarafından 1985'te onaylanan Kadınlara Karşı Her Biçimiyle Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılması Sözleşmesi'nin (KKAOKS- Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women- CEDAW) Türkçe metni için bkz. http://www.unicankara.org.tr/doc_pdf/metin136.pdf.04.2016. Mutlay, a.g.e., s.104. Sözleşme detayları için bkz. https://humanrightscenter.bilgi.edu.tr/tr/content/122-kadnlara-kars-her-turlu-ayrmclgn-onlenmesi-sozlesmesi/ 05.05.2020. Sözleşme içeriği ve ek protokolü hakkında ayrıca bkz. Gül ve Karan, a.g.e., s. 49-51.

yaralanmalarını sağlamak üzere kadınlara yönelik ayrımcılığı tasfiye etmek için gerekli her türlü tedbiri alması gerektiği, hamilelik dönemi, doğum dönemi ve doğum sonrası dönem ile ilgili olarak kadınlara, gerektiği takdirde ücretsiz olarak gerekli hizmetleri sağlaması; bunun yanında hamilelik ve emzirme döneminde yeterli hizmeti vermesi gerektiği düzenlenmiştir. Bu maddelere bakıldığında kadınlara olumlu ayrımcılık yapılabileceği kabul edilmiştir. 13. maddede, kadınların eşitlik temelinde aile yardımları hakkından yararlanmalarını sağlamak amacıyla uygun önlemler alma yükümlülüğünden; 14. maddede kırsal bölgelerde, bilhassa sağlık sektöründe uygun hizmetlere ulaşma ve sosyal güvenlik programlarından doğrudan yararlanma haklarından bahsedilmiştir. Sözleşmenin m. 4/2 hükmünde belirtilen "Anneliği korumak amacıyla bu Sözleşmedeki tedbirler de dahil taraf Devletler tarafından alınan bütün özel tedbirler ayrımcılık şeklinde görülemez." ibaresiyle olumlu ayrımcılık hallerinin yasaklanan ayrımcılık hallerine girmeyeceği açıkça ifade edilmiştir[605].

Sözleşmeyi toplumsal cinsiyet temelinde değerlendiren Goldblatt ise şunları ifade etmektedir: "sosyal güvenlik, çalışma ilişkisine bakılmaksızın herkese bir vatandaşlık hakkı olarak bağlanmalıdır. Sözleşme'nin m. 11/1 (e) bendi, hem emeklilik hem de yaşlılık durumlarına yapılan atıflar, sosyal güvenlik hakkının çalışma sonucunda uygulanabileceği şeklinde anlaşılabileceği gibi yaşı nedeniyle çalışamayacağı süre için de geçerli olacağı anlamına gelmektedir. Bu, belirli bir sebepten veya yaşlılıkta çalışamamalarından ötürü gelir yetersizliği nedeniyle devlet desteğine ihtiyaçlarının bir sonucu olarak kadın-erkek herkese eşit olarak sağlanması anlamına gelmektedir".[606]

2.3.3. Çocuk Hakları Sözleşmesi

Birleşmiş Milletler düzleminde ayrımcılık temelli özel konu ve kişi gruplarına yönelik olarak düzenlenen bir diğer insan hakları belgesi de "Çocuk Hakları Sözleşmesi (ÇHS)"dir[607]. "Sözleşme bölünmez bir bütün oluşturur ve maddeleri birbirine bağımlıdır" ilkesinden hareketle ÇHS ilk maddesinde on sekiz yaşın altındaki her insanın çocuk sayıldığını belirtmiştir. Sosyal güvenlik hakkı ile ilgili 26. madde düzenlemesi ise şöyledir; "1. Taraf Devletler, her çocuğun, sosyal sigorta dahil olmak üzere sosyal güvenlikten yararlanma hakkını tanıyacaklardır ve bu hakkın kendi ulusal

[605] Mutlay, a.g.e., s. 104.

[606] Goldblatt, a.g.e., s. 61.

[607] ÇHS (Convention on the Rights of Child), BM Genel Kurulu'nun 20/11/1989 tarih ve 44/25 sayılı kararıyla kabul edilerek imza, onay ve katılıma açılmış ve 02/09/1990 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Türkiye, ÇHS'yi 14/09/1990 tarihinde imzalamış, 9/121994 tarih ve 4058 sayılı "Çocuk Haklarına Dair Sözleşme'nin Onaylanmasının Uygun Bulunduğu Hakkında Kanun" çıkarılmıştır, (RG,11/12/1994, S. 221389). Sözleşme çekince ve onay belgesinin depo edilmesi ile birlikte Türkiye bakımından 04/05/1995 tarihinden itibaren yürürlük kazanmıştır. 2020 yılı itibarıyla BM'nin üye sayısının üstünde olmak üzere 196 devletin onayladığı en yüksek onay sayısına ulaşan 1989 tarihli ÇHS'nin Türkçe çevirisi için bkz. Gemalmaz, **Uluslararası Sistemler**, ss. 593-626; İngilizce metni ve onaylayan ülkeler hakkında bkz. https://treaties.un.org/Pages/ViewDetails.aspx?src=IND&mtdsg_no=IV-11&chapter=4 (02.05.2020). Ayrıca ÇHS uygulaması altında çocuğun sosyal güvenlik hakkı boyutuyla derin analizi için şu çalışmaya bakılabilir. R. Hodgkin ve P. Newell, **Çocuk Haklarına Dair Sözleşme Uygulama El Kitabı**, (Çev. Ş. Akipek), 2. Baskı, Geneva, UNICEF Yayınları, 2003, s. 285-393. https://www.unicef.org/turkey/media/2321/file/TURmedia_Uygulama%20Elkitabi%20TR.pdf.pdf 02.05.2020.

hukuklarına uygun şekilde tam olarak gerçekleşmesi için gerekli önlemleri alacaklardır. 2. Bu haktan doğan menfaatler, çocuğun ve çocuğun bakımı (the maintenance of the child) sorumluluğunu üstlenen kişilerin kaynakları ve koşulları ve bunu yanı sıra, çocuk tarafından yahut onun namına olarak bu haktan yararlanmak amacıyla yapılan bir başvuruya ilişkin herhangi bir başka husus dikkate alınarak, uygun hallerde sağlanır." Söz konusu norm açısından Sözleşme'nin yaklaşım ve anlatımının Birleşmiş Milletler Ekonomik Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi ile benzerlik gösterdiğini ilke olarak çocuk olarak nitelediği on sekiz yaşından küçük olan her insanın sosyal sigorta dahil olmak üzere sosyal güvenlikten yararlanma hakkını güvence altına aldığını rahatlıkla söyleyebiliriz. Bahsedilen norm ve bir sonraki norm (m.27/3-4) açısından sosyal güvenlik hakkının tam olarak gerçekleştirilmesi için de zorunlu olan taraf Devletlere ulusal hukuklarına uygun gerekli önlemleri alma yükümlülüğü getirdiğini ifade edebiliriz. Ayrıca ESKHK'nin ve Sözleşmesinin tanıdığı sosyal güvenlik hakkına ilişkin 19 No'lu Genel Yorum kararı ve sosyal koruma tabanlarına ilişkin 2015 tarihli açıklaması, devletlerin ÇHS'nin onaylanmasından kaynaklanan genel ve özel yükümlülükleri için de geçerlidir[608]. Sosyal güvenlik hakkı ile bağlantılı olan ve asgari hakları güvence altına alan ÇHS'nin tanıdığı bir diğer hak ise çocuğun yeterli/uygun yaşam standartlarına sahip olma hakkıdır. Ayrıca sosyal güvenlik hakkı ile bağlantılı olan çocuğa gerekli koruma ve bakımı sağlama konusunda Devlet'in yükümlülükleri (m.3/2); ana-babanın ortak sorumlulukları (m.18); engelli çocukların hakları (m.23); sağlık hakkı (m.24) ve eğitim hakkı (m.28) gibi düzenlemeler yer almaktadır.

2.3.4. Tüm Göçmen İşçilerin ve Aile Bireylerinin Haklarının Korunmasına Dair Uluslararası Sözleşme

Esasen UÇÖ'nün uzmanlık alanına giren göçmen işçilerin korunması meselesi ile ilgili geçmişte düzenlemeler yapılmışsa da[609] BM düzleminde 1990 tarihinde kabul edilmiştir. Sözleşme, özel nitelikte olan göçmen işçiler ve aile üyelerinin sosyal güvenlik hakkı için diğer sözleşmelerde olduğu gibi eşit işlem yükümlülüğü öngörmüştür (m.27). Bunun sağlanma şartları istihdam eden devletin yasaları ile bu konuda uygulanabilen ikili anlaşmalar ve/veya uluslararası anlaşmalarda

[608] Gülmez, **Sosyal Güvenliğin Sefaleti**, s. 183-184.

[609] Bu konuda UÇÖ'nün göçmen işçiler için kabul ettiği 143 sayılı sözleşme hakkında Ertan, **Sağlık Hakkı**, s. 27. Birleşmiş Milletler Genel Kurulu tarafından 18.12.1990 tarih ve 45/158 sayılı kararıyla kabul edilen ve 01.07.2003 tarihinde yürürlüğe giren "Tüm Göçmen İşçilerin ve Aile Bireylerinin Haklarının Korunmasına Dair Uluslararası Sözleşme (Convention on the Protection of the Rights of All Migrant Workers and Members of their Families)"dir. Türkiye, 13.01.1999 tarihinde bu sözleşmeyi imzalamıştır. 26 Nisan 2001 tarihinde ise 4662 sayılı ilgili Sözleşmenin onaylanmasının uygun bulunduğu bir Kanunla onaylanmıştır (RG., 09.05.2001, S. 24397). Sözleşme Dışişleri Bakanlığı'nın yazısı üzerine bildirimler ve çekince ile onaylanması 18 Haziran 2004 tarihinde Bakanlar Kurulu'nca kararlaştırılmıştır. Sözleşme metni 08.07.2004 tarihinde BK kararıyla resmi gazetede yayınlanmıştır, (RG., 08.07.2004, S. 25516). https://humanrightscenter.bilgi.edu.tr/tr/content/131-tum-gocmen-iscilerin-ve-aile-fertlerinin-haklarnn-korunmasna-dair-uluslararas-sozlesme/ 02.05.2020.

bulunan ilgili düzenlemelerin yerine getirilmesi olarak ifade edilmiştir[610]. Sözleşme'nin 28. maddesi ise şöyledir:

> Göçmen işçi ve aile üyelerine, yaşamlarının korunması veya sağlık yönünden düzeltilmesi mümkün olmayan bir zararın önlenmesi için gerekli olan her türlü tıbbî bakım görme hakkına, ilgili Devletin vatandaşlarına yapılan uygulamaya eşit olarak sahiptirler. Söz konusu acil tıbbî bakımın sağlanması göçmen işçilerin ikamet ve istihdamına ilişkin herhangi bir düzensizlik nedeniyle reddedilemeyecektir.

Sözleşmenin 43/1-e ve 45/1-c maddelerinde sırasıyla göçmen işçiler ve ailelerinin sosyal hizmetler ve sağlık hizmetlerine erişimi düzenlenmiştir.

1990 tarihli Sözleşme'nin bahsedilen maddeleri birlikte değerlendirildiğinde, hak özneleri arasında 143 sayılı UÇÖ Sözleşmesi'nden farklı olarak göçmen işçilerin ailelerini de sayması nedeniyle geniş yorumlanmıştır. Bir diğer özellik olarak sağlık hakkını acil tıbbî bakım ve sağlık hizmetleri olarak ikiye ayırarak düzenlenmesi ve 28. maddede öngörülen acil tıbbî bakımın ücretsiz, diğer maddelerde sözü edilen sağlık hizmetlerinden faydalanmanın bir karşılığa tabi olmasına izin verilmesi söylenebilir[611].

Sözleşme'nin denetim organı olan Tüm Göçmen İşçilerin ve Aile Bireylerinin Haklarının Korunması Komitesi 2016 yılı raporunda, Türkiye ile sosyal güvenlik mevzuatı uyumluluğu konusunda şunlara değinmiştir: Komite, genel olarak sosyal güvenlik hakkı açısından yurtdışındaki göçmen işçilerin haklarının korunması ve alandaki çalışmaları olumlu karşıladığını ifade etmiştir. Yabancı uyruklu göçmen işçilerin Türkiye'de Sosyal Güvenlik Kurumu'na bildirimleri yapılırken Türk işçilerle benzer uygulamalara tabi tutuldukları not edilmiştir. Olumsuz bulunan düzenlemeler ve uygulamalar; 2013 yılında yürürlüğe giren 6458 sayılı Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu'nun kabul edilmiş olması Türkiye tarafından önemli bir gelişme olarak kabul edilmekle birlikte sözleşme hükümlerinin (örneğin göçmen işçi ve ailelerine tanınan sağlık, sosyal yardım, işgücü piyasalarına erişim gibi hakların zorunlu olmaktan ziyade halen takdire bağlı olması) ulusal mevzuat hükümlerine tam yansıtılamaması ve yerel mahkemelerin sözleşmenin uygulanması konusunda bilgi eksikliği hususları kaydedilmiştir[612].

---

[610] Sözleşmenin göçmenler ve ailelerinin sosyal güvenlik hakları konusunda yasal ve politik çerçevesi için bkz. United Nations, **The Economic, Social and Cultural Rights of Migrants in an Irregular Situation**, Office of The High Commissioner for Human Rights (OHCHR), Geneva, New York, 2014. s. 102-109, https://www.ohchr.org/Documents/Publications/HR-PUB-14-1_en.pdf 02.05.2020.

[611] Ertan, **Sağlık Hakkı**, s. 28-29.

[612] Kıvanç Demirci, "Tüm Göçmen İşçilerin ve Aile Fertlerinin Haklarının Korunmasına Dair Uluslararası Sözleşme ve Türkiye'nin Mevzuat Bakımından Sözleşmeye Uyumu", **Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, 2(2), 2019, s. 12-14.

2.3.5. Engelli Kişilerin Hakları Sözleşmesi

BM Genel Kurulu'nun insan hakları sözleşmeleri arasında en yenisi sayılabilecek Engelli Kişilerin Hakları Sözleşmesi (EKHS) 13 Aralık 2006 tarihinde kabul edilmiş ve 3 Mayıs 2008 tarihinde yürürlüğe girmiştir[613]. BM'nin diğer insan hakları belgelerinde ayrı maddeler halinde güvence altına aldığı iki hakkı, iki ayrı fıkrada düzenlediği EKHS, 1948'den beri istikrarlı bir şekilde terim birliğini sağladığı sosyal güvenlik hakkı açısından bir ayrıma gitmesi açısından farklı bir özelliğe sahiptir. Zira Sözleşme, 28. madde başlığında "Yeterli Yaşam Standardı ve Sosyal Koruma"[614] başlığı altında ve maddenin içeriğinde, uluslararası insan hakları sözleşmelerinde daha önce kullanılmayan bir anlatımla, sosyal güvenlik hakkından değil, "sosyal koruma hakkı"ndan bahsetmiştir. Sözleşmede açıkça sosyal güvenlik hakkından bahsedilmemiş olmasına karşın düzenlemenin sosyal güvenlik hakkına ilişkin haklar bakımından da bağlayıcı olduğu konusunda şüphe duymamak gerekir[615]. Sözleşmenin öngördüğü normun ilk fıkrası, engelli kişilerin gerek kendisi gerekse ailelerinin uygun (yeterli) yaşam düzeyi (standardı) hakkını güvence altına almaktadır. Hakkın somut bileşenlerini ise örnek babında yeterli beslenme (gıda, yiyecek), giysi ve konut (barınma) ve yaşam koşullarının sürekli olarak iyileştirilmesi olarak belirtmiştir. Devletin yükümlülüğü açısından da, belirtilen bu bileşenlerin -Sözleşmenin bütünü ile yorumlanmak

---

[613] Türkiye, Engelli Kişilerin Hakları Sözleşmesi'ni (Convention on the Rights of Persons with Disabilities) 30.04.2007'de imzalamış, 18.12.2008 tarihli 5825 sayılı uygun bulma Kanunu (RG., 27084) ve 27.05.2009 tarihli 2009/15137 sayılı kararla (RG., 27288) onaylamıştır. Sözleşme Türkiye bakımından 28.09.2009'da yürürlüğe girmiştir. Sözleşmeyi onaylayan 193 BM üyesi devletten Mayıs 2020 itibarıyla 181 devlettir (% 93,8). Sözleşme ve Ek Protokol detayları hakkında bkz. https://www.un.org/development/desa/disabilities/convention-on-the-rights-of-persons-with-disabilities.html 03.05.2020. EKHS ve engelli hakları konusunda detaylı bir çalışma için bkz. Ahmet Fatih Ektaş, **Ulusalüstü Boyutlarıyla Engelli Hakları ve Engelli Kişilerin Hakları Sözleşmesi**, XXII Levha Yay., İstanbul, Aralık 2017. Sözleşmenin sağlık hakkı boyutuyla değerlendirmesi için bkz. Ertan, **Sağlık Hakkı**, s. 30-32.

[614] Madde başlığının İngilizcesi, "adequate standart of living and social protection" şeklindedir. Madde 28. **Yeterli Yaşam Standardı ve Sosyal Korunma** 1. Taraf Devletler, engellilerin yiyecek, giysi ve barınma dahil kendileri ve aileleri için yeterli yaşam standardı hakkını ve yaşam koşullarının sürekli olarak iyileştirilmesi hakkını tanır. Taraf Devletler bu hakkın engelli olmaları nedeniyle ayrımcılığa uğramaksızın tanınmasını temin etmek için gerekli adımları atar.

2. Taraf Devletler engellilerin sosyal korunma ve engelliliğe dayalı ayrımcılığa uğramadan bu haktan yararlanma hakkını tanır ve aşağıda belirtilen tedbirler dahil olmak üzere bahse konu hakkın tanınmasını temin etmek ve geliştirmek için gerekli adımları atar:

(a) Engellilerin temiz su hizmetlerine, uygun ve bedeli ödenebilir hizmetlere eşit erişimlerini sağlamak ve engellilerin ihtiyaçlarına ilişkin araç - gereç ve diğer yardımlara erişimlerini temin etmek;

(b) Özellikle engelli kadın ve kızlar ve engelli yaşlılar dahil olmak üzere, engellilerin sosyal koruma programlarına ve yoksulluk azaltıcı programlara erişimini sağlamak;

(c) Yoksulluk koşullarında yaşayan engellilerin ve ailelerinin uygun eğitim, danışmanlık, mali yardım ve süreli bakım dahil engelliliğe ilişkin harcamalarında devlet yardımına erişimini sağlamak;

(d) Engellilerin toplu konut programlarına erişimini sağlamak;

(e) Engellilerin emeklilik fırsatları ve programlarına eşit erişimini sağlamak.

[615] Mutlay, a.g.e., s. 105. Sözleşmeyi değerlendiren Gülmez, onaylayan devletler için öngörülen hukuksal yükümlülüklerin tamamı dikkate alarak incelendiğinde, daha çok çalışma yaşamı dışında kalan engelli kişilerin durumlarının gerektirdiği çok yönlü ve özel korumayı değişik sosyal/kamusal yardımlar yoluyla gerçekleştirme amacı taşıdığından "sosyal güvenlik" yerine "sosyal koruma" teriminin tercih edildiğini belirtmektedir. Terim değişikliğinin sosyal koruma hakkının sosyal güvenlikten daha geniş ve genel olduğu anlamına gelmediği ve özel içeriği bulunan bir hak olarak sosyal korumanın engelli kişilere yönelik hukuksal güvenceye aldığı kanaatindedir. Gülmez, **Sosyal Güvenliğin Sefaleti**, 186.

suretiyle- uygun yaşam düzeyi hakkının engelliliğe dayalı ayrımcılığa uğramaksızın korunması ve kullanılmasının gerçekleştirilmesi (geliştirilmesi) için uygun önlemler alması öngörülmüştür (28/1). Sözleşme'nin bir diğer fıkrasında bahsedildiği üzere aynı maddede bağımsız bir hak olarak ailelerini içine almaksızın ve sosyal güvenlik güvenlik" terimine yer vermeksizin açık bir şekilde engelli kişilerin sosyal koruma hakkını tanımıştır. Aynı şekilde sözleşmenin 2. maddesine tanımladığı üzere engelliliğe dayalı ayrımcılık yasağı temelinde engelli kişilerin sosyal koruma hakkına saygı gösterilmesi ve hakkın korunmasını sağlamanın ötesinde, haktan eylemli olarak yararlanmaları bir diğer deyişle hakkın gerçekleştirilmesi için taraf Devletlere uygun önlemler alma yükümlülüğü getirilmiştir. Maddenin beş bendi ise sosyal koruma hakkının sözleşme bağlamında başlıca bileşenleri olarak sınırlama olmaksızın sıralanmıştır.

Türk Hukuku bakımından engellilerin sosyal güvenlik haklarının dayanağı Anayasanın 61/2 maddesidir. Bu maddeye göre sosyal güvenlik bakımından özel olarak korunması gerekenlerin durumu düzenlenirken Devlet, malulleri koruma ve toplumda kendilerine yaraşır bir hayat seviyesi sağlama ödevi ile sakatların korunmalarını ve toplum hayatına intibaklarını sağlayıcı tedbirler alma yükümlülüğü altındadır[616].

2.3.6. Mültecilerin Statüsüne Dair Cenevre Sözleşmesi

Sosyal güvenlik teriminin yer aldığı ilk BM sözleşmeleri mülteciler ile vatansızların statülerini düzenleyen iki sözleşmedir. 28 Temmuz 1951 tarihinde kabul edilen Mültecilerin Statüsüne Dair Cenevre Sözleşmesi[617], BM çerçevesinde kabul edilen sözleşmeler arasında sosyal güvenlik kurallarını içeren sözleşme nitelikli ilk belgedir. Sözleşme, ayrımcılık yasağı kapsamına giren kamusal (sosyal) yardım konusunda onaylayan devlet açısından ülkesinde yasalara uygun olarak oturan mülteciler için yurttaşlarıyla eşit işlemde bulunmakla yükümlü olduğunu belirtmiştir (m. 23). Sözleşme'nin 24. maddesi "sosyal durum" başlığını taşımakta ve mültecilerin sosyal güvenlik haklarına ilişkin düzenlemelere yer verilmektedir[618]. Madde 24/1-a'ya göre, "…ücretin bir parçası

[616] Bu konuda Ünal, yapılan istatistikler neticesinde ülkemizde ortopedik, görme, işitme, dil ve konuşma ile zihinsel engelli bireylerin % 52,45'inin, süreğen hastalığı nedeniyle engelli kabul edilen bireylerin ise % 36,33'ünün sosyal güvenliğe sahip olmadığını belirtmektedir. Canan Ünal, **Özürlülerin Sosyal Güvenlik Hakları**, Beta Yay., İstanbul, 2012, s. 3.

[617] Türkiye, 359 sayılı ve 29 Ağustos 1961 tarihli yasayla (RG. 5/9/1961, S.10898) onaylamış ve 18 Kasım 1966 tarihli aynı başlıklı Sözleşmeye ek Protokole 1968'de taraf olmuştur. Sözleşmenin içeriğiyle ilgili bilgi için https://www.unhcr.org/protection/basic/3b66c2aa10/convention-protocol-relating-status-refugees.html 01.05.2020.

[618] Bu konuda detaylı bir çalışma için bkz. Hatice Hilal Tiritoğlu Ersoy, "Türkiye'de Mültecilerin Çalışma ve Sosyal Güvenlik Hakları", **YBHD**, 2019/2, ss.435-474; Gülmez, **Sosyal Güvenliğin Sefaleti**, s. 154-156. Ayrıca Sözleşme hakkında bilgi için bkz. Mürvet Ece Büyükçalık, **Mülteci Hukuku'nun Gelişimi ve Türkiye'de Mültecilerin Sosyal Hakları**, On İki Levha Yay., İstanbul, 2015, s. 40-50. Türkiye tarafından 22.09.2006 ve 5547 sayılı kanunla onaylanan GGASŞ Eki uyarınca; "Her Taraf, 28 Temmuz 1951'de Cenevre'de imzalanan Mültecileri Statüsüne ilişkin Sözleşmede ve 31 Ocak 1967 tarihli Protokolde tanımlanan ve ülkesinde yasal olarak bulunan mültecilere, olabildiğince lehte ve her halde Tarafın yukarıda belirtilen sözleşme ve bu mültecilere uygulanabilecek olan diğer uluslararası belgelerle üstlenmiş olduğu yükümlülüklerden daha az olmamak üzere lehte muamelede bulunacaktır." Bu hüküm doğrultusunda Türkiye, sosyal güvenlik hakları konusunda GGASŞ'de Taraf Devletler, 1951 Cenevre Sözleşmesi'nde belirtilen hükümlerle bağlı olduğundan, mülteciler de kendilerine tanınan sosyal güvenlik haklarını GGASŞ'de belirtilen denetim ve şikayet mekanizmaları yoluyla talep edebileceklerdir.

olarak öngörüldüğü zaman aile yardımları da dahil, işçi istihkakları, çalışma saatleri, fazla mesai, ücretli tatil, evde çalışmaya ait tahditler, çalışmaya başlama yaşı, çıraklık ve mesleki yetiştirme, kadın ve gençlerin çalışması toplu iş sözleşmeleri ile sağlanan menfaatler" bakımından geçerli olan eşit işlem yükümlülüğü sosyal güvenlik alanında da geçerlidir[619]. Aynı şekilde m.24/2 uyarınca, mültecinin sosyal güvenlik kapsamına giren sosyal risklerinden iş kazası veya meslek hastalığı, annelik, hastalık, sakatlık, yaşlılık, ölüm, işsizlik, aile yükümlülükleri ve ulusal mevzuata uygun olarak sosyal güvenlik sistemi kapsamına alınan her türlü risk dolayısıyla sosyal güvenlik hakkı eksiksiz olarak sağlanacaktır. 24. maddenin 3. fıkrası uyarınca, sosyal güvenlik açısından kazanılmış ve kazanılmakta olan hakların korunmasını amaçlayan haklara ilişkin taraf Devletlerin yaptıkları anlaşmalardan mülteciler de anlaşmayı imzalayan devlet vatandaşı ile aynı şartları taşımaları durumunda yararlanacaklardır. Son fıkrada ise taraf Devletlere, Sözleşmeye taraf olmayan devletlerle yaptıkları anlaşmaları da iyiniyet çerçevesinde mültecilerin yararlanmasına açmaları hususunu tavsiye etmiştir. Böylece, iki veya çok taraflı sosyal güvenlik anlaşmalarında tanınan haklardan mültecilerin de yararlandırılması mümkün olacaktır.

Sözleşmeyi sosyal güvenlik hakkına yönelik düzenlemeler açısından o dönemin şartları dikkate alındığında, taraf Devletlere mülteciler lehine zamanının ilerisine geçen ve pek çok sosyal riske karşı eşit işlem yükümlülüğü temelinde koruma hükümleri getiren bir belge olarak değerlendirmek mümkündür.

2.3.7. Vatansız Kişilerin Statüsüne Dair Sözleşme

BM, 1951 Cenevre Sözleşmesinin yalnızca mülteci olan vatansızların yararlanabileceğini ve sözleşmenin çok sayıda vatansız kişilere uygulanamayacağını dikkate alarak, 28 Temmuz 1954

---

[619] Bu konuda yeri gelmişken mültecilerin sosyal güvenlik hakkına yönelik eşit işlem yükümlülüğü çerçevesinde Yargıtay'ın şu kararı önemlidir. *"Anayasanın 90.maddesinin son fıkrası hükmüne göre usulüne uygun olarak yürürlüğe konulmuş olan uluslararası sözleşmeler kanun hükmündedir. Her ne kadar tahsis talep tarihi itibariyle yürürlükte bulunan 1479 sayılı Kanunun 24/II-b maddesi hükmüne göre Türk soylu olmayan davacının Bağ-Kur sigortalısı olması mümkün değilse de, Türkiye Büyük Millet Meclisince çıkarılan kanunla onaylanarak yürürlüğe giren ve böylece iç hukuk kuralı haline gelen Mültecilerin Hukuki Durumuna Dair Sözleşmenin (RG 5.09.1961 tarih ve 10898) 24. maddesinde mültecilere sosyal sigortaya (yaşlılık sigortası buna dahildir) ilişkin yasal hükümlerin aynen uygulanacağı, keza aynı doğrultudaki Vatandaşla, Vatandaş Olmayan Kimselere Sosyal Güvenlik Konusunda Eşit Muamele Yapılması Hakkında 118 sayılı Uluslararası Çalışma Sözleşmesinin (Resmi Gazete 10.08.1971 – 13922) 3 ve 10. maddelerinde mütekabiliyet şartı aranmaksızın mültecilere sosyal güvenlik hakkı tanınacağına dair hükümler karşısında aksi yönce düzenleme içeren 1479 sayılı Kanunun 24/II-b maddesi hükmünün göz ardı edilerek uygulama önceliği bulunan uluslararası sözleşme hükümlerinin davaya uygulanarak, mülteci olan davacıya Kanunun 35. maddesi şartları oluştuğunda yaşlılık aylığı bağlanması gerekir…. mahkemenin davayı kabul gerekçesinin genel nitelikteki "hakkaniyet" kuralına değil, davacıya sosyal güvenlik hakkı ve yaşlılık aylığı tahsis imkanı sağlayan sözleşme hükümlerine dayanması gerektiğinden gerekçenin bu şekilde kabulü gerekir."* Yarg. 10. HD., 24.04.2003, 1898/3807. http://www.kazanci.com/ 01.05.2020. Söz konusu kararla ilgili mültecilere vatandaşlarla eşit işlem yapılması konusunda Yargıtay tarafından da uluslararası sözleşmelerle korunan hakların tanınması hususunda titiz bir yaklaşım sergilenmesi takdir edilmiştir. Müjgan Elif Arıkan, **Uluslararası Koruma Kapsamındaki Yabancıların Çalışma ve Sosyal Güvenlik Hakkı**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, SDÜ SBE Özel Hukuk ABD, Isparta, 2018, s. 95-96.

tarihinde Vatansız Kişilerin (Hukuki Durumlarına) Statüsüne İlişkin Sözleşme'yi kabul etmiş ve 6 Haziran 1960'ta sözleşme yürürlüğe girmiştir[620].

1951 Cenevre Sözleşmesi'nde olduğu gibi aynı ifadelerle ayrımcılık yasağını belirtmiştir. Sosyal yardım ve sosyal güvenlik haklarının yer aldığı "sosyal durum" başlıklı bölümümde (m.20-24), 1951 Sözleşmesindeki anlatımla "hiçbir devletin kendi mevzuatına göre uyruğu olmayan kişi"[621] olarak tanımladığı vatansızların konut edinme, devlet eğitimi, sosyal yardım, çalışma ve sosyal güvenlik haklarından kendi vatandaşlarıyla eşit işlem çerçevesinde yararlanmalarını garanti altına almıştır.

5510 sayılı Kanun'un 60. Maddesinin I. fıkrasının c bendinde, genel sağlık sigortası sayılan kişiler, "Uluslararası koruma başvurusu veya statüsü sahibi ve vatansız kişiler" olarak sayılmıştır[622]. 6458 sayılı Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu'nun 3. maddesinde belirtilen uluslararası koruma gereğince, mülteciler yani Avrupa kaynaklı iltica hareketi sonucunda Türkiye'ye sığınan ve Devletin taraf olduğu anlaşmaların kendisine özel statü ve hukuki koruma sağladığı kişiler 5510 sayılı Kanun anlamında sigortalı sayılacaklardır. Aynı şekilde 6458 sayılı Kanun'un 89. maddesi uyarınca mülteciler herhangi bir sağlık güvencesine sahip değillerse bu kişiler genel sağlık sigortasından yararlanabilecek ve primleri Genel Müdürlük tarafından ödeme güçlerine göre tahsil edilecektir[623].

2.3.8. Sosyal Güvenliğin Asgari Normlarına İlişkin 102 Sayılı Sözleşme

Sosyal güvenlik teriminin başlıkta yer aldığı ve sosyal güvenlik hakkıyla doğrudan ilgili olarak UÇÖ'nün kabul ettiği üç sözleşme bulunmaktadır. Bunlar; 1952'de kabul edilen "Sosyal Güvenliğin

---

[620] Türkiye tarafından 1/7/2014 tarih ve 6549 sayılı Kanunla "Vatansız Kişilerin Statüsüne İlişkin Sözleşme" uygun bulunmuş ve 31.5.1963 tarihli ve 244 sayılı Kanunun 3. maddesine göre, Bakanlar Kurulu'nca 30/9/2014 tarihinde kararlaştırılmak suretiyle yeni sayılabilecek bir tarihte taraf olunmuştur, (RG, 25/10/2014, S.29156, Karar Sayısı:2014/6866). Sözleşme metni için bkz. Ahmet Cemal Ruhi ve Ali Gümrah Toker, **Türkiye Cumhuriyeti'nin Taraf Olduğu Milletlerarası Özel Hukuku İle İlgili Bazı Çok Taraflı Uluslararası Sözleşmeler**, 5. Baskı, Adalet Yayınevi, Ankara, 2017, s. 1074-1098. Sözleşmeye taraf olan, imzalayan ve onaylayan devletler ile ilgili bilgiler için bkz. https://treaties.un.org/Pages/ViewDetailsII.aspx?src=TREATY&mtdsg_no=V-3&chapter=5&Temp=mtdsg2&clang=_en 03.05.2020. Sözleşme çerçevesinde vatansız kişilerin korunması ile ilgili aydınlatıcı bir çalışma için bkz. **Vatansız Kişilerin Korunmasına İlişkin El Kitabı**, UNCHR, Cenevre 2014; ayrıca birkaç AB üyesi ülkesi özelinde söz konusu sözleşmenin değerlendirildiği bir çalışma için bkz. Katia Bianchini, "The 'Stateless Person' Definition in Selected EU Member States: Variations of Interpretation and Application" **Refugee Survey Quarterly**, 36(3), 2017, ss. 81–107.

[621] Gülmez, **Sosyal Güvenliğin Sefaleti**, s. 156. Bir başka tanıma göre, vatansız, "hiçbir devlete vatandaşlık bağı ile bağlı olmayan, herhangi bir devletin kanunlarına göre vatandaş sayılmayan kimse" olarak tanımlanmıştır. Zeki Okur, **Türkiye'de Yabancıların Çalışma ve Sosyal Güvenlik Hakları**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi SBE Özel Hukuk, İstanbul, 1993, s. 2.

[622] Değişik: 4/4/2013-6458/123 md ile 5510 sayılı Kanuna eklenmiştir.

[623] Senem Ermumcu, "Sığınmacıların ve Mültecilerin Sosyal Güvenlik Hakkı", **Çalışma İlişkileri Dergisi**, 4(2), 2013, s. 67 vd. Yabancıların sosyal güvenlik hakları ile ilgili bkz. Salih Haydar Günler, **5510 Sayılı Kanun Md. 4/1-a Kapsamında Sigortalı Sayılanlar**, İstanbul Üniversitesi SBE Özel Hukuk ABD, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2019, 55-60. Ayrıca yabancıların sosyal güvenliği hakkında şuraya da bakılabilir. http://www.sadettinorhan.net/yabanci_sosyal_guvenlik.html 02.04.2020.

Asgari Normlarına İlişkin 102 sayılı Sözleşme", 1962'de kabul edilen "Vatandaşlarla Vatandaş Olmayan Kimselere Sosyal Güvenlik Konusunda Eşit İşlem Yapılması Hakkında 118 sayılı Sözleşme" ve 1982'de kabul edilen "Sosyal Güvenlik Haklarının Korunmasına İlişkin 157 sayılı Sözleşme"dir[624].

Sosyal güvenliğin genişlemesinde yeri tartışmasız en önemli sözleşme olan ve sanayi işçilerinin çoğunluğunun tam zamanlı ve sürekli bir işte çalıştığı 1952 yılında kabul edilen Asgari Norm Sözleşmesi, çok kısa bir giriş bölümüne sahiptir. Ancak 102 sayılı Sözleşme, 67 ve 69 sayılı Tavsiyelerden farklı olarak getirdiği yenilikler, sosyal güvenliğe yaklaşım tarzı ve içeriğinde bulunan sosyal güvenlikle ilgili bazı özellikler bakımından herhangi bir açıklamada bulunmamaktadır[625].

Sözleşme en az sosyal güvenlik gelir desteğini ve bunun verilme şartlarını düzenlemektedir. İçeriğinde başlıca dokuz koruma alanı (sosyal risk) bulunmaktadır. Bunlar: Sağlık yardımları (m.7-12), hastalık ödenekleri (m.13-18), işsizlik yardımları (m.19-24), yaşlılık (ihtiyarlık) yardımları (m.25-30), iş kazası ve meslek hastalığı (m.31-38), aile yardımları (m.39-45), analık yardımları (m.46-52), maluliyet (iş göremezlik) yardımları (m.53-58) ve ölüm yardımları (m.59-60) olarak sayılmıştır. Türkiye, 102 sayılı Sözleşmede sayılan dokuz riskten sekiz tanesini kabul etmiş sadece aile yardımları (ödenekleri) riskini henüz kabul etmemiştir.

Bütün ülkelerin bu sözleşmeyi uygulayabilmeleri için, başlangıçta hiç olmazsa üç güvenlik alanını (sosyal riski) kabul etmesi ve kademeli olarak diğer alanlarda da güvenlik sağlaması isteniyordu. En az gelir desteği ilgili ülkedeki ücret düzeyine göre belirlenebilecekti. Ekonomik durumu ve sağlık hizmetleri yeterli seviyede olmayan ülkelere geçici muafiyetler tanındı. Sözleşme, söz konusu risklerin her birine karşı sosyal güvenceden yararlanacak kişilerin sayısını da belirtmiştir. Bu konuda da taraf Devletlere büyük bir tercih imkanı tanımış, ihtimallere göre değişen formüller öngörmüştür. Ancak sosyal güvencenin genel itibarıyla işçilerin %50'sini veya aktif nüfusun %20'sini veya bazı normlara göre tanımlanmış yabancı kişileri kapsaması zorunlu görülmüştür[626].

102 sayılı Sözleşme, "sosyal güvenlik" kavramına başlığında yer vererek sosyal sigortaların tüm dallarını bu kavram altında bir sistem olarak tek bir belgede toplamıştır. Bilhassa 102 sayılı Sözleşme, sanayileşmiş ülkelerin yanı sıra, gelişmekte olan pek çok devletin de ulusal sosyal güvenlik sistemlerinin oluşum ve gelişimini etkilemiştir[627]. 102 sayılı Sözleşmenin sosyal güvenlik hakkı açısından önemi nedir? Sosyal güvenlik alanında farklı ulusal yöntem ve yaklaşımlar ve UÇÖ

[624] Pelin Tuaç, **Uluslararası Belgeler Işığında Sosyal Güvenlik Hakkı: Türk Hukuku Bakımından Bir Değerlendirme**, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi SBE, İzmir, 2016, s. 67.

[625] Gülmez, **Sosyal Güvenliğin Sefaleti**, s. 116.

[626] Güzel vd. a.g.e., s. 35.

[627] Kulke ve Guilbault, "La recommadation", s. 96, 98; Dönemin ve iki katlı sosyal güvenlik paradigmasının "deniz feneri" sayılan en önemli hukuki belgesidir. Gülmez, **Sosyal Güvenliğin Sefaleti**, s. 114, 131.

mensubu devletlerin ekonomik ve sosyal gelişme düzeyindeki farklılıklar nedeniyle esnek hükümler içermesi, istisna ve sapmalara yer vermesi, 102 sayılı Sosyal Güvenliğin Asgari Normları Hakkındaki Sözleşmenin, evrensel koruma yönünde ilk somut adımlar atan 1944 Tavsiyelerinin hukuki yükümlülüğe dönüştürmesi ve sosyal güvenlik hakkını uluslararası hukukun ayrı bir branşı yapması hususlarında çok önemli bir yere sahiptir[628]. Uluslararası sosyal güvenlik hukuku, sosyal güvenlik için tek bir model olmadığı, sürekli gelişme vetiresinde olduğu ve zamanla gelişeceği fikri üzerine inşa edilmiştir. Bu alandaki ulusal seçimler, tarihsel bağlam ile sosyal ve kültürel değerlerin sonucudur ve çoğunlukla ekonomik kalkınma düzeyine bağlıdır. Devletlere bu alanda bir miktar esneklik kazandırmak amacıyla UÇÖ standartları, onlara ulaşmak için kullanılan araçlardan ziyade ulaşılacak hedeflere, amaca hizmet etmesi gereken tekniklere göre öncelik kazanmaya odaklanmıştır. Sosyal sigorta, sosyal yardım veya bu nedenle kamu hizmeti gibi teknikler sosyal güvenliğe yüklenen görevleri gerçekleştirilebilecek bir kaç yöntem arasındadır. Sosyal güvenliğin hedefleri arasında sağlık hizmetlerinin ve geçim kaynaklarının güvence altına alınması merkezi bir yer tutmaktadır. Bunu başarmak için UÇÖ araçları, toplumun aktif ve aktif olmayan üyeleri, zenginler ve yoksullar ile şimdiki ve gelecek kuşaklar arasında artan dayanışma yoluyla sosyal uyumu güçlendirmeye çalışmaktadır[629].

2.3.8.1. Sosyal Koruma Tabanları 202 Sayılı Tavsiyesi

UÇÖ'nün 202 Sayılı Tavsiyesi sosyal güvenlik hakkı açısından devrim sayılabilecek bir düzenlemedir. Ancak Avrupa'da hem sosyal hukuk hem de sosyal politika alanında akademik literatürde sosyal güvenlik hakkının bu yeni boyutu konusunda çok az çalışma bulunmaktadır[630].

Tavsiyenin içeriği özetle şunlardan oluşmaktadır: Sosyal güvenlik, herkesin kişisel hakları arasında yer almaktadır. Sosyal güvenlik, istihdam desteğiyle birlikte, ekonomik ve sosyal kalkınma ve gelişme için zaruridir. Yoksulluğun, eşitsizliğin ve sosyal dışlanmanın ortadan kaldırması veya azaltması için önemli bir araçtır. Kadın-erkek eşitliği, fırsat eşitliği ve ırkların eşitliğinin sağlaması açısından da sosyal güvenliğe ihtiyaç vardır. Keza, kayıt dışı ekonomiden kayıtlı ekonomiye geçiş

[628] Gülmez, **Sosyal Güvenliğin Sefaleti**, s. 131-132.

[629] Thouvenin ve Trebilcock, a.g.e., s. 2164-2165.

[630] Bu konuda literatürde ayrıntılı çalışma için bkz. Tineke Dijkhoff, "The ILO Social Protection Floors Recommendation and its relevance in the European context", **European Journal of Social Security**, 21(4), 2019, s. 352 dn.7'deki belirtilen yazarlar ile Bob Deacon, **Global Social Policy in the Making, The Foundation of the Social Floor**, Bristol Policy Press, 2013. 202 Sayılı Tavsiye hakkında Şenkal da, küresel sosyal politika açısından umut verici bir girişim nitelendirmesi yaptıktan sonra, Tavsiyenin küresel sosyal politikada yapılacak reformların finansal kaygılar olmaksızın, savunmasız ve yardıma muhtaç insanları hedef alan herkese insan hakları temelinde sosyal koruma/sosyal güvenlik tavsiyesinde bulunduğunu ve uygulamaya konan kapsamlı bir sosyal politika anlayışına işaret ettiğini belirtmiştir. Şenkal, **Küresel Sosyal Politika**, s. 119. Güzel tarafından "sosyal güvenlik hakkı ve sosyal korumanın günümüze uzanan süreçteki anlam ve boyutlarını içermesi, sosyal güvenlik hakkının dayandığı temel ilkeler, taraf Devletlerin öngörmeleri gereken güvenceler ve sosyal güvenliğin yaygınlaştırılması için taraf Devletlerin uluslararası stratejilerinde gözetmeleri gereken esasları toplu bir biçimde düzenlemesi" hususlarına dikkat çekilmek suretiyle 202 sayılı UÇÖ'nün bu son Tavsiyesi'nin sosyal güvenlik hakkı açısından önemi ifade edilmiştir. Güzel vd., a.g.e., s. 36.

için önemli bir araçtır. Sosyal güvenlik işgücü piyasasındaki ve ekonomideki değişimlere uyum kapasitesi kazandıran bir yatırım olduğu gibi istikrarlı bir ekonomiye geçişi sağlamaktadır. Uzun vadeli kalıcı büyümeyi desteklemeye yönelen ve sosyal içermeyle birlikte uygulanan politikalar, aşırı yoksulluğu ve eşitsizliği önlemeye, bölgeler arasındaki farklılıkları aşmaya yardımcı olmaktadır. Kayıtlı ekonomiye geçişle sosyal güvenlik sisteminin kurulması arasında organik bir bağ bulunmaktadır[631].

202 sayılı Tavsiye'nin getirmiş olduğu düzenlemeler ana hatlarıyla şöyledir:

> Yoksulluk, kırılganlık ve sosyal dışlanmayı önlemeyi veya azaltmayı amaçlayan bir korumayı temin eden ulusal düzeyde tanımlanmış temel sosyal güvenlik teminatlarının sağlanması.
> Mümkün olan en kısa sürede, temel sosyal güvenlik teminatlarından oluşan sosyal koruma tabanlarının kurulması ve sürdürülmesi.
> İhtiyaç sahibi herkese, yaşam boyunca, ulusal düzeyde zaruri olarak tanımlanmış mal ve hizmetlere etkin/etkili erişimi birlikte temin eden temel sağlık hizmetlerinin ve gelir güvencesinin asgari düzeyde sağlanması.
> Sosyal koruma tabanlarının aşağıdaki asgari dört temel sosyal güvenlik teminatlarından oluşmasının sağlanması:
> – Analık bakımı da dâhil olmak üzere, temel sağlık hizmetlerini teşkil eden ulusal düzeyde tanımlanmış mal ve hizmetlerin tamamına erişim.
> – Çocuklar için, en azından ulusal düzeyde tanımlanmış asgari seviyede temel gelir güvencesi.
> – Aktif çalışma yaşında olup yeterli gelir kazanamayan kişiler için, en azından ulusal düzeyde tanımlanmış asgari seviyede temel gelir güvencesi. Yaşlı kişiler için en azından ulusal düzeyde tanımlanmış, asgari seviyede temel gelir güvencesi.
> – Sosyal güvenliğin genişletilmesi için ulusal stratejilerin oluşturulması ve uygulanması

Yukarıda ilkelerini özetlediğimiz evrensel sosyal korumanın kabulünden sonra[632] "Sosyal Koruma Tabanı" için ortak koalisyon adı altında bir taslak hazırlanmıştır. BM Genel Sekreteri'ne *"Herkes için istediğimiz geleceği gerçekleştirme"* adını taşıyan rapor, BM'nin 2015 sonrası kalkınma gündemini somutlaştıracağı geniş bir kavramsal çerçeve sunmaktadır. Rapor, bundan sonra somut amaç ve hedeflerini daha bütünsel bir yaklaşımı esas alarak dört temel boyutun yeniden düzenlenmesini önermektedir. Bunlar; 1) kapsamlı sosyal kalkınma, 2) kapsamlı ekonomik kalkınma, 3) çevresel sürdürülebilirlik ve 4) barış ve güvenliktir. Ayrıca medeni, siyasi, sosyal, ekonomik ve kültürel haklardan oluşan insan hakları çerçevesi, bu bütüncül yaklaşımın büyük bir bölümünü meydana getirmektedir. Bu bağlamda, sosyal korumanın geliştirilmesi için ilk olarak,

---

[631] Atılgan, a.g.e., s. 9; http://www.ilo.org/dyn/normlex/en/f?p=NORMLEXPUB:12100:0::NO::P12100_ILO_CODE:R202 05.07.2017.

[632] Dönemin Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanı Faruk Çelik'in Uluslararası Çalışma Örgütü'nün Sosyal Koruma Tabanları Hakkında 202 Sayılı Tavsiye toplantısına katıldıktan sonra TBMM'de yapmış olduğu konuşma şu şekildedir: "…etkili ulusal sosyal güvenlik sistemleri, gelir güvencesi sağlamak, yoksulluk ve eşitsizliği önlemek veya azaltmak ve sosyal içerme ve saygınlığı desteklemek için güçlü araçlardır. Sosyal güvenlik, iyi tasarlandığı ve diğer politikalarla bağlantısı kurulduğu takdirde verimliliği ve istihdam edilebilirliği geliştirir ve ekonomik kalkınmayı destekler. Etkili bir otomatik istikrar unsuru olarak sosyal güvenlik, ekonomik krizlerin ekonomik ve sosyal etkisinin hafifletilmesine, istikrarın güçlendirilmesine ve kapsayıcı büyümeye doğru daha hızlı toparlanmanın sağlanmasına katkıda bulunur. Bu amaçla kaliteli, adil, kolay erişilebilir, insan odaklı hizmet veren, aktüeryal ve mali açıdan sürdürülebilir bir sosyal güvenlik sistemini yürütmek ve geliştirmek her ülke için zorunluluk teşkil etmektedir." https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/Tutanak_B_SD.birlesim_baslangic_yazici?P4=21854&P5=H&page1=104&page2=104 05.07.2017.

sosyal güvenliğin kadın ve erkekler arasında eşit bir şekilde güvence altına alınmasını sağlamak için kanun önünde eşitlik ile sosyal güvenlik hakkının bütünleştirilmesi gerekmektedir. İkinci olarak, sosyal güvenlik hakkının sistematik bir şekilde toplumsal cinsiyet temelli bir reformu içerecek şekilde gerçekleştirilmesi şarttır. Üçüncü olarak da, sosyal korumanın aşırı yoksulluk ve insan hakları çerçevesinde yeniden yapılandırılması gerekir. Bu sayılan üç yaklaşım birbiriyle yakından ilişkili olduğu gibi sosyal, ekonomik ve siyasal olarak dönüştürücü niteliği olan bir sosyal güvenlik hakkının olduğu amaca doğru yönelmelidir[633].

2012 yılında uluslararası sosyal güvenliğin aktörlerinden BM, G20 ve UÇÖ'yü içine alan uluslararası kuruluşlar, 202 sayılı Tavsiyeyi, yani tüm insanların hayatları boyunca temel sağlık gelir güvenliğine erişimi sağlamak için tasarlanmış bir takım önlemler şeklinde tanımlanan küresel sosyal politika girişimini benimsemişlerdir[634].

Uluslararası Çalışma Örgütü'nün 2019 sonlarında sosyal korumanın finansmanı ile ilgili yayınlamış olduğu raporda dikkat çekici hususlara yer verilmektedir. Rapora göre, sosyal koruma, 2030'a kadar ulaşılması amaçlanan BM Sürdürülebilir Kalkınma Araçlarında ortaya konulanların yanı sıra yoksulluk, toplumsal cinsiyet eşitliği, insanca çalışma ve ekonomik büyüme konularında kritik öneme sahiptir. Raporun devamında, düşük gelirli ülkelerin finansman açığını kapatmak için çözüm yolları arasında sosyal güvenlik kapsamının genişletilmesi ve sosyal güvenlik katkılarının arttırılması seçeneklerinin sayılması[635] yukarıda bahsedilen BM'nin 2015 sonrası kalkınma gündemi ile Uluslararası Çalışma Örgütü'nün politikalarında bir paralellik olduğunu göstermektedir. Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi'nin 2015 yılında yapmış olduğu toplantıda kabul ettiği açıklamada, 19 No'lu Genel Yorum kararının tamamlayıcı nitelik taşıdığına vurgu yaparak, sosyal güvenlik alanında ortaya çıkan yeni gelişmenin sözleşmeye ve denetim işlevine olası etkileri ile ilgili görüşlerini belirtmiştir. Buna göre, Komite açıklamaları taraf Devletlerin bundan sonra izleyen denetim dönemlerinde göz önüne alması ve sözleşmeye uygunluk sağlamak için gereklerini yerine getirmesi beklenen genel nitelikli ön kararlar niteliğindedir. Yani, soyut bir söylem olmayan Komite açıklamaları, genel yorum kararının ayrılmaz bir parçası olarak taraf Devletleri bağlamaktadır[636]. Dolayısıyla, Komitenin sosyal güvenlik, sosyal koruma ve Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi konularında yapmış olduğu açıklamalar, taraf Devletlerin yükümlülüklerini yerine getirirken dikkate alması gereken güncellenmiş hususlar ve yükümlülükler içeren genel yorum kararının eki mahiyetinde algılanmalıdır.

---

633 Şenkal, **Küresel Sosyal Politika**, s. 119-120. Sosyal güvenlik hakkının diğer haklarla yakın ilişkisi gereği söz konusu sorunların, sosyal güvenlik ve sosyal koruma kapsamında değerlendirilmesi ve ulusal/uluslararası müdahaleyi gerektirmesi kaçınılmazdır. Bu konuda 2.6.Başlığı altında yazılanlara bakınız.

634 Şenkal, **Küresel Sosyal Politika**, s. 214; Deacon, a.g.e., s. 74.

635 Rapor hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. https://www.ilo.org/global/about-the-ilo/newsroom/news/WCMS_729435/lang--en/index.htm 25.04.2020.

636 Gülmez, **Sosyal Güvenliğin Sefaleti**, s. 177-178.

Dünyanın şuan 2020 yılı itibarıyla yaşamış olduğu Covid-19 (Korona virüs) pandemisi nedeniyle, UN Women, UNICEF (United Nations International Children's Emergency Fund) ve Uluslararası Çalışma Örgütü'nün katkılarıyla hazırlanan kısa broşürde 202 sayılı Tavsiyeye atıfta bulunulan ve sosyal güvenlik hakkı olarak ifade ettiğimiz sosyal korumanın söz konusu salgın tehlikesinin etkilerini bir nebze de olsa hafifletmesi anlamında önemli bir işleve sahip olduğuna ilişkin ortaya koyduğu öneriler şu şekildedir:

> Sosyal koruma, çalışanların ve ailelerinin bilhassa COVID-19 bağlamında yoksulluk, eşitsizlik ve yoksulluk karşısındaki savunmasızlıklarını ortadan kaldırma konusunda merkezî bir rol oynamaktadır. Sosyal koruma devletin bir sorumluluğu olsa da işyerinde hayata geçirilecek aile dostu politikalar ile bu çalışmalara destek verilebilir. Devletin yürürlüğe koyduğu sosyal koruma tedbirlerini 102 Sayılı ILO Sosyal Güvenlik (Asgarî Standartlar) Sözleşmesi ile ILO'nun Sosyal Koruma Tabanlarına İlişkin 202 Sayılı Tavsiyesi uyarınca destekleyebileceğiniz yolları tespit edin. Örneğin, çalışanların sağlık, işsizlik ve iş göremezlik sigortasına erişimini sağlamaya yönelik sübvansiyonlar şirketin verebileceği destek kapsamına girebilir ve kayıt dışı çalışan işçileri de kapsayacak şekilde genişletilmelidir. Çalışanlara çocuk yardımı ve başta en dezavantajlı gruplar olmak üzere ailelerin kriz karşısındaki dayanıklılığını arttıran diğer ödemeler şeklinde nakdî yardım sağlayın. Bir çalışanda veya ailesinde hastalık görülmesi halinde, genelde birincil bakıcı rolünü üstlenen özelikle kadınların ücretli hastalık iznini güvenceye almak suretiyle ailelerin geçim kaynaklarını muhafaza etmelerine imkan tanıyarak olası malî etkileri azaltın[637].

2.3.8.2. Vatandaşlarla Vatandaş Olmayan Kimselere Sosyal Güvenlik Konusunda Eşit İşlem Yapılması Hakkında 118 Sayılı Sözleşme

20 Haziran 1962 tarihinde kabul edilen 118 sayılı Sözleşme'nin amacı, sosyal güvenlik alanında (sosyal güvenliğe tabi olma ve sağlanacak yardımlardan yararlanmaya hak kazanma) vatandaşlar/yurttaşlar ile vatandaş olmayanlar arasında işlem eşitliğini sağlamaktır[638]. Taraf Devletler, sözleşmeye taraf diğer ülkelerin vatandaşlarına, mültecilere ve vatansızlara sosyal güvenlik alanında kendi vatandaşları ile işlem eşitliği ilkesine göre muamele yapma yükümlülüğü altındadırlar. İşlem eşitliği ilkesi, söz konusu devletin sözleşmenin getirdiği yükümlülükleri kabul ettiği her sosyal güvenlik dalında geçerlidir[639]. Uygulama alanı geniş olan 118 sayılı Sözleşme'nin kapsam ve hukuki niteliği açısından çalışanın sosyal güvenlik hakkına dair Devletler tarafından kabul edildiği ölçüde sağlanacak yardım ve imkanlar 102 sayılı Sözleşme ile benzerlik gösterirken; 102

---

637 Broşürün Türkçesi için https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---europe/---ro-geneva/---ilo-ankara/documents/publication/wcms_741797.pdf İngilizcesi için bkz. https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---dgreports/---gender/documents/publication/wcms_740831.pdf 05.05.2020.

638 Türkiye, 2. maddesinde öngörülen sosyal güvenlik kollarından işsizlik ve aile yardımlarına ilişkin ödenekler hariç olmak üzere, 29 Temmuz 1971 tarihli ve 1453 sayılı Kanunla (RG., 10.08.1971, S.13922), onaylamasını uygun bulduğu 118 sayılı Sözleşmeyi, 7/6217 sayılı ve 5 Nisan 1973 tarihli BK kararıyla onayladı ve 9 Haziran 1973'te Resmi Gazete'de (S.14559) yayınladı. Onaylayan devlet sayısı şimdilik 38'dir. Uluslararası hukukta onayın yürürlüğe girmesi 25.06.1974 tarihinde olmuştur. Sözleşme metni için bkz. https://www.ilo.org/ankara/conventions-ratified-by-turkey/WCMS_377276/lang--tr/index.htm 04.05.2020.

639 M. Bülent Alpar "ILO Sosyal Güvenlik Nihai Raporu ve Gerçekleşen Değişiklikler", **Kamu-İş Dergisi**, 5(4) 2000, s. 5. Yabancılar ve Türk soylu yabancıların sosyal güvenlik hakkı ile ilgili şu çalışmaya bakılabilir. Hüseyin Saduleşrafi, "Türk Soylu Yabancıların Sosyal Güvenlik Hakkı", **DEÜ SBE Dergisi**, 1(1), 1999, ss.190-230. http://www.sbe.deu.edu.tr/dergi/cilt1.say%C4%B11/1.1.%20sadrule%C5%9Frafi.pdf 02.05.2020.

sayılı Sözleşmenin öngördüğü dokuz risk karşısında yapılacak yardım ve ödenekler geniş bir biçimde 118 sayılı Sözleşmede de düzenlenmiştir. Sözleşme genel olarak değerlendirildiğinde, sosyal güvenlikle ilgili düzenlemelere gidilirken taraf Devletler arasında eşitlik, mütekabiliyet ve mevzuat birliğinin sağlanması amaçlanmakla birlikte, asıl amacın herkesin sosyal güvenlik haklarından eşit şekilde yararlanmasını sağlamak olduğu söylenebilir. Sözleşmenin bir diğer özelliği de, özellikle yurt dışında çalışanların haklarının korunması bakımından getirdiği hükümlerin ikili sosyal güvenlik anlaşmaları ve Avrupa'da sosyal güvenliğin koordinasyonuna ilişkin ilkelerin oluşmasında temel etken olmasıdır[640]. Türk Hukuku açısından meseleye bakıldığında, yabancılar 2003 yılından önce sadece iş kazası ve meslek hastalığı sigorta kolları bakımından zorunlu sigortalı sayılırken malullük, yaşlılık ve ölüm sigortası bakımından ise istekleri halinde sigorta kapsamına alınmaktaydılar. Belirtilen düzenleme AB normları ve Türkiye'nin 29.7.1971 tarihinde onayladığı UÇÖ'nün 1962 tarih ve 118 sayılı Sözleşme hükümlerine aykırılık teşkil etmekteydi. Bunun üzerine, 4958 sayılı Kanunla bu ayrım kaldırılmış ve yabancılar, işsizlik sigortası konusundaki düzenleme dışında, bütün sigorta kolları bakımından kapsama alınmışlardır[641].

2.3.8.3. Sosyal Güvenlik Haklarının Korunmasına İlişkin 157 Sayılı Sözleşme

21 Haziran 1982 tarihinde kabul edilen ancak 11 Eylül 1986'da yürürlüğe girebilen 157 sayılı Sözleşme (Maintenance of Social Security Rights Convention), göçmen işçiler özelinde sosyal güvenlik haklarının korunması konusunda kabul ettiği uluslararası sisteme ilişkin ayrıntılı düzenlemeler içermektedir[642]. Ancak bu belirttiğimiz sözleşmeler sosyal güvenlik hakkı konusunda eşit işlem ilkesini açıkça ortaya koyarken bu prensibin gerçekleşmesinde bir çok sorun ortaya çıkmaktadır. Sosyal güvenlik sistemleri konusunda ülkenin ekonomik gelişmişliği ve sosyal güvenlikten neyin anlaşılması gerektiği dikkate alındığında her ülkeden aynı uygulamayı beklemek doğru olmayacaktır[643]. İşte bu noktada entegrasyonu sağlamak üzere 167 sayılı UÇÖ Tavsiyesiyle

---

[640] Selvi, a.g.e., s. 30; T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, **Dokuzuncu Kalkınma Planı 2007-2013**, **Sosyal Güvenlik Özel İhtisas Komisyonu Raporu**, DPT Yay., Ankara, 2007, s. 27, http://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2018/11/09_SosyalGuvenlik.pdf 04.05.2020.

[641] Güzel vd., a.g.e., s. 93; Günler, a.g.e., s. 55-56. Pek çok ülke ulusal mevzuatının Sözleşmede tanınan hak ve yardımlar bakımından yetersiz kalması sebebiyle değiştirmiş ve Sözleşmeye uygun hale getirmiştir. Arıkan, a.g.e., s. 95.

[642] Türkiye tarafından bu sözleşme henüz onaylanmamıştır. Şu ana kadar Sözleşme yalnızca 4 devlet (İsveç, İspanya, Filipinler, Kırgızistan) tarafından onaylanmıştır. Sözleşmenin İngilizce metni için bkz. https://www.ilo.org/dyn/normlex/en/f?p=NORMLEXPUB:12100:0::NO::P12100_ILO_CODE:C157 04.05.2020.

[643] Thouvenin ve Trebilcock, a.g.e., s. 2242-2243. Sosyal güvenlik konusunu uluslararası boyutuyla ele alan bu çalışmada şu ifadeler yer verilmiştir: UÇÖ'nün ilk sosyal güvenlik araçlarını benimsemesinin üzerinden yüzyıllık bir süre geçmiş; bu yüzyıl boyunca uluslararası sosyal güvenlik hukuku ilkeleri, sosyal güvenlik sistemlerinin entegrasyonu ve kapsamının genişletilmesi amacıyla, çağdaş sosyal güvenlik sistemlerinin evriminin ve sanayi sonrası toplumunu karakterize eden yeni sosyal ilişkilerin hayata geçirebilmesi için daha sonra kabul edilen standartlara göre gözden geçirilmeli ve düzeltilmelidir. UÇÖ tarafından belirlenen koordinasyon standartları, yabancılar ve göçmenler açısından mümkün olduğunca eksiksiz ancak sistemin özellikleri değiştirilmeden adil koruma sağlamak için ulusal sosyal güvenlik sistemleri arasında yasal, teknik ve idari bağlantılar kurmayı amaçlamaktadır. Bu alandaki uluslararası normlar 102, 118 ve 157 sayılı Sözleşmelerde ortaya konan koordinasyon araçlarının amacı, asgari standartları ve genel ilkeleri belirlemekten ziyade, vatandaş olan/olmayan işçiler arasında sosyal güvenliğe erişim ve onun katkılarına/ödeneklerine uygunluk konusunda tüm işçilere eşit muamele yapılmasını garanti etmektir. Aynı eser s. 2160-2164.

de tamamlanan 157 sayılı Sözleşme, üye devletler arasında yabancı ülkelerde çalışan ya da oturan göçmen işçilerin sosyal güvenlik konusundaki haklarını kolaylaştırıcı yönde hükümler içermekte ve iki taraflı ya da çok taraflı anlaşmalar yapılmasını öngörmektedir. 118 sayılı Sözleşmeyle birlikte, çalışırken veya emekli olduktan sonra, birden çok ülke yasasına bağlı olan kişilerin sosyal güvenlik haklarını güvence altına almayı amaçlayan bu sözleşme modern ve esnek bir uluslararası kurallar bütünü oluşturmuştur[644]. Genel olarak onay sayılarına da baktığımızda hem 118 hem de 157 sayılı Sözleşmeler için yeterince kabul görmediği ancak özellikle Avrupa ülkelerinin sosyal güvenlik uygulamalarında etkili olduğu söylenmektedir[645].

2.4. Bölgesel Nitelikli Bildiriler ve Sözleşmeler

Avrupa Konseyi ve Avrupa Birliği dışında diğer bölgesel nitelikli düzenlemelerden Amerikan İnsan Hakları ve Ödevleri Bildirisi, Amerikan İnsan Hakları Sözleşmesi ve Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Alanında Ek Protokolü ile Afrika İnsan ve Halklarının Hakları Şartı başlık halinde incelenmeyip yeri geldiğinde konumuzla bağlantılı olduğu ölçüde bu düzenlemelere değinilmiştir.

2.4.1. Avrupa Konseyi ve Avrupa Birliği Çerçevesinde Oluşturulan Norm ve Sözleşmeler

Avrupa Konseyi'nde sosyal güvenlik hakkı dönemi, Konsey'in kurulmasıyla eş zamanlı olarak 1953 yılında başlamıştır[646]. Bu döneme ilişkin ilk düzenlemeler Sosyal Güvenlik Rejimlerine İlişkin Avrupa Ara Anlaşmaları ve Avrupa Sosyal ve Tıbbî Yardım Sözleşmesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Avrupa Konseyi ve Avrupa Birliği çerçevesinde sosyal güvenlik hakkıyla ilgili norm ve sözleşmeler; Avrupa Sosyal Şartı, Avrupa Sosyal Güvenlik Kodu, Avrupa Sosyal Güvenlik Sözleşmesi, Avrupa Temel Haklar Şartı, Çalışanların Temel Sosyal Hakları Topluluk Şartı ve Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi olarak aşağıda detaylı bir şekilde incelenecektir.

2.4.1.1. Avrupa Sosyal Şartı

Avrupa Sosyal Şartı (ASŞ), Avrupa Konseyi'ne üye ülkeler tarafından 18 Ekim 1961 tarihinde Torino'da imzalanmış ve 26 Şubat 1965 tarihinde beş devletin onaylamasından sonra yürürlüğe girmiştir. Türkiye, Avrupa Sosyal Şartı'nı imzaya açılma tarihi olan 18/10/1961 tarihinde imzalamış ise de; Şartı 16/6/1989 tarihli ve Avrupa Sosyal Şartı'nın Onaylanmasının Uygun Bulunduğuna Dair 3581 sayılı Kanun[647] ile onaylanmasını uygun bulmuş, 7/8/1989 tarihli ve 89/14434 sayılı Bakanlar

[644] Sözleşme konusunda daha fazla açıklama için bkz. Gülmez, **Sosyal Güvenliğin Sefaleti**, s.128-129.

[645] Rodgers vd., **Sosyal Adalet Arayışı**, s. 63-64.

[646] Gülmez, **Sosyal Güvenliğin Sefaleti**, s. 235. Avrupa Konseyi'nin sosyal güvenliğe ilişkin temel normları ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Selvi, a.g.e., s. 46-62.

[647] 20215 sayı ve 4 Temmuz 1989 tarihli RG.

Kurulu kararıyla da onaylanmıştır[648]. Batı Avrupa Örgütü olarak kurulan Avrupa Konseyi açısından AİHS'in sosyal haklar konusunda eksikliklerini gidermek amacıyla çok önemli hükümler getiren[649] ve bölgesel ölçekli geniş anlamda sosyal güvenlik hakkının genel nitelikli ilk ve temel dayanağı olan uluslararası sözleşme, Avrupa Sosyal Şartı'dır[650]. Böylece Avrupa Konseyi, siyasal birliğinin temel ilkelerini belirlediği AİHS'ten on yılı aşkın bir süre sonra ASŞ'nin 1961 tarihinde kabulüyle birlikte, BM ESKHS'den önce bölgesel düzeyde sosyal hakların genelini, dayandığı sosyal temeller üzerinde tek metinde somutlaştıran ilk bağlayıcı uluslararası düzenlemeyi yapmıştır[651]. Şart'ta 19 adet sosyal hak koruma altına alınmış bunlardan sosyal güvenlik hakkı kapsamında değerlendirilen haklar ise şu şekildedir: Madde 12- sosyal güvenlik hakkı, Madde 13- sosyal ve tıbbî yardım hakkı, Madde 14- sosyal refah hizmetlerinden yararlanma hakkı.

Şart zamanla protokollerle güçlendirilmiş, yeni haklar Şart'ın kapsamına alınmıştır. 1961 yılında başlayan sosyal haklar ile ilgili genişleme 05.05.1988 tarihli Ek Protokol (No:1) ile dört grup hak eklenmiş bunlardan sosyal güvenlik hakkı ile ilgili madde 4'te düzenlenen ve sosyal koruma ifadesinin ilk kez kullanıldığı "Yaşlı kişilerin sosyal korunma hakkı" yeni bir hak olarak karşımıza çıkmaktadır. Daha sonra 21.10.1991'de ASŞ'de Değişiklik Öngören Protokol (No.2) ile denetim sistemi gözden geçirilmiştir. Bu Protokol'ün amacı Şart'ın bağımsız uzmanlardan oluşan denetim sistemini (Avrupa Sosyal Haklar Komitesi) iyileştirmektir. 09.11.1995 tarihli ASŞ'nin Toplu Şikayet Sistemi Öngören Ek Protokolü (No.3) ile toplu şikayet usulü kabul edilmiş bu Protokol de 1 Temmuz 1998'de yürürlüğe girmiştir.

Daha sonra gelinen aşamada ASŞ'ye yeni haklar eklenerek güncellenmiş ve 03.05.1996 tarihinde Gözden Geçirilmiş Avrupa Sosyal Şartı (GGASŞ) olarak kabul edilmiş, 01.07.1996 tarihinde de yürürlüğe girmiştir[652]. Şartta yer alan hakların sayısını artıran ve kapsamını genişleten

---

[648] Onaylama kararnamesi 14 Ekim 1989 tarih ve 20312 sayılı RG. Türkiye ASŞ'ye, Şart'ın Avrupa Konseyi'ne 24/11/1989 tarihinde tevdi edilmesi ile taraf olmuştur. Avrupa Sosyal Şartı'nın Türkçe resmi çevirisi için bkz. http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/20312.pdf ve Şart'ın İngilizce metni için bkz. https://www.coe.int/en/web /conventions/full-list/-/conventions/rms/090000168006b642 15.02.2020.

[649] Bülent Çiçekli , **Avrupa Sosyal Şartı- Temel Rehber**, Seçkin Yay., Ankara, 2001, s. 19; Akad, **Sosyal Güvenlik**, s. 29.

[650] Gülmez, **Sosyal Güvenliğin Sefaleti**, s. 235, 242. ASŞ'nin insan haklarının uluslararası düzenlenmesi ile ilgili kötü bir örnek teşkil ettiğini söylemek yanlış olmaz. İHEB'in bölünmezlik ilkesine bağlı kalarak tek belgede düzenleyip güvence altına aldığı birinci ve ikinci kuşak insan haklarını, bölgesel düzeyde 1950 tarihinde AİHS, 1961 tarihinde ASŞ ile iki ayrı belgede güvenceye bağlanması, kişisel ve siyasal haklar ile sosyal haklar arasında katı bir ayrım ve insan haklarının bölünmezliği ilkesiyle bağdaşmayan geleneksel yaklaşımın sonucudur. Aynı yaklaşım, daha sonra evrensel düzeyde BM'nin 1966 tarihinde adı "ikiz" olarak nitelenen sözleşmelerin kabulü ile devam etmiştir. Bkz. Gülmez, **Sosyal Güvenliğin Sefaleti**, s. 242. Sosyal hakların gerçekleşmesi ve güvenceleri açısından olmasa bile tanınması bakımından en başta gelen uluslararası belge olduğu hakkında bkz. Tanör, **Sosyal Haklar**, s.224-225.

[651] Sur, a.g.e., s. 70, 86; Tuaç, a.g.e., s. 79.

[652] European Social Charter Revised, European Treaty Series - No. 163, https://rm.coe.int/168007cf93 15.02.2020. Gözden Geçirilmiş Avrupa Sosyal Şartı'nın (Revised European Social Charter) Yürürlüğe Giriş Kararnamesi için bkz. 09.04.2007 tarihli ve 26488 sayılı RG. Resmi Türkçe Çeviri için bkz. http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2007/04/20070409.htm ve GGASŞ'nin İngilizce metni için bkz. https://www.coe.int/en/web/conventions/full-list/-/conventions/rms/090000168007cf93 15.02.2020.

GGASŞ'nin birinci bölümünde 31 sosyal hak ve ilkeye yer verilmiş ve bu sosyal hak ve ilkelerin tamamı yeni nitelikte değildir. Zira ASŞ'de ve ASŞ'ye değişiklik getiren Protokol'de yer alan haklara yer verilmiş ancak bunlardan başka yeni haklar da eklenmiştir[653]. Sosyal güvenlik hakkı ile bağlantılı olarak 1988 Ek Protokolü ile Şarta eklenen "Yaşlıların Sosyal Korunma Hakkı" GGASŞ'nin 23. maddesinde, "Yoksulluk ve Sosyal Dışlanmaya Karşı Korunma Hakkı" 30. maddesinde düzenlenmiştir. Avrupa Sosyal Şartı, Uluslararası BM ESKHS'den önce düzenlenmiş ve sosyal haklara şekil verilmesi ve anlamlı bir içerik sağlanması bakımından pek çok açıdan ilk yenilikler olarak değerlendirilmişti. Ancak orijinal Şart'ın metni eskimiş ve modern Avrupa refah devletinin ilk yıllarına dayanan savaş sonrası dönem idealizmini ile 1961'deki sosyal haklar anlayışının sınırlarını yansıtan bir belgeydi[654]. Orijinal Şart'ın metninin bu sosyal hak anlayışına sahip olmasından kaynaklı sosyal korumanın tutarsızlık ve boşluklar barındırması kaçınılmazdır. Ancak yine de Şart kayda değer bir kapsam ve çok sayıda soruna çözüm üreten hükümleriyle son derece işlevsel ve yaşayan bir insan hakları belgesidir. Aslında yanlış bir algıyla çoğunlukla bir "çalışma hakları" belgesi olarak nitelenen bu belge, sağlığın korunması hakkı (m.11), sosyal güvenlik hakkı (m.12), sosyal ve tıbbî yardım hakkı (m.13) ve diğer sosyal koruma hakları konusunda kabul ettiği kapsamlı ve detaylı hükümler içermesi sebebiyle AİHS tarafından yorumlanabilme ve uygulanabilme vasfına da sahiptir[655].

Konumuzla ilgili olarak ASŞ'de öngörülen sosyal güvenlik hakkı, taraf Devletler için hukuksal yükümlülüklerin öngörüldüğü II. Bölüm 12. maddede düzenlenmiştir. Söz konusu maddede kişilerin sahip olması gereken sosyal güvenlik hakkının içeriğinden ziyade, hakkın gerçekleştirilmesine yönelik devletin yükümlülükleri belirtilmiştir. Bu madde[656] "Sözleşmeci Taraflar, sosyal güvenlik hakkının etkin bir biçimde kullanılmasını temin etmek amacıyla: 1. bir sosyal güvenlik sistemi kurmayı ya da bunu muhafaza etmeyi; 2. sosyal güvenlik sistemini, en azından Sosyal Güvenlik

---

[653] GGASŞ, toplam 31 sosyal hakkı güvence altına almış; bu haklardan 8'i yeni olup, diğerleri ise AŞS'da öngörülen 19 sosyal hak ile 1988 Protokolü'nde düzenlenen 4 sosyal haktan oluşmaktadır. ASŞ ile ilgili bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. Gül ve Karan, a.g.e., s. 65-66; Mutlay, a.g.e., s. 60-61; Gülnur Erdoğan "Avrupa Sosyal Şartı ve Gözden Geçirilmiş Avrupa Şartı", **TBB Dergisi**, S.77, 2008, s. 139; Carol Benelhocine, **The European Social Charter**, Council of Europe Publishing, 2012, s. 17-23 https://rm.coe.int/168048b05a (15.02.2020); Council of Europe, **European Social Charter Collected texts** (7th edition), 2015, https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTM Content?documentId=090000168048b059 15.02.2020. Daha gelişmiş bir anlayışı yansıtan GGASŞ bakımından taraf ülkelerin Şart'ın metnini ortak sosyal haklar anlayışlarını yansıtmak üzere yorumlaması daha uygundur. Bu yüzden Şart'ın hükümleri ve özellikle de m.3'teki (güvenli ve sağlıklı çalışma şartlarına sahip olma hakkı), m.15'teki (engelli kişilerin hakları), m. 17'deki (çocukların ve gençlerin uygun sosyal, yasal ve ekonomik korumaya ilişkin hakları), m.30'daki (yoksulluk ve sosyal dışlanmaya karşı korunma hakkı), m.31'deki (barınma hakkı) ve diğer gözden geçirilmiş maddelerdeki yeni hükümler, genişletilmiş ve daha iyi bir biçimde geliştirilmiş bir sosyal haklar kavramını ortaya koymaktadır. Colm O'Cinneide, "Sosyal Haklar ve Avrupa Sosyal Şartı: Yeni Zorluklar ve Yeni Fırsatlar", **Avrupa Sosyal Şartı: Avrupa İçin Yeni Bir Sosyal Anayasa**, Olivier De Schutter (Koor.), Avrupa Konseyi, Şen Matbaa, Ankara, 2010, s. 156.

[654] Avrupa Sosyal Şartı hakkında detaylı bilgi için bkz. **Avrupa Sosyal Şartı: Avrupa İçin Yeni Bir Sosyal Anayasa**, Olivier De Schutter (Koor.), Avrupa Konseyi, Şen Matbaa, Ankara, 2010. https://studylibtr.com/doc/573949/avrupa-sosyal-%C5%9Fart%C4%B1 25.02.2020.

[655] Colm, a.g.m., s. 155.

[656] Şart'ın serbest çevirisi için bkz. Gemalmaz, **Bölgesel Sistemler**, s. 306-307, 360-361.

Hakkında Asgari Standartlara İlişkin Uluslararası Çalışma Sözleşmesi (No.102)'nin[657] onaylanması için gereken düzeye eşit tatminkar bir düzeyde tutmayı; 3. sosyal güvenlik sistemini aşamalı olarak daha yüksek bir düzeye çıkarmaya çaba göstermeyi; 4. uygun nitelikte iki taraflı ya da çok taraflı anlaşmalar yapmak ya da başka yöntemleri kullanmak suretiyle, ve bu tür anlaşmalarda düzenlenen koşullara tâbi olarak: a. koruma altına alınmış kişiler Sözleşmeci Tarafların ülkeleri arasında her ne sebeple yer değiştirmiş olurlarsa olsunlar, sosyal güvenlik mevzuatından kaynaklanan yardımların saklı tutulması dahil olmak üzere, sosyal güvenlik hakları bakımından, diğer Sözleşmeci Tarafların vatandaşlarına kendi vatandaşları ile eşit muamele yapmayı; b. Sözleşmeci Tarafların her birinin mevzuatı çerçevesinde tamamlanan sigorta ya da çalışma sürelerinin birleştirilmesi gibi yollara başvurmak suretiyle, sosyal güvenlik haklarını vermeyi, bunları geçerli saymayı/(muhafaza etmeyi) ve yeniden başlatmayı temin etmek üzere gerekli adımları atmayı, üstlenirler" şeklinde düzenlenmiştir. Yapılan düzenleme, sosyal güvenlik hakkının normatif içeriğini belirlemekten ziyade, devletlerin hukuki yükümlülüklerinin belirlenmesine yöneliktir. Madde, hak olarak nitelediği sosyal güvenlik için ne bir tanım yapmış, ne hakkın özneleri ile normatif içeriğinin temel bileşenlerini göstermiş ne de diğer sosyal haklar ile bağlantısını dolaylı olarak belirtmiştir. Ancak madde içeriğinden hakkın içerik ve kapsamı net bir şekilde anlaşılamasa bile maddenin bütününe bakmak suretiyle devletin yükümlülüklerinden sosyal güvenlik hakkının kimi bileşenlerini çıkarmak mümkündür[658]. Buna göre yukarıda metnini verdiğimiz 12. madde çerçevesinde, bu hakkın devletçe gerçekleştirilmesi zorunluluğu getirilen etkili kullanımı, ancak bir sosyal güvenlik rejimi kurmakla sağlanabilir. Aynı zamanda bu yükümlülük uluslararası kurallara uygun bir kurumsal hukuki yapı oluşturmayı da gerektirir. Sosyal güvenlik rejimi kurma konusunda sorumlu olan devlet, hukuki çerçevede güvenceye alınan hakkın etkin, etkili ve somut kullanımını gerçekleştirme konusunda olumlu edimde bulunma yükümlülüğü altındadır. Sosyal güvenlik rejiminin nitelik ve alt sınırı ise yeterli düzeyin altına düşmeyeceği 102 sayılı Asgari Norm Sözleşmenin onaylanması için zorunlu olan sınırdır.

ASŞ'de sosyal güvenlik hakkıyla bağlantılı olduğu belirtilmese de güvence altına aldığı "sosyal ve tıbbî yardım hakkı" (m.13) taraf devletlerin etkili kullanımını sağlamakla yükümlü olduğu geniş anlamda sosyal güvenlik hakkı kapsamındadır. Bu maddeye göre[659], "Taraflar, sosyal ve tıbbî yardım hakkının etkin biçimde kullanılmasını temin etmek amacıyla: 1. yeterli olanakları/kaynakları bulunmayan ve gerek kendi çabasıyla ve gerekse başka kaynaklardan, özellikle de bir sosyal güvenlik sisteminden yararlanarak bu tür olanakları sağlayamayan herhangi bir kişiye yeterli yardımı vermeyi ve hastalık halinde, bu kişinin içinde bulunduğu durumun gerekli kıldığı bakımı temin etmeyi; 2. bu tür bir yardım alanların, bundan ötürü siyasal ya da sosyal haklarının

[657] (Gözden Geçirilmiş) ASŞ (m.12/2)'de göndermesi yapılan "Avrupa Sosyal Güvenlik Kodu" (European Code of Social Security), 16.04.1964 tarihinde imzaya açılmış ve 17.03.1968 tarihinde yürürlüğe girmiştir.

[658] Gülmez, **Sosyal Güvenliğin Sefaleti**, s. 246.

[659] Şart'ın serbest çevirisi için bkz. Gemalmaz, **Bölgesel Sistemler**, s. 361.

azaltılmasından/kısıtlanmasından muzdarip olmalarını önlemeyi; 3. herkesin, kişisel ya da ailevi yoksulluk durumunu önlemek, ortadan kaldırmak yahut hafifletmek için gerekli olabilecek türdeki danışsal ya da kişisel yardımları, uygun nitelikteki kamusal yahut özel hizmetler aracılığı ile alabilmesini sağlamayı; 4. bu maddenin paragraf 1, 2 ve 3 hükümlerini, 11 Aralık 1953 tarihinde Paris'te imzalanmış olan Avrupa Sosyal ve Tıbbî Yardım Sözleşmesi çerçevesinde üstlenmiş bulundukları yükümlülükler uyarınca, kendi ülkelerinde hukuka uygun olarak bulunan diğer tarafların vatandaşlarını kendi vatandaşları ile eşit tutarak uygulamayı, üstlenirler."

Sosyal ve tıbbî yardım hakları, sosyal güvenlik hakkını düzenleyen maddede belirttiğimiz üzere sorumlusu devlet olan devlete karşı hak öznelerince ileri sürülebilir, dava edilebilir ve yargılanabilir somut haklardandır. Hakkın öznesi olarak "tüm kişiler", varlığını devam ettirebilmek için kendi çabası veya herhangi bir sosyal güvenlik sisteminden yararlan(dırıl)mamış olması sonucunda yeterli kaynaklardan yoksun olan kişilerdir[660].

Aynı şekilde geniş anlamda sosyal güvenlik hakkının tamamlayıcı bileşenleri kapsamında olan "sosyal refah hizmetlerinden yararlanma hakkı" ASŞ'nin 14. maddesinde düzenlenmiştir. Bu maddeye göre[661]; "Taraflar, sosyal refah hizmetlerinden yararlanma hakkının etkin biçimde kullanılmasını temin etmek amacıyla: 1. sosyal hizmet yöntemlerini kullanarak, toplum içinde hem bireylerin ve hem de grupların refahına ve gelişmelerine ve sosyal çevreye uyum sağlamalarına katkıda bulunacak hizmetleri geliştirmeyi ya da sağlamayı; 2. bu tür hizmetlerin kurulmasına ve sürdürülmesine bireylerin ve gönüllü ya da diğer örgütlerin katılımını teşvik etmeyi, üstlenirler."

Geniş anlamda sosyal güvenlik hakkı kapsamında ve 1988'de ASŞ'ye Ek Protokol ile güvenceye alınan ve GGASŞ'nin 23. maddesinde yeni bir sosyal hak şeklinde düzenlenen "yaşlıların sosyal korunma hakkı" ASŞ'nin sosyal güvenlik hakkı ile bağlantılı dikkate değer bir diğer düzenlemesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu maddeye göre[662]; "Taraflar, yaşlı kişilerin sosyal açıdan korunması hakkının etkin biçimde kullanılmasını temin etmek amacıyla, gerek doğrudan gerekse kamusal ya da özel kuruluşlarla işbirliği yaparak, özellikle aşağıdaki hususların tasarımlandığı uygun önlemleri almayı üstlenirler: 1. aşağıdaki yollara başvurmak suretiyle, yaşlı kişilerin mümkün olduğu kadar uzun süreyle toplumun birer tam üyesi durumunda kalmalarını mümkün kılmak üzere: (a) uygun/elverişli standartta bir yaşam sürdürmelerini ve kamusal, sosyal ve kültürel yaşamda aktif olarak yer almalarını olanaklı kılan yeterli kaynakları temin ederek; (b) yaşlı

[660] Gülmez, **Sosyal Güvenliğin Sefaleti**, s. 248. Sosyal ve tıbbî yardım hakları Filadelfiya Bildirgesi felsefinden ve UÇÖ'nün 1944 tarihli 67 ve 69 sayılı Tavsiyelerinin sosyal güvenlik alanında evrensel bir yaklaşımla yaptıkları düzenlemelerden esinlenerek meydana getirilmiştir. ASŞ'nin sosyal yardım olarak adlandırdığı hak, UÇÖ belgelerinde "ihtiyacı olan herkes için öngöndüğü temel gelir hakkı" iken, tıbbî yardım hakkı da, aynı Örgütün ihtiyaç koşulu olmaksızın öngördüğü belgelerde "eksiksiz tıbbî bakım" ile hasta kişinin durumunun gerektirdiği "sağlık bakımından yararlanma hakkı" dır.

[661] Gemalmaz, **Bölgesel Sistemler**, s. 362.

[662] Gemalmaz, **Bölgesel Sistemler**, s. 367.

kişilerin yararlanmalarına amade kılınan hizmetler ve olanaklar/kolaylıklar ve bunların yaşlı kişilerce kullanılması fırsatları hakkında bilgi sunarak; 2. aşağıdaki yollara başvurmak suretiyle, yaşlı kişilerin, kendi yaşam biçimlerini özgürce seçmelerini ve arzu ettikleri ya da buna muktedir durumda bulundukları sürece alışkın oldukları çevrede bağımsız şekilde yaşamlarını sürdürmelerini mümkün kılmak üzere: (a) gereksinmelerine ve sağlık durumlarına uygun nitelikte konut/barınma olanağı sunarak ya da konutlarını bu gereksinimlere uygun hale getirmeleri için elverişli nitelikte destek sağlayarak; (b) durumlarının gerektirdiği sağlık bakımını ve hizmetleri sağlayarak; 3. yaşlı kişilerin, özel yaşamlarına saygı gösterilerek, uygun nitelikteki desteğin sunulduğu kurumlar içinde yaşamalarını ve bu kurumlardaki yaşama koşullarına ilişkin kararların alınmasına katılmalarını güvence altına almak." hükmü getirilerek devletin haktan somut ve eylemli olarak yararlanmasını sağlamak için yerine getirmek zorunda olduğu yükümlülükler sayılmıştır.

Son olarak ASŞ'ye eklenen ve geniş anlamda sosyal güvenlik hakkı kapsamında yeni bir sosyal hak olarak 1996 tarihli GGASŞ 30. maddesinde düzenlenen "yoksulluk ve sosyal dışlanmaya karşı korunma hakkı", insan hakları alanında atılmış olumlu bir gelişmedir[663]. Bu maddeye göre[664]; "Taraflar, yoksulluk ve sosyal dışlanmaya karşı korunma hakkının etkin biçimde kullanılmasını temin etmek amacıyla: (a) sosyal dışlanma ya da yoksulluk durumunda yaşayan ya da bu riskin altında bulunan kişilerin ve yanı sıra bunların ailelerinin, özellikle istihdam, barınma/konut, öğretim, eğitim, kültür ve sosyal ve tıbbî yardım olanaklarına etkili bir biçimde ulaşmalarını geliştirecek genel ve eşgüdümlü bir yaklaşım çerçevesinde önlemler almayı; (b) bu önlemleri, gerekmesi halinde, uyarlanmasını sağlamak amacıyla gözden geçirmeyi, üstlenirler."

Şart tarafından öngörülen denetim mekanizması, Şart'a taraf devletlerce sunulan (kabul edilmiş hükümler bakımından) "Periyodik Rapor Verme Sistemi", üye devletler tarafından "Kabul Edilmemiş Hükümler Bakımından Rapor Verme Sistemi" ve "Toplu Şikayet Sistemi" olmak üzere üçe ayrılmaktadır[665].

---

[663] Hakkın başlığında "korunma" ifadesinin olması "hak" temelli bir bakış açısı olmadığı izlenimi vermemelidir. Zira, yoksulların korunması eskiden dinî ve ahlakî bir görev olarak değerlendirilirken çağdaş insan hakları anlayışında, yoksulluğa ve sosyal dışlanmaya karşı korunma bir haktır ve bu hakkın gerçekleştirilmesine yönelik devletin yükümlülükleri bulunmaktadır. Pozitif hukuk sistemlerinde daha çok çalışanların sosyal sigorta hakkı olarak düzenlenen sosyal güvenlik hakkı da, toplumun her yönden değişimiyle birlikte hukuk sistemlerinde değişimi zorunlu haklardan olmak zorundadır. İşte sosyal güvenlik hakkının içeriğine eklenen ayrı, bağımsız ve ilk defa en ileri seviyede düzenlendiği uluslararası sözleşme ise GGASŞ'dir. Bkz. Şebnem Gökçeoğlu Balcı, "Avrupa Sosyal Haklar Komitesi'nin Denetim Sonuçları ve Kararları Işığında Yoksulluk ve Sosyal Dışlanmaya Karşı Korunma Hakkı", **Sosyal İnsan Hakları Sempozyumu V Bildiriler** içinde, Petrol-İş Yayınları, İstanbul, 2013, s. 247-248.

[664] Gemalmaz, **Bölgesel Sistemler**, s. 370.

[665] ASŞ'de Toplu Şikayet Öngören Ek Protokol, Türkiye tarafından imzalanmamış ve onaylanmamış olduğundan Türkiye, Şart kapsamında sadece ulusal raporlara dayalı denetim sistemi ile bağlıdır. Şart'ın öngördüğü denetim mekanizması ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Aziz Çelik, "Avrupa Konseyi Şartlar Sistemi", **Uluslararası Sosyal Politika**, Ed. Pir Ali Kaya, Siyasal Kitabevi, Ankara, 2014, s. 232-238; Çetin, **1982 Anayasası'nda Sosyal Haklar**, s. 53-125; Algan, a.g.e., s. 217-222.

2.4.1.1.1. Avrupa Sosyal Haklar Komitesi'nin Sosyal Güvenlik Hakkı ile İlgili Uygulamaları

Geniş anlamda sosyal güvenlik hakkı kapsamına giren ve hakkın özneleri, maddi içeriği ve birbiriyle bağlantılı olduğu konularda yetkili denetim organı olarak Avrupa Sosyal Haklar Komitesi (ASHK), ASŞ'nin 12., 13. ve 14. maddelerine açıklık kazandıran genel yorum kararları ve ülke raporlarının Şart'a uygunluk denetimi çerçevesinde "Sonuçlar/Conclusions" şeklinde yerleşik içtihatlar ile katkı sağlamaktadır. Buna göre hem ASŞ hem de GGASŞ'de içerik olarak aynı olan 12. maddede düzenlenen sosyal güvenlik hakkı; çekirdek hak şeklinde oldukça geniş kapsamlı ve soyut bir niteliğe sahiptir. Ancak ASŞ'deki sosyal güvenlik hakkı, soyut bir söylem ya da kuramsal bir hak olarak anlaşılmamalıdır. Bu noktada sosyal güvenlik hakkının tüm bileşenlerini kapsamak üzere, hak öznelerince yargı organları önünde devlete karşı ileri sürülebilir, dava edilebilir, özetle yargılanabilir bir hak niteliği taşıdığı unutulmamalıdır[666]. ASŞ'nin 12. maddesine göre, tüm çalışanlar ve bakmakla yükümlü oldukları kişiler, sosyal güvenlik hakkına sahiptir. Komite'nin sosyal güvenlik hakkına ilişkin içtihatlarına göre hakkın özneleri bakmakla yükümlü oldukları kişiler de dahil olmak üzere bağımsız çalışanlar ve diğer çalışanlardır. Maddenin 1. paragrafına göre, sosyal güvenlik hakkının etkin ve etkili bir biçimde kullanılmasını sağlamak amacıyla, taraf Devletler bir sosyal güvenlik sistemi kurmayı veya korumayı garanti altına alırlar. Bu maddeye göre, taraf devletin yükümlüğü hem "sosyal güvenlik hakkının etkin ve etkili kullanımını sağlamak" biçiminde temel sorumluluğun devlette olduğu vurgulanmıştır. Kurumsal yapıdan bağımsız düşünülemeyecek sistem, düzenlenen bütün ödemeler için etkin ve etkili yani gerçekleştirilmesi zorunlu bir sosyal güvenlik hakkını güvence altına almalı ve bu sistem bir kere kurulduktan sonra da yeterli/tatmin edici düzeyde sürdürülmelidir (m.12/2). ASŞ'nin 12. maddesinin 2. paragrafına göre, sosyal güvenlik hakkının etkili bir biçimde kullanılmasını sağlamak amacıyla, taraf Devletler sosyal güvenlik sistemini 102 sayılı Sosyal Güvenliğin Asgari Standartları Hakkındaki UÇÖ Sözleşmesi'nin onaylanması için gereken düzeyden daha aşağı olmamak üzere yeterli bir düzeyde sürdürmeyi garanti altına almalıdırlar[667]. GGASŞ'de ise bu düzeyin 102 sayılı Sözleşme'ye atıf yapılmaktan çıkarılarak görece

---

[666] Gülmez, **Sosyal Güvenliğin Sefaleti**, s.245, 254; Gökçeoğlu, "Yoksulluk ve Sosyal Dışlanma", s. 249; Şebnem Gökçeoğlu Balcı, **Sosyal Güvenlik Hakkı Açısından Yaşlı Bakımı**, On İki Levha Yayıncılık, İstanbul, 2017, s. 21.

[667] Atasayan, **Yargısallaştırılma**, s. 269; Gülmez, **Sosyal Güvenliğin Sefaleti**, s. 254-255. Uluslararası korumanın kapsam ve içeriğini aşamalı biçimde bireylere yaygınlaştırmayı amaçlayan ve herkesin sosyal güvenlik hakkı bulunduğu düşüncesine sahip 1952 tarihli 102 sayılı Sözleşme'de zorunlu çekirdek olarak nitelenen dokuz sosyal risk ve bunlar gerçekleştiğinde yapılacak sosyal yardımlar sayılmıştır. Bu riskler; sağlık, hastalık, analık, sakatlık, yaşlılık, işsizlik, iş kazası ve meslek hastalığı, ölüm ve aile yardımlarıdır. Çifte esnek koşul nitelikli 102 sayılı Sözleşme, ilk koşul olarak Sözleşmeyi onaylamak suretiyle hukuksal yükümlülük üstlenen devlete, bu yardımlardan en az üçünün kabul edilmesini zorunlu tutmuştur. Aynı şekilde zorunluluk ve esnekliği içinde barındıran ikinci koşul da, seçilecek üç yardım kapsamında belirlenen beş yardımdan (yani işsizlik, yaşlılık, iş kazası ve meslek hastalığı, sakatlık, ölüm yardımlarından) en az birinin kabul edilmesini aramaktadır. Ancak ASŞ'ın felsefesinde sosyal güvenlik alanında daha henüz yolun başında olan devletler için öngörülmüş olan bu alt sınır, asıl amaç olan sosyal güvenlik rejiminin tatmin edici bir düzeyde sürdürülmesini sağlamak için yeterli değildir. Bu sözleşmeye taraf Devlet, bu alt sınırın gerisine düşmeksizin sosyal güvenlik hakkını yatay ve dikey boyutlarını kapsayacak şekilde daha ileri bir düzeye taşıma faaliyetini aşamalı biçimde gerçekleştirmelidir. Yani ASŞ'de sosyal güvenlik hakkı için belirlenen nihai hedef, sosyal güvenlik sisteminin aşamalı olarak iyileştirilmesi yükümlülüğü ile birlikte hakkın hem kişiler yönünden kapsamının yaygınlaştırılması hem de sosyal risklerin genişletilmesine bağlı olarak yardım tutarlarının yükseltilmesini içine almaktadır. Bkz. Gülmez, **Sosyal Güvenliğin Sefaleti**, s. 246-247.

daha yüksek tutulan Avrupa Sosyal Güvenlik Kodu (ASGK)'nun onaylanması için gereken düzeyden daha aşağı olmaması gerektiği belirtilmiştir[668]. Bu düzey/alt sınır Türkiye'nin de aralarında bulunduğu 21 Avrupa Konseyi için, 1996'da GGASŞ'nin kabulü ile birlikte 102 sayılı sözleşmenin yerini alan ASGK olurken, 26 Avrupa Konseyi için bu alt sınır ise onayladıkları 102 sayılı Sözleşmedir. ASGK'nin veya 102 sayılı Sözleşmenin onaylanmaması durumu için ulusal sosyal güvenlik sisteminin Şart'a uygunluğu konusunda Komite'nin kendisi değerlendirmede bulunmaktadır[669].

Avrupa Sosyal Şartı 12. maddesinde düzenlenen sosyal güvenlik hakkının gerçekleştirilmesi açısından Şart'ın diğer sosyal haklarla bir örtüşme ve bağlantısı bulunmakla birlikte en fazla 13. maddede düzenlenen sağlık ve sosyal yardım hakkı ile bağının olduğunu söylemek yanlış olmaz[670]. ASHK, bazı durumlarda sağlık ve sosyal yardım hakkının sosyal güvenlikten ayrılmasının her zaman mümkün olmadığını ve bazı taraf Devletlerdeki reformların giderek artan düzeyde iki hakkı birleştirdiğini ifade etmiştir[671]. Ayrıca Komite, ulusal sosyal güvenlik programlarının m. 12 ve 13'e uygunluğunun değerlendirilebilmesi için her iki hakkın birbirinden ayrılabilmesi gerektiği görüşündedir[672]. Komite, belirli bir sosyal riskin gerçekleşmesine veya herhangi bir mesleki faaliyet ve katkı payının ödenmesi zorunluluğu getiren bir sosyal güvenlik programına bağlı olmasına gerek kalmaksızın sosyal yardım için "ihtiyaç" kavramının hak sahipliği için temel uygunluk ölçütü olduğunu belirtmiştir[673]. Sosyal güvenlik kavramının tanımı Şart'ın içinde yer almasa da Komite sosyal güvenliği, sosyal korumanın toplumsal olarak çok daha ileri bir aracı olduğu ve buna bağlı olarak geleneksel anlamda sosyal yardımla ilgili belli alanlarda düzenleme yapabileceği şeklinde anlamaktadır[674]. ASHK, sosyal güvenliği geniş anlamda değerlendirmektedir. Yani sosyal güvenlik; çalışanların hakkı olduğu kadar belli bir katkı ödeyen ve ödemeyenler ile belli risklerle (hastalık, sakatlık, iş kazası ve meslek hastalığı, analık, aile, işsizlik, yaşlılık, ölüm, malullük) bağlantılı olarak sağlanan çeşitli yardım ve ödenekleri bünyesinde barındıran genellik ve evrensellik ilkelerine işaret

---

668 ASGK'de dokuz sosyal güvenlik yardımından altısını seçme olanağı tanınmıştır. Ancak Kod, onay kapsamına alma zorunluluğu öngördüğü altı yardımın hesaplanmasında "bölüm" olarak sağlık yardımlarının iki, yaşlılık yardımlarının da üç bölüm sayılacağını ifade etmek suretiyle bir taraf devletin asgari onay kapsamına bu iki yardım kolunu alması durumunda diğer kollardan yalnızca birini seçmesini yeterli görerek asgari onay eşiğini oldukça esnetmiştir. Bkz. Gülmez, **Sosyal Güvenliğin Sefaleti**, s. 262-263. Ayrıca bkz. Council of Europe, **Explanatory Report on the European Social Charter (Revised)**, European Treaty Series, No. 163, 1996, par.58 https://rm.coe.int/16800ccde4 16.02.2020.

669 Gülmez, **Sosyal Güvenliğin Sefaleti**, s. 255.

670 Bu iki temel hak arasındaki ilişki hakkında ayrıntılı bir çalışma için bkz. Jennifer Tooze, "Social Security and Social Asistance", **Economic and Social Rights Under the EU Charter of Fundamental Rights: A Legal Persfective**, (Ed. Tamara K. Harvey ve Jeff Kenner), Hart Publishing, Oxford-Portland Oregon, 2003, s. 161-192.

671 Conclusions XIII-4 (1996), Statement of Interpretation on Articles 12 and 13. Ayrıca bkz. Council of Europe, **Digest of The Case Law of The European Committee of Social Rights**, 2018, s. 144. https://rm.coe.int/digest-2018-parts-i-ii-iii-iv-en/1680939f80 16.02.2020.

672 Conclusions XIII-4, Türkiye, XIII-4/def/TUR/12/3/EN, 30.09.1996.

673 Council of Europe, **Digest of The Case Law of The European Committee of Social Rights Appendix: Relevant Abstracts, Decisions and Conclusions of the European Committee of Social Rights**, 2018 s. 189 https://rm.coe.int/digest-2018-appendix-en/1680939f7e 16.02.2020.

674 Atasayan, **Yargısallaştırılma**, s. 270.

eden bir yapı olarak ifade edilmiştir. Ancak Komite, sosyal güvenliğin söz konusu risklerin gerçekleşmesi durumunda sağlanan faydalar olarak görülmesi gerektiğine; riskin kendisinden doğabilecek potansiyel/olası ihtiyaç veya yoksunluk durumunu telafi etme amacı taşımaması gerektiğine de dikkatleri çekmektedir[675].

Avrupa Sosyal Haklar Komitesi, sosyal güvenlik hakkı (m.12) düzenlemesini değerlendirirken taraf Devletlerdeki sosyal güvenlik sisteminin belli temel sosyal riskleri içerisine alıp almadığını ve sosyal güvenlik hakkını sağlama düzeyinin yeterli olup olmadığını dikkate almaktadır. Bu şartları taşıyan ülkelerin sosyal güvenlik sisteminin kapsamını karşıladığına ve sistemin yeterli olduğu sonucuna hükmedilmektedir[676]. Kısaca ulusal sosyal güvenlik sistemlerinde bu dokuz geleneksel risk karşılandığı, en azından pek çok alanda etkin bir şekilde ödenek ve yardımlar sağlandığı, sistemin işverenler, ücretliler ve devletçe ortak finanse edildiği ve aynı zamanda mevcut sosyal güvenlik sisteminin toplumun büyük bir çoğunluğunu kapsamına aldığı sürece Şart ile uyum sağlanmış olacaktır[677].

Türkiye açısından 2003-2004 raporunda[678] (m.12/1. fıkra çerçevesinde) Komite, sosyal güvenlik sisteminin; bütün sosyal riskleri birlikte kapsayan bir sosyal güvenlik sisteminin olmaması, mevcut sosyal güvenlik sisteminin nüfusun önemli bir kesimini kapsamaması ve çalışan nüfusun yüksek bir oranının herhangi bir sosyal güvenlik kapsamında olmaması hususlarında Şart'a uygun olmadığını belirtmiştir. Madde 12/2. fıkra kapsamında Komite, genel olarak ASŞ ya da GGASŞ'ye taraf olma durumuna göre, taraf Devletin 102 sayılı Sözleşme veya ASGK'yi onaylamış olup olmadığına bakarak karar vermektedir. Yani ASŞ'ye taraf olan sosyal güvenlik sistemine sahip bir devlet, en azından 102 sayılı Sözleşmeyi onaylamış ve oradaki sosyal güvenlik alt sınırını sağlamış ve UÇÖ Uzmanlar Komitesi tarafından uyumlu bulunmuş ise, m.12/2'deki yükümlülükleri yerine getirmiş sayılmaktadır. Bu durum ASGK'ye atıfta bulunan GGASŞ için de geçerlidir. Şart'ın en aktif ve ilerlemeci yükümlülüğünü öngören m.12/3. fıkrası ise, sosyal güvenlik hakkının etkili bir biçimde kullanılmasını sağlamak amacıyla, taraf Devletlerin sosyal güvenlik sistemini aşamalı biçimde ve

---

675 Conclusions XIII-4 (1996); Council of Europe, **Appendix**, s. 179.

676 Bu konuda Komite kararları için bkz. Conclusions 2009, Bulgaristan, 2009/def/BGR/12/1/EN, 02.01.2010; Conclusions 2009, Estonya, 2009/def/EST/12/1/EN, 02.01.2010; Conclusions 2013, Romanya, 2013/def/ROU/12/1/EN, 06.12.2013; Conclusions XVII-I, Polonya, XVII-1/def/POL/12/1/EN, 28.02.2005.

677 Gelirin yerine geçen yardımlar ülkedeki ortalama gelirin yüzde ellisinin altına düşmemelidir. Bazı taraf devletler, ödenek düzeylerinin yetersizliği gerekçesi ile 12. madde ile uyumsuz bulunmuşlardır. Conclusions 2009, Bulgaristan; Conclusions 2009, Estonya; Conclusions 2013, Romanya; Conclusions XVII-1, Polonya, Conclusions XVIII-1 (2006), Austria.

678 Conclusions XVIII-1, Turkey (2006); Komite'nin 2006 sonrası Türk sosyal güvenlik sistemi reformu hakkında görüşleri hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. **Avrupa Sosyal Şartı ve Uygulaması**, Hakan Ataman (Haz.), İnsan Hakları Gündemi Derneği, Ankara, 2010, s. 84-86. Komite, 2017 yılı değerlendirmesinde Türkiye'nin mevcut sosyal güvenlik programlarının nüfusun önemli bir yüzdesini kapsadığını tespit edememesi nedeniyle Şart'ın 12/1 maddesine uygun olmadığını, 2. ve 3. fıkralar açısından uygun olduğunu, 4. fıkra açısından talep edilen bilgiler elde edilinceye kadar kararını ertelediğini belirtmiştir. Türkiye özelinde sosyal güvenlik hakkı açısından Komite tarafından Şart'a uygunluk bağlamında en son 2. grup içerisinde 2012-2015 rapor dönemi "Sonuçlar/Conclusions" hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. European Committee of Social Rights, **Conclusions 2017**, Turkey, s. 1144-1150, https://rm.coe.int/compilation-of-conclusions-2017-by-country/1680786061 21.02.2020.

sürekli olarak daha yüksek bir düzeye taşıyıp iyileştirme zorunluluğu; sistemi oluşturan rejimlerin kişiler yönünden kapsamının yaygınlaştırılması, yeni sosyal risklerin hakkın kapsamına alınarak maddi içeriğinin genişletilmesi, yardım oranlarının yükseltilmesi (yatay ve dikey boyutlarını kapsayan) anlamına gelmektedir[679]. 4. fıkra ise taraf Devletlerin kendi ulusal sosyal güvenlik programlarında sağlanan katkı ve yararları, diğer taraf Devletlerin vatandaşlarına doğru genişletmek için atmakla yükümlü olduğu adımları düzenlemektedir. Bu düzenlemeye göre, taraf Devletlerin iki ya da çok taraflı anlaşmalar imzalamak suretiyle yahut tek taraflı yollardan, sosyal güvenlik haklarıyla ilgili olarak, kendi yurttaşları ile diğer taraf devletlerin vatandaşları arasında eşit işlem ilkesini (dolaylı/dolaysız ayrımcılık yasağı) hayata geçirmek için önlemler alması gerekmektedir[680].

Komite'nin yerleşik içtihatlarında, daha önce bahsedildiği üzere geniş anlamda sosyal güvenlik hakkı içerisinde değerlendirilen ve hem ASŞ, hem de GGASŞ'de çekirdek hak olarak 13. maddesinde tanımlanan "sosyal ve tıbbî yardım hakkı", acıma ve merhamete dayalı hayırseverliğe dayalı geleneksel yardım anlayışının yerini tek bir sözleşme kapsamında güvence altına alınan bir hak temelli yaklaşıma bırakmıştır. Bu düzenleme ile taraf Devletler, yapacakları yardımları keyfi bir biçimde kullanamayacaklardır. Dolayısıyla sosyal yardım, mahkemelerde devlete karşı ileri sürülebilen, bu vesileyle saygı gösterilmesi ve gerçekleştirilmesi zorunlu olan kişisel bir haktır[681]. Ayrıca sosyal yardım hakkı, içeriği ve gerçekleştirilmesi noktasında GGASŞ'nin 30. maddesinde düzenlenen "sosyal dışlanma ve yoksulluğa karşı korunma hakkı" ile de bağlantılı bir haktır. Ancak sosyal güvenlik hakkı ile sosyal ve tıbbî yardım hakkının ayrı maddelerde düzenlenmiş olması ve farklı yükümlülükleri bünyesinde barındırması iki hakkın anlam ve değeri konusunda bir tezat teşkil etmemektedir. Zira Komite, yapılan yardımın sosyal güvenlik ve sosyal yardım haklarından hangisinin kapsamına girdiği konusunda, taraf Devletlerin görüşünü göz önüne almakla birlikte esasen yardımın amacı ve bağlanma koşullarını dikkate almaktadır[682]. Madde 13/1'de düzenlendiği üzere, sosyal yardım; yeterli kaynaklara sahip olan ya da durumunun gerektirdiği bakımın maliyetini karşılama imkanı veren sosyal güvenlik yardımları olmadığı zaman da devreye girmektedir. Bu düzenlemede sosyal yardım; nakdî olarak veya mal şeklinde yapılabileceği gibi, yalnızca ihtiyaç durumuna bağlı olarak tüm kişilere sağlanması zorunlu olması anlamında evrensel niteliktedir. En azından yardım sisteminin potansiyel olarak nüfusun tümüne yaygınlaştırılması gerekir. Ancak bu durum, daha savunmasız konumda bulunan bazı kişiler (örneğin yaşlılar ve engelliler) için özel

[679] Gülmez, **Sosyal Güvenliğin Sefaleti**, s. 256; Atasayan, **Yargısallaştırılma**, s. 272-273.

[680] Gülmez, **Sosyal Güvenliğin Sefaleti**, s. 256; Council of Europe, **Digest 2018**, s. 143.

[681] Gülmez, **Sosyal Güvenliğin Sefaleti**, s. 256; Council of Europe, **Digest 2018**, s. 143; David John Harris ve John Darcy, **The European Charter**, Transnational Pub., Ardsley New York, 2001, s. 165.

[682] Komite'ye göre, söz konusu kişisel yoksunluk, yardımın bağlanması için herhangi bir sosyal güvenlik kuruluşuna üyelik koşulunu aramamakta ve hiçbir meslekî etkinlik veya katkı/prim ödeme koşulu aranmaksızın sosyal yardım kapsamında değerlendirilmektedir. Yoksunluk ölçütüne atıf yapıldığı için örneğin yaş veya yardım süresi gibi kısıtlayıcı koşullar Şart'a aykırıdır. Bkz. Gülmez, **Sosyal Güvenliğin Sefaleti**, s. 257; Council of Europe, **Digest 2018**, s. 143; Conclusions XIII-4 (1996), Statement of Interpretation on Articles 12 and 13. Bu konuyla ilgili karar için bkz. Finnish Society for Social Rights v. Finland, Complaint No 88/2013, decision on the merits of 9 September 2014, par. 110.

yardımlar öngörülmesine engel değildir[683]. Yoksunluk/muhtaçlık durumu devam etttiği sürece sağlanması gereken sosyal yardım, uygun/yeterli düzeyde olmalı; yani insanca bir yaşam sürdürme ve bireyin temel ihtiyaçlarını yeterli bir şekilde karşılamalıdır[684].

Tıbbi yardım hakkı ise, yeterli kaynağa sahip olmayan herkesin hastalık durumunun gerektirdiği bakımı ücretsiz olarak elde edebilmesi anlamına gelmektedir. Bu bağlamda, tıbbî bakım, ücretsiz ya da sübvansiyonlu (desteklenen) sağlık hizmetleri ile yardımlarını içerir[685]. Komite'nin hangi bakımın gerekli olduğunu ya da hastalığın tedavisinin kapsamını belirleme yetkisi bulunmamaktadır. ASŞ'nin 13. maddesinin 2. fıkrası ise, sosyal ve tıbbî yardım hakkının etkili bir şekilde kullanılmasını sağlamak amacıyla, taraf Devletlerin bu türde bir yardım görenlerin siyasal ve sosyal insan haklarının kısıtlanmasını önlemeyi amaçlayan ayrımcılık yasağını düzenlemektedir. Bu maddeye göre Komite, sosyal ve tıbbî yardımdan yararlanan kişilerin sosyal ve siyasal hakları konusunda ayrımcılığa tabi tutulamayacağını ve ikinci sınıf vatandaşlar olarak görülemeyeceğini vurgulamaktadır[686].

Madde 14/1 genel nitelikli ve genel sosyal (refah) hizmetler hakkını tanırken, madde 13/3'teki düzenleme, yeterli kaynakları olmayan kişiler için yardım ve danışmaya ilişkin "özel nitelikli hizmetler hakkı"nı düzenlemektedir. Yeterli kaynaklara ulaşamayan kişilerin, yoksunluk durumlarına uyarlanmış yardımlara erişiminin sağlanması, m. 13/3'ün m. 14/1 ile birlikte değerlendirilmesiyle gerçekleştirilmelidir. Zaten tüm sosyal yardım sistemlerinin nihai hedefi, böyle bir yardımın gerek olmadığı, tamamen ortadan kalkacağı bir toplumsal hayata ulaşılmasıdır[687].

ASŞ m.13'ün 4. fıkrası ise, ilk üç fıkrada öngörülen sosyal ve tıbbî yardım hakkının yabancılar için uygulanmasını güvence altına almaktadır. Söz konusu hüküm; 1953 tarihli Avrupa Sosyal ve Tıbbî Yardım Sözleşmesi'ne göndermede bulunarak, koruma bakımından daha ileri bir düzey getirmektedir. Buna göre, bir taraf Devletin ülkesinde yasal olarak bulunan ve ASŞ'ye taraf bir

[683] Yaşlılar için gelir garantisi hem m.13/1 hem de m. 23 ile ilgili olduğu sürece, yeterli kaynağa sahip olmayan tek bir yaşlı kişiye ödenen prim ödeme şartsız emeklilik maaşı düzeyi, taraf devletler için 23. madde (yaşlıların sosyal korunma hakkı) ve 13/1 uyarınca 23. maddeye taraf olmayan devletler açısından da uygulanır. Council of Europe, **Digest 2018**, s. 145; Conclusions 2009, Ermenistan.

[684] Council of Europe, **Digest 2018**, s. 144, 146. Komite, yardım düzeyini belirlerken "yeterli kaynaklardan yoksunluk" olgusu ile birlikte, ülkedeki temel yardımları, ek yardımları ve Eurostat'ın yoksulluk riski eşiğini dikkate almak suretiyle hesaplamakta ve ortalama gelirin % 50'si olarak saptanan ülkedeki yoksulluk eşiğini göz önünde bulundurmaktadır. Bu konuda Komite kararları için bkz. Conclusions 2004-1, Bulgaristan, 2004/def/BGR/13/1/EN, 31.05.2004; Conclusions 2004-1, Fransa, 2004/def/FRA/13/1/EN, 31.05.2004; Conclusions 2004-1, Estonya, 2004/def/EST/13/1/EN, 31.05.2004; Conclusions 2004-1, İsveç, 2004/def/SWE/13/1/EN, 31.05.2004.

[685] Council of Europe, **Digest 2018**, s. 145.

[686] Tom Kenny, **Sosyal Hakları Avrupa'nın Her Yerinde Uygulatalım**, (Çev. Tekin Akıllıoğlu), AÜSBF İnsan Hakları Merkezi Yay., Ankara, 1998, s. 25.

[687] Gülmez, **Sosyal Güvenliğin Sefaleti**, s. 258.

Devletin tüm uyrukları (örneğin oturan, çalışan kişiler ile ülkede oturmaksızın bulunan öğrenci veya turistler gibi) kapsamına almaktadır[688].

Avrupa Sosyal Şartı'nın 14. maddesi olan sosyal refah hizmetlerinden yararlanma hakkına ilişkin Komite'nin başlıca görüşleri şöyledir: Sosyal hizmetlerin herhangi bir model dayatması olmaksızın amacı, tüm bireylerin sosyal çevreye uyum sağlamaya yönelik sorunların tümüne karşı koymalarına yardımcı olmaktır. Bunlar arasında sosyal hizmet uzmanlarının yerine getirdiği yönlendirme, danışma, rehabilitasyon, diğer nitelikteki destek hizmetleri, evde yardım hizmetleri (ev işlerine yardım, kişisel hijyen, sosyal destek, yemek dağıtımı gibi) konut bakımı ve sosyal acil bakım/barınaklar yer almaktadır. Bu hizmetlerden çocuk bakımı, çocuğun korunması, aile içi şiddet, evlat edinme, koruyucu aile, çocuk istismarı ve yaşlılar ile ilgili pek çoğu ASŞ'nin (m.7/10, 16, 17, 23, 27) maddelerinde özel olarak düzenlenen kurallarla ayrıca korunmaktadır. Yoksulluk ve sosyal dışlanmaya karşı korunma; Şart'ın 30. maddesi kapsamında ele alınırken, sosyal konut hizmetleri ve evsizlikle mücadele önlemleri; 31. madde kapsamında ele alınmaktadır[689]. Bu hakka herkesin erişimi, ilk fıkrada belirtilen ölçütler gereği, etkin/etkili ve eşit işlem ilkesine uygun olmalıdır. Sağlanan bu hizmetler bireysel/kişisel hak olarak güvenceye bağlanırken, hakka erişimde genel ölçüt, kişinin kendisinin yerine getirmesi yönünden kişisel/bireysel yeteneksizlik ve maddi olanaksızlık içinde olmasıdır. Bu noktada sosyal refah hizmetlerinin sağlanması, kendilerini bağımlılık durumunda bulan herkesi, özellikle de sosyal bir sorunu olan "kırılgan/savunmasız" grupları ve bireyleri ilgilendirir. Bunlar arasında çocuklar, yaşlı ve engelli kişiler, zor durumdaki gençler ve suçlular, azınlıklar (göçmenler, mülteciler, Romanlar vb.) evsizler, alkol ve uyuşturucu bağımlıları, şiddet mağduru kadınlar ve eski mahkûmlar sayılmıştır[690]. Madde'nin 2. fıkrası ise, taraf Devletlerin sosyal refah hizmetleri kurmak isteyen gönüllü örgütlere (hükümet dışı örgütler, özel işletmeler veya dernekler gibi) destek vermesini şart koşmaktadır[691].

Komite'nin Şart'ın 23. maddesinde düzenlen yaşlıların sosyal korunma hakkına ilişkin yerleşik içtihatları ise şöyledir: Söz konusu yaşlıların sosyal korunma hakkı düzenlemesi, insan haklarıyla ilgili bir uluslararası anlaşmada ilk kez yer alan bir hükümdür. Bu hükmün öngördüğü Devletçe alınması gereken tedbirler, amaçları kadar, onları uygulama yoluyla, yaşlılar için hayatın ne olması gerektiği konusunda yeni ve ilerici bir düşünceye işaret ederek, dinamik ve zamanla değişebilir niteliktedir. Toplumun tam üyesi olarak tüm haklarını kullanabilen yaşlıları koruma ve yaşlarından dolayı toplumdan dışlanmasını önleme ve her türlü kamusal ve sosyal etkinliğe katılma hakkı

[688] **Avrupa Sosyal Şartı ve Uygulaması**, s. 91. Komite'nin 13. maddesi ve fıkralarıyla ilgili genel yaklaşımı hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Atasayan, **Yargısallaştırılma**, s. 277-281; Council of Europe, **Digest 2018**, s. 143-153.

[689] Council of Europe, **Digest 2018**, s. 155; **Avrupa Sosyal Şartı ve Uygulaması**, s. 92; Gülmez, **Sosyal Güvenliğin Sefaleti**, s. 259.

[690] Council of Europe, **Digest 2018**, s. 154-155; Gülmez, **Sosyal Güvenliğin Sefaleti**, s. 259.

[691] Sosyal refah hizmetlerinin diğer gönüllü örgütler tarafından kurulması ve sivil topluma destek olunması konusunda Komite'nin görüşü hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Council of Europe, **Digest 2018**, s. 156.

sağlama amacı taşıyan 23. madde, Gözden Geçirilmiş Avrupa Sosyal Şartı'nın sağlık ve sosyal güvenlik haklarını düzenleyen 11. (sağlığın korunması hakkı), 12. (sosyal güvenlik hakkı), 13. (sosyal ve tıbbî yardım hakkı) 14. (sosyal refah hizmetlerinden yararlanma hakkı) ve 30. (yoksulluğa ve sosyal dışlanmaya karşı korunma hakkı) maddelerindeki düzenlemeler ile örtüşmektedir. Ancak yaşlı bakımı ile ilgili bu maddeler dolaylı düzenlemeler getirirken 23. madde, taraf Devletlerin yaşlıların özel ihtiyaçlarını merkezine alan kural ve araçlarla donatılmış bir özel düzenlemeyi içerir[692].

Avrupa Sosyal Haklar Komitesi bu madde kapsamındaki uygunluk denetimini; yasal çerçeve, yeterli kaynaklar, yaşlılara yönelik kötü muamelenin önlenmesi, hizmetler ve kolaylıklar, konut, sağlık bakımı, kurumlarda bakım başlıkları altında yapmaktadır[693].

Gözden Geçirilmiş Avrupa Sosyal Şartı'nın 30. maddesinde düzenlenen sosyal dışlanma ve yoksulluğa karşı korunma hakkının birincil sorumlusu devlete hakkın etkin/etkili bir biçimde kullanılmasını sağlama yükümlülüğü vermektedir[694]. Dolayısıyla bu hak, bir yandan hak arama yollarını içeren öznel/subjektif bir kişi hakkı olarak tanınırken, diğer yandan da soyut içerikte düzenlenmemiştir. Aynı şekilde maddeye ilişkin Açıklayıcı Rapor'da hakkın düzenleniş şekli de, GGASŞ'nin diğer maddeleri ve özellikle 13. maddesinde asgari kaynak güvencesinin öngörülmüş olması nedeniyle ayrıntılı değildir[695]. Açıklayıcı Rapor'a göre, maddeye ilişkin yoksulluk ve sosyal dışlanma kavramlarının tanımları yapılmıştır. Yoksulluk, kendisini çeşitli nesiller boyunca süregelen aşırı yoksulluk içerisinde bulan kişiler ile geçici nitelikte yoksulluk riskine maruz kalan durumları kapsar. Sosyal dışlanma kavramı da geniş kapsamlı olarak, kendisini çeşitli nedenlerle aşırı yoksulluk içinde bulunan kişiler ile bazı nedenlerle sosyal yardım haklarının çok önceden sona erdiği, aşağılayıcı durum, olay ve dışlanmalardan muzdarip kişileri ifade etmektedir[696]. Şunu ifade etmek gerekir ki; GGASŞ'nin 30. maddesinde düzenlenen "yoksulluk ve sosyal dışlanmaya karşı korunma hakkı", yoksullukla mücadele meselesinin sosyal güvenlik hakkının merkezinde yer alması

---

[692] Council of Europe, **Digest 2018**, s. 199; Gülmez, **Sosyal Güvenliğin Sefaleti**, s. 260; Gökçeoğlu, **Yaşlı Bakımı**, s. 144-145.

[693] Gökçeoğlu, **Yaşlı Bakımı**, s. 145-146. Komite, 2013 ve 2015 sonuçlarında, Türkiye'deki yasal durumun yaşlıları istihdam dışındaki alanlarda ayrımcılığa karşı koruyacak yasal düzenlemelerin olmaması nedeniyle 23. maddeye aykırı olduğu sonucuna varmıştır. Ancak Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu Kanunu'nun 20.04.2016 tarihinde yürürlüğe girmesiyle birlikte, mevzuatımız Şart'a uygun hale gelmiştir. Komitenin bu madde çerçevesinde Türkiye özelinde 2009, 2013 ve 2015 denetim dönemleri hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Gökçeoğlu, **Yaşlı Bakımı**, s. 144-146-149.

[694] Gökçeoğlu, maddenin özgün metninde "the right to protection against poverty and social exclusion" ifadesinin yoksulluk ve sosyal dışlanmaya karşı korunma şeklinde düzenlenmesinin madde başlığında "hak" kavramı ile birlikte değerlendirildiğinde bireyin hakkı olarak değil devletin görevi olarak düzenlendiği görüşünün yanlış olduğunu; ASHK'nin ASŞ'nin yoksullukla doğrudan ilişki halinde bulunan sosyal ve tıbbî yardım hakkını düzenleyen 13. maddesi ile kesişmesinden ortaya çıktığını vurgulamıştır. Gökçeoğlu, "Yoksulluk ve Sosyal Dışlanma", s. 248-249

[695] Council of Europe, **Explanatory Report**, par. 115.

[696] Council of Europe, **Explanatory Report**, par. 114. Sosyal dışlanma, genel anlatımla çeşitli nedenlerle aşırı yoksulluk içinde bulunan kişileri ifade eder. Ayrıca sosyal dışlanma, yoksul olmamakla birlikte, uzun süren bir hastalık, ailenin parçalanması, şiddet, ceza evinden tahliye edilme, alkol ya da uyuşturucu bağımlılığı gibi sapmalar nedeniyle bazı haklara ya da hizmetlere erişimden yoksun bırakılan kişiler bakımından da söz konusu olabilmektedir.

noktasında sosyal haklara yeni eklenen bir haktır. Bu hakkın günümüz toplumları için ifade ettiği şey, sosyal güvenlik hakkı açısından da üst düzeyde bir reform niteliğindedir. Dolayısıyla bu hak, bireylere yoksulluk ve sosyal dışlanmaya karşı korunma hakkı bağlamında talep edilebilir bir hak vermektedir[697].

Yoksulluk ve sosyal dışlanma içinde yaşamını sürdürmenin insan onuruna zarar verdiğine vurgu yapan ASHK'nin bu hakla ilgili içtihatları özetle şöyledir[698]: Bu madde taraf Devletlerin, global/bütüncül ve eşgüdümlü/koordineli bir yaklaşım çerçevesinde temel sosyal haklara erişimi engelleyen durumların ortadan kaldırılmasını ve önlemlerin alınmasını gerektirir. Yani söz konusu önlemler; özellikle istihdam, konut, eğitim, öğrenim, kültür ile sosyal yardım ve tıbbî yardım alanlarında temel sosyal haklara erişimi kolaylaştırmalı ve buna engel olan durumları ortadan kaldırmalıdır. Ayrıca bu kapsamda alınan önlemler; sosyal hakların erişimini güçlendirmeyi, denetimini ve uygulanmasını, sosyal yardım ve hizmetlerin usul ve yönetiminin iyileştirilmesini, bireylerin sosyal haklar ile yardımlara ilişkin bilinçlendirilmesini, sosyal haklara erişimin önündeki psikolojik ve sosyo-kültürel engellerin kaldırılmasını, gerektiğinde en kırılgan/dışlanmış durumdaki gruplar ve bölgelerin belirlenmesini sağlamalıdır. Ayrıca, sivil toplum temsilcileri ile yoksulluk ve sosyal dışlanmadan etkilenen bireylerin temsilcileri de dahil olmak üzere, ilgili tüm aktörlerin yer aldığı denetim mekanizmalarının oluşturulmasının önemine de vurgu yapılmaktadır. Taraf Devletler bu yaklaşım ile uyumlu olacak şekilde tutarlı politikalar benimsemelidirler.

Haklardan eylemli olarak yararlanmayı, politikaların, önlemlerin ve girişilen faaliyetlerin etkinliğini göz önüne alarak taraf Devletlerin Şart ile uygunluk durumunu değerlendiren Komite, yoksulluk ve sosyal dışlanma devam ettiği müddetçe, sosyal hakların gerçekleştirilmesine ayrılan kaynakların arttırılması gerektiğini belirtmektedir. Alınan önlemler nitelik ve nicelik olarak ilgili ülkedeki yoksulluk ve sosyal dışlanma sorununun kapsam ve yapısına yanıt vermelidir. Komite, yoksulluk ve sosyal dışlanmanın önlenmesinde haklara erişimin sağlanması hususuna dikkat çekmekle birlikte, bunu "temel sosyal haklar" ile sınırlamış; kişisel ve siyasal hakları kapsam içinde değerlendirmemiştir. Halbuki, yoksulluk ve sosyal dışlanma olgusu, tüm insan haklarından eylemli olarak yararlanmayı engelleyen bir sorundur. Dolayısıyla Komite'nin denetimini ve aynı duyarlılığını, GGASŞ'nin Başlangıç Bölümü'nde yer alan insan haklarının bölünmezlik ve karşılıklı

---

[697] Melike Çallı Kaplan, **Avrupa Refah Devletlerinde Göçmenlerin Sosyal Güvenlik Hakkı**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi ÇEEİ ABD, Ankara, 2018, s. 108. Bu hakkın inşasının arka planında, sosyal güvenlik hakkının, temel teknik olarak sosyal sigorta tekniğinin kullanması nedeniyle yeni sosyal sorunlara cevap verememesi yatmaktadır. Gökçeoğlu, "İnsan Hakları Perspektifinden", s. 144. Yoksulluk ve sosyal dışlanmaya karşı korunma hakkının dünyada pozitif hukuk sistemlerinde etkin bir şekilde gerçekleştirilebilmesinin ancak güvenceli asgari gelir hakkının tanınması ile mümkün olabileceği görüşü için bkz. Gökçeoğlu, "Yoksulluk ve Sosyal Dışlanma", s. 249 vd.; Şafak Tartanoğlu, "Sosyal Dışlanma", **Sosyal Politika** (içinde), Ed. Aysen Tokol ve Yusuf Alper, 6. Baskı, 2015, Dora Yay. Bursa, s. 293.

[698] Komite'nin 30. Madde ile ilgili içtihatları hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Council of Europe, **Digest 2018**, s. 220-224; Atasayan, **Yargısallaştırılma**, s. 288-293; Gökçeoğlu, "Yoksulluk ve Sosyal Dışlanma, s. 250-260; Gülmez, **Sosyal Güvenliğin Sefaleti**, s. 276-277.

bağımlılık ilkelerini göz önüne almak suretiyle, kişisel ve siyasal haklardan yararlanma konusunda olumsuz uygulamalar üzerinde de göstermesi daha doğru bir yaklaşımdır[699].

2.4.1.2. Avrupa Sosyal Güvenlik Kodu

Sosyal güvenlik hakkına yönelik Avrupa Sosyal Güvenlik Kodu (ASGK), Avrupa Konseyi'nin kuruluş yıllarından beri[700] gündeminde yer alması ile birlikte sosyal haklara ilişkin ASŞ'nin oluşumuna zemin hazırlamıştır. 16 Nisan 1964 tarihinde imzalanan ve 17 Mart 1968 tarihinde yürürlüğe giren ASGK[701], 102 sayılı sözleşmenin Avrupa'ya uyarlanmış halidir. Yani ASGK'nin amacı, Avrupa ülkelerinin sosyal güvenlik alanında her yönden tam bir standartlaştırma olmayıp, 102 sayılı sözleşmede tanımlanan asgari normdan daha ileri düzeyde bir Avrupa sosyal güvenlik sistemi oluşturmak ve sosyal güvenlik kapsamının daha genişletilmesiydi. Buna göre ASGK, 102 sayılı sözleşmede olduğu gibi sosyal risk sayısını dokuz olarak belirlemiş ve üye devletlerin Kodu onaylayabilmeleri, bu dokuz riskten en az altısı için sosyal koruma mekanizması oluşturmaları koşuluna bağlanmıştır[702]. Bir diğer açıdan Kodun sosyal güvenlik hakkı açısından önemi, İHEB'in 22 ve 25. maddelerindeki belirlenen hedeflerin gerçekleşmesi bakımından atılan ilk adım olarak 102 sayılı sözleşme sayılırken ikinci adım ASGK olarak belirtilmiştir[703].

ASGK'nin ASŞ'de bahsedildiği üzere bir diğer önemli özelliği, 1996 yılında GGASŞ'nin kabulü ile birlikte 102 sayılı sözleşme yerine ASGK'ye atıf yapmış olmasıdır. Sosyal güvenlikle sağlanan korumayı ve bu alandaki yükümlülükleri uyumlu hale getirmek, gelişen koşullara uygun yeni haklar öngörmek amacıyla 6 Kasım 1990 tarihinde imzaya açılan "Gözden Geçirilen Avrupa Sosyal Güvenlik Kodu" daha öncekinden bağımsız ve asgari onay eşiğini daha da geriye çekip

---

[699] Gülmez, **Sosyal Güvenliğin Sefaleti**, s. 276-277.

[700] Danışma Meclisi'nin sosyal güvenlik hakkına ilişkin 10 Ağustos – 8 Eylül 1949 tarihlerinde yaptığı ilk toplantı ile başlayan bu hareketlilik, üye devletlerin genel olarak ücretli çalışanların ve ailelerinin yaşam koşullarını iyileştirme konusunda yapılan görüşmeler sonucunda; siyasal, ekonomik ve teknolojik önlemlere koşut olarak, genel bir sosyal politika çerçevesinde, sosyal güvenliğin geliştirilmesinin AK üyesi devletlerin halklarının yaşam koşullarının düzeltilmesinde temel bir rol oynayabileceği konusunda görüş birliğine varıldı. Ertesi yıl Danışma Meclisi, 24 Ağustos 1950 tarihli Tavsiyesinde, Avrupa Devletlerinde sosyal güvenliğin gelişmesine ivme kazandıracak yollardan biri olarak bir Avrupa Sosyal Güvenlik Kodu hazırlanmasını önerdi ve benimseyeceği yaklaşımı çeşitli ülkelerdeki sosyal güvenlik mevzuatını birleştirmek değil, sosyal güvenliği, değişik yöntemlerle ama saptanan ilkeler çerçevesinde, her yerde daha üst düzeye götürmek olarak açıkladı. ASGK düzenlemesinin kabulünden önceki tarihsel gelişme ve yaklaşım konusunda ayrıntılı bilgi için bkz. Gülmez, **Sosyal Güvenliğin Sefaleti**, s. 261 vd.

[701] Türkiye, 13.05.1964 tarihinde imzaladığı ASGK'nin onaylanmasını 21.09.1978 tarih ve 2170 sayılı yasayla uygun buldu. Bakanlar Kurulu'nun 7/17346 sayılı ve 28.02. 1979 tarihli kararıyla onaylanan ASGK, 23.07.1979 tarihinde 16705 sayılı RG'de yayınlanarak iç hukukta bağlayıcı hale gelmiştir. Uluslararası hukuk alanındaki onay tarihi ise, 07.03.1980 iken bu onay da 08.03.1981 tarihinde yürürlüğe girdi. https://www.coe.int/en/web/conventions/full-list/-/conventions/treaty/country/TUR 20.02.2020.

[702] Güzel vd. a.g.e., s. 39; Gülmez, **Sosyal Güvenliğin Sefaleti**, s.262; Tuncay ve Ekmekçi, a.g.e., s. 55.

[703] Gökçeoğlu, **Sosyal Güvenlik Hakkı**, s. 24.

esneten bir belge olarak şu ana kadar sadece bir ülkenin (onaylayan ülke Hollanda ve zorunlu 2 onay şartı) onaylamasından dolayı sözleşme yürürlüğe girememiştir[704].

2.4.1.3. Avrupa Sosyal Güvenlik Sözleşmesi

Sosyal güvenlik hakkının uluslararası boyut kazanmasında önemli bir belge olan ve 14.12.1972'de Paris'te kabul edilen ve 01.03.1977'de yürürlüğe giren Avrupa Sosyal Güvenlik Sözleşmesi (ASGS-European Convention on Social Security); hastalık, analık, malullük, yaşlılık, iş kazaları ve meslek hastalıkları, işsizlik, aile ve ölüm yardım ve ödeneklerini içine almak suretiyle primli veya primsiz bütün sosyal güvenlik rejimleri hakkında uygulanır[705]. Bu sözleşme, Avrupa Konseyi üyesi devletlerin çok farklı, çeşitli ve karmaşık olan ulusal sosyal güvenlik mevzuatlarının gerçekleşmesi çok güç olan eşgüdümünü sağlama[706] amacı taşıyan çok taraflı bir sözleşme ihtiyacından doğmuştu. Ayrıca Sözleşme, Avrupa Sosyal Güvenlik Kodu'nun 73. maddesine atıfta bulunmuş ve buna göre sözleşmeye taraf Devletlerden her birinin sosyal güvenlik mevzuatına göre kendi vatandaşları ile mültecilere ve vatansız kimselere eşit muamele yapılma prensibini, korunan kimselerin taraf devletlerin ülkeleri arasında yer değiştirmiş olmalarına rağmen sosyal güvenlik mevzuatı ile sağlanan yardımlardan yararlanma hakkını muhafaza edeceklerine ilişkin prensibi, yalnız Avrupa Sosyal Şartı'nın bazı hükümlerini değil Uluslararası Çalışma Örgütü tarafından düzenlenen bir çok sözleşmenin temelini teşkil eden prensipleri de teyit etmiş olacakları hükme bağlanmıştır. Bu sözleşme ile sosyal güvenlik alanında getirilen önemli prensipler; uygulamada eşitlik ilkesinin gözetilmesi (eşit işlem), uygulanabilir mevzuat birliği, yer değiştirme nedeniyle yardımların yitirilmemesi, kazanılmış ya da kazanılmakta olan hakların korunması (değişik ülkelerde geçen hizmet sürelerinin birleştirilmesi) ve yurt dışında yardımlar servisi olarak sayılabilir[707]. Ancak ASGS'yi 2020 yılı itibarıyla, 47 Avrupa Konseyi üyesinden sadece 8'i onaylamış; 5 devlet ise imzalamış ama onaylamamış ve en son onaylayan devlet ise 11 Ocak 1990'da İtalya olmuştur[708].

---

[704] Güzel vd. a.g.e., s. 40.

[705] Tuncay ve Ekmekçi, a.g.e., s. 64. Türkiye, 13.07.1976 tarihli yasayla onaylamasını uygun bulduğu sözleşmeyi Bakanlar Kurulu'nun 31.08.1976 tarih, 7/12537 sayılı kararı ile onayladı (21.02.1977 tarihli RG) ve onayın uluslararası hukuk alanında yürürlüğe girdiği tarih ise 01.03.1977'dir.

[706] Bu konudaki ilk hazırlık çalışmalarının adımının 1953'te imzalanan Avrupa Ara Anlaşmaları ile atıldığını ve özellikle üç kaynağın referans alındığını hatırlatalım. Bunlardan ilki taraf Devletlerin yurttaşları arasında işlem eşitliğiyle ilgili olan ve başlangıçtan itibaren geçici olduğu düşünülen sosyal güvenlik rejimlerine dair iki Avrupa Ara Anlaşması; ikincisi, UÇÖ'nün 118 sayılı sosyal güvenlik alanında işlem eşitliği sözleşmesi ve sonuncusu ise Avrupa Ekonomik Topluluğu'nun 16.12.1958'de RG'de yayınlanan ve takip eden yıllarda değiştirilen göçmen işçilerin sosyal güvenliğine dair 3 sayılı Konsey tüzüğüdür. Bkz. Gülmez, **Sosyal Güvenliğin Sefaleti**, s. 265. Sözleşmenin içeriği ve Ek Anlaşma ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. H. Şadi Ekdemir (Haz.), **Avrupa Birliği - Türkiye - Uluslararası Sosyal Güvenlik Uyum ve Eşgüdüm Normları**, Hak-İş Yayınları, Ankara, 2009, s. 925-1020.

[707] Tuncay ve Ekmekçi, a.g.e., s. 64; Gülmez, **Sosyal Güvenliğin Sefaleti**, s. 265; Arıcı, **Türk Sosyal Güvenlik**, s. 140.

[708] Onaylayan ülkeler: Avusturya, Belçika, İspanya, İtalya, Lüksemburg, Hollanda, Portekiz ve Türkiye'dir. https://www.coe.int/en/web/conventions/full-list/-/conventions/treaty/078/signatures?p_auth=VTjSklh1 28.02.2020.

2.4.1.4. Avrupa Birliği Temel Haklar Şartı

7 Aralık 2000 tarihinde Nice Zirvesi'nde kabul edilen ve 12 Aralık 2007 tarihinde de Strazburg Zirvesinde uyarlanan biçimiyle, AB Temel Haklar Şartı, temel hak ve özgürlüklerle ilgili düzenlemeleri içermekle birlikte sosyal haklara da ayrıntılı olarak yer veren bir insan hakları kataloğudur[709]. Lizbon Antlaşmasının yürürlüğe girmesiyle, kurucu anlaşmalarla aynı düzeyde hukuki bağlayıcılığa sahip olan[710] bu Şart'ın "sosyal güvenlik ve sosyal yardım" başlıklı 34. maddesi şu hükmü içermektedir: "1. Avrupa Birliği, Topluluk hukuku ile ulusal hukuk ve uygulamalardan kaynaklanan kurallar uyarınca, işini kaybetme halinde ve analık, hastalık, iş kazaları, bakıma muhtaç olma veya yaşlılık gibi durumlarda koruma sağlayan sosyal güvenlik yardımlarından ve sosyal hizmetlerden yararlanma hakkını tanımakta ve saygı göstermektedir. 2. Avrupa Birliği sınırları içinde, yasal olarak ikamet eden ve dolaşan herkes, Topluluk hukuku ile ulusal hukuk ve uygulamalara uygun olarak, sosyal güvenlik yardımlarından ve diğer sosyal yardımlardan yararlanma hakkına sahiptir. 3. Birlik, sosyal dışlanma ve yoksullukla mücadele için, yeterli kaynağı olmayan herkese uygun bir hayat sağlamak amacıyla, Topluluk hukuku ile ulusal hukuk ve uygulamalardan kaynaklanan kurallar uyarınca, sosyal yardım ve konut yardımlarından yararlanma hakkını tanımakta ve saygı göstermektedir." Şart'ın 35. maddesi ise, "sağlığın korunması" başlığını taşımaktadır. Bu hükme göre, "herkes, ulusal hukuk ve uygulamalar uyarınca koruyucu sağlık hizmetlerinden ve tıbbî yardımlardan yararlanma hakkına sahiptir. Birliğin tüm politikaları ve eylemlerinin tanımlanması ve uygulamasında, insan sağlığının en üst düzeyde korunması sağlanmalıdır."

[709] Çayıroğlu, a.g.e., s. 54; Güzel vd., a.g.e., s. 43; Tuncay ve Ekmekçi, a.g.e., s. 62. ASŞ ve GGASŞ Avrupa Konseyi'nin sosyal haklara ilişkin kapsamlı sözleşmeler olduğunu ancak farklı kurumlara ait Avrupa Birliği belgesi olan Avrupa Topluluğu Sosyal Şartı olarak bilinen Çalışanların Temel Sosyal Haklarına İlişkin Topluluk Şartı ile AB Temel Haklar Şartı'nın birbirine karıştırılmaması gerektiğini hatırlatmak gerekir. Bu konuda bkz. Çelik, "Şartlar Sistemi", s. 214. AB Temel Haklar Şartı için, insan haklarının gelişimi ve tarihçesi açısından değerlendirildiğinde, yeni bin yılın ilk insan hakları bildirgesi olması yanında, aynı zamanda dünyadaki en modern temel haklar bildirgesi olduğu ifade edilmiştir. Temel Haklar Şartı ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Mustafa Alp, "Avrupa Birliği Temel Sosyal Haklar ve Türk İş Hukuku", **DEÜHF Dergisi**, 6(1), 2004, ss. 1-41.

[710] 1 Aralık 2009 tarihinde yürürlüğe giren Lizbon Antlaşması, AB'de temel haklar koruması alanında önemli bir aşamayı ifade eder. Antlaşma ile Temel Haklar Şartı, Birlik Hukuku'nun yorumu ve uygulamasında Avrupa Birliği Adalet Divanı ve ulusal yargı makamları açısından nihayet bağlayıcı bir hukuki statüye sahip olmuştur. Lizbon Antlaşması sonrası Temel Haklar Şartı'nın durumu ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Metin Selçuk, "Lizbon Sonrası Avrupa Birliği'nin Yenilenen Temel Haklar Sorunsalı", **Marmara Üniversitesi Avrupa Topluluğu Enstitüsü Avrupa Araştırmaları Dergisi**, 22(1), 2014, ss.121-147. Şart'ın hukuki bağlayıcılığı olduğu yönünde bkz. Güzel vd., a.g.e., s .42-43; Çelik, "Şartlar Sistemi", s. 214; Selçuk, a.g.m., s. 123. Şart'ın hukuki bağlayıcılığı olmadığı yönünde bkz. Tuncay ve Ekmekçi, a.g.e., s. 62. Eski tarihli bir makalede Temel Haklar Şartı'nın hukuki bağlayıcılık kazanması açısından AB Konseyi'nin bu yönde gereken adımları atmaması nedeniyle hukuki bağlayıcılığa sahip olmadığı dile getirilmiştir. Alp, a.g.m., s. 5.

2.4.1.5. Çalışanların Temel Sosyal Hakları Topluluk Şartı

1989 yılında kabul edilen Çalışanların Temel Sosyal Hakları Topluluk Şartı (ÇTSHTŞ) uluslararası belgesi[711], topluluktaki işçilerin yaşam ve çalışma şartlarının geliştirilmesi, iş sağlığı ve güvenliğinin sağlanması, kadın ve erkeğe eşit işlem eşitliği, sendika ve toplu pazarlık hakkı, engelli, çocuk ve yaşlı işçilerin korunması gibi bir çok konuda düzenlemeler getiren bu hukuki metin, UÇÖ Sözleşmeleri ve ASŞ başta olmak üzere o güne kadar yürürlüğe konmuş uluslararası belgelerdeki sosyal haklar ile ilgili normlardan esinlenerek hazırlanmıştır[712]. Şartın önsözünde "sosyal boyuta ekonomik boyut ile aynı önemin verilmesi ve bu ikisinin dengeli bir biçimde geliştirilmesi" gereği vurgulanmıştır[713]. Kısaca ekonomik bütünleşme sürecinde sosyal bütünleşmenin de kaçınılmaz olduğuna vurgu yapılmıştır. Şart'ın 10. maddesi üye ülkelerdeki uygulamalara atıfta bulunmak suretiyle, sosyal koruma başlığı altında sosyal güvenlik hakkını daha geniş kapsamda düzenlenmiştir. Buna göre, "Avrupa Topluluğu'nun tüm çalışanları tam bir sosyal güvenlik hakkına sahiptir ve statüsü ile çalıştığı işletmenin büyüklüğü ne olursa olsun sosyal güvenlik yardımlarından yeterli düzeyde yararlanmalıdır" (m.10/1). Sosyal güvenlik açısından özel olarak korunması gerekenler de ayrıca belirtilmiştir. "…Hiç iş bulamadıkları veya sonradan iş yaşamına uyum sağlayamadıkları için çalışma yaşamının dışında kalmış ve yaşamlarını devam ettirecek olanaklardan yoksun kişiler, kişisel konumlarına uyarlanmış yeterli gelir ve ödeneklerden yararlanabilmelidir" (m.10/2).

2.4.1.6. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi, Avrupa Konseyi tarafından 4 Kasım 1950 tarihinde kabul edilmiş[714] ve zamanla gelişmelere paralel olarak birçok Protokol ile değiştirilip güncel halini almıştır. Sözleşme metninde açıkça sosyal güvenlik hakkına yönelik bir düzenleme bulunmamakla birlikte ilerleyen bölümlerde daha ayrıntılı bahsedeceğimiz üzere Sözleşmeye ilişkin aykırılıkları denetleme yetkisini haiz Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, mevcut metninde sosyal güvenlikle ilgili hakların

---

[711] Söz konusu Şart ile ilgili geniş bilgi için bkz. Ali Güzel, "Çalışanların Temel Sosyal Hakları Topluluk Şartı", **Çimento İşveren**, 6 (3), Mayıs 1992, s. 8-22.

[712] Ekonomik ve Sosyal Komite'nin Temel Sosyal Haklar Şartı ile ilgili 22 Şubat 1988 Raporu'nda toplumun tüm kesimleri için sosyal hakkının sağlanması ile ilgili referans alınan uluslararası belgeler şunlardır: UÇÖ: 102, 118, 121 ve 150 sayılı Sözleşmeler; ASŞ, m.12-13; Avrupa Sosyal Güvenlik Kodu; BM ESKHS. Sosyal yardım, güvenlik ve sağlığın korunması hakkı ile ilgili uluslararası belgeler ise şunlardır: UÇÖ: 81, 115, 120, 119, 129, 139, 148, 155 ve 161 sayılı Sözleşmeler; ASŞ, m.3 ve 11; ASGK, m.31 ve 38; BM ESKHS m.12.

[713] Aziz Çelik "Avrupa Birliği Sosyal Politikası: Gelişimi, Kapsamı ve Türkiye'nin Uyum Süreci-1", **Sendikal Notlar**, S.24, Kasım 2004, s. 37. Lizbon Antlaşması ile değişikliğe uğrayan Avrupa Birliği Sözleşmesi'nin Başlangıç kısmında, 1961 tarihli ASŞ ile 1989 tarihli ÇTSHTŞ'de tanımlanan temel sosyal haklara, üye devletlerin bağlılıklarını bildirdikleri vurgulanmış, 6. maddede ise, AB'nin, 7 Aralık 2000'de kabul edilen ve 12 Aralık 2007'de Strazburg Zirvesinde uyarlanan biçimiyle, AB Temel Haklar Şartı'nda öngörülen haklar ve ilkeleri tanıdığı ve Temel Haklar Şartı'nın kurucu anlaşmalarla aynı hukuki değere sahip olduğu ifade edilmiştir. Avrupa Birliği Antlaşmalarının sosyal güvenlik hakkına ilişkin hükümleri ile ilgili bilgi için Bkz. Güzel vd., a.g.e., s.42-43.

[714] Türkiye bu Sözleşmeyi ve 1 No'lu Ek Protokolü, 10.03.1954 tarih ve 6366 sayılı Kanun ile onaylamıştır. (RG. 19.03.1954, 8662). Türkiye, 28 Ocak 1987 tarihinde, Avrupa İnsan Hakları Komisyonu'nun bireysel başvuruları inceleme yetkisini tanımıştır.

tanınmadığını kabul etmekle birlikte sosyal güvenlik hakkına ilişkin uyuşmazlıkları Sözleşme ve Protokol kapsamında bazı maddeler çerçevesinde incelemektedir[715].

47 üyesi bulunan Avrupa Konseyi çatısı altında AİHM, söz konusu sözleşmede sosyal güvenlik hakkı ile ilgili herhangi açık bir düzenlemeye yer verilmemiş olsa da, AİHS kapsamında sosyal güvenlikle ilgili pek çok davayı bu hak kapsamında değerlendirmektedir[716]. AİHS'in sosyal güvenlik hakkı açısından önemi, sadece sağladığı hakların genişliği açısından değil, aynı zamanda bu Sözleşme'ye göre kurulan AİHM'in vermiş olduğu kararların ulusal hukuk üzerinde büyük bir etkisinin olmasından da kaynaklanmaktadır[717]. Zira, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ile Mahkemesi sisteminin ülkemiz üzerinde o denli bir etkisi olmuştur ki, en yüksek yargı organımız olan Türk Anayasa Mahkemesi'ne temel hak ve özgürlüklerin korunması amacıyla kabul edilen bireysel başvuru yolu, söz konusu sistem dikkate alınarak şekillendirilmiştir. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve onun uygulayıcısı olan AİHM'in sosyal güvenlik hakkı ile ilgili değerlendirmeleri ilerleyen kısımlarda daha detaylı bir şekilde incelenecektir.

2.5. Sosyal Güvenliğin İnsan Hakkı Olması ve Devletin Yükümlülüğü

Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi sosyal güvenlik hakkı ile ilgili 19 No'lu Genel Yorumunda, taraf Devletlerin yükümlüklerini genel ve özel hukuki yükümlülükler başlıkları altında dile getirmiştir. Buna göre genel hukuki yükümlülükler şöyle ifade edilmiştir:[718]

> Sözleşme mevcut kaynakların kısıtlılığının doğurduğu güçlükleri kabul etmekte ve belirtilen hakların aşamalı bir şekilde gerçekleştirilmesini öngörmekle birlikte, taraf Devletler üzerinde derhal etki doğuracak çeşitli yükümlülüklere yer vermektedir. Sosyal güvenlik hakkıyla ilgili olarak taraf Devletler, hakkın herhangi bir biçimde ayrımcılık yapılmaksızın yerine getirilmesinin güvence altına alınması, kadınların ve erkeklerin eşit haklara sahip olmasının sağlanması gibi, derhal yerine getirilmesi gereken yükümlülüklere sahiptir. Bu tür adımlar, sosyal güvenlik hakkının tam anlamıyla gerçekleştirilmesini sağlamak üzere kararlı, somut ve hedefe yönelik olmalıdır (par.40).

---

[715] Güzel vd., a.g.e., s.37.

[716] Yüksek Mahkemenin sosyal güvenlik hakkı çerçevesinde verdiği kararlar için bkz. Luke Clements ve Alan Simmons, "European Court of Human Rights – Sympathetic Unease" Malcolm Langford (Ed.), **Social Rights Jurisprudence: Emerging Trends in International and Comparative Law**, Cambridge University Press, New York, 2008, s. 420-424. Davaların çoğu, adil yargılanma hakkı (m.6/1) ile ilgiliyken, bazıları vatandaş olmayanların mülkiyet hakkı (Protokol m.1-1) bakımından sosyal güvenlik katkıları veya ayrımcılık yasağı (m.14) ile ilgilidir. İnsanlık dışı ve aşağılayıcı muameleyi düzenleyen 3. madde uyarınca daha çok somut iddia olup olmadığına göre değişmekle birlikte sosyal güvenlik hakkının eksik veya hiç uygulanmaması durumları da davaya konu olabilmektedir. Bu noktada AİHM'in sosyal güvenlik konusunda içtihatları hakkında bkz. Ana Gómez Heredero, **Social Security as a Human Right: The Protection Afforded by the European Convention on Human Rights**, Council of European Publishing, 2007; Ana Gómez Heredero, **Social Security: Protection at the International Level and Developments in Europe**, Council of Europe Publishing, Belgium, 2009, ss. 185-236.

[717] AİHS'in ülkeler üzerinde etkinliği ve öncüllüğü ile ilgili temel ilkeleri hakkında bkz. Janneke Gerards, **General Principles of the European Convention on Human Rights**, Cambridge University Press, New York, 2019, ss.1-11.

[718] Genel Yorum No.19, par. 40-42.

Komite, sosyal güvenlik hakkının gerçekleştirilmesinin taraf Devletler için önemli malî sonuçlar doğurduğunu kabul etmekle birlikte, sosyal güvenliğin insan onuru açısından temel önem taşıdığını ve bu hakkın taraf Devletlerce yasal olarak tanınmasının mevzuat ve politikalarda bu hakka öncelik verilmesi anlamına geldiğini kaydeder. Taraf Devletler sosyal güvenlik hakkının eksiksiz olarak gerçekleştirilmesine yönelik bir ulusal strateji geliştirmeli ve yeterli malî ve diğer kaynakları ulusal düzeyde tahsis etmeli ve gerektiğinde Sözleşmenin 2/1 maddesi uyarınca uluslararası işbirliği ve teknik destek çalışmalarına katılmalıdır (par. 41).

Sözleşmenin sosyal güvenlik hakkıyla ilgili geriye götürücü tedbirlerin alınmasını yasakladığına yönelik güçlü bir karine bulunmaktadır. Geriye götürücü tedbirlerin kasten alınması durumunda, taraf Devlet bu tedbirlerin tüm seçeneklerin en dikkatli şekilde değerlendirildikten sonra alındığını ve taraf Devletin mevcut kaynakların azamisinin kullanılması koşuluyla hakların bütünselliğine dair Sözleşme hükümlerine uygun olarak gerekçelendirildiklerini kanıtlamakla yükümlüdür. Bu bağlamda Komite, 1- bu eylem için makul bir gerekçenin olup olmadığını; 2- tüm seçeneklerin ayrıntılı olarak incelenip incelenmediğini; 3- önerilen tedbirlerin ve diğer seçeneklerin incelenmesine yönelik sürece uygulamadan etkilenen grupların tam anlamıyla katılıp katılmadığını; 4- tedbirleri doğrudan ya da dolaylı biçimde ayrımcı nitelikte olup olmadığını; 5- tedbirlerin sosyal güvenlik hakkının gerçekleştirilmesi bakımından sürdürülebilir bir etkisinin olup olmayacağını, kazanılmış sosyal güvenlik hakları üzerinde makul olmayan bir etkisinin olup olmayacağını ya da herhangi bir kişinin ya da grubun temel sosyal güvenlikten asgari düzeyde yararlanmasının engellenip engellenmeyeceğini; 6- ulusal düzeyde tedbirlerin bağımsız bir incelemeye tabi olup olmadığını dikkatle sorgulayacaktır (par.42).

1982 Anayasamızın 60. maddesinde de sosyal güvenlik hakkını sağlayacak gerekli tedbirlerin alınması ve teşkilatın kurulması Devletin yükümlülükleri arasında sayılmıştır.

2.5.1. Sosyal Güvenlik Hakkı ve İnsan Hakları

Sosyal güvenlik hakkı, temel bir insan hakkı olarak ulusal ve uluslararası boyutta kabul edilmektedir[719]. Dolayısıyla bu hak kişinin elinden hiçbir surette elinden alınamaz ve bu haktan vazgeçilemez[720]. İnsan Hakları Evrensel Bildirisi m. 22'de bu husus şöyle ifade edilmiştir: "Her şahsın, cemiyetin bir üyesi olmak itibarıyla, sosyal güvenliğe hakkı vardır; haysiyeti için ve şahsiyetinin serbestçe gelişmesi için zaruri olan ekonomik, sosyal ve kültürel hakların milli gayret ve milletlerarası işbirliği yoluyla ve her devletin teşkilatı ve kaynaklarıyla mütenasip olarak gerçekleştirilmesine hakkı vardır."

Devletlerin insan haklarına ilişkin olarak; yoksun kalmanın önlenmesi, yoksun kalmadan koruma ve yoksun kalmış kimseye yardım yükümlülüğü vardır. Eide'ye göre yükümlülük tipolojisi

[719] Bu konuda daha detaylı bilgi için bkz. 1.4.2.

[720] Yargıtay Hukuk Genel Kurulu kararında bu husus şöyle ifade edilmiştir; "Sosyal güvenlik hakkı niteliği itibariyle ekonomik ve sosyal haklar arasında yer alan bir hak olmakla birlikte, insan haklarına dair bütün milletlerarası belgelerde kabul edilen bir insan hakkıdır. Ekonomik ve sosyal bir hak olarak sosyal güvenlik hakkı devlete bu hakkı hayata geçirmek için gereken tedbirleri almak ve teşkilatı kurmak gibi yükümlülük yükler. Sosyal güvenlik hakkının vazgeçilmez ve devredilmez nitelikli temel insan haklarından olduğu başta Anayasa olmak üzere mevzuat hükümlerinde yer aldığı gibi, uyuşmazlıkların çözümü nedeniyle verilen yargısal kararlardaki genel bir yaklaşımı da ifade etmektedir. 1982 Anayasasının 12. maddesinde herkesin kişiliğine bağlı dokunulamaz, devredilemez, vazgeçilemez temel hak ve hürriyetlere sahip olduğu, 60. madde de ise herkesin sosyal güvenlik hakkına sahip olduğu hükmüne yer verilmiştir. Bu iki hükmü birlikte değerlendirilecek olursa sosyal güvenlik hakkının kişiye sıkı sıkıya bağlı dokunulamaz ve feragat edilmez bir hak olduğu sonucuna ulaşılır." Karar için bkz. YHGK, 15.02.2017, 1084/248 http://www.kazanci.com/ 15.04.2020.

denen devletin bu yükümlülükleri üçe ayrılmaktadır. Saygı gösterme (to respect), koruma (to protect) ve gerçekleştirme/yerine getirme (to fulfill) zorunluluklarından oluşmaktadır[721]. İnsan haklarına ilişkin bu ayrımı doktrinde daha farklı şekilde belirtenler de bulunmaktadır.

Saygı gösterme yükümlülüğü devletin; insan haklarının kullanılmasına müdahale etmekten kaçınmasını; koruma yükümlülüğü devlet tarafından insan haklarının üçüncü kişiler tarafından ihlal edilmesinin önlenmesini ve son yükümlülük olan yerine getirme/tamamlama yükümlüğü ise devletin insan haklarının tam anlamıyla gerçekleştirilmesi amacıyla yasal-yargısal, mali ve diğer önlemleri almasını ifade eder. Bu üçlü ayrımın sosyal güvenlik hakkı açısından önemli olan noktası, devletin pozitif ve negatif nitelikteki yükümlülüklerini değerlendirirken hakkın etkili biçimde korunabilmesine katkıda bulunmasıdır.

2.5.2. İnsan Hakları Listesinin Bölünmezliği (Bütünselliği), Karşılıklı Bağımlılığı ve Karşılıklı İlişkisi

İnsan hakları; insan onurunun korunması, saygı duyulması ve yükseltilmesi için kabul edilmiş evrensel değerlerdir. Geleneksel haklar dediğimiz kişisel ve siyasal haklar ile sosyal haklar arasında herhangi bir ayrım yapılması mümkün değildir. Sosyal ve ekonomik açıdan en güçsüzü korumak, kişisel ve siyasal hakların korunması için de şarttır. Öncelikle sosyal ve ekonomik açıdan dezavantajlı toplumsal kesimlerin, sosyal ve ekonomik haklar olmaksızın kişisel ve siyasal insan haklarının tam anlamıyla kullanılması ve hayata geçirilmesi söz konusu olamaz. Bu nedenle sosyal haklar olmaksızın insan haklarından yararlanmak mümkün değildir. Belirtilen anlayış, İHEB'de "insan hakların bütünselliği ve karşılıklı bağımlılığı" olarak adlandırılmaktadır. Benzer anlayışla BM Genel Kurulu'nun 4 Aralık 1950 yılındaki bildiriminde "kişisel ve siyasal haklar ile ekonomik, sosyal ve kültürel hakların yakın ilişkili ve birbirine bağlı haklar" olduğu belirtilmiş, "ekonomik, siyasal ve kültürel haklardan yoksun olan insanın Evrensel Bildirge'nin öngördüğü özgür insan olamayacağı" özellikle vurgulanmıştır[722]. Bütünsellik ilkesi ile anlatılmak istenen, insan haklarının ister tek bir kuşak hakkı da olsa birden çok hak kuşağına giren hak ve özgürlükler de olsa, bu hak ve özgürlükler arasında değer ve vazgeçilmezlik bakımından ve işlevleri açısından "hiyerarşik" bir sıralamanın yapılamayacağıdır[723]. Bu durum 25 Haziran 1993 tarihinde Dünya İnsan Hakları

---

[721] Asbjørn Eide, "Economic, Social and Cultural Rihts as Human Rights", **Economic, Social and Cultural Rights, A Textbook**, (Ed.) Asbjørn Eide vd., Second Revised Edition Martinus Nijhoff Publishers, London, 2001, s. 23-25. Devletin insan haklarına ilişkin üstlendiği bu yükümlülükler için bkz. Algan, a.g.e., s. 82-91.

[722] Gülmez Mesut, **Avrupa Sosyal Şartı ve Türkiye Kollokyumu, Bildiriler ve Tartışmalar**- Kollokyum Sunuş Konuşması, TODAİE İnsan Hakları Araştırma ve Derleme Merkezi, Ankara, 1993, s. 20-21; Erdoğan, "Avrupa Sosyal Şartı", s. 127.

[723] Mehmet Semih Gemalmaz, **Ulusalüstü İnsan Hakları Hukukunun Genel Teorisine Giriş Cilt 2**, 8. Baskı, Legal Yayıncılık, İstanbul, 2012, s. 612. Imbert'in sosyal haklarla ilgili yazdığı ve hakların bölünmezliği ilkesini tüm hakları kapsayacak şekilde savunduğu makalesi için bkz. Pierre-Henri Imbert, "Droits des pauvres, Pauvre(s) droit(s)?", **Revue de Droit Public**, 1989, s. 739-754. Buğra, kişisel, siyasi ve sosyal hakların bir bütün olarak görülmesinin en önemli şartının emeğin meta olmadığı fikrinin hayata geçmesi olduğunu ifade etmektedir. Buğra, a.g.e., s. 64.

Konferansı tarafından kabul edilen Viyana Bildirisi ve Eylem Planı'nın 5. maddesinde *"insan haklarının tümü evrensel, bölünmez, karşılıklı olarak birbirine bağımlı ve birbirleriyle karşılıklı olarak ilişkilidir*" ifadesiyle net bir şekilde ortaya konmuştur. Aynı şekilde Tahran Bildirisi'nin 13. maddesi de insan haklarının ve temel özgürlüklerin bölünmezliğini belirtmektedir.

2.6. Sosyal Güvenlik Hakkının Diğer Haklarla İlişkisi

Bu başlıkla bağlantılı temel haklara geçmeden önce akla şöyle bir soru gelmektedir. Sosyal güvenlik hakkı ile diğer insan haklarının ilişkilendirilmesinin bu hakka ne gibi bir katkısı olacaktır? Tam olarak da bu sorunun cevabını daha açık bir şekilde anlamak için ilerleyen bölümlerde buna yanıt aranacaktır. Ancak ayrıntılı açıklamalara geçmeden bu soruya kısaca şöyle bir açıklama getirilebilir. Sosyal güvenlik hakkının doğrudan bağlantılı olduğu haklarla ilişkilendirilmesi konusu, hakkın sadece uluslararası sözleşmelerde belirtilen maddi hukukla sınırlı korumanın ötesinde hakkın yaygınlaş(tırıl)masına ve hakka hizmet etmesine katkıda bulunacaktır. Bu açıklamadan sonra onur ve vicdan sahibi bir varlık olarak insanların insan onuruna yaraşır bir hayat sürdürebilmesinin yolu, evrensel, bütünlükçü ve aralarında herhangi bir hiyerarşi söz konusu olmaksızın insan haklarının birbiriyle bağlantılı bütün hak ve özgürlüklerin hayata geçirilmesiyle mümkündür. Bu yüzden bir sosyal insan hakkı olarak kabul edilen sosyal güvenlik hakkının tam anlamıyla sağlanabilmesi için bağlantılı olduğu diğer hakların da hayata geçirilmesi zorunludur. Diğer taraftan devletin yükümlülüğü bakımından olumlu edim gerektiren sosyal güvenlik hakkının hem ulusal düzeyde hem de uluslararası düzeyde dava yoluyla talep edilebilmesi açısından da diğer haklarla bağının ortaya konulması gerekmektedir. Özellikle AİHS'de geçen temel hak ve özgürlüklerin sosyal güvenlik hakkı ile bağlantısının net bir şekilde ortaya konulması durumunda hakkın dava edilebilmesi ve mağduriyete uğrayan bireyin hakkını alabilmesi mümkün olmaktadır. Dolayısıyla sosyal güvenlik hakkının hangi haklar ile bağının olduğu ve sosyal güvenlik hakkının bu haklarla ilişkisi incelemeye değer bir konudur.

2.6.1. Yaşam Hakkı

Yaşam hakkı bütün hak ve özgürlüklerin varlığı ve olmazsa olmaz bir ön koşuludur. Yani bir kişinin keyfi olarak yaşam hakkından mahrum bırakılması diğer bütün hakları anlamsız hale getirecektir[724].

[724] Douwe Korff, **Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 2. Maddesinin Uygulanmasına İlişkin Kılavuz Kitap**, İnsan Hakları El Kitapları No. 8, Avrupa Konseyi, Belçika, 2006, s. 6. Yaşam hakkı AİHS'in 2. maddesinde düzenlenmiş ve şöyle ifade edilmiştir: 1- Herkesin yaşam hakkı yasa tarafından korunacaktır. Hiç kimse yasanın ölüm cezası ile cezalandırdığı bir suçtan dolayı bir mahkeme tarafından hükmedilen cezanın infaz edilmesi dışında yaşamından kasten yoksun bırakılmayacaktır.

2- Yaşamdan yoksun bırakılma, aşağıdaki durumlardan birinde kuvvete başvurmanın mutlak gereklilik haline gelmesi sonucunda meydana gelmesi sonucunda meydana geldiğinde, bu maddeye aykırı olarak gerçekleştirilmiş sayılmayacaktır:

Yaşam hakkı, hem devletin bu hakka karşı doğrudan müdahalelerini yasaklamakta hem de devlete özellikle üçüncü kişilerin hukuka aykırı müdahalelerine karşı yaşamı koruyucu ve destekleyici bir takım görevler yüklemektedir. Söz konusu yükümlülüğü devletin ne şekilde sağlayacağını, öncelikle kanun koyucu belirlemektedir. Ayrıca daha dünyaya gelmemiş insan hayatının ailevî ve sosyal koşullardan veya kadın ve aile hayatının ilişkilerinden kaynaklı tehlikelerden korunması da aynı yükümlülüğün kapsamına dahildir[725]. Hiç kuşku yok ki sosyal güvenlik hakkını sağlama yükümlülüğü de, objektif hak boyutu ilkesi gereği devletin omuzlarına yüklenmiştir. 1982 Anayasası da yaşam hakkı bağlamında ortaya çıkan pozitif yükümlülüklere dayanak oluşturabilecek bazı düzenlemeler öngörmektedir. Anayasanın 60. maddesi sosyal güvenlik hakkı kapsamında yaşam hakkının diğer boyutlarına göndermede bulunmak suretiyle "Devlet, bu güvenliği sağlayacak tedbirleri alır ve teşkilatı kurar" düzenlemesiyle açık bir pozitif yükümlülüğe yer vermiştir[726]. Aynı şekilde Anayasa m. 61'de sosyal güvenlik hakkı bakımından özel olarak korunması gerekenlere vurgu yapılmak suretiyle yaşam hakkının pozitif yükümlülüklere ilişkin özel destek norm niteliğinde olduğu belirtilmektedir. Sosyal güvenlik hakkına ilişkin anayasada düzenlenen pozitif yükümlülüklerin destek norm olarak kullanılması; hem AİHM'in maddi ve usuli pozitif yükümlülükler çerçevesinde ortaya koyduğu yükümlülüklerle uyumludur hem de Anayasa Mahkemesinin bireysel başvuru sürecinde yaşam hakkını geliştirici bir işleve hizmet edecektir[727].

Anayasa Mahkemesi, bazı kararlarında sosyal güvenlik hakkını "yaşam hakkı" ve "kişinin maddi ve manevi varlığını koruma ve geliştirme hakkı" ile bağlantılı olarak değerlendirmekte ve Anayasanın 65. maddesinin bu alanda geçerli bir gerekçe olarak ileri sürülemeyeceğini ifade etmektedir[728]. Bu noktadan hareketle, sosyal güvenlik hakkının diğer haklarla arasındaki bağlantıyı sağlayan en başat hakkın yaşam hakkı olduğunu söyleyebiliriz.

---

a) Herhangi bir kişinin yasadışı şiddete karşı korunmasında;

b) Yasaya uygun olarak yakalama kararının yerine getirilmesi veya yasaya uygun olarak tutulan bir kişinin kaçmasının önlenmesinde;

c) Bir ayaklanma veya isyanın bastırılması amacıyla yasaya uygun olarak gerçekleştirilen eylemlerde. "Yaşam hakkıdır hakların birincisi! Ius primi viri!" Bu özdeyiş boşuna söylenmemiştir. Yaşam hakkı olmaksızın, diğer hakların hiçbir anlamı yoktur. Mesut Gülmez, "İnsan Hakları Senede Bir Gün, İhlallerse Her Gün!" Açılış Konuşması, **Sosyal İnsan Hakları Uluslararası Sempozyumu VII Bildiriler**, Denizli, 10-11 Aralık 2015, Sosyal Güvenlik Denetmenleri Derneği Yayını, Ankara, s. 49.

[725] Kanadoğlu, a.g.m., s. 15. Ancak yaşam hakkının kapsamı; bireyin öldürülmeme, işkence görmeme gibi yalnızca fiziki varlığının korunması ile sınırlı olmayıp sosyal devlet kavramının anayasalara girmesi ile birlikte devletin yaşam hakkının gerekleri olan bireyin gelişmesini sağlama, onu yoksulluktan kurtarma ve ekonomik açıdan güvence altına alma gibi pek çok görev ve sorumluluğu da bünyesinde barındırmaktadır. Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. Bahri Savcı, **Yaşam Hakkı ve Boyutları**, AÜSBF Yay., Ankara, 1980, s. 78 vd.

[726] Ulaş Karan, "Yaşam Hakkı", **İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi ve Anayasa**, Sibel İnceoğlu (Ed.), 3. Baskı, Beta Yayıncılık, İstanbul 2013 s. 133-134.

[727] Karan, "Yaşam Hakkı", s. 134.

[728] Yüksek mahkemeye göre: "Anayasanın 65. maddesinde devletin sosyal ve ekonomik alanlarda belirtilen görevlerini ekonomik istikrarın korunmasını gözeterek mali kaynaklarının yeterliliği ölçüsünde yerine getireceği öngörülmektedir. Böylece Anayasanın 60. maddesi ile bireylere tanınan sosyal güvenlik hakkının sağlanması için alınacak önlemler ve

Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi ve sosyal güvenlik hakkıyla ilgili genel yorum kararı göz önüne alındığında, sosyal güvenlik hakkının, yalnızca sözleşmede güvenceye bağlanmış sosyal haklardan eksiksiz biçimde yararlanmayı değil, aynı zamanda ikizi olan Kişisel ve Siyasal Haklar Uluslararası Sözleşmesi'nin "yaşam hakkı"ndan başlayarak Sözleşmenin tanıdığı kişisel ve siyasal haklardan, kısacası tüm insan haklarından tam ve ayrım gözetilmeksizin eylemli olarak yararlanma konularında uygulanmasını gerektirir[729].

Sosyal güvenlik hakkı ile yaşam hakkı arasındaki yakın ilişkiyi göz önüne getirdiğimiz zaman şu cümleyi kurabiliriz. Yaşam hakkından kasıt insan onuruna yaraşır bir yaşam düzeyini gerçekleştirmektir. Bunu sağlayacak en önemli hak ise sosyal güvenlik hakkıdır.

2.6.2. Maddi ve Manevi Varlığını Koruma ve Geliştirme Hakkı[730]

Bireyin kişiliği, onu doğanın diğer varlıklarından üstün kılan bir cevherdir[731]. Esasen insan onuru kavramında anlamını bulan bireyin kişiliği, temel hakların kökeninde yer alan hakların sağlanması ve korunmasının da nihai gerekçesidir[732]. Donnelly tarafından nitelenen insanın ahlaki doğası, insanın özündeki onuru ve onurlu/değerli bir hayat için gerekli olan etkinlikleri gerçekleştirebilme potansiyelini ifade etmektedir[733]. Özetle insan haklarının ayrılmaz bir parçası olan insan onuru, hem insan haklarının temelini hem de kişinin maddi ve manevi varlığını koruma ve geliştirme hakkının dayanağını oluşturmaktadır[734]. Esasen sosyal güvenlik hakkının sağlanmasına yönelen politikaların görünür amacı olan bireylere ekonomik güvence sağlamanın ötesinde, özünde

---

kurulacak teşkilat bakımından devlet görevlendirilmekte, 65. madde ile de bu göreve kimi sınırlamalar getirilmektedir. Ancak 60. madde ile tanınan "sosyal güvenlik hakkı" yine Anayasanın 17. maddesinde düzenlenen "yaşama, maddi ve manevi varlığını koruma hakkı" ile bağlantılıdır. Dolayısıyla Devlet, ekonomik ve sosyal alandaki görevlerini yerine getirirken yapacağı düzenlemelerde yaşama hakkını ortadan kaldıran ya da kısıtlayan kurallar getiremeyecektir. Bu nedenle, sağlık yardımlarının yataklı tedavi kurumlarında altı ayı geçemeyeceğini ilişkin itiraz konusu kural Anayasanın 65. maddesi kapsamında değerlendirilemez.," AYM E.1996/17, K.1996/38, K.T. 16.10.1996, RG 9.8.1997-23075.

729 Gülmez, **Sosyal Güvenliğin Sefaleti**, s.163.

730 Türkçe kaynakların bazılarında kişinin maddi ve manevi varlığını koruma ve geliştirme hakkı, gelişme hakkı başlığı altında incelenmektedir. 1961 ve 1982 Anayasalarında gelişme hakkının dolaylı olarak tanındığı ve sadece bireysel boyutuyla sınırlandırılmak suretiyle incelendiği belirtilmektedir. Bkz. İbrahim Ö. Kaboğlu, **Özgürlükler Hukuku (İnsan Haklarının Hukuksal Yapısı Üzerine Bir Deneme)**, Afa Yayınları, İstanbul, 1994, s. 290-292. Gökçeoğlu, **Sosyal Güvenlik Hakkı**, s. 89-92. Ancak gelişme hakkı Anayasamızda belirtilen kişinin maddi ve manevi varlığını koruma ve geliştirme hakkından farklı bir haktır. Küreselleşme ve insan hakları boyutuyla gelişme hakkını inceleyen ayrıntılı bir çalışma için bkz. Zafer Karabay, **Gelişme Hakkı**, Notabene Yayınları, 1.Baskı, Ankara, 2013.

731 Savcı, a.g.e., s. 1.

732 Oğuz Şimşek, **Anayasa Hukukunda İnsan Onuru Kavramı ve Korunması**, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi SBE, Kamu Hukuku ABD, İzmir, 1999, s. 47-48; Ali Tarık Gümüş, **Türk Anayasasında Kişinin Maddi ve Manevi Varlığını Koruma ve Geliştirme Hakkı**, Eğitim Akademi Yayınları, 2010, Konya, s. 38. İnsan onuru, sosyal güvenlik hakkının özünü ifade etmektedir. Bireyin neden sosyal güvenlik hakkına sahip olması gerektiği, aslında bu hakkın özünü teşkil etmektedir. Sosyal güvenlik hakkının özü ise insan onurunun korunmasıdır. Sosyal hakların unsurlarını temel haklar formülünden hareketle "X'in (hak sahibi) Z'den ötürü (gerekçe) Y karşısında (muhatap) P'ye (içerik) hakkı vardır." önermesi şeklinde ayrıntılı açıklayan bir çalışma için bkz. Yolcu, s. 56-82.

733 Donnelly, a.g.e., s. 27-29; Mustafa Erdoğan, **Anayasal Demokrasi**, s. 171; Gümüş, **Geliştirme Hakkı**, s. 46.

734 Şimşek, **İnsan Onuru**, s. 5

herkese kişiliğini geliştirme olanağı vermek ve insanın mutluluğu[735] şeklinde belirtilecek temel amacı dikkate alındığında, Anayasa'nın 60. maddesindeki sosyal güvenlik hakkının, 17. maddede düzenlenen "…yaşama, maddi ve manevi varlığını koruma ve geliştirme hakkı" ile sıkı bir bağlantı içindedir.

Anayasa'nın Başlangıç bölümü dışında 5. maddesinde, bireyin özgür varlığının oluşturulması ve korunması için devlete gerekli tedbirleri alma görevi yüklenmiştir. Buna göre;

> "Devletin temel amaç ve görevleri, Türk milletinin bağımsızlığını ve bütünlüğünü, ülkenin bölünmezliğinin, Cumhuriyeti ve demokrasiyi korumak, kişilerin ve toplumun refah, huzur ve mutluluğunu sağlamak; kişinin temel hak ve hürriyetlerini, sosyal hukuk devleti ve adalet ilkeleriyle bağdaşmayacak surette sınırlayan siyasal, ekonomik ve sosyal engelleri kaldırmaya, insanın maddi ve manevi varlığının gelişmesi için gerekli şartları hazırlamaya çalışmaktır."

Anayasamızın Başlangıç kısmında yer alan "maddi ve manevi varlığını geliştirme hak ve yetkisi" 6. paragrafında "Her Türk vatandaşının…onurlu bir hayat sürdürme ve maddi ve manevi varlığını bu yönde geliştirme hak ve yetkisine sahip olduğu" belirtilmekte; 2. maddesinde sosyal hukuk devleti, Cumhuriyetin temel nitelikleri arasında sayılmakta, 5. maddesinde ise, "insanın maddi ve manevi varlığının gelişmesi için gerekli şartları hazırlamaya çalışmak" devletin görevleri arasında sayılmaktadır. "Kişinin dokunulmazlığı, maddi ve manevi varlığı" kenar başlıklı 17. maddesinde; "Herkes, yaşama, maddi ve manevi varlığını koruma ve geliştirme hakkına sahiptir. tıbbi zorunlulukla ve kanunda yazılı haller dışında kişinin vücut bütünlüğüne dokunulamaz; rızası olmadan bilimsel ve tıbbi deneylere tabi tutulamaz…" denilmektedir.

Anayasa Mahkemesi'ne göre bu hak şöyle açıklanmıştır:

> Anayasanın 17. maddesinin ilk fıkrasına göre, 'Herkes, yaşama, maddi ve manevi varlığını koruma ve geliştirme hakkına sahiptir.' Kişiyi var eden, kişiliğini serbestçe geliştirmesini sağlayan ve diğer kişilerden farklılığını ortaya koyan değerlerin korunması ve özgürce geliştirilmesini temin eden maddi ve manevi varlığın korunması ve geliştirilmesi hakkı insan haysiyetinin özünü oluşturur. Herkesin maddi ve manevi varlığını koruma ve geliştirme hakkına sahip olması bağlamında koruma, kişinin maddi ve manevi varlığı ile ilgili hakların kullanım olanaklarının zorlaştırılmaması anlamına gelir. Gelişme ise, maddi ve manevi varlığı ile ilgili hakların mevcut konumunu daha da ileriye götürme, iyileştirme, bu haklardan kaynaklanan imkanlara ulaşmada kolaylık sağlanması anlamına gelir. Bireyin kişiliğini geliştirmesi kendini tanımlama dolayısıyla adlandırma hakkını içermektedir. Özgürlüğün temelinde kişinin kendi var oluşunu kendisinin tanımlama hakkı vardır. Kişinin tercih ve tanımlama haklarına sahip olması özerk ve özgür bir birey olarak toplumsal yaşamı zenginleştiresine önemli bir katkı yapacaktır[736].

Anayasa Mahkemesi, Anayasa'nın 5. ve 17. maddelerinde düzenlenen "kişinin maddi ve manevi varlığını koruma ve geliştirme hakkı" ile sosyal güvenlik hakkı söz konusu olduğunda,

---

[735] Güzel v.d., a.g.e., s. 7-8.

[736] AYMK, 17.03.2011, E.2009/47, K.2011/51, RG.12.07.2011, S:27992. Halil Kalabalık, **İnsan Hakları Hukuku**, 5. Baskı, Seçkin Yay., Ankara, 2017, s. 430.

Anayasa'nın 65. maddesinde öngörülen sınırlamanın uygulanamayacağına, devletin bu durumda, sosyal güvenlik hakkını gerçekleştirmek zorunda olduğuna karar vermiştir[737]. Yüksek Mahkemenin konuyla ilgili vermiş ilk kararı, 506 sayılı Sosyal Sigortalar Kanununda düzenlenen ve sosyal sigortalılara yapılacak sağlık yardımını 18 ayla sınırlayan 34. madde hakkında olmuştur. AYM, sağlık yardımı sonunda henüz iyileşmemiş ve tedavisi devam etmekte olan kişiye sağlanan sağlık yardımının 18 ayla sınırlandırılmasının hem yaşama hakkının hem de maddi ve manevi varlığını koruma hakkının özünü zedeler bir nitelik taşıdığı gerekçesiyle Anayasa'nın 17. maddesine aykırı bulmuştur[738].

Kişinin maddi ve manevi varlığının koruma ve geliştirme hakkının AİHM içtihadında, çocuklar gibi özel olarak korunması gereken kişilerin korunmamış olması da AİHS 3. maddesinde işkence ve kötü muamele yasağı anlamında ihlale sebebiyet vermektedir. Anayasanın "ananın ve çocukların

[737] Gümüş, **Geliştirme Hakkı**, s. 54; Oya Boyar, "İşkence ve Kötü Muamele Yasağı", **İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi ve Anayasa**, Ed. Sibel İnceoğlu, 3. Baskı, Beta Yayıncılık, İstanbul, 2013, s. 151. Yüksek Mahkeme sosyal güvenlik hakkının yaşama ve maddi ve manevi varlığını koruma hakkı ile sıkı bağına dikkat çekmek suretiyle, 65. maddenin sınırlarını belirtmiştir. "…Anayasanın 60 ıncı maddesi kişilere 'sosyal güvenlik hakkını' vermekle birlikte ikinci fıkrasında bunun için alınacak tedbirleri devlete görev olarak verirken 65 inci madde ile de bu göreve bazı sınırlamalar getirmiştir. Ancak, 60. maddede belirtilen bu sosyal hak, yine Anayasanın 17. maddesinde düzenlenen '... yaşama, maddi ve manevi ve varlığını koruma... hakkı' ile çok sıkı bağlantı içindedir. Dolayısıyla devlet ekonomik ve sosyal alandaki görevlerini yerine getirirken uygulayacağı sınırlamalarda 'yaşama hakkını' ortadan kaldıran düzenlemeler yapamayacaktır." Bkz. AYMK, 16.7.2010 tarih, E.2010/29, K.2010/90, http://kararlaryeni.anayasa.gov.tr/Karar/Content/24a817ed-d01b-4939-af75 66505ec58a46?excludeGerekce=False&wordsOnly=False 05.09.2019.

[738] "Anayasa'nın 17. maddesinin ilk cümlesi "Herkes yaşama, maddi ve manevi varlığını koruma ve geliştirme hakkına sahiptir" biçimindedir. Kişinin yaşama hakkı, maddi ve manevi varlığını koruma hakkı, birbirleriyle sıkı bağlantıları olan, devredilemez, vazgeçilemez temel haklardandır. Bu haklara karşı olan her türlü engelin ortadan kaldırılması da devlete ödev olarak verilmiştir. Güçsüzleri güçlüler karşısında koruyacak olan devlet, gerçek eşitliği sağlayacak, toplumsal dengeyi koruyacak, böylece gerçek hukuk devleti, niteliğine ulaşacaktır. Hukuk devletinin amaç edindiği yaşama hakkının korunması, sosyal güvenliğin sağlanmasıyla gerçekleşecektir. Sosyal güvenliği sağlayacak olan kuruluşların yasal düzenlemeleri 'yaşama hakkı ile maddi ve manevi varlığı koruma haklarını' zedeleyecek veya ortadan kaldıracak hükümler içermemesi gerekir. Bu konuda düzenlenen uluslararası kurallar da aynı amaca yönelik hükümler taşımaktadır. 16.6.1989 günlü, 3581 sayılı Yasa'yla onaylanan Avrupa Sosyal Güvenlik Sözleşmesi'nin 13. maddesi de hastalık durumunda gerekli olan tüm bakımların sağlanmasını öngörmektedir. 506 sayılı Yasa'nın 34. maddesinde öngörülen '..18 aya kadar..' sınırlaması, sağlık yardımı sonunda henüz iyileşmemiş ve tedavisi sürmekte olan kişinin gerek yaşama hakkının gerekse maddi ve manevi varlığını koruma hakkının özünü zedeler bir nitelik taşıdığından Anayasa'nın 17. maddesine aykırı görülmüştür. Anayasa'nın 60. maddesi kişilere 'sosyal güvenlik hakkını' vermekle birlikte ikinci fıkrasında bunun için alınacak tedbirleri devlete görev olarak verirken 65. madde ile de bu göreve bazı sınırlamalar getirmiştir. Ancak, 60. maddede belirtilen bu sosyal hak, yine Anayasanın 17. maddesinde düzenlenen '…yaşama, maddi ve manevi varlığını koruma…hakkı' ile çok sıkı bağlantı içindedir. Dolayısıyla devlet ekonomik ve sosyal alandaki görevlerini yerine getirirken uygulayacağı sınırlamalarda 'yaşam hakkını' ortadan kaldıran düzenlemeler yapamayacaktır. Bu nedenle Anayasanın 65. maddesindeki sınırlamaları, 506 sayılı Yasa'nın 34. maddesindeki itiraz konusu '…18 aya kadar…' sözcüklerine uygulama olanağı yoktur." AYMK, E.1990/27, K.1991/2, KT. 17.01.1991, http://kararlaryeni.anayasa.gov.tr/Karar/Content/7eb482c4-9f93-413c-982b-0c04cb208d8d?excludeGerekce=False&wordsOnly=False 01.09.2019. Aynı yönde AYMK E.1998/35, K. 1998/70, K.T. 17.11.1998. Ancak Anayasa Mahkemesinin bu içtihattan sapma eğilimi gösterdiği başka bir karar da "Sosyal Güvenlik Kurumu'nun amacına uygun olarak hizmet verebilmesi sahip olduğu parasal kaynaklara bağlıdır. Bu bakımdan sistemi zedeleyecek ya da işlemez hale getirebilecek girişimleri engelleyecek düzenleme getirilmesi sistemin doğal bir sonucudur. Bu bakımdan kuralla, diyaliz hastası, hemofili hastalığı, organ yetmezliği gibi kronik hastalığı olan yabancı ülke vatandaşlarının ülkemize gelerek, ikamet izni almaları ve bir yılın sonunda da genel sağlık sigortalısı olarak tedavi giderlerini genel sağlık sigortasından ödetmelerinin önüne geçilerek verilen hakkın kötüye kullanımının engellenmek istendiği anlaşılmaktadır. Diğer taraftan, Anayasanın 65. maddesindeki 'Devlet, sosyal ve ekonomik alanlarda Anayasa ile belirlenen görevlerini, bu görevlerin amaçlarına uygun öncelikleri gözeterek mali kaynaklarının yeterliliği ölçüsünde yerine getirir' hükmü gözetildiğinde, genel sağlık sigortalısı kişinin bazı giderlerinin karşılanmasında belirli hastalıklara ödeme yapılmaması ya da bazılarına belli oranda ödeme yapılması Devletin mali kaynaklarının yeterliliği ölçüsünde yasa koyucunun takdirindedir. Açıklanan nedenlerle dava konusu kural, Anayasanın 17., 56. ve 60. maddelerine aykırı değildir. İptal isteminin reddi gerekir." AYMK E.2008/56, K.2011/58, K.T.:30.03.2011.

korunmasına" ilişkin boyutuyla 41. ve "sosyal güvenlik açısından özel olarak korunması gerekenleri" ele alan 61. maddeleri, Anayasanın 17. maddesinden kaynaklanan (kişinin maddi ve manevi varlığını koruma ve geliştirme hakkı) pozitif yükümlülüklerin değerlendirilmesinde destekleyici norm olarak kullanılabilir[739].

Diğer taraftan ihtiyacı olan herkese temel gelir ve ihtiyaç koşulsuz eksiksiz tıbbi bakım (sağlık yardımı) sağlama şeklinde ifade ettiğimiz geniş anlamda sosyal güvenlik hakkının Filadelfiya Bildirgesi'nde yoksulluk ve yoksunluğa karşı mücadele ilkeleri ve öznesi tüm insanlar olan kişinin maddi ve manevi varlığını koruma ve geliştirme hakkı ile birlikte değerlendirilip okunması gerekir[740].

2.6.3. Sağlık Hakkı

İyi yaşam sürmek, hayatını en iyi şekilde devam ettirip öylece sona erdirme, insan için temel bir amaçtır[741]. Sağlık hakkı da bu amacı gerçekleştiren en önemli amaçlardan biridir. Sağlık hakkı, insan hakları sınıflandırmasında ikinci kuşak haklar içerisinde yer almaktadır. Jellinek'in klasikleşmiş sınıflandırmasını dikkate alırsak sağlık hakkı pozitif statü hakları içerisinde yer alır. Dolayısıyla, devlete olumlu edim yükleyen, devleti sorumluluk ve yükümlülük altına sokan ve aktif bir anlayışla hareket etmesini sağlayan sosyal haklardan biri de sağlık hakkıdır[742]. Sağlık hakkı; "kişinin toplumdan, devletten sağlığının korunmasını, gerektiğinde tedavi edilmesini, iyileştirilebilmesini, toplumun sağladığı imkanlardan faydalanabilmesini" ifade eder[743]. Benzer bir tanım Anayasa Mahkemesi tarafından da yapılmaktadır. Buna göre sağlık hakkı; "insanların

---

[739] Boyar, "İşkence", s. 152.

[740] Gülmez, **Sosyal Güvenliğin Sefaleti**, s. 101; Aynı yazar, "Sosyal Koruma Mı Sosyal Güvenlik Mi?", s. 85. Ayrıca uygun beslenme ve konut düzeyi sağlama, sosyal risklerinin geniş anlamda sosyal güvenlik hakkının kişiler bakımından kapsamına alması, evrensel sosyal güvenlik yaklaşımının doğal sonucu olarak sadece çalışanlar için değil tüm herkes içindir.

[741] Zamanla günümüzün insanları arasında amaçlar da değişmektedir. Eskiden duvarlara coşkuyla yazılan sloganlar da aynı şekilde değişmektedir. *"Eşitlik mazide kaldı, bugünün modası ölümsüzlük".* Mesela PayPal'ın kurucularından kişisel serveti 2.2 milyar dolara yaklaşan Peter Thiel, yakın zamanda sonsuza dek yaşamayı planladığını itiraf etmiş ve bunun için savaşacağını söylemiştir. Bkz. Yuval Noah Harari, **Homo Deus Yarının Kısa Bir Tarihi**, Kolektif Kitap, 1.Baskı, İstanbul, 2016, s. 36.

[742] Bayram Metin, "Sağlık Hakkı", **Sağlık Akademisyenleri Dergisi**, 4(1), 2017, s. 46-47; Özgür Temiz, "Türk Hukukunda Bir Temel Hak Olarak Sağlık Hakkı", **AÜSBF Dergisi**, 69(1), 2014, s. 168; Algan, a.g.e., s. 53; Tanör, **Sosyal Haklar**, s. 102; Kapani, a.g.e., s. 6. Sağlık hakkı çok kapsamlı bir insan hakkı olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu bakımdan hakkın hem negatif hem de pozitif boyutu olduğu öğretide yaygın bir şekilde kabul edilmektedir. Sağlık hakkının negatif boyutu; bireyin rızası olmadan deney, zorla kısırlaştırma gibi tıbbi müdahalelere maruz bırakılmamasını, işkence ve diğer insanlık dışı davranış ve cezalara maruz kalmamasını içerirken, sağlık hakkının pozitif boyutu; sağlıklı (bir çevrede) yaşama hakkını, içilebilir suya hak gibi koruyucu sağlık hizmetlerini, temel tıbbi kaynaklara ulaşma hakkı dediğimiz acil durumları, salgın hastalıkları, fiziksel ve mental hastalar için zorunlu ilaçların sağlanmasını, doktora ulaşma gibi belli tıbbi kaynaklara ulaşmayı, sağlık hizmeti sağlayıcılarına karşı ileri sürülebilecek tıbbi kayıtların gizliliği hakkını, kişisel tıbbi kayıtlara giriş hakkını, neden ve nasıl bir tıbbi muameleye uğrayacağımızı bilme ve belli bir tedaviyi reddetme hakkını ve nihayet tedavi işlemi başlamadan önce onay verme hakkını içermektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Üzeltürk, a.g.e., s. 103 vd.

[743] Ali Rıza Okur, **Sağlık Hakkı ve Sağlık Sigortaları**, Yayınlanmamış Profesörlük Tezi, İstanbul, 1992, s. 1; Hüseyin Melih Çakır, **Sağlık Hizmetlerinin Özel Hukuk Kişileri Tarafından Yürütülmesi**, On İki Levha Yayıncılık, 1.Baskı, İstanbul, 2015, s. 11; Bulut, **Sosyal Haklar**, s. 202.

sağlıklarının korunması, hastalandıklarında iyileşmeleri, tıbbi bakım görebilmeleri ve tedavi edilebilmeleri için Devletin sağladığı her türlü imkândan yararlanma hakkıdır"[744]. Sağlık hakkı yalnızca sağlıklı olmak anlamına gelmemekte; ayrıca insanın hastalık ve sakatlığın bulunmayışı, bedence, ruhça ve sosyal[745] yönden tam bir iyi olma hali anlamına da gelmektedir[746].

Yaşamın ayrılmaz bir parçası olan sağlık hakkı hem anayasal düzeyde hem de uluslararası insan hakları belgelerinde düzenlenmiş bir insan hakkıdır[747]. Gerçekten bir insan sağlıklı ve dengeli bir çevrede yaşamak için gerekli şeylerden yoksun bulunuyorsa, diğer haklardan, hatta bu hakların en önemlisi sayılan yaşam hakkından tam manasıyla yararlanamaz[748]. Dolayısıyla sağlık hakkı, sosyal güvenlik hakkının hayata geçirilmesi ve onu tamamlaması bakımından çok önemli bir haktır. Başka bir açıdan hastalık sigortası ile esasen devlet tarafından parasız veya az bir bedel karşılığında sağlanan genel sağlık hizmetlerinin birleştirilmesine "Milli Sağlık Servisi (National Health

[744] AYMK, 03.10.2013 tarih, E.2012/103- K.2013/105. http://www.kazanci.com/kho2/ibb/files/dsp.php?fn=amk2012-103.htm (15.09.2019). Sosyal güvenlik hakkı ile sağlık hakkının birlikte önemli ilkeler içeren yakın tarihli bir HGK için bkz. YHGK, E. 2015/10-3898, K. 2019/693 K.T. 18.6.2019, http://www.kazanci.com/kho2/ibb/files/dsp.php?fn=hgk-2015-10-3898.htm 15.04.2020.

[745] ESKHS'nin 12. maddesinde yer alan sağlık tanımının fiziksel ve (zihinsel) ruhsal iyi olma halini içermesine karşılık sosyal iyi olma halini içermediği ve bu anlamda sağlık hakkına yaklaşımlarının farklı olduğu konusunda bkz. Dilşad Çiğdem Sever, "Sağlık Hakkının Tanımlanması ve Mahkemelerce Kullanılması", **Sağlık ve Tıp Hukukunda Sorumluluk ve İnsan Hakları**, Ed. Özge Yücel ve Gürkan Sert, Seçkin Yayıncılık, İstanbul, 2018, s. 73 dn. 1; aynı yazar, "Yargı Kararlarında Sağlık Hizmetlerinden Yararlanma Hakkı", **Sosyal Adalet İçin İnsan Hakları: Sosyal Haklar**, Ed. Kıvılcım Akkoyunlu Ertan vd. TODAİE, Ankara, 2014, s. 472 dn. 4

[746] Enver Bozkurt, "İnsan Hakkı Olarak Sağlık Hakkı", **Sağlık Hukuku Kurultayı**, Kasım 2007, Ankara Barosu Yayınları, Ankara, 2008, s. 14; Bulut, **Sosyal Haklar**, s. 202-203; Gülmez, **Sosyal Güvenliğin Sefaleti**, s. 162; Dünya Sağlık Örgütü Anayasası, http://www.tiphukuku.org.tr/icerik.php?gid=169&cat=29 15.09.2019.

[747] 1982 Anayasası'nın 56. maddesinde sağlık hakkı "Sağlık Hizmetleri ve Çevrenin Korunması" başlığı altında düzenlenmiştir. Bu maddeye göre: ""Herkes, sağlıklı ve dengeli bir çevrede yaşama hakkına sahiptir.

Çevreyi geliştirmek, çevre sağlığını korumak ve çevre kirlenmesini önlemek Devletin ve vatandaşların ödevidir.

Devlet, herkesin hayatını, beden ve ruh sağlığı içinde sürdürmesini sağlamak; insan ve madde gücünde tasarruf ve verimi artırarak, işbirliğini gerçekleştirmek amacıyla sağlık kuruluşlarını tek elden planlayıp hizmet vermesini düzenler. Devlet, bu görevini kamu ve özel kesimlerdeki sağlık ve sosyal kurumlarından yararlanarak, onları denetleyerek yerine getirir…" Bahsi geçen sağlık hizmetleri, sosyal kamu hizmeti olarak Devletin görevleri arasında sayılmış ve bu faaliyet artık, Anayasa hükmü gereği kamu hizmeti olarak değerlendirilmektedir. Bkz. Çakır, a.g.e., s. 84. Sağlık hakkı İHEB 25. maddesinin 1. paragrafı, ESKHS'nin 12. maddesinin 1. paragrafı, 1965 tarihli Her Türlü Irk Ayrımcılığının Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Uluslararası Sözleşmesi'nin 11.1 (f) ve 12. maddelerinde ve 1989 tarihli ÇHS'nin 24. maddesinde tanınmaktadır. Bölgesel insan hakları düzenlemeleri de sağlık hakkını tanımaktadır. Örneğin 1996 yılında gözden geçirilen 1961 tarihli ASŞ 11. madde, 1981 tarihli Afrika İHŞ 16. madde ve Ame İHS'nin Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Alanındaki Ek Protokolü 10. maddesinde sağlık hakkı tanınmaktadır. Bulut, **Sosyal Haklar**, s. 203. Bu konuda ayrıntılı bir çalışma için bkz. Adil Şahin, "Ulusal Üstü İnsan Hakları Hukukunda Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Bağlamında Sağlık Hakkının Kapsamı Üzerine Bir İnceleme", **AÜHFD**, 59(4), 2010, s. 738, dn. 104.

[748] Okur, **Sağlık Hakkı ve Sağlık Sigortaları**, s.11, Bulut, **Sosyal Haklar**, s. 204; Çakır, a.g.e., s. 110. Anayasa Mahkemesi 2010 yılında vermiş olduğu kararda sosyal güvenlik ve sağlık hakkı ile ilgili 15.12.2006 tarih ve E.2006/111, K.2006/112 sayılı kararına atıfta bulunarak şöyle demiştir: "Sosyal güvenlik, bireylerin istek ve iradeleri dışında oluşan sosyal risklerin kendilerinin ve geçindirmekle yükümlü oldukları kişilerin üzerindeki gelir azaltıcı ve harcama artırıcı etkilerini en aza indirmek, ayrıca **sağlıklı ve asgari hayat standardını güvence altına alabilmektir**. Bu güvencenin gerçekleştirilebilmesi için sosyal güvenlik kurumları oluşturularak, kişilerin yaşlılık, hastalık, malullük, kaza ve ölüm gibi sosyal risklere karşı asgari yaşam düzeylerinin korunması amaçlanmaktadır." İlgili Anayasa Mahkemesi kararı için bkz. AYMK, 16.7.2010 tarih, E.2010/29, K.2010/90, http://kararlaryeni.anayasa.gov.tr/Karar/Content/24a817ed-d01b-4939-af75 66505ec58a46?excludeGerekce=False&wordsOnly=False 05.09.2019.

Service/NHS)" denir. Milli Sağlık Servisi, sosyal güvenlik hakkına son ilave edilen prensip olarak herkese bütün tıbbi yardımların parasız/karşılıksız sağlanmasını hedefleyen önemli bir kurumdur[749].

Sosyal güvenlik hakkının insan onuruna yaraşır en az yaşam düzeyi sağlamaya çalışmak olduğunu tanım ve amaçlarında pek çok kez tekrar ettik. Zira, insan onuruna yaraşır bir yaşam sürmek ve hayatını en iyi şekilde devam ettirip öylece sona erdirmek insanın en temel amaçlarındandır. İşte bu amacı gerçekleştiren en önemli araçlardan biri de sağlık hakkıdır. Toplumun bir parçası olan birey, ancak bu hak sayesinde insan onuruna uygun bir yaşam sürebilir. Sağlık hakkı da sosyal güvenlik hakkında belirttiğimiz üzere özellikle toplumda statü itibarıyla güçsüz ve zayıf konumda bulunan kesimler ile yoksullar için önemli bir değer ve anlam taşımaktadır. Şöyle ki, bu hak sayesinde bireyler sağlık sigortasına kavuşmak suretiyle tıbbi yardımdan yararlanamama riskinden kurtulmaktadırlar. Ayrıca bu hak sayesinde toplumun güçsüz, zayıf ve yoksul kesimleri fiziksel ve ruhsal sağlıklarını korurken toplumun dışına itilme duygusundan arınmakta ve toplumsal yaşama katılma olanaklarını arttırmaktadırlar[750].

Sağlık hakkının gerçekleşmesi konusunda devlete düşen görevler iki bağlamda ele alınabilir. Birincisi, sağlıklı yaşam koşullarının sağlanması ve bu bağlamda bireylerin sağlıklarını kaybetmemeleri için gereken önlemlerin alınmasıdır. İkincisi ise, hastalık halinde her türlü sağlık hizmetinin verilmesi ve tıbbi bakım hizmetlerinin sağlanması için gerekli şartların oluşturulmasıdır[751]. Aynı şekilde ESKHK'ye göre;

> sosyal güvenlik hakkı, ayrımcılığa tabi tutulmaksızın, a) hastalık, engellilik, doğum, iş kazası, işsizlik, ileri yaş ya da bir aile üyesinin ölümü, b) karşılanması mümkün olmayan sağlık bakımı, c) özellikle çocuklar ve başkasına muhtaç yetişkin kişiler için olmak üzere, yetersiz aile desteğine karşı güvence altına almak için nakdi ya da ayni olarak sosyal yardımlara erişme ve bu yardımlardan yararlanmayı sürdürme hakkını içerir[752].

Sağlık hakkı da sosyal güvenlik hakkında olduğu gibi pek çok hakla bağlantılı bir insan hakkıdır. Hatta bu iki hak arasında ESKHK'nin yukarıda belirttiği üzere sağlık hakkı, özellikle sağlık bakımına erişim hakkı bağlamında, geniş anlamda sosyal güvenlik hakkı arasında sıkı bir ilişki

---

[749] Birkan, a.g.e., s. 38. Türkiye'de eskiden sosyal güvenlik ile ilgili bakanlığın adının Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı olduğunu yeri gelmişken hatırlatalım.

[750] Bulut, **Sosyal Haklar**, s. 204-205.

[751] Bulut, **Sosyal Haklar**, s. 209.

[752] General Comment No. 19, The Right to Social Security (art. 9), CESCR, E/C.12/GC/19, 04/02/2008, par. 2. Komite'ye göre sağlık hizmetinin, herhangi bir devletin başarmayı amaçladığı sosyal güvenliğin ilk aşaması olduğu Genel Yorum No.19'da açıkça vurgulanmıştır. Politika veya programın uygulanması için gerekli başlıca kriterler; kullanılabilirlik, erişilebilirlik, kabul edilebilirlik ve uyarlanabilirliktir. Genel Yorum No.14 için uyarlanabilirlik kriteri haricinde diğerlerinin bulunduğu konusunda bkz. Shamiso Zinzombe, "Harnessing the Human Rights Reasnonableness Principle for Access to Medicine", **Groningen Journal of International Law**, 3(2), 2015, s. 7.

bulunmaktadır[753]. Komite'ye göre sosyal güvenlik sisteminin olmazsa olmaz bir şekilde ve öncelikle kapsamında yer alması gereken sosyal güvenlik dalı sağlık bakım hizmetleridir. Dolayısıyla taraf Devletler, sağlık sisteminin özel sektör veya kamu-özel sektörü tarafından yürütülmesine bakılmaksızın, herkesin sağlık hizmetlerine yeterli erişimini sağlayacak sağlık sistemlerini güvence altına alma yükümlülüğü altındadırlar[754].

Sağlık hizmetleri ve bunun araçlarının belirli bir ücret veya bedel karşılığında sunulduğu ülkelerde, toplumun bu bedeli karşılayamayacak kesimleri bakımından sağlık hakkı ve sosyal güvenlik hakkının birbirlerinden ayrılması mümkün değildir. Sağlık ile sosyal güvenlik sistemindeki emeklilik programlarının birbiriyle bağlantılı olduğu da su götürmez bir gerçektir. Bu düşüncemizi kuvvetlendiren başka bir dayanak ise hem 1982 Anayasa'nın ilgili hükümleri hem de bu konuyla ilgili verilen mahkeme kararlarıdır. Şöyle ki, sağlık hakkının anayasal düzeyde tanınması, sağlık hizmetlerinin anayasal kamu hizmeti şeklinde düzenlenmesi sonucunu doğurmuştur[755]. Ayrıca idareye anayasal normlarla hem sağlık hizmeti sunma ve özel şahıslar tarafından sunulan sağlık hizmetlerini denetleme, hem de sosyal güvenlik sistemi oluşturma konusunda yükümlülükler verilmiştir. Zira anayasal kamu hizmetlerinin başında gelen sağlık hizmetinin maliyetinin fazlalığı karşısında sağlık hakkı sosyal güvenlik hakkı olmadan tek başına yürütülemez[756]. Bu cümleden

---

[753] Ertan, **Sağlık Hakkı**, s. 159. Ertan'a göre, bu iki hak arasındaki ilişkinin kuvvetli olmasından dolayı, bazı yazarların sağlık hakkı ile sosyal güvenlik hakkını birbirine karıştırdığı belirtilerek eleştirilmektedir. İlgili yazar için bkz. Carlo V. DiFlorio, "Assessing Universal Access to Health Care: An Analysis of Legal Principle and Economic Feasibility", **Dickinson Journal of International Law**, 11(1), 1992, s. 139-161. https://elibrary.law.psu.edu/psilr/vol11/iss1/5/ 28.08.2019. Esasen böyle bir değerlendirme, kanaatimizce sağlık hakkının geniş anlamda sosyal güvenlik hakkı içinde kabul edilmesinden kaynaklanmaktadır. Buna dayanak olarak sosyal güvenlik hakkının uluslararası dayanaklarından biri ve UÇÖ'nün Anayasal belgesine dahil olan Filadelfiya Bildirgesi'nde ve İHEB madde 25/1'de sosyal güvenlik hakkı ile sağlık hakkının aynı madde içinde (ve devamı maddelerinde) düzenlenmiş olması gösterilebilir. Filadelfiya Bildirgesi'nin Üçüncü Bölümü (f) bendinin İngilizce orijinal metninde sosyal güvenlik ve sağlık hakkı (eksiksiz tıbbi bakım), "*the extension of **social security** measures to provide a basic income to all in need of such protection and **comprehensive medical care**"*şeklinde geçerken Fransızca orijinal metninde ise şöyle geçmektedir: *"l'extension des mesures de **sécurité sociale** en vue d'assurer un revenu de base à tous ceux qui ont besoin d'une telle protection ainsi que de **soins médicaux complets**"*(vurgu eklenmiştir). https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---dgreports/---dcomm/documents/normative instrument/wcms_698995.pdf 28.08.2019. İHEB madde 25/1'de ise sosyal güvenlik hakkı ile sağlık hakkı İngilizce metninde şöyle geçmektedir: *"Everyone **has the right to a standard of living adequate for the health** and well-being of himself and of his family, including food, clothing, housing and medical care and necessary social services, and **the right to security** in the event of unemployment, sickness, disability, widowhood, old age or other lack of livelihood in circumstances beyond his control."* (vurgu eklenmiştir)

[754] Genel Yorum No. 19, par. 13; Ertan, **Sağlık Hakkı**, s. 131. Sağlık hakkının sosyal güvenlik hakkı içinde değerlendirilmesinde hem tarihsel olguların hem de hukuki düzenlemelerin etkili olduğunu söyleyebiliriz. Zira, Almanya'da ilk sosyal sigorta sistemi içerisinde yürürlüğe konulan 1883 tarihli hastalık sigortasının olması tesadüfi değildir. Gerçekten tıp bilimindeki tedavi yöntemlerinin gelişmesi ve tedavi olanaklarının artması ile birlikte sağlık yardımları, devletlerin milli gelirlerinin büyük bir payını oluşturduğundan geniş anlamda sosyal güvenlik hakkı içinde değerlendirilmektedir.

[755] Halit Yılmaz, **Sağlık Hizmetlerinden Yararlanmanın Kısıtlanması ve Kısıtlamanın Yargısal Denetimi**, 1. Baskı, Seçkin Yayıncılık, Nisan 2011, İstanbul, s. 60-68; Sever, "Sağlık Hakkının Tanımlanması", s. 92-93.

[756] Sever, "Sağlık Hakkının Tanımlanması", s. 93. Sosyal güvenlik hakkı içerisinde idarenin kamu hizmetlerinden sayılan hastalık, doğum, iş kazası, iş göremezlik, ölüm gibi sosyal risklere karşı toplumu koruma görevi olduğunu belirtmekte fayda vardır.

olarak yüksek maliyetli olan sağlık hizmetleri mevzu bahis olduğu zaman sağlık hakkının gerçekleştirilmesinin sosyal güvenlik hakkı ile birlikte düşünülmesi kaçınılmazdır.

ESKHK, sosyal güvenlik hakkına ilişkin belirlemiş olduğu öz/çekirdek/temel yükümlülüklerle de sağlık hakkının korunması arasında bir bağ kurmaktadır. Buna göre Devletlerin "tüm bireyler ve aileler için en azından temel tıbbi bakımı alabilmelerini sağlayacak asgari temel bir yardım düzeyi sağlayan bir sosyal güvenlik sistemine erişimi" temin etmeleri gerekmektedir. Komite bahsi geçen temel tıbbi bakım (sağlık hizmetleri) kavramı ile "sağlık tesis, hizmet ve olanaklarına ayrımcılığa maruz kalmadan erişimi, temel ilaçların sağlanmasını, doğum öncesi ve sonrası üreme, anne ve çocuk sağlığı bakımına erişimi ve toplumda görülen başlıca bulaşıcı hastalıklara karşı bağışıklık kazandırılmasını" içerir[757]. Devlete yüklenen bu yükümlülüklerin nedeni, hiç kuşkusuz, vatandaşları mümkün olan en yüksek sağlık standardına ulaştırmaktır. Çünkü devletler, sağlık hakkıyla ilgili görevlerini mevcut kaynaklarını göz önünde bulundurarak yerine getirmek durumundadırlar[758]. Komite'nin de vurguladığı üzere öz/çekirdek/temel yükümlülüklerin yerine getirilmemesi ESKHS'nin ihlali sayılacağından; sağlık hakkının özünün/çekirdeğinin/temelinin gerçekleştirilmesini sağlayacak sosyal güvenliğin sağlanmaması da aynı şekilde Sözleşmenin ihlaline sebep olacaktır[759].

Sağlık hakkı ile sosyal güvenlik hakkının aralarında sıkı bir bağ olduğunu açıklamalarımızda vurguladık. Özellikle Filadelfiya Bildirgesi yoksulluk ve yoksunluğu azaltma ve sosyal eşitsizlikleri ortadan kaldırmanın en önemli araçlarından biri olarak görülen sosyal güvenlik hakkını, asgari gelire ve temel sağlık bakımlarına erişmeyi kapsayan tam ve evrensel koruma anlayışıyla düzenlemiştir[760]. Bu düzenlemeye göre, gereksinmesi/ihtiyacı olan herkese temel gelir ve gereksinmeye bağlı olmaksızın da eksiksiz tıbbi bakım (sağlık hizmetleri) sağlama ilkelerinin, Filadelfiya Bildirgesi'nin gerek yoksulluk ve yoksunluğa karşı mücadele ilkeleri, gerekse öznesi "tüm insanlar" olan ve kişinin maddi ve manevi bütünlüğünün korunması, geliştirilmesi hakkı ve sağlık hakkı ile birlikte okunması/değerlendirilmesi gerekmektedir[761].

Sosyal hakların önemli bir kısmı hak olarak ileri sürülmek bakımından sorunludur. Zira bu tür hakların gerçekleşmesi toplumun ve dolayısıyla devletin mali olanakları çerçevesinde mümkündür. O halde bir anayasada herkesin sağlık hakkının olduğu düzenlense de, bu hakka yönelik hizmetleri

---

[757] Genel Yorum No. 19, par. 59/a ve dn.35. Ertan, **Sağlık Hakkı**, s. 131. Komite'nin Genel Yorumunda geçen temel tıbbi bakımın içerdiği kapsam Filadelfiya Bildirgesiyle de uyumludur.

[758] Genel Yorum No. 14, par. 9.

[759] Ertan, **Sağlık Hakkı**, s. 131.

[760] Kulke ve Guilbault, "La recommadation" s. 100; Gülmez, **Sosyal Güvenliğin Sefaleti**, s. 100.

[761] Gülmez, **Sosyal Güvenliğin Sefaleti**, s. 101. Nitelikli sağlık hizmeti alma hakkının Türk Anayasasındaki temeli de, yaşam hakkı ile kişinin maddi ve manevi bütünlüğünün korunması ve geliştirilmesi hakkı ile birlikte değerlendirilmektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Kanadoğlu, a.g.m., s. 12.

kurmak ve işletmek için yeterli kaynak yoksa, bu hizmetlere dönük bir hakkın özellikle yargı mercileri önünde devlete karşı ileri sürülmesi önemli bir sorun teşkil eder. Çünkü yargı kararlarının olmayan bir kaynağı ortaya çıkarma gücü yoktur[762].

1982 Türk Anayasası'na bakıldığında sosyal güvenlik hakkı ile sağlık, yaşam ve kişinin maddi ve manevi varlığını koruma ve geliştirme hakları arasında sıkı bir bağ olduğu göze çarpmaktadır. Anayasa Mahkemesi bu yönde 1991 yılında verdiği kararda 506 sayılı Sosyal Sigortalar Kanunu'nun 34. maddesinde[763] yer alan "İş kazası ve meslek hastalığı sigortası kapsamı dışında kalan hastalıklarda sağlık yardımının süresini 18 ayla sınırlayan" hükmünü kişinin yaşama ve maddi ve manevi varlığını koruma hakkını zedeleyecek veya ortadan kaldıracak nitelikte bulduğu için iptal etmiştir. Anayasa Mahkemesi'ne göre;

> Kişinin yaşama hakkı, maddi ve manevi varlığını koruma hakkı, birbiriyle sıkı bağlantıları olan, devredilemez, vazgeçilemez temel haklardandır. Bu haklara karşı olan her türlü engelin kaldırılması da devlete ödev olarak verilmiştir. Güçsüzleri güçlülere karşı koruyacak olan devlet gerçek eşitliği sağlayacak, toplumsal dengeyi koruyacak, böylece gerçek hukuk devleti niteliğine ulaşacaktır. Hukuk devletinin amaç edindiği yaşama hakkının korunması, sosyal güvenliğin sağlanmasıyla gerçekleşecektir. Sosyal güvenliği sağlayacak olan kuruluşların yasal düzenlemeleri "yaşam hakkı ile maddi ve manevi varlığı koruma haklarını" zedeleyecek veya ortadan kaldıracak hükümler içermemesi gerekir[764].

Kararda dikkati çeken en önemli noktalar, Anayasa'nın 60. maddesinde yer alan "sosyal güvenlik hakkı"nın temel bir insanlık hakkı şeklinde anlaşılarak, yine Anayasa'nın 17. maddesinde düzenlenen ve kişi haklarından olan "yaşam hakkı" ile sıkı bir bağının kabul edilmesi ve bu nedenle de, sosyal hakları "ekonomik istikrarın korunması" ve "devletin mali kaynaklarının yeterliliği" ölçütleriyle sınırlayan Anayasa'nın 65. maddesinin itiraz konusu hükme uygulanamayacağının belirtilmesi olarak ifade edilebilir[765]. Öğretide, 34. madde eleştirilmiş ve sağlık yardımlarının bir süre ile sınırlandırılması, insan sağlığının korunması açısından isabetli bir çözüm olarak değerlendirilmemiştir[766]. Doktrinde bir diğeri görüş ise, 34. maddenin (I) fıkrasının sağlık yardımları süresi konusunda ana kuralı koyduğunu ve bu kurala göre sağlık yardımları, sigortalının iyileşmesine kadar sürmesinin çok mantıklı ve insani bir durum olduğunu ancak 2. ve 3. fıkralarla getirilen hükümler ile ana kuralı zayıflatan aykırı hükümler getirdiğini belirtmiş ve devamında pek çok ülkede

---

[762] Yılmaz, **Sağlık Hizmetleri**, s. 42.

[763] 506 sayılı SSK madde 34: Hastalık hallerinde yapılacak sağlık yardımları sigortalının iyileşmesine kadar sürer. Ancak, bu yardımlar sigortalının Kurumca tedavi altına aldığı tarihten başlayarak altı ayı geçemez. Şu kadar ki, tedaviye devam edilirse malullük halinin önlenebileceği veya önemli oranda azaltılabileceği , Kurum sağlık tesisleri sağlık kurulu raporları ile anlaşılırsa, bu süre 18 aya kadar uzatılır…"

[764] AYMK, E.1990/27, K.1991/2, KT. 17.01.1991, http://kararlaryeni.anayasa.gov.tr/Karar/Content/7eb482c4-9f93-413c-982b-0c04cb208d8d?excludeGerekce=False&wordsOnly=False 01.09.2019. Mahkeme sınırlama karşısında öğretideki görüşleri dikkate alarak değerlendirmiştir. Yaşam hakkına yapılan müdahaleler karşısında kişinin maddi ve manevi varlığına koruma ve geliştirme hakkı ile ilgili detaylı inceleme için bkz. Gümüş, **Geliştirme Hakkı**,, s. 74-76.

[765] Ali Güzel ve Ali Rıza Okur, **Sosyal Güvenlik Hukuku**, 10. Bası, Beta Yayıncılık, İstanbul, 2004, s. 297.

[766] Ali Güzel ve Ali Rıza Okur, **Sosyal Güvenlik Hukuku**, 2. Bası, Beta Yayıncılık, İstanbul, 1990, s. 239-240.

ve uluslararası anlaşmalarda sağlık yardımlarına süre konulmuş olmasının bu sürelerin asgari süreleri belirlemek olduğu ve sürenin uzatılması yoluyla olabildiğince hastalığın ortadan kaldırılmasının maddenin amacını meydana getirdiği haklı bir şekilde ifade edilmiştir[767].

Mukayeseli hukuka[768] baktığımız zaman sağlık hakkı ile sosyal güvenlik hakkı ilişkisi mahkeme kararlarına şöyle yansımaktadır. Hindistan'da yaşam hakkı temel bir sağlık hakkını içerecek şekilde düzenlenirken, Nepal ve Pakistan'da mahkemeler sağlık hakkına ilişkin hukuksal düzenlemelerini dikkate alarak temiz su hakkının kamu sağlığının ayrılmaz bir unsuru olduğuna karar vermiştir. Brezilya Yüksek Mahkemesi, sağlık hakkının yaşam hakkının ayrılmaz/ vazgeçilmez bir parçası olduğuna karar vermiş, bu hak çerçevesinde hastalıklardan dolayı bakıma muhtaç bireylerin sosyal güvenlik haklarından yararlandırılması gerektiğine hükmetmiştir[769]. Kolombiya Anayasa Mahkemesi de benzer bir şekilde sağlık hakkının her birey için uygulanabilir olduğuna karar vermiş ve özellikle çocukların sağlık hakkı konusunda aktif rol almıştır[770].

Brezilya'da sağlık hakkı ihlallerinin ülkedeki sağlık eşitliğinde bozulmaya neden olduğu ileri sürülmüştür. Brezilya Anayasası 196. maddesindeki hükme göre "Herkesin sağlık hakkı bağlamında hastalık ve diğer hastalıkların riskini azaltmaya yönelik tüm faaliyetlere evrensel ve eşit erişimin sağlanması, korunması ve iyileştirme hizmetlerini sosyal ekonomik politikalar ile garanti altına alınması devletin sorumluluğundadır". Bu hak mahkemeler tarafından "kişinin sağlık ihtiyaçlarının, maliyetlerden bağımsız olarak en ileri muamele ile tatmin edilmesine ilişkin bireysel bir hak" olarak yorumlanmıştır. Bu yaklaşım neticesinde Brezilya'nın sınırlı kaynakları üzerindeki tahribatından

---

[767] Teoman Ozanoğlu vd., **Açıklamalı-İçtihatlı Sosyal Sigorta Mevzuatı Cilt: I**, Ankara 1974, s. 756. Aynı yazarlar bu konuda Kurumun olanakları göz önünde tutulmak suretiyle gerekli zamana eşit veya yaklaşık hale getirilmesinin en ideali olduğunu; Kurumun ekonomik gücü ve olanakları bugünkü düzeye karşılık geliyorsa, bu durum anlayışla karşılanması gerektiğini ve Kurumun olanaklarının giderek artması, sosyal güvenliği sağlamanın Devletin anayasal görevleri arasında bulunması, devletin sosyal güvenlik kuruluşlarının finansman ve hizmetlerine katkıda bulunması durumları dikkate alınmak suretiyle süre kayıtlamalarının gereksiz olduğunu ve kaldırılması gerektiğini belirtmişlerdir.

[768] Azarken, a.g.e., s. 97. Sağlık hakkına ilişkin yargılamalar çoğu devletlerin yargı alanında tartışmalı bir konudur. Devletlerin büyük çoğunluğu sağlık hakkına anayasalarında yer vermesine rağmen, çok az sayıda devlet uluslararası hukukta sağlık hakkının düzenlenmesini kabul etmiştir. Ayrıca bireylerin sağlığını ilgilendiren davaların çoğu, yaşam hakkı, insanlık dışı muameleye karşı korunma ve fiziksel bütünlük hakkı gibi kişisel ve siyasi haklara dayanır.

[769] Flavia Piovesan, "Impact and Challanges of Social Rights in the Courts", ed. Malcolm Langford, **Social Rights Jurisprudence: Emerging Trends in International and Comparative Law**, Cambridge University Press, 2008, s. 185. Venezuela Anayasası'nın 86. maddesinde düzenlenen sosyal güvenlik hakkının, devletin sisteme katkı sunmasından bağımsız bir şekilde tüm ülke nüfusuna koruma sağlayan bir sosyal güvenlik sistemi oluşturma ve sürdürme yükümlülüğü içerdiği belirtilmiştir. Yaşam hakkının bir parçası olarak kabul edilen sağlık hakkı ise Anayasa'nın 83 ila 85. maddeleri arasında düzenlenmiş ve sağlık hakkının devletin halk sağlığı sistemi aracılığıyla sağlık hizmetlerine evrensel erişim sağlama yükümlülüğünü içerdiği belirtilmiştir. Bkz. Enrique Gonzalez, "Venezuela: A Distinct Path Towards Social Justice", ed. Malcolm Langford, **Social Rights Jurisprudence: Emerging Trends in International and Comparative Law**, Cambridge University Press, 2008, s. 193.

[770] Örneğin, Kolombiya Anayasa Mahkemesi, kurumlara çocuklar için ücretsiz aşılama programı sunma zorunluluğu getirilmesi, sağır olan on yaşındaki bir çocuğa kulak nakledilmesinin özel sağlık kuruluşlarında yapılabilmesi, tedavisi Kolombiya'da mümkün olmaması halinde yurtdışı tedavi masraflarının sosyal güvenlik sistemi tarafından karşılanması yönünde kararlar vermiştir. Bkz. Magdalena Sepulveda, "Colombia: The Constitutional Court's Role in Addressing Social Injustice", Ed. Malcolm Langford, **Social Rights Jurisprudence: Emerging Trends in International and Comparative Law**, Cambridge University Press, 2008, s. 152-155.

dolayı hem sistemin sürdürülemez olmasına hem de mahkemelere erişimi olan kişilere sağlık hakkının yararlarını suiistimal etmesine yol açmaktadır[771].

Sağlık hakkını diğer haklarla ilişkisi karşılaştırıldığı zaman sağlık hakkının sosyal haklar kategorisinde kendine yer bulması ve çoğu kez de devlete sorumluluk yükleyen bir pozitif statü hakkı niteliğinde olduğu göz önünde tutulmalıdır. Başka bir tabirle, sosyal hakların niteliği aslında sağlık hakkının gerçekleştirilmesi ve sınırları konusunda da belirleyici olmaktadır. Zira Anayasada hak kategorileri konusunda ortaya konan ayrım uluslararası hukuk içinde de benzer yönlüdür. Söz konusu ayrım bakımından haklar, hukuki rejim ve ilkeler konusunda bazı farklılıklar barındırmaktadır. BM içerisinde ekonomik, sosyal ve kültürel haklar ile kişisel ve siyasi hakların ayrı sözleşmeler adı altında düzenlenmiştir. Bu durumun en önemli nedeni kişisel ve siyasi haklar konusunda bir fikir birliği sağlanmasının daha kolay olmasıdır. Ancak çoğu kez kapitalist sistemle çatışan ve bazen liberal ekonomiye zıt olan ekonomik ve sosyal haklar konusunda aynı fikir birliğinin olduğunu söylemek güçtür. Bu nedenle sosyal hakların gerçekleş(tiril)mesi daha zordur ve bununla birlikte sosyal eşitlik niteliği ağır basan sosyal hakların kağıda dökülmesi ile gerçeklik arasındaki farkın en bariz olduğu hak sağlık hakkıdır[772].

Sosyal haklar mali kaynak(lar) gerektirirken kişisel haklar da böyle bir durum söz konusu değildir. Sosyal haklar zamanla ve bir program çerçevesinde gerçekleştirilebilir. Sosyal haklar ekseriyetle içeriği genel çerçevede belirlenmiş ve bu manada muğlak kaleme alınmış ve doğrudan dava edilemeyecek haklardır. Bu nedenle de sağlık hakkının bir hak olmasından ziyade ulaşılması istenen hedefler olduğu iddia edilmiştir. Çünkü soyal hakların ortak paydası söz konusu hakların "devletlerin mali kaynakları elverdiği ölçüde sosyal iyinin gerçekleştirilmesi için adımlar atmasını gerektirmeleridir"[773]. Sağlık hakkı doğrudan etkiye sahip midir veya sübjektif (bireysel) haklara neden olur mu? Daha doğrusu insan hakları alanında tartışmalı olan bu konu, bir talebin hak şeklinde nitelendirilebilmesi için söz konusu talebin doğrudan dava edilebilir/icra edilebilir/yürütülebilir olması gerekip gerekmediğini irdelemektedir. Halbuki insan hakları anlatımıyla dava edilebilirlik, medeni hukuk anlamında aynı doğrultuda bulunma zorunluluğu yoktur ve her koşulda doğrudan dava edilebilirlik şeklinde anlaşılmamalıdır. Bir taraftan, insan haklarının kanun koyucuya hakların uygulanması hususunda yol gösterici olma işlevi bulunmakta ve makul muamele biçimindeki ahlaki ihtiyaçların haklı hale gelmesini sağlamaktadır. Diğer taraftan ölçülük ilkesi gereği hakimler çoğu kez sosyal haklar hakkında düzenleme ve uygulamaların makul olup olmadığını değerlendirme

[771] Azarken, a.g.e., s. 99.

[772] Sever, "Sağlık Hakkının Tanımlanması" s. 90-91.

[773] Sever, "Sağlık Hakkının Tanımlanması", s. 91.

yükümlülüğü altında oldukları gibi bu hakların yorumlanma biçimi konusunda mahkemelere önemli roller düşmektedir[774].

2.6.4. Çalışma Hakkı

Herkese, yaşamını sürdürmeye yetecek, insan onurunu koruyacak ve kişiliğini geliştirme imkanı sağlayacak bir ortam oluşturmak sosyal devletin başlıca görevlerindendir. Bunu gerçekleştirecek araçlardan bir diğeri de sosyal devlette çalışma hakkıdır. Çalışma ortamını oluşturma ödevi, Anayasa tarafından devlete verilen düzenleme, örgütleme ve yapma biçimindeki olumlu edim "işsizliği önleme" şeklinde tezahür etmektedir[775]. Çalışma hakkının kısaca tanımını geçecek olursak; "Çalışma hakkı, çalışma gücünde ve isteğinde bulunan herkesin çalışarak kendisine insanlık onuruna yaraşır bir gelir sağlayabilme hakkı"[776] olarak tanımlanabilir. Ancak bu tanıma göre çalışma hakkı, bir işe sahip olmakla sınırlı görülmemelidir. Bu hakkın pek çok boyutu bulunmaktadır. Ancak bu noktada şu gerçeği hatırlatan bir yazarın işaret ettiği gibi, insan özgürlüğünü ve onurunu çalışarak kazanır. Sosyal güvenlik hakkı da insan onuru temelinde çalışma hakkının/özgürlüğünün güvencesidir. Dolayısıyla sosyal güvenlik hakkı kapsamındaki sağlanan katkılar adı ne olursa olsun, hak değil lütuf olarak kabul edilirse, toplumsal sorunların hukuk yoluyla çözümü de imkansızlaşır; çünkü insan onuru lütufla ayakta tutulamaz[777].

Çalışma hakkı Anayasa'nın Temel Haklar ve Ödevler kısmının Üçüncü Bölümünde Sosyal ve Ekonomik ve Ödevler başlığında 49. maddesinde "Çalışma hakkı ve ödevi" başlığı altında düzenlenmiştir. Bu maddeye göre "Çalışma, herkesin hakkı ve ödevidir. Devlet, çalışanların hayat seviyesini yükseltmek, çalışma hayatını geliştirmek için çalışanları ve işsizleri korumak, çalışmayı desteklemek, işsizliği önlemeye elverişli ekonomik bir ortam yaratmak ve çalışma barışını sağlamak için gerekli tedbirleri alır." hükmüyle çalışma hakkını düzenlemiştir. ESKHS'nin 6. maddesinde "Çalışma Hakkı" başlığı altında iki fıkrada düzenlenmiştir. Bu madde aşağıdaki şekildedir:

---

[774] Sever, "Sağlık Hakkının Tanımlanması", s. 92.

[775] Kaboğlu, "Anayasa'da Sosyal Haklar", s. 17. Bu konuda AYM'nin işsizliği önleme yükümlülüğünü sosyal devlet anlayışı ile bağdaştırmaktan kaçındığı kararda: "Devlet, çalışanların yaşam düzeyini yükseltmek, çalışma yaşamını geliştirmek için çalışanları korumak, çalışmayı desteklemekle yükümlüdür…maddenin gerekçesinde 'Çalışmanın hak ve ödev olması, sadece ulusal planda Devletin çalışmak isteyenlere iş temin etmek için gereken tedbirleri alacağını ve çalışanların da ancak çalışmak suretiyle gelir temin edeceklerini ifade etmekle kalmaz; ferdî planda da çalışmanın bir hak ve ödev olarak telâkki edilmesini gerektirir. Çalışmak başlıbaşına ahlaki bir vazifedir…Çalışmanın bir hak olduğu noktasından hareket edilerek, Devletin çalışma imkânlarının, başka deyişle iş alanlarının dengeli gelişmesi için gerekli tedbirleri alması temel ödevleri cümlesindendir.." AYMK, 17.11.1989, E.1989/6, k.1989/42 http://www.kazanci.com/kho2/ibb/giris.html 18.04.2020.

[776] Çalışma hakkı ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Cahit Talas, "Çalışma Hakkı ve Türkiye'deki Durum", **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, 46(1), 1991, ss. 407-421; Fevzi Demir, **Çalışma Hakkı İlkesi (Anayasa ve İş Hukukunda)**, Yayımlanmamış Doçentlik Tezi, İstanbul, 1982; Pir Ali Kaya ve Işın Ulaş Ertuğrul Yılmazer, "Uluslararası İnsan Hakları Hukukunda Çalışma Hakkı", **Sosyal Siyaset Konferansları**, S. 70, 2016, ss. 55-80.

[777] Murat Engin, "Çalışma ve Sosyal Güvenlik Haklarının Karşılıklı İlişkisinde Mali Kaynakların Yeterliliği Sorunu", **Galatasaray Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, 2008/1, s. 233, 236, 248.

> 1. Bu Sözleşmeye Taraf Devletler herkesin çalışma hakkını tanır ve bu hakkı korumak için gerekli tedbirleri alır. Çalışma hakkı, herkesin kendi seçtiği ve girdiği bir işte çalışarak geçimini sağlama imkanına ulaşma hakkım da içerir. 2. Sözleşmeye Taraf Devletlerin çalışma hakkını tam olarak gerçekleştirmek üzere alacağı tedbirler arasında, teknik ve mesleki rehberlik hizmetleri ile öğretim programları yapmak, bireyin temel siyasal ve ekonomik özgürlüklerini koruyan şartlar içinde ekonomik, sosyal ve kültürel gelişme ile tam ve üretken istihdamı sağlamak için gerekli politikaları ve yöntemleri uygulamak da yer alır.

Anayasa ve ESKHS'nin çizdiği kapsam çerçevesinde öğretide çalışma hakkına ilişkin iki boyutlu bir anlam yüklenmektedir. Çalışma hakkının birinci boyutu, bireylerin çalışacak bir işe sahip olması anlamına gelirken, diğer boyutu, herkesin çalışmaya hakkı olması, çalışmanın engellenmemesidir[778]. Sözleşme m.10/2'ye göre, annelerden çalışan kadınların yararlandırılması için seçenekli olmak üzere iki yükümlülük olarak sayılan doğum öncesi ve sonrasında makul bir süreyi kapsayan bu dönemde ücretli izin ya da yeterli sosyal güvenlik tedbirlerini (ödemeler/yardımlar) kapsayan izin, hem sosyal güvenlik hakkının hem de çalışma hakkının bileşenleri arasında yer almaktadır[779].

ESKHK'ye göre:

> Çalışma hakkı, diğer insan haklarının gerçekleştirilmesi için vazgeçilmez bir hak olup insanlık ailesinin bütün üyelerinin doğuştan sahip oldukları insanlık onurunun ayrılmaz bir parçasıdır. Herkes, insanlık onuruna yaraşır bir şekilde yaşayabilmek için çalışabilme hakkına sahiptir. Çalışma hakkı, aynı zamanda, kişilerin kendisi ve ailesinin yaşamını sürdürebilmesine, ve kendisinin seçtiği veya girdiği bir iş ile de toplum içinde tanınması ve gelişimine katkı sağlamaktadır[780].

---

[778] Refik Tiryaki, **Ekonomik Özgürlükler ve Anayasa**, Yetkin Yay., Ankara 2008, s. 154. Kaboğlu'na göre anayasal ilke olarak konan "çalışma hakkı", herkesin çalışma ödevi ve bir işi elde etmeye hakkı olmasıdır. Çalışma hakkında, daha önce ele alınan hak ve özgürlüklerden ayrılan önemli bir özellik, bu hakkın kullanılmasının hak öznesinin dışında oluşan etkenlere bağlı oluşudur. Kişi bu özgürlüğünden ancak iş ve çalışma ortam ve imkanı mevcutsa yararlanabilmektedir. Ayrıca çalışma hakkından bahsedilebilmesi için belli hakların sağlanması gerekir. Bunlar arasında iş güvenliği hakkı, işyerlerinin çalışma ve sağlık koşullarının uygun olmasını isteme hakkı, çalışma sürelerinin uygun ölçülerde tutulmasını isteme hakkı, çalışan çocuk, kadın yada gençlerin özel olarak korunması ile ilgili haklar, adil ücret hakkı, eşit işe eşit ücret hakkı, ücretli izin hakkı, dinlenme hakkı, boş zaman bulabilme hakkı, yaşına/gücüne/cinsiyetine uygun işlerde çalıştırılmayı isteme hakkı ve en son olarak da sosyal güvenlik hakkı sayılmıştır. Kaboğlu**, Özgürlükler Hukuku**, 1994, s. 462 vd., İbrahim Ö. Kaboğlu, "Anayasa'da Sosyal Haklar: Alanı ve Sınırları", **Sosyal Haklar Ulusal Sempozyumu II Bildiriler**, Pamukkale Üniversitesi 4-5-6 Kasım 2010, Petrol-İş Yayını, İstanbul, 2010, s. 46. Benzer görüşte Murat Şen, "İnsan Hakları Bağlamında Çalışma Hakkı", **MÜHFD**, 2(2), 2013, s. 19. Aynı bakış açısı, İHEB'in çalışma hakkını geniş ve kapsamlı bir şekilde özellikle işsizlik durumunda, serbest istihdam seçimini, adil ve uygun çalışma koşullarını, işsizliğe karşı korumayı ve sosyal güvenlik hakkını içine alacak şekilde kişilik hakkından çok ekonomik hak olarak devlete yükümlülükler getiren bir hak olarak anlamasında da yatmaktadır. Kent Källström ve Asbjørn Eide, "Article 23," **The Universal Declaration of Human Rights: A Common Standard of Achievement**, Ed. Gudmundur Alfredsson and Asbjørn Eide, Kluwer Law International, The Hague, 1999, s. 493-494. Ayrıca bkz., Bård-Anders Andreassen, "Article 22." **In The Universal Declaration of Human Rights: A Common Standard of Achievement**, Ed. Gudmundur Alfredsson and Asbjørn Eide, Kluwer Law International, The Hague, 1999, ss. 453-488.

[779] Gülmez, **Sosyal Güvenliğin Sefaleti**, s. 160.

[780] General Comment No.18, The Right to Work (art. 6), CESCR, E/C.12/GC/186 February 2006, par.1. Ayrıca Genel Yorum No. 18'in 25. paragrafında devletin hukuki sorumluluğu olarak çalışma hakkını koruma yükümlülüğü ile sosyal güvenlik ilişkisine vurgu yapılmaktadır. Genel Yorum No. 18'in. Türkçesi için bkz. http://www.ihop.org.tr/wp-content/uploads/2007/12/ESKHKGY18.doc 16.04.2020.

ESKHK'nin de belirttiği üzere[781] çalışma hakkının en önemli yansıması sosyal güvenlik hakkında kendisini göstermektedir. Sosyal güvenlik teriminin merkezinde "çalışma" olgusu yer almaktadır. Çünkü sosyal güvenlik hakkının mevcudiyeti veya ortaya çıkması için çalışma ile elde edilen gelirin olmaması veya gelirin eksilmesi/azalması gerekir[782]. Koray da çalışma hakkının; çalışma öncesi, çalışma yaşamı ve çalışma sonrası olmak üzere en az üç aşamada ortaya çıkan pek çok uygulamayla hayat bulduğunu belirtmektedir. Buna göre, işgücünün sosyal risklere karşı korunması olarak adlandırılan "hem çalışma yaşamı devam ederken karşılaşılan iş kazası, meslek hastalığı gibi risklere karşı sosyal korumanın sağlanması hem de çalışma yaşamı devam etmediği durumlarda belirli bir gelir güvencesi getirilmesinin devletin sorumluluğunda sosyal güvenlik hakkıyla gerçekleştirilebilmesi" olgusu çalışmanın bir hak olarak kabul edilmesi[783] şeklinde ifade edilmiştir. Ünal ise, toplumsal eşitsizliklerin törpülenmesi ve daha bütünleşmiş bir toplum oluşturulması açısından çalışma hakkı ile sosyal güvenlik hakkının birlikteliğinden bahsetmektedir[784]. Başka bir görüş ise çalışma hakkının sosyal güvenlik hakkından yararlanmaya imkan vermesi bakımından araç niteliğinde bir hak olduğunu ifade etmiştir. Bu görüşe göre sosyal güvenlik hakkı, işsizlik, yaşlılık veya sakatlığın bir sonucu olarak kendi geçimini sağlamada yetersiz kalınması durumunda önemli hale gelir. Bu hakkın çalışma hakkıyla ilgisi, bireyin ve ailesinin sağlığı ve refahı için insan onuruna uygun (yeterli) bir yaşam standardı hakkının birincil kaynağı olarak çalışma olgusunun kabul edilmesinde ortaya çıkmaktadır. Çalışma hakkının ana bileşeni çalışma özgürlüğüdür. Bununla birlikte, hayatın gerçekleri, bireyleri kendileri ve aileleri için insan onuruna uygun bir yaşam standardını gerçekleştirmek için çalışmaya zorlamaktadır. Kişiler bu fiili yükümlülüğü yerine getiremeyip işsiz duruma düştükleri takdirde Devlet, bu duruma düşenler için böyle bir yaşam standardını sağlamakla yükümlüdür. Devletin bu yükümlülüğü, işsizlik durumunda sosyal güvenlik hakkı verilen bir kişinin kendisi için daha uygun bir iş bekleme fırsatına sahip olarak seçme özgürlüğüne sahip olacağı ve işgücü piyasasına zorlanamayacağı veya bir anda veya başka türlü arzu etmeyeceği bir işte çalışmaya zorlanamayacağı anlamında çalışma özgürlüğüne hizmet

---

[781] Komite, çalışma hakkı, kişinin adil olmayan şekillerde çalışmaktan yoksun bırakılmama hakkı da dahil olmak üzere, kendi seçtiği veya girdiği bir işte çalışma hakkının temin edilmesinde, taraf Devletlerin yükümlülük sahibi olduğunu kabul etmektedir. Bu tanımlama, insan ve onuruna saygı duyma ilkesinin, iş seçimi bağlamında kişi özgürlüğü ile ifade edildiğinin altını çizmekte; çalışmanın, kişilerin sosyal ve ekonomik hayata dahil edilmesi kadar, kendi gelişimleri açısından da önemli olduğunu vurgulamaktadır. Genel Yorum 18, par.4.

[782] Çalışma hakkını kadınlar açısından değerlendiren yazar, insan hakları hukukunda yerleşmiş olan çalışma olgusunun yıkılması ve dünya kadınları için bunun ne anlama geldiğinin yeniden tanımlanması gerektiğini söyler. Bu iki açıdan önemlidir. Birincisi, sosyal güvenliğin çalışmaya bağlı olarak sağlandığı hallerde çalışan tanımına getirilen yeni boyut sayesinde sosyal sigorta katkılarına daha fazla kadın çalışan dahil olabilecektir. İkinci olarak, vatandaşlık hakkı çerçevesinde ihtiyacı olan herkese sosyal güvenliğin (çalışma ile bağlantılı olmaksızın) temin edilmesini sağlayacaktır. Bkz. Goldblatt, a.g.e., s. 31-32.

[783] Koray, **Sosyal Politika**, s. 160-162.

[784] Ünal, a.g.e., s. 186. Engelliler gibi dezavantajlı gruplar bakımından istihdam talebinin arttırılmasıyla bu bireylerin çalışma hayatına yöneltilmesi en nihayetinde de Devletin sosyal güvenlik harcamalarının azaltılması amaçlanmıştır. Dolayısıyla sosyal güvenlik hakkı ile çalışma hakkının birlikte değerlendirilmesi, bireyi korurken toplumun bütünleşmesi ve daha adil hale gelmesine katkıda bulunacağı gibi Devletin de kamu harcamalarını azaltarak milli ekonomiyi de güçlendirecektir. Ünal, a.g.e., s. 186-187.

etmeyi amaçlamaktadır[785]. Kişinin işsizlik durumunda güvence altına alınması, sosyal güvenlik hakkının bir alt kategorisini oluşturmaktadır[786]. Aynı şekilde ESKHK'nin genel yorumunda da "çalışma hakkı, tüm kişilerin bir işe girme veya iş seçmeye özgürce karar verme hakkını içermektedir; bu, kişilerin hiçbir şekilde bir işi yapmaya veya bir işte çalışmaya zorlanamayacağı anlamına gelmektedir. İlgili hak, bunun dışında, tüm çalışanların adil olmayan şekillerde çalışmaktan yoksun bırakılmama hakkının yanı sıra işe erişimlerini güvence altına alacak bir koruma sistemine erişim hakkını da içermektedir"[787] denmek suretiyle açıkça vurgulanmıştır.

İnsan haklarının hepsinde olduğu gibi çalışma hakkı konusunda da taraf Devletlere üç türde yükümlülük altına girmektedir: Bunlar saygı duyma, koruma ve yerine getirme (gerçekleştirme) yükümlülükleridir. Buna göre:

> Çalışma hakkı taraf Devletlere koruma yükümlülüğü bağlamında, diğer şeylerin yanı sıra, işe ve eğitime eşit erişimi sağlamaya yönelik mevzuatı hazırlama ve diğer tedbirleri almakla ve özelleştirme tedbirlerinin işçilerin haklarını göz ardı etmemesini sağlama görevi yüklemektedir. İşgücü piyasasının esnekliğinin arttırılmasına yönelik özel tedbirlerin istikrarı azalmış istihdama ve işçilerin sosyal güvencelerinin azalmasına yol açmaması gerekmektedir. Taraf Devletlerin çalışma hakkını koruma yükümlülüğü, devlet dışı aktörlerin zorla ya da mecburi çalıştırma uygulamalarının engellenmesini içermektedir[788].

Günümüzde sosyal refah modeli aynı şekilde sosyal refah devletidir; fakat geçmişe göre daha mütevazı hedef, program ve uygulamalar izlemektedir. Tam istihdamdan vazgeçmek ve işsizliğin kabul edilmesi buna en açık örnektir. Bu bakış açısıyla ücretli çalışmanın istihdamda % 75-80 gibi -Türkiye'de % 65- büyük bir paya sahip olduğu dünyamız için çalışma hakkı ve bu hak ile ilgili koşulların ne kadar önemli olduğu tartışmasızdır[789]. UÇÖ, çalışma hayatındaki temel haklar konusunda oluşturulan standartların yapılarında ve bazı konuların raporlama sıklığında farklılıklar olsa bile sosyal güvenlik konusunu zorla çalıştırma ve ayrımcılık konularıyla birlikte düzenli olarak denetlemektedir[790].

---

[785] Güldane Zeynep Kapanoğlu Kılıçkaya, **The Right to Work In International Labor Law And The Case of Turkey**, İhsan Doğramacı Bilkent Üniversitesi Hukuk Bölümü, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ankara, 2017, s. 60.

[786] Bu konuda bkz. Genel Yorum No.18, par. 26. Ayrıca işsizlik sorunu ile ilgili olarak (1948) İş ve İşçi Bulma Servisinin kurulmasıyla ilgili 88 No'lu UÇÖ Sözleşmesi, benzer şekilde, (1919) UÇÖ'nün 2 No'lu İşsizlik Sözleşmesi ve (1988) İstihdamın desteklenmesi ve işsizliğe karşı korumayla ilgili sosyal güvenliğim azami normunu düzenleyen 168 No'lu UÇÖ Sözleşmesi Uluslararası Çalışma Örgütü'nce sosyal güvenlik hakkını da kapsamına alacak şekilde ne kadar önemsediğini göstermektedir.

[787] Genel Yorum No.18, par. 6.

[788] Genel Yorum No.18, par. 22, 25.

[789] Meryem Koray, "Akp Dönemi: Neo-Liberalizm, Neo-Muhafazakârlık, Neo-Popülizm Beşiğinde Sallanan Sosyal Devlet ve Sosyal Poltika", **Himmet, Fıtrat, Piyasa AKP Döneminde Sosyal Politika**, Der. Meryem Koray ve Aziz Çelik, 2. Baskı, İletişim Yay., İstanbul, 2017, s. 25.

[790] Rodgers vd., **Sosyal Adalet Arayışı**, s. 33. Aynı eserin İngilizcesi s. 40.

Türk Sosyal Güvenlik Hukukundaki çalışma hakkı ile bağlantılı düzenlemeler genel olarak değerlendirildiğinde, mevcut düzenlemelerin olması gerekenin aksine çalışmayı teşvik edici değil, adeta engelleyici nitelikte olduğu dile getirilmektedir[791]. AYM'nin önüne gelen itiraz yoluyla iptali istenilen kural, 506 sayılı Sosyal Sigortalar Kanununun (16.10.2007 tarihli ve 5698 sayılı Kanunun 1. maddesiyle yapılan değişiklik öncesi yürürlükte bulunan) 58. maddesinin birinci fıkrasıdır. Kural; "Malulluk aylığı almakta iken sigortalı olarak çalışmaya başlayanların malullük aylıkları, çalışmaya başladıkları tarihten başlayarak kesilir." hükmünü içermektedir. İptali istenen 5510 sayılı Kanunun 27/III fıkrası ise "Malûllük aylığı almakta iken bu Kanuna göre veya yabancı bir ülke mevzuatı kapsamında çalışmaya başlayanların malûllük aylıkları, çalışmaya başladıkları tarihi takip eden ödeme dönemi başında kesilir…" bölümüdür. İlk derece Mahkemesi tarafından Kurum uygulamasının Kanuna uygun olduğu gerekçesiyle davanın reddine karar verilmiştir. Temyiz neticesinde ilgili 21. Hukuk Daire tarafından Anayasa'nın 5., 10/3, 13. 48. 49. ve 61. maddelerine aykırı olduğu kanısına varılmıştır. İlgili Dairece "sosyal güvenlik hakkı sigortalıya bireysel ekonomik güvence sağlamalıdır. Bu bağlamda çalışma hakkı bireye ekonomik güvence sağlayan temel bir hak olup sosyal güvenlik hakkı ile birlikte değerlendirilmelidir. Bireyin ekonomik güvencesini sarsan riskler arasında malullük de bulunmaktadır" gerekçesi ile çalışma hakkı ile sosyal güvenlik hakkı arasındaki sıkı ilişkiye işaret edilmiştir. Anayasaya aykırı olmadığı kabul edilerek iptal istemi oyçokluğuyla reddedilen kuralın karşı oy gerekçesinde;

> Çalışma hakkının sosyalleşme (toplum hayatına intibak) fonksiyonu yanısıra, kişinin maddi ve manevi varlığını koruma ve geliştirme hakkının da bir parçası olduğu açıktır. Çalışma gücünün yaklaşık yüzde 67'sini veya daha fazlasını kaybeden malul kişilerden bazıları her ne kadar durumuna uygun bir işte çalışabilecek ise de, çalışma gücünü haiz diğer bireyler kadar gelir elde etme şansına sahip olamamaktadır. Böyle bir imkana kavuştuklarında dahi, gerek günlük hayatlarını idame ettirmek ve gerekse çalışma performansı için diğer bireylerden çok daha fazla bir efor sarf etmek zorunda kalmaktadırlar. İşte bu nedenle Anayasa sakatların korunması ve topluma intibaklarını sağlama konusunda Devlete yükümlülükler ihdas etmiştir… harp ve vazife malulleri için öngörülen (yaraşır bir hayat seviyesi sağlama) boyutunda olmasa dahi, çalışma yeteneğini büyük ölçüde yitirdikleri için korunmaya muhtaç olan sakatlar bakımından da onların insan onuruna yaraşır ve başkasına muhtaç olmadan hayatlarını sürdürmeleri için Devletin bazı maddi külfetleri üstlenmesi istenilmiştir. Gerçekten, sakat olduğu için çalışamayan veya bu haliyle uygun iş bulamayan kişinin korunması en başta Devletin imkanları ölçüsünde de olsa sağlık, beslenme ve barınma ihtiyaçlarının karşılanmasını gerektirmektedir. Bu anlamda, sakat halde çalışan veya çalıştığı dönemde malul kalan bir kişinin sosyal güvenlik hakları bakımından da korunması gerekmektedir. Dolayısıyla çalışan malul kişiye (Anayasa gerekçesinde sözü edildiği üzere) vergi muafiyeti tanınması gibi, sosyal güvenlik hakları kapsamında erken emeklilik ve benzeri hakların tanınması da Anayasanın 61/2. maddesi hükmünün gereğidir...asgari ücret karşılığı çalışmakta iken yaşlılık aylığı alan bir malulün alacağı aylık, asgari ücretin üçte ikisi kadar olmaktadır. Asgari ücretin asgari geçim düzeyine işaret etmesi ve sosyal güvenlik sisteminden alınan yaşlılık (emeklilik) aylığı miktarlarının da asgari ücret miktarının üzerinde olduğu gözetildiğinde, esasında malullere ödenen aylığın Anayasanın Devlete yüklediği 'koruma yükümlülüğünü' aşan boyutta olmadığı, başka bir deyişle topluma bu boyutu aşan bir yük getirmediği söylenebilir. Buna karşın kuralda olduğu gibi, yaşlılık aylığının çalışmaya devam eden

[791] Ünal, a.g.e., s. 188. Bu konuda 5510 sayılı Kanuna m. 27/III'e göre malullük aylığı alan sigortalıların sosyal güvenlik destek primi ödemek koşuluyla çalışma imkanları ortadan kaldırılmıştır. Halbuki, 5510 sayılı Kanun öncesinde 506 sayılı Kanun kapsamında sigortalıların malullük aylığı alırken çalışmaları yasaklanmış olmasına rağmen kanunla kurulu sosyal güvenlik kurumlarından (T.C. Emekli Sandığı, Bağ-Kur ve geçici m. 20 hükmü kapsamındaki sandıklar) malullük aylığı alanların sosyal güvenlik destek primi ödeyerek çalışmaları mümkün kılınmıştı. (506 sayılı Kanun m.3/II, (C).

> malul kişiye ödenmemesi, diğer bir ifadeyle çalışanın aylığının kesilmesi Devletin her iki yöndeki pozitif yükümlülüğüne aykırılık oluşturmaktadır… Anayasanın 5. maddesi gereği sosyal hukuk devleti ilkesiyle bağdaşmayan sınırlamaları kaldırmakla yükümlü olan Devletin, yaşam kalitesini artırmak amacıyla 506 sayılı Kanun'a tabi bir işte yeniden çalışmaya başlayan malul kişinin aylığını kesmesi, sosyal devlet ilkesiyle de bağdaşmamaktadır[792].

ifadeleriyle çalışma hakkı ile sosyal güvenlik hakkı arasındaki bağlantı kurulmak suretiyle düzenlemenin Anayasaya aykırı olduğu belirtilmiştir.

Bazı sosyal risklerden sosyal güvenlik hakkının içinde değerlendirilen işsizlik riski çalışma hakkı ile doğrudan bağlantılıdır. İşsizlikle mücadelede ülkemizde olduğu gibi Avrupa ülkeleri ve OECD ülkelerinde işsizlere sağlanan güvence, işsizlik sigortası şeklinde işsizlik ödeneği verilmesi yoluyla gerçekleştirilmektedir[793]. Dolayısıyla "işsizliğe karşı koruma hakkı" çalışma hakkının kapsamında değerlendirildiği için sosyal güvenlik hakkı ile bir bağın kurulması normaldir. Bu noktadan hareketle çalışma hakkı kapsamında işsizliğe karşı koruma yükümlülüğünün yerine getirilmemesi, ESKHK standartlarına göre Sözleşmenin ihlali sonucunu doğuracaktır.

2.6.5. Herkese Yeterli Bir Yaşama Standardına Hak ve Sosyal Güvenliğe Erişim Hakkı

Yeterli bir yaşama standardına hak/ right to an adequate standard of living[794] şeklinde bir hakka AİHS çerçevesinde açıkça yer verilmemiştir. Buna karşın ESKHS Madde 11/1[795], İHEB Madde 25/1, KKAOKS Madde 14/2 (h) ve ÇHS Madde 27/1'de hakkın tanımı yapılmaksızın "yeterli bir yaşama standardına hak"tan açıkça söz edilmiştir. ESKHS, geniş anlamda sosyal güvenlik hakkı ile bağlantılı olan üç önemli sosyal hakkı aynı maddede güvence altına almıştır. Bunlardan ilk ikisi,

---

[792] Çoğunluk görüşünü tatmin edici bulmayan Serruh Kaleli'nin Yargıtay 21. Hukuk Dairesi'nin gerekçesinde yer alan "sosyal güvenlik hakkının çağdaş anayasalarda temel hak niteliğinde görüldüğü, hakkın sigortalıya bireysel ekonomik güvence de sağlaması gerektiği ve bu hakka imkan sunan çalışma hakkı ile birlikte değerlendirilmesi zorunluluğu"na ve yeniden çalışılması halinde malullük aylığının kesilmesini eleştiren yazarlara atıfta bulunulan karşı oy yazısında: *"Bugün Demokratik sosyal bir hukuk devleti nitelemesine sahip Anayasası ile, dünyanın en büyük ilk 20 ekonomisi içinde olan Türkiye Cumhuriyeti Devletinin, olağanüstü bir halde bile ülkesinde barındırdığı 3 milyon mülteciye milyarlarca dolar kaynak aktarabilme yeteneği de göz önüne alındığında, varlıkları aktüeryal dengeleri bozduğu söylenemeyecek bir avuç yeniden 506 sayılı yasa kapsamında iş bulmuş, sağlığının en az 2/3'ünü yitirdiği tespitli bireyinin, malullük aylığının yeni bir iş buldu diye kesilmesi Anayasamız yanında insan hakları evrensel bildirgesinin 22. maddesinde yerini bulan 'sosyal güvenlik, bireyin onuru, kişiliğinin geliştirilmesi kaçınılmaz, sosyal ve kültürel hakların tatmin edilmesi esasına dayanır' diyen insan kişiliğini, gelişmesini ve mutluluğunu esas alan temel ilke ve politikalara da ayrıca aykırı düşecektir. Sosyal devlet ilkesi ile bağdaşmayan, engellinin toplum hayatına intibakını önleyici, malul olmanın herkesin çalışma hakkına sahip olduğu hakkına getirilmiş bir sınırlama gibi algılanmasına sebep olan itiraz konusu kural Anayasa'nın 5., 49. ve 61/2 maddelerine aykırılık taşıdığını"* ifade etmek suretiyle çoğunluk görüşüne katılmamıştır. Karar için bkz. AYM, E.2015/105, K.2016/133, K.T. 14.7.2016, RG. 11.10.2016-29854.

[793] Güzel vd., a.g.e., s. 695.

[794] Bu hak konusunda ayrıntılı bilgi için bkz., Asbjørn Eide, "The Right to An Adequate Standart of Living Including the Right to Food", **Economic, Social and Cultural Rights**, A Textbook, (Ed. Asbjørn Eide, Catarina Krause, Allan Rosas), Second Revised Edition Martinus Nijhoff Publishers, London, 2001, s. 133-148.

[795] ESKHS Madde 11/1 normunun İngilizce metni şöyledir: "right of everyone to an adequate standard of living and to the continious improvement of living conditions."

öznesi herkes olan "yeterli bir yaşama standardına sahip olma hakkı"[796] ile "yaşam koşullarını sürekli geliştirme hakkı"dır. İHEB 25/1'de de geçen yeterli bir yaşam standardına sahip olma (insanca yaşama) hakkı, kişinin kendisi ve ailesi ile birlikte "yeterli beslenme", "giyim", "konut", "tıbbi bakım", "gerekli sosyal hizmetler" gibi unsurları kapsamaktadır. Ancak Uluslararası Sözleşmeler ve İHEB'de sayılan bu unsurların yeterli bir yaşam standardına sahip olma hakkının somut bileşenlerini oluşturan örnekler olup tüketici olarak sayıldığı düşünülmemeli; bu unsurların asgari gereklilikler olduğu kabul edilmelidir[797].

Alston'un 2017 ilkbaharında sunmuş olduğu ve ana konusu uluslararası insan hakları hukuku karşısında temel gelire dayalı bir sosyal koruma yaklaşımının getirilmesi olan raporda; uluslararası insan hakları sisteminin temel değerlerinin çok farklı şekillerde tehdit altında kaldığı, insan hakları için büyük tehdit oluşturan ekonomik güvencesizliğe dair giderek artan ilginin çok sayıda topluma yayıldığı, insan hakları savunucularının da bu konuda öneri de bulunmadığı ileri sürülmüştür. Karşılıklı bağımlılığı tartışmasız olan üç sosyal insan hakkı içerisinde çalışma, sosyal güvenlik ve yeterli bir yaşama standardına sahip olma haklarının, insan haklarına ilişkin ilk sırasına yerleştirilmesi gerektiği çağrısında bulunmuştur[798].

Sosyal koruma tabanları (SKT) ile yeterli bir yaşam standardına sahip olma hakkı arasında da dolaylı bir bağ bulunmaktadır. Alston'a göre, SKT konusunda girişimlerin kökenlerini ya da bu kavramın nasıl geliştiğini bilmeyen gözlemciler, SKT'nin daha çekici olan eski (kıdemli) sosyal güvenlik hakkı kavramının yeni bir kılıfla sunulduğu varsayımına kapılma eğilimindedir. Oysa STK kavramı, yeni ve özgün bir kavramdır. Sosyal güvenlik ve yeterli bir yaşama standardına sahip olma haklarına operasyonel değer veren (kazandıran) bir sentez oluşturmaktadır[799]. AİHS çerçevesinde

---

[796] ESKHS'nin 11. Maddesinde düzenlenen yeterli bir yaşam standardı hakkının su hakkının en önemli dayanağı olduğu yönünde bkz. Ayşenur Ocak, **Bir Doğa ve İnsan Hakkı Olarak Su Hakkı**, On İki Levha Yay., İstanbul, Mayıs 2019, s.108. Hatta suyun anayasal bir hüküm olarak düzenlenmesi konusunda Avrupa'da yoğun tartışmalar devam etmekte, Belçika Senatosunda, Belçika Anayasası'nın ekonomik, sosyal ve kültürel haklara ilişkin 23'üncü maddesinde bir değişiklik teklifine göre, *"Herkesin insan onuruna yaraşır bir hayatı idame ettirme hakkının bulunduğunun"* ifade edildiği hükümde bu amaca ulaşmak için *"yeterli kalite ve miktarda su kaynağı hakkı"*nın yanında bir takım haklar sıralanmıştır. Bu haklar şunlardır: (1) Çalışma ve serbestçe meslek seçme hakkı (2) Sağlık, sosyal, tıbbi ve hukuki yardım için sosyal güvenlik hakkı (3) Saygın barınma hakkı (4) Sağlıklı bir çevrenin korunması hakkı (5) Kültürel ve sosyal edim hakkı. Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. Chiara Armeni, **The Right to Water in Belgium**, Geneva, International Environmental Law Centre- International Environment House, 2008, s.6; Tolga Şirin, "Suyun İnsan Hakkı Olarak Değeri", **MÜHF-HAD**, 16(3-4), 2010, s. 124.

[797] Gülay Arslan Öncü, **Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinde Özel Yaşamın Korunması Hakkı**, 1. Bası, Beta Basım A.Ş., İstanbul, 2011, s. 294-295, Gülmez, **Sosyal Güvenliğin Sefaleti**, s. 161; Eide, "Right to Food", s. 133.

[798] Gülmez, **Sosyal Güvenliğin Sefaleti**, s. 544; United Nations General Assembly, Human Rights Council, **Report of the Special Rapporteur on extreme poverty and human rights (Philip Alston)**, A/HRC/35/26, Thirty-fifth session 6-23 June 2017 Agenda item 3 Promotion and protection of all human rights, civil, political, economic, social and cultural rights, including the right to development, Distr.: General 22 March 2017 Original: English, s. 2, 5, 19. (https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G17/073/27/PDF/G1707327.pdf?OpenElement 15.09.2019.

[799] United Nations A/69/297 General Assembly, **the report of the Special Rapporteur on extreme poverty and human rights, Philip Alston**, "Extreme poverty and human rights", A/69/297, Distr.: General 11 August 2014 Original: English s.3 https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N14/501/65/PDF/N1450165.pdf?OpenElement 15.09.2019; Gülmez, **Sosyal Güvenliğin Sefaleti**, s. 545.

açıkça "yeterli bir yaşama standardına hak/right to an adequate[800] standard of living" şeklinde bir hak düzenlenmemiştir. Ancak Uluslararası İnsan Hakları Hukuku'nda İHEB m. 25/1[801], ESKHS m. 11/1[802] KKAOKS m. 14/2(h)[803]ve ÇHS m. 27[804] altında "yeterli bir yaşama standardına hak"tan açıkça söz edilirken bu hakka ilişkin bir tanım yapılmamaktadır. Ancak hakkın geçtiği söz konusu maddelerde hakkın kapsamına giren unsurlara tüketici olarak sayılmaksızın yer verilmiştir[805]. Örneğin, Çocuk Hakları Komitesi:

> yoksunluğun olumsuz sonuçları herkes tarafından bilinmekle birlikte milyonlarca küçük çocuk için en temel yaşam standartlarının sağlanamadığını kaygıyla belirtilmiştir. Göreli yoksulluk içinde büyüme, çocuğun esenliğine, topluma katılımına ve öz saygısına zarar verir, öğrenme ve gelişme fırsatlarını azaltır. Mutlak yoksulluk koşullarında büyüme ise daha da ciddi sonuçlara yol açar. Bu durum, çocuğun yaşamını ve sağlığını tehdit ettiği gibi temel yaşam kalitesine de zarar verir. Taraf Devletler, erken çocukluk dönemindeki yoksulluğu azaltmak ve yoksulluğun çocuklar üzerindeki olumsuz etkilerini gidermek için sistematik stratejiler uygulamalıdırlar. Küçük çocuklara hakları doğrultusunda temel yaşam standardı sağlanması için, çocuklara ve ailelere yönelik "maddi yardım ve destek programları" dahil olmak üzere uygun her yola başvurulmalıdır.

---

[800] Hangi standardın belirleneceği konusunda tartışma bulunmaktaydı ve sonunda İngilizce "adequate" (yeterli) kelimesi yerine "decent"(insanca) kelimesi daha yüksek standartta yaşamı ifade edeceği için tercih edildi. bkz., Peter Bailey, "The Right to an Adequate Standard of Living: New Issues for Australian Law", **Australian Journal of Human Rights**, 4(1), 1997, s. 27, dn. 7; Matthew C. R. Craven, **International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights, A Perspective on its Development**, Oxford, New York, Oxford University Press, 1995, s. 291-293. Bu kitap, ESKHS'nin tarihini, içeriğini ve gelişen uygulama mekanizmalarını anlamak için birinci referans eser olarak gösterilmektedir.

[801] İHEB, Madde 25/1 metni şöyledir: "Herkesin, yiyecek/(beslenme), giyim, konut, tıbbi bakım ve gerekli sosyal hizmetler dahil olmak üzere, kendisinin ve ailesinin sağlık ve refahını/(esenliğini) temin için, yeterli bir yaşama standardına (sahip olma) hakkı, ve işsizlik, hastalık, malûliyet/(sakatlık), dulluk, yaşlılık hallerinde ya da geçim olanaklarından kendi kontrolü dışındaki koşullardan doğan diğer yoksunluk durumlarında, (sosyal) güvenceye (sahip olma) hakkı vardır." Hakkın formülasyonu konusu, BM'nin ilgili ajanslarında önemli bir tartışmaya sebep olmuştu. Hak, sadece belirli bir yaşam standardını ifade edecek şekilde tamamen soyut terimlerle mi ifade edilmeli yoksa İHEB'in bu maddesinde olduğu gibi, yiyecek, giyim, konut, tıbbi bakım, sosyal güvenlik vb. gibi ilgili ayrıntıları da zikretmeli midir? Sonunda uzlaşma, hakkın genel amacı dışına çıkılmamak koşuluyla hakka özgü olan yiyecek, giyim ve konut üzerinde sağlandı. Bu konuda bkz. Bailey, a.g.m., s. 27.

[802] ESKHS Madde 11/1 metni şöyledir: "Bu Sözleşmeye Taraf Devletler, herkesin, yeterli beslenme, giyim ve konut dahil olmak üzere, kendisi ve ailesi için yeterli (düzeyde) bir yaşama standardına sahip olma ve yaşama koşullarını sürekli olarak geliştirme hakkını tanırlar. Taraf Devletler, bu hakkın gerçekleştirilmesini sağlamak için, özgür/(serbest) rızaya dayanan uluslararası işbirliğinin bu bağlamdaki temel önemini tanıyarak, uygun önlemleri alacaklardır." ESKHS'nin ilgili maddesinin erkek egemen bir dil kullanılmak suretiyle kaleme alındığı ve bu dilin erkeklerin hak sahibi ve kadınlar ve çocukların erkeğin sahip olduğu bu hakka bağımlı yararlanıcılar olduğu belirtilmektedir. Ancak bu dile rağmen kadınların da bu hakkın geniş yorumlanması suretiyle sosyal güvenlik hakkının uygulanması bakımından sözleşmenin merkezinde yer almaktadır. Dolayısıyla yeterli bir yaşama standardına sahip olma hakkı ve bu hak ile devam eden iyileşmelere önemli ölçüde katkı sağlayan sosyal güvenlik hakkı yakın bir bağ içindedir. Bkz. Goldblatt, a.g.e., s. 74.

[803] KKAOKS Madde 14/2 metni şöyledir: Taraf Devletler, erkeklerin ve kadınların eşitliği temelinde, kırsal kesim kadınlarının kırsal kalkınmaya katılmalarını ve bundan yararlanmalarını temin etmek için, kırsal kesimdeki kadınlara karşı ayrımcılığı ortadan kaldırmak üzere uygun/(gerekli) bütün önlemleri alacaklardır ve özellikle bu kesim kadınların aşağıdaki hakları sağlayacaklardır:

(h) Özellikle konut, sağlık, elektrik ve su temini, ulaşım ve iletişim ile ilişkili olarak, yeterli (düzeydeki) yaşama şartlarından yararlanma (hakkı).

[804] ÇHS Madde 17/1 metni şöyledir: "Taraf Devletler, her çocuğun bedensel, zihinsel, ruhsal, ahlaksal ve sosyal gelişmesi için yeterli bir yaşama standardına hakkı olduğunu tanırlar."

[805] Öncü, **Özel Yaşam**, s. 294-295. Öncü eserinde yeterli yaşama standardına hak başlığı altında AİHS çerçevesinde ve özellikle de m. 8 altında diğer sosyal haklar kategorisinde sayılan "yeterli beslenme hakkı" "yeterli standartta barınma /konut hakkı", "sağlık hakkı", "çalışma hakkı" ve "sosyal güvenlik hakkı" gibi hakların korunabileceğini belirtmektedir. Bkz. Öncü, **Özel Yaşam**, s.295-296.

> Çocukların sosyal sigorta dahil, sosyal güvenlikten yararlanma haklarının yaşama geçirilmesi, hangi stratejiyle sağlanabilirse sağlansın önemli bir unsurdur (m. 26)[806].

AİHS çerçevesinde bu hakka ayrı bir hak şeklinde yer verilmediğini tekrar ifade etmekle birlikte, AİHK bir kararında[807] AİHS m. 3 insanlık dışı muamele çerçevesinde ekonomik, sosyal ve kültürel haklar boyutu olduğunu ve dolayısıyla taraf Devletlerin bireylere yeterli bir yaşama standardı sağlama pozitif yükümlülüğünde olduğunu açıkça belirtilmemiş olsa da somut olaydaki ekonomik yetersizliklerden kaynaklı kötü yaşam koşullarının madde 3 altında değerlendirilmiş olması önemlidir. Zira sosyal haklar alanındaki yetersizliklerin AİHS m. 3'ün aradığı asgari şiddet eşiğini aşması durumunda aşağılayıcı muamele teşkil etmesi mümkün hale gelecektir[808]. AİHM'in, yaşlılar, hastalar, çocuklar gibi dezavantajlı gruplar için olduğu gibi, engelliler için de sosyal güvenlik hakkı çerçevesinde yapılan ödemeleri veya sosyal yardımlar ile hayatını sürdürebilen kişilerin söz konusu ödemelerden yoksun bırakılması durumunu, bu nedenle yaşam kalitesinin ağır bir şekilde olumsuz etkilendiği ortaya konulduğu takdirde, "insanlık dışı muamele" olarak nitelendirdiği kararları da mevcuttur[809].

Yeterli yaşam standardı hakkı; ekonomik, sosyal ve kültürel haklar yani ikinci kuşak haklar kategorisinde yer almaktadır. Ancak yeterli yaşam standardı hakkının ikinci kuşak haklar içinde yer alması bu hakkın önemsiz olduğu anlamına gelmemelidir. Şu kadar ki, yaşama hakkı Kişisel ve Siyasal Haklar Sözleşmesi (KSHS)'nin en merkezinde yer alan bir haktır, yeterli yaşam standardı hakkı da ESKHS'nin tam da merkezinde yer alan bir haktır[810]. Bir hakkın merkezde olma özelliği diğer hakların bir ölçüde bu çekirdek hakların türevi olmasından kaynaklanmaktadır. Aynen bunun gibi, sosyal güvenlik hakkını da, yeterli yaşam standardı hakkının daha ayrıntılı bir boyutu olarak değerlendirmek mümkündür[811]. Diğer taraftan yeterli bir yaşama standardı hakkı başlığı altında sayılan sosyal haklar ile kişisel ve siyasi haklar arasında koparılamaz bir bağ olduğu gibi, sosyal

---

[806] **Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Komitesi'nin Çocuk Haklarına dair Sözleşme'ye ilişkin Genel Yorumları 2006-2008**, ICC Çocuk Hakları Serisi-4, ICC, Şubat 2008, Ankara, s. 10, http://www.cocukhaklariizleme.org/wp-content/uploads/BM-CHK-Genel-Yorumlar-2006-2008.pdf 17.02.2016.

[807] Francine van Volsem v. Belgium, App. No. 14641/89, Adminissibility Decision of the EComHR of 9 May 1990, Yayımlanmamış karar için bkz. Antonio Cassese, "Can the Notion of Inhuman and Degrading Treatment be Applied to Socio-Economic Conditions?", **EJIL**, 2(2), 1991, s. 141-143

[808] Öncü, **Özel Yaşam**, s.295.

[809] Francine van Volsem/ Belçika, Başvuru No: 1464/89, 09.05.1990; Larioshina/ Rusya, Başvuru No: 56869/00, 23.04.2002. Kararlar için bkz. Atasayan, **Yargısallaştırılma**, s. 101-102.

[810] Abdullah Uz ve Metin Yüksel, "Normatif İçeriği ve Devletlerin Bu Alandaki Yükümlülüğü Bakımından Yeterli Yaşam Standardı Hakkı", **Uluslararası Asya ve Afrika Çalışmaları Kongresi, ICANAS-38, 10-15 Eylül 2007, Bildiri Kitabı, Çevre, Kentleşme Sorunları ve Çözümleri, Cilt II**, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Yayınları, Ankara, 2011, s. 878; Peter Hamilton Bailey, **Human Rights: Australia in an International Context**, Butterworths, Sydney, 1990, s. 319; Bailey, a.g.m., s. 27. Bu noktada insan hakları arasında bir hiyerarşi olduğu anlaşılmamalıdır.

[811] Uz ve Yüksel, a.g.m., s. 878.

haklar kategorisine giren diğer haklar arasında da koparılmaz bir bağ bulunmaktadır[812]. Örneğin yeterli standartta yaşam düzeyi hakkı ile sosyal güvenlik hakkı arasında bu şekilde bir ilişki söz konusudur[813].

Türkiye açısından vatandaşlarına yeterli yaşam standardı hakkını ne şekilde gerçekleştirdiğini anlamak için 9 Aralık 2019 tarihinde yayımlanan (UNDP) İnsani Gelişme Raporu'na bakmak gerekir. Buna göre Türkiye, 189 ülke arasında 59. sırada yer alarak ilk kez çok yüksek insani gelişme kategorisinde bulunan ülkeler arasında yer almıştır[814]. Bu sonuçta geniş anlamda sosyal güvenlik hakkının etkinleştirilmesinin rolü büyüktür.

2.6.6. Açlıktan Kurtulma Temel Hakkı ve Sosyal Güvenlik İlişkisi

Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi'nin Başlangıç bölümünde öngörülen "yoksulluktan kurtulma özgürlüğü", İHEB'den farklı olarak "açlıktan kurtulma temel hakkı" olarak tanımlanıp güvence altına alınmıştır (m.11/2, a ve b)[815]. Normatif dayanağa sahip bulunan bu hakkın ESKHK tarafından pek değer görmemesi yanında derhal gerçekleştirme yükümlülüğüne tabi

[812] Yeterli bir yaşam standardı hakkının bir ölçüde gerçekleştirilmemesi halinde, diğer sosyal hakların, hatta kişisel ve siyasal hakların da bir anlam ifade etmeyeceğini söyleyebiliriz. Bu bağlamda, yaşama hakkının, yeterli bir yaşam standardı hakkı ile desteklenmemesi durumunda içi boş bir hak olarak görüleceği yönünde bkz. A Devereux., "Australia and the right to an adequate standard of living" **Federal Law Review**, 20 (2), 1991, s. 230**.** https://heinonline.org/HOL/P?h=hein.journals/fedlr20&i=247 (15.09.2019).

[813] Sosyal koruma hakkını tanımlarken bu hakkın, sosyal güvenlik hakkı ve yeterli bir yaşam standardı hakkı bileşiminden oluştuğunu yinelemek de fayda görüyoruz. Bu hakların özünde, her bir bireyin bunları hakketmesinden ziyade devlete bir görev sorumluluğu yüklendiği görülmektedir. Bu anlamda yeterli bir yaşam standardı hakkı, ya devletin kendi yetkisi dahilinde olan bireyler için sosyal koruma sağlama görevinin bir parçasını ya da geniş bir yelpazede kişisel ve sosyal hakları içine alacak şekilde sosyal koruma hakkını içermektedir. Bkz. Gülmez, **Sosyal Güvenliğin Sefaleti**, s. 16; Bailey, a.g.m., s. 29.

[814] Rapor için bkz. https://www.tr.undp.org/content/dam/turkey/hdr2019/UNDP-TR-HDR-2019-EN.pdf

Raporun Türkçe özeti için bkz. https://www.tr.undp.org/content/dam/turkey/hdr2019/UNDP-TR-EN-HDR-2019-OVERVIEW-TUR.pdf

https://www.ailevecalisma.gov.tr/tr-tr/haberler/bakanligimizin-2020-yili-butcesi-tbmm-genel-kurulunda-kabul-edildi/ 13.12.2019.

[815] ESKHS'nin ilgili hükmü şöyledir:

Madde 11

1. Bu Sözleşmeye Taraf Devletler, herkesin, yeterli beslenme, giyim ve barınma/(konut) dahil olmak üzere, kendisi ve ailesi için yeterli (düzeyde) bir yaşama standardına sahip olma ve yaşama koşullarını sürekli olarak geliştirme hakkını tanırlar. Taraf Devletler, bu hakkın gerçekleştirilmesini sağlamak için, özgür/(serbest) rızaya dayanan uluslararası işbirliğinin bu bağlamdaki temel önemini tanıyarak, uygun önlemleri alacaklardır. 2. Bu Sözleşmeye Taraf Devletler, herkesin açlıktan kurtulma temel hakkını tanıtarak, tek başlarına/(münferiden) ve uluslararası işbirliği yoluyla: (a) Teknik ve bilimsel bilginin tam olarak kullanılmasını sağlamak, beslenme ilkelerine ilişkin bilgileri yaymak ve doğal kaynakların en etkin biçimde geliştirilmesini ve kullanılmasını sağlayacak şekilde tarım sistemlerini geliştirmek yahut reforma tabi tutmak suretiyle, besinlerin üretimi, muhafazası ve dağıtımı yöntemlerinin yetkinleştirilmesi; (b) Gerek besin maddeleri ithal eden gerekse besin ihraç eden ülkelerin karşılaştıkları sorunları dikkate alarak, yeryüzündeki besin maddelerinin/(kaynaklarının) ihtiyaca göre adil bir biçimde dağıtılmasının temin edilmesi, için, özel programları da içeren gerekli önlemleri alacaklardır. Maddenin orijinalinde "the fundamental right of everyone to be free from hunger" ibaresi yer almaktadır. Gülmez, **Sosyal Güvenliğin Sefaleti**, s. 161, 296.

olmasının Ertan'a göre[816] üç türlü dayanağı bulunmaktadır. İlk olarak bu hak tek başına ESKHS'den evvelki bir BM bildirisine konu olmuştur: "Açlığın ve Yetersiz Beslenmenin Ortadan Kaldırılması Evrensel Bildirisi (1974)". İkinci olarak m.11/1'deki yeterli bir yaşama standardına hakkın bir bileşeni olan yeterli beslenme hakkından ayrı olarak 2. fıkrasında öngörülen açlıktan kurtulma hakkı, Sözleşmede kendisine temel olma vasfı atfedilen tek hak olmasıdır. Üçüncü sebep ise zaman içinde bu hakkın Komite tarafından, bir üst başlık olarak gıda hakkı[817]nın özü/çekirdeği olarak kabul edilmiş olmasıdır.

Diğer haklara kıyasla görece ayrıntılı düzenlemelere yer verilen açlıktan kurtulma temel hakkı, yalnızca besin maddelerini sağlamaktan ibaret olmayıp, somut ekonomik, sosyal ve çevresel politikalara[818] dayanan önlem ve amaçları belirlemek suretiyle devletin somut yükümlülüklerinin içeriğini göstermektedir. Bu hakkın sosyal güvenlik hakkı ile ilişkisi nedir? diye cevaplandıracak olursak; insan hakkı olarak doğrudan bir anlatımla tanınan bu hakkın gerçekleştirilmemesinin sorumlusu devlet olduğundan hareketle, bu durumda yaşam hakkının da ortadan kalkacağı ve sosyal güvenlik hakkı dahil pek çok hakkın ihlali sonucunu doğuracağı ihtimal dahilindedir. Zira bu konuda AİHM, engelli çocukların olduğu bir bakımevinde yeterli besin ve ısınma olanaklarının bulunmaması sonucu birkaç çocuğun açlıktan ve soğuktan ölmesini konu edindiği Nencheva/Bulgaristan[819] davasında, yaşam hakkının ihlal edildiği sonucuna varmıştır.

2.6.7. İnsan Onurunun Korunması ve Sosyal Güvenlik Hakkı

Sosyal haklar özelinde sosyal güvenlik hakkını doğuştan haklar olarak gören doğal hukuk anlayışıyla açıklamak oldukça güçtür. Bu durumda sosyal güvenlik hakkını insan onuru teriminden hareket etmek suretiyle açıklamak teknik olarak daha uygun olacaktır. Bir hak her ne kadar anayasal sistemde tanımlı olsa bile devlet organları tarafından bu tanıma uygun davranma talimatını da içermektedir. Böyle bir durumda yargı makamları devletin somut bir davada nasıl davranması gerektiğini gösterir. Bu anayasal ilkelerden bazıları direktif vermekle birlikte bazıları devlete birtakım ana çerçeveyi çizen hedef/program hükümlerdir. İşte devletin ekonomik zorluklarla karşı karşıya kalan dezavantajlı kesimlere insan onuru ile bağdaşır bir yaşam koşulu sağlaması gereği

[816] Bu hak konusunda detaylı bilgi için bkz. Ertan, **Sağlık Hakkı**, s. 66-67; Ertan, a.g.m., s. 89-90.

[817] General Comment No. 12, The right to Adequate Food (Art. 11), Committee on Economic, Social and Cultural Rights, E/C.12/1999/5, 12 May 1999; (Genel Yorum No. 12, par. 17.)

[818] 1996 tarihinde yapılan Dünya Gıda Zirvesi'nde sunulan belgelerde de "barışçı, istikrarlı, etkin bir siyasi, sosyal ve ekonomik çevrenin oluşturulmasının; fakirliğin ortadan kaldırılmasının ve kadın ile erkeğin kalkınmaya eşit olarak katılımının sağlanmasının" evrensel gıda güvenliğinin gerçekleştirilmesinde temel unsurlar olduğu vurgusu dikkat çekicidir. Sinan Varol, "Dünya Gıda Zirvesi-Geçmişten Bugüne", **Uluslararası Ekonomik Sorunlar Dergisi**, S.6, 2002, http://www.mfa.gov.tr/dunya-gida-zirvesi---gecmisten-bugune.tr.mfa 20.04.2020

https://www.issa.int/html/10/http://www.mfa.gov.tr/dunya-gida-zirvesi---gecmisten-bugune.tr.mfa 20.04.2020.

[819] Nencheva/ Bulgaristan, Başvuru No: 48609/06, 18.06.2013.

anayasal norm olarak 20. yüzyıl başlarına dayanmaktadır[820]. İlk insan hakları belgelerinde yer almayan insan onuru ilkesi, 2. Dünya Savaşı sonrasında ekonomik ve sosyal hakların kabul edilmesinin desteğiyle uluslararası hukukta yer almıştır[821]. İnsan onuru kavramı günümüzde bireyin sosyal-ekonomik ortamda piyasa koşullarının insafına terk edilmeyip bu alanda karşılaştığı zorluklara karşı tek başına korumasız bırakılmaması[822] anlamına da gelmektedir. Kısaca insanın maddi ve manevi kişiliğine saygının ifadesi olan insan onuru kavramı, uzun bir tarihsel ve siyasal olaylar silsilesinin günümüz insanlığına sağladığı kazanımın adıdır[823].

İlk defa Filadelfiya Bildirgesi'nde öngörülen bu ilke, daha sonra İHEB'de, önce çalışma ve sosyal güvenlik haklarını ve sonra da kişinin fiziksel ve zihinsel bütünlüğü hakkını temellendirme bağlamında yer almıştır. İnsan onuru ile sosyal güvenlik hakkı arasında bağ kurulması ve sosyal güvenliğin başlangıçta insan onuru ilkesinin bir yansıması olarak görülmesi, insanların yaşamındaki fiziksel ve maddi değişkenler ne olursa olsun hayatın toplumdaki bireylere insanca bir yaşam sürdürme hakkı vermesinden dolayıdır[824]. Sosyal güvenlik hakkının insan onuru ilkesine bağlanmasının bir diğer avantajı, sosyal güvenlik hakkına yeni uzantılar kazandırması, 102 sayılı Sözleşmede sayılan risklere karşı korumanın da ötesinde sosyal güvenliği yaygınlaştırma fırsatı vermesidir. Ayrıca insan onuru ilkesi ekonominin de insanın hizmetine konulmasını gerektirir[825]. Bu yargının sonucu olarak ulusal sosyal güvenlik planlarına ilişkin yapılacak düzenlemelerin Filadelfiya Bildirgesinde yer alan insan onuru çerçevesinde anlamlandırılması gerekir.

Sosyal güvenlik hakkı bir insan hakkıdır. Hem BM hem de İHEB tarafından kabul edilen 1961 ve 1982 Anayasalarında yer verilen bir insan hakkıdır. Sosyal güvenlik bir insan hakkı olduğu gibi aynı zamanda devletin de bir ödevi olarak kabul edilmektedir. Aslında bu hakkın garantisi liberal/bekçi devlet anlayışından sosyal devlet anlayışına geçiş ile meydana gelen bir sonuçtur[826]. Sosyal güvenlik kavramı, ekonomik açıdan güçsüzleri, insanca yaşamak için yeterli geliri olmayanları korumak amacıyla geliştirilmiştir. Sosyal güvenlik hakkı, toplumda yoksul ve muhtaç

---

[820] İlyas Doğan, **İnsan Hakları Hukuku**, Ed. İlyas Doğan,, 2. Baskı, Astana Yayınları, Ankara, 2015, s. 46-48.

[821] 1919 Weimar Anayasası, "ekonomi hayatı" bölümü 151/I hükmünde "Devlet bireyin ekonomik özgürlüğünü, herkese insan onuruna yaraşır ve adaletli bir toplumsal düzeni sağlar" şeklinde insan onuru ilkesi yer almıştır. Bkz. Doğan, a.g.e., s. 48.

[822] Doğan, a.g.e., s. 63

[823] Doğan, a.g.e., s. 68.

[824] Gülmez, **Sosyal Güvenliğin Sefaleti**, s. 380. 1982 Anayasamızın 5. maddesi de devletin amaç ve görevleri arasında *"insanın maddi ve manevi varlığının gelişmesi için gerekli şartları hazırlamaya çalışmaktır"* hükmü ile sosyal devlet ilkesinin insan onuru unsuruna dikkat çekmiştir.

[825] Alain Supiot, "Standards-Related Activities And Decent Work: Prospects In The Field of Social Security Summary Report", s. 9-12, https://www.usp2030.org/gimi/RessourcePDF.action;jsessionid=C4tknyP5TopOxC3LJpAK0xYbHzBnAjlwhj6LVxZ1vdpEpYfaIIPy!1653088929?id=8514 (15.09.2019); Gülmez, **Sosyal Güvenliğin Sefaleti**, s. 380-381.

[826] Şimşek, **İnsan Onuru**, s. 243-249. Aynı eser 1982 Anayasası'nın 65. maddesi ile insan onuruna yakışan asgari yaşam garantisi için bkz. s. 239-243.

insanlara yardım etmek suretiyle onlara insan onuruna yaraşır en az yaşam düzeyi sağlamaya çalışmaktır. Böylelikle bu hak, bir ülkede sosyal adaletin ve sosyal devlet ilkesinin gerçekleşmesine de hizmet etmektedir[827].

Anayasada sosyal güvenlik kavramının tanımı yapılmış değildir. Öğretide, sosyal güvenlik kavramı şöyle tanımlanmaktadır[828]. "Çağdaş devlet anlayışının bir sonucu olan sosyal hukuk devletinde geçerli sosyal güvenlik ve sosyal adalet ilkeleri gereğince toplumdaki yoksul ve muhtaç insanlara, 'insan onuruna yaraşır' asgari yaşam düzeyi sağlamak ve onları korumakla görevli devletten bu yönde gerekli tedbirleri almasını ve teşkilatı kurmasını talep hakkıdır." Sosyal güvenliğin ülkede yaşayan herkesi kapsaması gerekir; çünkü yurttaş ya da yabancı herkesin sosyal güvenliğe ve insan onuruna yakışan bir yaşam sürmeye hakkı bulunmaktadır. Sosyal güvenliğin ideal amacı, ülkenin gelişmişlik düzeyine uygun olarak bireyin insan onuruna yakışan yaşam düzeyini sürekli arttırmak olmalıdır[829]. Sosyal güvenlik, hem özneleri hem de maddi içeriği bakımından, ESKHS'deki tek cümlelik düzenlemenin ötesinde, sosyal sigorta ve sosyal yardımları da aşan geniş kapsamlı çok boyutlu bir insan hakkıdır. Özünde tüm insan haklarında olduğu gibi "insan onuru" vardır. Bu nedenle de ekonomik ve mali politikaların basit bir aracı olarak görülemez. Sosyal güvenlik hakkı araç değil amaçtır. Taraf Devletler açısından hukuk ve uygulama boyutuyla derhal yerine getirilmelerini zorunlu kılan asgari temel yükümlülükler içerir. Bir diğer anlatımla, AY. m. 65'te de geçen "ekonomik ve mali olanaklarım yeterli değil" gerekçesiyle, devletin tümüyle hareketsiz kalması, hakkın özüyle ilgili yükümlülükleri erteleme yetkisi söz konusu değildir. Hakkın aşamalı biçimde gerçekleşmesi ve asıl amaç olan evrensel kapsama erişmesi için geriye götürülmeksizin ve mevcut kaynakların en üst düzeyde iyi yönetişim çerçevesinde seferber edilmelidir[830]. Anayasa Mahkemesinin 21.10. 1986 yılında vermiş olduğu kararla AY. m. 5 ila m. 60 arasındaki organik bağ hukuksal anlamda kanıtlanmıştır. Bu kararda belirtildiği üzere daha önceki Yüksek Mahkemenin kararlarında AY m. 65'in bağlantısı, hakkın gerçekleştirilmesinin önündeki engelleri kaldırma yönünde kurulmalıdır.

---

[827] Şimşek., **İnsan Onuru**, s. 244-245.

[828] Akad, **Sosyal Güvenlik**, s. 10; Şimşek, **İnsan Onuru**, s. 245.

[829] Şimşek., **İnsan Onuru**, s. 245. Anayasa Devlet ilişkisini değerlendirdiği hukuk devleti ve sosyal hukuk devleti başlığı altında konuyla alakalı Akad'ın şu açıklamaları dikkat çekicidir: "Hukuk devleti bireylerin özgürlüğünü amaç edinen bir Devlet sistemi olarak kabul edilir; Sosyal devlet ise, amacı herkesin iyiliği ve bütünün iyiliği olan bir devlet sistemini ifade eder. Bu anlayış temelde kişinin 'hayat, hürriyet ve mülkiyetinin en iyi ve en güvenilir biçimde teminatı olarak kabul edilmelidir. Bu üç öğenin korunmasının da insanın insan olması, insan kişiliğinin korunmasından kaynaklanmaktadır. Bireyin kişiliği Anayasa'da insanlık haysiyeti ile ifade edildiğinden hukuk devletinin de özünde insan onurunun korunması amaçlanmaktadır." Akad**, Sosyal Güvenlik**, s. 45.

[830] Gülmez, **Sosyal Güvenliğin Sefaleti**, s. 163-164. Bu anlayış, 1982 Anayasası'nın nitelikleri arasında sayılan hukuk devleti ve sosyal devlet olmasının da bir gereğidir.

2.7. Sosyal Güvenlik Hakkının Anayasalarda Yer Alması

Sosyal güvenlik hakkının anayasal tanınmaya kavuşması pek çok açıdan önemli bir husustur. Sosyal güvenlik hakkının anayasalar tarafından düzenlenmesinde güdülen amaç, diğer temel hak ve özgürlüklerde olduğu gibi, bu hakkın da devletin yasama, yürütme ve yargı erkine karşı güvence altına alınmasıdır. Öncelikle olağan yasalar yoluyla sağlanan refah politikaları ile anayasaca tanınan sosyal güvenlik hakkı birbirinden açık şekilde ayrılmaktadır. Şöyle ki, yasa düzeyinde tanınan sosyal güvenlik hakkı, doğal olarak yasama organının takdirindedir. Oysa anayasa maddesine geçen sosyal güvenlik hakkı, yasama ve yürütme organlarının takdir yetkisinin üstündedir. Daha açık ifade etmek gerekirse anayasada yer alan sosyal güvenlik hakkı, o ülkenin değişen hükümet politikalarından etkilenmeyecek "temel" bir niteliğe ve "güçlü" bir koruma kalkanına sahip olacaktır[831]. Ancak anayasa teorisi açısından meseleye yaklaşan bazı yazarlar ise, sosyal ve ekonomik hakların konumuz özelinde sosyal güvenlik hakkının tartışmalı doğasının anayasa denilen metinlerin taşıması gereken ciddiyeti aşındıracağı ve bu olumsuz etkinin uzun vadede anayasaya duyulan güveni zayıflatacağı gerekçesinden hareketle anayasa metinlerinde yer almaması gerektiğini ileri sürmüşlerdir[832]. Aynı şekilde, devletin olumlu edimini gerektiren sosyal hakların, devletin mali kaynakları ile bütçeyi ilgilendirdiği için yargı eliyle uygulanamayacağı gerekçesiyle anayasalarda yer almaması gerektiği yönünde tartışmalara da rastlanmaktadır[833].

---

[831] George Katrouglas ve Paul O'Connell, "Fundamental Social Rights", **Routledge Handbook of Costitutional Law**, ed. Mark Tushnet, Thomas Fleiner ve Cheryl Saunders, London & New York, Routledge, 2013, s. 375; Yolcu, a.g.e., s. 20; Algan, a.g.e., s. 95-96. Sosyal güvenlik hakkı ile anayasa hukuku disiplini arasındaki ilişki başlığı altında incelenmesi mümkün olmasına rağmen konunun geniş olması nedeniyle sosyal güvenlik hakkının anayasal ilişkisine çalışmamızda bazen tarihi gelişmeler kısmında bazen de Anayasa Mahkemesi kararlarında kısaca değinilmiştir.

[832] Antonio Carlos Pereira-Menaut, "Against Positive Rights", **Valparaiso University Law Review**, 22(2), 1988, s. 359-383, özellikle 362, 369. Sosyal hakların liberal eleştirisini yapan Cranston da, klasik hakların evrensel, üstün ve mutlak haklar olduğunu, sosyal hakların ise aynı niteliği taşımadığı ve bir takım idealler ve hedefleri ifade eden haklar olduğundan insan hakkı olmadığını savunmaktadır. Hatta saygıdeğer olan bu ideallerin hemen gerçekleştirilmesi gereken haklar olarak görülmesi, klasik hakları da olumsuz yönde etkileyecektir. Bkz. Bulut, **Sosyal Haklar**, s. 63. İnsan haklarının negatif haklardan ibaret olduğunu savunan liberal-kapitalist (objectivizm) ahlakın öncüsü Rand da, sosyal güvenlik hakkı gibi sosyal hakların insan hakkı olmadığını ve sosyal hakların bazı insanlara, diğerlerinin emeğinin ürünleri üzerinde hak sahibi yapıyorsa bu durum diğer insan haklarının ellerinden alınması ve köle haline getirilmesi demektir. Aksine, hak başkalarının ihlal etmesini gerektiren herhangi sözde hak, hak değildir. Bir insan hakkı başkalarının çalışmasıyla/eylemleriyle gerçekleşemez; ancak kaçınma yükümlülüğü yükler. Bu açıdan klasik(politik) haklarla ekonomik(sosyal) haklar birbiriyle çelişirler, hatta sosyal haklar klasik hakları tahrip etmektedir. Bulut, **Sosyal Haklar**, s. 63, Ayn Rand, **Bencilliğin Erdemi (The Virtue of Selfishness),** Çev. Nejdet Kandemir, 4. Baskı, Plato Yayınları, İstanbul, Ocak 2013, s. 139-152. Bu konuda Yılmaz'ın haklı bir şekilde ifade ettiği üzere, sosyal hakların anayasada yer alması tartışmaları, siyasal kültür ve kamu hukuku geleneklerine bağlı yoğun bir görelilik zemininden vareste tutulamayacağından, evrensel bir formül ya da reçete içinde ele alınması mümkün olmayan tartışmalardır. Bu nedenle bütün kamu hukukunda yaygın bir sorun olan karşılaştırmalı incelemelerin veri sunma doğruluğuna ve gücüne şüpheyle yaklaşmak gerekir. Bkz. Yılmaz, **Sağlık Hizmetleri**, s. 43 dn. 73.

[833] Bu yaklaşımlar için bkz. B. Frank Cross, "The Error of Positive Rights", **UCLA Law Review,** 48(4), 2001, s. 857-924; Cass R. Sunstein, "Against Positive Rights", **East European Constitutional Review**, C.2, 1993, s. 35-38; Oder, "Olumlu Edim" s. 204. Sosyal hakların anayasal düzeyde tanınmasına karşı gösterilen direnç ve bu haklara yer vermeyen ülkelerin hukuki açıdan bu soruna nasıl çözüm buldukları konusunda ayrıntılı açıklamalar için bkz. Tanör, **Sosyal Haklar**, s. 196-212.

Yukarıda bahsi geçen tartışmalara rağmen modern anayasaların çoğu sosyal haklara geniş ölçüde yer vermiştir[834]. Bir sosyal hakkın bir kere anayasada yer bulduktan sonra onun artık hukuksal veya normatif bir değer taşıdığını söyleyebiliriz[835]. Bu bakımdan özellikle sosyal güvenlik hakkının yirminci yüzyılın son çeyreğinden sonra anayasada yer alması, yargı mercilerinin bu konuda devletin sorumluluğuna ilişkin kararlar vermek zorunda kalması, devleti sorumluluk üstlenmeye sevk etmesi ve bireylerin sosyal güvenlik hakkının dava edilebilirliğini sağlaması açısından önemlidir.

[834] E.D. Kinney ve B.A. Clark, "Provisions for Health and Health Care in the Constitutions of the Countries of the World", **Cornell International Law Journal**, 2004, 37(2), s. 299; Yılmaz, **Sağlık Hizmetleri**, s. 43.

[835] Yılmaz, **Sağlık Hizmetleri**, s. 43-44.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. SOSYAL GÜVENLİK HAKKININ ETKİNLEŞTİRİLMESİ

Sosyal güvenlik hakkının etkin bir şekilde hayata geçirilmesi ve uygulanabilmesi açısından öncelikle söz konusu hakkın gerçekleştirilmesinin önünde engel teşkil eden nedenlerin incelenmesi gerekmektedir. Daha sonra hakkın etkinleştirilmesi açısından ne şekilde bir yol izlenmesi gerektiği detaylı bir şekilde incelenecektir.

3.1. Sosyal Güvenlik Hakkını Olumsuz Yönde Etkileyen Faktörler

Uluslararası Sosyal Güvenlik Derneği (ISSA) tarafından 2016 yılına ait raporda bugün gelinen noktada ülkelerin gelişmişlik düzeyine göre değişmekle birlikte, sosyal güvenlik sistemlerinin karşı karşıya kalacağı temel zorluklar:

1-Nüfusun yaşlanması,

2- Sağlık ve uzun süreli bakım harcamalarının artışı,

3- Sosyal güvenliğin tüm nüfusa yaygınlaştırılması gereği,

4- Genç işsizliğin yaygınlaşması ve kronik hale gelmesi,

5- Hayat boyu eşitsizliklerin artması,

6- Sosyal güvenlik hizmetlerine ilişkin kamu beklentilerinin artması,

7- İşgücü piyasası ve bazı iş kollarının geçerliliğini yitirdiği, işgücünün niteliğinin değiştiği dijital ekonomi,

8- Göçmen işçilerin korunması,

9- Sosyal güvenlik hizmetlerinin performans ve kalitesinin artırılmasında yeni teknolojilerin kullanılması gerekliliği, şeklinde sayılmıştır[836].

Bilgi ve iletişim teknolojilerinde gelişim, küreselleşme, ulaşım imkânlarının artması ve yeni üretim biçimleri çalışma hayatını etkileyerek insanlığın geleneksel istihdam biçiminden uzaklaşmasına neden olmuştur[837]. Sosyal güvenlik hakkını gelişmiş ülkeler açısından en fazla

---

[836] T.C. Kalkınma Bakanlığı **On Birinci Kalkınma Planı (2019-2023): Sosyal Güvenlik Sisteminin Sürdürülebilirliği, Özel İhtisas Komisyonu Raporu**, Ankara, 2018, s. 8-9. https://www.issa.int/html/10/ 05.05.2020.

[837] Uluslararası Çalışma Örgütü'nün 100. yılı münasebetiyle 2019 yılında Çalışma Hayatının Geleceği Küresel Komisyonu'nun "Daha Parlak Bir Gelecek İçin Çalışma Hayatı" (Work For Brighter Future) raporu da gelecekte nasıl bir çalışma hayatı olması gerektiği ve buna ulaşmak için nasıl bir yol haritası çizilmesi gerektiği konularına dikkat çekmektedir. https://www.ilo.org/global/topics/future-of-work/publications/research-papers/lang--en/index.htm 19.05. 2019.

etkileyen durumlardan biri de bağımlılık oranının düşmesidir. Sosyal sigortalar bağlamında sistemden yararlananların sisteme prim ödeyenler üzerindeki yükü arttıkça istihdam, rekabet ve sosyal refah hizmetlerinde sıkıntılar ortaya çıkmaktadır. Özellikle istihdam edilenlerin prim oranlarının yükseltilmesi kendilerinin yoksullaşmasına sebep olurken, işverenlerin de primlerinin artması küresel rekabet gücünü azaltmaktadır. Dolayısıyla neo-liberal politikaların uygulandığı bir sistemde gelir-gider dengesi ne kadar çok bozulursa emeklilerin aldıkları katkıların sosyal refahla bağları zayıflarken sosyal güvenlik hakkı ödemeleri, yardımları ve hizmetleri de daralmak zorundadır[838].

Sosyal güvenlik alanında çalışmaları çok eskilere dayanan Batılı ülkelerin günümüzde baş etmeleri gereken finansman, kayıt dışı istihdam, yaşlanan nüfus gibi sosyal güvenlik sistemlerini tehdit eden sorunlarla, Türkiye'nin henüz bu tecrübeye sahip denemeyecek 70 yıllık bir süre içinde baş edebilmesi takdir edilecek bir durumdur[839]. Ancak sosyal güvenliğin insanların hayatında ne kadar önemli olduğu "her şeyin başı sağlık" veciz sözü ile ifade edildiği üzere risk gerçekleştiğinde ortaya çıkmaktadır. Bu bakımdan sosyal güvenlik hakkının aksamadan herkese dokunabilmesi açısından gerekli çalışmaların bazı hususlarda acilen bazılarında ise zamana yayılarak gerçekleştirilmesi gerekmektedir. Dolayısyla bu hakkın kullanılmasını engelleyen faktörleri ortaya koymadan hakkın tam anlamıyla etkinleştirilmesini sağlamak da mümkün değildir.

Sosyal güvenlik hakkının kapsamı ve seviyesini olumsuz yönde etkileyen faktörleri[840] kayıt dışı istihdam, erken emeklilik, aktif/pasif dengesinin bozulması, fonların etkin değerlendirilememesi ve primlerin tahsil edilememesi şeklinde özetleyebiliriz.

---

[838] Atılgan, a.g.e., s. 26. Gelişmekte olan ülkelerde küresel piyasaya dahil olabilmenin çaresi olarak kuralsız, esnek çalışma biçimleri ve enformelliğin genişlemesi neticesinde düzenlenmemiş/dizginlenmemiş (disorganized) kapitalizme yol açmaktadır. Meryem, "Akp Dönemi", s. 24.

[839] Bora Yenihan " Bir Sosyal Politika Aracı Olarak Sosyal Güvenlik: Dünya'da ve Türkiye'de Gelişimi Üzerine Bir İnceleme", **Yönetim Bilimleri Dergisi**, 15(30), 2017, s. 193.

[840] Sosyal güvenlik hakkının sağlanması ve yaygınlaştırılması ülkenin ekonomik, siyasi ve ahlaki durumu ile bağlantılı bir durumdur. Bu yüzden sosyal güvenlik hakkını olumsuz yönde etkileyen faktörler sosyal güvenlik açıklarının da sebepleridir. Türkiye açısından kayıtlı istihdamda süreklilik açısından düzenli olmayışı, gelir seviyesinin düşüklüğü, bölgeler arası gelişmişlik farkları ve tarım sektöründe çalışan kesimin hala yoğunlukta olması gibi faktörler de sosyal güvenlik hakkını olumsuz yönde etkilemektedir. Bu konuda bir başka çalışma için bkz. Tülin Canbay ve Müslim Demir, "Türkiye'de Sosyal Güvenlik Açıkları ve Sosyal Güvenlik Ahlakı", **Yönetim ve Ekonomi: Celal Bayar Üniversitesi İİBF Dergisi**, 20(2), 2013, ss. 303-315. Başka bir eserde sosyal güvenlik hakkını finansman problemi bakış açısıyla etkileyen faktörler, beş ana başlık halinde şöyle sıralanmıştır: i) **Demografik Faktörler** (Nüfusun Yaşlanması, Aile Yapısındaki Değişim) ii) **Politik Faktörler** (Erken Emeklilik ve İkincil Emek Piyasası, Aktif/Pasif Oranının Düşmesi, Bağımlılık Oranının Yükselmesi, Fonların Verimsiz Kullanımı) iii) **Ekonomik Faktörler** (Enflasyon, İstihdam Sorunları, İşsizlik ve Kayıt dışılık, Prim Tahsil Sorunları, Tedavi Giderlerindeki Artışlar, Sosyal Güvenliğe Devlet Katkısının Azalması), iv) **Sosyal Güvenlik Prensiplerine Aykırılıklar** (Aylığa Hak Kazanma Şartlarının Kolaylaşması, Prim Karşılığı Olmayan Ödemeler) v) **Yönetim Ve Mevzuatta İlişkin Sorunlar**. Ayrıntılı bilgi için bkz. Tekin Akgeyik vd., **En Büyük Karadelik: Sosyal Güvenlik Açıkları Ve Reform Tartışmalarının Sosyo-Ekonomik Yansımaları**, Türk Sigorta Enstitüsü Vakfı Sigorta Araştırma ve İnceleme Yayınları-11, Ceyma Matbaacılık, İstanbul, 2007, s. 51-83. Onuncu Kalkınma Planı Raporunda ise sosyal güvenliğin sürdürülebilirliğini etkileyen faktörler; kayıtdışı istihdam ve sosyal güvenlik sisteminin prim kayıpları; bağımsız çalışanların sosyal sigorta sisteminden hizmet akdi ile çalışanlar gibi yararlanamaması; sosyal güvenlik denetiminden kaynaklanan sorunlar; sık çıkarılan aflar ve borçlanma yasaları; bireysel emeklilik fonlarındaki tasarrufların yetersizliği olarak sayılmıştır. **T.C. Kalkınma Bakanlığı, Onuncu Kalkınma Planı**

3.1.1. Çalışma İlişkilerinde Değişim

Çalışma hayatında bağımsız çalışmanın artması, mekana bağlı bir işyerinde çalışma yerine mobil (tele) çalışma, tam zamanlı çalışma modeli yerine esnek çalışma biçimlerini ön plana çıkarmıştır. Esnek çalışma modeli; klasik anlamda bir işyerinde, önceden çalışma sürelerinin kurallarla belirlendiği çalışmanın yerine, çalışma şartlarının işgücü ihtiyacına göre düzenlendiği bir sistemi ifade eder.

Sosyal sigorta hakkı veya dar anlamda sosyal güvenlik hakkı; isteğe bağlı sigorta, borçlanmalar gibi bazı istisnalar haricinde hemen hemen tüm sosyal sigorta sistemlerinde çalışma ilişkisine dayalıdır. Bir diğer ifadeyle, sigortalının ya da hak sahibi olan eş ve çocuklarının sosyal güvenlik haklarından faydalanması için, iş kazası ve meslek hastalıkları dışında kural olarak, belli bir süre çalışması ve prim ödemesi gerekmektedir[841]. 5510 sayılı Kanuna göre, yaşlılık sigortasından yaşlılık aylığı alabilmek için 9000 gün prim ödemek gereklidir. Malulen emeklilik için en az 1800 gün, ölüm sigortasından dul ve yetim aylığı için ölen sigortalının en az 900 gün ya da 1800 gün prim ödemiş olması gerekmektedir. Kanunda öngörülen bahsi geçen sosyal güvenlik haklarının kazanılması, kayıt dışılık, esnek çalışma biçimleri veya işsizlik gibi bazı sosyal sorunlar sebebiyle olumsuz bir şekilde etkilenmektedir[842]. Türkiye'de sosyal güvenlik sisteminin en büyük sorununu yetersiz prim tahsili oluşturmaktadır. Yetersiz prim tahsilatı ve kayıt dışı istihdam nedeniyle toplanamayan primler sonucunda 1 aktif sigortalının 4 pasif sigortalıya bakmak zorunda kalmaktadır[843]. Bu durumun sosyal güvenlik sistemini finansal açıdan etkilemesi ise kaçınılmazdır.

3.1.2. Kayıt Dışı İstihdam

Kayıt dışı istihdam (Informal Employment) kavramı, ilk kez 1970 yılında Uluslararası Çalışma Örgütü'nün düzenlediği Dünya İstihdam Programı (World Employment Program) Kenya Raporu'nda "enformel sektör" şeklinde kullanılmıştır. Raporda formel (kayıtlı) sektör tarafından karşılanamayan açık işsizliğin enformel sektör tarafından emildiği tespiti yapılmıştır[844]. Kayıt dışı

2014-2018 Sosyal Güvenlik Sisteminin Sürdürülebilirliği Özel İhtisas Komisyonu Raporu, Ankara, 2014, s. 20-37. http://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2018/10/10_SosyalGuvenlikSisteminSurdurulebilirligi.pdf 05.05.2020.

[841] Evran Kırmızı ve Namık Hüseyinli, "Sosyal Güvenlik Hakkının Geleceği Üzerine Bir Değerlendirme", **Çalışma ve Toplum**, 2019/2, S. 61, s. 1209. Türk sosyal güvenlik sisteminin genel sorunları hakkında bkz. Abdulhalim Çelik, **Küreselleşme Sürecinde Sosyal Güvenlik Sistemlerinin Dönüşümü ve Türkiye**, Kamu-İş Yay., Ankara, 2002, s. 115-125.

[842] Kırmızı ve Hüseyinli, a.g.m., s. 1210.

[843] Ahmet Burçin Yereli ve Oğuz Karadeniz, "Türkiye'de Kayıtdışı İstihdamın Vergi Kayıp ve Kaçakları Üzerine Etkisi, Türkiye'de Vergi Kayıp ve Kaçakları, Önlenmesi Yolları, **19. Türkiye Maliye Sempozyumu**, Antalya, 2004, s. 201; http://maliyesempozyumu.org/wp-content/uploads/2016/11/Maliye-Sempozyumu_19.pdf 23.10.2019. Tuncay Güloğlu vd., "Türkiye'de Kayıtdışı İstihdam Gerçeğine Bir Bakış" **Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi**, S.45, 2013, s. 60.

[844] Mehmet Tunç, **Kayıt Dışı İstihdamla Mücadelede Geliştirilen Stratejiler Uygulanan Politikalar ve Gelişmiş Ülke Örnekleri**, (Basılmamış Uzmanlık Tezi), Türkiye İş Kurumu Genel Müdürlüğü, Ankara, 2007, s. 13; Elif Çelik ve Ahmet

istihdam; "kendi adına ya da bağımlı çalışanların çalışmalarının, elde ettikleri ücret ve kazançların, vergi dairesi ve sosyal güvenlik kurumu gibi ilgili kurumlara hiç bildirilmemesi ya da gün veya ücret olarak eksik bildirilmesidir"[845]. Sosyal güvenlik açısından kayıt dışı istihdamın tanımı, "niteliği itibariyle yasal işlerde çalışarak istihdama katılan kişilerin, çalışmalarının gün veya ücret olarak ilgili kamu kurum ve kuruluşlarına hiç bildirilmemesi veya eksik bildirilmesi"[846] olarak ifade edilmiştir. Ayrıca kayıt dışı istihdam olgusuna tamamen sistem dışında kalanların yanı sıra, kayıtlı (formel) çalışıp kazancı gerçek gelir üzerinden gösterilmeyen çalışanların da sebep olduğunu unutmamak gerekir.

Aile bireylerinin tümünü insan onuruna yaraşır asgari yaşam standartlarının altında ve temel insan hakları içinde yer alan sosyal güvenlik hakkından mahrum bir şekilde çalışmak zorunda bırakan ekonomik ve sosyal koşullardan biri de kayıt dışı istihdamdır[847]. Kayıt dışı istihdam meselesi, günümüz Türkiye'sinin en önemli ve çalışma hayatında çözüm bulunması gereken öncelikli sorunlarından biridir. Türkiye'de Bismarkyan sosyal güvenlik anlayışına sahip olması, çalışanların fiziksel, sosyal ve meslekî risklerin gerçekleşmesi durumunda sosyal korumayı amaçlayan bir sistemi beraberinde getirmektedir. Bu sistem primlerle finanse edildiğinden sosyal sigortadan sağlanan sosyal güvenlik haklarından sadece adına prim ödenen kişi(ler) yararlanabilmektedir. Çalışanlar bir şey olmaz mantığı ile kısa, orta ve uzun vadede karşılaşacakları riskleri önemsemedikleri için sigortasız çalışmayı tercih etmekte ve bu haklardan yararlanamamaktadırlar. Sosyal güvenlik bilincinin eksikliğini ortaya koyan bu anlayış neticesinde, sigortasız çalışanların %75'i işlerini kaybetme korkusuyla işverenlerini işten ayrıldıktan sonra ihbar ettiği görülmektedir[848].

Kayıt dışı istihdam, gelişmiş ülkelerde özellikle işgücü piyasalarının yüksek teknoloji kullanabilen işgücüne ihtiyaç duymasından kaynaklanırken, Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde

---

Güney, "Kayıt Dışı İstihdam Olgusu Ve Türkiye'de Kayıt Dışı İstihdam" **İktisadiyat Dergisi**, 1(1), 2017, s. 215; Halil Söylemez, **Sosyal Güvenlik Hukukunda Denetim Usulleri ve Uygulama Sorunları**, Legal Yay., İstanbul, 2019, s. 138. Enformel sektör kavramını ilk defa kullanan isim, 1971 yılında Afrika'nın Gana şehrinde Sussex Kalkınma Çalışmaları Enstitüsü'nde araştırmalar yapan Keith Hart olmuştur. Bkz. Şerife Türcan Özşuca ve Gülay Toksöz, **Sosyal Koruma Yoksunluğu Enformel Sektör ve Küçük İşletmeler**, AÜSBF Yayınları, Ankara, 2003 s. 1.

[845] T.C. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı; **Kayıt dışı İstihdamla Mücadele (KADİM) Projesi**, Ankara, 2006, s. 6.

[846] SGK Kayıt Dışı İstihdam Genel Bilgi, http://www.sgk.gov.tr/genelbilgi/index.html 21.05.2019; Yereli ve Karadeniz, a.g.m., s. 245. Değişik tanımlar için bkz. Adnan Mahiroğulları, , "Türkiye'de Kayıt dışı İstihdam Ve Önlemeye Yönelik Stratejiler" **Süleyman Demirel Üniversitesi İİBF Dergisi**, 22 (2), 2017, s. 549.

[847] Özşuca ve Toksöz, a.g.e., s. 3. Kalkınma Bakanlığı'nın Onuncu Kalkınma Raporunda da, sosyal güvenliği olumsuz etkileyen faktörler; kayıt dışı istihdam ve sosyal güvenlik sisteminin prim kayıpları, sosyal sigorta kapsamının darlığı, sosyal yardım ve sosyal sigorta sisteminin kayıt dışı çalışmayı özendirmesi, düşük kazanç bildirimi, kamu kurum ve kuruluşları arası koordinasyon eksiği, prim tahsilatında yaşanan sorunlar, bağımsız çalışanların sosyal sigorta sisteminden hizmet akdi ile çalışanlar gibi yararlanmaması, sosyal güvenlik denetiminden kaynaklanan sorunlar, sık çıkarılan aflar ve borçlanma yasaları ile bireysel emeklilik fonlarındaki tasarrufların yetersizliği şeklinde özetlenmiştir. T.C. Kalkınma Bakanlığı, **On Birinci Kalkınma**, s. xii,

http://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2018/10/10_SosyalGuvenlikSisteminSurdurulebilirligi.pdf 17.04.2020.

[848] Hasan Dönmez, **Türkiye'de Kayıt Dışı İstihdam**, Legal Yay., İstanbul, 2020, s. 55; Mehmet Bulut, "Kayıtdışı İstihdamın Ortaya Çıkmasında Sosyal Güvenlik Bilinci Eksikliği ve Sosyal Güvenlik Ahlakı**", Hak-İş Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi**, 2(4), 2013, s. 97.

ise işgücünün formel (kayıtlı) sektörce istihdam edilememesinden kaynaklanmaktadır[849]. Kayıt dışı istihdamın en önemli nedenleri arasında işsizlik, yoksulluk, yüksek enflasyon, nüfus artışı, gelir dağılımında adaletsizlik, iç göç ve ekonomik yapıdaki değişim gibi sosyo-ekonomik olgular ve devletin etkin mali sistemi oluşturamaması sayılabilir[850].

Ayrıca işsizlik oranlarının yüksek ve sendikal örgütlenmenin düşük olduğu ülkemizde işçilerin pazarlık gücü de bulunmamaktadır. Bu durumda işsiz olan bir kişi kendisine sunulan her şartta sosyal güvenlik hakkından yoksun olarak çalışmaya razı olacaktır[851]. İşverenler kaçak işçi çalıştırmakla üretimi kayıt dışında tutarak vergiden kaçınmış olurken işçilik maliyetlerini de düşürmüş olmaktadır. İstihdamın kayıt altına alınması konusu sosyal güvenlik hakkının etkinleştirilmesi ve hayata geçirilmesi açısından zorunluk teşkil etmektedir. Ancak farklı bir bakış açısıyla kayıt dışı istihdamın sonuçları bakımından istihdam yaratması, işsizliği önlemesi, gelir yetersizliğine karşı ek gelir sağlaması, kaynakların etkin ve verimli kullanımına olanak vermesi ve işletmelere rekabet gücü kazandırması gibi olumlu etkileri[852] olduğu da bazı yazarlarca dile getirilmiştir.

Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) verilerine göre Haziran 2020 döneminde herhangi bir sosyal güvenlik kuruluşuna bağlı olmadan çalışanların oranı, bir önceki yılın aynı dönemine göre 3,9 puan azalarak % 31,3 olarak gerçekleşmiş ve tarım dışı sektörde kayıt dışı çalışanların oranı ise bir önceki yılın aynı dönemine göre 4,3 puan azalarak % 18,9 olarak açıklanmıştır[853].

Uluslararası Çalışma Örgütü'nün 12 Haziran 2015'te büyük bir destekle kabul edilen 204 sayılı Kayıt dışı Ekonomiden Kayıt içi Ekonomiye Geçiş Tavsiyesi, sosyal güvenliğin en temel güvencelerinden yatay kapsamı yaygınlaştırma sorununun çözümünde, kayıt dışı çalışmanın önlenmesi konusuna odaklanmıştır. 204 sayılı Tavsiye, hem tüm bileşenleriyle ve en geniş anlamıyla insanca çalışma koşul ve imkânların olmaması, sosyal güvenliğin taban güvencelerinin uygulanmaması veya büyük ölçüde engellenmesi anlamına gelen topyekûn sosyal hak ve koruma açığının olduğu kayıt dışı istihdama karşı mücadeleye yönelik ilk özel düzenleme olması açısından hem de formel istihdama geçiş için uluslararası ortak siyasal ve sosyal iradenin varlığını ortaya

[849] Suat Uğur vd., , "Türkiye'de Kayıt dışı İstihdamın Etkilerinin Ekonometrik Bir Perspektiften Değerlendirilmesi (2005-2013)" **Uluslararası Hakemli Ekonomi Yönetimi Araştırmaları Dergisi**, 1(1), 2014, s. 58; Söylemez, a.g.e., s. 139.

[850] Güloğlu vd., a.g.m., s. 52.

[851] Söylemez, a.g.e., s. 139.

[852] Ayrıntılı bilgi için bkz. Güloğlu vd., a.g.m,, s. 56-57.

[853] TÜİK İşgücü İstatistikleri, Haziran 2020, http://www.tuik.gov.tr/HbGetirHTML.do?id=33790 21.09.2020.

koyması nedeniyle çalışma dünyası için önemli bir düzenlemedir[854]. Nitekim, 204 sayılı Tavsiye[855], kayıt dışı istihdamla mücadele stratejisi konusunda üye devletlere "hedefler ve kapsam" başlığında üç hususta yönlendirme yapmaktadır:

1) Çalışanların(işçiler) kayıt dışı ekonomiden formel/kayıtlı ekonomiye geçişini kolaylaştırmak ve bu geçişi de, çalışanların temel haklara saygı göstererek ve gelir güvenliği, geçim imkanları ve girişimcilik olanakları sunarak yapmak;

2) İnsanca çalışma ve istihdam yaratılmasını ve formel ekonomide korunmasını/ sürdürülebilirliğini sağlamak, makro-ekonomik, istihdam, sosyal koruma ve diğer sosyal politikalar arasında tutarlılığı sağlamak;

3) Formel ekonomi işlerinin kayıt dışı bırakılmasını önlemek (m.1)

204 sayılı Tavsiyenin kayıt dışı istihdam açısından önemli sayılan başka bir başlık altında düzenlediği "haklar ve sosyal koruma" konusudur (m.16-21). Bu düzenlemeye göre üye devletler, kayıt dışı ekonomide çalışanlar için, insanca çalışmaya[856] erişmek ve 1998 Bildirgesi'nde öngörülen temel çalışma haklarına saygı göstermek, tanımak ve geliştirmek, ayrıca tehlikeli/sağlıksız çalışma koşullarına acil önlemler almak, iş sağlığı ve güvenliğini geliştirmek için önlemler almakla yükümlüdürler (m.16-17). Takip eden maddelerinde ise üye devletlere geçiş sürecinde, sosyal koruma ve sosyal koruma tabanları konularında dört yükümlülük getirilmiştir.

1) Hukuk ve uygulama palanlarında, sosyal güvenlik, anneliğin korunması, insanca çalışma koşulları ve çalışanların ihtiyaçlarını göz önünde bulunduran asgari ücret güvencelerinin kayıt dışı ekonominin tüm çalışanlarına aşamalı olarak yaygınlaştırmak (m.18);

---

[854] Gülmez, **Sosyal Güvenliğin Sefaleti**, s. 506. Genel Yorum No.19'da kayıtdışı istihdam konusunda şu açıklama dikkat çekicidir. Taraf Devletler sosyal güvenlik sisteminin kayıtdışı istihdamda çalışan kişileri kapsamasını mevcut kaynakların azamisini kullanarak güvence altına almalıdır. Kayıt dışı istihdam, UÇK tarafından 'mevzuatta ya da uygulamada resmi düzenlemelerin yeterli ölçüde kapsamadığı işçilerin ve iktisadi birimlerin gerçekleştirdiği tüm iktisadi faaliyetler' şeklinde tanımlanmıştır. Bu görev, sosyal güvenlik sistemlerinin kayıtlı istihdam, işyeri ya da ikametgah adresini esas aldığı durumlarda özellikle önem kazanmaktadır. Bu bağlamda alınabilecek tedbirler şunları içerir: 1- Bu kişilerin gayri resmi sigorta sistemlerine; örneğin, topluluk esaslı sigorta sistemlerine erişimlerinin önündeki engelleri kaldırmak; 2- Risklere ve beklenmedik durumlara karşı, kapsamı zaman içerisinde genişleyecek şekilde, asgari düzeyde koruma sağlamayı güvence altına almak; 3- Mikro sigorta ya da kredi ile ilgili diğer sigorta sistemleri benzeri, kayıtdışı istihdam içerisinde geliştirilen sosyal sigorta sistemlerini tanımak ve desteklemek. Komite, kayıt dışı istihdamın büyük ölçüde olduğu taraf Devletlerde herkesi kapsayacak şekilde genel emeklilik ya da sağlık bakım sigortası gibi programların benimsenerek uygulandığını ifade etmektedir (par. 34).

[855] 204 sayılı Tavsiye için bkz. https://www.ilo.org/dyn/normlex/en/f?p=NORMLEXPUB:12100:0::NO:12100:P12100_INSTRUMENT_ID:3243110:NO 21.07.2019.

[856] UÇÖ'nün 1999'da gündemine aldığı "decent work" kavramını "uygun/düzgün (iş/çalışma)" olarak değil de "insanca çalışma" şeklinde çevirmeyi; hem insan onuruyla bağlantılı olduğu hem de emek/iş/çalışma kavramı terminolojisine daha yakın olduğu için tercih ettik.

2) Sosyal koruma sistemleri çerçevesinde ulusal sosyal koruma tabanları inşa edildiği, sürdürüldüğü ve kayıtlı/formel ekonomiye geçiş kolaylaştırıldığı zaman, kayıt dışı ekonomide çalışan kişilerin ve ailelerinin ihtiyaç ve durumuna özel bir dikkat göstermek (m.19);

3) Kayıtlı/formel ekonomiye geçiş yoluyla, gerektiğinde idari prosedürleri, yardımları ve katkıları kapasiteleri ölçüsünde uyarlamak suretiyle, sosyal sigortaların kapsamını kayıt dışı ekonomide çalışan kişilere aşamalı olarak yaygınlaştırmak (m.20);

4) Girişimcilik ve istihdam konusunda toplumsal cinsiyet eşitliğini geliştirmek ve kayıtlı ekonomiye geçişi sağlamak için, yeterli çocuk bakımının ve diğer yardım hizmetlerinin sağlanması ve teşvik edilmesi (m.21).

Uygulamada kayıt dışı istihdamın en önemli sebeplerinin başında mali yüke bağlı nedenler, denetimin etkin yapıl(a)maması ve caydırıcılığın az olması gelmektedir. Nitekim amprik araştırmalarda işverenlerin en çok bu sebeplerle kayıt dışı istihdamı tercih ettikleri bunun yanında vergi ve prime yönelik saklı maliyetin fazlalığı, mevzuatın açık ve anlaşılır olmaması, sosyal güvenlik bilincindeki eksiklik, yoğun bürokrasi, işsizlik, yoksulluk ve gelir dağılımındaki adaletsizlikler, haksız rekabet, af ve tecil beklentileri gibi pek çok sebep sayılmaktadır[857].

Kayıt dışı istihdamın çalışanların sosyal güvenlik hakkı açısından en önemli dezavantajı olarak, bu hakların kullanılması için gerekli olan prim gün sayısına ulaşılamaması belirtilmektedir. Bir yandan kazançların eksik bildirilmesi, malullük, yaşlılık ve ölüm sigortalarından sigortalıya veya hak sahiplerine bağlanacak gelir ve aylıkların düşük olması sonucunu doğurmaktadır[858]. Diğer yandan kayıt dışı istihdamın gerçekleştirilen üretim ve hizmetin gelirinden vergi kesilmemesi gibi devlete mali yönden bir zararı olmasının yanı sıra, çalışanın sosyal güvenlik hakkı kapsamı dışında tutulmak suretiyle en temel sosyal güvenlik haklarından analık, işsizlik, iş kazası ve meslek hastalığı, malullük, yaşlılık ve ölüm hallerinde sağlanan sosyal sigorta imkanlarından yararlanamamasına da yol açmaktadır[859].

Kayıt dışı çalışmanın bir diğer dezavantajı, sosyal güvenlik hakkı içerisinde önemli bir yer teşkil eden meslek hastalığında kendini göstermektedir. 5510 sayılı Kanun'un 14. maddesine göre, iş kazası veya meslek hastalığına maruz kalan çalışanların Sosyal Güvenlik Kurumu tarafından İş

[857] Mehmet, Bulut, **Sosyal Güvenlik Uyuşmazlıkları ve Çözüm Yolları**, Seçkin Yay., Ankara, 2017, s.18. Kayıt dışı istihdamın olduğu sektörlerde kaynakların kayması ekonomik dengesizliğin yanında adaletsiz gelir dağılımını ve gelecekteki sosyal risklerin karşılanması için oluşturulan sosyal güvenlik sistemini bozmaktadır.

[858] Kırmızı ve Hüseyinli, a.g.m., s. 1211.

[859] Mahiroğulları, a.g.m., s. 548; Söylemez, a.g.e., s. 139. Sosyal güvenlik haklarından yararlanamama sonucunu doğuran kayıt dışı istihdam ile mücadele konusunda en etkili yöntemin hizmet tespit davası ile çalışanın sigortalılığının tespit edilmesi olduğu belirtilmektedir. Bkz. Merve Yücel, "Hizmet Tespit Davasının Yargılama Usulü Genel Bilgiler", **İstanbul Aydın Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, 2(3), 2016, s. 77.

Kazası ve Meslek Hastalıkları Sigortasından yararlanabilmesinin en önemli koşulu kişinin sigortalı olmasıdır. Sigortalı olmak için olumlu ya da olumsuz herhangi bir irade açıklamasına gerek olmaksızın kişi kendiliğinden sigortalı sayılır. Ancak çalışması SGK'ya bildirilmemiş kayıt dışı çalışan kişi meslek hastalığına maruz kaldığı zaman sigorta yardımlarından yararlanamamaktadır. İş kazasına maruz kalma durumunda ise kaza bir anda ortaya çıktığı için çalışma yeri ve zamanı kesin olarak belirlenebildiğinden kişi kayıt dışı çalışsa bile sigorta yardımlarından yararlanabilmektedir. Meslek hastalığında ise, bu riskin kendisine mahsus özelliği nedeniyle hemen fark edilememesi ve SGK tarafından soruşturulmaması halinde temel bir insan hakkı olan sosyal güvenlik hakkına tamamen ters bir şekilde kayıt dışı çalışan kişi meslek hastalığı sigortası yardımlarından yararlanamamaktadır[860]. Meslek hastalığına maruz kalan kişi, fiili çalışma olgusu ile sigortalı sayılacağından ancak hizmet tespit davası ile fiili çalışma olgusunu ispatlarsa SGK'nın meslek hastalığı yardımlarından yararlanabilecektir. Dolayısıyla meslek hastalığına bağlı sosyal güvenlik yardımının kayıtlı çalışmaya bağlanması bu hakkın kullanılmasını engellemektedir.

Ülkemizde kayıt dışı çalışmaya sevkeden bir diğer konuda, devletin vatandaşına sosyal yardımlar[861] başta olmak üzere verdiği gelir desteklerinden yararlanmak için "sosyal güvenlik kuruluşuna tabi olmama" koşuludur.

Kayıt dışılığın sosyal güvenlik hakkına en olumsuz/negatif etkisi ise vergi gelirleri ve sosyal güvenlik ödemeleri nedeniyle kamu gelirlerinde azalmaya yol açarak sosyal güvenlik açıklarına sebep olmasıdır. Kayıt dışılığın belirtilen bu etkisi ise ülkede sosyal güvenlik hakkından yararlanacak kişi sayısını da negatif yönde etkilemektedir.

Avrupa Komisyonu'nun AB Genişleme Politikasına İlişkin Bilgilendirmesi 2019 Türkiye Raporunda[862] şu hususlar vurgulanmıştır:

> Kayıt dışı ekonomi küçülmekle birlikte geniş çaplı kalmaya devam etmektedir. Türkiye, 2002'de % 32 olan kayıt dışı ekonominin GSYİH'ye oranının 2017'de % 27'ye düştüğünü raporlamıştır. 2007'de toplam istihdamın % 45,4'ü düzeyinde olan kayıt dışı istihdamın toplam istihdama oranı 2017'de % 34'e düşmüştür. Türkiye, yaklaşık dört milyon (dünyada en fazla sığınmacı nüfusuna ev sahipliği yapan ülke olarak, 3,6 milyondan fazla Suriyeli kayıtlı mülteciye ve yaklaşık 370.000 Suriyeli olmayan kayıtlı mülteci) sığınmacının ihtiyaçlarını karşılama ve ele alma konusunda çok çaba sarf etmiştir; ancak yüksek sığınmacı sayısı kayıt dışı istihdam sorununu kötüleştirmektedir. 2016 Ocak'tan itibaren, belirli uygunluk kriterlerini yerine getiren sığınmacılar çalışma izni için

[860] Sami Narter, "Meslek Hastalığında Sorumluluklar ve Sigortasız Çalışanın Meslek Hastalığına Tutulması", **Karatahta İş Yazıları Dergisi**, Ağustos 2015, S.2, s. 23.

[861] Eyüp Bedir, "Yoksullukla Mücadelede Yeni Bir Tartışma Alanı: Vatandaşlık Geliri", **Sosyal Güvenlik Dergisi**, 2012/1, s. 110, 114. Başak Işıl Çetin, **Sosyal Politika ve Vatandaşlık: Türkiye İçin Asgari Gelir Desteği**, Filiz Kitabevi, İstanbul, 2017, s. 132. Bu düşünceye aykırı olarak istihdama katılmayı teşvik edici düzenleme 3294 sayılı yasada şu şekildedir: "Fakrü zaruret içinde ve muhtaç durumda bulunan kanunla kurulu sosyal güvenlik kuruluşlarına tabi olmayan ve bu kuruluşlardan aylık ve gelir almayan (...) vatandaşlar ile geçici olarak küçük bir yardım veya eğitim ve öğretim imkanı sağlanması halinde topluma faydalı hale getirilecek, üretken duruma geçirilebilecek kişiler bu Kanun kapsamı içindedir."

[862] https://www.ab.gov.tr/siteimages/birimler/kpb/2019_trkiye_raporu-_tr.pdf 15.09.2019.

başvuruda bulunabilmektedir. İlk yıl, kısmen katı gereklilikler nedeniyle çalışma izni alımı nispeten sınırlı kalmıştır. Türkiye ayrıca, geçici koruma altındaki Suriyelilerin başında olduğu çok sayıda yeni işletme kurulmasına izin vermiştir. Türkiye'nin yolsuzluk konusundaki performansı son beş yılda kötüye gitmiştir. İşgücüne katılım oranı artmakla birlikte, istihdamdaki cinsiyet açığı mevcudiyetini sürdürmektedir. Çalışma çağındaki nüfusun artması neticesinde, 2017'de % 58 olan işgücüne katılım oranı 2018'de % 58,5'e yükselmiştir. 2017'de % 51,5 olan 15-64 yaş kişilerin toplam istihdam oranı 2018'de %52'ye çıkarken, erkek istihdam oranı (%70,9) ile kadın istihdam oranı (%32,9) arasındaki fark yüksek kalmaya devam etmiştir. Kayıt dışı çalışma yaygınlığını korumakta ve toplam işgücünün üçte biri halen kayıt dışı istihdam edilmektedir. Artan enflasyona rağmen, asgari ücret geçtiğimiz yıllarda reel olarak artmıştır. Bu ise kayıt dışı istihdamın azaltılmasını daha çetrefilli hale getirmiştir. Bu nedenlerle devletin iş gücü piyasasında kayıt dışılığın azaltılması ve kadınların iş gücü piyasasına dahil edilmesi için daha fazla teşvik politikaları üretmesi ve geliştirmesi gerekmektedir.

3.1.3. İşsizlik

İşsiz olarak nitelendirilen kişiler, sosyal güvenlik hakları bakımından önemli bir kesimi oluşturmaktadır. Çünkü sosyal güvenlik hakları, ne yalnız çalışan kişilerle ne de çalışma dönemleri ile sınırlı tutulabilecek bir durumdur[863]. İşsiz kalan kişiler, devletin sağlamış olduğu işsizlik maaşı/ödentisi adı altında bir takım sosyal güvenlik haklarını kapsayan haklardan yararlanmaları mümkündür. Bu bağlamda Türkiye İşsizlik Sigortası Kanunu[864]'nu yürürlüğe koymak suretiyle sosyal güvenlik hakkını gerileten veya sekteye uğratan işsizlik sorununa karşı olumlu bir adım atılmıştır. Kaboğlu'nun ifadesiyle, "önemli olan bunun uygulamaya geçirilmesidir. Gerçekten, ülkemizde milyonlarca işsizin sosyal güvenlik haklarından yararlanamamaları onların aileleriyle birlikte 'onur içinde yaşama hakkı'na sahip olmadıkları, hatta devlet tarafından haklarının çiğnendiği anlamına gelir"[865].

Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) verilerine göre ülkemizde 2020 Haziran ayında işsizlik oranı % 13,4 seviyesinde olduğu açıklanmıştır. Genç nüfusta (15-24 yaş arasında) işsizlik oranı ise bir önceki yılın aynı dönemine göre 1,3 puanlık artış ile % 26,1 seviyesinde gerçekleşirken, 15-64 yaş grubunda bu oran 0,4 puanlık artış ile % 13,7 olarak gerçekleşmiştir[866]. İşgücüne katılım oranı ise 2020 yılı Haziran döneminde bir önceki yılın aynı dönemine göre 4,3 puanlık azalış (2 milyon 134 bin kişi azalarak 30 milyon 632 bin kişi) ile % 49,0 olarak gerçekleşmiştir. Erkeklerde işgücüne

[863] AYM'de bunu teyit eden bir kararında "…Sigortalı olmak hak yükümünden vazgeçilemeyeceği ve kaçınılamayacağı Yasa'da belirtilmiş olduğundan Yargıtay 10. ve 21. Hukuk Dairelerinin ve YHGK'nin kararlılık kazanmış kararlarında hizmet tespiti davalarından feragatin söz konusu olamayacağı açık olarak belirtilmekte olup….Anayasa, sosyal güvenlik hakkının kaçınılamaz ve vazgeçilemez bir hak olarak kabul etmiştir. Bunun gerekçesi ise, sosyal güvenlik hakkının bulunmaması durumunda işçi olarak çalışanların bu çalışmalarının sonunda yasalarla kendilerine tanınan emeklilik haklarından faydalanması ve çalışmalarının sonucunda emekli döneminde rahat bir yaşam sürmelerinin teminidir. Aksi halde çalışanlar sosyal güvenlik hakkından mahrum bırakıldıklarında emeklilik döneminde rahat bir yaşam tarzı bulmaları mümkün olmayacağından mağdur duruma düşeceklerdir" hükmüne yer vermiştir. AYMK, K.T. 26.1.2011, E. 2008/109, K.2011/25, http://www.kazanci.com/kho2/ibb/giris.html 18.04.2020.

[864] Kanun için bkz. Kanun No:4447, Kabul Tarihi: 25.5.1999; RG, 8.9.1999, S. 23810.

[865] Kaboğlu, "Anayasa'da Sosyal Haklar", s. 22.

[866] TÜİK İşgücü İstatistikleri, Haziran 2020, http://www.tuik.gov.tr/HbGetirHTML.do?id=33790 21.09.2020.

katılım oranı % 67,6 iken kadınlarda bu oran % 30,8 olarak gerçekleşmiştir[867]. Ülkemizde son 10 yıllık süreçte işsizlik oranı sürekli %10 seviyesinde seyretmiştir. İşsizlik oranına önemli bir şekilde etki eden işgücüne katılım oranı, OECD verilerine göre 2017 yılında 15-64 yaş grubunda % 58 civarında gerçekleşmiştir. Türkiye'nin bu oranla OECD ülkeleri içinde en düşük işgücüne katılım oranına sahip ülke olduğu görülmektedir. Bu durum ise çalışma çağındaki nüfusun nerdeyse yarısının çalışma hayatı dışında kaldığını göstermektedir. Oysa işgücüne katılım oranında OECD ortalaması %72,1 seviyesindedir[868]. Ancak ülkemiz açısından işgücüne katılım oranlarının kayıt dışı çalışanların fazlalığı nedeniyle gerçek verileri yansıtmadığı söylenebilir.

3.1.4. Kısmi Süreli Çalışma

Kısmi süreli çalışmanın işçi ve işverenler açısından avantajları olmakla birlikte birtakım dezavantajları da bulunmaktadır. Çoğu ülkede kısmi süreli çalışma, çalışanın sosyal güvenlik hakkı ve onun sağladığı katkılar bakımından mahrum kalmasına yol açan ve uygulamada sıklıkla karşılaşılan esnek bir çalışma biçimi olmuştur[869]. Çalışanlar tarafından çalışma süresinin dikkate alınmak suretiyle sosyal güvenlik haklarının elde edilebilmesi bakımından ne kadar önemli olduğu bilinmektedir. Tam zamanlı çalışma biçimi azaldıkça sosyal güvenlik hakkının kullanımı ve etkinliği de zorlaşmakta hatta bazı durumlarda imkansız hale gelmektedir. Kağıt üstünde durum bu olmakla birlikte, hem ülkemizde hem de dünyada, tam zamanlı istihdam biçimleri giderek azalmaktadır. Kısmi süreli çalışma daha da yaygın hale gelmektedir.

3.1.5. Nüfus Yapısında Değişim

Nüfus meselesi, sosyal güvenliğin varlık sebebi olduğu kadar, demografik yapıda meydana gelen nüfusun büyüklüğü, yaş gruplarına göre dağılımı, artış hızı gibi değişiklik ve faktörler de sosyal güvenlik sisteminin işleyişini, mali dengesini ve sürdürülebilirliğini etkilemektedir[870]. Sosyal güvenlik hakkının etkinleştirilmesine etki eden önemli faktörlerden biri de nüfus yapısındaki (demografik) değişimdir. Nüfus yapısındaki değişim, sosyal güvenlik sisteminin işleyişi ve finansmanı üzerinde en fazla etki gösteren faktörlerdendir[871]. Nüfus yapısındaki değişimler, sosyal güvenliğin çeşitli sorunlarına ışık tuttuğu gibi, ikisi arasında karşılıklı bir etkileşim de bulunmaktadır. Örneğin, kanun koyucu sosyal güvenlik hakkı konusunda güncel gelişmeler altında yeni

[867] TÜİK İşgücü İstatistikleri, Haziran 2020, http://www.tuik.gov.tr/HbGetirHTML.do?id=33790 21.09.2020.

[868] OECD, Labour force participation rate, https://data.oecd.org/emp/labour-force-participation-rate.htm 21.05.2019.

[869] Arkın Günay, "4857 Sayılı İş Kanunu Bağlamında Kısmi Süreli Çalışma ve Bu Çalışmanın Özel Biçimleri", **Akdeniz Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, 9(1), 2019, s. 159, 190.

[870] TÜSİAD'ın 2012 yılında yayınladığı 2050 yıllarını da projeksiyon kapsamına aldığı demografi/nüfusbilim özelinde Türkiye'de sosyal güvenlik sisteminin nüfus yaşlanmasından nasıl etkileneceğinin ayrıntılı bir çözümlemesi için bkz. Yusuf Alper vd., **2050'ye Doğru Nüfusbilim ve Yönetim: Sosyal Güvenlik (Emeklilik) Sistemine Bakış**, TÜSİAD Yayın No:2012-11/535, İstanbul, Kasım 2012.

[871] Arıcı, **Türk Sosyal Güvenlik**, s. 49.

düzenlemeler yaparken, sosyal koruma altına almak istediği grupları, nüfusun yapısı ve özelliklerini göz önünde bulundurarak belirlemektedir[872]. Sosyal güvenlik hakkının kapsamı ve içeriği (edim türleri, yararlanma koşulları, yararlanma süresi vs.) hep demografik veriler dikkate alınarak belirlenmektedir. Örneğin o ülkede geleneksel aile yapısının değişmesi, evlilik oranlarının azalması, boşanmaların çoğalması, evlilik dışı doğan çocukların artması aile yardımları konusunda sosyal güvenlik düzenlemelerini olumlu veya olumsuz yönde etkileyecektir. Sosyal Güvenlik Reformu 2004 yılında sunulan raporda, 2035 yılı itibarıyla Türkiye'nin demografik yapısında oluşacak değişimler ve toplumsal yapı içinde ağırlıklı olan genç nüfusa sahip olma avantajının kaybedileceği endişesi,[873] nüfus yapısındaki değişimin sosyal güvenlik hakkı üzerindeki etkileri bağlamında dile getirilmiştir.

3.1.5.1. Nüfusun Artması ve Yaşlanması

Nüfusun yaşlanması sonucu sosyal güvenlik sisteminde yaşanması muhtemel krize karşı 1994 yılında Dünya Bankası "Yaşlanma Krizinin Önlenmesi" (Averting the Old-Age Crisis: Policies to Protect the Old anf Promote Growth) Raporu ile önemli bir katkı sunmuş ve raporda özellikle klasik sosyal güvenlik sistemlerinin içine düşmüş olduğu çıkmazı açıkça ortaya koymak suretiyle alternatif çözüm mekanizmaları gösterilmiştir[874]. Küresel getiriler karşısında likit olmayan dağıtım yöntemine (PAYG) dayalı geleneksel sosyal güvenlik sistemlerinin krizi, artan kamu sosyal güvenlik harcamaları ile daha da derinleşmektedir[875]. Bilindiği üzere, yaşlı bağımlı nüfus, sosyal güvenlik sistemleri üzerine en fazla baskı oluşturan faktörlerden birisidir. Buna göre yaşlı bağımlı nüfus oranı arttıkça, kamu emeklilik harcamalarının (public pension expenditure) GSYİH'ya oranı da artmaktadır. TÜİK verilerine göre Türkiye'nin yaşlı bağımlı nüfus oranı 2019 yılı itibarıyla % 13,4 iken 2018 yılında kamu emeklilik harcamalarının GSYİH'ya oranı % 5,7 gibi bir rakama yükselerek o yılki toplam sosyal koruma harcamalarının neredeyse yarısını oluşturmaktadır[876]. Bu oran, OECD ülkeleri içinde en genç nüfusa sahip olan Türkiye, 2-3 kat fazla 65 yaş üstü nüfusa sahip olan

[872] Güzel vd., a.g.e., s. 56.

[873] Polat, a.g.e., s. 233.

[874] Tekin Akgeyik, "Sosyal Güvenlikte Reform Eğilimleri: Geleneksel Sistemlerden Bireysel Emeklilik Programlarına Dönüşüm", **Sosyal Siyaset Konferansları**, S. 51, 2006, s. 49, 54. En son Avrupa Komisyonu'nun AB'ye üye 28 ülkenin yaşlanma raporu ile ilgili çalışması için bkz. European Commission, **2018 Ageing Report: Economic and budgetary projections for the 28 EU Member States (2016-2070)**, Publications Office of the European Union, Luxembourg, 2018. 2018 Ageing Report: Economic and budgetary projections for the 28 EU Member States (2016-2070), Publications Office of the European Union, Luxembourg, https://cnfp.public.lu/dam-assets/documents/publications/2019/ec/The-2018-Ageing-Report-Economic-Budgetary-Projections-for-the-28-EU-Member-States-2016-2070-en.pdf (05.05.2020).

[875] Akgeyik, a.g.m., s. 55-56.

[876] http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=30625 (05.05.2020). Türkiye ve OECD ülkelerinin sosyal güvenlik harcama ve yaşlı bağımlılık oranları hakkında bilgi için bkz. Taha Arpa ve Menşure Kolçak, "Türkiye ve OECD Ülkelerinde Sosyal Güvenlik Harcamaları, **Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, 5(3), 2017, ss. 651-677. Ayrıca yaşlılık riskinin sosyal güvenlik sistemine etkisi için bkz. Zeynep Burcu Güner, "Uzun Ömürlülük Riskinin Sosyal Güvenlik Sistemi Dengesine Etkisi", **Sosyal Güvence Dergisi**, S.7, 2015, ss. 58-82.

İngiltere, Danimarka, Hollanda ve ABD gibi ülkelerden daha yüksektir[877]. Dolayısıyla bu durum, sosyal güvenlik harcamaları sosyal güvenlik hakkının etkin kullanımı açısından ilerki yıllar açısından büyük bir tehlike oluşturmaktadır.

Gelecek nüfus projeksiyonlarına göre Türkiye'nin yaşlı nüfus oranının 2023 yılında %10,2; 2030 yılında %12,9; 2040 yılında %16,3; 2060 yılında %22,6 ve 2080 yılında %25,6 olacağı tahmin edilirken yaşlı bağımlılık oranları ise 2023, 2030, 2040, 2060 ve 2080 yılları için sırasıyla % 15,2; % 19,6; % 25,3; % 37,5 ve % 43,6 olacağı tahmin edilmektedir[878].

2019-2023 yıllarını kapsayan onbirinci Kalkınma Planı Raporu'nda belirtildiği üzere, nüfusun yaşlanma sürecinin devam edeceği ve UNFPA (United Nations Population Fund) projeksiyonlarına göre[879] 2050 yılında dünya nüfusunun yaklaşık % 22'sinin 60 yaş ve üzerindeki bireylerden oluşacağı tahmin edilmektedir. Aynı raporda, çalışan bireylerin emekli maaşlarını ve sağlık harcamalarını üstlendikleri klasik emeklilik sistemlerindeki dağıtım yönteminin reform ihtiyacını da beraberinde getirdiği ifade edilmiştir[880].

3.1.5.2. Göç

Uluslararası hukuk anlamında sosyal güvenlik haklarının yerleşmesini sağlayan temel faktör; çalışmak için başka bir ülkeye göç etmenin dünya genelinde yaygınlaşması olmuştur. BM 2020 Uluslararası Göç Raporu'na göre, dünya toplam nüfusunun % 3,5'ini uluslararası göçmen nüfusu oluşturarak 272 milyona ulaşmıştır[881]. Uluslararası göç, gelişmemiş ülkelerden gelişmiş ülkelere doğru bir seyir izlerken bu ülkeler açısından da olumsuz bir takım sonuçlar doğurmaktadır. Uluslararası göçün yaygınlaşmasıyla birlikte, çalışma hakkının zorunlu bir tamamlayıcısı olan sosyal güvenlik hakkı da, hem insan hakları hem de sosyal haklarla ilgili düzenlemelerin konusu olmuştur[882]. Kendi vatandaşları için sosyal güvenlik hakkının korunması ve gerçekleştirilmesi bakımından son derece duyarlı olan ülkelerin göçmenlerin sosyal güvenlik hakları söz konusu olduğunda bu duruma göz yumdukları görülmektedir[883]. Göç etkeni bir yönden örneğin Çin gibi ülkelerde özellikle kadınların sosyal güvenlik hakkının düşük düzeyli kullanılmasına yol

---

[877] Arpa ve Kolçak, a.g.m., s. 663.

[878] http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=33712 05.05.2020.

[879] UNFPA, http://www.unfpa.org/ageing 05.05.2020.

[880] T.C. Kalkınma Bakanlığı, **On Birinci Kalkınma**, s. 6.

[881] IOM (International Organization for Migration), **World Migration Report 2020**, Geneva, Switzerland, 2019. https://publications.iom.int/books/world-migration-report-2020 05.05.2020.

[882] Üçüncü ülke vatandaşlarının sosyal güvenlik hakkı ile ilgili ayrıca bkz. Ceyda Ümit, **Avrupa Birliği Hukukunda Üçüncü Ülke Vatandaşları**, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2013, s. 348-375.

[883] Akasya Kansu Karadağ, "Göç, Yoksulluk ve İnsan Hakları", **İnÜHFD**, 9(2), 2018, s. 485, 491, 493.

açmaktadır[884]. Diğer yönden de meslek sahibi ve yetenekli göçmenler, gelişmiş ülkelerde özellikle de Batı ülkelerinde nispeten sahip olduğu hayat standardı daha iyi olmakla birlikte, kendi ülkelerindeki sağlık, eğitim, sosyal güvenlik gibi kamu hizmetlerinin etkisizleşmesine ve zayıflamasına zemin hazırlamaktadırlar. Düzenin görünmez köleleri olarak kullanılan çoğu göçmen, yasa dışı istihdam edilmekte, temel insan haklarına erişememektedir. Göçmen işçilerin yoğun iş yükü, uzun çalışma saatleri, o ülkenin vatandaşlarının aldığı ücretin çok altında çalışması ve hiçbir sosyal güvenlik hakkına sahip olamaması göçün getirdiği başlıca problemlerdir. Göçün sebep olduğu olumsuzluklar bunlarla sınırlı olmamakla birlikte, öncelikle göçmen işçiler ve onların ailelerinin her iki ülkede de hak sahibi olması kabul edilmelidir. Bu açıdan sosyal güvenlik haklarının göçmen işçilere yalnızca ulusal düzeyde değil aynı zamanda ulusötesi/uluslararası sınırlar içinde de sağlanması gerekir[885]. Bir başka ifadeyle, göçmenlerin bu sorunun çözüm yolu; evrensel sosyal güvenlik hakkı anlayışı gereği, göç sonrasında ve göçmenlerin kaldıkları süre boyunca o ülke vatandaşları ile eşit haklara sahip olmasının sağlanması, yaşama, güvenlik gibi temel hakların yanında ekonomik ve sosyal haklar statüsüne sahip olan; eğitim, sağlık, sosyal güvenlik gibi haklardan da vatandaşlar kadar yararlanmalarının temin edilmesidir[886].

3.1.6. Gelir Dağılımında Adaletsizlik

Sosyal güvenliğin bir diğer fonksiyonu da gelirin yeniden dağıtılması yoluyla sosyal adaletin sağlanmasıdır. Bu yöntem, sosyal sigorta araçları ile ortaya çıkan sosyal risklerin iktisadi sonuçlarının sigortalılar arasında dağıtılmak suretiyle kişinin gelirinin hayatı boyunca çeşitli dönemlere bölünmesi ve kişiler/gruplar arasında gelir aktarımının gerçekleştirilmesi yoluyla sağlanmaktadır[887]. Bu bağlamda sosyo-ekonomik açıdan tasarruf ve sigorta fonksiyonları dikkate alınan sosyal güvenlik, zorunlu bir tasarruf, sigorta ve gelirin yeniden dağılımı/dağıtımı programlarının bileşimi olarak kabul edilmektedir. Bu iki fonksiyonla doğru orantılı olan gelirin yeniden dağılımı, bu ikisinin bir sonucudur. Sosyal güvenlik içinde yer alan sosyal yardım

---

[884] Mankui Li, "Social Protection in China: Is There a Gender Equality Problem?" Ed. Beth Goldblatt and Lucie Lamarche, **Women's Rights to Social Security and Social Protection**, Hart Publishing, United Kingdom, 2014, s. 89. World Migration Report 2020, s. 353'te sosyal güvenlik haklarının ulaşılabilirliği için teşkilat kurmak ve sağlık ile ilgili işlemleri de içine alan hizmetlerin bu amaca eklenmesi, göçmenler üzerindeki devasa sağlık harcama yükünü azaltmak için sağlık hizmetlerinde finansal risk korumasının değerlendirilmesi ve geliştirilmesine yardımcı olacaktır. Sağlık bakımından sosyal koruma, hem uzun vadeli hem de geçici göç anlamında seviyesi ne olursa olsun tüm göçmen işçiler için hak edilen faydaların erişimi konusunda karşılıklı/ikili sosyal güvenlik anlaşmalarının ayrılmaz bir bileşeni olması gerektiği vurgulanmıştır.

[885] Bu konuda uluslararası düzeyde "Tüm Göçmen İşçilerin ve Aile Üyelerinin Haklarının Korunmasına İlişkin Uluslararası Sözleşme" 27. maddesi ile UÇÖ'nün göçmen işçilerin sosyal güvenlik haklarını temin etmek için 97 sayılı "Göçmen İstihdamı Söleşmesi" ve 143 sayılı "Göçmen İşçiler Sözleşmesi" unutulmamalıdır. Uluslararası (kitlesel) göçün ülkelere getirdiği bir diğer olumsuz durum ise istihdamda kendini göstermektedir. Ortaya çıkan ucuz işgücüne yönelik uygun politikalar üretilmesi zorunluluğuna karşın bu doğrultuda Türk hukukunda 2016 tarihli 6735 sayılı "Uluslararası İşgücü Kanunu" ile niteliksiz işgücünün önüne geçmek üzere düzenlenmeye gidilmiştir.

[886] Karadağ, a.g.m., s. 494. Aynı yazar, sosyal hakların göçmenler tarafından kullanılmasına engel olarak en temel nedeni olarak tartışmalı olmakla birlikte bu hakların uygulanmasının mali ve ekonomik koşullara bağlanması gösterilmektedir.

[887] Kırmızı ve Hüseyinli, a.g.m., s. 1219.

programları ise gelirin yeniden dağılımı üzerinde doğrudan etkilidir[888]. İdeal bir devlet yapısında, gelire oranla alınan vergilerle meydana gelen bütçeden, sosyal güvenlik bütçesine aktarma yapılmasıdır. Yapılan bu aktarım ile vatandaşların sosyal koruma ihtiyaçlarına göre gelirin yeniden dağıtımı sağlanır. Gelirin yeniden dağılımının gerçekleştirilmesi araçları arasında sosyal yardım uygulamaları da bulunmaktadır. Türkiye, Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD) ülkeleri arasında gelir dağılımı adaletsizliğinin yüksek olduğu ülkeler arasında yer almaktadır. Dolayısıyla, gelir dağılımı adaletsizliğinin giderek artması demek, sosyal güvenlik hakkının daralması ile eş anlamdadır[889].

Gerçekten, gelir dağılımındaki adaletsizliğin sosyal güvenlik hakkının etkin kullanılmasına engel olmaktadır. Ancak yoksulluk ve gelir dağılımı sorununun kaynağı sosyal güvenlik değildir. Bilakis sosyal güvenlik hakkı, ekonomik ve toplumsal risk ve sorunlara karşı çözüm bulmak amacıyla vatandaşlara tanınan temel bir haktır. Bu soruna karşı sosyal güvenlik, gelir dağılımı adaletsizliğinin önüne, gelirin yeniden dağıtılması fonksiyonu ile geçmektedir. Devletin etkin ve etkili bir sosyal güvenlik hakkını hayata geçirdiği bir toplumda, düşük gelire sahip vatandaşlara sağladığı destek ve katkılarla gelir dağılımı üzerinde pozitif bir etki doğurmaktadır. Gelir dağılımı adaletsizliğinin üst seviyede olduğu yani nüfusun büyük bir kısmının milli gelir pastasından küçük bir pay aldığı toplumlarda, ücretlerin düşmesi, kayıtdışı ve esnek çalışmanın artması gibi olgular sosyal güvenlik hakkının daraltılmasının hem nedeni hem de sonucudur.

3.1.7. Sistemin Finansman Krizi

Sosyal güvenlik hakkı; çok boyutlu bir yapıya sahip olması yanında hem temel bir sosyal insan hakkı hem de devlet içinde vatandaşlarının refah durumunu artırmak için olmazsa olmaz bir sistem olarak kabul görmektedir. Belirtilen ikinci durum dikkate alındığında, her ülke kendi vatandaşının refahını arttırmak için temel sosyal standartlar belirlemek zorundadır. Bu temel sosyal standartlar beraberinde birtakım sorunları da içermektedir. Bu sorunlardan biri de sosyal güvenlik sisteminin finansman krizi yani vergidir. 1990'lı yılların başında OECD ülkelerinin tümünde vergi ve katkılar oranı % 38'in üzerinde ve sosyal güvenlik giderleri GSYİH'nin (Gross Domestic Product) yaklaşık % 22'si civarındaydı. Bu sonuca göre zengin ülkeler sosyal standartları koruma gayesinde olsalardı, vergi seviyeleri de aynı noktayı bulmaya ve bu yüzden vergi uyumu sağlayıp vergilemede dibe düşüşü engellemeye çalışırlardı. Sonuçta temel sosyal standartlar her türlü durumda uluslar, şirketler ve sermaye küresel piyasada rekabet edebilsin diye küresel rekabetin bir parçası olmasına izin

[888] TOBB, **Sosyal Güvenlik Özel İhtisas Komisyonu Raporu**, 2. Baskı, TOBB Yayınları No:264, Ankara, s. 36.

[889] Kırmızı ve Hüseyinli, a.g.m., s. 1219-1220.

verilmemeli küreselleşme madem kaçınılmazsa düzensiz değil düzenli küreselleşme yoluna gidilmelidir[890].

3.2. Sosyal Güvenliğin Önemli Bir Rolü: Yoksulluğun Azaltılması

Bir toplumun kökeni eğitim seviyesi ve meslek alanlarının niteliğine göre belirlenmektedir. Durum böyle iken yoksulluk da o toplumda kolaylıkla miras olarak devralınmaktadır[891]. Sosyal güvenlik politikası yoksulluk problemini hafifletiyor mu yoksa yoksulluk mu yaratıyor? Bir başka deyişle sosyal yardıma oranla vatandaşa sosyal güvenlik hakkını daha fazla hak etme duygusu veren sosyal sigorta tekniği nasıl yorumlanmalı?[892]

Sosyal güvenlik sorununun modern bir sosyal güvenlik anlayışı ile şekillenen yeni teorisi, 20 Kasım 1942 tarihinde Sir William Beveridge tarafından açıklanan Beveridge Raporu ile başlamıştır. Bu rapor, yoksulluğun çağdaş toplumlarda kabul edilemeyeceğini vurgulamış ve bunu ortadan kaldırabilmek için yoksulluğun nedenlerinin iyi teşhis edilmesi ve gereken önlemlerin en kapsamlı ve sistematik bir biçimde ortaya konması gerektiğini ifade etmiştir[893]. Beveridge Raporunun sosyal güvenlik tarihinde önemli bir yer teşkil etmesinin bir diğer nedeni, yoksulluk ve yoksunluk (muhtaç olma durumu) sorununun raporun ortaya çıkmasına kadar bu derece sistematik ve derinlemesine inceleme konusu yapılmamasından kaynaklanmaktadır[894]. Bu noktada Atlantik Şartı'ndan yaklaşık altı ay önce, Roosevelt'in 6 Ocak 1941 tarihli ünlü söylevinde belirttiği dört özgürlükten sosyal güvenlikle doğrudan bağlantılı olan ve uluslararası hukukta önce 1919'da UÇÖ Anayasası'nın Başlangıç bölümünde, ardından 1944'te UÇÖ Anayasası'nın eki olan Filadelfiya Bildirgesi'nde ve 1948'de de İHEB'de hak anlayışıyla şekillenen yoksulluk/yoksunluktan kurtulma özgürlüğüne[895]

---

[890] Şenkal, **Küresel Sosyal Politika**, s. 125-126.

[891] Esping-Andersen, a.g.m., s. 47.

[892] Metin ve Özaydın, a.g.e., s.27.

[893] Tuçomağ, a.g.e., s. 27;. Şenocak, a.g.m., s. 420-421; A. İlhan Orak "Sosyal Güvenlik Kavramının Doğuşu ve Sosyal Güvenlik Sistemini Gelişimi", **Sosyal Güvenlik Hukuku**, Nüvit Gerek (Ed.), 1. Baskı, Anadolu Üniversitesi AÖF Yayını, Eskişehir, 2004, s. 12.

[894] Tuçomağ, a.g.e., s. 27; Şenocak, a.g.m., s. 421. Beveridge raporunun özünde, II. Dünya Savaşından sonra İngiltere'de yoksulluğu ortadan kaldırmak ve bireylerin tüm hayatları boyunca geçim kaynaklarını güvence altına almak düşüncesi yatmaktadır. Sosyal güvenlik denen bu sistem, her şeyden önce muhtaç olma durumundan kurtaracak asgari bir düzeye kadar gelir garantisinin sağlanması demektir. Bu noktada çalışmanın amacı, her vatandaşın her zaman sorumluluklarını karşılayabilecek bir gelire sahip olmasını sağlayarak yoksulluğu ortadan kaldırmaktır. Beveridge raporuna göre, toplumda güçsüz durumda olan kimselerin yoksulluk sorununu en iyi şekilde gelirin yeniden dağıtılması yoluyla gerçekleştirecek sistem sosyal sigorta ve aile ödeneğidir. Beveridge planı, sosyal güvenlik ilkesi ve hakkının özünü oluşturan kişilerin ihtiyaçlarının karşılanması ve bu yolla yoksulluğunun giderilmesi, insan onuruna yaraşır asgari bir yaşam düzeyine ulaşabilmesi için asgari gelir düzeyine sahip olunması gibi temel prensiplerin toplumda yerleşmesi ve işlerlik kazanması için gerekli alt yapıyı oluşturan mekanizmalara kılavuzluk etmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Akad, **Sosyal Güvenlik**, s. 20-22; Örücü, **Konut**, s. 10-11; Göze, **Siyasal Düşünceler**, s. 443.

[895] Gülmez, **Sosyal Güvenliğin Sefaleti**, s. 142-143. Benzer bir şekilde Göze, II. Dünya Savaşı'ndan sonra Batı demokrasilerinde sosyal devlet ilkesi anlayışının yoksulluğa bakışı çerçevesinde sosyal hakların nelerden oluştuğunu şöyle ifade eder: "Devlet tüm vatandaşların beden ve ruh sağlığı içinde ve insan onuruna yaraşır bir biçimde yaşamalarını sağlamakla yükümlüdür. Devlet, çocukları, anneyi, gençleri, yaşlıları, sakatları, çalışamayacak durumda olanları korumakla

yönelik hukuki düzenlemelerin yapıldığını unutmamak gerekir. Yine aynı şekilde ESKHK, sosyal güvenlik konusundaki 19 No'lu Genel Yorumu'nda; toplum içinde yer alan yoksullukla mücadele ve yoksulluğun ortadan kaldırılması, sosyal dışlanma ile mücadele ve sosyal içermenin desteklenmesi açısından gelirin yeniden bölüşümünü sağlayan sosyal güvenliğin önemli bir role sahip olduğunu ve bu amaçla taraf devletlerin uygun yasa ve politikaları kabul etmekle yükümlü olduklarını ifade etmiştir. Bütün bu açıklamalar çerçevesinde sosyal güvenliğin gelmiş olduğu anlayışın yoksulluk sorununu ortadan kaldırmayı, hiç olmazsa yoksulluktan kaynaklı sosyal riskleri telafi etmeyi amaçladığını söylemek mümkündür.

Yoksulluğun azaltılması meselesi, 1980'lerin sonlarından beri Dünya Bankası'nın kredi anlaşmalarının bir koşulu haline gelmişti. Bretton Woods kuruluşlarının belirleyiciliği altındaki "sürdürülebilir yoksulluk azaltımı"; özel sektör bütçelerinin kısılmasına ve harcamaların seçici bir şekilde ve kart esasına göre yoksullar için yeniden yönlendirmesine dayanmaktadır. Acil Sosyal Yardım Fonu (Social Emergency Fund-ASYF) eş zamanlı olarak devletin kamu maliyesini parçalarken, yoksulluğun kontrol altına alınması için esnek bir mekanizma oluşturmayı amaçlamaktadır. Acil Sosyal Yardım Fonu, yoksulluk yönetimi ve toplumsal huzursuzluğun kredi verenler açısından en az maliyetle sonuçlanması için bir politika sunar. Yoksul merkezli programların yapılan harcamaların geri dönüşümü, sağlık ve eğitim hizmetlerinin özelleştirilmesi ile birlikte daha verimli olacağı öngörülmektedir. Söz konusu anlayış, devletin sorumluluğunda gerçekleştirilen pek çok sosyal hizmet politikasının artık ASYF şemsiyesi altında sivil toplum örgütleri tarafından yönetilmesi anlayışına dayanır. ASYF, sosyal güvenlik hakkı merkezli koordinasyon programının bir sonucu olarak iş sözleşmeleri feshedilen kamu sektöründe çalışan işçilere yönelik tazminatlar ile minimum istihdam projelerini de finanse etmektedir. ASYF, devletin toplumsal sektörlerden çekilmesi ve yerel yönetimlerin pek çok mikro toplumsal düzeyde yoksulluk yönetimi faaliyetlerinin sivil toplum örgütlerince üstlenilmesi amaçlanır. Yoksulluğun azaltılması açısından sosyal güvenlik şemsiyesi altında küçük ölçekli üretim ve el sanatları projeleri, ihracat yapan şirketlerle yapılan sözleşmeler, yerel topluluklara dönük eğitim ve istihdam programları düzenlenmektedir. Böylece bir yandan büyük bir toplumsal değişime bağlı sosyal risk bastırılırken diğer yandan toplumun dezavantajlı kesiminin yoksulluğuna bir nebze de olsa katkıda bulunmaktadır[896].

yükümlüdür. Herkesin sağlık koşullarına uygun konutlarda barınma hakkı vardır. Herkesin gelecek ve yoksulluk korkusundan kurtulma hakkı vardır. Devletin kişileri gelecek korkusundan kurtarmak için de sosyal güvenlik hakkını sağlama görevi vardır. Devlet kişinin bugününü ve yarınını güvence altına alacak, meslekî, fizyolojik ve sosyo-ekonomik risklerden kaynaklı kazancı sürekli ya da geçici olarak kesilen kimselerin gelir ihtiyaçlarını karşılayacak sistemler kuracaktır." Göze, **Sosyal Devlet**, s. 214.

[896] Michel Chossudovsky, **Yoksulluğun Küreselleşmesi**, Çev. Neşenur Domaniç, Çiviyazıları, İstanbul, 1999, s. 78-79. IMF veya Dünya Bankası'nın yoksulluğun azaltılması konusunda ortaya koyduğu politikaların ne derece başarılı olduğu Dünya üzerinde artan yoksul sayısı istatistikleri karşısında tartışmalı olmakla birlikte, insanlık açısından önemli bir sorun olan yoksulluğa çözüm üretme çabalarının planlanan Yeni Dünya Düzeni açısından uluslararası örgütlerin gelecekte de merkezinde olmaya devam edeceğini göstermektedir.

Geleneksel anlayışa göre, çoğunlukla kadınlar tarafından yapılan ev işleri veya ücretlendirilmeyen bakım hizmetleri, sosyal güvenlik hakkı kapsamında değerlendirilmez. Yakın tarihli UÇÖ raporunda, sosyal dışlanma ve genel yoksulluk dahil sosyal güvenlik hakkının daha geniş anlama gelecek bir tanımına yer verilmiştir[897]. Yapılan bu tanımda, daha önce yapmış olduğu tanımlara kıyasla yeterli gelir elde edemeyen ve aktif işgücü piyasası dışına itilen kişilerin sosyal güvenlik hakkı kapsamında değerlendirildiği görülmektedir[898]. UÇÖ'nün yapmış olduğu tanıma dayanarak sosyal güvenlik hakkının hem bazı olasılıklar yüzünden çalışma hayatında fasılalı çalışan kişiler hem de yoksul ve muhtaç durumdakiler için koruma sağladığını söylemek mümkündür[899]. Sosyal güvenlik hakkının ne anlama geldiğinin belirlenmesi noktasında ESKHK'nin "Sosyal Güvenlik Hakkı" başlıklı 2007 tarihli Genel Yorum No.19'da sosyal güvenlik hakkının yoksulluğu azaltma ve sosyal dışlanmayı ortadan kaldırma noktasında önemli bir rol oynadığı vurgulanmış ve bu hakkın özellikle ekonomik ya da mali politikanın aracı olarak görülmemesi gerektiği belirtilmiştir[900].

3.2.1. Sosyal Güvenlik Hakkının Boşluklarını Dolduracak Bir Çözüm Önerisi: Tamamlayıcı Sosyal Güvenlik Hakkı Olan Güvenceli Asgari Gelir Desteği

Sosyal güvenlik hakkı içinde kabul edilen sosyal yardımlar ile sosyal hizmetler, sosyal güvenlik hakkı söz konusu olduğunda çalışanların sosyal sigorta hakkına indirgenmesi neticesinde her zaman sosyal sigortaların gölgesinde kalmıştır. Bunun sonucunda yeni yoksullar ya da dışlananlar olarak adlandırılan dezavantajlı kesimler, sosyal güvenlik hakkından da dışlanmışlardır[901]. Modern çağların yeni sefilleri diye de anılan dışlananlar, uç noktada yoksulluk içerisinde olan ve hukuk sistemi ile tanınmış koruma alanının dışında bulunan kişileri ifade eder. Günümüz toplumunda 19. yüzyılda yaşayan sanayi işçilerinin sefaleti ile sosyal güvenlik hakkından dışlanan dezavantajlı gruplar arasında benzerliklerin olduğu söylenebilir[902].

Gelişmiş ülkelerde baş gösteren yeni yoksullar veya dışlananlar sorununun temelinde, küreselleşme ve neo-liberal politikaların olumsuz sosyal sonuçları, teknolojik gelişmelerin emeğin verimliliğini arttırması neticesinde ortaya çıkan devasa işsizler kitlesi, nüfusun yaşlanması ile meydana çıkan büyük yaşlılar kitlesi, sanayileşme, modernleşme ve kentleşmenin aile yapısında meydana getirdiği tahribat gibi başlıca faktörler sayılabilir. Batının bu yeni yoksulları, en temel insan haklarından topluma katılamadıkları için yararlanamamaktadırlar. Bunun sonucu bir taraftan

---

[897] ILO, **World Social Security Report 2010/11: Providing Coverage in Times of Crisis and Beyond**, First published, Geneva, 2010, s. 13.

[898] Goldblatt, a.g.e., s. 10.

[899] Goldblatt, a.g.e., s. 10.

[900] Genel Yorum No.19, par. 3, 10. Öncü, **Özel Yaşam**, s. 327.

[901] Gökçeoğlu, "İnsan Hakları Perspektifinden..", s. 147.

[902] Gökçeoğlu, "İnsan Hakları Perspektifinden..", s. 147.

toplumdan dışlanmayı ve toplumsal düzene yabancı kalmayı getirirken diğer taraftan insan haklarından yararlanmayı engellemekte ve sosyal adaleti sarsmaktadır[903]. Avrupa sosyal politika alanın da AB düzeyinde daha etkin katılımın mümkün olması bakımından asgari sosyal güvenlik ve asgari gelir ilkelerinin bu standartların en önde gelen yapılarını oluşturduğu kabul edilmektedir. Zira, Avrupa sosyal ve ekonomik kalkınma hedeflerine çalışma hayatının içinde ve dışındakiler için yeterli gelir garanti edilmeden ulaşılamayacağı belirtilmektedir[904].

Sosyal güvenlik sistemleri ile sosyal dışlanma sorununun çözülememesinin bir nedeni, sosyal sigorta tekniğinin sosyal güvenlik hakkından dışlanan dezavantajlı gruplara uyarlanabilmesinin önündeki teknik imkansızlıklardır. Bir diğer neden de sosyal güvenlik sistemlerinin çalışan kişilere uygulanmak üzere oluşturulmasıdır[905]. Ancak sosyal güvenlik hakkının öznesi insan hakları belgelerinde ve anayasalarda "herkes" olarak belirtilmekte ise de gerçekte sosyal güvenlik hakkı "çalışanların" hakkı olarak görülmüştür[906].

1970'lerden itibaren Batı'da yaşanan işsizlik olgusu ve bunun neticesi olarak artan yoksulluk ve sosyal dışlanma, mevcut sosyal güvenlik sistemleri ve bu sistemlerin temel dayanağı olan refah devleti ve sosyal adalet anlayışının yeniden sorgulanmasını sağlamıştır. Yaşanan bu gelişmeler sonucunda Gözden Geçirilmiş Avrupa Sosyal Şartı'nın 30. maddesine eklenen yoksulluk ve sosyal dışlanmaya karşı korunma hakkı gibi yeni sosyal haklar eklenmiştir[907]. İlerleyen süreçte de gelişmeye paralel olarak AB ülkelerinin çoğunun yasalarında güvenceli asgari gelir[908] hakkı tanınmıştır. Fransız

---

[903] Anıl Çeçen, "İnsan Haklarının Düşünsel Boyutları", **İnsan Hakları Yıllığı**, 1981-1982, C.3-4, s. 17; Gökçeoğlu, "İnsan Hakları Perspektifinden..", s. 147.

[904] Bea Cantillon vd., "Decent Incomes for the Poor: Which Role for Europe?" **Journal of Common Market Studies**, 55(2), 2017, ss. 240-256. https://onlinelibrary.wiley.com/doi/epdf/10.1111/jcms.12486 17.04.2020.

[905] Gökçeoğlu, "İnsan Hakları Perspektifinden..", s. 147.

[906] Mutlay, a.g.e., s. 33-34.

[907] Gökçeoğlu, "İnsan Hakları Perspektifinden..", s. 147-148; "yoksulluk ve sosyal dışlanmaya karşı korunma hakkı" konusunda ayrıntılı bilgi için bkz. Gökçeoğlu, "Yoksulluk ve Sosyal Dışlanma", s. 243 vd.

[908] Yoksullara yardım anlayışını değiştiren, ekonomik kriz ve yoksulluğun son derece arttığı bir dönemde 1795 tarihinde çıkarılan Speenhamland Parlamentosu Yasası, kişinin çalışarak geçiminin ancak belli bir kısmını sağlayabiliyorsa geri kalanını toplum tamamlamalı anlayışından hareketle herkese asgari geçim hakkı tanınmıştır. Bu karar tarihte ilk güvenceli asgari gelir girişimi olarak kabul edilmektedir. Bkz. Rosanvallon, a.g.e., s. 120; Özdek, "Sosyal Devletin Yükselişi", s. 193. Sosyal güvenlik hukukuna yeni girmiş bir kurum olan güvenceli asgari gelir, en genel anlamda, toplumun yoksul ve egemen yaşam biçiminden dışlanmış olan kesimlerinin asgari düzeyde geçim olanaklarına kavuşturulması ve toplumla olan bağlarının güçlendirilmesi için devlet tarafından yapılan bir tür sosyal yardım şeklinde tanımlanabilir. Şebnem Gökçeoğlu Balcı, "Avrupa Birliğine Uyum Sürecinde Türkiye'de Sosyal Haklar", **Hukuk ve Adalet Eleştirel Hukuk Dergisi**, 1(3) Temmuz-Eylül 2004, s. 144-145; Gökçeoğlu, **Tutunamayanlar**, s. 77 vd. AB liderleri, işsizlik ve büyüme gibi AB'nin sosyal sorunlarını ele almak üzere 17 Kasım 2017 tarihinde Göteborg'da Adil İş ve Büyüme Sosyal Zirvesinde (Social Summit for Fair Jobs and Growth) bir araya gelmiş ve Zirve'de cinsiyetler arasındaki ücret farkının giderilmesi, işsizlik ve yoksulluk oranlarının düşürülmesine dair pek çok konunun yer aldığı Avrupa Sosyal Haklar Sütunu (European Pillar of Social Rights-EPSR) açıklanmıştır. Bağlayıcı olmayan bu belgede Sosyal Koruma ve Katılım başlığının 14. maddesinde Asgari Gelir (Minimum Income) ise şu şekilde düzenlenmiştir: "yeterli miktarda kaynaktan yoksun herkes, yaşamın her aşamasında insan onuruna yaraşır bir yaşam sürdürecek yeterli asgari gelir avantajına, malların ve hizmetlerin etkinleştirilmesine etkin erişim hakkına sahiptir. Çalışanlar için asgari gelir faydaları, işgücü piyasasına yeniden entegre olmaya yönelik teşviklerle birleştirilmelidir." Bkz. https://ec.europa.eu/commission/sites/beta-political/files/social-summit-european-pillar-social-rights-booklet_en.pdf; Belgenin Türkçesi için bkz. https://www.ikv.org.tr/images/files/AB%20SOSYAL%20BOYUTUNUN%20GELECE%C4%9E%C4%B0.pdf 16.12.2019.

hukukunda güvenceli asgari gelir, "revenu minimum d'insertion" kavramı ile ifade edilirken Türkçe'ye "tutunma geliri"[909], "asgari gelir desteği"[910] veya "garantili (güvenceli) asgari gelir desteği" olarak çevrilmektedir.

Güvenceli asgari gelir desteği/Guaranteed Minimum Income (GMI) Support; toplumun geçerli yaşam biçiminden dışlanmış ve yoksul kesimlerinin asgari düzeyde geçim imkanlarına erişmesi ve toplumsal bağlarının kuvvetlendirilmesi için devlet tarafından yapılan bir çeşit sosyal yardım şeklinde tanımlanabilir[911]. Bir başka tanımda[912] ise güvenceli asgari gelir desteği "sosyal anlamda yeterli geliri olmayan ve bundan dolayı temel gereksinimlerini sağlayıp yaşamını sürdüremeyen kimselere ve/veya hane halklarına verilen bir gelir" şeklinde ifade edilmiştir.

Güvenceli asgari gelir, diğer sosyal yardımlardan farklı olarak belli bir şart aranmaksızın yoksulluk eşiğinin altında kalan kimselere devlet tarafından yapılan ve süre limiti olmayan genel nitelikli bir yardım çeşididir[913]. Güvenceli asgari gelir, gelir desteği türlerinden biri olan "Temel Gelir" ile karıştırılmaktadır. Temel gelir konusunu 18. yüzyıl sonlarında Agrarian Justice "Tarım Adaleti" (1796) adlı eserinde, modern toplumda yaygın yoksulluğa çare bulmak amacıyla toplum içinde her bireyin asgari düzeyde var olma hakkı anlamında sosyal güvenlik hakkı kapsamında devletin bir görevi olarak en açık şekilde ifade eden öncü kişi Thomas Paine'dir[914]. Temel geliri

[909] Gökçeoğlu, **Tutunamayanlar**, s. 80.

[910] Çetin, **Asgari Gelir Desteği**, s. 74.

[911] Şebnem Gökçeoğlu Balcı, "Yoksulluk ve Sosyal Dışlanmayla Mücadelede Fransız Hukukundan Bir Örnek: Tutunma Geliri", **İ.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, 2010, No:42, s. 34; Gökçeoğlu, **Tutunamayanlar**, s. 77.

[912] Çetin, **Asgari Gelir Desteği**, s. 74; Ramón Peña Casas, "Minimum Income Standards in Enlarged EU: Guaranteed Minimum Income Schemes", **Working paper II: Setting Minimum Social Standars Across Europe 2012,** s. 4; https://www.researchgate.net/publication/238733340 28.05.2019; Asgari gelir ile asgari ücret kavramlarını birbirine karıştırmamak gerekir. Asgari ücretin muhatabı bir iş karşılığında çalışanlar iken; asgari gelirin muhatabı ise başta yoksullar, işsizler ve sosyal dışlanmaya maruz kalan kesimler olmak üzere gençler, çocuklar, kadınlar, yaşlılar, engelliler, çok sayıda çocuk bakmakla yükümlü aileler, vatandaş olmayanlar gibi gruplardır. Yani hukuki açıdan asgari ücret konusu İş Hukuku'nun, asgari gelir ise Sosyal Güvenlik Hukuku'nun inceleme alanına girmektedir. Bkz. İlknur Karaaslan, **Avrupa Birliği'nde İstihdam Odaklı Asgari Gelir Desteği ve Türkiye'nin Uyumu**, Türk Metal Sendikası Araştırma ve Eğitim Merkezi Yayınları-1, Ankara, 2016, s. 6-7.

[913] Gökçeoğlu, "Tutunma Geliri" s. 36; Gökçeoğlu **Tutunamayanlar**, s. 79; Çetin, **Asgari Gelir Desteği**, s. 75. Güvenceli asgari gelir; belirli bir koşul aranmaksızın, yoksulluk eşiğinin altında kalan kimselere yapılan genel nitelikli sosyal yardımdır. Türkiye'de bu nitelikte sosyal yardım yasaları bulunmakla birlikte, bu yasaların AB müktesebatına uyum açısından en önemli eksikliği, yardımların hak niteliğinde olmamasıdır. AB üyesi ülkelerde güvenceli asgari gelir yasalarında bu gelir, bireyin hakkı niteliğindedir ve hakkını elde edemeyenler dava yoluyla bu haklarını talep edebilirler. Gökçeoğlu, "Avrupa Birliği", s. 145.

[914] Ailsa Mckay, **The Future of Social Security Policy: Women, Work and a Citizens' Basic Income**, Routledge, London, 2005, s.109-110. Bu eserde temel gelir çerçevesinde sosyal güvenliğin farklı boyutları konusunda ayrıntılı açıklamalara yer verilmektedir. Ayrıca Robespierre'nin 1793'de Konvansiyon'a sunduğu ünlü tasarıda, sosyal hak ve sosyal adalet kavramları açık ifadelerle yer almaktaydı. 1793 yılında kabul edilen ve Anayasasının başına eklenen ikinci İnsan ve Vatandaş Hakları Bildirisinde, "Kamu yardımları kutsal bir borçtur. Toplum, çalışabileceklere iş bulmak, çalışamayacak durumda olanlara da yaşama imkanları vermek suretiyle yoksul vatandaşların geçimlerini sağlamak zorundadır" (m. 21) hükmü temel gelire işaret etmekle birlikte uygulamada işlerlik kazanamasa da 1848 Fransız Anayasası'na ilham kaynağı olduğu belirtilmiştir. Bkz. Kapani, a.g.e., s. 53-54.

kısaca şartsız vatandaşlık geliri olarak tanımlanmaktadır[915]. Temel gelirin asgari gelir desteği programlarına kıyasla en çarpıcı özelliği gelir düzeyinden bağımsız bir şekilde zengin ve yoksullara aynı seviyede ödenmesidir[916]. Temel gelirde aile kompozisyonu dikkate alınmaksızın gelir her bir bireye ayrı ayrı ödenmekteyken, asgari gelir desteği uygulamasında ise aile kompozisyonu dikkate alınmaktadır[917]. Temel gelir, bir asgari gelir garantisi biçimi olmakla birlikte bazı Avrupa ülkelerindeki mevcut uygulamalardan üç şekilde farklılaşmaktadır. Bu farklar; temel gelirin hane halkına değil bireye ödenmesi, başka gelir kaynaklarına sahip olmaya bakılmaksızın ödenmesi ve temel gelir ödemesinin herhangi bir işte çalışmayı gerektirmemesidir[918]. Ayrıca düşük bürokratik

[915] Karaaslan, a.g.e., s. 8. İnsel, asgari gelir hakkını vatandaşlık geliri olarak değerlendirmiş ve "geliri belirli bir seviyenin altında kalan herkesin vatandaş veya o toplumda yaşayan bir kişi olarak hak sahibi olacağı vatandaşlık geliri, toplumu sadece bireyler toplamı olarak gören iktisat anlayışına karşı, toplumun siyasal bir ortaklık olduğunu vurgulayan önemli bir araç" şeklinde bu kavramı tanımlamıştır. Bkz. Ahmet İnsel "İktisat Aklına Sokulan Siyasal Çomak: Vatandaşlık Geliri", **Bir Temel Hak Olarak Vatandaşlık Gelirine Doğru**, Der. Ayşe Buğra ve Çağlar Keyder, Çev. İsmail Çekem, 3. Baskı, İletişim Yay, İstanbul, 2016, s. 48; Buğra, a.g.e., s. 55. Temel gelir ile ilgili 67 sayılı Tavsiye, temel geliri sosyal sigorta ve sosyal yardım içinde değerlendirilmek suretiyle sosyal güvenlik rejimlerinin kapsamadığı kişilerin ihtiyaçlarının karşılanmasına yönelik bir sosyal yardım şeklinde evrensellik anlayışı ile nüfusun tümüne sağlanmasını öngörmektedir. Bir başka yerde kavram, "bir toplumda yaşayan bütün insanlara, çalışma hayatındaki konumlarından bağımsız olarak, sadece toplumun bir bireyi oldukları için koşulsuz olarak sağlanan düzenli bir nakit transferi" şeklinde tanımlanmıştır. Temel gelir konusunda daha detaylı bilgi için bkz**.** Philippe Van Parijs ve Yannick Vanderborght, **Basic Income: A Radical Proposal for a Free Society a Sane Economy**, Harvard University Press, Cambridge, Massachussetts London, 2017; Banu Metin, "Yoksullukla Mücadelede Asgari Gelir Güvencesi: Türkiye'de Sosyal Yardım ve Hizmet Sisteminde Mevcut Durum Asgari Gelir Güvencesi İhtiyacı", **SGD**, 2 (1), 2012 s. 125-130. Ayşe Buğra, vatandaşlık gelirini, toplumun bütün bireylerine, zengin fakir farkı gözetmeden bireysel düzeyde yapılacak düzenli bir gelir transferi olarak tanımlamıştır. Vatandaşlık geliri uygulaması ile gelir transferi herkese yapıldığı için "yoksul olduğun için ben sana para veriyorum" anlayışı ortadan kalkmış olacak; ilaveten uygulama bünyesinde aynı miktarda para herkese verildiğinden geliri belli bir düzeyin üzerinde olanlardan vergi ile geri alındığından vergi sisteminin düzgün işlediği ülkelerde vatandaşlık geliri uygulaması rahatlıkla hayata geçirilecektir. Ayrıca vatandaşlık geliri uygulaması ile ihtiyaç tespiti gibi idari maliyeti yüksek işlemlere gerek kalmadığı gibi yoksul kesimi aşağılayıcı damgalamaların da önüne geçilecektir. Ancak vatandaşlık gelirinin Türkiye'de vergi sisteminin düzenli işlememesinden ötürü saf haliyle uygulanması zordur. Bkz. Özbek, **Cumhuriyet Türkiyesi**, s. 390-391.

[916] Temel gelir uygulamasında, örneğin bir bireyin aylık geliri ister sıfır ister 100.000 TL olsun, herkese aylık 2000 TL ödeme yapıldığını varsayalım. Sistemin avantajı, asgari gelir desteği sistemindeki gibi yoksulluk tuzağının önlenmesidir. Bu sistemin gelirin yeniden dağıtımı ve artan oranlı gelir vergisi ile birleştiğinde yoksullukla mücadelede en iyi sistem olduğu iddia edilmektedir. Ekonomik durumu iyi olanlar aynı tutarda yardım alsa da, aldıkları bu yardımlar vergileme sistemi ile dolaylı yoldan kendilerinden geri alınmaktadır. Dolayısıyla sistemin sürdürülebilme oranı yüksektir ve yardımın alınmasında hata payı düşüktür. Sistemin dezavantajı ise, toplumdaki bütün bireylere ödeme yapılması ve bu ödemelerin vergilendirme yoluyla telafisi sürecinde idari masrafların artmasıdır. Ayrıca ödenen yardımlar vergiden ayrı düşünülürse sistemin maliyeti de oldukça yüksektir. Bu sebeplerden dolayı temel gelir uygulaması vatandaşlık geliri olarak adlandırılmakta ve sosyal güvenlik hakkı içerisinde tamamlayıcı bir unsur olarak görülememektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Faruk Taşçı, "Understanding Minimum Income Support through Minimum Wage", **Turkish Journal of Business Ethics**, 2013, 6(1), s. 4 vd., Çetin, **Asgari Gelir Desteği**, s. 67, 84.

[917] Çetin, **Asgari Gelir Desteği**, s. 95. Birleşik Krallık'ta en önemli örnek, gelir desteğidir. Beveridge için bu yardımlar, katkı kayıtları bulunmayan ya da sigorta yardımlarına şimdiki gibi haklara sahip olmayan kişilere, bireysel veya ailevi ihtiyaç ve koşullara göre ödenen tutara destek sağlayarak kalıcı olmalıydı. Devlet için en iyi sosyal (güvenlik) koruma politikası vatandaşını düzenli ücretli işgücü piyasasında istihdam etmektir. Dış çevre ile politika üretme ve yönetimin iç dünyası arasındaki arayüz, yeni bin yılın gelmesiyle birlikte sosyal güvenliğin anlaşılması açısından kritik öneme sahiptir.

[918] Metin, "Asgari Gelir Güvencesi", s. 125. Esasen temel gelir önerisinin özünde, bir ülkenin ya da toplumun her üyesine, aylık mütevazi bir gelir verilmesi önerisi yatmaktadır. Buna göre, her birey, istediği gibi harcayacağı, engellilik gibi özel ihtiyaçlara göre şekillendirebileceği bir miktar nakit paranın bulunduğu bir karta sahip olmaktadır. Koşulsuz temel gelire dair itirazların temelinde, emek arzını düşürmesi, enflasyonu tetiklemesi, pahalı olması, popülist siyasetçiler tarafından kötüye kullanılması, tembelliği ödüllendirirken çalışanları cezalandırması gibi faktörler yer almaktadır. Özellikle temel gelirin hayata geçirilmesi amaçlarından birisi, vergi ve sosyal yardım sistemlerinin bütünleştirilmesidir. İngiltere'de 2010 yılında temel gelir sistemine geçme yönünde bir adım atılmış ancak siyasi görüş farklılıkları nedeniyle sosyal koruma sisteminin daha evrensel bir temelde yeniden kurulma fırsatı kaçırılmış oldu. Temel gelir önerisinin topluma faydaları ise şöyle özetlenebilir: Temel gelir ile yaşamak zorunda kalan toplumun küçük bir azınlığı bu durumdan mutlu olmadığı için çalışmak isteyecek ve gerek maddi gerek sosyal hayatlarını geliştirme ihtimali onları mutlu edecektir. Temel gelire sahip

işlemler dikkate alındığında hızlı ve kolay uygulanan temel gelir, belirli sosyal güvenlik sorunlarını çözmek açısından çok yararlı bir araç olabilir[919].

Yapılan açıklamalar neticesinde asgari gelir desteğini sosyal güvenlik hakkı içinde değerlendirmek ve tanımlamak pekala mümkündür. Bugün özellikle Avrupa Birliği ülkelerinin çoğunda, farklı isimler altında uygulanmakta olan asgari gelir desteğinin, emekçilerin ortak pazarlık gücünü artıracak bir Sosyal Avrupa projesinin temel direklerinden biri olarak sosyal güvenlik çerçevesinde yer alması, koşullu olması ve karşılılık esasına dayanması önerilmektedir[920]. Güvenceli asgari gelir desteği uygulaması Avrupa ülkelerinde ulusal ve evrensel olarak son çare yöntemleri (last-resort schemes) çerçevesinde hayata geçirilmektedir. Günümüzde yoksulluk, işsizlik, sosyal dışlanma, nüfusun demografik yapısındaki dönüşüm, refah devleti politikalarındaki değişim gibi nedenlerle sosyal güvenlik hakkı da büyük bir kriz yaşamakta ve çözüm için başvurulan çarelerden biri de "güvenceli asgari gelir desteği" olmaktadır[921].

Gökçeoğlu'nun bizim de katıldığımız tanımlamasına göre güvenceli asgari gelir hakkı; ihtiyacı olan herkese, asgari düzeyde insan onuruna yaraşır bir yaşam düzeyi hakkının tanınması için devlet tarafından gelir/aylık bağlanmasını ifade eden ve sosyal güvenlik hakkının boşluklarını tamamlayan bir haktır[922]. Benzer şekilde bir başka kapsamlı tanımda[923] ise asgari gelir desteği, "toplumdaki herkesin ya da yoksul ve sosyal olarak dışlanmış olan kesimlerin yaşamak için gerekli asgari geçim

olanların sıkıntı yaşanmadan önce çok katmanlı güvenceye sahip olmasını sağlayacaktır. Bir bakımdan ekonomik istikrar hibesi şeklinde değerlendirilen temel gelir, ekonomik istikrarsızlığın azaltılmasına konusunda eşitlikçi bir yöntem işlevi görebilir. Ayrıca söz konusu uygulama, genel para politikaları ve mali politikaların yanında verimsizliği artıran içler acısı sübvansiyonlardan daha etkin ve adil olacaktır. Son olarak temel gelir uygulamasıyla insanların zamanlarını daha fazla kontrol edebilmesi mümkün olacaktır. Dolayısıyla insanlara daha rasyonel kararlar verebilecekleri zamanı sağlayacak politikalardan yana tavır koymalarının yolunu açacaktır. Zira günümüzde insanların yavaşlamasını sağlayacak çok fazla mekanizma bulunmamaktadır. Aksine günümüz anlayışı çalışmayı ödüllendiren ve daha az çalışmayı seçenleri cezalandıran bir sosyal güvenlik hakkı üzerine kurulmuştur. Şöyle ki, daha az çalışmak isteyen insanlar, hem kazanç kaybına uğrarken hem de emeklilik gibi sosyal güvenlik haklarını kaybetmekte veya geç kullanmaktadırlar. Bkz. Guy Standing, **Prekarya Yeni Tehlikeli Sınıf**, Çev. Ergin Bulut, 4. Baskı, İletişim Yay., İstanbul, 2017, s. 282-293.

919 Candoğan Orlu, "Basic Income: Is it Applicable to Modern States?" **Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi**, 2019, 76, s. 234.

920 Anthony Atkinson, "How Basic Income is Moving up to the Policy Agenda: News from the Future", **9th International Congress of Basic Income European Network**, Cenevre, 12-14 Eylül 2002, https://basicincome.org/bien/pdf/2002Atkinson.pdf 15.12.219; İnsel, asgari gelir güvencesi hakkı olarak nitelediği bu kurumun siyasal temelde değerlendirilmesi ve vatandaşlık geliri olarak tanımlanmasının daha doğru olduğu kanaatindedir. İnsel, a.g.m., s. 48-49.

921 Karaaslan, a.g.e., s. 5. Temel geliri yoksulluk sorununu çözme konusunda en özgürlükçü, insan onuru ve bireysel özerkliğin korunması açısından en uygun, ekonomik etkinliği en az zedeleyen ve yardımdan yararlanacak kitlenin tespitiyle uğraşmadığı için maliyeti en düşük yöntem olarak savunan ve Avrupa'da Temel Gelir Avrupa Ağı (BIEN) bünyesinde bir araya gelen düşünürler, temel geliri, evrensel bir vatandaşlık hakkı olarak her bireye verilecek, sonra da vergi mükellefi olmalarına yetecek bir gelir düzeyine sahip kimselerden vergile geri alınacak düzenli bir nakit transferi olarak tanımlamaktadır. Ayşe Buğra ve N. Tolga Sınmazdemir; "Yoksullukla Mücadelede İnsani ve Etkin Bir Yöntem: Nakit Gelir Desteği", **Bir Temel Hak Olarak Vatandaşlık Gelirine Doğru**, Ed. Ayşe Buğra ve Çağlar Keyder, İletişim Yayınları, 3.Baskı, İstanbul, 2016, s. 95.

922 Gökçeoğlu, "İnsan Hakları Perspektifinden..", s. 148; Gökçeoğlu, **Tutunamayanlar**, s. 78-79. Güvenceli asgari gelir desteği, hepsi de aynı kavramı ifade edecek şekilde garantili asgari gelir veya asgari gelir desteği olarak da kullanılmaktadır.

923 Karaaslan, a.g.e., s. 5; Nuray Gökçek Karaca, **Asgari Gelir ve AB Ülkelerindeki Uygulamaları**, Nisan Kitabevi, Eskişehir, s. 3.

kaynaklarına sahip olması ve toplumla olan bağlarının güçlendirilmesi amacıyla devlet veya siyasi otorite tarafından asgari düzeyde bir gelirin karşılıksız ya da çalışma karşılığında güvence altına alındığı, sosyal güvenlik hakkını tamamlayıcı veya ikame edici bir sosyal yardım türü" şeklinde ifade edilmiştir. Güvenceli asgari gelirin öznesi "işçi" değil "yoksul" dur. İşsizler, süreksiz işlerde düşük ücretle çalışanlar, bedeni veya ruhsal bir engeli nedeniyle çalışamayanlar, yaşlılık veya boşanma gibi nedenlerle yoksul duruma düşenler, toplumdan dışlananlar, tutunamayanlar, marjinaller bu gelire hak kazanmaktadırlar. Dolayısıyla güvenceli asgari gelir, iş hukukuna ait bir kurum değil geniş anlamda sosyal güvenlik hukukuna ait bir kurumdur[924].

Güvenceli asgari gelir, yoksullara devlet tarafından yapılan bir sosyal yardımdır. Ancak bu hakkın sosyal dışlanmayla mücadelede başarılı olabilmesi için yalnızca gelir yokluğu ya da eksikliğini telafi eden bir sosyal yardım şeklinde düzenlenmemesi gerekir. Bir başka deyişle, sosyal güvenlik hakkının boşluğunu doldurabilecek bu hakkın adı, "herkesin asgari düzeyde insan onuruna yaraşır şekilde yaşamasını ve topluma katılımını sağlayacak olan sosyal hizmetlerden yararlanma hakkı" anlamında "sosyal katılım hakkı"dır[925]. Zaten güvenceli asgari gelirin tanımında geçen belirli bir koşul aranmaksızın yoksulluk eşiğinin altında kalan kimselere yapılan nitelikli bir sosyal yardım[926] da buna atıfta bulunmaktadır.

Asgari gelir güvencesi görüşünü destekleyenler, çağdaş sosyal güvenlik anlayışının birinci önceliğinin sosyal riskle karşılaşan toplumun her bireyine ekonomik güvence sağlamak olduğunu ve bu bakış açısı ile geleneksel sosyal risk kataloğunun ikinci planda değerlendirilmesi gerektiğini belirtmektedirler. Bu önceliğin gerçekleştirilmesine giden yol ise, gelir kaynakları belirli bir sınırın altına düşen tüm vatandaşlara asgari bir yaşam düzeyinin sağlayacak olan asgari gelir güvencesi sisteminden geçmektedir[927].

Sosyal güvenlik hakkının tamamlayıcısı olarak güvenceli asgari gelir desteği sisteminin ülkemizde uygulanmasıyla yoksulluk sınırı eşiğinin altında olan dezavantajlı grup denilen toplumdan dışlanan/marjinal kesimlere çare olabileceği kanaatindeyiz. Zira Avrupa ülkeleri ve (Alaska'da tamamıyla uygulanan) ABD'de gerçekleştirilen projeler ile evrensel temel gelir (universal basic

---

[924] Gökçeoğlu, **Tutunamayanlar**, s. 78-79; Gökçeoğlu, "Tutunma Geliri", s. 35-36.

[925] Gökçeoğlu, "İnsan Hakları Perspektifinden..", s. 148. Jürgen Habermas'ın insan hakları sınıflandırmasında insan haklarını üç gruba ayırır. Bunlardan ilki, bireysel özgürlük hakları, ikinci grup haklar, hukuki ve siyasi katılım hakları sonuncusu ise sosyal katılım haklarıdır. Sosyal katılım hakları içerisine eşit ve uygun yaşam koşullarının sağlanması, sosyal güvenlik hakkı, çalışma hakkı, dinlenme hakkı, ücretli izin hakkı, konut hakkı, bakıma muhtaç hastalar için bakım hakkı, eğitim hakkı ve kültürel hayata katılma hakkı girmektedir. Bkz. Georg, Lohmann "Die Menschenrechte: untrilbar und gleichgewichtig?-Eine Skizze", **Die Menschenrechte: unteilbare und gleichgewictig?**, Georg, Lohmann vd. (Ed.), Menschen RechtsZentrum der Universität Potsdam, 2005, s. 9, https://publishup.uni-potsdam.de/opus4-ubp/frontdoor/deliver/index/docId/1435/file/SGM11.pdf (16.12.2019); Doğan, a.g.e., s. 59.

[926] Gökçeoğlu, **Tutunamayanlar**, s. 79; Gökçeoğlu, "Tutunma Geliri", s. 36.

[927] Güzel vd., a.g.e., s. 6. Aslında bu eğilim "bireye yaşamının her döneminde yeterli bir gelir düzeyi sağlayarak onun güvenlik ihtiyacını karşılamak" ifadesiyle Lord Beveridge tarafından sosyal güvenliğin temel esası olarak dile getirilmiştir.

income/UBI)[928] uygulamasına benzer bir yapıya sahip olan güvenceli (tamamlayıcı) asgari gelir, sosyal güvenlik çatısı dışında olup sosyal yardım alamayan ve toplumdan dışlanan kişilere herhangi bir şart koşulmaksızın sürekli gelir elde etme olanağı sağlamaktadır. Ancak temel gelirin asgari gelir güvencesinin ikame edici bir türü olarak uygulandığı ülkelerde, mevcut sosyal güvenlik sistemlerinde yer alan değişik tipteki yardımların tek bir yardım kalemi altında birleşmesi anlayışı söz konusudur. İkame edici asgari gelir sisteminde yardım, geçim kaynaklarının yetersizliğinden bağımsız olarak toplumdaki tüm bireylere verilmesi öngörülmektedir[929]. Bu bakımdan ülkemizin sosyal, kültürel ve ekonomik özellikleri ile kurumun normatif dayanağı ve evrensel anlayış açısından sosyal güvenlik hakkı içerisinde kendine yer bulduğunu düşündüğümüz yapı tamamlayıcı (güvenceli) asgari gelir desteğidir.

Asgari gelir desteği ile bağlantılı bir diğer grup ise işsizlerdir. İşsizler toplum için bir tehdit unsurudur. Bunlara toplumsal düzeni bozmaması için belirli bir miktarda gelir ödenmesi faydalı olduğu gibi devletin sosyal alandaki yükünün hafifletilmesine de yardımcı olacaktır. İşte bu görüşün en önemli savunucularından Milton Friedman'a göre asgari gelir güvencesinin amacı, yoksullara mevsimlik, kuralsız, marjinal ve az ücretli işleri kabul ettirmektir. Eğer sosyal yardımların miktarı

---

[928] Dünya Bankasının bu konuda neşrettiği detaylı bir çalışma için bkz. Ugo, Gentilini vd., **Exploring Universal Basic Income: A Guide to Navigating Concepts, Evidence and Practices**, Worl Bank, Washington, 2020. https://openknowledge.worldbank.org/handle/10986/32677 05.05.2020. Pek çok kişi Evrensel Temel Gelirin yoksullukla baş etmek için iyi bir yöntem olduğu görüşündedir. https://www.xtrlarge.com/2017/09/02/evrensel-temel-gelir-abd-ekonomi/ 28.05.2019. "Hiçbir şey yapmadan ayda 1000 £ kazanç temin edilse ne yapardınız?" sorusu merkezinde evrensel temel gelirin hayatımızda ne gibi değişikliklere sebep olacağı hakkında bkz. https://www.regus.com.tr/work-turkey/universal-basic-income-transform-work-know/ 01.05.2020. Ancak asgari gelir desteği ile temel gelir sıklıkla karıştırılmaktadır. Temel gelir, yoksulluk ve sosyal dışlanmanın önüne geçebilmek için bir araç olarak savunulurken, finansal sürdürülebilirliği ve önerilen ödeme miktarı açısından eleştirilmekte ve emek piyasaları üzerindeki olası olumsuz etkileri olabileceğinden kesin bir öneriden çok teorik düzeyde bir fikirden öteye geçemez. Bkz. Casas, a.g.m., s. 18. Ayrıca farklı türde refah devleti modelleri içerisinde yer alan Avrupa ülkelerinden Almanya, İngiltere, İsveç ve İspanya'da asgari gelir uygulamasının yasal dayanağı, kapsamı, yararlanma koşulları ve miktarı konusunda ayrıntılı bir çalışma için bkz. Karaca, a.g.m., ss. 9-42. Dünyayı her yönden etkileyen Koronavirüs (COVID-19) salgını nedeniyle pek çok ülkede evrensel temel gelir (UBI) adı altında krizin çözümüne katkı sağlayacağı ümidiyle medya tarafından yanlış bir şekilde nitelendirilmektedir. Evrensel temel gelir politikasının kilit özelliklerinden üçü olan bireysel, koşulsuz veya evrensel nitelikleri taşımadığı için temel bir gelir şeklinden uzak olduğu yönünde ayrıntılı bilgi için bkz. https://basicincome.org/news/2020/04/spain/; https://basicincome.org/news/2020/04/germany-half-a-million-signatures-for-a-6-months-basic-income/ 01.05.2020. Bu çalışmaları evrensel temel gelir olarak niteleyen haberlerin bazıları için bkz. https://www.euronews.com/2020/04/17/universal-basic-income-will-it-become-a-reality-after-lockdown-is-lifted 01.05.2020; haberin Türkçesi için bkz. https://tr.euronews.com/2020/04/19/evrensel-temel-gelir-koronavirus-sonras-gercege-donusecek-mi 01.05.2020. İngiltere özelinde Koronavirüs (COVID-19) salgınına çözüm bağlamında Temel Gelir üzerine küçük bir modelleme için bkz. Malcolm Torry, "Evaluation of a Recovery Basic Income, and of a sustainable revenue neutral Citizen's Basic Income, with an appendix relating to different Universal Credit rollout scenarios", **Euromod Working Paper Series**, April 2020, https://www.euromod.ac.uk/sites/default/files/working-papers/em7-20.pdf 01.05.2020. Evrensel temel gelir sosyal güvenlik modelinin Koronavirüs (COVID-19) salgını nedeniyle bir çözüm yolu olarak incelendiği yazı için bkz. https://www.yenisafak.com/yazarlar/ahmetulusoy/evrensel-temel-gelir-zamani-2054663 01.05.2020. Benzer şekilde, dünyada teknoloji ve otomasyon ile artmaya başlayan üretim verimliliğinin işsizliği ortadan kaldırmasını imkansız hale getirmesi ile birlikte tüm insanların yaşam hakkından yola çıkarak herkese temel ihtiyaçlarını karşılayabilecekleri ölçüde minimum bir gelir sağlanmak suretiyle 200 yıldır tartışılan evrensel temel gelirin yaşanan sorunlara çözüm olacağı hakkında bkz. https://t24.com.tr/yazarlar/giray-komurcu/koronavirus-sonrasi-nasil-bir-gelecek,26377 01.05.2020. Koronavirüs (COVID-19) salgını nedeniyle evrensel temel gelir ve sosyal koruma kapsamında yer alan evrensel sağlık hizmetleri açısından değerlendirme için bkz. https://medium.com/imeceplatformu/evrensel-sa%C4%9Fl%C4%B1k-hizmeti-nedir-cf0fc5630ca7 01.05.2020.

[929] Çetin, **Asgari Gelir Desteği**, s. 68. İkame edici ve tamamlayıcı asgari gelir desteği hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Karaaslan, a.g.e., s. 19-21 ve Gökçeoğlu, **Tutunamayanlar**, s. 67-70.

yüksek olursa kimse bu işlerde çalışmaya yanaşmayacaktır. Sosyal yardımların miktarı düşürülür ve yoksulluk seviyesi artırılırsa, yoksullar ek gelir elde etmek için bu işleri yapmaya mecbur kalacaktır. Böylece asgari gelir güvencesi kötü işleri sübvanse edeceğinden işverenlerin vereceği ücret de yüksek olmayacak ve tam istihdam sağlanacaktır[930]. İşte Friedman'ın (1962) yoksulluğun önlenmesi için o ülkede yaşayan herkese uygulanacak olan ikame edici asgari gelirin bir türü olan "negatif gelir vergisi" önerisine benzer bir yöntem olarak sunduğu sistem "nakit gelir desteği"dir. Bu sistem, çalışma hayatı süresince edinilmiş sosyal güvenlik haklarını etkilemeyeceği gibi, sağlık ve emeklilik alanında da sosyal sigortalara katkı sağlayacaktır[931].

3.2.1.1. Türkiye'de (Güvenceli) Asgari Gelir Desteği Uygulanabilir Mi?[932]

Güvenceli asgari gelir kavramı çerçevesinde ortaya konan entelektüel ve akademik düzeydeki tartışmalarda şimdilik pozitif hukuka girmemiş ancak girmesi muhtemel olan değişik modeller mevcuttur. Belirtilen modeller daha çok yurttaşlık geliri (citizen income) veya temel gelir (basic income), yaşam geliri veya evrensel temel gelir (universal basic income) şeklinde ifade edilmekte ve sosyal güvenlik hakkında köklü değişikliklere yol açacağı öngörülmektedir[933].

---

[930] Gökçeoğlu, **Tutunamayanlar**, s. 69.

[931] Buğra ve Sınmazdemir; a.g.m., s. 88-89. Nakit gelir desteği konusunda karşı görüşte olanlar, bireysel özerkliğe değer vermeyen muhafazakar bakış açısı; öncelikle bu politikaya, kendisine sahip özgür bireyin hakları olarak bakmadıkları için paternalist aile bağları ile sosyal bağları zayıflatacağı için karşıdır. Aynı yaklaşım yoksulların kendi ihtiyaçlarını bilemeyecekleri ve ellerine geçen parayı lüzumsuz işlere harcayacakları için ayni yardımın daha faydalı olacağını savunmaktadır. Katı muhafazakarlar ise kadınların kocalarına, yaşlıların evlatlarına, kimsesiz yoksulların konu komşuya bağımlı olmalarında bir sakınca görmezken, nakit desteği politikasının insanları yardım bağımlısı yapacağı ve tembelliğe teşvik edeceği fikrindedir. Geleneksel sol ise, kendi değer dünyasının kapitalist dünya görüşü ve emek merkezli bir yaklaşıma uyduğu ölçüde, bireyin özerkliğini çalışma hayatı dışında tanımlayamamaktadır. Bu yüzden bireysel özerkliğin destekçisi olarak işçi haklarını öne çıkarırken vatandaşlık haklarına yabancı kaldığından bu kesim de nakit gelir desteğine karşıdır. Buğra ve Sınmazdemir; a.g.m., s. 89-90.

[932] Asgari gelir desteğinin ülkemizde mali açıdan uygulanabilirliğine yönelik araştırma ve analize dayalı çalışmalar için bkz. Buğra ve Sınmazdemir, a.g.m., s. 101-108; Selim Coşkun vd., "Asgari Gelir Desteği ve Türkiye'de Uygulanabilirliği: Bir Model Denemesi", **Gazi Üniversitesi İİBF Dergisi**, 13(3) 2011, s. 148-156; İlknur Karaaslan, "Avrupa Birliği Uygulamaları Çerçevesinde Türkiye İçin İstihdam Odaklı Asgari Gelir Desteği Arayışları", **İnsan&İnsan**, S.3, 2015, s. 31-33.

[933] Bu önerilerde herkese çalışma şartı veya yoksul olmasına bakılmaksızın herkese belirli bir miktarda gelir bağlanacağı fikri bugün için ütopik olarak nitelense bile gelecekte ülkelerin yasal düzenlemelerine konu olacaktır. Gökçeoğlu, **Tutunamayanlar**, s. 67 vd; Gökçeoğlu, "Tutunma Geliri", s. 36. Evrensel temel gelir uygulamasının Türkiye'deki koşullar dikkate alınmak suretiyle toplumun en yoksul kesimine yardım yapılmak suretiyle mümkün olabileceği belirtilmektedir. Şöyle ki, Türkiye'de 2019 yılında sosyal yardımlara ayrılan bütçe 62.1 milyar TL'dir. TÜİK 2017 verilerine göre nüfusun %13,5'i (10,6 milyon kişi) yoksul sayılmaktadır. Bu kesime temel insani ihtiyaçlarını karşılaması için aylık 500 TL miktarında bir Evrensel Temel Gelir yardımı, sosyal harcamalara yıllık yaklaşık 64 milyar TL ek maliyet getirmektedir. 2019 yılında sosyal yardımlara ayrılan bütçe ile Evrensel Temel Gelir modelinin maliyeti yakın bir düzeydedir. Toplam vergi gelirinin 599 milyar TL olduğu dikkate alındığında uygulamanın ek vergi gelirleriyle bile finansmanı mümkündür. Ancak bu uygulamanın aile sigortasına benzer olması, evrensel nitelikte olmaması ve ortalama gelirin üzerindeki vatandaşları dışarıda bırakması bakımından uygulanabilirliği tartışmalıdır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Ş. Muksit Kaya, "Türkiye'de Bir Sosyal Harcama Olarak Evrensel Gelir Uygulaması", **Politik Ekonomik Kuram**, 3(1), 2019, s. 144-146. Türkiye'de evrensel temel gelir, vatandaşlık temel geliri olarak desteklenmektedir. http://www.vatandasliktemelgeliri.org/ 01.05.2020. Evrensel Temel Gelir konusunu farklı bir bakış açısıyla yorumlayan başka bir yazı için bkz. https://medium.com/@imTolstoyevski/evrensel-temel-gelir-2571d8baf990 16.12.2019; Koronavirüs (Covid-19) pandemisi nedeniyle daha da önem kazanan evrensel temel gelir ile ilgili farklı bir bakış açısı için bkz. https://medium.com/t%C3%BCrkiye/evrensel-temel-gelir-ubi-ajandas%C4%B1-bilmeniz-gereken-her-%C5%9Fey-3e1f60fd8648 01.05.2020.

Türkiye'de (güvenceli) asgari gelir desteğine benzer uygulamalara rastlanmakla birlikte hiçbiri tam anlamıyla asgari gelir desteği koşullarını taşımamaktadır. Ülkemizdeki bu nitelikteki uygulamalara bakmak suretiyle asgari gelir desteğinin uygulanabilirliği konusunda yorum yapabilmek mümkündür.

Asgari gelir desteği nitelikli sosyal yardımlar arasında 2022 sayılı Kanun çerçevesinde çalışacak durumda olmayan yaşlı ve engelli vatandaşlara muhtaçlık durumu devam ettiği sürece verilen yardımlar (asgari gelir desteğine en çok benzeyen uygulama); eşi vefat etmiş kadınlara yönelik düzenli nakit sosyal yardım programı ve evde bakım yardım programı; çocukların sağlık kontrollerinin yapılması (şartlı sağlık yardımları) ile çocuk ve gençlerin eğitime devamlılıkları (şartlı eğitim yardımları) şeklinde sunulan şartlı nakit transferleri (asgari gelir desteğinden farkı düzenli nitelikte ve bireyin geçimini sağlamaya yönelik olmaması); SYDV'lerin periyodik nakit yardımları (hak temelli olmaması ve sürekliliğinin garanti edilmemesi asgari gelir desteğinden farkı); ekonomik kriz dönemlerinde kamuda 4/C geçici işçi statüsünde istihdamın yapılması (istihdam programlı asgari gelir desteğine benzemekle birlikte, muhtaçlık tespiti yapılmaması ve istihdamın sürekliliği olmamasından asgari gelir desteğinden farklıdır); KOSGEB'in girişimciliği destekleme kredileri (asgari gelir desteğinden tamamen farklıdır) sayılabilir[934].

Ülkemizde asgari gelir desteğine benzer uygulamalar bulunmakla birlikte asgari gelir desteği uygulamasının hayata geçirilmesi için bazı şartlar bulunmaktadır. Bu şartlar başlıklar halinde asgari gelir desteğinin hak temelli bir yapıda düzenlenmesi, hukuki alt yapısının oluşturulması, hedef kitlesinin belirlenmesi, ortak veri tabanının oluşturulması, sosyal yardım-istihdam ilişkisinin durumu, ödemelerin sürekliliği için etkin dağıtım sistemi ve finans kaynakları şeklinde özetlenebilir[935]. Ancak bu şartların hayata geçirilmesinden önce asgari gelir desteği kurumunun zihniyet bağlamında hak temelli olarak algılanması yönünde toplumda farkındalık oluşturulmalıdır.

Asgari gelir desteğinin sosyal güvenlik hakkı ekseninde uygulanabilmesi için öncelikle söz konusu uygulamanın hak temelli bir merkeze yerleştirilmesi zorunludur. Çünkü hak temelli bir asgari

---

[934] Çetin, **Asgari Gelir Desteği**, s. 177-178; Karaaslan, a.g.m., s. 23. Asgari gelir desteği uygulanmasına yönelik muhtaç kişilere hak temelli nakdi ödeme yapılması hususunda olumsuz görüşler, ülkemizde yoksul sayısının fazlalığı nedeniyle ihtiyaç duyulan kaynağın bulunamaması, yardım alan hanelerin takip edilemeyeceği, söz konusu uygulamadan yararlananların çalışma şevkini köreltip yardıma bağımlı hale getireceği ve nakdi olarak düzenli bir ödemenin sosyal yardımlar konusunda talep patlamasına yol açması neticesinde sosyal barışı bozacağı şeklinde kendisini göstermektedir. Bkz. Coşkun vd, a.g.m., s. 145. AÇSHB'nın 2020 bütçesinin kabul edildiği TBMM Genel Kurulu'nda Bakan Zehra Zümrüt Selçuk, 2002 yılında 4 olan sosyal yardım program sayısının 2019 yılında 43'e çıktığını ve söz konusu programların 1,3 milyar olan sosyal yardım bütçesinin 2018 yılında 43 milyar seviyesine ulaştığını belirtmiştir. Ayrıca sosyal yardımlara ayrılan kaynakların % 86'sının hak temelli, düzenli ve nakdi yardımlar olduğunu ve Sosyal Yardım Kartı projesinin hayata geçirilerek 2 milyon vatandaşın bu haktan yararlanacağını belirtmiştir. https://www.ailevecalisma.gov.tr/tr-tr/haberler/bakanligimizin-2020-yili-butcesi-tbmm-genel-kurulunda-kabul-edildi/ 13.12.2019.

[935] Çetin, Türkiye'de asgari gelir desteğinin zihni ve hukuki zemininin tamamlanması halinde uygulanabileceğini ancak bu kurumun Avrupa ülkelerinden farklı olarak Türkiye'nin kendine özgü toplumsal ve ailevi yapısının ön plana çıkarılmak suretiyle düzenlenmesinin daha makul olacağını ifade etmiştir. Asgari gelir desteğinin ülkemizde uygulanabilirliği konusunda söz konusu başlıkların ayrıntılı değerlendirmesi için bkz. Çetin, **Asgari Gelir Desteği**, s. 178-190.

gelir desteği, toplumun tüm bireylerine herhangi bir ekonomik faaliyete katılmış olup olmamasına bakılmaksızın, bu tür karşılık beklentisinin ötesinde karşılıksız olarak verilen bir hak anlamına gelmektedir. Türkiye'de asgari gelir desteğine benzeyen yardımlar ve gelir destekleri muhtaçlık, yaşlılık, engellilik ve karşılıklılık çerçevesinde gerçekleştiği ve devamlılık arz etmediği için hak temelli ve sürekli sayılamaz[936].

Bireyin bütün yaşamını ilgilendiren toplumsal sorunların büyük bir kısmının sosyal güvenlik hakkı kapsamında değerlendirilmesi mümkün değildir. Bu noktada sosyal güvenlik hakkından kasıt, normatif bir zemine ve evrensel temele sahip olmasıdır. İşte güvenceli asgari gelir desteği de kişinin toplumda sosyal bir riskle karşılaşması neticesinde ekonomik destekten mahrum kalması sonucunu doğurmaktadır. Dolayısıyla bu riske maruz kalan toplumun her bireyine asgari bir gelir desteği sağlanması günümüz çağdaş sosyal güvenlik sistemlerinde kabul edilen bir olgudur. Ülkemizde bu kurumun uygulanabilir ollduğu yönünde bilimsel açıdan alt yapıya sahip olduğu ancak siyasi karar alıcılar ve sosyal politika uygulayıcılarının bu kurum hakkında çok fazla bilgi sahibi olmadığı kanaatindeyiz.

Marquis Condorcet (1743-1794), bir sigorta sistemi anlayışı ortaya koymak suretiyle eşitsizlik, güvenlik ve fakirlik gibi sorunların kökünden çözeceğini iddia etmişti. Bu sistem Bismarck'tan önce doğru düzgün uygulanmamıştı. O zaman için 350 sene geçen Utopia olan emeklilik/ yaşlılık sigortası, şimdi tüm Avrupa'da mevcuttur.[937] Dolayısıyla bugün için ihtiyaç durumuna bağlı olarak sosyal güvenlik hakkı kategorisine dahil edilip edilemeyeceği tartışılan ve Avrupa'da evrensel temel gelir olarak adlandırılan ülkemizde ise asgari gelir desteği denen mekanizmanın gerçekleşmiş olduğunu görmek ihtimal dahilindedir.

3.2.2. Sosyal Güvenliğin Özelleştirilmesi Sorunu

Özelleştirme, kamu hizmeti düşüncesinden vazgeçilip, kar elde etme amacıyla bir işin özel sektöre verilmesi anlamına gelir. Sosyal güvenlikten (hizmetlerden) yararlanma hakkı özelleştirilirse, bir vatandaş hakkı gibi çok uzun süreliğine devam ettirilmez; çünkü bu hak kişinin ödeme gücüne dayalıdır. Ayrıca sosyal güvenliğin özelleştirilmesi halinde bu durum toplumda sosyal eşitsizliklere yol açar ve bu hakkı mali gücünden dolayı sadece zenginlerin kullanmasına sebep olur[938]. Sosyal güvenlik hakkı kapsamında devletin kendi vatandaşlarına sağlamış olduğu kamu

---

936 Çetin, **Asgari Gelir Desteği**, s. 178-179.

937 Peter Loptson, readings on Human Nature, s. 125-128. https://books.google.com.tr/books?id=6bGOKpFOY7kC&pg=PA125&redir_esc=y#v=onepage&q&f=false 13.12.2009.

938 Şenkal, **Sosyal Politika**, s. 153; Arjantin'de sosyal güvenlik sistemi özelleştirildiğinde düşük gelirli işçiler sağlık hizmetinden yaralanma haklarını kaybetmişlerdi. Sosyal güvenliğin özelleştirilmesinin ek üretim, verimlilik ve ekonomide büyüme sağlayacağı yönünde aksi görüş için bkz Peter J. Ferrara "Privatization of Social Security: The Transition Issue" **Social Philosophy and Policy**, 14(2), 1997, s. 145-163. Özelleştirmenin sosyal güvenlikte başarılı olup olmamasını

hizmetleri arasında sağlık hizmetleri de yer almaktadır. Bu bakımdan sosyal güvenlik sisteminin özelleştirilmesi durumunda sağlık hizmetlerinin de özelleştirilmesi gündeme gelecektir. Dolayısıyla sağlık hakkının etkinleştirilmesine olumsuz etkisi bulunduğunu belirttiğimiz özelleştirme olgusu incelendiğinde, yalnızca hastane, laboratuvar, klinik gibi sağlık hizmeti sunan merkezlerin özelleştirilmesi değil aynı zamanda devlet tarafından primleri alınan ve yönetilen sağlık sigortası fonlarının, özel sektöre devredilmesi de ayrıca dikkatle irdelenmesi gereken bir konudur. Böyle bir ihtimalde sosyal güvenlik hizmetlerinin kamu kurumları yerine özel kurumlar tarafından yerine getirilmesi, sosyal güvenlik hakkı özelinde düşünüldüğü zaman hiçbir zaman Devletlerin sorumluluklarını ortadan kaldırmaz. Yani altını bir daha çizmek gerekirse, Devletler, sosyal güvenlik hakkına ilişkin yükümlülük ve sorumluluklarından, söz konusu hizmetlerin özelleştirilmesi ile sunuluyor olmasını gerekçe göstererek kurtulamazlar[939].

3.2.3. Sosyal Güvenlik Hakkı Konusunda Çeşitli Eleştiriler

Wagner'in "Toplum ne kadar uygarlaşırsa devletin külfeti de o kadar artar"[940] cümlesi, zenginleşen devletlerden vatandaşların daha çok sosyal güvenlik hakkı talep etmesini net bir şekilde ortaya koymaktadır. Aynı şekilde Stein de, liberal kapitalizmin sebep olduğu olumsuz koşulları ortadan kaldırmanın yolunun bir işçi sınıfı devrimi değil, devletin tarafsız olarak gerçekleştireceği sosyal reformlar ile mümkün olacağını ifade etmiştir[941].

Geçen yüzyıl insan hakları ve özgürlük kazanımları konusunda ciddi mesafe katetmiştir. Ancak insan hakları, onları korumak için maddi koşullar ile eşlik etmediği sürece tehlikeli bir yanılsama ile karşı karşıya kalabilir ve kişisel özgürlüğün hayatta kalmak için kalıcı bir mücadeleye indirgenmesi durumunda pek anlam ifade etmeyebilir. Piyasa ekonomisinin mevcut kapitalist sistemi, geçen yüzyılın son on yıllarında komünizme karşı ideolojik mücadelesini kazanamamıştır. Dünyamız şimdiye kadar kendi uzun vadeli sürdürülebilirliğine dair ikna edici bir sınav verememiştir. Bunu yapabilmesi için sosyal güvenliğin tüm temel işlevlerinin geri verilmesi ve ekonomik kriz zamanlarında faaliyetlerini sağlayan uygun finansal rezervlerin oluşturulması hayati önemdedir. Gerekli olan sadece mevcut sosyal sigorta planlarının parametrik bir şekilde ayarlanması değil, aynı

ülkelerin milli gelir düzeyi, işçilerin eğitim seviyesi, sermaye piyasalarının gelişim düzeyi, kamu hizmetlerinin profesyonellik ve kalitesi, dünya ticaretine bağımlılık ilişkisi, yaş profili, işgücü yapısı, kentleşme ve ekonomik büyüme gibi pek çok faktör etkilemektedir. Şili modelinden elde edilen bulgular, özelleştirilmiş sosyal güvenlik sistemlerinin en azından ortalama ve yüksek ücretli çalışanlar için uzun vadede dağıtım yönteminden (pay-as-you-go) daha yüksek getiri sağladığını göstermektedir. Ancak düşük ücretli işçiler ile kırılgan nüfus gruplarına aynı derecede fayda sağlamayabilir. Bunun için daha fazla çalışma ve analize ihtiyaç vardır. Sosyal güvenliğin yaşlılık aylığı çerçevesinde özelleştirilmesinin gelişmekte olan ülkeler açısından anlamlı olup olmadığı ve bunun koşulları hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. John B. Williamson ve Fred C. Pampel."Does the Privatization of Social security Make Sense for Developing Nations?" **International Social Security Review**, 51(4), 1998, ss. 3–31.

939 Ertan, **Sağlık Hakkı**, s. 213.

940 Rosanvallon, a.g.e., s.127.

941 Şimşek, **Sosyal Devlet İlkesi**, s. 17.

zamanda sosyal ve ekonomik politikaların koordinasyonuna genel yaklaşımda köklü bir değişiklik yapılmasıdır[942].

J. Somavia 2006 Raporu, sosyal güvenliğe ilişkin bölümünde "biçimsel sosyal güvenlik" kavramına dair tanımın hemen ardından, genel nitelikli bir anlatımla sosyal güvenlik rejimlerinin karşı karşıya ve yanıtlamak durumunda olduğu başlıca sorunlarla ilgili görüş ve önerisi şöyledir: Bugün, sosyal güvenlik rejimlerinin; bu rejimleri dünyanın en yoksul kişilerine yaygınlaştırma zorunluluğuna, istihdam biçimlerinin dönüşümüne, işgücünün daha güçlü hareketliliği lehine baskılara, aile yapısının evrimine, nüfusun yaşlanmasına ve sağlığa zarar veren yeni risklere bağlı yeni oluşum ve gerekliliklere cevap vermesi gerekir[943]. Buna ilaveten sosyal güvenlik rejimlerini etkileyip koşullandıran bu derin dönüşümler çağında, sosyal koruma her zamankinden daha gerekli ve zorunlu hale gelmiştir. Ancak sosyal korumanın daha da zorunluluk kazanmış olmasına karşın, korumanın enformel mekanizmaların zayıflatılmasıyla ve toplum için global maliyetinin ulusal rekabete engel olacağı korkusuyla, sosyal güvenlik rejimleri tehdit edilmektedir. Üstelik, sosyal güvenliğin nüfusun büyük bir bölümü için hayati bir zorunluluk olmasına karşın, sosyal güvenlik rejimlerinde gerçekleştirilen reformlara çoğu kez karşı çıkılmaktadır[944].

Türkiye'de sosyal haklar özelinde sosyal güvenlik hakkı bağlamında yargı ile yürütme arasında sürekli çatışmaların ortaya çıktığı bir yasama faaliyeti aşırılığı olduğu gözlemlenmiştir. Yargı kararları, sürecin kaynak ayrılmasında hükümetin rolünü kısıtlama konusunda pek etkili olamamıştır. Sosyal güvenlik sisteminin bazı alanlarının ticarileştirilmesinde de benzer gözlemler yapılabilir. Son dönemde Türkiye'de ve uluslararası düzeyde sosyal güvenlik politikaları ile kurumlarının değerlerini kaybettikleriyle ilgili yürütülen güncel tartışmalara karşın, hükümetler sosyal politika ve sosyal güvenlik alanında bir pozisyon almayı sürdürdüler. Gelişmiş bir refah devletine sahip olamayan Türkiye'de hükümetin pozisyonu son dönemde her zamankinden daha önemli bir hal almıştır. Örneğin sağlık ve konut sektöründeki gelişmeler, piyasa reformlarıyla getirilen değişikliklerin hükümetin mal ve hizmet tedarikine müdahalesinin kapsamından daha çok biçimiyle ilgili olduğunu açıkça göstermektedir. Sosyal harcamalar sağlık ve konut alanında yükselmeye devam ederken, devletin konut yatırımlarında kamu-özel sektör işbirliği ortaklıkları kurulmakta, bir taraftan sağlık sektöründe de özel teşebbüsün varlığı giderek önem kazanmaktadır[945].

Anayasal hak olan sosyal güvenlik, Filadelfiya Bildirgesinde yapılan göndermelere rağmen ikinci planda bırakılmıştır. Sosyal korumanın ardından parantez içinde kullanılıp alt başlığı

[942] Rys, a.g.e., s. 118.

[943] Gülmez, **Sosyal Güvenliğin Sefaleti**, s. 384.

[944] Gülmez, **Sosyal Güvenliğin Sefaleti**, s. 384, ILO, **Social Security for all**, par. 120.

[945] Ayşe Buğra ve Osman Savaşkan, **Türkiye'de Yeni Kapitalizm**, 2. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2015, s. 135. Sağlıkta reform sürecinin özellikle sosyal güvenlik sisteminin dışında kalan kimselerin sağlık hizmetlerine ulaşımını kolaylaştıran önemli adımların istatistiksel verileri için aynı eser bkz. s. 136.

derecesine düşürülmüş ve UÇÖ Anayasasına aykırı davranılmıştır. Bu durumu emek kesimi de ne yazık ki fark edememiştir. Filadelfiya Bildirgesi yaklaşımını yeniden hayata geçirmek için UÇÖ anayasal amaç, yetki ve görevlerini yerine getirme konusunda yetersiz kalmıştır. Bilerek veya bilmeyerek "sosyal koruma" kavramını "sosyal güvenlik" yerine kullanma, önüne geçirme veya başka bir tutum veya yaklaşım ilk başta sosyal güvenliğin "hak" olma özelliğini gölgeleme, önemsizleştirme, değersizleştirme ve unutturma girişimleridir[946]. Uluslararası ve ulusal boyutta oluşturulmuş pozitif hukuk ve ortak hukukta düzenlenen sosyal güvenlik hakkı, ihtiyacı olan herkesi özellikle de yoksullar, kayıt dışı çalışanlar ve bütün marjinal kesimleri kapsamına almaktadır. Bu hak, ayrıntılı bir şekilde ulusal ve uluslararası boyutuyla incelendiği üzere hukuksal dayanağı olan bir güvencedir. Hayata geçirilme sorumluluk ve yükümlülüğü ise en başta devlete aittir. Hak olmasının hukuki ve doğal sonucu ise, devlete karşı yargı organları önünde ileri sürülebilir, icra edilebilir, dava edilebilir ve yargılanabilir nitelik taşımasıdır[947]. Ancak hukuki açıdan belgelere geçirilen sosyal güvenlik hakkının somut uygulamalar açısından durumu tam tersine içler acısı haldedir. Buna bir örnek dünya nüfusunun büyük bir kısmının (yaklaşık % 80'inin) sosyal güvenlik hakkından yararlanamaması, sosyal güvenlik sistemi dışına itilmesi gösterilebilir. Gelişmiş Avrupa Birliği üyesi ülkelerin hepsinde nüfusun tamamını sosyal güvenlik şemsiyesi kapsamındadır. Türkiye'de ise nüfusun % 86'sı sosyal sigorta yöntemi içerisinde sosyal güvenlik şemsiyesi kapsamına alınmaktadır[948].

3.3. Sosyal Hakların[949] Dava Edilebilirliği Meselesi

Sosyal hakların dava edilebilirliği tartışması uzun bir süredir devam etmiş ve günümüzde ekonomik, sosyal ve kültürel haklarla ilgili yapılan pek çok çalışmada da bu konu derinlemesine incelenmiştir. Öncelikle bu meselenin ortaya çıkmasının arka planında yatan sebebin haklar arasında kategorik farklılık olduğu anlayışı ve sonucunda ise hakların sınıflandırılması[950] gelmektedir.

---

[946] Gülmez, **Sosyal Güvenliğin Sefaleti**, s. 590. Bu noktada kavram kargaşasına ve yanlış anlaşılmalara mahal vermemek adına "sosyal koruma"nın sosyal insan haklarının tümünün ve bilhassa sosyal güvenlik hakkının da tarihi, temel ve genel amacı olduğunun unutulmaması gerekir.

[947] Gülmez, **Sosyal Güvenliğin Sefaleti**, s. 590- 591.

[948] ÇSGB, 2012, s. 33

[949] Sosyal haklar kavramını çoğunlukla ekonomik, sosyal ve kültürel hakların hepsini içerisine alacak şekilde Kıta Avrupa'sında kullanmaktadır. Çalışmamızda Türkiye'de de yaygın şekilde kullanılan sosyal haklar terimini kullanmayı tercih ettik. Ancak uygulamada sosyal hakların içeriğine hangi hakların girdiği konusunda genel bir kabul bulunmamaktadır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Algan, a.g.e., s. 25-33.

[950] Algan, a.g.e., s. 153-154. George Jellinek tarafından ilk defa 1893 yılında kamu haklarını, devlet ile birey arasındaki ilişki durumuna göre, negatif statü hakları (negative status rights)", "pozitif statü hakları (pozitive status rights)" ve "aktif statü hakları (active status rights)" olarak yapılan üçlü tasnifi en bilinen sınıflandırmadır. Buna göre, "negatif statü hakları", kişinin devlet tarafından aşılamaz ve dokunulamaz özel alanının sınırlarını çizen hak ve özgürlüklerdir. Örneğin kişi güvenliği, din hürriyeti, mülkiyet hakkı bu hak kategorisine girmektedir. Bu haklara "kişisel haklar (individual rights, droits individuels)" da denir ve bu haklar devlete karışmama ve gölge etmeme ödevi yükler. "Pozitif statü hakları", bireylere devletten olumlu bir edim, bir hizmet, bir yardım isteme olanağı tanıyan haklardır. Örneğin çalışma hakkı, sağlık hakkı, konut hakkı, sosyal güvenlik hakkı bu hak kategorisine girmektedir. Bu haklar sosyal devlet anlayışı sonucunda meydana geldiğinden kısaca "sosyal haklar (social rights, droits sociaux)" da denir ve devlete sosyal alanda birtakım ödevler yükler.

Yapılan bu tartışmaların neticesi, insan haklarının üvey evladı gibi görülen sosyal haklar kategorisinin (ekonomik, sosyal ve kültürel haklar) dava edilebilir olmadıkları tezinin yıllarca yaygın bir şekilde kabul görmesi olmuştur[951]. Böylece, bu hakların korunabilmesinin en etkili/etkin yollardan biri sayılan yargısal denetim devre dışı bırakılmıştır[952]. İşte bu başlık altında sosyal hakların dava edilemeyen haklar olması görüşü[953] detaylı bir şekilde inceleneceği gibi, bu görüşte olanların iddialarının geçersiz olduğu ortaya konulacaktır. Son tahlilde sosyal hakların özünde dava edilebilir haklar olduğu ispat edilmiş olacaktır.

Uluslararası hukukta sosyal hakların daha güvenceli bir konuma yerleştirilme çabaları uzun zamandır devam etmiştir ve hala da devam etmektedir. Bu problemin tarihi altyapısına bakıldığında "İkiz Sözleşmeler" diye bilinen KSHS ile ESKHS'nin ilk baştan itibaren farklı şekilde düzenlenmiş olmasından kaynaklanmaktadır. KSHS'den doğan yükümlülüklerin ihlallerini takip etmek üzere İnsan Hakları İzleme Komitesi (Human Rights Committee) kurulmuş ve Komite'ye bireysel başvuruları kabul etme yetkisi verilmiştir[954]. Ancak ESKHS'den doğan yükümlülüklerin ihlali için bu Komiteye eşdeğer herhangi bir organa yer verilmemiştir. Böyle bir düzenleme yerine 1985 yılına kadar taraf devletlerin ESKHS'ye uygun hareket edip etmedikleri, Birleşmiş Milletler'in ana organlarından Ekonomik ve Sosyal Konsey tarafından takip edilmiştir. 1985 yılında taraf devletlerin ESKHS'den kaynaklanan yükümlülüklerini yerine getirip getirmediklerini takip etmek üzere

"Aktif statü hakları", kişinin devlet yönetimine katılmasını sağlayan haklardır. Örneğin seçme ve seçilme hakkı, siyasi parti kurma hakkı, kamu hizmetine girme hakkı bu hak kategorisine girmektedir. Bu haklara "siyasi haklar (political rights, droits politiques)" da denir. Bkz. Kemal Gözler, **Hukuka Giriş**, 15. Baskı, Ekin Yay., Bursa, 2018, s. 434-436; Kapani, a.g.e., s. 6. G. Jellinek'in sınıflandırmasında bireyi olduğu kadar sosyal gerçekliği de dikkate almış ve negatif statü haklarının başlıca karakteristik özelliklerinden olan devletin müdahalesine karşı yargısal koruma mekanizmasının işlediği ancak sosyal güvenlik hakkı gibi pozitif statü haklarının devletçe ihlali durumlarında söz konusu hakların devletin ekonomik gücü ile yakından bağlantılı olması karşısında ulusal veya uluslararası yargı kararı ile tespitinin istisnai olduğu belirtilmektedir. Bkz. Doğan, a.g.e., s. 56-57. Ayrıca 1979 yılında Çek kökenli Fransız hukukçu Karel Vasak tarafından, insan haklarının ortaya çıkış süreçlerine göre birinci, ikinci ve üçüncü kuşak olmak üzere üç kategoriye ayrılan ve sosyal hakların ikinci kuşak haklar içerisinde değerlendirilen tasnif ile insan haklarının farklı tasnifleri hakkında bkz. Gözler, **İnsan Hakları**, s. 156-157, 152-164. İnsan haklarının normatif yapısına göre farklı bir tasnif için bkz. Johan Galtung, **İnsan Hakları Başka Bir Açıdan Bakış**, Çev. Müge Sözen, 2. Basım, Metis Yayınları, İstanbul, 2013, s. 21-22.

951 Örneğin Fransız hukuk doktrini ekseriyetle sosyal hakları gerçek insan hakları kategorisinde değerlendirmeme eğilimindedir. Hatta bazı yazarlarca, 1789'da ilan edilen haklarla sosyal hakları aynı değerde kabul edilmesinin gerçek insan haklarının sahteleri tarafından yutulmasına sebep olacağı dile getirilmektedir. Aynı anlayış AİHS'ne insan haklarının tam ve etkilili bir şekilde korunamayacağı gerekçesiyle sosyal hakların sözleşme içerisine dahil edilmemesine sebep olmuştur. Jean Rivero ve Jean Savatier gibi ünlü Fransız hukukçulara göre, çalışma hakkı Devlet'e ya da işverene karşı ileri sürülebilecek bir alacak hakkı olarak anlaşılamaz. Çünkü bunun gerektireceği kamu gücü müdahalesi çalışma özgürlüğüne aykırılık teşkil edecektir. J. Riverio ve J. Savatier, **Droit du travail**, PUF, Paris, 1993, s. 401; Akt. Boucobza vd., a.g.m., s. 81-82.

952 Algan, a.g.e., s. 146.

953 Sosyal haklar dava edilebilir haklar ise de devletlerin, doğası gereği bu hakları ancak ekonomik güçleri ile orantılı bir şekilde yerine getirebilecekleri, bu nedenle sosyal hakların hem hukuk mahkemeleri önünde talep edilemediği hem de yargıçlar tarafından uygulanamadığı görüşü için bkz. Ulusoy, a.g.m., s. 156.

954 Optional Protocol to the International Covenant on Civil and Political Rights, Adopted and opened for signature, ratification and accesssion by General Assembly resolution 2200A (XXI) of 16 December 1966 entry into force 23 March 1976. İnsan Hakları Komitesi'nin görev ve işlevleri hakkında detaylı bilgi için bkz. https://www.ohchr.org/Documents/Publications/FactSheet15rev.1en.pdf 15/09/2019.

Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi (ESKHK) kurulmuştur[955]. Komite'nin ilk kurulduğu zaman İHK ile eşit yetkiye sahip kılınmadığını sadece taraf devletlerin raporlarını inceleme ve değerlendirme ile Sözleşme'de tanınan haklara ilişkin Genel Yorumlar hazırlama yetkilerini haiz olduğunu vurgulamakta fayda vardır.

Sosyal hakların belirttiğimiz bu ikincil statüde görülmesine binaen dava yoluyla korunması bakımından etkili ve somut bir yöntem olarak kabul edilen sosyal hakların dava edilebilirliğinin (justiciability) güvence altına alınması önemlidir. Zira, yirmi yılı aşkın bir süredir devam eden ESKHK tarafından 10.12.2008 tarih ve 63/117 sayılı kararıyla BM Genel Kurulu'nda kabul edilip, 24.09.2009 yılında imzaya açılmış ve nihayet Ekonomik Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi'nin Seçmeli Protokolü (ESKHS/SP)[956] 5 Mayıs 2013 tarihi itibarıyla sosyal hakların şikayet başvurusu usulü (bireysel başvuru) ile denetim yolu yürürlüğe girmiştir[957]. Böylece yıllardır süregelen sosyal hakların dava edilebilirlik tartışmalarına da son noktayı koymuştur[958]. Seçmeli Protokol ile bireysel başvuru ve devletlerarası başvuru usulleri getirilmiştir. Buna ilaveten ikinci kuşak haklarla ilgili şikayet başvurusu sistemi pozitif insan hakları hukukunun bir parçası haline gelmiştir[959].

---

[955] ESKHK, Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komisyonu tarafından "ECOSOC (United Nations Economic and Social Council) Çözümü 1985/17" ad ve numaralı kararla kurulmuştur. Taraf devletler, sözleşmenin kabulünden iki yıl sonra ve takip eden beş yılda bir ESKHK'ye rapor göndermek ve ülkelerindeki ekonomik, sosyal ve kültürel haklara ilişkin durumu bildirmekle yükümlüdürler. Ayrıntılı bilgi için bkz. https://www.ohchr.org/EN/HRBodies/CESCR/Pages/CESCRIntro.aspx 15/09/2019; Dericiler, a.g.e., s. 137; Rabia İlay Akbulut Peerzada, "Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Hakların İkincilleştirilmesinin Bir Nedeni Olarak Aşamalı Sağlama Kavramı", **YBHD**, Yıl 3, S. 2018/1, s. 6.

[956] Bundan böyle kısaca Seçmeli Protokol denilecektir. Protokolün İngilizce metin için bkz. http://www.ohchr.org/EN/ProfessionalInterest/Pages/OPCESCR.aspx 09.09.2019; https://humanrightscenter.bilgi.edu.tr/media/uploads/2015/08/03/EkonomikSosyalKulturelHaklarSozlesmesi_EkProtokol_.pdf 09.09.2019.

[957] İlyas Doğan ve Gülden Çamurcuoğlu, "Birleşmiş Milletler Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi", **İnsan Hakları Hukuku**, Ed. İlyas Doğan, 2. Baskı, Astana Yayınları, Ankara, 2015, s. 203-204. Protokol, Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nun 10 Aralık 2008 tarih ve 63/117 sayılı kararıyla kabul edilmiş ve 24 Eylül 2009 tarihinde imzaya açılmıştır. 18. madde uyarınca, 5 Mayıs 2013 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Ancak Türkiye Ek İhtiyari Protokol'e taraf değildir. Şirin, Türkiye'nin Ek Protokolü halen onaylamamasını; Anayasasında sosyal devlet ilkesine yer veren ve bunu değiştirilemez ilke haline getiren bir devlet için çelişki olarak değerlendirmektedir. Tolga Şirin, "Bir İhtimal Daha Var O Da Ölmek Mi Dersin? Sosyal İnsan Haklarının Anayasa Şikâyeti Yoluyla Dava Edilebilirliği Lehine Tezler ve Öneriler", **Sosyal İnsan Hakları Ulusal Sempozyumu VI Bildiriler,** 13-14 Kasım 2014 Eskişehir, Petrol-İş Yay., İstanbul, 2014, s. 344 dn. 4.

[958] Ertan, **Sağlık Hakkı**, s. 235; Şirin, "Dava Edilebilirlik", s. 344. Ek İhtiyari Protokol'ün 5 Mayıs 2013'te kabul edilmesi ile, Sözleşmenin denetlenmesi adına rapor usulüne ek olarak ayrıca bireysel başvuru mekanizması getirilmiştir. Bu protokole göre Sözleşmeye taraf Devletlerin, bireylerin Sözleşmede düzenlenen sosyal, ekonomik ve kültürel haklarını ağır ve sistematik şekilde ihlal etmesi halinde, bireyler Komite'ye o devlete karşı bireysel başvuru hakkına sahip olabileceklerdir. Yine bu devletin Komite'nin bireysel başvuru yetkisini tanıması da ayrıca gerekmektedir. Tacettin Çalık, "Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Sözleşmeleri Kapsamında İnsan Haklarının Korunması", **Selçuk Üniversitesi HFD**, C.24, S.1, 2016, s. 97. Ayrıca bkz. Peerzada, a.g.m., s. 6-10. Uluslararası hukukta sosyal hakları daha güvenceli bir konuma getirme çabaları yıllardır devam etmektedir. Bu yöndeki çabanın en somut göstergesi, hakların dava edilebilirliğini güvence altına almaktır. Bu çabanın meyvesi ise ESKHS/SP'nin kabul edilmesi olmuştur. bkz. Dericiler, a.g.e., s. 2-3, 147-148; Semih Gemalmaz, **Ulusalüstü İnsan Hakları Hukukunun Genel Teorisine Giriş Cilt 1**, 8. Baskı Legal Yay., İstanbul, 2011, s. 384.

[959] Doğan ve Çamurcuoğlu, "birleşmiş Milletler", s.203-204. Bu konuda aydınlatıcı bir çalışma için bkz. Malcolm Langford vd. (Ed.), **Optional Protocol to the International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights; A Commentary**, Pulp Press, South Africa, 2016.

ESKHS-SP'nin bireysel şikayet başvurusunun getirilmiş olmasıyla birlikte, konu özelinde sosyal güvenlik hakkının kuşkusuz birtakım hukuki ve siyasi avantajlar elde ettiği ve ESKHK'nin Ekonomik ve Sosyal Konsey'in bir alt grubu olmaktan çıkıp denetim organı olmasının hukuki zemininin hazırlanmış olduğu ileri sürülebilir. Bu avantajlardan birincisi, sosyal güvenlik hakkının hak kuşakları arasındaki ayrımcılığın bir ayağının kesilmiş olduğunu söylenebilir[960]. İkinci olarak ESKHK'nin bireysel başvuru yolunun kabulüyle birlikte üretmiş olduğu içtihatların takibini kendisinin yapacak olması ifade edilebilir[961]. Ancak bireysel başvuru yöntemini kabul eden ESKHS-SP ile sözleşmeye taraf olan devletler için doğrudan bireysel başvuru yöntemini kabul etmiş sayılmamaktadırlar. Bu yöntemin devletler açısından uygulanabilmesi için aynı zamanda Seçmeli Protokole de taraf olmaları ve bireysel başvuruları kabul eden ESKHK'nın yetkisini tanımaları gerekmektedir[962]. Üçüncü olarak bireysel şikayet başvurusu mekanizmasını elde etmiş bulunan "sosyal hak sözleşmesi organı", bu içtihadi birikimin üzerine kendi içtihatlarını inşa ederken yalnızca sosyal güvenlik hakkının bireysel vakalarda ortaya çıkan daha önceki değerlendirmelerinden yararlanmakla kalmayacak; aynı zamanda birinci kuşak organların (AİHM vb.), kendi sözleşmelerindeki hakları sosyal güvenlik hakkı ışığında okudukları gibi; Komite de sosyal güvenlik hakkını birinci kuşak hakların ışığında okuyabilme imkanını kazanmış olacaktır. Böylece birinci kuşak sözleşme organlarının bugüne kadar ortaya koymuş oldukları birikim üzerine, ikinci kuşak sözleşme organlarınca benzer bir içtihat faaliyetinin gerçekleştirilmesi ciddi katkı ve sonuçlar ortaya koyacaktır[963].

Birleşmiş Milletlerce düzenlenen ESKHS'nin de aynen KSHS'de olduğu gibi bireysel başvuru yolunun kabul edilmesi insan haklarının bir parçası olarak kabul edilen sosyal güvenlik hakkının korunması açısından son derece önemli bir gelişmedir. Sosyal hakları düzenleyen insan hakları sözleşmelerinin bir denetim usulü olarak bireysel şikayet başvurusu mekanizmasını kabul etmeleri, birinci kuşak hakları düzenleyen sözleşmelerin denetim organlarının sağladığı dolaylı korumadan önemli derecede farklılık içermektedir.

Seçmeli Protokolün yürürlüğe girmesinden bugüne kadar geçen sürede sosyal güvenlik hakkı bağlamında bireysel başvurular ile ilgili ESKHK'nin vermiş olduğu pek çok karar bulunmaktadır[964].

---

[960] Ertan, **Sağlık Hakkı**, s. 226, 236.

[961] ESKHS/SP m. 9. Bu madde uyarınca ESKHK'ye üretmiş olduğu içtihatların takip yetkisinin verilmiş olmasının iki önemli sonuca yola açacağı şöyle belirtilmiştir. Birincisi, Komite'nin söz konusu yetkiyi kullanarak sözleşmesel haklardan doğan yükümlülüklerin bireysel durumlara uygulanması pekiştirilecektir. İkincisi kendi kararlarını denetleyen bir organ olarak Komite'nin yarı-yargısal organ olmasından kaynaklanabilecek kararlarının hukuki bağlayıcılığı sorununu aşma konusunda bir araç olacaktır. Ertan, **Sağlık Hakkı**, s. 236.

[962] Gülce Öztürk, **Birleşmiş Milletler Sözleşmelerinde İnsan Haklarının Bireysel Başvuru Usulü Yoluyla Korunması**, 1.Baskı, Adalet Yayınevi, Ankara, 2017, s. 62. Türkiye, Seçmeli Protokol'e henüz taraf olmamıştır.

[963] Ertan, **Sağlık Hakkı**, s. 236-237.

[964] Bu kararlar için bkz. United Nations Economic and Social Council, E/C.12/56/D/8/2015, 24 September 2015, https://juris.ohchr.org/Search/Details/2094, E/C.12/63/D/10/2015, 26 May 2018, https://juris.ohchr.org/Search/Details/

Bu kararlara incelediğimiz zaman Komite'nin içtihadi birikimi ne şekilde kullandığı ve sosyal güvenlik hakkını hangi açılardan değerlendirdiğini de daha iyi anlamış olacağız. BM kapsamında diğer insan haklarına ilişkin uluslararası denetim yolları "periyodik rapor verme", "devletlerarası şikayet sistemi" ve "bireysel başvuru sistemi" olarak karşımıza çıkmaktadır. Periyodik rapor verme sistemi, BM Sözleşmeleri'nin insan haklarını koruma mekanizmaları içinde en sık başvurulan sistemdir[965]. BM kapsamında yer alan tüm sözleşmelerde yer verilen bu mekanizma, sosyal güvenlik hakkı için de kabul edilmiştir.

3.3.1. Sosyal Güvenlik Hakkının Dava Edilebilirliği Meselesi

Geleneksel olarak anayasa hukukunda sosyal haklar, klasik (negatif) haklardan ayrılan şu özelliklere sahiptir: (i) devlete yüklediği sorumluk bakımından pozitif haklardır; (ii) kaynakların kıt olmasından sosyal haklar elverişli değildir ve maliyetlidir; (iii) sosyal hakların dayattığı yükümlülükler muğlak ve belirsizdir ve (iv) sosyal haklar yargısal denetime (dava edilebilirlik/justiciability) uygun değildir[966]. Bahsedilen son özellik dolayısıyla sosyal hakların yargı denetimine konu edilemez olduğu önyargısı, bu hakların kişisel ve siyasi haklardan hem doğası gereği hem de normatif karakteri açısından farklılıklar içermesine dayanmaktadır. Halbuki çağdaş anayasalar, sosyal hakları dava edilebilir ya da yol gösteren/arzu edilen program hükümler[967] olarak düzenlemektedir.

2409; Komite, 29 Mayıs 2015 tarihli ve 13/2016 numaralı başvuru kapsamında 6-24 Haziran 2016 tarihli 58. oturumunda vermiş olduğu bireysel başvuru kararında da, ihlal oluşturduğu iddia edilen olayın, İhtiyari Protokol'ün İspanya'da yürürlüğe girdiği tarih olan 5 Mayıs 2013'den önce meydana gelmiş olması ve başvurucunun başvurusundan, söz konusu olayın bu tarihten sonra da devam ettiğine ilişkin herhangi bir bulguya ulaşılamaması sebebiyle, başvurunun kabul edilemez olduğuna karar vermiştir. United Nation Economic and Social Council, E/C. 12/58/D/13/2016, 20 July 2016, http://juris.ohchr.org/Search/Details/2139 United Nation Economic and Social Council E/C.12/57/D/1/2013, 20 Nisan 2016 tarihli bu kararında sosyal güvenlik hakkına gösterdiği önemi ifade eder şekilde ilkeleri ortaya koymuştur. Bkz. https://juris.ohchr.org/Search/Details/2095 (19.11.2019). Seçmeli Protokol'e konu olan sosyal güvenlik hakkı ile ilgili diğer Komite kararları için bkz. http://juris.ohchr.org/Search/Details/2093; http://juris.ohchr.org/Search/Details/2136; http://juris.ohchr.org/Search/Details/2138; http://juris.ohchr.org/Search/Details/2419 (19.11.2019)

[965] Gemalmaz, **Genel Teori Cilt 1**, s. 396.

[966] Yolcu, a.g.e., s. 91. Hakların dava edilebilirliği/justiciability kavramı; en geniş anlamıyla, haklarının ihlal edilmesi dolayısıyla mağdur olduğunu iddia eden birey(ler)in, bağımsız ve tarafsız bir yargı önünde şikâyette bulunabilmesi ve yetkili organ tarafından ihlal bulunduğuna hükmedilmesi halinde yeterli hukuki çözümü talep edebilmesi ve hükmün icra edilebilmesi demektir. Bu konuda King ilginç bir anekdot aktarır: Bir gün bir Anayasa Hukuku profesörüne sosyal hakların dava edilip edilemeyeceğini sorduğunu ve bu soru karşısında kendisine 'eğer anayasa dava edilebilir diyorsa dava edilebilecektir.' cevabını aldığını söyler. Bu cevap karşısında King, Güney Afrika Anayasası'nda sosyal hakların dava edilebileceği yönünde açık düzenleme bulunduğundan, bu ülkede sosyal hakların dava edilebilirliği konusunda herhangi bir tereddüt bulunmadığını bu cevaptan sonra anladığını belirtmiştir. Jeff King, **Judging Social Rights**, Cambridge, Cambridge University Press, 2012, s. 3. Gerçekten de Güney Afrika Haklar Bildirgesi'nin 26 ve 27. maddelerinde yeterli barınma, sağlık hizmeti, gıda, su ve sosyal güvenlik hakları düzenlenmekte ve bu hakların yargılanamayacağı yönünde herhangi bir ifadeye rastlanmamaktadır. Bkz. Johan de Waal, "Constitutional Law", **Introduction the Law of South Africa**, Eds. C.G. van der Merwe ve Jacques E. du Plessis, The Hague, Kluwer Law International, , 2004, s. 99. Sosyal hakların dava edilebilirliği konusunda tez ve antitezler hakkında bkz. Çakar, a.g.e., s. 82-89.

[967] Fransız doktrininde sosyal hakların muğlak bir şekilde kaleme alınmalarına bağlı olarak program hükümler şeklinde görülmeleri, aslında kanun koyucuya bu hakların uygulamaya geçirilme aşamasında geniş bir takdir yetkisi vermektedir. Yani kanun koyucu, Anayasal değerde idealler şeklinde ifade edilen sosyal hakları uygulamaya geçirmek için diğer

3.3.1.1. Sosyal Hakların Yargısal İcrası Mümkün Mü? Sosyal Güvenlik Hakkı Dava Edilebilir Mi?

Sosyal hakların dava edilebilir olmadıkları konusunda hem öğretide hem de uygulamada pek çok itiraz ileri sürülmektedir. Öncelikle bahse konu iddiaların bugün ulusal yargı mercileri, uluslararası insan hakları anlayışı ve uygulamaları ile karşılaştırmalı anayasa yargısı açısından çürütüldüğünü ve herhangi bir makul gerekçeye dayanmadığından geçerliliğinin kalmadığını[968] belirtmek isteriz. Bu itirazlardan en önemli gördüklerimizi[969] şöyle özetleyebiliriz:

1- Sosyal hakların özü itibarıyla kişisel ve siyasal haklardan farklı oldukları ve bu hakların "temel, evrensel[970] ve hukuki açıdan açıkça tanımlanabilir" olmadıkları[971] ve devlete pozitif yükümlülükler yüklemesi ve maliyetli olması,

---

anayasal ilkelerden daha geniş manevra alanına sahiptir. Yeni kurallar koyma ve/veya mevcut hükümleri kaldırma noktasında yerindeliği takdir etme yetkisi kendine aittir. Anayasa Konseyi'nin takdiri mevzuata ve hukuk devletine uygun kullanılır. Yaptırım ise yalnızca amaçlar ve araçlar arasında takdir konusunda açık hatadan kaynaklanabilir. Ancak Michel Verpeaux'ya göre, eğer herhangi bir sosyal hak ideal olarak nitelendirilirse, bir hak olamaz; dolayısıyla herhangi bir başvurucu tarafından doğrudan ileri sürülemez. Boucobza vd., a.g.m., s. 77 dn. 29 ve 30.

968 Bu değişimi fark eden Yargıç Albie Sachs'a göre, herkes için insan onuruna yaraşır bir hayat için gerekli koşulların sağlanması, bir evrensel değer olarak, dünya genelinde, her hükümet için bir gereklilik haline gelmektedir. 21. Yüzyıl içtihadı, giderek sosyal haklar üzerinde yoğunlaşacaktır. Albie Sachs, "Social anda Economic Rights: Can They Be Made Justiciable?", **Southern Methodist University Law Review**, 53(4), 2000, s. 1387. Aynı görüşte bkz. Malcolm Langford, "The Justiciability of Social Rights: From Practice to Theory", **Social Rights Jurisprudence: Emerging Trends in International and Comparative Law**, ed. Malcolm Langford, Cambridege University Press, 2009, s.3 vd.; Dericiler, a.g.e., s. 230; Algan, a.g.e., s. 147.

969 Sosyal hakların korunması ve yargılanabilirliği konusunda çok sayıda farklı sınıflandırma mevcuttur. Ancak konunun geniş olmasından dolayı bütün tartışmaları inceleme imkanımız bulunmamaktadır. O yüzden bu konudaki ayrıntılı tartışmalar için bkz. Ece Göztepe, "Social Rights in the Jurisprudence of the Constitutional Court of Turkey: Social Rights as Unprivileged Human Rights?" University of Bielefeld'de sunulan bildiri, 19.05.2017, s. 2-5; Algan, a.g.e., s. 126-154; Atasayan, **Yargısallaştırılma**, s. 13 vd.

970 Birinci kuşak hakların üstün haklar olduğu görüşünün temsilcilerinden Friedrich A. Hayek'e göre *"Köylülere Eskimolara ve hatta Himalaya'nın Kar Adamı'na 'ücretli periyodik tatil'i garanti eden bir 'evrensel hak' anlayışı tümüyle saçmalıktır. Azıcık sağduyu bile bu belgeyi (İHEB m.24) kaleme alanlara anlatmış olmalıydı ki, onların evrensel haklar olmasını irade ettikleri şeylerin bugün için ve görülebilir gelecekte gerçekleştirilmeleri tamamen imkânsızdır; bunları gösterişli bir şekilde haklar olarak ilan etmek de bizatihi 'hak' kavramına saygıyı tahrip etmeye yol açması mümkün olan, sorumsuzca bir oyundur."* Bkz. Friedrich A. Hayek, **Kanun, Yasama Faaliyeti ve Özgürlük: Sosyal Adalet Serabı**, Çev. M. Erdoğan, Türkiye İş Bankası Yayını, İstanbul, 1995, s. 145. Uygun ise bu görüşü haklı olarak şöyle eleştirmekte ve birinci kuşak hakların diğerlerine üstün olduğu iddiasının sınıfsal bir anlayışı yansıttığını, yoksul bir insan için beslenme barınma ve sosyal güvenlik hakları gibi sosyal hakların birinci kuşak haklar kadar önemli olduğunu ve bu hakların karşılanmaması düşünce özgürlüğünün reddedilmesi kadar insan onurunu zedeleyeceğini ifade etmiştir. Devamında ise hakkın öznesinin 'herkes' olarak İHEB 24. maddesinde belirtilmesinin tutarlı olmadığı yönündeki eleştirisi karşısında ücretli periyodik tatil hakkının niteliği gereği ne zaman ve nasıl dinleneceğine kendisi karar verebilecek olan kendi tarlasında çalışan köylü veya kendi işini gören kimseyi değil, yaşayabilmek için ücret karşılığı emeğini satan emekçileri koruduğunu belirtmiştir. Benzer değerlendirme İHEB m.22'de geçen sosyal güvenlik hakkının öznesi için de geçerlidir. Bkz. Uygun, a.g.e., s. 259-260.

971 David Beetham, **Demokrasi ve İnsan Hakları**, Çev. Bilal Canatan, 2. Baskı, Liberte Yayınları, 2014, s. 200. İnsan haklarının kabul edilmediği ve çiğnendiği bu çağda, insan haklarının hem teorik hem de pratik düzeyde savunulması gerektiği görüşünü özellikle bir insan hakkı kategorisi olarak ekonomik ve sosyal haklara yöneltilen eleştirilere cevap vererek açıklayan detaylı çalışma için bkz. Beetham, s.198-225; Ekonomik ve sosyal hakların dava edilebilirliği tartışması için bkz. Manisuli Ssenyonjo, **Economic, Social and Cultural Rights in International Law**. Hart Publishing, Oxford and Portland, Oregon, 2009, s.5, 12; Markus Kaltenborn, **Social Rights and International Development, Global Legal**

2- Mahkemelerin sosyal hakların yargısal icrasını düzgün bir biçimde yerine getirme kapasitesine sahip olmadığı[972],

3- Sosyal hakların yargı kararları ile uygulanması veya yargının sosyal haklar konusunda aktif rol alması kuvvetler ayrılığı ilkesine aykırı olduğu ve bu durumun "juristokrasi"ye yol açabileceği[973]; kıt kaynakların nasıl tahsis edileceğinin mahkemeler tarafından belirlenmesinin demokratik yasama fonksiyonu aleyhine bir yetki gaspı[974] meydana getireceği,

4- Sosyal hakların oldukça kompleks bir yapıya sahip olması ve mali konuları düzenlediği için mahkemelerin bu konuda yeterli bilgisinin ve deneyiminin olmaması gibi gerekçelerle uygulama ve öğretide bazı yazarlarca[975] sosyal insan haklarının dava edilebilir haklar olmadığı kabul edilmektedir. Yukarıda sosyal hakların anayasal düzeyde dava edilemez olduğu yönünde belirtilen itirazlar sosyal haklardan biri olan sosyal güvenlik hakkı için de aynen geçerlidir.

Standards for the Post-2015 Development Agenda, Springer Publishing, Heidelber, 2015, s.8 dipnot 13'deki yazarlar. Ayrıca sosyal hakların dava edilebilirliğine yönelik temel itirazlar ve bunların geçersizliği için Türkçe şu kaynaklara da bakılabilir: İzzet Mert Ertan, **Sosyal Hakların Uluslararası Korunması ve Avrupa Şartı Sistemi**, 1. Baskı, Beta Yayıncılık, İstanbul, 2015, s.8-25 (Sosyal Haklar); Yolcu, a.g.e., s. 109-133 ve Algan, a.g.e., s. 143-154.

[972] Yolcu, a.g.e., s. 114, Katrougalos ve O'Connell, a.g.m., s. 380. Jeff King'in kitabında belirtmiş olduğu sosyal hakların dava edilebilirliği tezine karşı güçlü argüman olarak "çok merkezlilik" (polycentricity) ve "demokratik meşruluk" (democratic legitimacy) itirazları -uzmanlık (expertise) ve esneklik (flexibility) bu iki temel itirazın alt dalları olarak sayılmıştır- karşımıza çıkmaktadır. King, sosyal hakların yargılanmayacağı tezini çürütmek için yazdığı bu eserinde, belirttiği dört (good) argümanı (çok merkezlilik, demokratik meşruluk, uzmanlık ve esneklik), aynı zamanda birer "yargısal kendini sınırlandırma" (judicial restraint) ilkesi ile açıklamaktadır. Yani bu iyi argümanlar doğru bir şekilde anlaşılırsa, yargıçların karar verirken göz önünde bulunduracakları temel ilkeler olarak işlev görebilirler. Bu ilkelerin her biri, bir davayı karara bağlarken yardımcı olabilir, ancak bu dört ilkenin birlikte aynı anda ve mekanik olarak teste tabi tutulması zorunlu değildir. Böyle bir mekanik yaklaşım da gereksizdir çünkü toplu olarak bu dört ilke, yargıçların varsayılan bir yargısal perakendecilik (judicial incremantalism) pozisyonu aldığını ileri sürmektedir. Konumuz açısından ele alındığında, yargıçlar sosyal güvenlik hakkı konusunda karşılarına bir uyuşmazlık geldiği zaman perakendeci anlayışı uygulayarak uyuşmazlığı çözüme kavuşturabilirler. Sonuç olarak King'in teorisinde sosyal hakların başarıyla uygulanmasında mahkemelerin ideal rolü, yargısal perakendeciliğe dayanan dört yargısal kendini sınırlandırma ilkesine dayanmasıdır. Bkz. Jeff King, **Judging Social Rights**, Cambridge, Cambridge University Press, 2012, s. 5-6, 8-9; ve ayrıca Yolcu, a.g.e., s.114 dn. 348.

[973] "Juristokrasi" kavramının yaygınlaşmasını sağlayan Kanadalı hukukçu Ran Hirschl'e göre, yargısal gasp da denen bu kavram, yargı organının hakları, demokratik yollarla seçilmiş devlet organlarını adeta yok sayarak siyasi sistemi kontrol edecek şekilde yorumlaması ve uygulaması demektir. Bkz. Ran Hirschl, **Towards Juristocracy: The Origins and Consequenses of the New Constitutionalism**, Cambridge, Harvard University Press, 2004.

[974] M. Gözde Atasayan, "Karşılaştırmalı Anayasa Yargısında Sosyal Haklar: Güney Afrika, Hindistan ve Türkiye", **Hukuk Defterleri**, Sayı 11, Ocak-Şubat 2018, s. 20. 1980'lerde sosyal hakların uluslararası düzeyde dava edilebilirliği konusunda tereddütler bulunması ve 1986 yılında yürürlüğe giren Afrika İnsan ve Halklarının Hakları Şartı'nda ekonomik, sosyal ve kültürel hakların dava edilebilirliği konusuna diğer bağlayıcı uluslararası sözleşmelerden farklı yaklaşması nedeniyle söz konusu Şart'ın örnek alınabileceği hakkında bkz. Michael K Addo, "The Justiciability of Economic, Social and Cultural Rights"**, Commonwealth Law Bulletin**, October 1988, 14: 4, s.1432. Bazı kaynaklarda "yetki gaspı" kavramı "yargı gaspı" (judicial usurpation) şeklinde ifade edilmektedir. Ayrıca sosyal haklar bağlamında yargılanabilirlik konusunda özet bilgi için Bkz. Katherina G. Young, **Constituting Economic and Social Rights**, 1st Edition, Oxford University Press, United Kingdom, 2012, s. 134-135.

[975] Henry Shue, **Basic Rights: Subsistence, Affluence, and U.S. Foreign Policy**, 2nd Edition, Princeton University Press, Princeton, New Jersey, 1996, s.51-60; Jackbeth K. Mapulanga-Hulston, "Examing the Justiciability of Economic, Social and Cultural Rights", **The International Journal of Human Rights**, 6(4), 2002, s. 37.

Sosyal insan haklarının dava edilebilirliğine karşı olanların ileri sürdükleri itirazların başında kötü argüman olarak değerlendirdiğimiz, sosyal haklardan olduğu şüphesiz olan sosyal güvenlik hakkının insan hakkı olmadığı yönündeki itiraz, bugün gerek öğreti gerekse uluslararası insan hakları anlayışı bakımından geçersiz bir tartışmadır. Çünkü sosyal güvenlik hakkı, başta İHEB olmak üzere, BM'nin ESKHS, sosyal güvenlik hakkına ilişkin UÇÖ Sözleşmeleri ve ASŞ gibi pek çok uluslararası insan hakları belgeleri ve ülkelerin pozitif hukuk ve anayasalarında yer almıştır[976]. Sosyal insan haklarının temel ve evrensel haklar olmadığı yönünde itiraza gelince, Gülmez, İHEB sosyal insan hakkının özelde ise sosyal güvenlik hakkının, kuşkusuz diğer kişi hakları gibi insan onuru ve insanın özgürce gelişimi açısından kaçınılmaz bir hak olduğunu belirtmek suretiyle insan haklarının bölünmezlik ve karşılıklı bağımlılık ilkelerine açıkça vurgu yaptığını belirterek[977] bu itirazı boşa çıkarmaktadır. Bu arada insanın onur ve kişiliğinin özgürce gelişimi -Anayasa 5. maddede geçen gelişme hakkı da bu çerçevede değerlendirilebilir- yalnızca klasik haklarla sağlanamaz; bilakis sosyal hakların da bu haklarla birlikte gerçekleştirilmesine bağlıdır. Hatta Uluslararası İnsan Hakları Hukuku'na ilişkin temel belgelerde sadece kişisel ve siyasal haklar değil, sosyal haklar da doğuştan sahip olunan bir niteliğe sahiptir. Bu temel belgelerde sosyal hakların niteliği ile ilgili olarak, genellikle, bütün insan haklarının bölünemez ve birbirinden ayrılamaz nitelikte olduğu ve bütün insan haklarının birlikte bir anlam ifade ettiği vurgulanmaktadır[978]. Aynı zamanda sosyal hakların gerçekleştirilme araçlarından birisi de, hak arama yollarına başvurulmasıdır. Her ne kadar haklar farklı isimlerle ayrı maddelerde ve çoğu zaman geleneksel yaklaşım nedeniyle ayrı belgelerde düzenlense dahi, tüm haklar bir bütünün ayrılmaz parçalarıdır. Bu nedenledir ki sosyal güvenlik hakkı ve bu hakkın bileşenleri olan hakları yargılanabilir/dava edilebilir bir kişi hakkı olarak kabul etmekteyiz. Özetle, İHEB 22. maddesinin ikinci cümlesinde geçen "her kişinin ekonomik, sosyal ve kültürel haklarının gerçekleştirilmesi hakkı" ifadesi, hak öznelerinin yargı mercileri önünde devlete karşı ileri sürebileceği bir kişi hakkıdır[979]. Buna ek olarak İHEB 28. Maddenin hak ve özgürlüklerin tümünü kapsamak üzere "insan hakları düzeni hakkı" şeklinde ifade edilen hakla birlikte değerlendirilmesi gerekmektedir.

Birinci maddede geçen "hukuki açıdan sosyal hakların tanımlanabilir olmadığı" yönündeki itiraz/görüş, insan hakları metinlerinin pek çoğunda kişisel ve siyasal hakların da tanımının yapılmadan düzenlendiği ve bunların içerik ve tanımlamalarının yargı organları veya öğreti tarafından yapıldığı gerçeği karşısında geçerliliğini yitirmiştir. Zira bu görüş, sosyal hakların

[976] Şirin, "Dava Edilebilirlik", s. 343.

[977] Gülmez, **Sosyal Güvenliğin Sefaleti**, s.147, 163.

[978] Temel belgelerde hakların birlikteliğini açıklayan madde içerikleri için bkz. Şahin A., a.g.m., s. 720-721, dn. 24.

[979] Gülmez, **Sosyal Güvenliğin Sefaleti**, s. 147-148, 590-591; Sosyal güvenlik hakkının yerleşmiş tanımlarının sınırlı ve eksik olduğu, yeni sosyal sorunlara cevap verecek farklı bir sosyal güvenlik anlayışının benimsenmesi gerektiği; dolayısıyla bu yeni anlayış çerçevesinde sosyal güvenlik hakkının sosyal sigortalar, sosyal yardımlar ve sosyal hizmetleri de içine alan bir hak olarak devletten dava yoluyla talep edebileceği yönünde bkz. Gökçeoğlu, **Yaşlı Bakımı**, s. 24-25; Gökçeoğlu, "İnsan Hakları Perspektifinden", s. 139; Gökçeoğlu, **Sosyal Güvenlik Hakkı**, s. 17.

tanımlanamaması ve içeriğinin muğlaklığı[980] bağlamında hakkın dava edilmesi yoluyla içeriğinin ve tanımının diğer insan haklarıyla birlikte değerlendirmek suretiyle daha iyi anlaşılacağından sosyal hakların dava edilmesinin gerekliliğini zımnen ifade etmektedir. Başka bir deyişle, sosyal hakların kişisel ve siyasal haklar karşısında belirsiz düzenleme biçimleri dolayısıyla dava edilemeyeceği tespiti doğru bir tespit olsa da; sosyal hakların korunması gerçekten isteniyorsa vurgunun dava edilebilir olmadığına değil tam tersi muğlak düzenlemelerin dava edilebilirlik kriterini sağlayacak açıklığa kavuşmasını sağlayacak yorumlama ve değişikliklere yapılması gerekir[981].

İlk itirazlar içinde yer alan "sosyal hakların devlete pozitif yükümlülükler getirdiği ve maliyetli haklar olması" görüşü ise, çağdaş insan hakları anlayışı çerçevesinde bütün haklar devlete olumlu ve olumsuz yükümlülükler getirmek suretiyle belirli derecede kaynak tahsisini zorunlu kılması nedeniyle haklı bir itiraz değildir. Örneğin, kişisel ve siyasal haklar içinde yer alan "seçme hakkı" ve "adil yargılanma hakkı" gibi devlete vatandaşlarının haklarını kullanabilmeleri için yasal kurumlar oluşturması gibi olumlu yükümlülükler yüklemesi yanında belli bir maliyet de getirmektedir[982]. Bununla birlikte, devlete maliyeti bakımından kişisel ve siyasal haklarla arasında fazla bir fark olmayan sosyal hakların devletin maddi olanakları ile sınırlandırılmaya tabi tutulması ciddi bir çelişkidir[983]. Eğer sosyal hakların maliyetli olduklarından hareketle dava edilemez oldukları ileri sürülürken dile getirilen maliyetle kastedilen yüksek maliyet[984] ise; bu haklar bakımından devletlerin anayasalarında İHEB ve BM'nin ESKHS'de maliyetle ilgili hüküm düzenlenmiştir. Buna göre, "mali kaynakların yeterliliği ölçüsünde", "kaynaklarına uygun olarak" ve "mevcut kaynakları ölçüsünde giderek artan bir şekilde" gibi ifadelerle bu tür sosyal hakları vatandaşlarına sağlarken devletlere zamanla gerçekleştirme yükümlülüğü ve genişliği getirilmiştir[985]. Ayrıca bazı sosyal haklar konusunda olumlu edimde bulunulması, uzun vadede dikkate alınmayacak ölçüde devletlere daha az

---

[980] BM ESKHS'de yer alan sosyal hakların unsurlarının açıkça ortaya konulması suretiyle muğlaklığa yol açmayacak şekilde düzenlenme yapılması halinde dava edilebilir özellik kazanabileceği yönünde bkz. Mapulanga-Hulston, a.g.m., s. 39; Ulusoy, a.g.m., s. 249 ve 257.

[981] Algan, a.g.e., s. 152-153; Yücel Dericiler, sosyal hakları düzenleyen sözleşme hükümleri için belirtilen muğlak ve özellikle ESKHS'nin içerisinde net olmayan ifadelerin Komite'nin genel yorum ve kararları dikkate alınarak sosyal hakların söz konusu negatif yönünün güçlendirilebileceğini belirtmektedir. Ayrıca kişisel ve siyasal haklara ilişkin sözleşme, denetim usulleri ve AİHM içtihatlarına bakıldığında da benzer durumun olduğunu aktarmaktadır. Bu muğlaklığın ise sosyal hakların ulusal düzeyde dava edilebilirliği sağlandıktan sonra uluslararası düzeyde bu alandaki hak ihlallerine karşı bireysel şikayet yolu (ki 5 Mayıs 2013'te ek Protokol ile bireysel başvuru mekanizması kabul edildi) açıldıktan sonra, hakların normatif içeriklerinin çok daha somut bir hale kavuşmasıyla çözülebileceğini ifade etmektedir. Dericiler, a.g.e., s. 225, 254; Ertan, **Sağlık Hakkı**, s. 4.

[982] Frank Haldemann ve Rachelle Kouassi, "Transitional Justice Without Economic, Social, and Cultural Rights?"**Economic, Social, and Cultural Rights in International Law**, Ed. Eibe Riedel vd., 1st Edition, Oxford University Press, United Kingdom, 2014, s.503

[983] Algan, a.g.e., s. 132.

[984] Maliyetli/maliyetsiz haklar itirazı esasen sosyal hakların zamanla gerçekleştirilebilecek olan program haklar/hükümler görüşü ve negatif/pozitif haklar ayrımına denk düşmektedir. Bkz. Andreassen, a.g.m., s. 477; Algan, a.g.e., s. 148.

[985] Bu konuda sırasıyla AY. m. 65, İHEB m. 22 ve EKSHS m. 2'ye bakılabilir.

maliyet getirecek veya devletleri ilerde daha büyük harcamalardan kurtaracaktır[986]. Bu noktada uygulamada maliyetin çok büyük miktarda söz konusu haktan yararlanan ya da yararlanacak olan kişilere yüklendiği de gözden kaçırılmamalıdır. Örneğin, yüksek maliyetli bir hak olduğunda kuşku olmayan sosyal güvenlik hakkının finansmanının, büyük ölçüde çalışanların ödemek zorunda oldukları primlerden sağlandığı unutulmamalıdır. Aynı durum, sosyal güvenlik hakları içinde saydığımız sağlık hakkı ve işsizlik sigortası için de geçerlidir. Bahsi geçen bu örneklerde, devlet tarafından sosyal güvenlik haklarının sağlanması, vergilendirme gibi genel yollardan elde ettiği dolaylı gelirlerle (vergiler) değil; hakkın finansmanına yönelik doğrudan gelirlerle gerçekleşmektedir[987].

İtirazlar arasında ikinci olarak sayılan "sosyal hakların yargısal icrasının düzgün bir biçimde yerine getirme kapasitesinin olmaması" görüşü[988] çok merkezlilik boyutuyla pek çok dava konusu uyuşmazlıkta karşımıza çıktığından tutarlı bir argüman değildir. Örneğin vergi davaları yargıçların sıklıkla yüksek derecede çok merkezli uyuşmazlıkları çözdükleri ancak bu uyuşmazlıkları çözerken yetkileri olup olmadığını sorgulamaya dahi gerek duymadan karara bağladıkları uyuşmazlıklardır. Vergi hukuku gibi çok merkezli bir alanda, mahkemelerin bireyi kontrolsüz kamu otoritesine karşı koruma yetkisi kabul edilmektedir[989]. Dolayısıyla vergi uyuşmazlıklarında benzer şekilde kaynakların dağıtımına ilişkin sosyal güvenlik, sağlık, konut gibi sosyal hak taleplerinin de yüksek orandaki çok merkezli nitelikleri olmasına rağmen yargısal icrasının mümkün olabileceği kabul edilmelidir. Kısacası, çok merkezlilik itirazı sosyal hakların dava edilebilirliğini reddetmek için geçerli bir gerekçe değildir[990].

---

[986] İnsanlara yeterli şekilde eğitim imkanları sağlanırsa, konut edinmenin ya da iş bulmanın önündeki engeller kaldırılırsa, bütün bunlar devletin sosyal güvenlik harcamalarını da önemli ölçüde azaltacaktır. Bu görüş için bkz. Atasayan, **Sosyal Haklar**, s. 21.

[987] Algan, a.g.e., s. 132-133. "Kamu ya da yarı kamu kuruluşlarınca, genel bir amaca tahsis edilmek ve yükümlülerin çıkarları doğrultusunda kullanılmak üzere ve karşılık ilkesine göre tahsil edilen, devlet bütçesi dışında ayrı bir bütçede gösterilen zorunlu ödemeler" şeklinde tanımlanan parafiskal gelirin konusu, kısaca özel kanunla kurulmuş olan sosyal güvenlik kuruluşlarına ödenen primlerin toplamıdır. SSK istatistiklerine baktığımızda 2000 yılından günümüze kadar devlet katkısı hariç sadece prim gelirlerinin emekli aylıkları ve sağlık giderlerini karşılama oranı %70 civarındadır. Bu durum, sosyal güvenlik hakkının maliyeti yüksek haklar içinde sayılması ile dava edilemez itirazlarını çürütmek için ileri sürülen bir gerekçe olarak sunulsa bile, sosyal güvenlik sistemindeki finansal açığı kapatmak için devletin bütçeden SGK'ya yaptığı transferler açısından kaygı verici boyuttadır. Ayrıntılı istatistikler için bkz. İbrahim Organ ve Ersin Yavuz, "Sosyal Güvenlik Sistemi Açıklarının Analizi ve Ekonomi Üzerindeki Etkisi", **Aydın İktisat Fakültesi Dergisi**, 2(1), 2017, s. 111-116.

[988] Bu, King'in "çok merkezlilik" itirazına denk düşer. Sosyal hakların anayasal anlamda dava edilemeyeceğine yönelik bu itiraza göre, mahkemelerin genel anlamda sosyal haklarla ilgili iddiaları karara bağlamaya uygun olmadığı ya da yeterli donanıma sahip olmadığı görüşü esas olarak Lon Fuller'in "çok merkezli (polycentric) uyuşmazlıklar" tezine dayanır. Hemen hemen her uyuşmazlık, niteliği gereği çok merkezlidir ve ekonomik kaynakların dağıtımıyla ilgili sorunlar da yoğun miktarda çok merkezlilik taşıdığından yargısal denetime uygun değildir. Bkz. Lon L. Fuller, "The Forms and Limits of Adjudication", **Harvard Law Review**, 92(2), 1978, s. 397-400.

[989] Jeff King, "The Pervasiveness of Polycentricity", **Public Law**, 2008, s. 101.

[990] Yolcu, a.g.e., s. 117.

"Yargının sosyal haklar konusunda aktif rol alması ve bunun kuvvetler ayrılığı ilkesine aykırı olduğu" itirazı[991] ile seçilmemiş yargıçların seçimle iş başına gelen siyasetçilerin tercihlerini denetlemesine karşı çıkılarak yapılan itirazlar günümüz Anayasacılık anlayışında savunulabilir nitelikte değildir. Çünkü demokratik sistemlerde anayasal insan hakları normlarının özü ve hukuk devleti ilkesinin varlığı, demokratik yollardan seçilen temsilcilerin eylemlerini kısıtlar, sınırlar ya da bu eylemlere yön verir. Yargı erki de, devletin diğer organları gibi egemenlik yetkisini kullanmaktadır. Ayrıca seçilmiş siyasilerin insan haklarını yok sayma yetkileri de bulunmamaktadır[992].

"Sosyal hakların kompleks bir yapıya sahip olması ve mali konuları düzenlediği için yargılamanın bu konuda yeterli bilgi ve deneyiminin olmaması" itirazının[993] da geçerliğinin kabul edilmesi mümkün değildir. Çünkü aynı gerekçe kişisel ve siyasal haklar için de söz konusudur. Diğer taraftan yargıçların her zaman konunun bütün yönlerine hakim olması beklenemez. Zaten böyle bir zorunluluk ortaya çıkması halinde yargılamanın uzman görüşü mekanizmasını devreye sokması pekala mümkündür. Dolayısıyla sosyal hakların belirtilen özelliklere sahip olması, yargıçların temel görevi olan hak ve özgürlükleri güvence altına alma üstün gayesiyle çelişmektedir.

Yukarıda yapılan bütün değerlendirmeler sonucunda, sosyal hakların kişisel ve siyasal haklardan farklı nitelik ve özelliklerinden dolayı dava edilemez olduğu yönünde yapılan itirazlar geçersizdir. Sosyal haklar içerisinde belki de en önemlilerinden biri olarak sayılan sosyal güvenlik hakkı için de sosyal haklara yapılan dava edilemez itirazları aynen geçersizdir. Bu yüzden sosyal güvenlik hakkının dava edilebilir bir hak olduğunun kabul edilmesi hem hakkın etkin bir biçimde korunması hem de insan haklarının evrenselliği, bölünmezliği ve karşılıklı bağımlılığı ilkeleri gereği zorunludur.

Sosyal hakların dava edilebilirliği konusunda ABD sanılanın aksine hem federal düzeyde hem de özellikle federe düzeyde bir istisna teşkil etmemektedir. Yani sosyal haklardan biri olan sosyal güvenlik hakkının dava edilemez önyargısı ABD dahil pek çok hukuk sisteminde artık geride bırakılmıştır[994].

---

[991] Sosyal haklara yönelik anayasal koruma modellerinden iki ana yargısal yaklaşım ortaya çıkmaktadır. Bazı mahkemeler evrensel olarak kabul edilen bireysel refah standardı oluşturma eğilimindedir. Diğerleri ise içerik ve kapsam bakımından sosyal hakları tanımlamaktan kaçınarak hükümet tarafından kaynakların tahsisi için uygulanan programın makul olup olmadığını denetlemektedir. Bu açıdan Güney Afrika Anayasa Mahkemesi, anayasada açıkça düzenlenmiş sosyal haklardan hareketle kuvvetler ayrılığı prensibini zedelemeden incelikli bir yöntemle sosyal hakların yargısal icrasının mümkün olduğunu gösteren güzel bir örnektir. Diğer açıdan Kolombiya ve Hindistan'daki anayasa yargısı ise Güney Afrika'ya kıyasla daha güçlü ve aktivist bir yargısal denetim yolu ile sosyal hakları korumaktadır. Ayrıntılı bilgi için Bkz. Yolcu, a.g.e., s. 94-95.

[992] Atasayan, **Sosyal Haklar**, 21, Şirin, "Dava Edilebilirlik", s. 343.

[993] Fuller, a.g.m., s. 353.

[994] Yolcu, a.g.e., s. 160.

Sosyal hakların yargılanması konusunda genel bir kabullenme olmasına karşılık, bu konuda dikkat edilmesi gereken başka bir noktaya dikkat çekmek gerekir. Zira, sosyal hakların maddi (substantive) boyutları ile katılımcı adalet (participatory justice)[995] arasındaki ilişki belirsiz kalmıştır. Öncelikle mahkemelerin katılımcı adalet çerçevesinde kararlarını vererek anayasal meşruiyetlerini ve yetkilerini aşmadan hükümetin de sosyal haklarla ilgili duyarlı ve hesap verilebilir kararlar almalarına yardımcı olabilirler. Ancak usul ve katılım noktasına çok fazla vurgu yapmak, mahkemelerin sosyal hakların temel normatif bağlılıklarını yorumlama ve uygulama konusunda karar verme süreçlerini etkileyebilir. Ayrıca devletin yetkili makamları üzerine ağır katılımcı yükümlülükler yüklenmesi, sosyal güvenlik katkılarının yönetiminde artan maliyet, verimsizlik ve ödemelerde gecikmelerden kaynaklanan endişelerin artmasını da beraberinde getirmektedir[996].

Sonuç olarak sosyal güvenlik hakkının bireysel başvuru yoluyla dava edilebilirliği öncelikle herhangi bir şart koşulmadan doğrudan kabul edilmelidir. Kabul edilebilirlik aşamasından sonra sosyal güvenlik hakkının ihlali üzerinde yapılan başvurular, insan haklarının evrenselliği, bölünmezliği ve karşılıklı bağımlılığı ilkeleri ve Anayasa'nın bütünselliği dikkate alınarak hakkın diğer insan hakları ve temel haklarla olan bağlantısı kurularak değerlendirilmeli ve uyuşmazlık sonuçlandırılmalıdır. Eğer sosyal güvenlik hakkı ihlali ile ilgili başvuru AİHM nezdinde görülecekse, sosyal güvenlik hakkının AİHS'de doğrudan bir maddede yer almaması gerekçesiyle başvuru reddedilmemelidir. Ekonomik, sosyal ve kültürel hakların kimi unsurlarının genel olarak AİHS'in ilgili maddeleri ve özel olarak da AİHS m.8 "özel yaşama ve aile yaşamına saygı hakkı" çerçevesinde dava edilebilirliğinin pozitif yükümlülükler doktrini[997] uyarınca mümkün kabul edilmektedir[998]. Ayrıca günümüz çağdaş insan hakları anlayışı gereğince AİHM'in dolaylı koruma

[995] "Katılımcı adalet" diye Türkçeye çevirdiğimiz bu kavram, Batı'da ilk olarak 1986 yılında bir makalede çekişmeli yargı sistemine alternatif olarak Gene Stephens tarafından kullanılmıştır. Katılımcı adalet, karar alma sürecinde belirli bir karardan en çok etkilenen kişilerin karar verme sürecine doğrudan katılımımı ifade eder. Bu katılım bir mahkeme kararına veya politik kararlara atıfta bulunabilir. Katılımcı adalet ilk olarak 1984 yılında Washington'da yaşayan avukat Claire Sherman Thomas tarafından insanların yasa yapma sürecinde sorumlu katılımcı olarak sosyal adaleti sağlamak adına hareket ettikleri süreci tanımlamak için kullanılmıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Stephens Gene, "Participatory justice: The politics of the future," **Justice Quarterly**, March 1986, 3(1), ss. 67-82; https://en.wikipedia.org/wiki/Participatory_justice, 30/07/2019.

[996] Sandra Leinberg, "Participatory Justice in Social Rights Adjudication", **Human Rights Law Review**, 2018, 18, s. 624. Aynı makale içinde, sosyal haklar bağlamında prosedürel adalet (procedural fairness) konut ve sosyal güvenlik hakkı gibi sosyal güvenlik katkıları ile ilgili iddiaların değerlendirilmesinde önemli bir role sahiptir. Karar verme süreçleri bilinen bir temel haktan veya irdelenmesi gereken daha güçlü bir haktan, toplum grupları ve kamu otoriteleri arasında daha kapsamlı katılım modelleri veya ortak karar verme modellerine kadar bir dizi katılımcı haklar, sosyal hak davalarında yargıçlar için potansiyel olarak kullanılabilir. s. 623-624.

[997] Pozitif yükümlülükler doktrini, taraf devletlerin Sözleşme'deki haklara dokunmamaları, müdahalede bulunmamaları Sözleşme'nin amacının gerçekleşmesi için yeterli görmeyen; aksine Sözleşme'deki hak ve özgürlüklerin etkili ve somut bir şekilde korunabilmesi için Sözleşme tarafı devletlerin pozitif edimlerde bulunmasını şart koşan anlayıştır. Pozitif yükümlülükler doktrini hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Öncü, **Özel Yaşam**, s.47-59 ve Gülay Aslan Öncü, **Özel Yaşama ve Aile Yaşamına Saygı Hakkı: Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru El Kitapları Serisi-8**, Avrupa Konseyi Ankara Program Ofisi Yayınları, Ankara, Ocak 2019, s. 6-14; Erkan Duymaz, "Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin Çevrenin Korunmasına Katkısı", **İ.Ü. SBF Dergisi**, No:47, Ekim 2012, s. 123-124.

[998] Öncü, **Özel Yaşam**, s. 290, 293.

yöntemini kullanarak ve yerleşik içtihatlarını genişletmek suretiyle sosyal güvenlik hakkı ihlali itirazlarını çözüme kavuşturabileceği de bir vakıa olarak unutulmamalıdır.

3.3.1.1.1. Sosyal Güvenlik Hakkının Yeni Açılımı: Sosyal Kişi Hakkı

Pek çok ülkede temel hak ve özgürlükler anayasa metinlerinde aynı şekilde ifade edilse bile (Kanada Hak ve Özgürlükler Şartı Yedinci Kısım) örneğin Hindistan Yüksek Mahkemesi yaşam hakkını, yoksulların ihtiyaçlarını karşılamak için devlete pozitif yükümlülük getiren bir hak olarak yorumlamaktadır[999]. Bazı sosyal hakların klasik haklar içerisinde sayılmasına karşı çıkan Tanör'e[1000] göre, bazı ülkelerin anayasalarında sosyal güvenlik hakkının "sosyal haklar" başlığı altında değil de klasik haklar anlamında "temel haklar" başlığı altında düzenlenmesine bakarak veya bu hakkın değişik menfaatlerin ve siyasi kaygıların etkili olduğu uluslararası toplantılardan çıkan uluslararası sözleşmelerde klasik haklar bölümünde düzenlenmiş olmasından hareketle klasik hak kategorisinde değerlendirilemeyeceğini belirtmektedir. Ancak bu görüş modern insan hakları anlayışı içerisinde çok eskide kalmış bir görüştür. Bu görüşe karşı olan Gemalmaz[1001], Reich modelinden yola çıkmak suretiyle, sosyal haklar ile medeni hakların bütünselliği yaklaşımı ile, sosyal hakların medeni haklara entegrasyonu yönünde gelişmelerin yalnızca sosyal güvenlik hakkıyla sınırlı kalmayıp diğer sosyal haklara doğru yayılacağını belirtmektedir. Ayrıca insan haklarının bölünmezliği, birbiriyle karşılıklı bağımlılığı ve ilişkisi anlayışından hareketle sosyal güvenlik hakkının hem genel olarak Sosyal İnsan Hakları Uluslararası Hukuku hem de özelde Uluslararası Sosyal Güvenlik Hukuku anlayışı

---

[999] Ran Hirschl, **Comparative Matters: The Renaissance of Comparative Constitutional Law**, Oxford & New York, Oxford University Press, 2014, s. 182-183.

[1000] Tanör bu düşünce de olmasa klasik haklarla sosyal haklar arasındaki çizginin silikleşmeye başladığını söyleyen yazarların iki eğilim içinde olduğunu söylemektedir. Bir taraf, klasik hakların önemli bir kanadını meydana getiren ekonomik hakların (özellikle mülkiyet hakkı) günümüzde o kadar sosyalleşmiş olmasından artık sosyal amaçlarla sınırlanan ve yönetilen birer sosyal fonksiyon haline gelerek adeta insanileştiği eğilimindedir. Diğer taraf ise, sosyal hakların sınıf talepleri olma özelliğini yitirdiği ve insan haklarına dönüştüğü eğilimindedir. Özetle sosyal haklar o derece genişlemiştir ki, sonunda sınıfsal niteliklerini yitirip, "herkesin" hakları haline gelmiştir. Buna en büyük kanıt ise sosyal güvenlik alanında görülen yaygınlaşma örnek verilebilir. Bkz. Tanör, **Sosyal Haklar**, s. 80-86 , özellikle 91-92,100-101; Aksi görüşte Gülmez, **Sosyal Güvenliğin Sefalet**i, s. 6, 31, 147, 182, 245, 596. ESKH Komitesi de, sosyal güvenlik tabanlarını herkes için sosyal kişi hakkı olarak hukuksal güvenceye bağlayıp sosyal güvenlik hakkının temel bir öğesi saymıştır.

[1001] H. Burak Gemalmaz, **Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinde Mülkiyet Hakkı**, 2. Baskı, Beta Yay. İstanbul, 2017, s. 389. Sosyal güvenlik hakkının yanı sıra çalışma hakkının modern anlayışla yorumlanması hem AİHS çerçevesinde korunmasını hem de bireysel ve kolektif bir hak niteliğinde olan çalışma hakkının AİHS sistemine entegre edilmesini sağlayacaktır. H. Burak Gemalmaz, "Kişilerin Sosyal Güvenlik Hukukundaki Statülerinin Mülkiyet Hakkı Kapsamında Avrupa İnsan Hakları Mahkemesince Korunması", **İş Dünyası ve Hukuk, Prof. Dr. Tankut Centel'e Armağan**, İÜHF No.720, İstanbul, s.725. Goldblatt da bu konuda çalışma olgusunun değişen doğasına dikkat çekerek, formel istihdamda tam zamanlı, eve ekmek götüren erkek (male breadwinner) modeli için tasarlanan sosyal güvenlik hakkı anlayışının hızla değiştiğini belirtmiştir. Bu anlayış gelişmekte olan ülkelerin çoğunda hatta gelişmiş ekonomilerde yok olmaktadır. Zira çalışma hayatının doğası gereği esnek çalışma biçimlerinin yaygınlaşmasıyla birlikte çalışmanın (istihdam) yapısının da büyük oranda değişmesi kaçınılmazdır. Bu değişimler küreselleşmenin de etkisiyle iş güvencesinin zayıflaması, güvencesizlik ve eşitsizliğin de artmasına sebep olmaktadır. İşsizlik, düşük ücretli istihdam, istihdamın yetersizliği, insanca olmayan çalışma gibi sorunlar gelişmiş ve gelişmekte olan pek çok ülkedeki işçiler için bir realitedir. Goldblatt, a.g.e., s. 32. Bu konuda Dünya Bankası'nın "İşler" başlıklı 2013 Gelişme Raporu'na bakılabilir. World Bank, **World Development Report 2013: Jobs**, 2012, s. 48-50.

çerçevesinde "sosyal kişi hakkı" olarak değerlendirilmesi gerektiği kanaatinde olduğumuzu ifade edelim.

Avrupa Sosyal Şartlar Sistemi'nde tüm haklar gibi sosyal güvenlik hakkı da, soyut bir söylem ya da kuramsal bir hak değildir. Bunun sonucunda ise sosyal güvenlik hakkı, tüm bileşenleri kapsamak üzere, hak öznelerince yargı organları önünde devlete karşı ileri sürülebilir/dava edilebilir, kısacası yargılanabilir bir kişisel hak niteliğindedir. Bu konuda Ekonomik Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi de aynı görüştedir[1002].

3.4. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Sistemi'nde Sosyal Güvenlik Hakkının Korunması

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, bir hakkın kişisel hak olup olmadığı, ilgili devletin iç hukukunda söz konusu hakkın hukuken nitelendirilme biçimine göre değil, ama hakkın maddi içeriğine ve ortaya çıkardığı sonuçlara bakılarak tayin edileceğini belirtmektedir. Bu tayin sonucunda ise Mahkeme denetim yetkisini kullanırken, Sözleşmenin konusu ve amacı ile taraf Devletlerin ulusal hukuk sistemlerini de göz önünde tutmak zorundadır[1003]. AİHS'in hak kataloğunda sosyal haklar yer almamaktadır. Pozitif hukuk anlayışıyla bakıldığında sosyal hakları düzenleyen açık bir norm bulunmadığından AİHS sisteminde sosyal hakların korunmadığı söylenebilir. Ancak somut durum ve uygulamanın bu şekilde olmadığı ilkesel olarak söylenebilir. Daha önce ifade edildiği üzere, sosyal güvenlik hakkı; ekonomik, sosyal ve kültürel haklarla ilgili pek çok önemli araç ve bileşeni içerisinde barındırmaktadır. Devletlerin sosyal güvenlik hakkına ilişkin yükümlülüklerinin niteliği ve kapsamı o devlet üzerinde bağlayıcı ulusal ve uluslararası araçlara göre değişiklik göstermektedir. Hakkın sağlandığının tespiti esas olarak, BM sözleşmesi uyarınca kurulan raporlama mekanizması aracılığıyla sağlanır. Bu mekanizmalar sayesinde bir devletin sosyal güvenlik hakkı ile ilgili yükümlülüklerini yerine getirip getirmediği ve getirilmesi için gerekli standartlar saptanır ve geliştirilir. Temmuz 1998'de yürürlüğe giren Ek Protokol ile de toplu şikayet prosedürü getirilerek hakkın geliştirilmesi yolunda önemli bir adım atılmıştır. Bu gelişmelerle birlikte, sosyal güvenlik hakkının korunması, kişisel ve siyasi haklarla ilgili anlaşmalar kapsamında değerlendirmeye alınmak suretiyle şikayet prosedürü yoluyla (bireysel başvuru) önemli bir başarı kazanmıştır[1004].

Sözleşme organları AİHS'in "etkili" ve "teleolojik/amaçsal/sistematik" yorum yöntemleriyle, sosyal güvenlik hakkının çeşitli unsurlarını, AİHS'de yer alan kişisel ve siyasal hakların bir parçası olarak değerlendirmektedir[1005]. AİHM'in son yıllarda sözleşme hükümlerinin, sosyal ve ekonomik

[1002] Gülmez, **Sosyal Güvenliğin Sefaleti**, s. 245, 590.

[1003] Osman Doğru ve Atilla Nalbant, **İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi (Açıklama ve Önemli Kararlar) 1. Cilt**, Legal Yayıncılık, İstanbul, 2012, s. 611.

[1004]http://www.nuigalway.ie/sites/eu-china-humanrights/seminars/ns0404s/working%20paper right%20to%20soc%20sec-eng.doc 15.09.2019.

[1005] Ertan, **Sosyal Haklar**, s. 30.

hakları da kapsayacak şekilde geniş yorumladığı da gözlemlenmektedir. Benzer bir tespit yapan Ellie Palmer'e göre bu süreç şöyle gelişmiştir:

> Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi öncelikle, yaşam hakkı (m.2), işkence yasağı (m.3) ve özel hayatın/ailenin korunması (m.8) çerçevesinde devletin pozitif yükümlülüklerini yorumlarken temel sağlık hizmetlerinden ve sosyal yardımlardan mahrum olan bireyler için devletin sosyal yardımda bulunma yükümlülüğünün de tespiti ile sosyal haklar alanına girmiştir. Bu birinci adım, Mahkeme'nin adil yargılanma hakkı (m.6) ve ayrımcılık yasağı (m.14) maddelerini yorumlayarak dolaylı olarak sosyal hakların korunmasına odaklandığı ikinci adımla devam etmiş ve son olarak da m. 6 ve 14'ün yorumlanması yoluyla sosyal güvenlik hakkını, düşünce, vicdan ve din özgürlüğünün, (m.9) açıkça yansıması olarak yorumlama eğilimi ile devam etmiştir[1006].

Bir diğer konu ise genel anlamda sosyal güvenlik hakkı kapsamında değerlendirilen sosyal yardım şeklindeki ödeme veya izinlerin de AİHS sisteminde yer verilen bir hak olmaması nedeniyle Sözleşme kapsamı dışında kabul edilmesi meselesidir. Ancak buna rağmen, sosyal güvenlik hakkının Sözleşme'de düzenlenen farklı haklarla (birinci kuşak haklar) bağlantılı bir şekilde başvurulara konu olduğunu[1007] tekrar hatırlatmakta fayda vardır. Özetle artık AİHM, hak kategorisi farklı olsa da değişik biçimlerde ve sınırlı olarak sosyal güvenlik hakkının dava edilebilirliğini kabul etmektedir.

3.4.1. Sosyal Güvenlik Hakkının Adil Yargılanma Hakkı Kapsamında Dava Edilebilirliği

Sosyal güvenlik hakkının AİHS sisteminde korunmasının şartlarından biri, ulusal düzeyde tanınmış olan sosyal güvenlik hakkına ilişkin yargılamanın, AİHS'in 6. maddesi kapsamında adil yargılanma hakkına ilişkin standartlara uygun olmasıdır. Kişisel hakların hangi durumları içine aldığı konusunda karar veren Mahkeme ve Komisyon, bu noktada yapmış olduğu ilerici yorumla ilk dönemler kapsam dışında bırakılan sosyal güvenlik hakkı, günümüzde genel anlamıyla "kişisel (medeni) hak ve yükümlülük"[1008] olarak kabul edilmektedir. Ayrıca, Mahkeme, AİHS'in 6.

[1006] Bu konuda ayrıntılı bilgi ve kararlar için bkz. Ellie Palmer, "Protecting Socio-Economic Rights Through the European Convention on Human Rights: Trends and Developments in the European Court of Human Rights", **Erasmus Law Review**, 2(4), 2009, s. 398-400; Şirin, Su Hakkı, s.152-153. Sosyal güvenlik hakkıyla ilgili vakıaların yaşam hakkı, özel yaşam ve aile hayatının korunması hakkı, işkence ve diğer zalimane, gayri insani veya küçültücü muamele yasağı ile ilgili konularla potansiyel bağlantısı olabileceği hususunda bkz. http://www.nuigalway.ie/sites/eu-china-humanrights/seminars/ns0404s/working%20paper right%20to%20soc%20sec-eng.doc 15.09.2019.

[1007] Evra Çetin, **İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi'nin 8-11. Maddeleri Bağlamında Çalışanların Hakları**, On İki Levha Yayıncılık, İstanbul, 2015, s. 160-161.

[1008] Nuala Mole and Catharina Harby, **The Right to a Fair Trial: A Guide to the Implementation of Article 6 of the European Convention on Human Rights**, Human Rights Handbooks, No.3, 2nd Edition, Council of Europe, 2006, s. 11, Aynı eserin Türkçesi için bkz, Nuala Mole and Catharina Harby**, Adil Yargılanma Hakkı, Avrupa İnsan Hakları Sözlemesi'nin 6. Maddesi'nin Uygulanmasına İlişkin Kılavuz**, İnsan Hakları Kitapçıkları, No.3, Birinci Baskı, Ekim 2001, s. 19; Ertan, **Sosyal Haklar**, s.30. Tuaç, AİHS'de açıkça düzenlenmeyen sosyal güvenlik hakkı ile ilgili uyuşmazlıkların, Sözleşme'de düzenlenen adil yargılanma hakkı, özel yaşamın ve aile yaşamının korunması hakkı, kötü muamele yasağı ve ayrımcılık yasağı ve mülkiyet hakkı gibi haklara dayanılarak çözüme kavuşturulduğunu belirtmiş ancak sosyal güvenlik hakkının AİHM önünde dava edilebilirliğini yalnızca mülkiyet hakkı kapsamında değerlendirmiş; ancak tezin ilerleyen bölümlerinde kısa vadeli sigorta (iş kazası ve meslek hastalığı, hastalık, analık) ve uzun vadeli sigorta kolları (yaşlılık, ölüm, malûllük) açısından AİHS'in sosyal güvenlik hakkıyla bağlantılı diğer hakları dikkate alınarak örnek kararlara yer verilmiştir. AİHM'in sosyal güvenlik hakkı ile ilgili kararları hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Tuaç, a.g.e., s. 126-132, 156-159, 197-202, 227-229, 256-257, 292-295, 316-319.

maddesinin 1. fıkrasında belirtilen adil yargılamanın uygulama kapsamına giren kişisel hak ve yükümlülükler belirlenirken, bir hak ve yükümlülüğün iç hukukta nasıl düzenlendiğine bakmalı fakat iç hukuktan bağımsız bir niteleme yapılmalıdır. Bu kavramlar otonom (özerk) bir şekilde ele alınmakta ve hakkın niteliği, konusu ve sonucu göz önüne alınmalıdır. Hak kavramı açısından öncelikle iç hukukta tanınmış bir hak olmalı ve bu hak konusunda bir uyuşmazlık olmalıdır. Söz konusu hakkın AİHS'te düzenlenmesi zorunlu değildir[1009]. AİHM, bu şartları taşıyan sosyal güvenlik hakkı ile ilgili gerçek ve ciddi nitelikte uyuşmazlık taleplerini adil yargılanma hakkının uygulama alanı içinde değerlendirmektedir.

Mahkeme, sosyal güvenlik hakkını ilk kez değerlendirdiği ve özelde hastalık sigortası ile iş kazası meslek hastalığı sigortasına ilişkin "Feldbrugge v. Netherlands" ve "Deumeland v. Germany" davalarında adil yargılanma hakkının (AİHS m.6/1) ihlali iddialarını, söz konusu davalarda özel hukuk unsurlarının kamu hukuku unsurlarına baskın olduğu görüşünden hareketle incelemiştir[1010]. Halbuki pek çok ülkenin mevzuatında kamu hukuku hakları içinde sosyal güvenlik hakkı ile ilgili emeklilik, sosyal sigorta çerçevesinde bağlanan aylıklar ve sosyal güvenlik ödemeleri gibi talepler yer almaktadır. Ancak söz konusu başvurulardan sonra AİHM, sosyal güvenliğe ilişkin hak ve yükümlülükleri usulî güvenceler sağlayan adil yargılanma hakkı kapsamında incelemeye başlamış ve sosyal güvenlik hakkı ile ilgili yaklaşımını "medeni hak ve yükümlülükler" ilkesine dahil edecek şekilde daha sonraki yıllarda genişletmiştir[1011]. Örneğin kamu çalışan emeklisi bir başvurucunun

---

[1009] Ezgi Çırak, "Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Çerçevesinde Adil Yargılanma Hakkının Uygulama Alanı", **D.E.Ü. Hukuk Fakültesi Dergisi, Prof. Dr. Durmuş Tezcan'a Armağan Özel Sayısı**, C. 21, 2019, s. 1023.

[1010] Feldbrugge v. Netherlands, (Application No. 8562/79), Judgement, 29/05/1986, par. 40; http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57486. Mahkeme, sosyal güvenlik ile ilgili hakların kamu veya özel hukuk nitelikli olup olmadığı konusunda yeknesak, genel kabul gören ortak bir Avrupa yaklaşımının olmadığından hareketle hakkın niteliğini kendisi belirleyerek, özel hukuk niteliğinin ağır bastığına karar vermiş ve 6. madde kapamında dava edilebilirliğine karar vermiştir. Bkz. Sibel İnceoğlu, **İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi Kararlarında Adil Yargılanma Hakkı**, 4. Bası, Beta Yay., İstanbul, 2013, s. 23; ayrıca dava hakkında detaylı bilgi için aynı eser s. 39-40. Deumeland v. Germany, Application No. 9384/81, Judgment, 29/05/1986, par. 74, http://echr.ketse.com/doc/9384.81-en-19860529/view/ 26/07/2019. AİHM, çalışma hayatı ve sosyal sigorta ile ilgili yapılan idari işlemleri kişisel hak kapsamında değerlendirmektedir. Ayrıca Mahkeme ilgili kararlarda bu hakkın bireyler açısından kanuni bir hak olduğunu, aldığı sosyal güvenlik ödeneğinin geçimini sağlaması için önemli olduğunu ve sosyal güvenlik ödeneğinin toplanış şeklinin özel sigorta sözleşmeleriyle ortak noktaları olduğunu belirterek bu hakkın kişisel hak kapsamında olduğuna karar vermiştir. Bkz., Çırak, a.g.m., s. 1012-13. Sosyal güvenlik uyuşmazlıkları ve özellikle sosyal sigorta ve sosyal yardımların AİHS m. 6/1 çerçevesinde "kişisel bir hak" olduğu yönünde bkz. Gemalmaz, **Mülkiyet Hakkı**, s. 383; aynı görüşte, Öncü, **Özel Yaşam**, s.329, dn. 172. Feldbrugge ve Deumeland kararlarının adil yargılanma hakkı kapsamında sosyal güvenlik boyutu hakkında açıklamalar için bkz. Francis G. Jacobs vd., **The European Convention on Human Rights**, 5. Baskı, Oxford University Press, New York, 2010, s. 250.

[1011] İnceoğlu bu konuda şunları söylemektedir: "Sosyal güvenlik hakkına ilişkin hak ve yükümlülüklerin (emeklilik, sosyal yardım, sosyal güvenlik ödemeleri vs.) medeni hak kapsamına değerlendirilmesi suretiyle adil yargılanma hakkına dahil edilmesi gerekmektedir. Zira, adil yargılanma hakkının medeni hak ve yükümlülükler kavramı içerisinde değerlendirildiği dikkate alınırsa söz konusu kavramın içeriğini belirlemek her zaman kolay değildir. Dolayısıyla Sözleşme organlarının genel bir tanım yapmaktan kaçınması ve m. 6'nın 1.fıkrasının kapsamını kesin çizgilerle, öngörülebilir bir biçimde belirleme imkanını ortadan kaldırmakta ve bu nedenle de eleştirilere neden olmaktadır. Çözüm yolu olarak Sözleşme organlarının kamu hukuku özel hukuk ayırımından vazgeçip ya medeni hakka ilişkin yeni bir tanım getirmesi veya hangi hakların medeni hak olduğunu açıkça sayması tavsiye edilmektedir." Bkz. İnceoğlu, a.g.e., s. 23-24. Medeni hak yükümlülük kavramı ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. William A. Schabas, **The European Convention of Human Rights: A Commnetary**, Oxford University Press, United Kingdom, 2015, s. 272-276; Mole ve Harby, **The Right to a Fair Trial**, s. 10-16. Bu yönde kararlar için bkz. Martin Scheinin, "Economic and Social Rights As Legal Rights", **Economic, Social**

emeklilik maaşına[1012], engellilik ödeneğine (disability benefits)[1013] ve maluliyet sigortasına (invalidity insurance)[1014] ilişkin başvurular adil yargılanma hakkı kapsamında değerlendirilmiştir.

Görüldüğü üzere, Komisyon ve AİHM uzun zamandır sosyal güvenlik haklarını ilgilendiren uyuşmazlıkları, adil yargılanma hakkı anlamında kişisel/medeni hak ve yükümlülüklere ilişkin olarak değerlendirmektedir. Hatta yakın zamanda vermiş olduğu bir kararda Mahkeme[1015], kamu otoritesi ile bireyler arasında anlaşmazlık ortaya çıktığında sosyal güvenlik haklarına ilişkin işlemlere (ki buna refah yardımı hakları ve sosyal güvenliğin tüm ödenek ve katkıları dahil) AİHS'in 6/1 maddesinin uygulanması konusunda yerleşik bir içtihada sahip olduğunu belirtmiştir.

Kamu hukuku karakteri ile medeni hak ve yükümlülük niteliklerini birbirinden ayırt edebilmek ve hangisinin ağır bastığına karar vermek kolay değildir. Jacobs-White'a göre, çalışma hayatında yaralanma, iş kazası ve ölüm gibi belirli risklere karşı bağlanan gelir/ödenekler bazı yönleriyle kamu hukuku alanının dışına çıktığı için m.6/1 kapsamında yer alırken, sosyal politika gereği yapılan gelir yardımı gibi sosyal yardıma ilişkin uyuşmazlıklar ise adil yargılanma hakkı kapsamı dışında kabul edilebilir[1016]. Bu ayrım AİHM tarafından kabul görmemekte ve bir iş sözleşmesi ile veya prim ödeme şartı olmayan sosyal yardım (welfare assistance) bile m.6/1 kapsamında değerlendirilmiştir. Bu konuda Salesi kararında İtalyan hükümetinin, sosyal yardımın herhangi bir iş sözleşmesi ile bağlantısı olmadığı ve prim ödemesinin bulunmaması gerekçeleriyle bir medeni hakkın söz konusu olmadığı ve tamamen kamu hukuku kurallarına tabi bir hakkın söz konusu olduğu iddiasını haklı bulmamıştır. Mahkeme içtihat değişikliğine giderek, daha önceki Feldbrugge ve Deumeland

and Cultural Rights, A Textbook, (Ed. Asbjørn Eide vd.), Second Revised Edition Martinus Nijhoff Publishers, London, 2001, s. 29-54.

[1012] Giancarlo Lombardo v. Italy, Application No. 12490/86, Judgement, 26/11/1992, par. 16, http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57783; Söz konusu kararda Strasbourg organları, taraf devlet tarafından uyuşmazlık konusu ihtilaf kamu hukuku ağırlıklı olmasına rağmen, bu olayda esasen yürürlükteki mevzuata göre hakime emekli maaşı ödemek devletin yükümlülüğündedir. Bu yükümlülüğün yerine getirilmesinde devlet takdir yetkisini kullanmayıp bu bağlamda özel hukuk tarafından düzenlenen iş sözleşmesi ile istihdam edilmesine kıyaslanarak değerlendirme yapılabilir. Sonuç olarak, bir hakimin emekli maaşının miktarını belirleme hakkı, madde 6/1 anlamında "kişisel hak" olarak görülmelidir. Bir polis memurunun hastalığı (ülser ve neoplasia) nedeniyle emekliliğe ayrılmasından sonra, mesleği nedeniyle bu hastalığa yakalandığı iddiası ile, almakta olduğu emeklilik aylığının artırılması talebi de aynı gerekçelerle adil yargılanma kapsamında görülmüştür. Bkz. Francesco Lombardo v. Italy, (Application No. 11519/85), Judgement, 26/11/1992, par. 17, http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57782, 26/07/2019.

[1013] Miller v. Sweden, (Application No. 55853/00), Judgement, 08/05/2005, par. 37; http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-68178, 26/07/2019.

[1014] Schuler-Zgraggen v. Switzerland, (Application No. 14518/89), Judgment, 24/06/1993, http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57840, 26/07/2019. Mahkeme önüne gelen bu tür davalarda, yasanın niteliği, kamu otoritelerinin sosyal güvenlik hakkını sağlamak için pozitif yükümlülük altına girmesi, sistemin zorunluluk esasasına dayanması gibi kamu hukuku özelliklerine rağmen sosyal güvenlik sistemi ile özel sigorta sistemi arasındaki benzerlik, sosyal güvenlik sisteminin iş sözleşmesi ile bağlantısı ve ilgili hakkın kişisel ve ekonomik niteliğine bakmak suretiyle özel hukuk niteliğinin ağır bastığı kanaatine varmıştır. Bkz. Karen Reid, **A Practitioner's Guide to The European Convention on Human Rights**, 4.Baskı, Sweet & Maxwell, London, 2011, s. 102; İnceoğlu, a.g.e., s. 39.

[1015] Letinčić v. Croatia, (Application No. 7183/11), Judgement, 03/08/2016, par. 35; http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-162422, 26/07/2019.

[1016] Francis G. Jacobs ve Robin C. A. White., **The European Convention on Human Rights**, 2. Baskı, Oxford UniversityPress, New York, 1998, s. 132; İnceoğlu, a.g.e., s. 40.

kararlarındaki unsurların hepsinin bulunmasını zorunlu görmediğini, sosyal sigorta alanında m.6/1'in uygulanacağını tespit etmiştir. Mahkeme gerekçesinde sosyal sigorta sistemleri ile ilgili verdiği kararlarla başlayan hukuki gelişmeye ve herkese eşit muamele yapma ilkesine dayanmıştır. Mahkemeye göre, sosyal yardım kişinin yaşamını sürdürebilme araçlarıyla (means of subsistence) ilgili bireysel ekonomik nitelikli bir haktır[1017]. Aynı yaklaşım Schuller-Zgraggen/İsviçre kararında tekrar vurgulanmış ve sosyal güvenlik hakkının kişisel/medeni ve ekonomik boyutu ön plana çıkarılmıştır. AİHM, kural olarak m.6'nın sosyal sigorta alanında uygulandığı sonucuna varmıştır. Mahkemeye göre 6. maddenin uygulanmasını sağlayan en önemli neden başvurucunun yaşamını sürdürebilme araçlarına müdahale edilmesi ve başvurucu tarafından federal tüzükten kaynaklanan bireysel ve ekonomik bir hakkın talep edilmesidir[1018].

Yukarıda belirtilen açıklamalara rağmen, "medeni hak ve yükümlülükler" kamu hukuku veya idare hukukunun bir parçası olarak ulusal sistemler tarafından pek çok alanı kapsayacak şekilde ortaya çıkan bir kavramdır. AİHM son zamanlarda esnek yorum tarzıyla daha fazla hakkı medeni hak kapsamında sayma eğilimi göstermektedir. Bu haklardan biri olan sosyal güvenlik hakkı, daha önceleri kamu hukuku karakteri ağır bastığı için 6. madde kapsamı dışında tutulurken artık sosyal güvenlik hakkı, genel anlamıyla medeni hak ve yükümlülükler olarak nitelendirilmektedir[1019]. AİHM, daha önceki içtihatlarında sosyal yardımı kapsayan yargılamaların 6. madde kapsamında olmadığını belirtmekle birlikte, 90'lı yıllardan itibaren hukuktaki gelişmeler ve eşitlik ilkesi uyarınca sosyal yardım dahil olmak üzere sosyal sigortaya dahil geniş anlamda sosyal güvenlik hakkı içinde değerlendirilen tüm uyuşmazlıkların medeni hak ve yükümlülüklere ilişkin sayılmasının kaçınılmaz olduğu sonucuna varmıştır[1020]. Bu kararlar sağlık sigortasından faydalanma, sosyal yardım (malullük), emeklilik ve katkı paylarını ödeme yükümlülüğünü yerine getirmeye ilişkin davalar özel hukuk kapsamında sayılmak suretiyle halihazırda geniş anlamda sosyal güvenlik hakkı içinde değerlendirilen uyuşmazlıklardır. Hatta AİHM'in sosyal güvenlik hakkının m.6/1 kapsamında uygulamaları, insan hakları hukukundaki gelişmelerin vardığı boyut ve eşitlik ilkesi bağlamında AİHM içtihatlarındaki en dikkate değer gelişmelerden biri olarak kabul edilmektedir[1021].

[1017] İnceoğlu, a.g.e., s. 41. Karar için bkz. Salesi v. İtalya, App. No. 13023/87, Judgment of 26 February 1993, par. 19.

[1018] İnceoğlu, a.g.e., s. 41; Gilles Dutertre, **Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararlarından Örnekler**, Avrupa Konseyi Yayınları, Almanya, 2003, s. 147. Schuler-Zgraggen v. Switzerland, (Application No. 14518/89), Judgment, 24/06/1993, par. 46.

[1019] Sezgin Artık Aktepe, **Medeni Usul Hukukunda Adil Yargılanma Hakkı**, Seçkin Yay., Ankara, 2014, s.56 ve dn. 145'teki yazarlar.

[1020] Aktepe, a.g.e., s. 57 ve dn.159'daki yazarlar.

[1021] Aktepe, a.g.e., s.58 ve dn.166'daki yazarlar. Schuler-Zgraggen/İsviçre Kararı bu noktaya işaret etmekte ve şu ifadelere yer vermektedir: "… hukuktaki gelişmeler…. Eşit muamele ilkesi uyarınca, madde 6/1'in günümüzde, sosyal yardım dahil olmak üzere sosyal sigorta alanında da uygulanmasını sağlamaktadır." (24 Haziran 1993, Seri A, No. 263, par. 46); Karar için ayrıntılı bilgi için bkz. Dutertre, a.g.e., s. 147. Madde 6/1 bağlamında medeni hak ve yükümlülükler ilkesinin koruma kapsamına alınması memnuniyet verici olsa bile, Mahkemenin içtihatlarında bu ilkeyi her zaman ayırt etmesi o kadar kolay görünmemektedir. Örneğin vergi indirim hakkı ile sosyal güvenlik yardımı arasındaki temel fark, ikincisinin medeni hak ve yükümlülük kapsamında değerlendirilmesinde yatmaktadır. Ancak bu adil mi? Jacobs vd., a.g.e., s. 253.

Şu hususa dikkate çekmek gerekir ki, sosyal güvenlik hakkının bir aracı olan sosyal sigorta ile ilgili uyuşmazlıklarda, diğer bir deyişle sosyal sigortaya ödenecek primlere ilişkin uyuşmazlıklarda Mahkeme'nin değerlendirmesi farklılaşmaktadır. Sosyal sigorta primlerini ödeme yükümlülüğünün incelendiği Schouten ve Meldrum/Hollanda kararında Mahkeme, Feldbrugge kararında hakkın kişisel ve ekonomik niteliği, bir iş sözleşmesi ile bağlantısı ve kamu hukuku alanında gözüken bir ilişkinin özel hukukun uygulandığı ilişkilere benzerliği şeklinde belirlediği üç unsuru değerlendirmiş ve son iki unsur açısından uyuşmazlığın m. 6 kapsamına girdiğini belirlemiştir. Söz konusu davada Mahkeme, başvurucu işverenin işçileri için ödediği primlere ilişkin uyuşmazlığın iş sözleşmesi ile bağı ve özel hukuk sigorta sistemine benzerliği nedeniyle özel hukuka ait özelliklerin ağır bastığı sonucuna ulaşmıştır[1022].

AİHS m.6 çerçevesinde tarihsel olarak önce sosyal sigortalara ilişkin uyuşmazlıkların AİHM önüne gelmiş olduğunu ve bu hak kapsamında kabul edildiğini görmekteyiz. Daha sonra bu gelişmeyi sosyal yardımlara ilişkin uyuşmazlıkların madde 6/1 çerçevesinde ileri sürüldüğü davalar takip etmiştir. Mahkeme bu davalar arasında ayrım yapmak için haklı bir neden olmadığını belirterek, sosyal yardımlara ilişkin uyuşmazlıkları adil yargılama hakkı kapsamında değerlendirmiştir. Bu iki sosyal güvenlik aracı arasında farklılık olsa bile günümüz sosyal güvenlik hakkı anlayışının gelişimi açısından bu farklılıkların esaslı kabul edilemeyeceği anlayışı ortaya konmuştur. Aynı yaklaşımın bir benzerini sosyal güvenlik hakkını P1-1 çerçevesinde incelediği mülkiyet hakkı davalarında görmekteyiz. Önce sosyal sigortalar P1-1 anlamında mülkiyet hakkı içinde kabul edilmiştir. Burada mülkiyet hakkı içinde değerlendirilmesini sağlayan husus, uyuşmazlık tarihine kadar ödenmiş olan primler olmuştur. Ayrıca, sosyal sigortalar yararlanıcısı olmak için prim ödeyen kişinin, örneğin emekli aylığı almak için ulusal hukukun emekli aylığına hak kazanmak için öngörmüş olduğu tüm koşulları sağlamış olması gerekmektedir[1023]. Sosyal yardımlar ise primsiz (prim katkısız) sosyal güvenlik rejiminin P1-1 kapsamına girip girmediği hususu Strasbourg organlarınca çelişkili ve belirsiz kararlarından sonra en nihayetinde Stec kararıyla netlik kazanmıştır. Stec davasında Mahkeme şu noktaya dikkat çekmiştir. Modern demokratik devlet vatandaşlarının yaşamlarının bir aşamasında veya tamamında, hayatta kalabilmek için sosyal güvenlik ve sosyal yardım ödeneklerine (refah hakları) tamamen bağımlıdır. Birçok ulusal hukuk sistemi de vatandaşlarına bu tür kesinlik ve güvenlik hakkı sağlamakta ve menfaatlerin ödenmesini bir hak olarak tanımaktadır. Bu yüzden bir kişi ulusal hukuk kapsamında sosyal yardım ödeneği konusunda ileri sürülebilir bir hakka sahip olması durumunda bu hakkın P1-1 kapsamına gireceği içtihadında bulunmuştur[1024].

[1022] Schouten ve Meldrum v. Hollanda, par. 57-59.

[1023] Gemalmaz, **Mülkiyet Hakkı**, s. 377.

[1024] Aida Grgić vd., **The Right to Property under the European Convention on Human Rights: A Guide to the Implementation of the European Convention on Human Rights and its Protocols**, Human Rights Handbooks, No. 10, Belgium, Council of Europe, 2007, s. 10; Öncü, **Özel Yaşam**, s. 329-330; Gemalmaz, **Mülkiyet Hakkı**, s. 383.

Adil yargılanma hakkı kapsamında sosyal güvenlik hakkının dava edilebilirliği konusunda AİHM tarafından özetle belirleyici olan şu dört unsura bakıldığını rahatlıkla söylenebilir. Bunlar:

1- Kişinin yaşamını sürdürebilme araçlarına müdahale edilmiş olması,
2- Hakkın kişisel ve ekonomik nitelikte olması,
3- Bir iş sözleşmesi ile bağlantısının bulunması,
4- Kamu hukukunda cereyan eden bir ilişkinin özel hukukun uygulandığı ilişkilerle benzerlik taşıması.

Eğer kişinin primsiz sosyal sigorta sistemi dediğimiz sosyal yardım veya ödenek alma konusunda bir uyuşmazlık mevcut ise esas olarak ilk iki unsura, işverenin prim ödediği primli sosyal sigorta sistemi ile ilgili bir uyuşmazlıkta ise son iki unsura bakılmaktadır.

3.4.2. Sosyal Güvenlik Hakkının Mülkiyet Hakkı Kapsamında Dava Edilebilirliği

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi sisteminde kategorik olarak, sosyal güvenlik hakkına (hakkının hakkedişlerine) ilişkin herhangi bir düzenlemeye rastlanmamaktadır. Genel kural bu olmakla birlikte, belirli şartlar altında sosyal güvenlik hakkının dava edilebilirliği mülkiyet hakkı kapsamında değerlendirilebilir[1025]. Sosyal güvenlik hakkı, AİHS 1 No'lu Protokolü 1. maddesi (P1-1)[1026] içinde düzenlenen mülkiyet hakkı kapsamında Mahkeme içtihatlarında yer bulmaktadır. Avrupa hukukunun çoğunda sosyal güvenlik hakkı, mülkiyet hakkının korunmasından ayrı olarak anayasal kurum özerkliğine sahip bir haktır. Strazbourg içtihadının sosyal güvenlik hükümlerinin korunmasını mülkiyet hakkına dayandırdığı bir vakıadır; ancak bunun nedeni yalnızca sosyal güvenlik hakkının AİHS'de yer almamasıdır. Bununla birlikte, sosyal hakların özü; insan onuru,

[1025] Aida Grgić vd., a.g.e., s. 39; Aynı eserin Türkçesi için bkz. Aida Grgić vd., **Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Kapsamında Mülkiyet Hakkı, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Ek Protokollerinin Uygulanmasına İlişkin Kılavuz Kitap**, Avrupa Konseyi İnsan Hakları El Kitapları, No. 10, Birinci Baskı, Haziran 2007, s. 41; Ertan, **Sosyal Haklar**, s. 37-38. Ancak sosyal güvenlik hakkının kategorik olarak P1-1'de yer alan mülkiyet hakkının kapsamına girmediği yönünde bkz Gemalmaz, **Mülkiyet Hakkı**, s. 376; Gemalmaz, "Kişilerin Sosyal Güvenlik", s. 704-705. Esasen sosyal güvenlik hakkının AİHS içerisinde hangi hakkın kapsamına girdiğinden daha önemlisi, sosyal güvenlik hakkının daha etkili bir şekilde nasıl korunduğuna dikkatleri çekmek olmalıdır.

[1026] Avrupa Konseyi tarafından hazırlanarak 20/03/1952 tarihinde Paris'te kabul edilen ve imzaya açılan "İnsan Haklarını ve Temel Özgürlükleri Koruma Sözleşmesinin, Sözleşmede Halihazırda Yer Alanlardan Başka Belli Hakları ve Özgürlükleri Güvence Altına Alan, Protokol No.1" yürürlük için gerekli 10 Devletin onayı koşulu gerçekleşerek 18/05/1954 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Türkiye, Protokol No.1'i imzaya açıldığı tarih olan 20/03/1952'de imzalamış ve AİHS ile birlikte bu Protokolü de, 10/03/1954 tarih ve 6366 sayılı "İnsan Haklarını ve Ana Hürriyetleri Koruma Sözleşmesi ve Buna Ek Protokolün Tasdiki Hakkında Kanun"u çıkartarak onaylamıştır (RG, 19/03/1954). AİHS Ek 1 No'lu Protokol Madde-1- Mülkiyetin Korunması: "Her gerçek ya da tüzel kişi, mamelekinden/(mülkiyetinden) barışçıl biçimde yararlanma hakkına sahiptir. Hiç kimse, kamu yararı uyarınca ve yasanın ve uluslararası hukuk genel ilkelerinin öngördüğü koşullara tabi olarak mülkiyetinden yoksun bırakılması hariç, mülkiyetinden yoksun bırakılmayacaktır." Gemalmaz, **Bölgesel Sistemler**, s.151-152.

adalet ve eşitlik üzerine kurulu normatif gerekçeyle paralel bir tabanda anayasal düzene giren mülkiyet hakkının mutlak karakteriyle göreceli olmasından kaynaklanmaktadır[1027].

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi içtihatlarına baktığımızda genel olarak mülkiyet kavramının "ekonomik bir değer" yaklaşımıyla geliştirildiği görülmektedir. Bu kararlara örnek olarak ekonomik menfaat (yarar)[1028], maddi menfaat[1029], ekonomik değer[1030], malvarlığı, mülkiyet haklarından yararlanmaya yönelik meşru/haklı beklentiler[1031], ulusal hukukta yeterli temele dayanan hak talepleri, sosyal güvenlik katkılarıyla ilgili kamu hukukunu da içine alan her türlü talepler[1032] sayılabilir. Ancak AİHM Sözleşme'de yer alan mülkiyet kavramını durağan bir şekilde değil, günün sosyal, ekonomik ve hukuki koşullarına ve toplumun değişen ihtiyaçlarına göre geliştirici ve dinamik bir şekilde yorumlamaktadır[1033].

Mülkiyet hakkı eksenli gelişmelerin katkısıyla sosyal güvenlik hakkı ile ilgili pek çok uyuşmazlık AİHM önüne gelmektedir. Gerçekten sosyal güvenlikle ilgili bir hakka ilişkin bir iddia malvarlığı ile bağlantılı olması halinde P1-1 kapsamındaki mülkiyet hakkı çerçevesinde incelenmektedir. Sosyal güvenlik hakkı kapsamında yapılan ödemeler de Komisyon tarafından mülkiyet hakkı kapsamında değerlendirilmiştir[1034]. Yani sosyal güvenlik, AİHM nezdinde

---

[1027] George S. Katrougalos, "European 'Social States' and the USA: An Ocean Apart?" **European Constitutional Law Review**, Vol. 4, 2008, s. 244.

[1028],Öneryıldız v. Turkey, (Application No. 48939/992002), Judgement, 30/11/2004, par.121 ve 169, http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-67614, 01/08/2019. AİHM, başvurucu tarafından inşa edilen konut ile o konutta ailesiyle birlikte oturmasının P1-1 anlamında önemli bir ekonomik menfaati (economic interest) temsil ettiğini belirtmiştir.

[1029] Sierpiński v. Poland, (Application No. 38016/07), Judgement, 03/11/2009, par. 67, http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-95590 01/08/2019. Mahkeme, başvurucunun Polonya yasalarına göre P1-1 anlamında koruma kapsamına giren maddi menfaati (pecuniary interest) olduğuna karar vermiştir. Yakın tarihli benzer bir karar için bkz. Ribać v. Slovenia, (Aplication No. 57101/10), Judgement 05/12/2017, par. 45, http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-179215, 01/08/2019.

[1030] Marini v. Albania, (Application No. 3738/02), Judgement, 18/12/2007, par.164, http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-84061, 01/08/2019. Mahkeme, başvurucunun sahip olduğu hisselerin şüphesiz ekonomik bir değere (economic value) sahip olduğunu ve P1-1 anlamında mülkiyet/mamelek oluşturduğunu tespit etmiştir.

[1031] App. No. 11810/03 Maurice v. France [2005] ECtHR [G.C.]. Meşru beklenti doktrininin P1-1 kapsamına giren bir malvarlığı yokluğunda devreye giremeyeceği belirtilmiştir. Dolayısıyla, meşru bir beklenti kendi başına özel bir menfaat/çıkar teşkil etmez ancak bir malvarlığı/değer olarak nitelendirilen bir mülkiyet hakkı iddiasının ulusal hukukta nasıl ele alındığına bağlı olarak değişmektedir. Sabrina Praduroux, **The Protection of Property Rights in Comparative Perspective, A Study on the Interaction between European Human Rights Law and Italian and French Property Law**, European Law Publishing, Groningen, 2013, s. 56 dn. 16.

[1032] Raviv v. Austria (App. No. 26266/05) par. 61. P1-1 hali hazırda mülkiyet hakkı sahibi olan kişilere uygulanabilmekte ve bu maddeye dayanarak mülk edinme hakkı vermemektedir. Mahkemenin yerleşik içtihadı uyarınca ulusal hukukta öngörülmedikçe sosyal güvenlik yardımı veya herhangi bir aylık ödemesine hak kazanılamamaktadır. Bkz. Gani Kamışlı, **Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi ve Anayasa Mahkemesi Kararları Işığında Mülkiyet Uyuşmazlıkları**, 2. Baskı, Seçkin Yayıncılık, Ankara, Haziran 2018, s. 79.

[1033] Suat Şimşek, **Türk Hukukunda ve Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinde Mülkiyet Hakkı**, Maliye Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2011, s. 625, 641.

[1034] Ertan, **Sosyal Haklar**, s. 38. Sosyal güvenlik hakkı ve hakkın yansımaları ile ilgili verilen kararlar için bkz. Burak Gemalmaz, **Mülkiyet Hakkı**, s. 375-390; Kamışlı, a.g.e., s. 356. AİHS'in Sözleşmede yer verilen pek çok kavramı Sözleşme bağlamında ulusal hukuktaki kavramı da dikkate alarak değerlendirdiği otonom/özerk kavramlar doktrini olarak adlandırılan ayrıntılı açıklamalar için bkz. aynı eser, s. 125-137.

münhasıran bir "mülkiyet hakkı" sorunu olarak görülmüştür. AİHM, acil yardım hakkı, dul aylığı veya yaşlılık aylığı gibi sosyal güvenlik pozisyonlarına dayalı maddi birtakım hak ve yardımların haklı sebep olmaksızın kesilmesi yahut azaltılmasını P1-1 çerçevesinde mülkiyet hakkının ihlali olarak değerlendirmektedir[1035]. Ancak Strasbourg organlarının ulusal sosyal güvenlik programları kapsamında sunulan her yardımı, P1-1 kapsamında bir mülkiyet olarak değerlendirmediğini de gözden kaçırmamak gerekir. Zira Strasbourg organları tarafından mülkiyetin korunması için öncelikle mevcut bir hakkın (menfaat) olması ve bu haktan etkili bir şekilde yararlanmanın meşru beklentisi olması unsurları aranmaktadır[1036]. Mülkiyetin korunması hakkı, sosyal güvenlik alanında da geçerlidir. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'ne göre sosyal güvenlik katkıları ödendiği takdirde, bu durumun P1-1 kapsamında koruma sağladığını belirtmiştir[1037].

P1-1 çerçevesinde mülkiyet kavramı fiziksel varlıkların mülkiyeti ile sınırlı olmaksızın ve iç hukukta düzenlenen resmi sınıflandırmadan bağımsız özerk bir anlamda çok geniş şekilde değerlendirilmektedir[1038]. Yani değer ifade eden her hak ve menfaat, mamelek (possesions) sayılıp mülkiyet hakları kapsamında kabul edilir. "Otonom kavramlar doktrini" sayesinde P1-1'de yer alan mülkiyet hakkının kavramsal düzeyde AİHS tarafı Devletlerin ulusal hukuklarından daha geniş bir kapsamda ele alınmasını sağlamaktadır. Böylece Sözleşme anlamında mülkiyet hakkı kapsamına her türlü maddi mallar, fikri mülkiyet, işletme ruhsatları ve müşteri çevresi gibi gayri maddi mallar, aynî haklar, alacak hakları miras hakları ile kişilerin sosyal güvenlik hakkından kaynaklanan mevcut ya da beklenen statüleri/pozisyonları/gelirleri de girmektedir[1039]. Hatta Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin rehber olarak hazırlamış olduğu mülkiyet hakkının korunması (P1-1) ile ilgili dokümanda sosyal güvenlik pozisyonları, katkılar ve emeklilik ile ilgili pek çok durumun mülkiyet hakkına dahil olduğunu belirtilmektedir[1040]. Strasbourg organlarınca görülen sosyal güvenlik hakkı ile ilgili davaların tarihi oldukça eskilere dayanmaktadır. Mahkeme'nin bu madde kapsamındaki esas değerlendirmesine girebilmesi için öncelikle bu maddenin somut olayda uygulanabilir olup

[1035] Kamışlı, a.g.e., s. 170.

[1036] Ingrid Leijten, **Core Socio-Economic Rights and the European Court of Human Rights**, Cambridge University Press, United Kingdom, 2018, s.55. Yolcu ise, mülkiyetin korunmasını daha ziyade mevcut menfaatlerin veya meşru beklentilerin korunması şeklinde ifade etmiştir. Yolcu, a.g.e., s. 370. AİHM önüne gelen sosyal güvenlik pozisyonları ve gelirlerinden kaynaklanan başvuruların kronolojik incelemesi hakkında bkz. Kamışlı, a.g.e., s. 170-175.

[1037] Leijten, s.56. ECHR, 20 July 1971, X. v. the Netherlands, Decision, 4130/69, www.echr.coe.int/echr (visited on 30 August 2014), Kamışlı, a.g.e., , s. 170; Öncü, **Özel Yaşam**, s. 329.

[1038] Praduroux, a.g.e., s. 56; aynı görüşte, Gemalmaz, **Mülkiyet Hakkı**, s. 124. İlgili karar için bkz. Beyeler v. Italy, (Application No.33202/96), Judgement, 05/01/2000, par.100, http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-58832, 01/08/2019.

[1039] Gemalmaz, "Kişilerin Sosyal Güvenlik", s. 708; Gemalmaz, **Mülkiyet Hakkı**, s.145, Tuaç, a.g.e., s. 128; Şimşek, **Mülkiyet Hakkı**, s. 640-641.

[1040] Sosyal güvenlik hakkının mülkiyet hakkıyla bağlantı kurularak değerlendirildiği kararlar için bkz. Council of Europe/European Court of Human Rights, Guide on Article 1 protocol No. 1 to the European Convention on Human Rights- Protection of property, 2019, s. 14-15, https://www.echr.coe.int/Documents/Guide_Art_1_Protocol_1_ENG.pdf 20.09.2019.

olmadığının tartışılması gerekir[1041]. İlk zamanlar primli (katılmalı) sosyal güvenlik pozisyonlarının mülkiyet hakkı kapsamında olduğuna karar verilmişti. Buna göre P1-1'in uygulanmasını sağlayan uyuşmazlık tarihine kadar ödenmiş olan primlerdir. Konumuz açısından mülkiyet hakkının doğmuş olması için başvurucunun ulusal hukukun sosyal güvenlik hakkının sağlamış olduğu pozisyonun karşılanması için tüm koşulların (ki bunun içerisine katkı payı ödemelerini asgari süre boyunca ödenmesi de dahil) yerine getirilmesi gerekir[1042]. Primsiz (herhangi bir maddi katkının olmadığı) sosyal güvenlik pozisyonlarının mülkiyet hakkı kapsamında korunması karmaşık bir gelişme seyri izlemiştir. Şöyle ki, AİHK uyuşmazlık tarihine kadar ödenmiş primler mülkiyet hakkı içinde değerlendirirken, primlerin söz konusu olmadığı primsiz rejim dediğimiz sosyal yardımlar/hizmetler önceleri mülkiyet hakkı dışında değerlendirmiştir[1043].

[1041] Sözleşme sosyal güvenlikle ilgili bir hakkı norm olarak tanımadığından daha önce bahsetmiştik. Ancak iddia konusu hak malvarlığı ile ilgili olması halinde, mülkiyet hakkının bir uzantısı kabul edilip bu madde kapsamında uygulanabilir kabul edilmektedir. Köksal, uygulanabilirlik meselesinin sosyal güvenlik hakları ile ilgili öneminden bahisle, AİHM içtihatlarında zamanla geçirdiği değişimi şöyle özetlemektedir. "Stec ve diğerleri v. Birleşik Krallık kararına kadar maddenin uygulanabilir kabul edildiği sosyal güvenlikle ilgili meselelere ilişkin (Gaygusuz v. Avusturya kararı gibi) bir fark öngörülmüştü. Mahkeme kararlarında, prim ödenen sosyal güvenlik hakları ile Devletin genel vergileri ile ödenen sosyal güvenlik hakları arasında bir ayrım yaparak, prim ödenenlerin malvarlığına doğrudan etki ettiğini ve sadece bu türden olanlara mülkiyet hakkının uygulanabileceğini belirtmişti. Ancak Stec ve diğerleri kararı ile geliştirici bir yorum yapılarak prim ödemeksizin belirli şartlar gerçekleştiğinde yararlandırılan sosyal güvenlik hakları da mülkiyet hakkı çerçevesinde değerlendirilmiştir." Ayrıntılı bilgi için bkz. Duygu Köksal, "AİHM'in Sosyal Haklara Bakışı ve Uyguladığı Yorum Metodu", **Kadir Has Üniversitesi İş Hukukunda Güncel Sorunlar 5**, Seçkin Yay., Ankara, 2015, s. 58 vd. Aynı şekilde bkz. Loukis G. Loucaides, **The European Convention on Human Rights Collected Essays**, Martinus Nijhoff Publishing, Boston, 2007, s. 99 vd.

[1042] Sosyal güvenlik pozisyonu elde edilmesi için tüm koşulların tamamlanması ve katkı payı ödenmesi ile ilgili kararlar için bkz. Gemalmaz, **Mülkiyet Hakkı**, s. 377 dn. 1185. Gemalmaz, "Kişilerin Sosyal Güvenlik", s. 709-710. Özellikle 1975 tarihli Müller/Avusturya kararı sosyal güvenlik hakkı açısından bir dönüm noktası olması açısından önemlidir. Müller v. Austria App. No. 5849/72, Commission Report of 1 October 1975, **Decisions and Reports of the European Commission on Human Rights (DR)**, Vol. 3, s. 31 ve par. 27. Sosyal güvenlik desteğinden yararlanabilmek için ödenmesi gereken primleri ödemek için fahişelik yapmak zorunda kalınmasının AİHS Madde 3 ve 4 bağlamında işkence yasağı ve zorla çalıştırma yasağını ihlal etmediği yönünde ilginç bir kararı bkz. Tremblay v. France, App. No. 37194/02, Judgment of 11 September 2007. http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-82239 14.11.2019. Başvurucu, yaklaşık on yıldır fuhuştan ayrılmaya çalıştığını ve aile ödeneği primini ödeme yükümlülüğü ile başa çıkabilmek için bu işi sürdürmesinin zorunlu kılınmasının aşağılayıcı muamele maruz kalmak suretiyle zorla çalışma yasağını ihlal ettiğini ifade etmiştir. Mahkeme tarafından tartışılan esas mesele Fransız Sosyal Güvenlik ve Aile Yardımları Organizasyonu (URSSAF)'nun başvurucuya karşı tutumu nedeniyle, bu faaliyetten ayrılmak istemesine rağmen fahişe olarak çalışmaya devam etmek zorunda olup olmadığı noktasında toplanmaktadır. Sonuçta Mahkeme fuhuş işini bırakmaya çalışan bir kadına sosyal güvenlik primleri yüklenmesinin, bu faaliyette kalması için herhangi bir zorlama getirdiği yönünde bir neticeye varmamıştır. Bu konuda bkz. Reid, a.g.e., s. 440; Maria Sjöholm, **Gender-Sensitive Norm Interpretation by Regional Human Rights Law Systems**, Brill Nijhoff, Leiden/Boston, 2018, s. 490.

[1043] Gemalmaz, **Mülkiyet Hakkı**, s. 378; Aynı yazar, "Kişilerin Sosyal Güvenlik", s. 710. Avrupa Konseyi'nin yayınladığı AİHM'e başvuru açısından kabul edilebilirlik kriterleri ve Ek Protokol 1'in 1. maddesinin yorumunda, sosyal güvenlik yardımları başlığı altında, AİHS'e ek P1-1. Maddesinin uygulanabilirliği açısından, katkı paylı yardım ile katkı payı olmayan arasında herhangi bir ayrım yapmanın herhangi bir dayanağı olmadığı belirtilmiştir. Buna göre, modern demokratik Devlette çok sayıda birey, yaşamlarının bir kısmında veya tamamında bütünüyle sosyal sigorta ve yardım ödemelerine bağlı olarak hayatlarını sürdürmektedir. Ulusal hukuk sistemlerinin çoğu bu tip bireylerin belirli derecede belirlilik ve güvenliğe gereksinimi olduğunu kabul etmekte olup uygunluk koşullarının yerine getirilmesine tabi olarak ödemelerin bir hak olarak yapılmasını temin etmektedir. Bireyin ulusal hukuka göre ileri sürülebilir bir sosyal yardım ödenmesini talep hakkına sahip olduğu hallerde, bu çıkarın önemi Protokol No.1 Madde 1'in uygulanabilir kılınmasını da sağlamaktadır**.** Bkz. **Avrupa İnsan Hakları**. **Avrupa Konseyi Mahkemesi**, Kabul Edilebilirlik Kriterlerini Uygulama Rehberi, 2014, s.74. https://www.echr.coe.int/Documents/Admissibility_guide_TUR.pdf. Aynı şekilde mülkiyet hakkını korunması ile ilgili rehber için bkz. Council of Europe/European Court of Human Rights, Guide on Article 1 of Protocol No. 1 to the European Convention on Human Rights , Protection of property, Updated 31 December 2019, s. 14 par. 52. https://www.echr.coe.int/Documents/Guide_Art_1_Protocol_1_ENG.pdf Türkçesi için bkz. **Avrupa Konseyi**/ **Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi**, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 1 Numaralı Protokolü'nün 1. Maddesi Rehberi: Malvarlığının/Mülkiyetin Korunması, (Çev. H. Burak, Gemalmaz), 2019, s. 15 par. 52. https://www.echr.coe.int/D

Örneğin, 1985'teki bir başvuruda AİHK prim ödenmeksizin sosyal dayanışma şeklinde hak edilen sosyal güvenlik gelirlerinin mülkiyet hakkı kapsamında olmadığına karar vermiştir. Kemik kanseri olduğu için malullük aylığına hak kazanan başvurucu evlenince ilgili kanun hükümleri uyarınca bu haktan yoksun bırakılmıştır. Boşandıktan sonra tekrar malullük aylığı için müracaat etmiş ama talebi ulusal yetkili makamlarca reddedilmiştir. Komisyon, başta söz konusu sosyal güvenlik sisteminin sosyal dayanışma temeline dayanması ve hak edilen ödemeler ile katkı payları arasında bir bağlantı olmaması gerekçesinden hareketle başvurucunun belirlenebilir ve talep edilebilir bir payı bulunmadığını ifade etmiştir. Buna göre, olayda söz konusu olan ödemeler P1-1 anlamında malvarlığı kapsamında değerlendirilebilecek nitelikte bir mülkiyet hakkı teşkil etmediğinden P1-1 uygulanabilir değildir ve başvuru konu bakımından Sözleşmenin kapsamı dışındadır[1044].

AİHK'nin sosyal güvenlik pozisyonları ile ilgili daha sonra 1987 vermiş olduğu kararda, işsizlik aylığına hak kazanmanın mülkiyet hakkı kapsamında olup olmadığı konusunda yapılan başvuruda hukuki problemin özünün değerlendirilmesinden kaçtığı görülmektedir[1045]. Bir yıl sonra, primsiz sosyal güvenlik pozisyonlarının P1-1 çerçevesinde değerlendirilebileceği yönünde ufak da olsa Komisyon tarafından bir adım atıldı. Stigson davasında başvurucu iki ayrı sosyal güvenlik yardımından birinin miktarının indirilmesini mülkiyet hakkı ihlali olarak değerlendirmişti. Ayrıca primsiz sosyal güvenlik hakkının P1-1 kapsamına girip girmeyeceğini ele almakla başlayan Komisyona göre, istihdama bağlı sosyal güvenlik geliri, işverenin iş sözleşmesinin bir unsuru sayılabilecek koşullar temelinde üstlendiği ücret ödeme borcu söz konusu olduğu için mülkiyet hakkı kapsamındadır[1046].

1996 tarihli ünlü Türk vatandaşı Cevat Gaygusuz vakasına kadar Mahkeme uzun yıllar AİHK'nin de etkisiyle primsiz sosyal güvenlik davaları ile ilgili kesin bir görüş birliği içinde değildi. Söz konusu davada başvurucu, Avusturya'da 1973 yılından 1984 Ekim ayına kadar aralıklı olarak çalışmıştır. Bu tarihten 1 Temmuz 1986 tarihine kadar ise işsiz iken ve sağlık sebepleri yüzünden çalışamadığına karar verilmiş ve buna dayanarak hem işsizlik hem de sağlık sigortasından para yardımı almıştır. 1 Temmuz 1986 ile 15 Mart 1987 tarihleri arasındaki aylığını ise işsizlik tazminatı

---

ocuments/Guide_Art_1_Protocol_1_TUR.pdf 25.03.2020. Stec kararından sonra katkısız sosyal güvenlik yardımlarının da mülkiyet hakkı kapsamında değerlendirildiği yönünde bkz. Ivana Tucak, "Hohfeld's Analytical Scheme and Constitutional Economic and Social Rights", **Modern Legal Interpretation: Legalism or Beyond** (içinde), Ed. Marko Novak ve Vojko Strahovnik, Cambridge Scholar Publishing, Newcastle upon Tyne, 2018, s.181; Alastair Mowbray, **Cases and Materials on the European Convention On Human Rights**, Oxford University Press, New York, 2007, s. 918.

[1044] Kleine Staarman v. Netherlands, App. No. 10503/83, Admissibility Decision of 16 May 1985, **DR** Vol. 42 s. 162-166. Gemalmaz, **Mülkiyet Hakkı**, s. 378-379; aynı yazar, "Kişilerin Sosyal Güvenlik", s.710-711.

[1045] Anna Claes v. Belgium, App. No. 12264/84, Admissibility Decision of 1 December 1987, **DR** Vol. 54, ss. 88-94.

[1046] Stigson v. Sweden, App. No. 12264/86, Admissibility Decision of 13 July 1988, DR Vol. 57, ss.131-133. Gemalmaz, benzeri davanın 3 yıl önce AİHK'nin ifadeleriyle birebir aynı şekilde görüldüğünü ve Stigson kararındaki yaklaşımın kamu personeline teşmil edilmek suretiyle, memuriyete girişin, mevzuat uyarınca otomatikman sosyal güvenlik hakkı doğurduğunu belirttiği karar için bkz. Gemalmaz, **Mülkiyet Hakkı**, s. 379 dn. 1193.

(unemployment benefit) şeklinde almıştır. Emeklilik için bekleme süresi dolunca ise 1987 tarihinde aylığını acil yardım (emergency assistance) olarak almak için Linz İş Bulma Kurumuna başvurmuştur[1047]. İş Bulma Kurumu ise ilgili iç hukuk mevzuatı gereğince başvurucunun Avusturya vatandaşı olma şartını taşımaması nedeniyle başvurusunu reddetmiştir[1048]. Bunun üzerine iç hukuk yollarını tüketen başvurucu 1990 yılında Komisyona başvurmuş; Sözleşmenin 6. maddesindeki adil yargılanma hakkı ve 8. maddesindeki özel yaşama saygı hakkı ile Ek Protokolün 1. maddeleri ile bağlantılı ayrımcılık yasağını içeren 14. maddesinin ihlal edildiğini ileri sürmüştür[1049]. AİHM değerlendirmesinde (acil) sosyal yardım ödeneklerini uyuşmazlık tarihinde uygulanabilir mevzuat temelinde P1-1 anlamında parayla ölçülebilen bir hak (pecuniary right) oluşturduğu sonucuna varmıştır[1050]. Dolayısıyla P1-1 söz konusu olayda uygulanabilir özelliğe sahiptir. Mahkeme ayrıca acil sosyal yardım ödeneği açısından P1-1'in uygulanabilir olmasıyla P1-1'in 2. fıkrası anlamında vergi veya bir diğer katkı ödeme yükümlülüğü arasında zorunlu bir bağ olmaksızın kendi başına uygulanabilir olduğunu da belirtmiştir[1051]. Bu karar, Türk Sosyal Güvenlik Hukuku'nda sosyal güvenlik kurumlarına aidat ödeme yoluyla kazanılan haklar bakımından, yabancılara vatandaşlardan daha az elverişli bir statü tanınmasının ayrımcılık olarak değerlendirmesine[1052] yol açacağı konusunda örnek teşkil etmiştir.

2002 tarihli Willis kararı, primsiz sosyal güvenlik pozisyonları ile alakalı davalar konusunda Gaygusuz içtihadının açtığı yolu bir nebze daha belirginleştirmiştir. Willis davasında İngiliz vatandaşı olan ve Bristol'de yaşayan başvurucunun eşi kanser hastalığı sonucu henüz 39 yaşındayken ölmüştür. Başvurucu Birleşik Krallık yetkililerinin kendisine aynı pozisyonda bulunan dul bir kadına kıyasla daha düşük sosyal güvenlik yardımı (social security benefit) ödenmesinin -dul kalan erkeğe ölen eş dul kalmış olsaydı verilecek olandan daha düşük bir aylık bağlanması durumu- kendisinin

[1047] Gaygusuz v. Avusturya, App. No. 17371/90, Judgment of the ECHR of 16 September 1996, par. 10. Gaygusuz kararının vatandaş olmayanların haklarının iyileştirilmesine katkısı yönünde çalışma için bkz. İlker Ataç, "Gaygusuz v. Austria: Advancing the rights of non-citizens through litigation", **OZP – Austrian Journal of Political Science**, 46 (1), 2017, s. 21-31. Gaygusuz kararı ile ilgili detaylı bilgi için Gemalmaz, **Mülkiyet Hakkı**, s. 380-381.

[1048] Gaygusuz v. Avusturya, App. No. 17371/90, Judgment of the ECHR of 16 September 1996, par.11.

[1049] Gaygusuz v. Avusturya, App. No. 17371/90, Judgment of the ECHR of 16 September 1996, par. 29.

[1050] Gaygusuz v. Avusturya, par. 41. Kamışlı, a.g.e., s. 171; Gemalmaz, **Mülkiyet Hakkı**, s. 380.

[1051] Gaygusuz v. Avusturya, par. 41. Mahkemenin ifadesi şöyledir: "The Court considers that the right to emergency assistance - in so far as provided for in the applicable legislation - is a pecuniary right for the purposes of Article 1 of Protocol No. 1 (P1–1). That provision (P1–1) is therefore applicable without it being necessary to rely solely on the link between entitlement to emergency assistance and the obligation to pay 'taxes or other contributions' ". Gemalmaz'a göre, Mahkemenin eklemiş olduğu son cümlenin muhakeme açısından hiçbir önemi olmadığını bilakis primsiz sosyal güvenlik pozisyonlarının P1-1'ce korunmasının önünü açtığını ifade etmiştir. Bkz. Gemalmaz, **Mülkiyet Hakkı**, s. 381. Gaygusuz kararının mülkiyet hakkı ve genel olarak insan hakları açısından etkisi hakkında bkz. aynı yer s. 381 dn. 1203'deki yazarlar.

[1052] Rona Aybay vd**., Vatandaşlık Hukuku**, Siyasal Kitabevi, Ankara, 2019, s. 31. Bu konuda BM İnsan Hakları Komitesi de, benzer kararlar vermektedir.

cinsiyet bağlamında ayrımcılığa yol açtığı gerekçesiyle Sözleşmenin 14. maddesi anlamında ayrımcılık yasağına aykırılık teşkil ettiğini ileri sürmüştür[1053].

Gaygusuz içtihadına değinen Mahkemeye göre, dul aylığı almak için yapılan katkıların başvurucu tarafından değil de karısı tarafından ödenmesinin herhangi bir kıymeti yoktur. Olayda bu katkıyı vefat eden eşin yapmış olması başvurucunun hak sahibi olmadığı anlamına gelmez. Dolayısıyla AİHM'in P1-1 anlamında mülkiyet hakkından bahsedebilmek için sosyal sigorta ödeneğinin önceki prim ödemelerine dayanıp dayanmaması gerektiği hakkında bir yargıda bulunması gerekmez. Bu nedenle Mahkeme, kanuni koşullar sağlandığı için sosyal güvenlik ödeneklerinin P1-1'in doğası ve kapsamı çerçevesinde bir "malvarlığı hakkı" olduğu değerlendirmesinde bulunmuştur[1054].

Mahkeme Willis hükmüyle Gaygusuz sonrası küçük bir ilerleme sağlamış olmasına rağmen, henüz belirsizlikten çıkabilmiş sayılmaz. Zira bu davada da bir şekilde primler ödenmiştir ve Mahkeme asıl soruna girmekten çekinmiştir. Willis davası sonrası AİHM'in primsiz sosyal güvenlik ödeneklerinin P1-1 kapsamında değerlendirdiği birtakım kararları ortaya çıkmıştır. Diğer taraftan Strasbourg organlarının primsiz sosyal güvenlik ödeneklerini P1-1 kapsamı dışında değerlendirdiği kararlara da rastlanmaktaydı. Nihayet 2005 yılında AİHM'in Büyük Dairesi tarafından verilen Stec vd. davasında kabul edilebilirlik kararı ile[1055] primsiz sosyal güvenlik ödemelerinin mülkiyet hakkı kapsamında değerlendirilmesinin önünde artık hiçbir engel kalmamıştır.

Stec vd. davasında Mahkeme Strasbourg organlarının primsiz sosyal güvenlik ödenekleri konusunda çok sayıda tutarsız kararını zikretmiştir[1056]. Stec vd. davasındaki gerekçeler AİHM'in primsiz sosyal güvenlik rejimi ödenekleri hakkında uzun yıllardır vermiş olduğu içtihadi birikimi anlamak açısından da son derece önemlidir. Bu yüzden söz konusu davadaki sosyal güvenlik hakkı ile ilgili gerekçeleri özetleyerek verme lüzumu görülmektedir:

Büyük Daire'ye göre, Sözleşme bir bütündür ve çeşitli hükümleri arasında içsel tutarlılık ve uyum sağlanarak yorumlanmalıdır. Bu noktadan hareketle Büyük Daire, primli veya primsiz rejim olsun, sosyal güvenlik pozisyonlarına ilişkin uyuşmazlıkları uzun zamandır AİHS'in adil yargılanma hakkını düzenleyen 6. maddesi anlamında "medeni hak ve yükümlülük" olarak kabul ettiğini belirtmektedir. Zira gerek sosyal sigortalar gerekse özel sigortalar kişisel ve ekonomik niteliklere

[1053] Willis v. The United Kingdom, App. No. 36042/97, 11.6.2002 par.7-8 ve 27. Ayrıca bkz. Kamışlı, a.g.e., s. 172; Gemalmaz, **Mülkiyet Hakkı**, s. 381-382.

[1054] Willis v. The United Kingdom, App. No. 36042/97, 11.6.2002 par. 35-36.

[1055] Gemalmaz, **Mülkiyet Hakkı**, s. 382; aynı yazar, "Kişilerin Sosyal Güvenlik", s. 711. Karar için bkz. Stec and others v. The United Kingdom, App. No. 65731/01 and 65900/01, 12.04.2006.

[1056] Stec and others v. The United Kingdom, App. No. 65731/01 and 65900/01, 12.04.2006, par. 35 ve 46'da bu çelişkili kararlar belirtilmektedir.

sahiptir. Eğer başvurucunun bireysel ve ekonomik nitelikte iddia edilebilir bir hakkı varsa m. 6 uygulanabilir (par. 48). Yine Büyük Daire, Sözleşmenin bir bütün olarak tutarlılığı açısından otonom (özerk) nitelikteki "malvarlığı/mülk" kavramının m. 6 anlamındaki maddi hak kavramıyla uyumlu olarak yorumlanması gerektiği tespitinde bulunmuştur. Mahkeme mülkiyet hakkının ayrıca, günümüzde mantıksız veya sürdürülemez nitelikteki ayrımlara dayanan eşitsizliklerden kaçınacak şekilde yorumlanması gerektiğini eklemiştir (par. 49). Büyük Daire; P1-1 çerçevesinde yaklaşımının Avrupa Konseyi üyesi devletlerin sosyal güvenlik ve sosyal yardım anlayışlarını yansıtması gerektiğini ve son derece çeşitlilik arz eden sosyal güvenlik alanında, kişilerin primli sosyal güvenlik rejiminden kaynaklanan statülerini mülkiyet hakkı kapsamında görme ile primsiz sosyal güvenlik rejiminden kaynaklananları ise mülkiyet hakkı kapsamı dışında bırakmanın son derece yapay olduğunu belirtmiştir. Ayrıca vergi ödemekle yapılan katkının da unutulmaması gerektiğini not etmiştir (par. 50). Modern demokratik devletler içinde yaşayan pek çok birey, yaşamlarının bir aşamasında veya tamamında, hayatta kalabilmek için sosyal güvenlik ve sosyal yardım ödeneklerine (refah hakları) tamamen bağımlıdır. Birçok ulusal hukuk sistemi de bireylere bu tür kesinlik ve güvenlik hakkı sağlamakta ve menfaatlerin ödenmesini (bunlara sahip olma koşullarını doldurma şartıyla) bir hak olarak tanımaktadır. Bu yüzden bir kişi ulusal hukuk kapsamında sosyal yardım ödeneği konusunda ileri sürülebilir bir hakka sahip olması durumunda sosyal güvenlik hakkının P1-1 kapsamına gireceği içtihadında bulunmuştur (par. 51).

Bu karar, primsiz sosyal güvenlik pozisyonlarının primli sosyal güvenlik ödenekleri ile ilgili uyuşmazlıkların AİHM tarafından mülkiyet hakkı kapsamında aynı şekilde ele alınması açısından önemli bir gelişmeye yol açmıştır. Ancak bu gelişmeden daha da önemlisi; primsiz sosyal güvenlik pozisyonlarının P1-1 kapsamında mülkiyet olarak kabul edilmesinin Avrupa Sosyal Şartı hükümlerini amaçsız ve işlevsiz kıldığı yönündeki savunma argümanını boşa çıkarmış olmasıdır (par. 34). Bahsi geçen argümana cevap olarak Mahkeme: "Her ne kadar AİHS esas olarak medeni ve siyasal hakları düzenlemişse de, bunların çoğu sosyal ve ekonomik nitelikte özellikleri içinde barındırmaktadır. Sözleşmenin spesifik bir yorumunun sırf ekonomik ve sosyal haklar alanına yayılıyor olması, böyle bir yorumlamayı geçersiz kılacak belirleyici bir etken değildir; zira sosyal ve ekonomik alanı, Sözleşmenin kapsamına aldığı medeni ve siyasi alandan sızdırmaz/su geçirmez kesin biçimde ayıran bir bölümleme yoktur (par.52). Sonuç olarak primli sosyal güvenlik pozisyonları ile primsiz pozisyonlar arasında P1-1'in uygulanabilirlik amaçları bakımından böyle bir ayrımı sürdürebilecek haklı bir gerekçe ve zemin bulunmamaktadır (par.53)[1057].

Büyük Daire suretindeki AİHM'in Stec kararına göre, sosyal yardımlar da parayla ölçülebilen bir değere karşılık geldiğine göre, bu değerin elde edilmesinde kişinin prim katkısı olup olmadığının bir önemi yoktur. Ayrıca, primsiz olarak kazanılmış sosyal güvenlik hakkından doğan mülkiyet hakkı söz konusu olduğunda "hukuk devleti" nosyonunun bir ilkesi olan "güven" ilkesinin mülkiyet

[1057] Stec and others v. The United Kingdom, Başvuru No:65 731/01 ve 65900/01, 12.04.2006, par.52-53.

hakkının bir unsuru olarak ayrıştığını da göz önünde tutmak gerektiğini belirten Gemalmaz[1058]sosyal devlet anlayışının izlerini taşıdığından hareketle bu kararın gerekçelerinin kuvvetli, yetkin kapsamlı ve sağlam örgülü erken dönem kararlarını yeniden hatırlatan ayrıntılı ve derin bir analize sahip olduğunu ifade etmiştir.

Stec davasındaki kabul edilebilirlik kararıyla birlikte Mahkemenin mülkiyet hakkı kavramında sosyal güvenlik hakkı bakımından esaslı bir genişlemeye gittiği söylense bile[1059] bu genişleme sınırlı kalmıştır. Şöyle ki, P1-1 tarafından korunan ya zaten başvurucu tarafından ödenmiş olan primler ya da kanuni olarak kazanılmış bulunan somut statünün para olarak karşılığıdır. Ayrıca P1-1 tarafından korunan hak, genel niteliktedir ve belirli/asgari bir miktara hak kazanma olarak değerlendirilemez. Aynı şekilde işsizlik ödeneğine hak kazanma da normal şartlarda (ulusal hukuk açıkça tanınmadığı müddetçe) P1-1 kapsamında değildir. Aynı şekilde daha önceden sahip olunan sosyal güvenlik aylık, ödenek ya da gelirin olağanüstü siyasal koşullar altında tamamen ortadan kaldırılmasının P1-1'in uygulanabilirliğini sağlamaya yetmeyeceğine ilişkin kararlara da rastlanmaktadır[1060].

Mülkiyet hakkı üzerinde gerçekleştirilecek bir müdahalenin tâbi olması gereken genel esaslar, tek bir uyuşmazlık türüne özgü değildir. İmar uyuşmazlıklarından kamulaştırmaya, müşteri çevresinden sosyal güvenlik primlerine mülkiyet ve malvarlığını ilgilendiren bütün uyuşmazlıklarda söz konusu husus geçerlidir ve uygulanması gereklidir[1061].

AİHM'in mülkiyet hakkı kapsamında sosyal güvenlik hakkını değerlendirdiği önemli ve güncel bir içtihat, disiplin cezası olarak memuriyetten çıkarılan kişinin emeklilik haklarının otomatikman düşmesine ilişkin 14.6.2016 tarihli Philippou/Kıbrıs (Rum Kesimi) kararıdır. 33 yıllık memuriyeti olan başvurucu, aralarında belgede sahtecilik ve irtikap gibi yolsuzlukla bağlantılı bazı suçlardan dolayı mahkum edilmiştir. Daha sonraki disiplin sürecinde yapılan duruşma sonunda kendisine en ağır yaptırım uygulanarak memuriyetten çıkarılmıştır. Bu netice ise otomatikman

---

[1058] Gemalmaz, **Mülkiyet Hakkı**, s. 384 ve aynı yazar, "Kişilerin Sosyal Güvenlik", s. 712. Atasayan da, mülkiyet hakkının sosyal uzantısı olarak değerlendirilen sosyal güvenlik hakkının, belli koşullar altında prim ödemeksizin de hak sahibinin yararlandırılmasının mülkiyet hakkı kapsamında değerlendirilmesi açısından bir dönüm noktası olduğu görüşündedir. Bkz. Atasayan, **Yargısallaştırılma**, s. 47.

[1059] AİHM'in Stec davasındaki cesaretli tavrından saptığına işaret eden daha ileri tarihli karalarına da rastlanmaktadır. İtalyan savaş esirlerinin Almanya'ya karşı açmış olduğu bir davada başvurucular diğerlerinin yanı sıra, savaş esirliği aylığı alamadıklarından yakınmışlardır. Savaş esirlerinin ayrı bir sosyal güvenlik ödencesinden yararlanmalarını sağlayan mevzuat kendilerini kapsamamaktadır. AİHM'e göre, her iki dava da ekseriyetle genel vergilerle finanse edilen primsiz ödencelerle ilgili olmakla birlikte, önündeki dava, düzenli ödenen ödenceler ile düzenli emeklilik aylığını kapsayan Stec'in aksine sosyal güvenlikle ilgili değildir. Şikayet, daha AİHS'in yürürlüğe girmesinden önce meydana gelen ve 2. Dünya Savaşı'nın verdiği zararların giderilmesini amaçlayan tek seferlik bir tazminatla ilgilidir. Sosyal güvenlik hakkının dışında yapılan bu ödenceler Stec kararı ile ilişkilendirilemez. Bu sebeple P1-1 ile bağlantılı olarak Madde 14 uygulanabilir değildir. (Associazione Nazionale Reduci Dalla Prigionia Dall'Internamento e Dalla Guerra Di Liberazione and 275 others v. Grermany, App. No. 45563/04, Admissibility Decision of 4 September 2007, par. 3. Bkz. Gemalmaz, **Mülkiyet Hakkı,** s. 384, dn. 1212.

[1060] Bu konuda bir örnek için bkz. Adam and others v. Germany, App. No. 290/03.

[1061] H. Burak Gemalmaz, "Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Açısından Mülkiyet Hakkının Sınırlanmasında 'Adil Denge' İlkesi", **İÜHFM**, C.LXIX, S.1-2, 2011, s. 671.

emeklilik hakkının kaybına yol açmıştır. Başvurucu, AİHS P1-1'de koruma altına alınan mülkiyet hakkının ihlal edildiğini ileri sürmüştür. AİHM, somut olayın özelliklerini dikkate alarak Sözleşmenin ihlal edilmediğine karar vermiştir. Daha önce vermiş olduğu emekli maaşından tamamen mahrum bırakılmanın muhtemelen mülkiyet hakkını ihlal edeceği[1062], buna karşılık orantılı ve olayın şartlarıyla mütenasip bir kesintinin ihlale yol açmayacağı[1063] tespit edilmişti. Aynı şekilde bu kararda başvurucunun geçim kaynağından mahrum bırakılmaması, kendisinin ve işvereninin katkıda bulunduğu bir sosyal güvenlik ödemesinin varlığını sürdürmesi ve eşine de başvurucunun ölmüş gibi lehe işlem tesis edilmek suretiyle dul maaşının bağlanması gerekçeleriyle müdahalenin ölçülü olduğuna karar verilerek ihlal olmadığı sonucuna varılmıştır[1064].

3.4.2.1. Kişilerin Sosyal Güvenlik Hakkı Kaynaklı Statüleri Bakımından Hakların Bütünselliği İlkesi

Klasik Uluslararası İnsan Hakları Hukuku (UİHH) doktrini ve uygulamasında medeni haklar ile sosyal haklar birbirinden farklı nitelik ve etkiye sahip olarak düzenlenmiştir. Dayandıkları toplumsal sınıflar ve ideolojileri farklı olduğu için sosyal haklar hem ulusal anayasalara geç girmiş, hem de İHEB hariç, uluslararası insan hakları belgelerinde sosyal hakları düzenleyen belgelerden sonra sözleşmesel güvenceye kavuşabilmişlerdir. Günümüzde ise bu iki hak kategorisi arasında bir bütünlük olduğu kabul edilmektedir. İnsan hakları doktrini ile yetkili organların uygulamasında negatif hak/pozitif hak ayrımının ortadan kalkması, farklı yükümlülük tipolojileri ayrımı ve sosyal hakların dava edilebilirliği gibi sebeplerle bu iki hak kategorisi arasında farklılıklar giderek azalmaya başlamıştır.

AİHS açısından ise bu iki hak kuşağı arasındaki bütünsellik, AİHM'in Sözleşmede formel olarak düzenlenen medeni ve siyasal hakların ekonomik ve sosyal boyutları ile değerlendirmeye yönelik bakış açısı şeklinde ortaya çıkmaktadır.

AİHS sisteminde P1-1, bireye belli bir yönde sosyal güvenlik hakkının sağlanmasını talep etme hakkı vermemektedir. Yalnızca zaman duvarını[1065] aşmış taleplerin belli bir ölçüde karşılık bulmasına hizmet etmektedir. Yine de, sosyal güvenlik hakkının bazı unsurlarının AİHM tarafından mülkiyet hakkı kapsamında dava edilebilir kabul edilmesi hakkın sağlanması açısından hiç de göz ardı edilemeyecek bir gelişmedir. AİHS'in sosyal güvenlik hakkı ile ilgili uyuşmazlıkları, medeni ve siyasi hakların unsuru kapsamında değerlendirmesi "pozitif yükümlülükler doktrini" sayesinde gerçekleşmektedir. Söz konusu husus uyuşmazlıklarda daha çok, Sözleşmenin formel olarak

[1062] Apostolakis v. Yunanistan, 22.10.2009.

[1063] Da Silva Carvalho Rico v. Portekiz, 1.9.2015; Arras ve diğerleri v. İtalya, 14.2.2012.

[1064] Durmuş Tezcan vd., **İnsan Hakları El Kitabı**, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2019, s. 727-728.

[1065] Zaman duvarı ile ilgili geniş bilgi için Gemalmaz, **Mülkiyet Hakkı**, s. 135-177.

düzenlendiği medeni ve siyasal hakların ekonomik ve sosyal boyutlarına Strasbourg organlarınca önem verilmesi ve karar verilirken bu noktaların dikkate alınması şeklinde gerçekleşmektedir[1066]. Dolayısıyla pozitif yükümlülük doktrini sayesinde sosyal güvenlik hakkının mevcut belgeler ve Sözleşmelerle etkili bir biçimde korunamadığı önyargısının da kırılmasına sebep olması bakımından dikkate değer bir ilkedir.

Sosyal güvenlik hakkının korunması açısından bir diğer kavram ise insan hakları hukukunun bütünselliği ilkesi perspektifinde medeni ve siyasal hakları içeren sözleşmeler aracılığıyla, sosyal hakların korunması görüşü doktrinde "bütüncül/bütünleştirilmiş insan hakları yaklaşımı" (integrated human rights aproach) olarak ifade edilmektedir[1067]. Bu kavramdan hareketle AİHM, Sözleşmenin esas olarak medeni ve siyasal hakları düzenlemiş olduğunu belirtmekle beraber söz konusu hakların pek çoğunun sosyal ve ekonomik yansımaları olduğu görüşünü ortaya koyarak, sosyal haklar ile medeni ve siyasal haklar arasında bir ayrım yapmanın zorluğunu vurgulamıştır[1068].

Sosyal güvenlik hakkının korunması temelinde sosyal güvenlik hakkı P1-1'de düzenlenen mülkiyet hakkı norm alanına entegre edilmiştir. Bu yargı sonucunda başvurucu, sosyal nitelikteki bir hakkını mülkiyet hakkı içine entegre etmek suretiyle Devlete karşı ileri sürebilmektedir. Yoksa mülkiyet hakkı, başvurucu dışında bir üçüncü kişinin sosyal hakkının korunması uğruna sınırlanmış değildir. Yani sosyal güvenlik hakkının bütüncül insan hakları yaklaşımı ile ele alınması, AİHS'in çeşitli hakların özelde sosyal güvenlik hakkının içerisine yerleştirilmesi anlamına gelmektedir[1069].

3.4.2.2. Yeni Mülkiyet Anlayışı Çerçevesinde Sosyal Güvenlik Hakkını Okumak

Şehirde yaşayan ve ücretli bir işte çalışan modern insan bakımından mülkiyet kavramının anlamı değişmiştir. Çünkü klasik mülkiyetin bireye getirmesi beklenen bağımsızlık, güvenlik ve kendi kendine yeterlik yeni ekonomik düzende işe yaramamaktadır. Bu yüzden yeni ekonomik düzende bu fonksiyonları yerine getirecek yeni bir mülkiyet anlayışına ihtiyaç vardır. Bahsi geçen bakış açısını dile getiren Charles Reich[1070], "ihsan/bağışlama(largess)" kavramı altında sosyal

[1066] Gemalmaz, **Mülkiyet Hakkı**, s. 388, aynı yazar, "Kişilerin Sosyal Güvenlik", s. 722.

[1067] İnsan haklarının bütünselliği-hakların bölünmezliği ve bütüncül insan hakları yaklaşımı hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Gemalmaz, **Genel Teori Cilt-2**, s. 612-615.

[1068] Gemalmaz, **Genel Teori Cilt-2**, s. 617; Gemalmaz, "Kişilerin Sosyal Güvenlik", s. 722-723. Gemalmaz, **Mülkiyet Hakkı**,, s. 388.

[1069] Gemalmaz, "Kişilerin Sosyal Güvenlik", s. 723, aynı yazar, **Mülkiyet Hakkı**, s. 389.

[1070] A. Charles Reich, "The New Property", **Yale Law Journal**, 73, 1964, ss.733-787; Gemalmaz, **Mülkiyet Hakkı**, s. 348, Gemalmaz, "Kişilerin Sosyal Güvenlik", s. 724. Reich, temel ihtiyaçları elinde tutan piyasa mekanizmalarına, refah sistemlerine veya Devletin diğer kurumlarına erişim ve katılımın sağlanmasının temel ihtiyaçlar kadar önemli olduğunu belirtmektedir. Bireyin hayatta kalması için gerekli olan katkıların bireyin mülkiyet hakkı kapsamında değerlendirilmesi gerektiği şeklinde görüşün aşırı hak vurgusu olması nedeniyle geniş kabul görmediği ancak sosyal güvenlik hakkı ve yeterli düzeyde yaşama hakkı ile bağlantılı bir dizi hakkın usulüne uygun bir şekilde korunmasının daha ılımlı olarak iddia edilmesi durumunda daha etkili olacağı belirtilmiştir. Bkz. Richard Barnes, **Property Rights and Natural Resources**, Hart Publishing, Oxford and Portland, Oregon, 2009, s. 92-93.

güvenliğin aylık, ödenek veya gelirler gibi unsurlarının mülkiyet hakkı kapsamında görülmesi ve dolayısıyla ABD Anayasası'nın korumasından yararlanması gerektiği görüşünü savunmaktadır. Daha erken tarihli bir çalışmasında ise daha da ileri giderek ABD Anayasası'nda yapılacak düzenlemelerle bireylere belli bir geçim aylığı (subsistence), konut hakkı, çocuk bakım desteği ile benzeri aile yardımları, sağlık sigortası hakkı, emeklilik hakkı ve sağlıklı bir çevrede yaşama hakkı gibi bir dizi hakkı içerecek şekilde sağlanması gerektiği yorumunu yapmıştır[1071]. UİHH açısından meseleye bakıldığında da Reich'in görüşlerinin ve ileri sürdüğü hakların sosyal haklar kategorisinin tarihi gelişimiyle benzer olduğu görülmektedir. Sosyal haklar kategorisi, yeni mülkiyet anlayışında olduğu gibi, sanayi devrimi sonrası büyüyen burjuvaların işçi sınıfını sömürmesi karşısında ortaya çıkmış ve yürürlükte olan UİHH belgeleri Devletlere aynı yükümlülükleri yüklemiştir. Bu noktada Reich sosyal hakları mülkiyet hakkı içinde ele alırken UİHH sosyal haklardan bazılarını bağımsız bir hak olarak tek başına düzenlemiştir[1072].

3.4.2.3. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararlarında Sosyal Güvenlik ve Mülkiyet Hakkı Değerlendirmesi

Gaygusuz davasında AİHM, davacının talep ettiği acil yardım ödeneğini prim esasına dayalı bir sosyal güvenlik pozisyonu olarak değerlendirmiş, bu nedenle acil yardım ödeneği ile mülkiyet hakkı arasında bir ilişki kurmuştur. Buna karşılık söz konusu kararın sosyal güvenlik hakkı açısından önemli olan tarafı prim esasına dayalı olmayan bir sosyal güvenlik pozisyonu/ödemesi ile mülkiyet hakkı arasında da bir bağ kurabileceğine yönelik küçük bir adım atmış; bir diğer tabirle Mahkeme kapıyı açmış ve fakat kapıdan geçmemiştir[1073].

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin sosyal güvenlik hakkı ile mülkiyet hakkı arasındaki ilişkiyi kesin şekilde kurmasına kadar geçen süre zarfında Mahkeme, yavaş yavaş prim esasına dayalı olmayan sosyal güvenlik pozisyonlarını da mülkiyet hakkı kapsamına almış ve sonuçta mülkiyet hakkının kapsamını aşamalı olarak genişletmiştir[1074]. Sosyal güvenlik hakkına ilişkin Mahkeme'nin ne şekilde değerlendirme yaptığını anlamak için Willis ve Stec kararları oldukça önemlidir. Willis davasında öncelikli olarak Mahkeme, Gaygusuz kararında olduğu gibi işsizlik ödeneği için yatırılan primlerle, başvurucunun parasal hakları arasında bağlantıya dikkat çekmiştir. Daha sonra, Mahkemece somut olayda sosyal güvenlik pozisyonunun mülkiyet hakkı kapsamında temin

[1071] A. Charles Reich, "Beyond The New Property: An Ecological View of Due Process", **Brooklyn Law Review**, 56, 1990, ss.731-745. Gemalmaz, **Mülkiyet Hakkı**, s. 348; aynı yazar, Gemalmaz, "Kişilerin Sosyal Güvenlik", s. 724.

[1072] Gemalmaz, **Mülkiyet Hakkı**, s. 349. Gemalmaz, Reich modelinin Strasbourg organları kararlarının sosyal güvenlik konuları ve bilhassa kişilerin sosyal güvenlik hukukundaki statüleri hakkında ürettikleri içtihadî birikimin felsefi alt yapısını açıklamaya uygun olduğu ve bazı yazarların da bu hususta hemfikir oldukları kanaatindedir. Bkz. Gemalmaz, **Mülkiyet Hakkı**, s. 349 dn. 1117'deki yazarlar.

[1073] Gemalmaz, **Mülkiyet Hakkı**, s. 381, Murat Erdoğan, "Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin Gaygusuz Kararı: Mülkiyet Hakkının Geniş Yorumu ve Ayrımcılık Yasağı", **Erzincan ÜHFD**, 18 (1-2), 2014, s. 173-174.

[1074] Erdoğan, "Gaygusuz Kararı", s. 174.

edilmesini sağlayan primlerin erkek eş değil, kadın eş tarafından ödenmesi neticesinin mülkiyet hakkı kapsamında değerlendirilip değerlendirilemeyeceği tartışılmıştır. Mahkeme'nin ulaştığı sonuç olumlu yönde olmuş ve kararda vefat eden eşin katkıyı yapmış olmasının başvurucuyu hak sahibi yapmaya engel olmayacağı sonucuna varılmıştır[1075]. Gaygusuz kararında ise Mahkeme sosyal güvenlik pozisyonlarının türüne bakılmaksızın geniş bir içtihat kapısını aralamışken Willis kararıyla bu kapıdan girilememiştir. Bahsi geçen davada prim esasına dayalı olmayan sosyal güvenlik pozisyonları ile mülkiyet hakkı arasındaki doğrudan bağlantı, 2006 yılındaki Stec kararıyla kesin bir biçimde gerçekleşmiştir[1076].

Mülkiyetin korunması ile ilgili AİHS'in P1-1. maddesi ile ilgili pek çok karara atıfta bulunmak suretiyle düzenlediği rehber[1077], Komisyon ve Mahkeme'nin, sosyal güvenlik hakkının spesifik konuları içinde yer alan meselelere ilişkin ne şekilde karar verdiğine ilişkin ayrıntılı açıklamalarda bulunmaktadır. Buna göre, P1-1, belirli bir miktarda aylık hakkını veya bizatihi emeklilik aylığı hakkını güvence altına almamaktadır. Mahkeme kimi yorumlamalarında sosyal sigorta hak edişlerinde azaltmaya gidilebileceğini kabul etmektedir. Söz konusu müdahalelerin ölçülü olup olmadığına ilişkin hüküm verilirken şu faktörler göz önünde bulundurulmaktadır: Azaltmanın amacı; başvuruculaların emeklilik/yaşlılık aylığı almaya devam etmeleri; resmi makamların sosyal güvenlik sistemindeki herhangi bir kaybı sınırlama çabası; başvuruculaların mutat sistemde ayrımcılığa veya diğer emeklilerden dezavantajlı bir duruma maruz kalmamaları; önlemlerin geriye yürümemesi ve başvurucular tarafından verilen hizmetlerin süresinin yasal katkı dönemlerinin hesaplanmasında dikkate alınmış olması. Mahkeme açısından bir diğer önemli nokta, sosyal sigorta programından yararlanma hakkının, aylık haklarının özünün zedelenmesine sebep olacak bir biçimde zarar verip vermediği hususunda toplanmaktadır. Sosyal güvenlik hakları açısından adil denge değerlendirmesi yapan Mahkeme, usuli güvencelerin önemli olduğunu belirtmiştir. Buna göre, başvurucuya sosyal sigorta yardımı verilmesi kararının, daha sonra başvurucunun asıl dosyasının yeniden değerlendirilmesine dayanarak iptal edilmesinin P1-1'i ihlal ettiği sonucuna varmıştır[1078].

Mülkiyet hakkı bağlamında sosyal güvenlik hakkı ile ilgili değerlendirmelerden şöyle bir sonuca varmak mümkündür. Bilindiği üzere sosyal güvenlik hakkı, ikinci kuşak haklardan olup, AİHS'de açıkça düzenlenmemiştir. Buna karşılık AİHM, zamanla sosyal güvenlik haklarını da AİHS ve Ek Protokolleri kapsamında değerlendiren bir içtihat geliştirmiştir. Aslında bahsettiğimiz bu

[1075] Erdoğan, "Gaygusuz Kararı", s. 174.

[1076] Erdoğan, "Gaygusuz Kararı", s. 175.

[1077] Rehber için bkz. Avrupa Komisyonu, AİHS'in 1 Numaralı Protokolü, 2019, s. 45-48. https://www.echr.coe.int /Documents/Guide_Art_1_Protocol_1_TUR.pdf 26.03.2020

[1078] Moskal v. Poland Kararı, Başvuru No. 10373/05, 15/09/2009, par. 53. http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-94009 26.03.2020. "Bir sosyal yardım miktarı düşürüldüğünde veya iptal edildiğinde, bunu geçerli bir nedenle yapılmaması halinde mülke saygı hakkına müdahale söz konusu olabilir." Yavaş ve Diğerleri/Türkiye Kararı, Başvuru Bo. 36366/06, 5.3.2019, par. 43. http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-200498 26.03.2020.

durum, AİHS'de düzenlenen kişisel hakların alanının genişletilerek, sosyal güvenlik hakkının bu alana dahil edilmesi anlamına gelmektedir[1079].

AİHM'in sosyal güvenlik hakkından kaynaklı pozisyon/statülere ilişkin önüne gelen uyuşmazlıklarda hangi yorum yöntemleri ve gerekçelere göre karar verdiğini bil(ebil)mek, Türk hukuku ve özellikle AYM'ye sosyal güvenlik hakkıyla doğrudan veya dolaylı olarak yapılan bireysel başvurulara çözüm yolu getirebilmek ve adil karar verebilmek açısından son derece önemli hale gelmiştir. Zira bu durum, Türkiye açısından bireysel başvuru kurumunun Anayasa ile yalnızca AİHS'in ortak koruma alanına giren haklara özgülenmesi ve AİHM'in sosyal hakları dolaylı olarak koruması yaklaşımının da bir neticesidir.

3.4.3. Sosyal Güvenlik Hakkı'nın Özel Yaşamın Korunması Hakkı Kapsamında Dava Edilebilirliği

Sosyal güvenlik hakkı normatif olarak AİHS sisteminde yer alan bir hak olmadığını belirtmiştik. Ancak bu hakkın AİHS'de düzenlenen haklarla bağlantı kurularak gündeme gelmesi pekala mümkündür[1080]. Nitekim sosyal güvenlik hakkına ilişkin hususlar AİHS m. 8 bağlamında Strasbourg Organları içtihatlarına konu edilmiştir. Şu hususu da ifade edelim, sosyal güvenlik hakkı ile ilgili davaların çoğunda AİHS maddeleri tek başına ileri sürülmüş olabileceği gibi birinci kuşak haklar ile sosyal güvenlik hakkı arasında bağlantı kurulmak suretiyle de ihlalin olup olmadığı gündeme gelmiştir. Aynı şekilde sosyal güvenlik hakkı ile ilgili davalarda özel yaşamın korunması hakkı (m.8) tek başına ileri sürülmüş iken bazı davalarda ayrımcılık yasağını düzenleyen ve tek başına ileri sürülemeyen bir hak olan madde 14 ile bağlantılı olarak gündeme gelmiştir/gelebilir[1081]. Bu konuda ilk bahsi geçen duruma örnek Andersson vakasında başvurucu çalışmayıp evde kalmak suretiyle çocuğuna bakmak isteyen bir annedir ve bunu yapabilmesi için devletin ailesine mali yardımda bulunması talebinin reddedilmesinin aile yaşamına saygı hakkına aykırılık teşkil ettiğini ileri sürmüştür[1082]. Komisyon, Sözleşme'nin bireye mali yardım sağlama şeklinde bir hakkı güvence altına almadığını ifade ederek, m. 8 bağlamında bir aykırılık olmadığı sonucuna varmıştır.

[1079] Erdoğan, "Gaygusuz Kararı", s. 170. Sosyal hakların kişisel haklar alanına dahil edilmesi yönündeki içtihadi gelişim için bkz. Klaus Kapuy, "Social Security and the European Convention on Human Rights: How An Odd Couple Has Become Presentable", **European Journal of Social Security**, 9 (3), 2007, s. 225-230; Marie-Benedicte Dembour, "Gaygusuz Revisited: The Limits of the European Court of Human Rights' Equality Agenda", **Human Rights Law Review**, Oxford Journals, 12 (4) 2012, s. 692-693.

[1080] Öncü, **Özel Yaşam**, s. 329-330; Çetin, **Çalışanların Hakları**, s. 161. Sosyal güvenlik hakkı ile AİHS arasında ayrıntılı bir bağlantının incelendiği eser için bkz. Mel Cousins, **The European Convention on Human Rights and Social Security Law**, Intersentia, Antwerp, 2008.

[1081] Öncü, **Özel Yaşam**, s.331; Çetin, **Çalışanların Hakları**, s.161.

[1082] Andersson v. Sweden, App. No. 11776/85, Judgment, 4/3/1986.

Diğer bahse konu olan Vaughan vakasında başvurucu, iki çocuğu olan boşanmış bir erkektir. İşsiz olduğu için devletten işsizlik aylığı almaktadır. Başvurucu, velayeti annelerinde olan çocukları ile görüşmek için çok fazla yol parası ödemek zorunda kaldığını belirterek devletten bu masrafların da işsizlik aylığına eklenmesi talebinde bulunmuş; fakat söz konusu talebi reddedilmiştir. Başvurucu aile yaşamına saygı hakkının ihlal edildiğini ileri sürerek tek başına m. 8'e ilaveten bu hakla bağlantılı olarak m. 14'e aykırılık olduğu iddiasında bulunmuştur[1083]. Komisyon, Sözleşmenin 8. maddesi uyarınca aile yaşamına saygı hakkının, bireylerin aile yaşamını tam olarak gerçekleştirmelerini sağlamak amacıyla devlete mali yardım sağlama yükümlülüğü getirmediğini belirtmiştir[1084]. Komisyon, Sözleşmede belirtilen hak ve özgürlüklerden herhangi biri, başvurunun konusu olabileceğini iddia ettiği ihlaldir. Ancak Komisyon, somut vakada ileri sürülen sosyal güvenlik hakkı kapsamında yol masraflarının geri ödenmesi hakkını Sözleşme tarafından garanti edilen hak ve özgürlüklere dahil olmamasından dolayı m. 8 kapsamına sokmamıştır. Madde 8 ile bağlantılı olarak m. 14 ihlali konusunda ise şu sonuca varılmıştır: Ulusal hukuk uyarınca başvurucuya ödenmekte olan işsizlik aylığının kapsadığı kalemler arasında çocukları ziyaret masrafı yer almamakta ve fakat hastanede yatmakta olan yakını ziyaret masrafları yer almaktadır. Başvurucunun ayırımcılık iddiası da bu noktada toplanmaktadır. Komisyon, madde 8'in başvurucunun çocuklarını ziyaret masrafının başvurucuya ödenmesi şeklinde bir hakkı içermediğini, dolayısıyla ayrımcılık iddiasının Sözleşme'de düzenlenen haklardan herhangi birinin kullanımı ile ilgili olmadığından başvuruyu kabul edilemez bulmuştur[1085].

Sosyal güvenlik hakkıyla alakalı AİHS madde 8 bağlamında madde 14 ile bağlantılı olarak ileri sürüldüğü bir diğer dava olan Petrovic davasında başvurucu, devlet memuru olan karısı çalıştığından bebeğine bakmak için yarı-zamanlı işinden izne ayrılmıştır. Başvurucu, çalışmayıp evde bebek baktığı için kendisine ödenek sağlanması talebinde bulunmuş ve fakat bu talep, söz konusu ödenek ulusal hukuk uyarınca sadece yeni doğum yapmış kadınlara tanındığı gerekçesiyle reddedilmiştir. Başvurucu cinsiyet temelli ayırımcılık yapıldığı iddiasıyla madde 8 ile bağlantılı olarak madde 14'ün ihlal edildiğini ileri sürmüştür[1086]. Mahkeme öncelikle, madde 8'in çocuk bakım ödeneği (parental leave allowance) şeklinde bir mali yardım sağlanması yönünde bir pozitif yükümlülük getirmediğini

---

[1083] Vaughan v. The United Kingdom, App. No. 12639/87, Admissibility Decision of the EComHR of 12 December 1987, par. 1 (The Law) http://hudoc.echr.coe.int/tur?i=001-483 (20.09.2019); Öncü, **Özel Yaşam**, s.331.

[1084] Vaughan v. The United Kingdom, App. No. 12639/87, Admissibility Decision of the EComHR of 12 December 1987, par. 1 (The Law).

[1085] Vaughan v. The United Kingdom, par. 2.

[1086] Petrovic v. Austria, App. No. 20458792, Judgment of the ECHR of 27 March 1998, par. 7-9, 20. http://hudoc.echr.coe.int/tur?i=001-58146 (20.09.2019). Öncü, **Özel Yaşam**, s.332. Gülay Arslan Öncü, "Özel Yaşama ve Aile Yaşamına Saygı Hakkı", **İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi ve Anayasa**, Ed. Sibel İnceoğlu, 3. Baskı, Beta Yayıncılık, İstanbul. 2013, s. 302-303. Bu konuda yakın tarihli ancak Madde 8 ile bağlantılı olarak Madde 14'ün ihlal edildiği yönünde benzer bir karar için bkz. Di Trizio v. Switzerland, App. No. 7186/09, Judgment of ECHR of 2 February 2016, par. 60-62. http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-160692 20.09.2019. Çocuk bakım ödeneği ile alakalı özel yaşamın korunması hakkıyla ilgili ayrıntılı bilgi ve kararlar için bkz. Council of Europe/European Court of Human Rights, Guide on Article 8 of the European Convention on Human Rights- Right to respect for private and family life, home and correspondence, 2019, s. 61. https://www.echr.coe.int/Documents/Guide_Art_8_ENG.pdf 29.10.2019.

dolayısıyla bu yönde bir yardımın sağlanmamış olmasının aile yaşamına saygı hakkına aykırılık teşkil etmeyeceğini belirtmiştir[1087]. Bununla birlikte AİHM, çocuk bakım ödeneğinin ulusal hukuk çerçevesinde aile yaşamını gerçekleştirmek için ödendiğini ve bu yolla devletin aile yaşamına saygısını gösterdiğini belirtmek suretiyle söz konusu ödeneğin madde 8'in kapsamına girdiğine ve bu nedenle madde 14'ün madde 8 ile bağlantılı olarak uygulanabilir olduğuna karar vermiştir[1088]. AİHM sonuç olarak, 8. madde ile bağlantılı olarak 14. maddenin ihlal edilmediğine karar vermiştir.

Sosyal güvenlik hakkının yine aynı şekilde madde 8 ile bağlantılı olarak madde 14 çerçevesinde gündeme geldiği bir başka dava örneği olan Niedzwiecki davasında; başvurucu Almanya'ya göç etmiş bir yabancıdır ve Alman hukukunun öngördüğü çocuk yardımı (child benefits) talebinin kendisine oturum izni (residence criterion) olmadığı için ödenmemesinin madde 8 ile bağlantılı olarak m.14 kapsamında ayrımcılık oluşturduğunu ileri sürmüştür[1089]. Mahkeme, devletin "çocuk yardımı" ödemesi yaparak m. 8 anlamında aile yaşamına saygı gösterdiğini, bu yüzden söz konusu ödeneğin m. 8 kapsamına girdiğini belirterek m. 8 ile bağlantılı olarak 14. maddede düzenlenen ayrımcılık yasağının davaya uygulanabilir olduğuna ve ihlal edildiğine karar vermiştir[1090].

Cinsiyet kimliğiyle bağlantılı olarak m. 8'in değerlendirildiği bir başka sosyal güvenlik hakkı ile bağlantılı Grant davasında erkek iken cerrahi operasyon ile kadın olan ve ulusal sigorta kimliğinde cinsiyeti kadın olarak tanımlanan başvurucu, emekli aylığı primlerini kadınlar için düzenlenen prim üzerinden ödemiş, ancak kadınlar için öngörülen yaş haddini doldurduğu halde kendisine emekli aylığı bağlanmamıştır. Başvurucu, kendisine emekli aylığı bağlanmamasının m. 8'e aykırı olduğu iddiasındadır[1091]. Mahkeme, emekli aylığı olarak sosyal güvenlik aracını cinsiyet değişikliğinin inkar edilmek suretiyle bağlanmamış olmasını m. 8 kapsamında değerlendirmiş ve özel yaşamım korunması hakkının ihlal edildiğine karar vermiştir[1092].

[1087] Petrovic v. Austria, App. No. 20458792, Judgment of the ECHR of 27 March 1998, par. 26.

[1088] Petrovic v. Austria, App. No. 20458792, Judgment of the ECHR of 27 March 1998, par. 29. Karar için bkz. Öncü, **Özel Yaşam**, s. 332.

[1089] Niedzwiecki v. Germany, App. No. 58453/00, Judgment of the ECHR of 25 October 2005 par. 9-13, 25-26. Bu davanın doğrudan ayrımcılık açısından değerlendirildiği bir çalışma için bkz. Çetin, **Çalışanların Hakları**, s. 161-162.

[1090] Niedzwiecki v. Germany, par. 31.

[1091] Grant v. United Kingdom, App. No. 32570/03, Judgment of ECHR of 23 May 2006, par. 7, 8, 33.

[1092] Grant v. United Kingdom, par. 39. Richards erkek iken daha sonra kadın olan bir kişidir. Belçika kanunlarına göre, evli veya dul kadınlara, aynı şartları yerine getiren evli veya boşanmış erkeklere aynı imkanı vermeden sosyal güvenlik primi ödeme zorunluluğundan muaf tutulma imkanı sağlanmış, Adalet Divanı, bu kuralın 79/7/EEC sayılı Konsey Direktifi'nin 4(1) maddesine aykırı olduğuna karar vermiştir. Richards, cinsiyet değişikliği nedeniyle ayrımcılığa uğradığı iddiasında bulunmuştur. Birleşik Krallık'ta kadınlar 60, erkekler ise 65 yaşında emekli maaşı almaktadır. Bayan Richards 60 yaşında emekli maaşı başvurusunda bulunduğunda, hala bir erkek olarak kabul edildiği için kendisine 65 yaşına geldiğinde emekli maaşına hak kazanabileceği belirtilmiştir. Mahkeme ise bu eşitliğe aykırı muamelenin cinsiyet değişikliğinden kaynaklandığı gerekçesiyle Direktif Madde 4(1)'e aykırı olduğu sonucuna varmıştır. Bkz. Catherine Barnard, **EC Employment Law**, Third Edition, Oxford University Press, United States, 2006, s. 495.

Sosyal güvenlik hakkının özel yaşamın korunması hakkı (AİHS m.8) kapsamında dava edilebilir olup olmadığı konusunda yukarıda verilen kararlar özelinde şu sonuçlara ulaşılabilir. AİHS m. 8, taraf Devletlere kişilerin sosyal güvenlik pozisyonlarından kaynaklı kazanımlarının sağlanması şeklinde herhangi bir pozitif yükümlülük getirmemektedir. Ancak, ulusal hukuktan kaynaklanan bu yönde bir hak bir kez tanınmışsa, taraf Devletler bu hakkı ayrımcılık yapmaksızın uygulamak zorundadır. Bu bakımdan m. 8 ile m. 14 bağlantısı kurulmak suretiyle sosyal güvenlik hakkının dava edildiğini görmekteyiz. Aynı şekilde ulusal hukuk mevzuatında belirli bir sosyal güvenlik hakkından kaynaklı bir kazanım öngörmeyen bir taraf Devletin, m. 8 çerçevesinde bir müdahalesinden veya söz konusu maddedeki yükümlülüklerine aykırı davrandığından söz edilemeyecektir[1093].

AİHS 14. maddesi yalnızca Sözleşmede yer alan haklar açısından ayrımcılığı yasaklamaktadır ve bu nedenle öğretide "parazit madde" (parasitic article) olarak anılmakta ve tali ve tamamlayıcı bir karakteri olduğu belirtilmektedir[1094]. 14. madde ile ilgili AİHM'in yaklaşımı söz konusu maddede maddi bir eşitlik hakkına ya da Sözleşmede yer almayan diğer haklarla da ayrımcılık yasağına yer vermediği yönündeydi. Keza AİHM kararlarında 14. maddeyi bir ölçüde özerk bir karakterle yorumlamak suretiyle, birinci kuşak hakları düzenleyen bir Sözleşme olarak, sosyal haklar söz konusu olduğu zaman, söz konusu haklar belli ölçüde konu bakımından 14. maddenin kapsamı dışında yer almaktaydı. Ancak AİHM'in zaman içerisinde verdiği bir dizi kararla, şüphesiz söz konusu kararların kendine mahsus koşullarını da dikkate almak suretiyle sosyal güvenlik hakkını mülkiyet hakkı bağlamında[1095] veya özel hayata ve aile hayatına saygı gösterilmesi hakkı kapsamında değerlendirerek bu konuda esnek bir yaklaşım göstermek suretiyle içtihadını genişlettiği söylenebilir.

3.4.3.1. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin Sosyal Güvenlik Hakkıyla İlgili Değerlendirmelerde Takdir Marjı Uygulanması

Kişilere uygulanan farklı muamele kamu yararı veya toplumun menfaati gibi meşru bir amaca hizmet ediyorsa ve amaçla uygulanan farklı muamele arasında makul bir orantılılık bulunuyorsa ayrımcılık yasağının ihlali söz konusu olmayacaktır[1096].

[1093] Öncü, **Özel Yaşam**, s. 333.

[1094] Ulaş Karan "Eşitlik İlkesi ve Ayrımcılık Yasağı", **İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi ve Anayasa**, (Ed.) Sibel İnceoğlu, 3. Baskı, Beta Yayıncılık, İstanbul, 2013, s. 471'deki atıflar.

[1095] Gaygusuz v. Avusturya, App. No. 17371/90, 16.09.1996; Stec v.d., v. U.K., (Grand Chamber), App. No: 65731/01, 65900/01, 12.04.2006; Luczak v. Polonya, App. No. 77782/01, 27.11.2007. Karan, "Ayrımcılık Yasağı", s. 471.

[1096] Derya Doğru, **Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Yargılamasında Takdir Marjı Doktrini**, Turhan Kitabevi, Ankara, 2019, s. 328. Anayasamızın 10. maddesinde eşitlik ilkesi çerçevesinde, devletin kadın erkek eşitliğini hayata geçirmek ile yükümlü olduğu ve bu amaçla alınacak önlemlerin eşitlik ilkesine aykırı olacak şekilde yorumlanamayacağı belirtilmektedir. Maddenin devamında ve 61. maddesinde çocuklar, yaşlılar, engelliler, harp ve vazife şehitlerinin dul ve yetimleri ile malul ve gaziler için alınacak tedbirlerin de eşitlik ilkesine aykırılık teşkil etmeyeceği ifade edilmektedir. Ayrıca AİHM'in takdir marjı doktrini ile ilgili detaylı bir çalışma için bkz. Egemen Esen, **İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi İçtihatları Işığında Takdir Marjı Doktrini**, On İki Levha Yay., İstanbul, 2020.

Takdir marjı ve sosyal güvenlik hakkının irdelendiği Şerife Yiğit/Türkiye başvurusunun[1097] karşı oy yazısında şu hükme varılmıştır:

> Başvuran AİHM önünde dile getirdiği iddialarda, ulusal mahkemelerin çocukların da babası olan merhum eşine ait bazı sosyal haklardan yararlanmasını engellemek suretiyle AİHS'in 8. maddesinde teminat altına alınan aile hayatı hakkının özü itibarıyla 14. maddeyle birleştirilebilecek şekilde ihlâl edildiğini vurgulamaktadır. Bu bağlamda AİHM, dini ve resmi nikâhın Türk hukukundaki yeri ve rolü üzerinde herhangi bir yargılama yapmaksızın, yalnızca AİHS'deki düzenlemeleri dikkate alarak karar vermelidir. Başvuranın hayatta kalan eşlere normal olarak tanınan sosyal haklardan mahrum edildiği konusunda bir ihtilaf bulunmamaktadır. Hükümet savunmasında "yasaların öngördüğü şartları yerine getirmeyen bir kimse evlilikten doğan haklardan yararlanamaz" ilkesini savunmakla yetinmiştir. Başvuranın şikâyeti AİHS'in 14. maddesiyle bağlantılı olarak 1 No'lu Ek Protokolün 1. maddesi kapsamında ele alınabilirdi. Bu çerçevede, AİHM'in sosyal güvenlik alanında milliyete dayalı ayrımcılıkla ilgili kesin içtihadının anımsanması (16 Eylül 1996 tarihli Avusturya aleyhine Gaygusuz davası kararı; 4 Haziran 2002 tarihli Hollanda aleyhine Wessels-Bergervoet davası kararı; 11 Haziran 2002 tarihli Birleşik Krallık aleyhine Willis davası kararı; 30 Eylül 2003 tarihli Fransa aleyhine Koua Poirrez davası kararı; 25 Ekim 2005 tarihli Niedzwiecki davası kararı; 25 Ekim 2005 tarihli Almanya aleyhine Okpisz davası kararı; 27 Kasım 2007 tarihli Polonya aleyhine Luczak davası kararı; v.b.) ve bu konunun medeni durum açısından incelenmesi gerekir. AİHS'in 8. maddesi ile bazı durumlarda 14. maddesi, Sözleşmeci Devletlere, teminat altına alınan hakkın etkin bir şekilde uygulanmasını ve gerçekleştirilmesini amaçlayan pozitif sorumluluklar yükleyebilir. Ancak, mevcut davada, ret oyu veren çoğunluk, BAŞVURANIN nüfus kütüklerinde yer alan bilgilere göre ulusal makamların durumdan haberdar oldukları ve bu durumu meşru hale getirmek için hiçbir şey yapmadıkları yönündeki iddiasına cevap vermemektedir. Oysa, bu kayıtları tutan sorumluların durumu yetkili mercilere bildirmesi gerekirdi.

3.4.4. Sosyal Güvenlik Hakkının İnsanlıkdışı ya da Aşağılayıcı Muamele Yasağı Kapsamında Dava Edilebilirliği

AİHM'in yerleşik içtihatlarınca ve genel olarak sosyal güvenlik hakkı ve bu hakkın pozisyonlarına ilişkin (örneğin emekli aylığına hak) bir hak AİHS'de yer almamaktadır[1098]. Ancak Mahkeme'ye göre Sözleşme ücretsiz tıbbi yardım alma veya mali yardım talep etme hakları gibi sosyal hakları garanti altına almadığını belirtse de, tamamen yetersiz miktarda emekli maaşı ya da diğer sosyal ödenekler kural olarak, AİHS m. 3 çerçevesinde insanlıkdışı ya da aşağılayıcı muamele yasağı kapsamında değerlendirilebilir[1099]. 3. madde bağlamında sosyal güvenlik hakkının dava edilebilmesi için emekli maaşının yetersiz miktarda ya da diğer sosyal ödeneklerin kişinin fiziki ve mental bütünlüğü üzerinde maddenin aradığı asgari şiddet derecesinde bir etki doğurması gerekecektir.

[1097] https://www.kararara.com/aihm/turkce2/aihm11017.htm 29.10.2019.

[1098] Müller v. Austria, App. No. 5849/72, Judgment, 16/12/1975 par. 27; Zeman v. Austria, App. No. 23960/02, Judgment, 30/06/2005, par. 5. Öncü, **Özel Yaşam**, s. 330; Ertan, **Sosyal Haklar**, s. 37-38.

[1099] Larioshina v. Russia, App. No. 56869/00, Judgement, 30/06/2002, Par.3. Öncü, **Özel Yaşam**, s. 330; Ertan, **Sosyal Haklar**, s. 38. Bu kararın sağlık hizmetlerine erişim hakkı açısından önemi konusunda ayrıntılı açıklamalar için bkz. Paul Schoukens, "The Right to Access Health Care: Health Care according to International and European Social Security Law Instruments", **International Health Law: Solidarity and Justice in Helath Care**, Ed**.** A.P. Den Exter, Apeldoorn Antwerpen, Maklu Publishers, 2008, s. 45.

Kanada Yüksek Mahkemesi, Anayasasının 7. maddesi "*Herkes yaşam, özgürlük ve güvenlik hakkına ve temel adalet ilkelerine uygun ayrık durumlar dışında bunlardan mahrum bırakılmama hakkına sahiptir*" kapsamına girmediğinden bahisle, sosyal hakların anayasanın anlamına dahil edilmediğini belirtmektedir[1100]. Bununla birlikte Mahkeme, 1989'da Irwin Toy[1101] kararıyla ortaya çıkan uluslararası sözleşmelerde yer alan sosyal güvenlik, yeterli gıda, eşit işe eşit ücret ve barınma gibi sosyal hakların mülkiyet haklarından belirgin şekilde farklı olduğunu ifade etmiş ve ekonomik bir bileşenle ilgili hiçbir sosyal hakkın "kişi güvenliği" kapsamında olmadığı peşin yargısıyla, bu hakların 7. madde kapsamı dışında bırakılmaması uyarısında bulunmuştur. Böylece ilerde sosyal güvenlik hakkı ile ilgili bir uyuşmazlık ortaya çıktığında Kanada Yüksek Mahkemesi'nin Anayasa 7. madde kapsamında bu hakkı dava edilebileceğini şimdiden söyleyebiliriz.

3.5. Cinsiyet Temelli Sosyal Güvenlik Hakkı

Sosyal güvenlik cinsiyete dayalı yoksulluk dahil olmak üzere genel yoksulluk üzerinde önemli bir rol ve işleve sahiptir. Şöyle ki, yeterli/uygun bir sosyal güvenlik hakkına sahip olmayan kadınlar, toplumda daha çok yoksulluk çamuruna batmaktadır. Ancak her zaman serbest çalışan erkeği (işçi/vatandaş) kabul eden ve cinsiyetten arındırılmış kuralları içinde barındıran sosyal güvenlik programları, kadın ayrımcılığına sebep olmaktadır. Özellikle toplumsal olarak ayrılan rol/görev ve sorumlulukları yerine getirmeleri beklenen kadınlara yönelik sosyal güvenlik programları da benzer şekilde ayrımcı neticeler doğurabilmektedir. Sosyal güvenlik hakkı çerçevesinde yapılan düzenlemelerde kadınların dikkate alınmaması önemli hak kayıplarına sebep olabilmektedir. Zira, sosyal güvenlik hakkından yararlanabilmek için, genellikle işgücü piyasasına dahil olmak ve ücretli bir işte çalışmak gerekmektedir. Bahsedildiği üzere çalışma kavramı genellikle, yarı zamanlı, kısmi süreli işlerde, kayıtdışı sektörde veya ücretsiz aile işçisi olarak çalışan kadınları kapsamına almamaktadır. Örneğin prime dayalı emekli aylığı rejimlerinde, doğal olarak çalışma hayatı boyunca prim kesintisi daha az olan erkek çalışanlar lehine yararlandırma yapılırken, çocuk sahibi olan ve çocuk/ları ile ilgilenmek için çalışma hayatını bırakan kadın çalışanlar aleyhine hükümler

[1100] Hindistan Anayasası'nın 21. maddesinde "Kanunla öngörülen usullere uygun haller hariç hiç kimse yaşamından ve kişisel özgürlüğünden mahrum bırakılamaz." hükmü Kanada Anayasası m. 7 ile nerdeyse aynı düzenlemeye sahiptir. Ancak yargılama faaliyetinde Hindistan Yüksek Mahkemesi, yaşama ve özgürlük hakkını devlete yoksul kesimler için gerekli maddi şartları sağlama konusunda pozitif yükümlülükler yükleyen bir hak şeklinde yorumlamış ve bir kişiyi geçim hakkından mahrum bırakmanın yaşam hakkını da imkansız kılacağını dolayısıyla yeterli barınma hakkının bu anayasa maddesi kapsamında olduğunu ve dava edilebilirliğini ifade etmiştir. Bkz. Anashri Pillay, "Judicial Activism and the Indian Supreme Court: Lessons for Economic and Social Rights Adjudication", **Reasoning Rights Comparative Judicial Engagement**, (Ed.) Liora Lazarus vd., Hart Publishing, Oxford and Portland, Oregon, 2014, s. 345, 356.

[1101] Irwin Toy Ltd. v. Quebec (Attorney General), [1989] 1 SCR 927, 27/04/1989, https://scc-csc.lexum.com/scc-csc/scc-csc/en/item/443/index.do 26/07/2019. "Ekonomik haklar, uluslararası sözleşmelerde de yer alan sosyal güvenlik hakkı, eşit işe eşit ücret hakkı, yeterli besin giyecek ve barınma hakkı gibi geleneksel mülkiyet hakkına kadar uzanan geniş bir çıkar yelpazesini sarmalamaktadır. Anayasanın yorumlanmasının bu erken döneminde bütün bu hakları kapsam dışı bırakmak acelecilik gibi görünmektedir. Şimdilik insan yaşamı için temel olan ekonomik hakların kurumsal-ticari ekonomik haklarla aynı ilkelere sahipmiş gibi değerlendirilip değerlendirilmeyeceği tartışmasına girmeyi tercih etmiyoruz. Bu nedenle kişi güvenliğinin bir şirketin ekonomik hakların korunması bağlamında anayasal korumaya dahil edilemeyecektir." Ayrıntılı bilgi için bkz. Yolcu, a.g.e., s. 100-102.

içermektedir[1102]. Bunun gibi hak kayıplarının önüne geçebilmek için, sosyal güvenlik şemsiyesi altında somut durumlara göre farklılaşan düzenlemelere yer verilmesi bir çözüm yolu olarak önerilebilir. Bir başka çözüm yolu da, kadınlar lehine getirilen hukuki düzenleme ve uygulamaların zamanla onların aleyhine dönüşebileceğinin hesaba katılması ve mevzuatın gözden geçirilmesidir[1103].

ESKHK, sosyal güvenlik hakkının ayrımcılık yapılmaksızın uygulanması gerektiğini ve bu bağlamdaki ayrımcılık temelleri arasında "cinsiyet yönelimini" de zikretmiş ve "medeni, siyasi, sosyal ya da diğer statü temelinde" ayrımcılık yapılmasını yasaklayarak[1104] ayrımcılık yasağı alanını geniş bir şekilde düzenlemiştir. Bu bağlamda ülkemizde de 'dul aylığı' çerçevesinde evin geçimini temin eden kişinin ölmesi üzerine geride kalan eşe bağlanan aylık şeklindeki sosyal güvenlik ödeneğinin, medeni nikah dışında kalan fiili birliktelikler veya eşcinsel birliktelikler için geçerli olup olamayacağı cinsiyet temelli sosyal güvenlik çalışmalarında gündemde olan bir tartışma konusudur[1105].

Gelişmiş ülkelerdeki refah devletleri ile sosyalizm ile idare edilen devletler, hem ücret hem de kadınların iş ve kabiliyet durumlarıyla ilgili cinsiyet ayrımcılığını ortadan kaldırma konusunda başarılı olamamışlardır. Hatta en iyi refah devletlerinden biri olarak gösterilen ekmek getiren erkek modelinden ebeveyn olarak eve ekmek getiren modele (parent-worker-citizen) geçen İsveç dahi cinsiyet eşitsizliğinin üstesinden gelmeyi başaramamıştır[1106]. 1980'den beri refah devletinin yeniden yapılandırılması/gerilemesiyle birlikte refahtan pay alan kadınlar sorumsuz/ahlaksız, tembel ve sapkın bir şekilde yaftalanmakta ve bağımlı olarak görülmektedir[1107]. 2008 finansal krizi ile birlikte yapılan tasarruf tedbirleri, benzer olumsuz söylemler nedeniyle tek ebeveyn ödemelerinin (sole-parent payments)[1108] kısılmasını tetiklemiştir. Yeterli/uygun sosyal güvenlik ağının olmaması,

---

[1102] Goldblatt, a.g.e., s. 10-11. Sosyal güvenlik, kadınlara karşı doğrudan ayrımcılık uygulayabilir; fakat genellikle daha çok dolaylı ayrımcılık uygulamalarına rastlanmaktadır. Bu konuda pek çok ülkedeki kadınların üzerlerindeki iş yükünün fazlalığı ve yıpranma payları dikkate alınarak erkeklerden daha erken yaşta emeklilik hakkı elde etmesi örnek gösterilebilir. Ancak bu düzenlemenin zamanla kadının işgücü piyasasında rekabet etme gücünü engellemesi, kadının kendi kariyerine karar vermesini önleyebilmesi, çalışma süresinin kısalmasından dolayı emekli aylığının düşüklüğü gibi nedenlerle ESKHK, İHK ve CEDAW Komitesince ayrımcılık oluşturduğu ve olumlu ayrımcılık arasında sayılamayacağı belirtilmiştir. Doğrudan ayrımcılık (direct discrimination), kadınların sosyal güvenlik programlarına hiç alınmaması halinde gerçekleşen bir durumdur. Dolaylı ayrımcılığa (indirect discrimination) örnek ise, sosyal yardım ödemelerinin evin reisine verilmesi gösterilebilir. Bkz. Dericiler, a.g.e., s. 316-317.

[1103] Dericiler, a.g.e., s. 316.

[1104] Genel Yorum No. 19 par. 29.

[1105] Öncü, **Özel Yaşam**, s. 328-29.

[1106] Barbara Hobson, "The Evolution of the Women-friendly State: Opportunities and Constraints in the Swedish Welfare State" in Shahra Razavi and Shireen Hassim (Ed.), **Gender and Social Policy in a Global Context: Uncovering the Gendered Structure of 'The Social'**, Palgrave Macmillan 2006, s. 161 vd.

[1107] Martha Albertson Fineman, **The Neutered Mother, the Sexual Family and Other Twentieth Century Tragedies**, Routledge, 1995.

[1108] Kanada, İrlanda, Avustralya ve ABD ülkelerindeki kısıtlamalar için bkz. Beth Goldblatt and Lucie Lamarche (Ed), **Women's Rights to Social Security and Social Protection**, Hart Publishing, United Kingdom, 2014.

gelişmekte olan ülkelerde kadınların fakirleşmesini daha da arttırmıştır[1109]. Diğer taraftan gelişmekte olan ülkelerde insani gelişim bakımından sosyal yardım programlarının son on yılda dikkat çekici etkisi de gözlemlenmiştir.

Kadın istihdamında 2017 eğilimlerine ilişkin 106. Genel Konferans'ında dile getirilen ve üçlü tartışmada ele alınan UÇÖ raporunda[1110] sosyal koruma çerçevesinde güçlendirilme üzerine yapılan vurguda toplumsal cinsiyet açığının tüm boyutları ele alınmıştır. Buna göre, cinsiyetler arasında işyerindeki farklılıklar ile ücretlendirilmemiş bakım işleri gibi alanlarda kadın istihdamı eğiliminin, kadınlar için işgücüne katılım, kapsam ve sosyal güvenlik yardımları söz konusu olduğunda sosyal koruma sistemlerindeki eşitsizliklerle aynı düzeyde gittiği ifade edilmektedir[1111].

202 sayılı Sosyal Koruma Tabanları Tavsiyesi'nin, sosyal güvenliğin fırsat eşitliği ile toplumsal cinsiyet eşitliğini gerçekleştirmenin önemli bir aracı olduğuna vurgu yapılan rapora göre, dünyada milyonlarca kadın ve erkek, uygun/yeterli bir ebeveyn korunması temel hakkı ile temel sosyal koruma araçlarından yoksundur[1112]. Bu sorunun çözümü için çalışma hayatı ve aile arasında uyumlu bir dengenin kurulması ve aile hayatıyla bağdaşan çalışma koşullarının sunulması gerekmektedir. Özellikle atipik çalışma saatleri ve düşük verimde kısmi zamanlı çalışma, aktif nüfus içinde kadınları orantısız bir şekilde cezalandırmaktadır. Bu yüzden tam/uygun bir sosyal koruma/sosyal güvenlik, sosyal koruma sistemlerinin dizaynında, uygulanmasında ve değerlendirilmesinde, ayrımcılıklardan kaçınmak amacıyla, özellikle geleneksel olarak kadın çalışması olduğu düşünülen ücretlendirilmemiş aile ve ev işlerinde cinsiyetçi olmayan kurallar öngörerek, hem erkek hem de kadınların özelliklerine ve ihtiyaçlarına cevap verecek şekilde toplumsal cinsiyet boyutu içermelidir[1113].

Kadınların çalışma hayatının sosyal güvenlik hakkı merkezli genel bir değerlendirmesini şöyle özetleyebiliriz: Sosyal güvenlik hakkı ve özelinde sosyal sigortalardan genellikle formel istihdam ile ücretli çalışanlar yararlanmaktadır. Buna göre kadınların çoğunlukta olduğu pek çok çalışma türü için sosyal güvenlik hakkından yararlanması söz konusu değildir. Çünkü dünya nüfusunun ekseriyetinde kadınlar kayıt dışı çalışmaktadır[1114]. Bir başka açıdan işgücünün kadınlaşması, ucuz işgücüne olan global talebin sonucu olarak daha az ücret aldığı ve daha az sosyal koruma sağlayan enformalleşmeye yol açtığı görülmektedir. Bunun sonucu olan güvencesiz çalışma, küresel

[1109] Goldblatt, a.g.e., s. 12-13.

[1110] ILO, **World Employment Social Outlook, Trends For Women 2017**, First published, International Labour Office, Geneva, 2017.

[1111] ILO, **World Employment**, s. 5; Gülmez, **Sosyal Güvenliğin Sefaleti,** s. 521-522.

[1112] ILO, **World Employment**, s. 36; Gülmez, **Sosyal Güvenliğin Sefaleti**, s. 522.

[1113] Gülmez, **Sosyal Güvenliğin Sefaleti**, s. 522, ILO, **Social Protection Report 2017-19**, s. 4 ve 36.

[1114] Goldblatt, a.g.e., s. 32.

yoksulluğun bir parçası olarak kadınların savunmasızlığını (kırılganlık) ve sosyal dışlanmayı daha da derinleştirmektedir[1115].

Sosyal güvenlik, genellikle kadınların yer aldığı çalışma sektörlerinden sadece biri olan formal (kayıtlı/kayıt içi) çalışmayla ilişkilidir. Gerçek bu olsa bile, formal çalışma karşılığında sağlanan sosyal güvenlik katkıları, kadınların çoğunlukta olduğu istihdam türlerinde her zaman fayda sağlamaz. Dünyanın çoğu ülkesinde daralma sürecinde olan çok az sayıda formal sektör çalışanlarına eksiksiz sosyal güvenlik hakkını sağlamaktadır. Sosyal yardım konusunda son 10 yılda önemli gelişmeler olduysa da (Latin Amerika, Asya, Afrika gibi) bu araç, genellikle kadınların desteklendiği, gelişen ülkeler için önemli bir temel gelir desteği şeklidir. Ancak pek çok gelişmiş ülke için bu aksaklıklar ve suiistimallerle karşı karşıyadır. Buna ek olarak, kadınların ücretsiz çalışma yoluyla mevcut katkılarını tanıma, kadınları işe alma ya da kayıt dışı çalışma sonucu elde ettikleri kazançları resmi çalışma şekline dönüştürme konularında herhangi bir çaba olmaksızın geniş bir sosyal koruma içinde kabul edilen sosyal yardımların herhangi bir anlam ifade etmesi mümkün değildir[1116]. Bu konuda Molynex'un "kadınlar sadece yoksulluğu yönetme yollarını değil, ondan kurtulma yollarını da istemektedirler"[1117] cümlesi konuyu özetlemektedir. Herkesin sosyal güvenlik hakkına sahip olması ile insanların bağlı bulundukları kanunların farklı olmasının kanun önünde eşitlik ilkesinin şekli eşitlik açısına ters değildir. Dolayısıyla kanun koyucu herkese sosyal güvenlik hakkını sağlar, ancak bunu farklı kanunlarla farklı şartlara bağlayabilmektedir[1118]. Sosyal durum ve koşullarla toplumsal eşitsizliklerin ortaya çıkardığı sosyal adaletsizlik, devlet tarafından gözetilmeli ve sonucunda 1982 Anayasası m. 61'e uygun olarak devlet müdahalesiyle bu eşitsizlikler yok edilmelidir[1119].

Goldblatt da sosyal güvenlik hakkının, kadınların dahil olduğu her türlü istihdam biçiminin içerisinde yer almasını sağlamak için "çalışma/emek" olgusunun toplumsal cinsiyet perspektifinden yeniden düşünülmesi gerektiğini[1120] dile getirmekte; 'iş/çalışma(work)' kavramının formal işgücü

[1115] Goldblatt, a.g.e., s. 32-33. Daha zengin ülkelerde bulunan insanların bakım işlerinde çalışan göçmen kadınların sayısı gittikçe artmaktadır. Bunlar vatandaşlık hakkından yararlanamayanlar gibi sosyal güvenlik hakkından yararlanma konusunda sıkıntılar yaşamaktadır.

[1116] James Heintz ve Francie Lund, "Welfare Regimes and Social Policy A Review of the Role of Labour and Employment", **United Nations Research Institute for Social Development (UNRISD)**, 2012, s. 20-26. Kadınların çalıştığı işlerin pek çoğu ister ücretli olsun isterse ücretsiz, herhangi bir sosyal güvenlik formunu içinde barındırmadığı genel kabul gören anlayıştır.

[1117]https://www.theguardian.com/global-development/poverty-matters/2012/mar/07/cash-transfers-not-addressing-women-poverty 01.04.2020.

[1118] Mutlay, a.g.e., s. 11.

[1119] Mutlay, a.g.e., s. 14.

[1120] Sosyal güvenlik hakkı özelinde emek piyasasının yeniden tanımlanmasına itiraz edilmeksizin, sosyal güvenlikle esnek çalışma olgusunun bağlantısının koparılması şarttır. Dolayısıyla çalışma/emek kavramının toplumsal cinsiyet perspektifinden tanımlanması, sosyal güvenlik hakkının çalışma olgusuyla ilgili yönlerinin çok daha geniş bir şekilde gerçekleşmesi ve erişiminde önemli katkısı bulunmaktadır. Başka bir çalışmada ise liberal devlet anlayışına göre şekillenmiş çalışma hayatında eşitliği, cinsiyet temelinde dikkate almaksızın şekli eşitlik anlayışıyla muamele yapılması

piyasasından kaldırılmasını önermektedir. Ayrıca iş/çalışma; gelire dayalı bir faaliyet olarak algılanmamalı, aksine bir çok faaliyet biçimi iş olarak değerlendirilmese de, o işleri yapan kimselere sosyal güvenlik hakları sağlanmalıdır. Bir başka deyişle sosyal güvenlik hakkı, bir vatandaşlık hakkı olarak insanların topluma katıldıkları ama her halükarda çalışma karşılığında gelir elde etmek zorunda olmadan sağlanan bir hak olmalıdır[1121].

Cinsiyet ayrımcılığının bir başka boyutu da işgücü piyasasından sıklıkla kadınların doğrudan veya dolaylı bir şekilde dışlanmasıdır. Oysa bu insanlar eşit haklara sahip toplumun bir parçasını teşkil eden onurlu bir yaşam hakkına sahip kişilerdir. Sosyal güvenliğin gelişmesi bakımından eşitlik ilkesinin değeri henüz anlaşılmış değildir. Bu noktada sosyal güvenlik hakkının, özerk bir hak olarak insan hakları ve eşitlik ilkesi ile birlikte yeniden değerlendirilmesi ve geliştirilmesi gerekir. Fiili durumuna bakılmaksızın herkese aynı şekilde davranılması anlamında biçimsel (formal) eşitlik[1122] yerine maddi eşitlik; dönüştürücü (transformative) bir yapıda anlaşıldığı takdirde, mevcut kabul edilmiş olgular ve dezavantajlı durumlara karşı temelde meydan okumak suretiyle sosyal güvenlik hakkının gelişimine katkı sağlayacak değerli bir araç sunmaktadır[1123].

şeklinde ele almaktadır. Yapılan bu toplumsal cinsiyete dayalı ikincilleştirme özgürlük olarak anlaşıldığında, yani şekli eşitliğin (ayrımcılık yasaklı eşitlik) yanı sıra maddi eşitlik olarak tasarlandığında sosyal adalet ilkesi merkez alınmak suretiyle kadınların sosyal güvenlik hakkından eşit şekilde yararlanabilmesi için uygun kamu politikaları oluşturulabilecektir. Bkz. A. Aslı Şimşek, "Kadının Sosyal İnsan Hakları ve Refah Devleti: Toplumsal Cinsiyet Bağlamında Bir Değerlendirme", **Hukuk ve Toplumsal Cinsiyet Çalışmaları** (içinde), Ed. Gülriz Uygur ve Nadire Özdemir, 2. Baskı, Seçkin Yay., Ankara, 2019, s. 118. Tunaya ise kapitalist düzenin adaletsizliklerine bir çare olarak ortaya çıkan temel hak ve özgürlüklerin sosyalleşmesini, özgürlükleri eşitlikle bağdaştırılmasıyla gerçek niteliğine kavuşacağını ve bu sentezin doğumunda ise Sosyal Devlet'in damgası olduğunu belirtmiştir. Tunaya, **Siyasi Müesseseler**, s. 297.

[1121] Goldblatt, a.g.e., s. 33-34. Bu konuyla alakalı başka bir çalışma için bkz. Dianne Otto, "Gendering the Right to Social Security in the Era of Crisis Governance: The Need for Transformative Strategies" Ed. Beth Goldblatt and Lucie Lamarche (içinde), **Women's Rights to Social Security and Social Protection**, Hart Pub., 2014, 215 vd. Üretim faaliyetinde olmayan bir çalışma/iş, sosyal güvenliğin üretim kapasitesi veya üretim fırsatlarına bakılmaksızın tüm insanların ihtiyaçlarını karşılayan sosyal bir iyilik hali olarak kavramsallaştırılmasıyla ancak koruma altına alınabilir. Bu noktada sosyal güvenlik hakkının "çalışma" konseptinin yeniden formülasyonunu biçimlendirmesi şu şartların varlığını gerektirir. 1- Kadınların halihazırda yapmış oldukları işler (üretim/üretkenlik) sosyal sigorta dahil sosyal güvenlik tedbirlerini içine alan çalışmalar olarak kabul edilmeli; bu durum kadınlar için çalışma ve geçim imkanlarının ek fırsatlarının ortaya çıkarılması ve toplumun istihdam ve bakım hizmetlerine yaklaşımının yeniden gözden geçirilmesiyle gerçekleştirilmelidir. 2- Sosyal güvenlik, toplumsal cinsiyet eşitliğini teşvik edecek şekilde, bireyin işgücü piyasasındaki konumuna bakılmaksızın evrensel programlar ve sosyal yardım şeklinde sağlanan bir insan hakkı olarak anlaşılmalıdır. Goldblatt, a.g.e., s. 35.

[1122] Bu konuda ESKHK, şekli ayrımcılığın ortadan kaldırılması için bir Devletin anayasasının, yasalarının ve siyasi belgelerinin, ayrımcılığın yasaklandığı nedenlere dayalı ayrım gözetmemesi gerektiğini, yasaların medeni hali nedeniyle kadınları sosyal güvenlik haklarından mahrum bırakmamalarını ifade etmiştir. Bkz. ESKHK, 20 No'lu Genel Yorum, Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklarda Ayrım Gözetilmemesi (ESKHS'nin 2. Maddesinin 2. Paragrafı), 42. Oturum, Cenevre, 2009, E/C.12/GC/20, par. 8 (20 No'lu Genel Yorum). Yorumun Türkçesi için bkz. http://ihop.org.tr/wp-content/uploads/2007/12/ESKHKGY20.pdf İngilizcesi için bkz. http://docstore.ohchr.org/SelfServices/FilesHandler.ashx?enc=4slQ6QSmlBEDzFEovLCuW1a0Szab0oXTdImnsJZZVQdqeXgncKnylFC%2blzJjLZGhsosnD23NsgR1Q1NNNgs2QltnHpLzG%2fBmxPjJUVNxAedgozixcbEW9WMvnSFEiU%2fV 15.04.2020.

[1123] Aynı şekilde 16 No'lu Genel Yorumunda da Komite, önemli bir eşitlik anlayışı geliştirmiştir. Buna göre, ESKHS'nin 3. maddesinin özü, erkekler ve kadınların Sözleşme ile beyan edilen haklara eşitlik temelinde sahip olmasıdır; buradaki eşitlik kavramı maddi (esasa ilişkin/substantive) bir eşitlik anlamına sahiptir. Anayasal hükümler ile hükümetlerin mevzuat ve politikaları biçimsel (formal) eşitliğe ilişkin ifadeler barındırsa da, 3. madde, kadınlar ve erkeklerin Sözleşmedeki hakları uygulamada eşit olarak kullanmasını gerektirmektedir. İnsan haklarının kadın-erkek eşitliği temelinde kullanılması kapsamlı bir şekilde anlaşılmalı; uluslararası insan hakları sözleşmeleri ile güvence altına alınan ayrımcılık gözetmeme ve

3.5.1. Sosyal Güvenlik Hakkına Yönelik Feminist Eleştiriler veya Sosyal Korumada Toplumsal Cinsiyet Eşit(siz)liği

Kadınların sorumluluğunun gereği olarak düşünülen ve bakmakta oldukları çocuk, yaşlı veya hastalar genellikle sosyal güvenlik önlemlerinde ücretlendirilmez veya sosyal güvenlik önlemleri kalemine dahil edilmezler[1124]. Feminist anlayışa göre sosyal politikanın cinsiyetçi olması, çocuk ve kadınları kendine bağımlı olarak gören eve ekmek getiren erkek model[1125] tipli refah devleti tarihi kökenine dayanmaktadır. Bu anlayış neticesinde kadınlar aktif işgücü piyasasında olsalar bile, genellikle yarı zamanlı çalışmakta ve doğal olarak maaşları da düşük olduğu için daha az sosyal güvenlik desteği elde etmektedirler. Dolayısıyla bu konumda bulunan kadınlar erkeğin desteğine ihtiyaç duymaktadırlar[1126].

Feministlerin önlerinde refah devletine ilişkin olarak irdelenmesi gereken iki şey vardır. Birincisi refah devletinin sosyal haklar ve sosyal politikadaki cinsiyetçi yapısının/toplumsal cinsiyet

---

eşitlik ilkeleri, hem hukuki (de jure) hem de fiili (de facto) eşitliği öngörmelidir. Hukuki (ya da biçimsel/formal) eşitlik ile fiili (ya da maddi/substantive) eşitlik birbirinden farklı olmakla birlikte, birbirleriyle bağlantılı kavramlardır. Biçimsel eşitlikte, yasa veya politikaların kadın ve erkeklere tarafsız bir biçimde yaklaşması durumunda eşitliğin sağlanabileceği varsayılmaktadır. Hukuk devletinin bir gereği olarak kanun önünde eşitliği ifade eden biçimsel eşitlikten ziyade sosyal devletin bir gereği olan toplumun korunmaya muhtaç çoğunluğunun yaşam koşullarının düzeltilmeye çalışılması sosyal adaletin sağlanmasına daha çok katkıda bulunacaktır. Maddi eşitlik ise, buna ek olarak, yasa, politika ve uygulamaların etkileriyle ve bunların belirli grupların yaşadığı kalıtsal dezavantajlılık halini sürdürmeyip yok etmesini sağlamakla ilgilenmektedir. Yalnızca görünürde toplumsal cinsiyete karşı tarafsız politikaların benimsenmesi ve yasaların konulması ile kadın ve erkekler arasında maddi eşitlik sağlanamayacaktır. Taraf Devletler 3. maddeyi uygularken, mevcut ekonomik, sosyal ve kültürel eşitsizlikleri, özellikle de kadınların maruz kaldığı eşitsizlikleri göz önünde bulundurmanın; yasa, politika ve uygulamaların kadın-erkek eşitsizliği meselesini çözmekte yetersiz kalabileceğini, hatta bu eşitsizliği sürdürebileceğini göz önünde bulundurmalıdır. ESKHK, 16 No'lu Genel Yorum, Bütün Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Hakların Kullanılmasında Erkeklere ve Kadınlara Eşit Haklar Sağlanması, (ESKHS 3. Maddesi) 34. Oturum 2005, 6-8. paragraflar. Goldblatt, a.g.e., s. 43 vd. Bu noktada eşitliğe yaklaşımını pozitif haklar odaklı ele alan Sandra Fredman'ın toplumsal cinsiyet temelli sosyal güvenlik hakkını daha da geliştirebileceği düşünülen dört amaçlı ve çok boyutlu maddi eşitlik anlayışı şu şekildedir: Birincisi, eşitliğin yeniden dağıtımı boyutuyla statü ve gruplarla ilişkili dezavantaj döngüsünü kırmayı amaçlamaktadır. İkincisi, tanıma odaklı bir kimlik grubunun üyeliğinden dolayı damgalanma, basmakalıp ifade, aşağılama ve şiddeti ortadan kaldırmak için haysiyet ve onura saygıyı teşvik etmektir. Üçüncüsü, bir eşitlik, fiyat olarak uygunluğu kesinleştirmemelidir. Bunun yerine, farkı barındırmalı ve yapısal değişime ulaşmayı amaçlamalıdır. Bu ise dönüştürücü boyutu yakalar. Son olarak, maddi eşitlik hem sosyal hem de politik açıdan topluma tam katılımı kolaylaştırmalı bu da katılımcı boyuttur. Ayrıntılı bilgi için bkz. Sandra Fredman, **Discrimination Law**, 2. Baskı, Oxford University Press, 2011, s. 25-33.

[1124] Razavi, a.g.m., s. 873, İlginçtir ki gelişmiş ülkelerde kadınların yoksulluğunu ve onu üreten yapıları anlamaya yönelik feminist çabalar, modern refah devleti ve bunun ideolojik temeli olan liberal anlayışı eleştirmektedir. Bkz. Goldblatt, a.g.e., s.11 dn. 70'deki yazarlar.

[1125] İfadenin aslı "male breadwinner model"dir.

[1126] Goldblatt, a.g.e., s. 11. II. Dünya Savaşı'ndan sonra bu anlayış, Batı'da yürürlüğe konan refah politikalarında kadının ev içi emeği, yeniden üretimde oynadığı rol ve ailenin dönüşümü hesaba katılmaması şeklinde tezahür etmiştir. Anaakım refah devleti çalışmalarının genellikle cinsiyet körü/ erkek merkezli olduğu ifade edilmektedir. Keynesyen refah devleti, evi geçindiren (breadwinner) erkeğin geliri ve sosyal güvenliği üzerine inşa edilmiştir. Aynı şekilde Ann Anndersen'in dekomüdifikasyon temelli yaklaşımı başta olmak üzere, işçi sınıflandırmaları, devlet-piyasa ilişkileri, yurttaşlık, sosyal tabakalaşma erkeği merkezine almakta ve toplumsal cinsiyet ilişkileri ve bunların etkilerini görmezden gelmektedir. Bu yaklaşıma göre ekonomi ile aile, üretim ile tüketim arasındaki ilişkiyi sağlayan erkektir. Buna karşılık, kadınların çoğu erkeğe bağımlıdır; çalışan küçük bir azınlık ise oldukça düşük ücretler almaktadır. Sadece kocanın çalıştığı ve evi geçindirdiği durumlarda, kadının da buna karşılık ev işleri ile çocuk bakımını yapması doğal karşılanır ve geliri sağlayan koca olduğu için, kadının da emeğinin karşılığını dolaylı olarak aldığı varsayılır. Dolayısıyla kadının emeğinin karşılığı bağımsız bir ölçüte göre değil, kocanın gelir düzeyine göre belirlenmiş olur. Şimşek, "Toplumsal Cinsiyet", s. 117. Kadınların görünmeyen emeği başlığı altında daha detaylı bilgi için bkz.. Dericiler, a.g.e., s. 103-109.

adaletsizliğinin deşifre edilmesi; ikincisi kadının özerkleşmesi için, kadına atfedilen işlerin devlet tarafından sunulmasına duyulan ihtiyacın ortaya konulmasıdır[1127].

Kadının ev içi emeği ve bakım işleri için harcadığı vakit, modern dünyanın çalışma anlayışı tarafından dikkate alınmaz; çünkü iş sahibi olmak ya da çalışmak, piyasada üretilen mal ya da hizmetin değerlenmesi anlamına gelmektedir. Ev kadınları artı değer üreten bir meta olarak değil, kullanım için mal ve hizmet üretmektedirler. Dahası kadın emekçiler; çocuk, yaşlı, hasta bakımı ve ev işleri gibi piyasada ücretlendirilmeyen faaliyetlerde bulunmakla kalmayıp, aynı zamanda ev eksenli çalışma biçimiyle piyasada değer gören işler ürettikleri halde çalışmaya bağlanan hak ve sosyal güvencelerden yararlanamamaktadırlar[1128].

3.6. Sosyal Haklar Kategorisine Eklenen Yeni Bir Hak: Yoksulluk ve Sosyal Dışlanmaya Karşı Korunma Hakkı

Küreselleşme olgusu ile birlikte ortaya çıkan sosyal güvenlik hakkının gerçekleşmesinin hayata geçirilmesinde giderek artan uluslararası işbirliği ile "küresel sosyal güvenlik hakkı" anlayışına duyulan ihtiyaç, "yeni yoksulluk" ve "sosyal dışlanma" kavramlarını gündeme getirmiştir. Bu kavramlara yönelik yeni hak talepleri ve yeni bir sosyal devlet ve sosyal güvenlik hakkı anlayışı, BM 1997 Kalkınma Raporuyla birlikte, yoksulluğun tanımında ve yoksulluğa yaklaşımda daha geniş bir bakış açısını beraberinde getirmiştir[1129]. Yeni sosyal risk olarak da adlandırılan bu olgunun yoksulluğun emek piyasasında, demografi ve toplumsal yapılardaki dönüşümler sonucunda farklı dinamikler sonucu ortaya çıktığı kabul edilmektedir[1130]. Bugün artık insan hakkı ihlali olarak kabul edilen yoksulluk kavramı daha geniş bir anlam ifade eden "yoksunluk" kavramı olarak ifade edilirken pozitif hukukta "sosyal dışlanmaya karşı korunma hakkı" ve "sosyal içerme" kavramları ile birlikte değerlendirilmektedir[1131]. Yoksullukla/yoksunlukla mücadele, esasen sosyal güvenlik hakkının temel konularının başında yer almaktadır. Ancak klasik haliyle pozitif hukuk sistemlerinde sosyal güvenlik hakkı, genellikle çalışanların/emekçilerin sosyal sigorta hakkı şeklinde düzenlenmişti[1132].

[1127] Dericiler, a.g.e., s. 106. Şimşek de bu konuda "her türlü toplumsal cinsiyete dayalı şiddet, kadının ekonomik bağımsızlığa sahip olması ve eğitim, sağlık sosyal güvenlik gibi sosyal haklarından yararlanabilmesine engel olmakta ve aynı zamanda devletin şiddeti veya şiddet tehdidini ortadan kaldırmayarak bu haklardan yararlanmada yükümlülüklerini yerine getirmediğini" ifade etmiştir. Şimşek, "Toplumsal Cinsiyet", s. 116.

[1128] Dericiler, a.g.e., s. 107-108. Ev içi emek tartışması ile ilgili Josephine Donovan, **Feminist Teori**, 8. Baskı, İletişim Yay., İstanbul, 2014, s. 151 vd.

[1129] Atasayan, **Yargısallaştırılma**, s. 8-9.

[1130] Şenol Öztürk, "Sosyal Korumada Yeni Sosyal Risk Yaklaşımı", **Sosyal Siyaset Konferansları**, S.66-67, 2014, s. 48-49.

[1131] Atasayan, **Yargısallaştırılma**, s. 9.

[1132] İşçiler, 19. yüzyıl Avrupa'sında yoksuldu. Avrupa'da işçilerin bir bölümü ise 20. yüzyılın son çeyreği ve 21. yüzyılda hala yoksul olmakla birlikte yoksulların dikkate değer bir kesimi işsiz ve marjinal gruplardan oluşmaktaydı. Tam istihdamın imkan dışı olduğu kabul edilmiş ve söz konusu dönüşüm, hukuk sistemlerinde de değişimi zorunlu kılmıştır. Sosyal güvenlik hakkı, klasik anlamıyla yoksulları koruma konusunda yetersiz kalmıştır. Yoksulla mücadelede bu

Ancak geleneksel sosyal risk anlayışından farklı olan bu yeni sosyal risk anlayışı, yoksulluğu ortaya çıkaran süreçlerin yeni dönemde farklılaştığına ve toplum içinde yoksulluk tehdidi altında kalan yeni ve büyüyen bir kesimin ortaya çıktığına işaret etmektedir[1133]. Oysa toplumda insanların çalış(a)mama hali çok sınırlı kesim için düşünülmüştür. Bu sınırlı kesime yeterli geçim kaynaklarına sahip olmadığı takdirde sosyal yardım aracılığıyla sosyal güvenlik sağlanacaktır. Gelişmiş birkaç ülke dışında az gelişmiş ülkelerde yoksulluk, henüz çözülememiş bir sorun olarak karşımızda durmaktadır. İşte bu soruna bir nebze de olsa çare olabilmek adına kapsamlı ve etkin sosyal güvenlik politikalarına ihtiyaç duyulmaktadır. Yoksulluğa bir çözüm olabilecek toplumda yaşayan kişilerin yoksul bireylere asgari bir yaşam düzeyi sağlayacak gelirin (tutunma geliri), sosyal güvenlik teknikleri aracılığıyla sunulması[1134] önerilmektedir.

Söz konusu gelişmeler ışığında yoksulların ve toplumdan dışlanmışların sosyal güvenlik hakkının ayrı ve bağımsız bir hak olarak düzenlenmesi, Gözden Geçirilmiş ASŞ'nin 30. maddesinde "yoksulluk ve sosyal dışlanmaya karşı korunma hakkı" başlığı altında düzenlenen hükmü ile somutlaştırılmıştır.

Türkiye yoksulluk ve sosyal dışlanma riski altında bulunan bireylerin yaşam kalitelerinin arttırılması ve sosyal içermenin sağlanması hususunda 2013-2015 orta vadeli programda[1135] atılacak adımlar şu şekilde belirlenmiştir:

- Gelir dağılımı, sektörel politikalar ve sosyal transfer harcamaları yolu ile iyileştirilecek,
- Dezavantajlı grupların, eğitim, sağlık, sosyal güvenlik gibi temel hizmetlere erişimleri arttırılacak engelli bireylerin sosyal ve ekonomik hayata katılımlarının arttırılabilmesi için sosyal ve fiziki çevre koşulları iyileştirilecek,
- Çalışabilir durumda olan yoksullara yönelik sosyal yardımlar yoksulluk kültürünün oluşmasını önleyici ve yoksul bireylerin üretken duruma geçmesini sağlayacak nitelikte olacak,
- Aile eğitim programları ve destek hizmetleri yaygınlaştırılacak ve kadınlar sosyal, ekonomik ve kültürel alanlarda güçlendirilecektir. Kadınlara ve çocuklara yönelik şiddetle mücadele edilecek ve dezavantajlı konumdaki çocuklara yönelik önleyici, koruyucu ve rehabilite edici hizmetlerin kalitesi arttırılacaktır.
- Sosyal hizmetlerin sunumunda etkinliğin sağlanabilmesi için nitelikli personel ve ara eleman ihtiyacı giderilecek,
- Yaşlılara yönelik sunulan sosyal hizmetler çeşitlendirilecek ve geliştirilecektir.

---

gelişmeler çerçevesinde sosyal güvenlik hakkı; hem toplumun hem de hukuk sisteminin içinde kalmasını sağlamak amacıyla sosyal içerme kavramı ile birlikte değerlendirilmeye başlamıştır. Bkz. Gökçeoğlu, "Yoksulluk ve Sosyal Dışlanma", s. 250, Aynı şekilde bkz. Atasayan, **Yargısallaştırılma**, s. 10-11.

[1133] Öztürk, "Yeni Sosyal Risk", s. 58.

[1134] Ancak güvenceli asgari gelir şeklinde Avrupa ülkelerinde uygulanan bu sistemin başarılı olabilmesi, sosyal güvenliğin artık ekonomik sistemin dışında ve ona yük biçiminde değerlendirilmemesi, sosyal güvenliğin ekonomik büyüme içinde kabul edilmesi, sosyal risk kavramına bağlı kalmaksızın söz konusu sosyal gelirin gerçek ihtiyaçları karşılaması ve hedefin daha geniş sosyal tabakaları ekonomik güvenceye kavuşturması şartlarına bağlı olduğu belirtilmektedir. Bu konuda bkz. Güzel vd. a.g.e., s. 48; Gökçeoğlu "Yoksulluk ve Sosyal Dışlanma", s. 249 vd. Asgari gelir desteği başlığı altında bu konu daha detaylı bir şekilde incelenmiştir. Bkz. 3.2.1.

[1135] http://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2018/11/Orta_Vadeli_Program2013-2015.pdf 05.03.2020. Sosyal dışlanma ve ASŞ ile ilgili güncel bir çalışma için bkz. Nur Keskin, "Sosyal Dışlanmanın Avrupa Sosyal Şartı İçerisindeki Yeri ve Önemi", **Meriç Uluslararası Sosyal ve Stratejik Araştırmalar Dergisi**, 3(8), 2019, ss. 261-275.

3.7. Avrupa Konseyi Kararlarında Sosyal Güvenlik Hakkının Korunması

Temel haklarının bölünmezliği öğretisinin (ilkesi) sosyal hakların doktrin tarafından kabul edilmesinde etkisi inkar edilemez. Ayrıca "temel haklar" ifadesinin benimsenmesi, kişisel ve siyasal haklar arasındaki ayrımın giderek ortadan kalkmasını sağlamış ve hatta sosyal hakların dava edilebilirliği görüşüne de yardım etmiştir[1136]. Sosyal haklar özelinde sosyal güvenlik hakkının bugün gündemde olması ve dava edilebilirliği görüşünün yerleşmesi konusunda pek çok etken sayılabilir. Bu etkenler arasında Avrupa Konseyi'nin oldukça dinamik yapıdaki içtihatları gösterilebilir. Örneğin, Avrupa Konseyi kararları, birinci kuşak haklarla birlikte ikinci kuşak hakları da kapsayan yeni bir hukuki kavram olan "temel hak" kavramını ortaya çıkarmıştır. Sosyal hakların hukuki zeminde varlığını gerçekten hissettirmesi, sosyal hakların hak niteliğini reddeden teoriler ile yeterli koruma sağlamayan içtihat politikasına getirilen eleştiriler sayesinde olmuştur[1137].

3.8. Bireysel Başvuru/Anayasa Şikâyeti Yolunun Benimsenmesinin Hak ve Özgürlüklerin Yorumlanması Konusunu Önemli ve Güncel Hale Getirmesi

Avrupa İnsan Haklar Mahkemesi'nin yargılama faaliyeti için; farklı görüşlerin dikkatli bir şekilde okunması, hakimlerin rolüne ilişkin algıları ortaya koymaktadır. Bazıları devletin takdir yetkisini kabul etme ve savunmaya daha eğilimli iken bazıları devletin tasarruflarındaki yanlışlıkları bulma ve onları vurgulama eğilimindedir. Hakimler ayrıca yargı yetkisi konusu gibi problemlerle karşılaşmaktadır. İçtihatlar, toplumdaki dönüşümlere paralel olarak gelişmektedir. Mahkeme, biyoetik, çevre sorunları ve sosyal haklar gibi Sözleşme tarafından garanti altına alınan hakların uygulanmasını gerektiren yeni alanlarla karşı karşıya kalmaktadır[1138].

Pozitif yükümlülükler konusunda genel bir teorinin benimsenmemiş olması AİHM'in içtihadının en önemli özelliklerinden biri olan İnsan Hakları Sözleşmesini yaşayan bir hukuk metni olarak görmesinden kaynaklanmaktadır[1139]. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin bugüne kadar pozitif yükümlülükler konusunda geliştirmiş olduğu içtihat sosyal ve ekonomik haklarda devletin yükümlülüklerini sınıflandırılmak için kullanılan saygı yükümlülüğü (respect), koruma yükümlülüğü (protect) ve gerçekleştirme yükümlülüğü (fulfill) ayrımından oluşmaktadır. Saygı yükümlülüğü

[1136] Boucobza vd. a.g.m., s. 83.

[1137] Boucobza vd. a.g.m., s. 83.

[1138] Octavian Ichim, **Just Satisfaction Under The European Convention of Human Rights**, Cambridge University Press, 2015, s. 53-54.

[1139] George Letsas, **A Theory of Interpretation of the European Convention on Human Rights**, Oxford University Press, New York, 2009, s. 65-68; Oya, Boyar, "Devletin Pozitif Yükümlülükleri ve Dolaylı Etki", **İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi ve Anayasa**, Ed. Sibel İnceoğlu, 3.Baskı, Beta Yayınları, İstanbul, 2013, s. 55. Sözleşmeyi yapanların niyetleri yerine Sözleşmenin amaçsal yorumu üzerinde durulmak suretiyle ilerlemeci bir yorum tarzı benimsenmiştir.

hakların daha çok negatif boyutuyla ilgili olduğundan koruma ve gerçekleştirme yükümlülükleri AİHM'in pozitif yükümlülükler dediğimiz alan içinde değerlendirilmektedir[1140].

AİHS ve P1-1 kapsamındaki maddi hakların pek çoğu, AİHM tarafından maddi anlamda da pozitif yükümlülükleri gerektirecek şekilde yorumlanmıştır. Belirtilen durumun öncelikli nedeni, Devletin sözleşmeden doğan hakları etkin/etkili ve somut bir biçimde gerçekleştirme zorunluluğudur[1141]. Sonuç olarak AİHS kapsamında yer alan bir hakkın gerçekleştirilmesi, sosyal güvenlik hakkına ilişkin olarak devletin önlem almasını gerektiriyorsa, bu tedbirleri almak taraf Devletlerin pozitif yükümlülüğü altındadır. AİHM, 1982 Anayasası 65. maddedeki devletin ekonomik ve sosyal alandaki yükümlülüklerini şu şekilde yorumlamaktadır. "Mali imkanların yeterliliği" ölçütünün, Sözleşmede düzenlenen hakların "etkili" korunması, Sözleşmenin yorum ve uygulanmasında temel ilke olduğundan hareketle yorumlanması gerektiğini belirtmektedir. Etkili koruma, öncelikle ilgili hakkın gerçekleştirilmesine elverişli olan korumadır. Hakkı gerçekleştirmeye elverişli koruma ise her zaman devletin mali imkanlarını zorlamasını ya da büyük mali külfetler altına girmesini gerektirmez; çoğu durumda devletin sadece düzenleme yapması ya da var olan mevzuatın uygulanmasını hayata geçirmesi, yani hakkın gerçekleştirilmesini sağlaması mümkündür[1142]. Gerçekleştirme yükümlülükleri açısından 1982 Anayasasının düzenlendiği pek çok madde bulunmaktadır. Anayasanın "sosyal güvenlik hakkı"nın düzenlemesini devlete yükleyen 60. maddesi, daha önce AİHM içtihatlarına Ek 1 numaralı Protokolün 1. maddesi ve AİHS'in 2,3, 8 ve 14. maddelerinde düzenlenen hakların uzantısı olarak yansımıştır[1143].

Anayasa Mahkemesi insan haklarına güvence sağlayan uluslararası sözleşmeler ve kuruluşlara bazı durumlarda destek ölçü norm olarak göndermede bulunmaktadır. Türk Anayasa Mahkemesi (AYM) bazı kararlarında Anayasa maddeleri dışında herhangi bir hukuki durumu yorumlarken de uluslararası kuruluşlara atıf yapmaktadır. Örneğin 1989 tarihli bir kararında Türkiye'deki emeklilik yaşının düşük olduğunu gerekçelendirirken ILO'ya göndermede bulunmuştur. Buna göre: "Dünya standartlarına göre emeklilik yaşı ülkemizde düşük tutulmuştur. Uluslararası Çalışma Örgütü, yardımların 1944 Filadelfiya Konferansı'nda önceden belirlenmiş ve normal olarak insanların etkin

[1140] Boyar, "Pozitif Yükümlülükler", s. 55.

[1141] Boyar, "Pozitif Yükümlülükler", s. 71. Airey v. İrlanda, App. No: 6289/73, 9.10.1979, par. 26. Sosyal haklar açısından çığır açan bu kararda şu ifadelere yer verilmiştir: "Mahkeme, ekonomik ve sosyal hakların gelişmesinin, Devletlerin durumlarına, özellikle de finansal durumlarına son derece bağlı olduğunu dikkate almaktadır. Diğer taraftan, Sözleşme günün yaşam koşullarına göre okunmalıdır. Sözleşme uygulandığı alan içerisinde, bireyin gerçek ve somut bir biçimde korunmasına yönelmiştir. Oysa Sözleşme her ne kadar esas olarak medeni ve siyasi hakları düzenlemekteyse de, bu hakların büyük bir bölümü ekonomik ve sosyal düzenin uzantısı niteliğindedir. Bu alanı (ekonomik ve sosyal) Sözleşmeyle korunan alanın dışına bırakan su geçirmez bir ayrım yoktur."

[1142] Boyar, "Pozitif Yükümlülükler", s. 74.

[1143] Boyar, "Pozitif Yükümlülükler", s. 77 dipnotlardaki ilgili kararlar.

çalışma güçlerini ciddi hastalıklara, sakatlıklara uğrayarak kaybettikleri ve sonuçta sürekli işsizse benzer duruma geldikleri bir yaşta ödenmeye başlanmasını" tavsiye etmiştir[1144].

AİHM, Sözleşme ve Ek Protokollerinde yer alan hak ve özgürlükleri, içinde yer aldıkları sosyal ve ekonomik bağlamdan bağımsız olarak ele almamaktadır. Dolayısıyla Türk Anayasa Hukukunda sosyal güvenlik hakkının sözleşmesel haklar içindeki izdüşümü belirlenirken, AİHM içtihadına uygun olarak sosyal güvenlik hakkının etkili bir biçimde kullanılması için gerekli olan sosyal ve ekonomik bağlamın da dikkate alınması gerekmektedir. Anayasamız da temel hak ve özgürlükler ile ilgili düzenlemelerinde bu imkana kapı aralamıştır. Ayrıca insan hakları standardına erişmek için, Anayasanın sosyal güvenlik hakkını düzenleyen hükümlerinin AİHS ve ona ek Protokollerde düzenlenen haklara ilişkin hükümlerinin, yine Anayasanın sosyal ve ekonomik alan düzenlemeleriyle bütüncül bir şekilde ele alınıp değerlendirilmesi en uygun yöntem olacaktır. Aynı şekilde AYM'ye bireysel başvuru yoluyla sosyal güvenlik hakkının etkili biçimde gerçekleştirilmesi, sosyal ve ekonomik alana ilişkin Anayasa düzenlemelerine bağlı olduğu kabul edilirse; bu bağlantılı düzenlemelerin destek norm olarak ileri sürülmesine de anayasal bir engel bulunmamaktadır[1145].

AİHM'e bireysel başvuru yolunun kabulü ve Türkiye aleyhine yoğun başvurular sonucunda hak ve özgürlükler konusunda verilen ihlal kararları, ülkemizin anayasal düzenleme yapmak suretiyle Türk Anayasa Mahkemesi'ne Anayasa şikayeti (bireysel başvuru) yolunu açmış oldu. Anayasa şikayeti yolunun getirilme amacı, AİHM'e Türkiye'den yapılan yoğun başvuruları ve çok sayıda ihlal kararlarını engellemek ve azaltmaktır[1146].

Anayasa Mahkemesi'ni "bir iç hukuk filtresi" olarak görme anlayışı neticesinde şikayet konusu yapılabilecek temel hak ve özgürlükler, Anayasada düzenlenmiş olan temel hak ve özgürlükler yerine Anayasada güvence altına alınmış temel hak ve özgürlüklerden, AİHS kapsamında yer alanlar ile sınırlandırılmıştır. Yani anayasa şikayetinin kapsam ve çerçevesi AİHS mekanizmasıyla organik bir bağ içerisinde kabul edilmektedir[1147].

Anayasa şikayeti ancak Anayasa ve AİHS'in çakışan hak ve özgürlükleri açısından başvurunun mümkün olması nedeniyle, Anayasada yer alan ama AİHS'de yer almayan sosyal haklar özelde ise

---

[1144] E.1989/14, K.1989/49, K.T. 19.12.1989. Sibel İnceoğlu, "Anayasa ve İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi İlişkisi", **İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi ve Anayasa**, Sibel İnceoğlu (Ed.), 3.Baskı, Beta Yay., İstanbul, 2013, s. 12.

[1145] Boyar, "Pozitif Yükümlülükler", s. 78.

[1146] Sevtap Yokuş, **Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin Türkiye'de Olağanüstü Hal Rejimi Pratiği ve Anayasa Şikayeti**, 1. Baskı, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2017, s. 255-257.

[1147] Yokuş, a.g.e., s. 257; Ece Göztepe, "Türkiye'de Anayasa Mahkemesi'ne Bireysel Başvuru Hakkının (Anayasa Şikayeti) 6216 Sayılı Kanun Kapsamında Değerlendirilmesi", **TBB Dergisi**, 95, 2011, s.14-15 (Başvuru Hakkı). AİHS metninde sosyal haklara yer verilmemesinin nedeni insan haklarının ciddi ve etkili bir şekilde korunmak istenmesi ve sosyal hakların hukuki normlar olmaktan çok ahlaki veya politik kurallar şeklinde kabul görmesinden kaynaklanmıştır. Bkz. K. Fikret Arık, "İnsan Haklarının Milletlerarası Korunması (Avrupa İnsan Hakları Çerçevesinde)", **AÜSBFD**, 15 (4), Aralık 1960, s. 119-120 ve özellikle dn. 5. Aynı görüşte, Yokuş, a.g.e., s. 69.

sosyal güvenlik hakkı kapsam dışı tutulmuştur. Ayrıca 6216 sayılı yasa, Sözleşmeye ek protokoller ile Türkiye'nin taraf olmadığı protokolleri de kapsam dışı bırakmıştır[1148]. Bugüne kadar AYM sosyal hakları klasik pozitivist yorum ilkeleri içinde dar yorumlamış olsa da, sosyal hakların etkinleştirilmesi konusunda, Yüksek Mahkemenin daha aktif/özgürlükçü bir duruş sergilemesi için anayasa şikayeti önünde duran önemli bir fırsattır. Bu fırsatı insan onuruna katkı sağlamak ve yeni sosyal haklar oluşturmak yönünde, sosyal hakların "klasik haklar" şeklinde yorumlanarak dava edilebilir kılınmasıyla değerlendirebilir ve gerçekleştirebilir[1149]. Buna ilaveten her ne kadar AİHS sosyal haklardan sayılan sosyal güvenlik hakkını kapsam dışı bırakmış olsa da hak ve özgürlükler alanını genişleten Ek Protokoller sayesinde uluslararası koruma sisteminden otomatik olarak yararlanma imkanına kavuştuğu dile getirilmelidir. Dolayısıyla AİHM'in sosyal hakları kişi hakları ile bağlantılı olarak değerlendirmesi ve bunların birbirinin tamamlayıcısı olarak kabul etmesi akılda tutulduğunda, AİHM'in içtihatlarını izleyip değerlendiren ve uzman personele sahip AYM'nin bu gelişmeler ışığında bir alt yapı kurması ve bir hazırlık çalışması yapması gerekmektedir[1150].

Uluslararası insan hakları hukukunda bir görüşe göre, KSHS'de düzenlenen hakların devlete yüklediği yükümlülükler, devletlerin sahip olduğu kaynaklarla doğrudan bağlantılı değildir ve devletleri sadece negatif yükümlülük altına sokmaktadır. Dolayısıyla söz konusu hakların derhal gerçekleştirilmesi (immediate realization) ve bu haklara saygı gösterilmesi yükümlülükleri ifade edilmektedir. Belirtilen yükümlülüklerin haricinde, söz konusu hakların ihlali durumunda hakkı ihlal edilen kişiler için başvurabilecekleri etkin başvuru yolları (effective remedies) sağlanması da bir başka yükümlülük olarak düzenlenmiştir. Buna karşılık sosyal haklar devletlerin doğrudan doğruya sahip olduğu ekonomik kaynaklarla ilişkilendirildiği için, devletlerin ESKHS'de tanınan haklara ilişkin yükümlülüklerin kaleme alınma şekli daha esnektir. Bahis mevzusu esnekliğe izin veren "aşamalı sağlama/progressive realization" kavramı, devletlerin sosyal haklara ilişkin yükümlülüklerini acilen değil, ancak sahip oldukları kaynaklara bağlı olarak zaman içerisinde kademeli olarak sağlayabileceklerini kabul etmektedir[1151]. Dolayısıyla aşamalı sağlama kavramı ile devletlerin/hükümetlerin ekonomik gerekçeleri göz önünde tutma bahanesiyle uygulamada sosyal hakların ikinci plana itilmesinin yolu açılmıştır. Söz konusu uygulamanın Türk Anayasa Hukuku açısından yansıması ise 2010 yılında gerçekleştirilen Anayasa değişikliği paketi ile kendini göstermiştir. Bu değişikliğe göre, insan hakları ihlallerine karşı Anayasa Mahkemesi'ne bireysel başvuruda bulunma imkanı sosyal ve ekonomik haklar açısından söz konusu haklar Anayasamızda

[1148] Yokuş, a.g.e., s. 257; Ece Göztepe, **Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru (Anayasa Şikayeti, Anlamı, Kapsamı ve Olası Sorunlar) Tartışma Paneli**, TBB Yayınları, Ankara Ekim 2011, s. 38.

[1149] Engin Yıldırım, "Sosyal Hakların Dava Edilebilirliği/Edilemezliği ve Anayasa Mahkemeleri: Türk Bakış Açısı" (Genişletilmiş Özet), **Anayasa Yargısı**, S.31, 2014, s. 153-159.

[1150] Cem Duran Uzun, "Anayasa Mahkemesi'ne Bireysel Başvuru Yolu (Anayasa Şikayeti) Beklentiler ve Riskler", **Seta Analiz Dergisi**, S.50, Şubat 2012, s.23-24. http://file.setav.org/Files/Pdf/anayasa-mahkemesine-bireysel-basvuru-yolu.pdf (15.05.2020).

[1151] Peerzada, a.g.m., s .7-8.

koruma altına alınmış olmasına rağmen devre dışı bırakılmıştır[1152]. Ancak temel hak ve özgürlüklerin korunması açısından asıl önemli olan ulusal koruma mekanizması ile korumanın sağlanmış olmasıdır.

3.8.1. Anayasa Mahkemesi'ne Bireysel Başvuru Yoluyla Sosyal Güvenlik Hakkının Uygulanabilirliği

Sosyal güvenlik hakkı ve bu hakkın kişilere sağladığı pozisyonları ikinci kuşak haklar kuşağı içinde yer almaktadır. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi birinci kuşak hakları düzenlemiştir. 1982 Türk Anayasası'nın temel haklar kısmında ise sosyal güvenlik hakkının düzenlenmediği görülmektedir. Bu bakımdan Türk Anayasa Mahkemesi'ne bireysel başvuru hakkının konu bakımından kapsamının AİHS ve Türk Anayasasındaki ortak haklar kesişimi ile sınırlı olması gerekçesine dayanarak sosyal güvenlik hakkının Türk Anayasa Mahkemesine bireysel başvuru yoluyla ileri sürülemeyeceği iddia edilebilir[1153]. Pozitif hukuk açısından genel anlayış bu şekilde olsa bile sosyal ve ekonomik hakların kişi hakları ile bağlantısının yüksek olduğu durumlarda, bireysel başvuru yoluyla Anayasa Mahkemesi'ne konu edilebileceği[1154] yönünde görüşler de ileri sürülmektedir. Başka bir bakış açısı ise herhangi bir hak, Anayasa tarafından korunan ve bireysel başvuruya konu olabilen başka bir hakkın koruma alanı içerisinde ise, bireysel başvuru yolu o hak için de mümkün olabileceği[1155] yönündedir.

[1152] Bu yaklaşımın pek çok nedeni vardır. Birincisi, bireysel başvuru yoluyla AİHM'e giden dava sayısını azaltmak suretiyle Anayasa'da tanınan AİHS'nde tanınan insan hakları arasında organik bir bağ kurmaktır. İkincisi, bireysel başvuruya konu olan ihlalin hem Anayasa'da hem de AİHS'de koruma altına alınan bir hak ile ilgili olmasını sağlamak. Oysa Anayasamız ve AİHS'e taraf olmamız sosyal hakların bireysel başvurunun konusu yapılabilmesine engel teşkil etmemektedir. Üçüncüsü, ulusal hukukta AİHS'in sağlamış olduğu koruma kapsamından daha kapsayıcı koruma mekanizmaları öngörmeyi kendi vatandaşına reva görmediğinin bir sonucudur. Peerzada, a.g.m., s. 9 dn. 16.

[1153] H. Burak Gemalmaz, **Mülkiyet Hakkı, Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru El Kitapları Serisi-6**, Mrk Baskı, Avrupa Konseyi, Ankara, 2018, s. 42. Anayasa'da yer almakla birlikte AİHS ve eki protokollerde güvence altına alınmayan haklardan olduğu için sosyal güvenlik hakkının bireysel başvuruya konu edilemeyeceği yönünde bkz Mehmet Hadi Tunç Başvurusu, No: 2013/1958, 7/7/2015, par. 28. Anayasa'da yer alan AİHS ve eki protokollerde yer almayan sosyal haklar tablosu için bkz. Yunus Emre Yılmazoğlu, **Bireysel Başvuru Rehberi**, 1.Baskı, Adalet Yayınevi, Ankara, 2019, s. 65; aynı yönde Seyithan Kaya, **2017 Anayasa Değişiklikleri Çerçevesinde Anayasa Yargısı ve Bireysel Başvuru**, 1. Baskı, Adalet Yayınevi, Ankara, 2018, s. 158-159.

[1154] Bertil Emrah Oder, "Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuruda (Anayasa Şikayeti) Etkin ve Etkili Kullanım Sorunları", **Anayasa Mahkemesi'ne Bireysel Başvuru "Anayasa Şikayeti"**, Ed. Musa Sağlam, HUKAB, Ankara, 2011, s.99; Adnan Deynekli, "Yargıtay'ın Anayasa Şikayetine Bakışı", **Anayasa Mahkemesi'ne Bireysel Başvuru** "**Anayasa Şikayeti"**, (Ed. Musa Sağlam), HUKAB Yayınları, Ankara, s. 82-83; Kaya, **Bireysel Başvuru**, s. 158. Bireysel başvuru mekanizmasının ülkemizce başarılı olması, Yüksek Mahkemenin temel hak ve özgürlüklere yönelik yaklaşım tarzı ve bu konuda oluşturacağı içtihatlara bağlıdır. Özellikle Yüksek Mahkemenin sosyal güvenlik hakkına hak merkezli bakış açısıyla yaklaşarak içtihat oluşturması bireysel başvuru yolunun etkili bir hukuki koruma olması açısından son derece önemlidir. Bkz. Selin Esen, "Türkiye'de Anayasa Şikayeti", **Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru (Anayasa Şikayeti, Anlamı, Kapsamı ve Olası Sorunlar) Tartışma Paneli**, TBB Yayınları, Ankara, Ekim 2011, ss. 44-55.

[1155] Öykü Didem Aydın, "Türk Anayasa Yargısında Yeni Bir Mekanizma: Anayasa Mahkemesi'ne Bireysel Başvuru", **Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, 15(4), 2011, s.134; Yavuz Sabuncu, Selin Esen Arnwine, "Türkiye İçin Anayasa Şikayeti Modeli Türkiye'de Bireysel Başvuru Yolu", **Anayasa Yargısı**, C. 21, 2004, s. 243.

Ancak sosyal güvenlik hakkından yararlanan kişilerin herhangi bir maddi katkısının bulunmadığı sosyal yardım ve hizmetler ile maddi katkıda bulunduğu sosyal sigortalar, temelde hukuki koşulları gerçekleştiğinde söz konusu araçlardan gelecek parasal karşılığı talep etme hakkı doğurur. Bu yüzden sosyal güvenlik ödemeleri parasal bir değere karşılık geldiğinden, anayasal mülkiyet hakkının temel kriteri olan ekonomik bir değer söz konusudur. Geniş anlamda sosyal güvenlik hakkı bağlamında olmasa bile sahip olunan sosyal güvenlik pozisyonundan/statüsünden kaynaklı maddi talepler mülkiyet hakkı kapsamında korunmaktadır ve Anayasa Mahkemesi'ne bireysel başvuruya konu edilebilmektedir[1156].

Kişilerin sosyal güvenlik hukukundaki statüleri Anayasa Mahkemesi tarafından anayasal mülkiyet hakkı çerçevesinde malvarlığı değeri şeklinde anlaşılmaktadır. Statülerin uzantısı sayılan aylık, gelir ve ödenek de mülkiyet hakkı kapsamında malvarlığı değeri olarak yorumlanmaktadır. Sosyal yardımlar, sosyal hizmetler ve sosyal sigortalar kapsamında hak edilen ödemeleri talep hakkı hukuki şartlar gerçekleştiğinde doğmaktadır. Anayasa Mahkemesi ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'ne anayasal mülkiyet hakkı kapsamında sosyal güvenlik statüleri/pozisyonlarından hak edilen ödemelere ilişkin pek sayıda mülkiyet hakkı uyuşmazlığı taşınmaktadır[1157].

Söz konusu başvurularda ilk problem, bireylerin sosyal güvenlik hukukundaki statülerinin mülkiyet hakkı içerisine hangi hukuki temele ve şarta girdiği noktasında incelenmektedir. Genel kural, sosyal güvenlik pozisyonundan kaynaklı uyuşmazlıkla ilgili istemin uyuşmazlık tarihinde başvurucunun malvarlığına dahil olması gerektiği yahut bu yönde meşru bir beklentisi olması gerektiği söylenebilir[1158]. İkinci kuşak haklar içerisinde yer alan sosyal güvenlik hakkı, kategorik olarak anayasal mülkiyet hakkı içerisinde yer almadığını da hatırlatmak gerekir[1159]. Daha sonra başvuruculaların isteminin mülkiyet hakkı kapsamında değerlendirilebilmesi zımnında, söz konusu pozisyona dair mevzuatta/içtihatta belirtilen tüm şartların karşılanması gerekmektedir. Eğer talep

[1156] Gemalmaz, **Bireysel Başvuru,** s. 42. Kişilerin sosyal güvenlik hakkından kaynaklanan aylık, gelir ve ödeneklerin mülkiyet hakkı kapsamında değerlendirileceği yönünde bkz. Yasemin Mutlu Başvurusu, No. 2013/1426, 25/3/2014; Emel Kavas Başvurusu, No. 2013/8032, 09.09.2015; Ferda Yeşiltepe Başvurusu, Genel Kurul, No. 2014/7621, 25/7/2017; Bülent Akgül Başvurusu, No. 2013/3391, 16/9/2015.

[1157] Gemalmaz, **Bireysel Başvuru,** s. 85. AYM'de sosyal güvenlik hakkının AİHS ve buna ek olarak Türkiye'nin taraf olduğu protokoller kapsamında bulunmadığı gerekçesiyle ihlal iddialarını mülkiyet hakkının kapsamında değerlendirmektedir. Bkz. Mehmet Hadi Tunç Başvurusu, No. 2013/1958, 07.07.2015, par. 28; Bülent Sinan Kaya Başvurusu, No. 2016/1854, 28.05.2019, par. 32. Yersiz ödemelerin geri alınması ile ilgili ilginç bir karar 34-60. paragraflar.

[1158] Otonom kavramlar doktrini ile anayasal mülkiyet hakkının kavramsal olarak eşya hukukuyla sınırlı kalmadığı ve ekonomik değer içeren her türlü mal ve hakkı kapsamına aldığı özellikle belirtilmelidir. Bunun neticesinde anayasal mülkiyet hakkına büyük bir uygulanabilirlik alanı açılmış ve koruduğu değerler arasında bireylerin sosyal güvenlik hakkından kaynaklanan mevcut ya da beklenen statüleri de yer almıştır. Gemalmaz, "Kişilerin Sosyal Güvenlik", s. 708-713; aynı yazar, **Bireysel Başvuru**, s.42-43, 85.

[1159] Ahmet Bozkurt Başvurusu, No. 2013/3081, 20/02/2014, par. 21; Hüseyin Remzi Polge Başvurusu, No. 2013/2166, 25/06/2015, par. 36; Emel Kavas Başvurusu, No. 2013/8032, 09/09/2015, par. 29. Gemalmaz, **Bireysel Başvuru**, s.42, 85.

mevzuatın/içtihadın belirttiği şartları karşılamazsa, mülkiyet hakkı uygulanabilir bulunmayacaktır[1160]. AYM belirtilen hususu açıkça şöyle ifade etmektedir:

> Anayasa ve Sözleşme'nin ortak koruma kapsamında yer alan mülkiyet hakkı, bireylere bir tür sosyal güvenlik ödemesi alma hakkı içermemekle beraber yürürlükteki mevzuatta, önceden prim ödeme şartıyla veya şartsız olarak, sosyal yardım alma hakkı şeklinde bir ödeme yapılması öngörülmüş ise yargısal içtihatlara paralel olarak ilgili mevzuatın aradığı şartları yerine getiren bireyin mülkiyet hakkı kapsamına giren bir menfaatinin doğduğu kabul edilmelidir[1161].

> Ayrıca, mülkiyet hakkının belli şartlar altında ortadan kaldırılması, onun en azından ortadan kaldırılıncaya kadar mülk olarak kabul edilmesine engel teşkil etmeyeceğinden AY. m. 35 ve AİHM yaklaşımı gereği uygulanabilir kabul edilecektir[1162].

Anayasa Mahkemesi'nin mülkiyet hakkının uygulanabilirliği konusunda sosyal güvenlik pozisyonlarından kaynaklı ödeme taleplerinin dayanması gereken yasal düzenlemelere ilişkin yorum ve değerlendirmeleri, zaman içinde değişme göstermiştir. Bu değişime örnek olarak, emekli ikramiyesinin güncel katsayılar yerine emekli olduğu tarihteki eski katsayılar üzerinden hesap edilerek ödendiği gerekçesiyle şikayete konu olan Polge kararında Yüksek Mahkeme, konuya dair mevzuat ve yargı kararlarını geniş bir şekilde değerlendirmiştir. AYM tarafından konuyla bağlantılı iptal kararlarının geçmişe dönük hak doğurmadığı hatırlatıldıktan sonra, başvuru sahibinin meşru beklentiye sahip olmadığı neticesine ulaşılmıştır[1163]. Daha sonra emekli ikramiyesinin ödeme tarihindeki katsayılar esas alınmamasından dolayı mülkiyet hakkının ihlal edildiği ve ikramiye ödenmesi konusunda emekli aylığının bağlandığı tarihin esas alınmasının alacağın değer kaybetmesine yol açtığı pek çok karar[1164] AYM önüne gelmiş ve Polge kararından farklı şekilde

---

[1160] Bu konuda dikkat çekici bir karar için bkz. Yeşim Bullock Başvurusu, No. 2014/13223, 20.09.2017, par. 39-41. Gemalmaz, **Bireysel Başvuru**, s. 85.

[1161] Hüseyin Remzi Polge Başvurusu, No. 2013/2166, 25.06.2015, par. 36; Emel Kavas Başvurusu, No. 2013/8032, 09.09.2015, par. 29;

[1162] Bülent Akgül Başvurusu, No. 2013/3391, 16/09/2015, par. 56; Ferda Yeşiltepe Başvurusu, Genel Kurul, No. 2014/7621, 25/07/2017, para, 46; Gemalmaz, **Bireysel Başvuru**, s. 86.

[1163] Hüseyin Remzi Polge Başvurusu, No. 2013/2166, 25/06/2015, par. 37, 44-53. Gemalmaz, **Bireysel Başvuru**, s. 87-88.

[1164] Ferda Yeşiltepe Başvurusu, Genel Kurul, No. 2014/7621, 25/07/2017, par. 45-47; Başvurucunun emekli ikramiyesine hak kazandığı tarihten ödemenin yapıldığı tarihe kadar geçen yaklaşık on dokuz yıllık süredeki enflasyon oranları (364,86 TL alacağın değer kaybının telafisi 23,484,14 TL) dikkate alındığında mülkiyet hakkı kapsamında değerlendirilen söz konusu alacağın değer kaybına uğratılarak ödendiği anlaşılmaktadır. Belirtilen değer kaybının miktarı gözetildiğinde müdahaleyle başvurucuya şahsi olarak aşırı ve olağan dışı bir külfet yüklendiği, bu sebeple söz konusu müdahalenin kamunun yararı ile başvurucunun mülkiyet hakkının korunması arasında kurulması gereken adil dengeyi başvurucu aleyhine bozduğu sonucuna varılmıştır. Karar için bkz. İbrahim Çabuk Başvurusu, No. 2016/41450, 12/09/2019, par. 29. Yakın tarihli benzer bir karar için bkz. Nevin Akın Başvurusu, No. 2015/12719, 20/03/2019, par. 23. 30 yılın üzerinde hizmet süresi için emekli ikramiyesi ödenmemesi gerekçesi ile yapılan bir başvuruda ise, emekli olduğu 30/03/1993 tarihinde geçerli 5434 sayılı Kanun'un 89. maddesinin dördüncü fıkrasında yer alan emekli ikramiyesinin hesabında otuz yılı aşan sürelerin dikkate alınmayacağını belirten hüküm uyarınca otuz yıl hizmet süresi üzerinden emekli ikramiyesi ödenmiştir. Ancak bu hüküm AYM'nin 7/1/2015 tarihli Resmi Gazete'de yayımlanan 25/12/2014 tarihli kararıyla iptal edilmiştir. Somut olayda başvurucuya otuz yılın üzerinde hizmet süresi için emekli ikramiyesi ödenmemesinin gerekçesi olarak emekli olduğu tarih itibarıyla yürürlükte olan 5434 sayılı Kanun'un 89. maddesinde yer alan ve AYM'ce iptal edilen düzenleme gösterilmektedir. Ancak söz konusu hüküm iptal edilmiş olsa bile iptal kararının geriye yürümeyeceği açıktır. Bu alanda geriye dönük olarak bir düzenleme yapılıp yapılmaması kanun koyucunun takdirinde olup hukuki güvenlik ve belirlilik ilkelerinin gereği olarak idarenin de geriye dönük olarak bir ödeme yapmaması tabiidir. Ancak kanun koyucu

kararlar vermeye başlamıştır. Özellikle mülkiyet hakkının uygulanabilirliği açısından Yeşiltepe kararında iptal davalarında verdiği hükümlere de atfen Anayasa Mahkemesi, memur statüsü ile emeklilik statüsü arasındaki organik bağ nedeniyle memur statüsünde yapılan değişiklikler emekli statüsünü etkilemektedir. Memurun sosyal güvenliğine ilişkin sorunlar ise AY. m. 128'de düzenlenen özlük işleri kapsamında değerlendirmektedir. Somut olayda AYM, yerel mahkeme kararıyla başvurucunun emekli ikramiyesi alacağına hak kazandığı sabit olduğundan mülkiyet hakkının bahşettiği güvenceden istifade edebileceğine hükmetmiştir[1165].

Bir diğer talepte başvuru sahibi biriken emekli maaşlarının geç ödenmesi sebebiyle oluşan faiz alacağının ödenmemesi nedeniyle mülkiyet hakkının ihlal edildiği iddia edilmiştir[1166]. Makul sürede yargılanma hakkının ihlali açısından iki yıllık yargılama süresinin makul olduğu sonucuna varılmıştır. AYM'ye göre, başvuru sahibinin alacağına hak kazandığı tarihten itibaren ödemenin yapıldığı tarihe kadar geçen süre zarfında enflasyon oranları göz önüne alındığı zaman mülkiyet hakkı kapsamında değerlendirilen sosyal güvenlik ödemesine dayalı alacağın önemli ölçüde değer kaybına uğratılarak ödendiği ve bu kaybın miktarının başvuru sahibine aşırı ve olağandışı bir külfet yüklediği ve bu gerekçeyle belirtilen müdahalenin kamu menfaati ve başvuru sahibinin mülkiyet hakkının korunması arasında kurulması gereken adil dengeyi başvuru sahibi aleyhine bozduğu sonucuna varılmıştır[1167].

Sosyal güvenlik ödeme taleplerinin yasal koşulları taşımamasından dolayı mülkiyet hakkı kapsamında değerlendirilmediği çeşitli kararlara da rastlamak mümkündür. Örneğin testis kanseri teşhisi akabinde geçirdiği cerrahi operasyon nedeniyle Türk Silahlı Kuvvetleri'yle olan sözleşmesi feshedilmesi üzerine tam ve sürekli maluliyet aylığı bağlanması talebinin reddedilmesi gerekçesiyle mülkiyet hakkının ihlal edildiği Ramazan İpek başvurusunda Anayasa Mahkemesi, başvurucunun yasal koşulları karşılamaması ve lehine bir mahkeme kararı olmaması bilgisini not etmiştir. Yüksek Mahkeme, başvurucunun derece mahkemesinin kanuni koşulları hatalı ve Anayasaya aykırı şekilde uyguladığı yönündeki iddialarını adil yargılanma hakkı çerçevesinde incelemiş, açık bir takdir hatası ve keyfilik mevcut olmadığı için başvuruyu açıkça dayanaktan yoksun bulmuştur. Yüksek Mahkeme, başvurucunun kesin tedavisi olmayan kanser hastalığının ve kanserli organın ameliyatla alınmış

daha önce emekli olanlar yönünden otuz yılın üzerindeki süreler için emekli ikramiyesi ödenmesi yönünde bir düzenleme yapmış, bu düzenleme ise yayımlandığı 27/1/2017 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Dolayısıyla başvurucunun söz konusu emeklilik ikramiyesi alacağına kanunun yürürlüğe girdiği tarihten itibaren hak kazandığı anlaşılmıştır. Hikmet Kuleci Başvurusu, No. 2018/5145, 28/11/2018, par. 35-43.

[1165] Ferda Yeşiltepe Başvurusu, Genel Kurul, No. 2014/7621, 25/07/2017, par. 47. Kararda Yüksek Mahkemenin Polge kararıyla özü itibariyle son derece benzerlik taşıyan vakıada farklı sonuca ulaşması eleştirilmektedir. Bkz. Gemalmaz, **Bireysel Başvuru**, s. 88.

[1166] Salih Kurul Başvurusu, No. 2016/6167, 09/05/2019, par.26.

[1167] Salih Kurul Başvurusu, No. 2016/6167, 09/05/2019, par. 37.

olmasının söz konusu rahatsızlığın sona erdiği anlamına gelmediği yönündeki iddialarını mülkiyet hakkının uygulanabilirliği açısından kabul edilemez görmüştür[1168].

Mülkiyet hakkının ihlali şeklinde sosyal güvenlik hakkıyla bağlantılı gündeme gelen bir diğer dava konusu ise emekli aylığında daha önce yapılması gerektiği ileri sürülen artış oranı farkı nedeniyle oluşan alacak hakkına ilişkin beklentinin karşılanmaması yönünde yapılan başvurulardan oluşmaktadır. Bu konuda *Yasemin Mutlu, Zekiye Şanlı ve Ülkü Tunca ve Diğerleri* kararları en bilinen örneklerdir. Başvuruculaların emekli aylıklarına önceden yapılması gerekirken yapılmadığını iddia ettikleri artış oranından kaynaklanan fark nedeniyle oluşan alacak haklarına ilişkin hukuki beklentilerinin yerleşik yargı kararlarına dayandığını belirten Anayasa Mahkemesi, yargılama esnasında yapılan yasa değişikliğinin derdest davaya uygulanması sebebiyle söz konusu beklentinin karşılanmadığını vurgulamıştır. Dolayısıyla, belirtilen artış oranı başvuruculaların malvarlığı değeri içinde yer aldığı için başvuruculaların menfaati olduğu değerlendirilerek AİHM'in de sık kullandığı "meşru beklenti" kapsamında mülkiyet hakkının uygulanabilir olduğu sonucuna ulaşılmıştır[1169].

Sosyal güvenlik hakkıyla bağlantılı ülkemiz açısından ilginç olan bireysel başvuru konularından bir diğerini ise yetim aylığı kazanmak için girişilen muvazaalı boşanmaların tespiti sonrasında yetim aylığının iptali ve ödenen kısmın iadesi neticesinde yapılan uygulamalara karşı açılan davanın kaybedilmesi sonucu müracaat edilen başvurular oluşturmaktadır. Söz konusu dava örneği olan Emel Kavas davasında başvurucu 2014'te kocasından boşandıktan sonra 2002'de vefat eden babasından dolayı hak kazandığı yetim aylığını almaya başlamıştır. Sosyal Güvenlik Kurumu da başvuru sahibinin kocasından boşanmasının muvazaalı olduğunu ve iki tarafın aynı evde fiilen yaşamaya devam ettiğini gerekçe göstererek, 6.500 TL civarında ödemenin iadesi için ilamsız icra

[1168] Ramazan İpek Başvurusu, No. 2012/1105, 17/07/2014, par. 13-14, 21, 22-28.

[1169] Yasemin Mutlu Başvurusu, No. 2013/1426, 25/3/2014, par. 39-41; Zekiye Şanlı Başvurusu, No. 2012/931, 26/6/2014, par. 39-41; Ülkü Tunca ve Diğerleri Başvurusu, No. 2012/928, 11/12/2014, par. 43-45. Gemalmaz, **Bireysel Başvuru**, s. 89. AYM, bu konudaki dava incelemesinde yapılan düzenlemenin gerekçesini, belli bir süre sonra Sosyal Güvenlik Kurumuna devredilecek bu sandıkların kamunun mali dengesini bozmaması ve sosyal güvenlik sistemini olumsuz etkilememesi şeklinde ifade etmiştir. Dolayısıyla söz konusu zorlayıcı kamu yararı karşısında kişilerin ödeme farklarının karşılanmaması sonucunu doğuran kanuni düzenlemenin ölçülü bir sınırlama getirdiği kabul edilmiştir. Bu nedenlerle, AYM'ye göre başvurucular ağır ve tahammül edilemez bir yük altına girmedikleri için müdahalenin amacı ile başvuruculara yüklenen külfetin orantılı olduğundan mülkiyet haklarının ihlal edilmediği sonucuna ulaşılmıştır. Ülkü Tunca ve Diğerleri Başvurusuna ilişkin ilginç bir anekdotu belirtmek gerekir. Söz konusu bireysel başvuruda AYM Birinci Bölümü yine Banka Sandığından emekli aylığı alan ve Zekiye Şanlı ile aynı şikayetler içeren 136 başvuruyu birlikte incelemiş ve mülkiyet hakkının ihlal edildiği yönünde olmasa da adil yargılanma hakkı açısından hemen hemen tüm başvuruculara çeşitli miktarlarda tazminatlara hükmetmek suretiyle ihlal kararları vermiştir. Esasen 136 başvurucu da 506 sayılı Kanun'un geçici 20. maddesinde yapılan değişiklikten etkilenerek başvuruda bulunmuşlardır. Oysa AYM bu değişikliği norm denetimi kararında iptal etmiş olsaydı, muhtemelen bu başvuruculaların tamamının ya da en azından bir kısmının bireysel başvuru yapmasına gerek kalmayacaktı. Böylece AYM kendi iş yükünün düşürülmesine kendiliğinden bir katkı sunacaktı. AYM norm denetiminde iptal kararı vererek sosyal güvenlik sistemi üzerinde büyük ve telafisi imkansız bir zarar verme riski yerine, meselenin bireysel başvuru ile kısmen ve tedricen çözülmesi yönünde bir tercihe gittiğini söyleyebiliriz. Bu konuda norm denetimiyle sosyal güvenlik hakkından kaynaklı mülkiyet hakları reddedilen kişilerin bireysel başvuru yolunu kullanarak ihlal kararı ile sosyal güvenlik haklarını alabileceklerini hatırlatmakta fayda bulunmaktadır. Zekiye Şanlı ve Ülkü Tunca ve Diğerleri başvuruları özelinde yaşlılık aylığı hesaplanma yönteminin belirlenmesi bağlamında mülkiyet hakkının kapsamı ve norm denetimi ile bireysel başvuru arasındaki fark ile ilgili ayrıntılı çalışma için bkz. İsmail Emrah Perdecioğlu, **Anayasa Mahkemesi Kararlarının Uyumlaşma Sorunu Mülkiyet Hakkı Örneği**, Adalet Yayınevi, Ankara, 2018, s. 143-150

takibi başlatmıştır. Daha sonra başvurucunun söz konusu işleme karşı başlatmış olduğu hukuki süreç aleyhine sonuçlanmış ve uyuşmazlık Anayasa Mahkemesi'ne taşınmıştır. Yüksek Mahkeme kararında, mevzuatta boşanmadan dolayı yetim aylığı alan kişinin fiilen boşandığı eşiyle birlikte yaşadığının tespit edilmesi halinde aylığın kesilmek suretiyle yersiz yapılan ödemelerin tahsil edileceğinin hüküm altına alındığını belirttikten sonra;

> ...bu durumda başvurucunun yetim aylığı almaya devam etme ve tahsili istenen yersiz ödemelerin iadesini durdurma talebinin, mevcut düzenlemeler ve yerleşik yargı içtihatları ile başvurucunun boşandığı eşiyle birlikte yaşamaya devam ettiğine yönelik Mahkeme kararı karşısında mülkiyet hakkı kapsamında meşru beklenti olarak nitelendirmeye yeterli somutluğa sahip bir beklenti olmadığı ve başvurucunun, Anayasa'nın 35. maddesinde düzenlenen mülkiyet hakkına ilişkin korumadan yararlandırılmasının mümkün olmadığı sonucuna ulaşılmıştır.

hükmü gerekçe gösterilerek mülkiyet hakkının ihlaline dair başvuruyu konu bakımından yetkisizlik nedeniyle kabul edilemez bulmuştur[1170].

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi esasen kişisel ve siyasal hakları güvence altına alırken ücretsiz sağlık hizmetleri ya da belirli bir yaşam standardı hakkı için devletten yardım talep etme gibi sosyal hakları ise güvence altına almamaktadır. Ancak söz konusu hakların büyük kısmı sosyal ve ekonomik etki doğurduğundan bu iki hak kategorisini ayıran kesin bir sınır bulunmamaktadır[1171].

Anayasa Mahkemesi, 2016 tarihinde incelenen bireysel başvuruya konu olayda, 25 yıl çalıştıktan sonra işçi statüsünde emekli olan ve emekli olduktan sonra tekrar çalışmaya başlayan bir başvuru bulunmaktadır[1172]. Başvurucu belirli süre çalışmış ardından kendisine, 1479 sayılı mülga Kanun'un ek 20. maddesi uyarınca, emekli olduktan sonra çalışmaya başladığı döneme ilişkin ödemediği sosyal güvenlik destek primi borçları olduğu ve bu borçların maaşından kesinti yapılmak suretiyle tahsil edileceği bildirilmiştir[1173]. Maaşından kesinti yapılması üzerine iş mahkemesine işlemin iptali istemi ile dava açmış, dava yapılan işlemin hukuka uygun olduğu gerekçesiyle reddedilmiş ve karar kanun yolları aşamasından geçerek kesinleşmiş ve yargılama süreci sona ermiştir[1174]. Başvurucu ise emekli olduktan sonra tekrar çalışmaya başlayan ve sosyal güvenlik destek primi ödemediği için emekli aylığından kesinti yapılmasının mülkiyet hakkını ihlal edildiğini ileri sürmüştür[1175]. AYM kararında öncelikle başvurucunun mülkiyet hakkı kapsamında korunmaya

---

[1170] Emel Kavas Başvurusu, No. 2013/8032, 09.09.2015, par. 32-39. Benzer yöndeki AİHM kararı için bkz. Airey/İrlanda, B. No: 6289/73, 9/10/1979) .

[1171] Ramazan İpek Başvurusu par. 15; AİHM kararı için bkz. Airey/İrlanda, B. No: 6289/73, 9/10/1979

[1172] Hamza Buğdaci Başvurusu, B. No. 2013/1858, 3/2/2016, p.8. İlgili kararın 2008 yılında karar verilen norm denetimi ve söz konusu bireysel başvuru denetimi ile ilgili uyumlaşan sonuçları hakkında detaylı bilgi için bkz Perdecioğlu, a.g.e., s. 135-138.

[1173] Hamza Buğdaci Başvurusu, B. No. 2013/1858, 3/2/2016, p. 9.

[1174] Hamza Buğdaci Başvurusu, B. No. 2013/1858, 3/2/2016, p.10-13.

[1175] Hamza Buğdaci Başvurusu, No. 2013/1858, 3/2/2016, p.26.

değer bir menfaatinin bulunduğunu ve bu menfaatine bir müdahale gerçekleştiğini kabul etmiş, ihlal olup olmadığını tespit edebilmek için sırasıyla müdahalenin "kanuniliğini", "meşru amacını" ve "ölçülü olup olmadığını" değerlendirmiştir. AYM, emekli olduktan sonra yeniden çalışmaya başlayan başvurucunun emekli aylığından yapılan kesintinin, başvurucuyu ağır ve tahammül edilemez bir yük altına sokmadığı ve müdahalenin amacı ile başvurucuya yüklenen külfetin ölçülü olduğu gerekçesiyle mülkiyet hakkının ihlal edilmediğine karar vermiştir[1176]. Anayasa Mahkemesinin vermiş olduğu buna benzer mülkiyet hakkı ihlalinin ileri sürüldüğü başvurularda artık kabul edilebilirlik kararı dahi verilmeden bir ihlalin olmadığının açık olduğu gerekçesiyle kabul edilemezlik kararı verilme olasılığının yüksek olduğu yönünde[1177] anayasal bir hak olan sosyal güvenlik hakkının ötelenmesi anlamına gelebilecek oldukça vahim görüşler dile getirilmektedir.

Çalışan kişilerin yaşlılık maaşından kesinti yapılmasına yönelik AYM'nin vermiş olduğu kararlar açısından eşitlik temelinde farklı sosyal güvenlik statüleri arasında adil bir sistem kurmak suretiyle hukuk devletine vurgu yapıldığı sonucuna ulaşılabilir. Yüksek Mahkeme bir diğer kararında sosyal güvenliği çok yönlü bir şekilde şöyle tanımlamıştır:

> Sosyal güvenlik, bireylerin irade ve istekleri dışında oluşan sosyal risklerin, kendilerinin ve bakmakla yükümlü oldukları kişilerin üzerlerindeki gelir azaltıcı ve harcama artırıcı etkilerini en aza indirmek; ayrıca sağlıklı ve asgari yaşam standardını güvence altına alabilmektir. Bu güvencenin gerçekleşebilmesi için sosyal güvenlik kuruluşları oluşturularak kişilerin yaşlılık, hastalık, malullük, kaza, ölüm ve işsizlik gibi sosyal risklere karşı asgari yaşam düzeylerinin korunması amaçlanmaktadır.[1178]

Sosyal güvenlik hakkı gibi çok boyutlu ve derin analiz gerektiren bir sosyal hak konusunda, AYM'nin bireysel başvuru mekanizması yoluyla vermiş olduğu kararlarda ortaya koyduğu ilkeler ve gerekçelendirmeler oldukça kıymetlidir. Bu noktadan hareketle AYM'nin kurumsal yapısında bir gözetim/izleme mekanizmasının eklenmesi; sosyal güvenlik hakkının Türk anayasa yargısındaki geleceği açısından kritik bir adım olacağı gibi aynı zamanda sosyal haklara yönelik eleştiri konusu olan duyarsızlaşmanın da önüne geçileceği ifade edilmektedir[1179]. Buna ilaveten, Anayasa Mahkemesi bünyesinde faaliyet gösterecek sosyal haklar konusunda alanında uzman kişilerden oluşacak bir kurul oluşturulmalıdır. Bunun sonucunda bireysel başvurular içinde sosyal hakların ayıklanarak dünyadaki gelişmeler ve AİHM içtihatları da dikkate alınmak suretiyle sosyal güvenlik

[1176] Hamza Buğdaci Başvurusu, B. No. 2013/1858, 3/2/2016, p. 32-65. "54. Sosyal güvenlik destek primi, sosyal güvenlik kurumlarının mali yapılarının güçlendirilmesi ve böylece sosyal sigortacılık faaliyetinin sürdürülebilmesi amacına yöneliktir. SGDP uygulamasının sosyal güvenlik sistemi çerçevesinde değerlendirilmesi yapıldığında, emekli olan bir sigortalının işine devam etmesinin, hem istihdamı menfi yönde etkilediği, hem de sigortalı sayısının artmasını engellediği ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla, emekli olan kişilerin işlerini başkalarına devretmek suretiyle genç sigortalıların sisteme sahil olmalarını teşvik etmeleri, bu mümkün olmadığı takdirde, alınacak sosyal güvenlik destek primi ile sisteme katkılarının sağlanmasının hedeflendiği anlaşılmaktadır." (AYM, E.2004/34, K.2008/94, 17/4/2008).

[1177] Halil İbrahim Dursun, **Türk Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuruda Esasa İlişkin Kabul Edilemezlik Sebepleri**, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2018, s. 213.

[1178] AYM, E.2009/86, K.2011/70,28/4/2011; Hamza Buğdaci Başvurusu, p.39.

[1179] Yolcu, a.g.e., s. 391.

hakkı gibi çok boyutlu temel insan hakkının uyuşmazlık konuları daha adil bir şekilde çözüm yoluna kavuşturulabilecektir.

3.8.2. Sosyal Güvenlik Hakkının Ulusal Hukuk Uygulamasındaki Örnek Kararları

Sosyal güvenlik hakkının daha iyi anlaşılabilmesi bakımından ulusal hukuk boyutu ile incelenmesi de gereklidir. Bu yüzden sosyal güvenlik hakkının Türk Anayasa Mahkemesi, Yargıtay ve Danıştay kararlarında ne şekilde ele alındığı sosyal güvenlik hakkını nasıl yorumladığı bireysel başvuru kararları da ele alınarak detaylı bir şekilde değerlendirilmeye çalışılacaktır.

3.8.2.1. Anayasa Mahkemesi Kararlarında Sosyal Güvenlik Hakkı

Sosyal güvenlik hakkı sosyal haklar içerisinde en sık Anayasa Mahkemesi'nin önüne gelen haklardan biridir. Bunun sebepleri arasında sosyal güvenlik hakkının kapsamının tam olarak belirlenememesinden kaynaklı tartışmaları ve söz konusu hakla ilgili çok sayıda yasal düzenlemeleri sayılabiliriz. Bir diğer yönden Mahkeme sosyal haklar ile ilgili başvuruları sosyal devlet ilkesi çerçevesinde değerlendirirken aynı zamanda sosyal güvenlik hakkını insan hakları açısından da değerlendirdiği görülmektedir[1180].

1961 Anayasası döneminde AYM, sosyal güvenlik hakkını ciddiye aldığını göstermiş ve bu konuda ilke niteliğinde kararlara imza atmıştır. Esasen sosyal güvenlik hakkı ile ilgili uyuşmazlıklarda AYM'nin önüne kararların 1961 Anayasası döneminde m.53; 1982 Anayasası döneminde ise m.65 ile ilgili olduğu görülmektedir. Bu maddeler açısından sosyal güvenlik hakkı ile ilgili verilen kararları genel olarak yorumladığımızda şu sonuca varmak mümkündür. AYM sosyal güvenlik hakkını ele alırken kullandığı yöntem ve ilkelerin, hak temelli yoruma dayanan genel ilkeler yerine, daha çok olaya özgü tespitler olduğu görülmektedir[1181].

Konunun detayına girildiği takdirde AYM, sosyal güvenlik hakkı (m.60) ile ilgili önüne gelen uyuşmazlıklarda AY. m.5 ile organik bağlantıya vurgu yapmaktadır. Ancak devletin özgürleştirme ödevinde sahip olduğu takdir yetkisine geniş bir pencere açtığı da görülmekte ve 5'inci maddenin

[1180] Ulaş Karan, **Türkiye'de Sosyal Hakların Mahkemeler Önünde İleri Sürülebilirliği ve Yüksek Yargı Organlarının Sosyal Haklara Yaklaşımı**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Bilgi Üniversitesi SBE, İnsan Hakları Hukuku, 2006, s. 180. Daha önce Sosyal Devletin amaçları arasında belirttiğimiz üzere Tunaya da, AYM kararları çerçevesinde sosyal adalet ve sosyal güvenlik unsurlarının Sosyal Devletin en önemli temelini oluşturduğunu belirtmektedir. Bkz. Tunaya, **Çağdaş Anayasalarda**, s. 133; Akad, **Sosyal Güvenlik**, s. 46. AYM'nin 1982 Anayasası sonrası sosyal güvenlik hakkına nasıl yaklaştığına yönelik ayrıntılı bilgi için bkz Yolcu, a.g.e., s. 315-362.

[1181] Yolcu, a.g.e., s.316. Yolcu, Anayasa Mahkemesi'nin sosyal haklara yaklaşımını tedirginlik izleri, Mahkemenin sosyal hak açılımı ve sosyal hakların duraklama dönemi şeklinde üç dalgaya ayırmaktadır. 65. madde bağlamında AYM'nin sosyal haklara bakışı ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Yolcu, a.g.e., s. 306-316.

program hüküm niteliği öne çıkarılmaktadır[1182]. Madde 65'i Mahkeme, Devletin sosyal güvenlik alanında "kaynağı belirlemek, yeni kaynaklar yaratmak, kimilerinden vazgeçmek, tüm sosyal güvenlik kuruluşlarını birleştirmek, icabında başka bir yapıya sahip kılmak hususunda geniş takdir yetkisine sahip olduğu söz götürmez" ifadesiyle sigorta primlerinin tahsil edilmesinden vazgeçilmesini takdir yetkisi kapsamında görmektedir. "Süper emeklilik yasası" olarak bilinen uyuşmazlıkla ilgili Mahkeme, "kurumun kaynaklarının dengesiz bir biçimde tahsisinin, sosyal güvenliğin dayandığı ilkelerle bağdaşmadığını" ve sosyal güvenlik kavramının "toplumda yoksul ve muhtaç insanlara Devletçe yardım edilerek onlara insan onuruna yaraşır asgari yaşam düzeyi sağlanması, böylece, sosyal adaletin ve sosyal devlet ilkelerinin gerçekleşmesine elverişli ortamın yaratılması" ifadesiyle sosyal güvenlik ilkesinin özü vurgulanmıştır. İtiraz konusu madde ile bir grup sigortalının yaşam düzeylerinin ötekilere oranla çok farklı bir biçimde yükseltilmesinin Anayasaya aykırı olduğuna 65. madde bakımından değerlendirmeden kaçınmak suretiyle hükmedilmiştir. Bu karardan çıkan sonuç; sosyal hukuk devleti açısından sosyal güvenlik ilkesinin geçerli kılınması, bunu Devletin bir görev/ödev, kişinin de bir hak olarak tanıyıp kabul etmesini zorunlu kılmasıdır[1183].

AYM'nin 1990'ların başında sosyal güvenlik ile bağlantı kurduğu 65. madde ile ilgili vermiş olduğu karara göre:

> Anayasa, sosyal güvenliğin sağlanması konusunda devlete büyük görevler vermiş, alınabilecek tedbirlerin tümünü alma yükümlülüğünü getirmiştir. Ne var ki, bu alanda kimi kayıt ve koşullar da öngörülmüştür. 1982 Anayasası, sosyal güvenlik görevini, devletin malî gücü ile sınırlamıştır. Gerçekten, 65. maddesinde aynen şu hüküm vardır: "Devlet, sosyal ve ekonomik alanlarda Anayasa ile belirlenen görevlerini, ekonomik istikrarın korunmasını gözeterek, malî kaynaklarının yeterliliği ölçüsünde yerine getirir". Burada, devletin sosyal güvenliği sağlama görevine iki sınır çizilmiştir. Bu sınırlardan biri, devletin, kişilere, malî kaynaklarının yeterliliği ölçüsünde sosyal güvenlik sağlamasıdır. İkinci sınır ise devletin, sosyal güvenliğe malî kaynaklarını tahsis ederken, ekonomik istikrarın bozulmamasına dikkat etmesi ve sosyal güvenlik alanına, ekonomik istikrarı bozmayacak derecede malî kaynak aktarılması ile yetinmesidir. Bu arada belirtilmelidir ki, Anayasa, sosyal güvenliğin sağlanmasında, sadece Sosyal Sigortalar Kurumu'na görev vermeyip bu konuda, devlete her türlü tedbirleri alma ve teşkilatı kurma yükümlülüğünü getirmiştir. Bu nedenle, sosyal güvenlik, bir çok ülkede ve bizde sadece Sosyal Sigortalar Kurumu ile karşılanmaz. Bunun dışında başka sosyal yardım ve sosyal hizmetleri gören kuruluşlar da vardır. Sosyal güvenlik sistemimizde bunlar da geniş yer tutar. Sosyal Sigortalar Kurumu aktüeryasında uygulanan kapitalizasyon yöntemi de fonların mevcut enflasyondan büyük çapta etkilenmesi de, sistemin aktüeryal dengeyi bozucu etkisini artırmaktadır. Bu durum, sistemin, devlet sosyal ve ekonomik alanlarda Anayasa ile belirlenen görevlerini, ekonomik istikrarın korunmasını gözeterek, malî kaynakların yeterliliği ölçüsünde yerine getirir' diyen Anayasa'nın 65'inci maddesine aykırı olduğu ve bunun da öteki tüm sigortalıların aleyhine olarak onların sosyal güvenliğini tehlikeye düşürme olasılığını yarattığı ortadadır… Çok sembolik sayılabilecek ücretler üzerinden yatırılacak primlerle, yıllarca değerlendirilmemiş hizmetlerin bir çırpıda, sigortalı geçmiş kabul edilmesi ve bu kişilerin sigorta yardımlarından yararlanabilecek duruma gelmeleri, Kurumun kaynaklarını tüketmek anlamında idi.

[1182] Akad, **Sosyal Güvenlik**, s.74 vd.; Yolcu, a.g.e., s. 321; Gözler, **Anayasa Hukuku Dersleri**, s. 75; Gözler, **Türk Anayasa**, s. 157.

[1183] Akad, **Sosyal Güvenlik**, s.77-78; Yolcu, a.g.e., s. 322. Kararın 65. madde açısından eleştirisi için bkz. Fazıl Sağlam, "Sosyal Devlet İlkesi ve Duyarsızlaşma", **Devrim Ulucan'a Armağan**, Legal Yay., İstanbul, 2008, s. 759.

Nitekim, Anayasa Mahkemesi belirtilen noktaya dikkat çekerek durumu şöyle ifade etmiştir:

> Sigorta sisteminin gereği olan elde edilecek gerçek ücretin primi yerine, borçlanmanın, borçlanılacak dönemin ilk ayında alınan ücretin primi üzerinden yürütülmesi, aktüerya hesaplarının yapılmamış olması, hizmetleri birleştirilecek kişilerin ve bunların Kuruma yükleyeceği külfetin hesaplanarak tedbir alınmasına olanak tanıyan bir yönetimin getirilmemiş bulunması, primlerin zamanında işletmemenin Kurum bünyesindeki olumsuz etkileri, ... SSK'nın malî olanaklarını zorlamak ve giderek bunları tüketmek suretiyle sosyal güvenliği ve sosyal adaleti sağlamakla yükümlü bu kuruluşun yetersiz ve devletin sosyal güvenliği sağlamakta göstermelik bir Sosyal Sigorta kurmuş duruma düşmesine yol açabilecek bir ağırlık taşımaktadır.' demek suretiyle iptal kararını vermişti. Anayasa Mahkemesi'nin böylece ortaya çıkan içtihadına göre Kurum'un kaynaklarını dengesiz bir biçimde tüketecek ve onun göstermelik bir sosyal sigorta kuruluşu durumuna düşmesine neden olabilecek bir düzeyde bulunmadıkça, Anayasa'nın belirtilen ilkelerine dayalı olarak, sosyal güvenliğe ilişkin bir yasal düzenlemenin iptaline karar vermek olanaklı değildir. İtiraz konusu sistem ise; Anayasa'nın, sosyal güvenlik alanında ortaya koyduğu esaslara uygun olarak gerçekleşmiştir. Başka bir deyişle eski, tek tablo sisteminin, Kurum kaynaklarını yeterli ölçüde besleyememesi ve Kurum'un giderek, kendisinden beklenilen sosyal güvenliği yerine getirebilme görevinden uzaklaşması üzerine Yasa koyucu tarafından öngörülen bir önlem olarak getirilmiştir. Anayasa'nın 60. maddesinin ikinci fıkrasında sosyal güvenlik alanında, devlete gerekli önlemleri alma görevini yüklenmiş, 65. maddesinde ise, bu yükümlülüğün sınırları çizilmiştir. Sosyal güvenlik konusunda, ancak devletin ekonomik ve malî kaynakları ölçüsünde ve ekonomik istikrarın bozulmaması koşuluyla önlem alma yükümlülüğü verilmiştir. Bu yolda kabul edilen kuralların getirdiği birbirini tamamlayan iki tablo sistemiyle, bir yanda, Kuruma yeterli ölçüde kaynak bulabilmek amacıyla, aktif sigortalıların prime esas ücretlerini gerçek ücretlere yaklaştırmak suretiyle değerlendirmek isterken, öbür yandan, bu kişilere daha iyi boyutlarda sosyal güvenlik koşulları hazırlamak istemiş ve bu arada, ortaya çıkacak malî bunalımı önlemeyi amaçlamıştır. Bu Yasa, aslında Yasa koyucunun, devletin en büyük sosyal güvenlik kuruluşunun finansman sorunlarının çözümünde yardımcı olmak yönünden, getirilmiş yeni düzenlemedir. Gelişmiş ülkeler dahil, tüm ülkeler, sosyal güvenliğin içinde bulunduğu bunalımı çözmek için arayış içerisindedirler. Her ülke, kendisine özgü koşullar içerisinde sorunlara çözüm bulma çabasındadır.

Karşı oy yazısında siyasal iktidarın sosyal sigorta konusunda tercihlerinin sınırlı olduğunu belirterek çoğunluk görüşüne katılmamışlardır [1184].

Mahkeme'nin 90'lı yıllarda sosyal güvenlik hakkı ile ilgili uyuşmazlıklarda vermiş olduğu kararların biraz daha ileri adımda girişimlerinin olduğu söylenebilir. Yani AYM, kritik meselelerde sosyal güvenlik hakkının korunmasına yönelik önemli ve sağlam bir katkıda bulunmaya gayret eden yaklaşımları bulunmaktadır. Daha önce sosyal güvenlik hakkının sağlık hakkı ile ilişkisi bağlamında değinilen ve SSK'da yapılan değişiklikle hastalık hallerinde yapılacak sağlık yardımlarının üst sınırının 18 ay ile sınırlandırılmasını anayasaya aykırı bulduğu kararında Mahkeme sosyal güvenlik hakkını yaşam hakkı ile ilişkilendirerek, sosyal güvenlik hakkını özgürlükçü bir yaklaşımla ele aldığı istisnaî karalarından biridir[1185]. Bu karar neticesinde hakkın özü kavramına yaptığı vurgu ile devletin sosyal güvenliği sağlama konusunda "asgari öz" ile bağlı olduğunu, sosyal güvenlik hakkını yaşama hakkından bağımsız görmeyerek "hakların bütünselliği" yaklaşımını benimsediğini söyleyebiliriz.

[1184] E: 1990/5 K: 1990/28 T: 14.11.1990 AYM Kararı.

[1185] Yusuf Şevki Hakyemez, **Hukuk ve Siyaset Ekseninde Anayasa Mahkemesinin Yargısal Aktivizmi ve İnsan Hakları Anlayışı**, Yetkin Yay., Ankara, 2009, s. 301.

Bunun sonucu Mahkeme 65'inci maddeyi dava konusu düzenlemeye uygulama imkanı vermemiştir[1186]. Yolcu, bu kararın hakların bütünlüğü yaklaşımını benimsemesi, sosyal hakların geçerlilik alanını genişletmesi ve 65'inci maddeni bireyin lehine yorumlanabilmesi bakımından önemli olduğunu ve Mahkemenin 65'inci maddenin uygulama alanını daraltarak, sosyal devlet anlayışını sosyal adalet ve sosyal eşitliğin sağlanmasına doğru çevirdiğini ifade etmiştir[1187].

Birkaç yıl sonra Anayasa Mahkemesi 506 sayılı SSK'nın 110. maddesinde yer alan "…suç sayılır taksirli bir hareketi yüzünden hastalanan sigortalıya geçici iş göremezlik ödeneği verilmemesi"ni sosyal devlet ilkesi ve sosyal güvenlik hakkı ile birlikte Anayasa'nın 5. maddesindeki özgürleştirme amacına aykırı görmüştür[1188]. Yine Anayasa Mahkemesi, devletin sosyal güvenlik hakkına ilişkin ödevlerini takdir yetkisini içerecek şekilde yorumlamaya tabi tutmaktadır. Mahkeme'nin gecekondu niteliğindeki ev sahiplerinin SSK'ya prim borçlusu sayılmamalarını öngören yasa hükmünü Anayasa'ya aykırı bulmaması buna güzel bir örnektir[1189].

> Anayasa'nın 2. maddesinde nitelikleri belirtilen sosyal hukuk devleti, insan haklarına dayanan, kişilerin huzur, refah ve mutluluk içinde yaşamalarını güvence altına alan, kişi hak ve özgürlükleriyle kamu yararı arasında adil bir denge kurabilen, çalışma hayatını geliştirmek ve ekonomik önlemler alarak çalışanlarını koruyan, onların insan onuruna uygun hayat sürdürmelerini sağlayan, milli gelirin adalete uygun biçimde dağıtılması için gereken önlemleri alan, sosyal güvenlik hakkını yaşama geçirebilen, güçsüzleri güçlüler karşısında koruyarak sosyal adaleti ve toplumsal dengeleri gözeten devlettir. Çağdaş devlet anlayışı sosyal hukuk devletinin tüm kurum ve kurallarıyla Anayasa'nın özüne ve ruhuna uygun biçimde kurularak işletilmesini, bu yolla bireylerin refah, huzur ve mutluluğunun sağlanmasını gerekli kılar (…) Özürlü ve eski hükümlü çalıştırılma zorunluluğu öngörülen kuralın, sosyal amaçları gözettiği ve sosyal devlet ilkesinin bir sonucu olduğu, ayrıca kuralda özel kesim açısından bir ölçüsüzlükten de söz edilemeyeceği anlaşılmaktadır. Açıklanan nedenlerle kural, Anayasa'nın 2., 48., 50. ve 61. maddelerine aykırı değildir. İptal isteminin reddi gerekir[1190].

Anılan kararı Gözler de eleştirmekte ve Anayasa'nın 2. maddesinde geçen hukuk devleti veya sosyal devlet gibi devletin temel niteliklerinin temel hak ve hürriyetleri sınırlamak için kullanılamayacağını[1191] belirtmektedir. Temel hak ve hürriyetler Anayasanın 13. maddesinde "temel

---

[1186] Yolcu, a.g.e., s. 322. Bu kararın yorumunda Özbudun, devletin sosyal güvenliği sağlama görevini yerine getirmemenin gerekçesi olarak mali kaynakların yeterliliğini ileri süremeyeceğini ifade etmiştir. Özbudun, **Türk Anayasa Hukuku**, s. 129.

[1187] Yolcu, a.g.e., s. 331.

[1188] Karar için bkz. E. 1995/37, K. 1995/31, K.t. 11.7.1995, AYMKD 32/1, S. 225: "Emeğinden ve sosyal güvenlik hakkından başka hiçbir güvenceye sahip olmayan işçinin, suç sayılabilecek kusurlu bir eylemi nedeniyle sosyal güvenlikten yoksun bırakılması, prime dayanan sigorta anlayışına uygun değildir. (...) Bu nedenlerle, (...) itiraz konusu kural Anayasa'nın 2., 5.ve 60. maddelerine aykırıdır." Ayrıca bkz. Yolcu, a.g.e., s. 332 vd.

[1189] Özellikle bkz. E. 1986/16, K. 1986/25, K.t. 21.10.1986, AYMKD 22, s. 290-291. Yukarıda bahsi geçen karar.

[1190] Anayasa Mahkemesi, 19 Haziran 2008 Tarih ve E.2006/101, K.2008/126 Sayılı Kararı (Eski Hükümlü ve Engelli Çalıştırma Zorunluluğu ile İlgili Sözleşme Hürriyetinin Sınırlanması [İş Kanunu, m.30]), *Resmî Gazete,* 19 Kasım 2008, Sayı 27059. Bu kararın eleştirisi için bkz. Tamer Bozkurt, "Anayasa Mahkemesi'nin 4857 Sayılı İş Kanunu'ndaki Engelli ve Eski Hükümlü Çalıştırma Zorunluluğunun Anayasa'ya Uygun Olduğuna Dair Verdiği Karar Üzerine Düşünceler", **Ankara Barosu Dergisi**, Yıl: 67 Sayı: 2 Bahar 2009, s.101-105.

[1191] Gözler, **İnsan Hakları,** s.359.

hak ve hürriyetler, … yalnızca Anayasanın ilgili maddelerinde belirtilen sebeplere bağlı olarak… sınırlandırılabilir" denmektedir. Maddede kullanılan "ilgili madde" ifadesi o temel hak ve hürriyetin düzenlendiği maddeyi göstermektedir. Örneğin ilgili madde temel bir sosyal hak olan sosyal güvenlik hakkı açısından düzenlendiği yer olan Anayasanın 60. maddesidir. Bu madde, bizce sosyal güvenlik hakkının sosyal hukuk devletinin somut göstergelerinden birisi olduğunu göstermektedir.

Anayasa Mahkemesi'nin 2000'li yıllarda vermiş olduğu ve yeni sosyal güvenlik sistemini düzenleyen 5510 sayılı Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanununun bir çok hükmünün anayasaya aykırılığı ile ilgili iptal davası kararında sosyal güvenlik hakkını şöyle tarif eder:

> Bireylerin istek ve iradeleri dışında oluşan sosyal risklerin, kendilerinin ve geçindirmekle yükümlü oldukları kişilerin üzerlerindeki gelir azaltıcı ve harcama artırıcı etkilerini en aza indirmek, ayrıca sağlıklı ve asgari hayat standardını güvence altına alabilmektir. Bu güvencenin gerçekleştirilebilmesi için sosyal güvenlik kuruluşları oluşturularak, kişilerin yaşlılık, hastalık, malûllük, kaza ve ölüm gibi sosyal risklere karşı asgari yaşam düzeylerinin korunması amaçlanmaktadır…[1192]
>
> Sosyal devlet, sosyal adaletin, refahın ve güvenliğin gerçekleşmesini sağlayan devlettir. Sosyal güvenlik kuruluşları, çalışanların geleceğine ilişkin güvenini sağlamak durumundadır. Bu sağlanamadığı takdirde sosyal güvenlik kavramından da bahsedilemez. Bu nedenle, sosyal güvenlik sisteminde yapılan değişikliklerin hukuk devletinde olması gereken hukuk güvenliğini zedelemeyecek biçimde adil, makul ve ölçülü olması zorunludur.

ifadeleriyle devam eden karar, değerlendirmesini sosyal hakların anayasal değerini yükseltmek yerine sosyal güvenlik ve sağlık hakkına yönelik duyarsızlaşmaya örnek bir karar olduğu için eleştirilmiştir[1193].

1982 Anayasasından önce Anayasa Mahkemesinin sosyal güvenlik hakkı ile ilgili vermiş olduğu kararları incelediğimiz zaman bu hakka verilen önemin daha üst düzeyde olduğunu görmek mümkündür. Hatta sosyal devlet ilkesine aykırılık teşkil ettiği yönünde yapılan anayasaya aykırılık başvurularında sosyal devlet ilkesini gerçekleştiren sosyal güvenlik hakkının ihlal edilmesi tek

---

[1192] E.2006/111, K.2006/112 RG. 26392. Aynı doğrultuda bir karar için AYM. E.2009/86 K.2011/70 28.04.2011, RG T. 15.12.2011; S. 28143. Bu karar eleştiren Anayasa Hukukçuları, memurlar ve diğer kamu görevlilerinin sosyal güvenlik ve sağlık hakları bir anayasal koruma altına alınırken, diğer çalışanların bu haklarla ilgili korunması AY. m.65'in yorumla daraltılmış kalıpları çerçevesinde ikinci sınıf bir konuma terk edildiğini ileri sürmüşlerdir. Bkz. Sağlam, a.g.e., s. 761-763; Hakyemez, a.g.e., s. 301; Yolcu, a.g.e., s.344.

[1193] Yolcu, a.g.e., s. 344. Kararın karşı oy yazısında ise şu ifadeler yer almaktadır: "*…Devlet, Anayasa ve yasalarla kendisine yüklenen görevleri ancak ekonomik imkânları ölçüsünde yerine getirebilir. Aynen millî eğitim hizmetlerinde olduğu gibi, sağlıkta da tıkanmalar yaşanmakta, ödevler ve görevler tam anlamıyla görülememekte, ama her şey devletten beklenmektedir. Sosyal devlet anlayışı bugün doktrinde tartışılmakta, vatandaş-devlet münâsebetleri ve kamu hizmetlerinde yeni gelişmeler görülmektedir. Gerçekçi davranarak, sağlık hizmetlerinde de yapılabileceğin ötesine geçilmemesi gerekir. Aksi hâlde devlet diğer normal ve rutin görevlerini bile yerine getirmede güçlüklerle karşılaşır. Bağ-Kur'un içinde bulunduğu malî kriz de göz önüne alınarak, yasama organınca Anayasa'nın 65. maddesine uygun olarak ek 14. maddenin ikinci fıkrasıyla getirilen sınırlamanın Anayasa'ya aykırı bir yönü yoktur. Bu nedenle çoğunluk görüşüne katılmıyoruz*." AYM, E: 1996/17 K: 1996/38 T:16.10.1996 AYM Kararı.

başına aykırılığa bakılması için yeterli görülmüş ayrıca sosyal devlet ilkesine aykırılığa bakılmasına gerek görülmemiştir[1194]. Belirtilen yönde Yüksek Mahkeme'nin ilgili kararı şöyledir:

> Anayasa'nın 60. maddesinde "Herkes, sosyal güvenlik hakkına sahiptir" denilmektedir. Buna göre Devlet, bireylere gelecekte karşılaşacakları sosyal riskler karşısında yoksulluğa düşmemeleri için asgarî ölçüde bir yaşam düzeyi sağlamakla yükümlüdür. Bu yükümlülük, sosyal sigorta kuruluşlarınca, kendi kuralları çerçevesinde gerçekleştirilir ve yerine getirilir. Sosyal güvenlik, her şeyden önce, herhangi bir nedenle kısmen ya da tamamen çalışamayanlara ve bu nedenle gelir kaybına uğrayarak muhtaç duruma düşenlere, insan onuruna yaraşır asgarî bir hayat sürmeleri için gerekli olan gelirin sağlanmasını öngörür. Sosyal güvenlik, ekonomik yönden güçsüzleri, insanca yaşamak için yeterli geliri olmayanları koruyup kollar. Emekli aylığının amacı da, yaşlılık döneminde çalışamama dolayısıyla gelirden yoksun kalmaya yönelik tehlikenin ortadan kaldırılmasıdır. Böylece kişilere, yaşlılık nedeniyle çalışamaz duruma geldiklerinde yaşamlarını sürdürebilecekleri bir geliri sağlama güvencesi verilmektedir[1195].

Anayasa Mahkemesi'nin sosyal güvenlik hakkı ile ilgili değerlendireceğimiz son kararı ise "30 yıl" kararı olarak bilinen 5434 sayılı Emekli Sandığı Kanunu'nun 17.1.2012 günlü ve 6270 sayılı kanun ile değiştirilen 89. maddesinin dördüncü fıkrasında yer alan"verilecek emekli ikramiyesinin hesabında 30 fiili hizmet yılından fazla süreler dikkate alınmaz" düzenlemesinin Anayasanın 2. ve 10. maddelerine aykırılığı nedeniyle iptali istemini 2. 10. ve 60. maddeleri yönünden iptal etmiştir[1196]. Detayına konuyu uzatmamak adına giremesek de kararın sosyal güvenlik hakkı açısından meselenin bam teli dokunan noktaları bulunmaktadır. Söz konusu kararı değerlendiren Yolcu şu değerlendirmelerde bulunmuştur:

> Karar ilk bakışta devletin olumlu edim gerektiren hakların başında yer alan sosyal güvenlik hakkı lehine ilerleme sayılabilecek izlenim vermektedir. Çünkü Mahkeme sosyal güvenliğin herkes için bir hak, bunu gerçekleştirecek olan Devlet için de bir ödev olarak belirtmiştir. Sosyal güvenlik alanında bir hak ihdas ederken 60. maddenin bu haktan aynı sosyal güvenlik kurumu içinde yer alan tüm iştirakçilerin adalet ve hakkaniyet ölçüleri içinde yararlanmalarını öngören düzenlemelerin gerçekleştirilmesi gerektiğini ifade etmiştir. Ancak mahkeme eşitlik ilkesine aykırılık oluşturan ve sosyal hakların statüsünü korumak bakımından bu düzenlemenin değerlendirmesinde zayıf kalmıştır. Zira Mahkeme ne karşılaştırmalı hukuk, ne de Türkiye'nin taraf olduğu uluslararası sözleşmeler ve bunların uygulama mekanizmaları dikkate alınmaksızın, dava konusu hükmün anayasaya aykırılığı oldukça kısa ve aceleye getirilmiş gibi duran bir gerekçeyle hükme bağlanmıştır. Oysa dava konusu hüküm, anayasal sosyal hakların belki de en önemli unsurlarından biri ile ilgilidir. Bu bakımdan AYM'nin derinlemesine hukuki bir tartışmaya girmeden ve oldukça sınırlı argümanlarla verdiği bu karar, anayasa yargısında sosyal hakların korunması bakımından sonucu itibarıyla olumlu; ancak zayıf gerekçesi yüzünden ileride ortaya çıkabilecek başka sosyal güvenlik hakkı uyuşmazlıklarında Mahkemenin hangi kriterlere göre hareket edeceğini belirlemediği ve öngörülebilir, sağlam ve tutarlı bir sosyal hak anlayışı içermediği için endişe vericidir[1197].

[1194] E. 1977/42, K. 1977/122, K.T. 13.10.1977. Benzer yaklaşımı için bkz. E. 1977/42, K.1977/122, K.T. 13.10.1977. Şimşek, **Sosyal Devlet İlkesi**, s. 334.

[1195] AYM, E. 2002/45 K. 2008/109 29.5.2008 RG Tarih-Sayı :06.11.2008-27046.

[1196] Kararın detaylı değerlendirmesi için bkz. Yolcu, a.g.e., s. 352-357.

[1197] Yolcu, a.g.e., s. 353.

3.8.2.2. Yargıtay Kararlarında Sosyal Güvenlik Hakkı

Yargıtay, sosyal güvenlik hakkına ilişkin Anayasa Mahkemesinin doğrudan temel hak ve özgürlük anlayışına dayalı bir yargılama faaliyetinde bulunmak yerine, sosyal güvenlik hakkının uzantısı dediğimiz sosyal güvenlik kollarına ilişkin hak ve pozisyonları ilgilendiren sosyal güvenlik hakkı ile bağlantılı konularda kararlar vermektedir. Bunların en başında çalışan kişilerin çalışmalarını korumayı amaçlayan hizmet tespit davaları gelmektedir[1198]. Hizmet tespit davaları, anayasal sosyal güvenlik hakkına[1199] ilişkin bulunduğundan kamu düzenini yakından ilgilendirmektedir. Sosyal güvenlik hakkından doğan davadan fergat mümkün değildir[1200]. Dolayısıyla hakimin tespit davalarında gerektiğinde soruşturmayı genişletme ve kanıtları re'sen toplama yükümü de vardır[1201]. Sosyal güvenlik hakkı ile ilgili yükümlülükler tarafların iradesine bağlı değildir. Kanunun zorlaması söz konusudur. Buna sosyal sigorta sisteminde zorunluluk ilkesine dayanmaktadır. Bir işçi işe girdiği andan itibaren sosyal güvenlik hukuku yönünden yükümlülükler kanun gereği devreye girmekte, taraf iradelerinin bu bakımdan sonuca bir etkisi bulunmamaktadır. Sigortalı olmak kişi yönünden hak olmakla birlikte aynı zamanda yükümlülüktür[1202]. Özetle, Yargıtay uygulamasına göre, sosyal güvenlik hakkı kişiye sıkı sıkıya bağlı bir hak olup, hizmet tespiti davalarından feragat ya da kabul tek başına hükme etkili değildir ve hizmet tespiti davaları kamu düzeni ile alakalı olduğu için mahkeme taraflarca getirilen delillerle bağlı olmayıp kendiliğinden araştırma yapacaktır[1203]. Ancak kamu düzenini ilgilendiren ve Anayasal bir hak olup, vazgeçilemez, başkasına devredilemez, feragat edilemez olan böylesi önemli bir hakkın aranması konusunda hak

---

[1198] 5510 sayılı Kanunda hizmet tespit davaları ile ilgili "aylık prim ve hizmet belgesi işveren tarafından verilmeyen veya çalıştıkları Kurumca tespit edilemeyen sigortalılar, çalıştıklarını hizmetlerinin geçtiği yılın sonundan başlayarak beş yıl içerisinde iş mahkemesine başvurarak, alacakları ilâm ile ispatlayabilirlerse, bunların mahkeme kararında belirtilen aylık kazanç toplamları ile prim ödeme gün sayıları dikkate alınır" hükmü yer almaktadır (m.86/9).

[1199] Yargıtay 10. HD. 27.02.2013 Tarih, E. 2012/3196, K. 2012/5975, Mehmet Arı, **Hukuk Davaları Cilt IV**, Ed. Efrail Aydemir vd., Seçkin Yay., Ankara, 2016, s. 693., Hizmet tespit davaları doğrudan kamu hukukunu ilgilendirmekte ve sosyal güvenlik hakkı Anayasal temele sahiptir. Bu kapsamda Yargıtay, hakimin tespit davalarında soruşturmayı genişletme ve kanıtları re'sen toplama yükümlülüğü olduğunu kabul etmektedir. Hasan Ali Özyörük, **Hukuk Davaları Cilt IV**, Ed. Efrail Aydemir vd., 2. Baskı, Seçkin Yay., Ankara, 2019, s. 696; Cevdet İlhan Günay, **İş Hukuku ve Sosyal Güvenlik Hukuku**, 2.Baskı, Yetkin Yay., Ankara, 2010, s. 1126.

[1200] Hizmet tespit davası niteliğindeki davaların amacı, çalışmalarının karşılığı olan sosyal güvenlik haklarının korunmasıdır. Bu nedenle feragat etmekle davacı sadece açılan davadan değil 'sigortalı olduğunun tespitinden' giderek 'sosyal güvenlik hakkından' vazgeçilmesi Anayasa ve kanuna aykırıdır. Karar için bkz. Yargıtay HGK. 11.2.2004 tarih E. 2004/21-54, K. 2004/54, YKD, 30(6), Haziran 2004, ss.835-838. Ufuk Demirkan, **Hukuk Davaları Cilt I**, Ed. Efrail Aydemir vd., 2. Baskı, Seçkin Yay., İstanbul, 2019, s. 369; Şükran Ertürk, "Sosyal Sigortaların Genel Hükümleri ve Türleri", **Yargıtay'ın İş Hukuku ve Sosyal Güvenlik Hukuku Kararlarının Değerlendirilmesi 2016**, On İki Levha Yay., İstanbul, 2018, s. 820.

[1201] "…Davanın yasal dayanağı 506 sayılı Yasa'nın 79/10 maddesidir. Anılan Yasa'nın 6. maddesinde ifade edildiği üzere 'sigortalı olmak hak ve yükümünden kaçınılamaz ve feragat edilemez' olması ve sosyal güvenliğin Anayasal Haklardan bulunması itibariyle bu tür davaların kamu düzenini ilgilendirmesi nedeniyle özel bir duyarlılıkla yürütülmesi ve kanıtların resen toplanması gereği vardır…" Yargıtay 10. HD. 03.02.2005 Tarih, E.2004/10579, K. 2005/622.

[1202] Özyörük, a.g.e., s. 696; Tuncay ve Ekmekçi, a.g.e., s. 143; Günay, a.g.e., s. 1126-1127.

[1203] Orhan Rüzgar, "Sigortasız Çalışmaların Tespiti Davaları ve Hak Düşürücü Süre", **İBD**, 91(4), 2017, s. 158. Şakar, a.g.e., s.140; Günay, a.g.e., s. 1127. Yargıtay HGK 12.03.2014 tarih, E. 2013/2253, K.2014/312; Benzer Kararlar için bkz. Y. 10. HD., 21.02.2005 tarih, E.2004/11796, K.2005/1483 **YKD**, 31(9), Eylül 2005, ss.1389-1390; Y. 21. HD., 07.10.2008 tarih, E.2007/18171, K.2008/15292.

düşürücü kesin bir süre öngörülmesi uygulamada eleştirilmektedir. Sosyal güvenlik haklarına ilişkin davalarda dava açma süresinin verilmesinin hakkın özünü zedelediği ve bunun kaldırılması gerektiği ifade edilmektedir[1204]. Öğretide bir görüş, Yargıtay'ın sigortalıyı koruma amacıyla hareket ettiğini, söz konusu amaca ise ancak kişilik hakları arasında yer alan sosyal sigorta hakkının bir süreye bağlamamak koşuluyla kavuşulabileceğini, bir taraftan işçinin feragatini kabul etmemek, diğer taraftan da hakkını arayan işçiye dava açma süresi zorunluluğu getirmenin tutarsızlık olduğunu dile getirmektedir[1205]. Aynı yazar, sosyal güvenlik hakkının mülkiyet benzeri bir nitelik taşıdığını, kanunda açık bir hüküm olmamasına rağmen hak düşümü süresine tabi tutulmasının çalışanları yeterli korumadan mahrum bırakacağını ve sigortalılığın tespitine ilişkin davaların herhangi bir süre ile sınırlandırılmaması gerektiğini ifade etmektedir[1206]. Başka bir görüş ise, temel insan hakkı içinde yer alan sosyal güvenlik hakkının sigortalıların elinden alınamayacağını, madde hükmünde öngörülen hak düşürücü sürenin çıkarılması gerektiğini, beş yıl geçmekle sosyal sigorta hakkının düşeceğine ilişkin söz konusu hükmün kanun koyucunun tutarsız davranışına bir örnek teşkil ettiğini, işverenin ve kurumun kendi görev ve yükümlülüklerini yerine getirmeme kusurunun sigortalıya yüklemenin hukuka aykırı olduğunu ve sigortalının hak düşürücü süre ile kısıtlanmaması gerektiğini belirtmiştir[1207]. Doktrinde bazı görüşler ise bu sürenin zamanaşımı süresi olarak kabul edilmesinin[1208] böylece zamanaşımının kesilmesine ve durmasına ilişkin esasların uygulanması olanak vermesi

[1204] Rüzgar, a.g.m., s. 158, 161. Ayrıca Anayasa Mahkemesi 5 yıllık sürenin sosyal güvenlik hakkı ve sosyal devlet ilkesine aykırılığı iddiasıyla açılan iptal davasını hizmet tespit davalarının sosyal güvenlik sistemi üzerinde etkilerinin süreklilik arzedecek şekilde veya makul olmayacak ölçüde uzun bir süre dava tehdidi altında tutulmasını önlemek ve sosyal güvenlik sisteminin istikrarını sağlamak amacıyla getirilen söz konusu süre düzenlemesinin sınırlama olarak nitelendirilemeyeceği gerekçesiyle reddetmiştir. Bkz. AYM 26.01.2011 tarih E.2008/109, K.2011/25 sayılı kararı; RG Tarihi 02.04.2011, S.27893.

[1205] Ali Nazım Sözer, **Karar Değerlendirme 2003**, Ankara 2005, s. 231; aynı yönde Ali Nazım Sözer, Sosyal Sigorta İlişkisi, İzmir, 1991, s. 79. Aksi görüş belirten Duman, "…herhangi bir kayda rastlanmaması ihtimaline binaen, geçmiş hizmetlere ilişkin uzun süreler ait bilgilerin eksiksiz olarak hafızalarda kalması hayatın olağan akışı ve yaşam deneyimlerine uygun olmayacağından söz konusu davanın süreye tabi tutulması, doyurucu adaletin temini açısından yerindedir." Barış Duman, **506 Sayılı Sosyal Sigortalar Kanununa Göre Hizmetlerin Tespiti**, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi SBE, Özel Hukuk ABD, İstanbul, 2000, s. 73. Benzer görüşe sahip Günay ise, "Kişinin anayasal sosyal güvenlik hakkıyla ilgili olan hizmet tespiti davalarının, hak düşürücü bir süreyle sınırlandırılması gerekmektedir. Zira zaman sınırlandırmasına tabi olmayacağı kabul edildiğinde; yıllar öncesine ilişkin iddiaların kanıtlanmasında, delilleri nereden ve nasıl toplanacağı sorunu ortaya çıkmaktadır. Bu nedenle keyfiliğin önlenmesi için makul bir hak düşürücü sürenin kabulü isabetlidir." Günay, a.g.e., s. 1133. Aynı doğrultuda hizmet tespiti davası açma süresinin hak düşürücü süre olduğu yönünde görüşler için bkz. Halil Yılmaz, "Yargıtay Kararları Işığında Sigortalı Hizmetlerinin Tespiti Davalarında Süre", **Çimento İşveren**, 30(2) Mart 2016, s.14; Yücel, a.g.m., s. 91; Tuncay ve Ekmekçi, a.g.e., s. 257; Coşkun Saraç, "Sigortalı Hizmetlerin Hükmen Tespiti", **Osman Güven Çankaya'ya Armağan**, Kamu-İş, Ankara, 2010, s. 466.

[1206] Ali Nazım Sözer, **Türk Sosyal Sigortalar Hukuku**, 3. Baskı, Beta Yay., İstanbul, 2017, s. 477-478. Başka bir eserinde Sözer, sigortalılık hakkının mülkiyet hakkı içinde düşünülmek suretiyle, istihkak davasında olduğu gibi veya kişilik hakkı kavramı içinde değerlendirilerek kişilik hakkına ilişkin davalarda olduğu gibi hizmet tespiti davasının da bir süre sınırlamasına tabi tutulmamasının daha doğru olacağını ifade etmiştir. Sözer, Sosyal Sigorta İlişkisi, s. 178 vd.

[1207] Resul Aslanköylü, **Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu Şerhi 2. Cilt**, Bilge Yayınevi, Ankara, 2013, s. 2261. Çalışanların sosyal güvenlik hakkının kaybedilmesinin önüne geçmek için hizmet tespit davalarında dava açma süresinin kaldırılması yönünde bkz. Rüzgar, a.g.m., s. 158-159.

[1208] Tunçomağ, a.g.e., s. 193, Güzel vd., a.g.e., s. 278;

açısından 5510 sayılı Kanunun 86/9. maddesinin sigortalının sosyal güvenlik haklarını korumak amacı dikkate alındığında daha doğru bir yöntem olacağını beyan etmişlerdir.

Kanaatimizce hizmet tespiti davalarında sigortalı açısından beş yıllık sürenin hak düşürücü bir süre olarak dikkate alınması görüşüne katılmaktayız. Zira çalışan kişinin uzun süre geçtikten sonra sigortalı olduğunu tespit ettirmek istemesi hem Sosyal Güvenlik Kurumunun prim tahsil edememesine sebep olmakta hem de bu süreyi geçtikten sonra prim alacaklarının muaccel oldukları tarihten itibaren 5510 sayılı Kanun m. 93/2 uyarınca zaman aşımı süresi on yıldır. On yıllık süre geçtikten sonra açılan davalarda tahakkuk zamanaşımı geçen dönem primlerini Kurum tahsil edemeyeceğinden primleri Kuruma bildirmemiş sigortalı, söz konusu sürelerin kendisi açısından prim gün sayısından sayılabilmesi için zamanaşımına uğramış primleri kendisinin ödemesi gerekecektir[1209].

Hukuk Genel Kurulu'nun sosyal güvenlik hakkı ile ilgili pek çok ilkeye değindiği ilgili kararı şöyledir:

> Sosyal güvenlik, sosyal hukuk devleti tanımı içerisinde yer alan ve bu ilkeyi oluşturan temel kavramlardan birisidir. Sosyal güvenlik alanında oluşturulacak tüm kuralların, özde, sosyal hukuk devleti anlayışına uygun olması zorunludur. Sosyal güvenlik, insanlığın en derin gereksiniminin bir sonucudur. Bu gereksinim, bireyin karşılaşacağı ve yaşamı için tehlike oluşturan olaylara karşı bir güvence arayışının ürünüdür. Tehlikeye ve yoksulluğa düşen birey için asgari bir güvence sağlamak, sosyal güvenliğin varoluş koşulu, diğer bir ifadeyle, olmazsa olmazıdır. Önemli olan yön, sosyal güvenlik kavramına, işlevsel olarak temel bir insanlık hakkı görünümü yaratmaktır ."
>
> 1982 Anayasasının 12. maddesine göre; "Herkes kişiliğine bağlı, dokunulmaz devredilmez, vazgeçilmez, temel hak ve hürriyetlere sahiptir." 60.maddede ise "Herkes sosyal güvenlik hakkına sahiptir" hükmüne yer verilmiştir. Bu iki hüküm birlikte değerlendirilecek olursa sosyal güvenlik hakkının kişiye sıkı sıkıya bağlı dokunulmaz ve feragat edilemez bir hak olduğu sonucuna ulaşılmaktadır.
>
> 506 sayılı Sosyal Sigortalar Kanununun 6. maddesinde de bu ilke aynen benimsenerek, çalışanların işe alınmalarıyla kendiliğinden sigortalı olduğu, bu suretle sigortalı olmak hak ve yükümünden kaçınılamayacağı ve vazgeçilemeyeceği, sözleşmelere sosyal sigorta yardım ve yükümlerini azaltmak veya başkasına devretmek yolunda hükümler konulamayacağı belirtilmiştir. Bu haliyle sigortalı olmak, kişi bakımından sadece bir hak olmayıp aynı zamanda bir yükümlülüktür.
>
> Bu nedenle, sigortalılık hakkından feragat edilemez. Kamu düzenini ilgilendiren bu tür tespit davalarında hâkimin feragat nedeniyle davayı reddetmeyip özel bir duyarlılık göstererek delilleri kendiliğinden toplaması ve sonucuna göre karar vermesi gerekir. Zira sigortalı hizmet tespiti davasının açılması ile Sosyal Sigortalar Kurumu bir çalışma ilişkisinden haberdar olacak, gerektiğinde müfettiş incelemesi yaparak resen prim tahakkuk ettirip, tahsil edecektir. Görüldüğü gibi hizmet tespiti davaları kurumun hak alanını da doğrudan ilgilendirmektedir. Öte yandan, hizmet tespiti davalarının amacı hizmetlerin karşılığı olan sosyal güvenlik haklarının korunmasıdır. Bu nedenle, bu davadan feragat eden davacı sadece

[1209] Saraç, a.g.m., s. 468

açtığı davadan değil, "sigortalı olduğunun tespitinden" yani "sosyal güvenlik hakkından" vazgeçmektedir[1210].

3.8.2.3. Danıştay Kararlarında Sosyal Güvenlik Hakkı

Danıştay yaşama hakkına ilişkin konularda Anayasanın 65. maddesinin uygulama alanı bulamayacağını ve bu nedenle de mali nedenlerle dahi olsa sağlık hizmetlerinin sunumunda çağdaş tanı ve tedavi araçlarından yararlanma yararlanılmasını engellenemeyeceğini[1211], 65. maddenin yaşama hakkıyla bağlantılı sağlık hakkının özünü zedeleyecek bir şekilde yorumlanamayacağını, bu nedenle gözlük camı protez bedelleri için Sosyal Güvenlik Kurumu'nun mali nedenleri gerekçe göstererek herhangi bir ödeme yapmama yoluna gidemeyeceğini[1212] yine benzer gerekçelerle Anayasanın 65. maddesinin kamu kaynaklarının etkin ve verimli kullanılması amaçlı olduğu; bu hükümleri Devlete görev olarak yüklenen yaşama hakkını korumak, vatandaşlarının yaşamlarını fiziksel ve ruhsal sağlık içinde sürdürmesini sağlamak görevini ortadan kaldırır şekilde yorumlanmasının mümkün olmadığını, bu bağlamda davacının kanser tedavisi ile ilgili giderinin tümünün ödenmesi gerektiğini belirterek[1213] bu şekilde yapılmış olan idari işlemler iptal etmiştir.

3.9. Sosyal Güvenlik Hakkıyla İlgili Genel Bir Değerlendirme

Sosyal güvenlik hakkı ile ilgili yapılacak genel bir değerlendirmede akla gelebilecek temel sorulardan birisi şudur: Hayatını çalışarak kazanmak durumunda olan mülksüz insan; hastalık, yaşlılık, işsizlik veya ücretlerin geçim sınırı altında olması nedeniyle geçimini sağlayamaz hale geldiğinde ne olacaktır?[1214] İşte bu sorunun cevabı bireye belirli bir sosyal güvenlik hakkı sağlamaktan geçiyor. Doğal olarak bu hakkın nasıl sağlanacağı sorusu da konunun bir diğer boyutunu oluşturuyor. Sosyal güvenliğin nasıl sağlanacağı toplum, ideoloji, devlet rejimi, siyaset, hukuk merkezinde çok bilinmeyenli bir denklemi bir araya getirmektedir.

Arın'a göre kapsamlı sosyal güvenlik sisteminden anlaşılan, kapsamının evrenselliği ve yarar düzeyleri farklılıklarının düşüklüğü özellikleridir. Emek gücünün metalaşma derecesi nispeten daha düşük toplumsal tabakalaşma etkisi de buna bağlı olarak nispeten daha düşük olacaktır. Çağdaş toplumun günümüzdeki ihtiyacı, sosyal güvenliği devletin veya işverenin veya yardım ve bağış yapan kişilerin, kurumların veya vakıfların inayetine veya paternalizmine (devlet baba) veya siyasi

[1210] Yargıtay 10. Hukuk Dairesi Esas No : 2009 / 13070 Karar No : 2010 / 11647 Karar Tarihi : 20.09.2010 https://www.hukukturk.com/ (20.06.2017). Bu konuda bkz. Duman, a.g.e, s. 108.

[1211] Dan. 10.D.,E.2007/7391,K.2010/7354,K.T.5.10.2010, www.danistay.gov.tr (15.04.2020).

[1212] Dan. İDDGK E.1995/816,K.1997/1,K.T.17.1.1997,DD 94, s.108.

[1213] Dan. 2. D., E.2007/1200,K.2008/5284,K.T.31.12.2008, www.danistay.gov.tr; sosyal güvenliğin idare hukuku ile yakın ilişkisi hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. 1.5.5.

[1214] Buğra, a.g.e., s. 70.

manipülasyonuna veya piyasanın atomize edici ve bireyleştirici kendiliğindenciliğine bırakmayan objektif sosyal haklar ağına dönüştürmektir. Objektif sosyal haklar bu anlamda emek gücünü satmak zorunda olanların metalaşmaya direncinin somut ifadesidir; aynı zamanda metalaşmaya direnen insanların demokrasinin içeriğinin tanımlanmasında da temel ölçüttür[1215].

Dericiler'e göre, sosyal güvenlik hakkının herkes tarafından tam olarak kullanılabilmesi için gereken sağlam bir hukuki zemine ancak ulusal ve uluslararası düzeyde detaylı bir inceleme ve değerlendirmeyle ulaşılabileceği belirtilmektedir[1216].

Sosyal sigortalar, esas itibarıyla çalışan ve çalıştıranların prim ödemeleri ile finanse edilen bir sistemdir. Çalışanların (işçiler) sisteme katılma nedeni, kişisel sorumluluk ve tasarruf düşüncesine dayanır. Çalıştıranların (işveren) katılma nedenleri ise her şeyden önce işçinin sosyal güvenliğinin sağlanmış olması, işverenin çıkarlarını yakından ilgilendirmesinden kaynaklanmaktadır. Çünkü işçinin gelecek ve sosyal risklere uğrama endişesinden uzak çalışması, işteki verimliliğini artıracaktır. Ayrıca işçinin karşılaşabileceği risklerde işverenin de işletme riski teorisi gereği belli ölçüde sorumluluğu bulunmaktadır. Diğer taraftan işveren işçinin emeği üzerinden kar elde ediyorsa, bu kara karşılık maddi bir yük altına girmesi normal karşılanmalıdır. Bir görüşe göre de, sosyal güvenlik, işçi için dolaylı bir ücrettir. Buna işverenin katılması kadar doğal bir şey olmaz[1217].

Uluslararası belgelerde yazılan haklar, soyut ve kuramsal olmakla kalmamalı, somut ve yaptırım gücü olan kurallara dönüşmelidir. Bu bakımdan sosyal güvenlik hakkının ulusal ve uluslararası belgelere yazılması önemli olduğu gibi sosyal güvenlik hakkının daha iyi anlaşılıp içselleştirilmesi de sosyal güvenlik hakkının kabulü kadar önemlidir[1218]. Gerçekten de insan hakların bütünü açısından "karışmamak" "engellememek", "karşıdan seyirci olarak izlemek", yani "bırakınız yapsıncı" bir devlet yeterli değildir.

Sosyal güvenliği, bireyin hayatı boyunca karşılaştığı veya karşılaşabileceği bütün toplumsal sorunları çözebilecek bir sistem olduğunu iddia etmek de beyhude bir beklentidir. Geniş anlamda sosyal güvenlik kavramının içeriği sosyal güvenlik hukukunun bağımsız bir hukuk dalı olduğunu bize unutturmamalı; ancak söz konusu değerlendirmeyi yaparken de sosyal güvenlik hukukunun kapsamı net bir şekilde çizilmelidir.

[1215] Tülay Arın, **Kriz, Devlet, İktisat ve Sosyal Güvenlik Politikaları**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yay., İstanbul, 2013, s. 242.

[1216] Dericiler, a.g.e., s.2-3.

[1217] Akgeyik vd., a.g.e., s. 46.

[1218] Gülmez, "Sosyal Koruma Mı Sosyal Güvenlik Mi?", s. 51 vd.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Sosyal güvenlik hakkı, özellikle Sanayi devrimiyle birlikte, işçi hareketleri, şehirleşme ve çalışma ilişkilerinin değişmesi sonucu toplumun her kesiminin gündeminde yer almaya başlamış bir haktır. Elbette ki bu hak, ilk ortaya çıktığı günden bu yana sürekli değişimler geçirmiştir. Zira sosyal güvenlik hakkı, zaman geçtikçe kendini yenileyen, dünyada yaşanan ekonomik, siyasi ve toplumsal olay ve olgulara göre sürekli değişen yapıya sahip dinamik bir insan hakkıdır. Gerçekten hukuki olarak tanındığı zamanlar sosyal sigorta şeklinde bir takım risklere karşı koruma sağlayan sosyal güvenlik hakkı, günümüzde farklı risklerin de etkisiyle daha farklı sosyal koruma alanları içinde değerlendirilmeye başlanmıştır. Bu anlayışın yerleşmesinde sosyal güvenlik hakkının uluslararası boyut kazanmasının da etkili olmuştur.

Sosyal güvenlik hakkının farklı alt başlıklarda incelenme sebebi, hakkın pek çok disiplinler arası özellikleri içinde barındırmasıdır. Bu bakımdan örneğin sosyal güvenlik hakkının temel hak ve özgürlükler bakımından incelenmesi insan hakları hukuku ile anayasa hukukunun, hakkın tarihsel gelişimi açısından incelenmesi uluslararası hukukun, hakkın sosyal haklar içinde yer alması nedeniyle farklı boyutlarıyla ele alınması sosyal güvenlik hukuku ve sosyal politikanın konusunu teşkil eder. Bu yüzden konunun başlık ve içerikleri insan hakları hukuku, anayasa hukuku, uluslararası hukuk, sosyal güvenlik hukuku ve sosyal politika gibi çok sayıda disipline müracaat edilerek oluşturulmuştur.

Sosyal güvenlik hakkının diğer insan haklarından ayrılan bir özelliği de, bazı hakları da içine almak suretiyle genişleyen bir yapıya sahip olmasıdır. Örneğin ASŞ'ye de giren yoksulluk ve sosyal dışlanmaya karşı korunma hakkı sosyal güvenlik hakkının kapsamı içinde yer almaktadır. Bu yüzden sosyal güvenlikle ilgili yasal düzenlemeler yapılırken dünyadaki her türlü gelişme takip edilmeli; yapılan düzenlemeler hem evrensel insan haklarına hem de devletin insanına verdiği değer olan sosyal devlet ilkesine aykırı olmamalıdır. Şunu da ifade etmek gerekir ki, sosyal güvenlik hakkının pek çok hakkın merkezinde veya onların üstünde olduğu anlaşılmamalıdır. Eğer sosyal güvenlik hakkı, bir çok insan hakkının sağlanmasına yardım eden veya yeri geldiğinde diğer insan haklarının boşluklarını dolduran bir hak olarak görülmediği takdirde, sosyal güvenlik hakkının en başta gelen amaçlarından insan onuruna yaraşır bir yaşam düzeyi gerçekleştirme hedefine aykırı davranılmış olacaktır. Bu yüzden belirtilen ölçünün doğru bir şekilde belirlenmesi sosyal güvenlik hakkının kapsam ve içeriğinin sağlam temellerini iyi anlamaktan geçmektedir.

Sosyal güvenlik hakkı ile ilgili belirtilen diğer husus, hakkın kavramsal boyutudur. Öncelikle bir hakkın tanımı, içeriği, kapsamı ve diğer haklarla ilişkisi açık ve net bir şekilde ortaya konmazsa, söz konusu hakkın amacı, koruma altına alacağı kişiler, kurmak istediği sistem eksik kalır ve tam manasıyla işlerlik kazanamaz. Aynı sorunla sosyal güvenlik hakkı da karşı karşıyadır. Sosyal koruma kavramı ile sosyal güvenlik kavramı ülkemizde olduğu gibi UÇÖ, ve BM Sözleşmeleri ile pek çok AB belgelerinde birbirinin yerine veya birbiriyle karıştırılarak aynı anlamda kullanılmaktadır. Böyle bir durum her iki hakkın etkili bir şekilde kullanılmasına engel olabileceği gibi hakların içeriğine de zarar vermektedir. Öncelikle bu durum, sosyal güvenlik hakkının Filadelfiya Bildirgesi'nde anayasal bir dayanağa sahip olduğu evrensel kabulüne terstir. Hakkın hukuki olarak da evrensel olarak da adı sosyal koruma değil sosyal güvenlik hakkıdır. Ayrıca sosyal güvenlik ve sosyal koruma kavramları birbirinden farklı anlam ve içeriklere sahip olduğu için her zaman birbirinin yerine kullanılması da hatadır.

Sosyal güvenlik hakkının geldiği aşama, Uluslararası Çaışma Örgütü'nün üçüncü kuşak sosyal koruma tabanlı yaklaşımıyla birlikte daha farklı bir boyuta taşınmıştır. Bu yaklaşıma göre, sosyal koruma tabanlı yatay kapsam, herkesin temel sağlık hizmetlerine erişimini, çocuklar için gelir güvenliğinin sağlanmasını; sosyal koruma tabanlı dikey kapsam ise, bu kat üzerine bina edilmek şartıyla kurulan ve daha kapsamlı ve geniş bir sosyal koruma kapsamının temin edilmesini hedeflemektedir. Bu bakımdan, çağdaş insan hakları ile insan onuruna yaraşır bir yaşam düzeyini gerçekleştirme yükümlülüğü altında bulunan devletlerin değişen bu anlayışa göre kendisini konumlandırması gerekmektedir. Bir diğer ifadeyle çalışma biçimlerinde ortaya çıkan değişimler, güvencesiz istihdam, işsizlik gibi pek çok olgu dikkate alındığında, sosyal güvenlik hakkının sözü edilen yeni sorun ve ihtiyaçları karşılayabilecek şekilde dizayn edilmesi gerekmektedir. Dolayısıyla yaşadığımız dönemin bahsi geçen sorun ve ihtiyaçlara göre değişmesiyle beraber, sosyal güvenlik hakkı içinden bu hakka uyarlanması veya bu hak ile birlikte tartışılması gereken yoksulluk ve sosyal dışlanmaya karşı korunma hakkı, açlıktan kurtulma temel hakkı, herkese yeterli bir yaşama standardı hakkı, evrensel temel gelir, güvenceli asgari gelir desteği gibi hak ve kavramlar ortaya çıkmıştır.

Sosyal güvenlik, insanlığa tanınan bir hak olduğu kadar aynı zamanda çok yapılı bileşene sahip bir sistemi de ifade etmektedir. Evrensel insan hakları göz önüne getirildiğinde hiçbiri sosyal güvenlik hakkı kadar değişime uğramamış ve hakkın bireylere sağlanması, etkinliğinin artırılması konusunda büyük ölçüde zorluklarla karşılaşılmamıştır. Ulusal anlamda hukuk devletinin gerekleri olan yasama, yürütme ve yargının faaliyetleri neticesinde sosyal güvenlik hakkının etkinliği gerçekleşmektedir. Yasama organı, en başta anayasal merkezde hukuk normu koymak suretiyle sosyal güvenlik hakkını tanımıştır. Bir ülke, toplum adına en mükemmel kanunu hazırlayıp kabul etmiş olsa bile, o kanun kötü uygulayıcılar elinde bireylere hiçbir şey kazandırmayacaktır. Diğer bir ülke ise kötü kanunları en iyi şekilde uygulamak suretiyle toplumun her bir bireyine insan hakları temelinde ciddi katkılar sunacaktır. Yargı organı eliyle sosyal güvenliğin etkinleştirilmesi ise en son müracaat edilecek kurumdur. Vatandaş olarak yaşayan bireyler, sosyal güvenlik konusunda sahip

olduğu hakların yerleşmiş olduğu varsayımıyla hareket ettiği için söz konusu hakkın kendisi, ailesi ve ülkesi için ne kadar değerli olduğunu hakkın etkin veya hiç kullanılamaması durumunda anlayacaklardır. İnsan hakları sınıfında yer alan ama maalesef uygulama ve hukuk literatüründe üvey evlat muamelesi gören ve sosyal haklar kategorisinin önemli bir başlığını oluşturan sosyal güvenlik hakkının, ikinci sınıf muameleye layık olmadığı; tam tersi bu anlayışın değişmesi gerektiği düşüncesi ulusal ve uluslararası mahkeme kararları ile daha da ön plana çıkmaya başlamıştır.

Dünyada yaşanan ekonomik krizler, sosyal güvenliğin güçlü bir ekonomik ve sosyal istikrar unsuru olduğunu ve sosyal güvenlik sistemlerinin bu vazgeçilmez fonksiyonu yerine getirmesinin ancak sosyal güvenliğin kişi ve risk olarak kapsamının genişletilmesi ile mümkün olabileceğini ortaya koymuştur. Aynı şekilde, etkin ve kapsamlı bir sosyal güvenlik sisteminin varlığı, ekonomik istikrarın sürekliliğini sağladığı ölçüde küresel krizlerin meydana getirdiği işsizlik ve yoksullukla mücadelede gelir kayıplarını telafi etme noktasında olumlu sonuçlar alınmasına imkan sağlayacaktır. Bu yaklaşıma göre, çocuk ve kadın odaklı sosyal güvenlik tedbirlerine özel bir hassasiyet ve öncelik gösterilmekte, sağlıkta evrensel kapsam hedefi ve yaşlılar başta olmak üzere gelir güvencesinin yeterliliği konuları ele alınmaktadır. Sosyal güvenlikte kişi olarak sosyal koruma kapsamının genişletilmesi, yeterli ve sürekli finansman kaynaklarının temini ile sosyal güvenlik sistemlerinin güçlendirilmesi günümüzün sürdürülebilir gelişme hedeflerinin ana konuları arasında öne çıkmaktadır. Özellikle Uluslararası Çalışma Örgütü 202 sayılı Tavsiyesi, sosyal güvenlik hakkı ve sosyal korumanın günümüze kadar uzanan süreçteki anlam ve boyutlarını göstermekle birlikte, sosyal güvenlik hakkının dayandığı temel ilkeleri, devletlerin öngörmeleri gereken güvenceleri, sosyal güvenliğin etkinleştirilmesi ve yaygınlaştırılması için üye devletlerin ulusal stratejilerinde dikkate almaları gereken sosyal güvenlik ilke ve esaslarını toplu bir biçimde düzenlemesi ve sosyal güvenliğin gelişiminin ulaştığı nokta bakımından mutlaka incelenip değerlendirilmesi gereken önemli bir sosyal güvenlik hakkı belgesidir. 202 sayılı Tavsiye, UÇÖ'nün mevcut sosyal güvenlik standartlarını tamamlayıcı nitelikte bir belge olduğu gibi az gelişmiş ülkelere uluslararası standartlarda ve asgari kriterleri içeren sosyal güvenlik standartlarına ulaşmaları hedefini gösteren bir başlangıç noktası sunmaktadır. Tavsiye, mevcut sosyal güvenlik standartlarını yükseltmemekle birlikte bunları iyileştirme yöntemi ile ortaya konmamış; aksine, sosyal güvenlik hakkını uluslararası düzeyde gerçekleştirmeyi amaç edinmiştir.

Gerçekten de, 202 sayılı Tavsiye'deki sosyal güvenlik anlayışı, sadece yoksulluğun azaltılmasını amaçlamakla kalmayıp, aynı zamanda toplumdaki mevcut toplumsal eşitsizlikleri de gidermeyi hedeflemektedir. Zira, sosyal güvenliğin temel amacı, toplumun sınırlarında yaşayanların kendi kaderlerine terk edilmeleri değil, insan onuruna yaraşır bir yaşam sürdürmek için bir güvenlik ağı sağlamaktır. Daha da önemlisi, Tavsiye devletlere sosyal güvenliğin hak temelli yaklaşımının bir uzantısı sayılan sosyal hakların evrenselliği, ulusal mevzuat uyarınca hakların tanınması, ayni ve nakdî yardımların yeterliliği, şikayet mekanizmalarına erişim, insan onuru, cinsiyet eşitliği, ayrımcılık yasağı ve sosyal dışlananlara saygı duyulması hakkı gibi temel unsurların uygulanması

yükümlülüğünü getirmektedir. Bu unsurlar, sosyal koruma tabanının hak temelli yaklaşımını temsil etmekte ve güçlendirmektedir. Ayrıca, devletlerin kendi yetki alanlarındaki yoksulluk, eşitsizlik ve sosyal adaletsizliğe yönelik taahhütlerini değerlendirmek açısından da önemli ölçütler koymasına yardımcı olmaktadır.

Sosyal güvenlik hakkının uygulanması ve hayata geçirilmesini sağlayan organlardan yürütme ve ilgili kurumlara, sosyal güvenlik hakkının etkin bir şekilde gerçekleştirilmesini sağlamak için iyi yönetişim ilkesi çerçevesinde büyük sorumluluklar düşmektedir. Geniş anlamda sosyal güvenlik hakkı kapsamında yer alan sağlık hizmetlerinin sunulmasından sosyal yardım hizmetlerine kadar pek çok sosyal güvenlik hakkının yerine getirilmesinde devletin ilgili organları faal rol oynamaktadır.

Sosyal güvenlik kavramı pek çok alanda yaygın bir şekilde kullanılmakla birlikte kavramın hukuk alanında hangi kapsam ve içeriğe sahip olduğunu anlayabilmek ciddi araştırma yapmayı gerektirmektedir. Sosyal güvenlik hakkını detaylı bir şekilde düzenleyen ve denetim mekanizmaları ile koruma altına alan Uluslararası Çalışma Örgütü ve Avrupa Konseyi belgeleridir. Sosyal güvenlik hakkı AİHS'de açıkça düzenlenmemiş olsa da denetim organı AİHM'in sosyal güvenlik hakkı ile ilgili ulusal hukuka da örnek teşkil edecek çok geniş kapsamlı kararları bulunmaktadır. Sosyal güvenliğin hedefleri arasında sosyal adalet çerçevesinde yargı örgütü eliyle sosyal riskler ve ekonomik yaşamdan kaynaklanan adaletsizlikleri ortadan kaldırmak bulunmaktadır. Bu bakımdan insanların ihtiyacının karşılanması açısından başvuracakları nihai mercii devletin sorumluluğunda olmalıdır ki bu sorumluluğun somutlaşmış hali ise hak temelli sosyal güvenlik anlayışında açıklığa kavuşmaktadır.

Sosyal güvenliğe erişim açısından sağlık hakkında olduğu gibi etkinlik ilkesinin bir gereği olarak, devletlerin sosyal güvenlik hakkı ile ilgili haktan yararlanan bireylerin ayrımcılığa maruz kalmamalarını sağlamak için gerekli önlemleri almaları gerekmektedir. Devletler, yapıcı bir şekilde sosyal güvenlik hakkının diğer haklarla ilişkisini de dikkate almak suretiyle adil yargılanma koşulları için güçlü bir irade sergilemelidir. Sosyal güvenlik hakkının dava edilebilirliğinin sınırı sadece hesap verilebilir güçlü yargılama biçimlerine sahip bir geleneksel mahkemeyle sınırlandırılmamalıdır. Uygun bir sorumluluk mekanizması geliştirme yükümlülüğü, devletleri zayıf şekillerde yargı denetiminin, sağlık hakkı yönlerini yürürlüğe koymak için yargısal kabul edilen etkili bir yargı modeli sağlayıp sağlamayacağını değerlendirmeye davet eder. Ancak sorumluluk meselesini değerlendirirken dava yolunun sosyal güvenlik hakkının güvence altına alınması için önemli bir yol olduğunu unutmamak gerekir. Bu konuda aşırı koruyucu ve ayrıntılı yasal düzenlemelerden kaçınmak en doğru yoldur. Çünkü sosyal güvenlik hakkı şekilci ve ayrıntılı düzenlemelerden olumsuz şekilde etkilenmektedir. Esasen bütün hukuk branşları için bu handikap söz konusudur. Ancak sosyal güvenlik hukukunun diğer hukuk dallarından farklı bir şekilde kendi mevzuatını takip etmeyi imkansız hale getiren bir süratte değişikliğe uğradığını yargı örgütü, sosyal güvenlik konusunda uzmanlaşan kişiler ve sosyal güvenlik hakkının muhatapları vatandaşlar müşahede

etmektedirler. Dolayısıyla Anayasaca tanınan sosyal güvenlik hakkının kapsam ve içeriğinin tespit edilmesi de gün geçtikçe zorlaşmaktadır.

Bu gelişmeler ışığında devletin organları arasında yasamanın, hakkın uygulanmasında görevli yürütme, idare ve ilgili kurumlar ile yargının sosyal güvenlik hakkının dinamik yapısını dikkate alması gerekir. Sosyal güvenlik hakkı ile ilgili yasal düzenlemeler yapılırken dünyadaki gelişmeler göz önünde bulundurulmalı ve hakkın kapsam ve içeriği buna göre belirlenmelidir. Dünyada ve Avrupa'da tartışılmakla birlikte uygulamaya da giren evrensel temel gelir veya ülkemiz için önerilen güvenceli asgari gelir desteği konusu, sosyal güvenlik hakkı çerçevesinde ülkemizde de tartışma boyutundan çıkarılıp değişen dünya düzenine göre yeniden değerlendirilmelidir. Güvenceli asgari gelir, yoksullara devlet tarafından yapılan bir sosyal yardımdır. Ancak bu hakkın sosyal dışlanmayla mücadelede başarılı olabilmesi için yalnızca gelir yokluğu ya da eksikliğini telafi eden bir sosyal yardım şeklinde düzenlenmemesi gerekir. Bir başka deyişle, sosyal güvenlik hakkının boşluğunu doldurabilecek bu hakkın adı, "herkesin asgari düzeyde insan onuruna yaraşır şekilde yaşamasını ve topluma katılımını sağlayacak olan sosyal hizmetlerden yararlanma hakkı" anlamında "sosyal katılım hakkı"dır. Bu yeni mekanizmanın zaman ve zemin açısından sağlam bir tarihi ve hukuksal temele sahip evrensel insan hakkı olan sosyal güvenlik hakkı içinde gerçekleştirilmesi artık bir ütopya değil kaçınılmaz bir gerçek olarak karşımızda durmaktadır. Çalışmamız neticesinde sosyal güvenlik hakkının tamamlayıcısı olarak güvenceli asgari gelir desteği sisteminin ülkemizde uygulanmasıyla yoksulluk sınırı eşiğinin altında olan dezavantajlı grup denilen toplumdan dışlanan/marjinal kesimlere çare olabileceği kanaatindeyiz.

Hukuk devletinin amacı insan onurunun ve kişiliğinin korunmasıdır; bu amaç ise günümüz toplumları için ancak sosyal güvenlik ve sosyal adalet ile gerçekleşebilir. Hukuk devletinin varlık sebebi toplumu devlete karşı korumakken; sosyal devletin varlık sebebi toplumu devlet aracılığıyla korumaktır. Sosyal haklar, o toplumun bireylerinin asgari ihtiyaçlarının devlet ve toplum tarafından karşılanması anlamında bizi sosyal devlete götürmektedir. Sosyal devlet bu amaçları gerçekleştirmek ve eşitliği özgürlükle bir arada vatandaşlarına sağlamak için gelirin yeniden dağıtım yoluna giderken yalnız düzenleyici bir mekanizma olarak kalmamış sosyal güvenlik hakkının da kaynağı olmuştur. Sosyal devlet ilkesinin hayata geçirilmesi açısından sosyal güvenliğin çok önemli bir fonksiyona sahip olduğunun göstergesi, dünyada çok hızlı bir şekilde ortaya çıkan toplumsal değişim ve taleplerdir. Diğer taraftan sosyal güvenlik ilkesi, getirdiği esaslarla en başta toplumdaki muhtaç ve yoksul kesime yönelmektedir. Sosyal güvenlik ilkesi bu bakımdan iki unsuru bünyesinde barındırmaktadır. İlk olarak, kişinin insan onuruna yaraşır asgari yaşam düzeyine hakkı olması, ikinci olarak da bu hakkın gerçekleştirilmesi için gerçek eşitliğin ve toplumsal dengenin korunması bakımından Devlete birtakım görevler yükleyerek gerekli tedbirlerin alınması ve teşkilatın kurulmasıdır. Devletin sosyal devlet fonksiyonunun sosyal güvenlik hakları ile bağı dikkate alındığında sosyal yardımdan çok daha fazlasını ifade ettiği; modernleşme ve demokratikleşme ile sıkı bir ilişki içinde olduğu rahatlıkla söylenebilir. Sonuç olarak sosyal devlet, sosyal yardımları

kapsamına almakla birlikte sosyal yardım devleti demek değildir. Sosyal yardım politikalarının amacı, insan hayatına yaraşır asgari bir gelir sağlayarak yoksulluğu önlemektir. Gerçekten şunu ifade etmeliyiz ki, evrensel sosyal güvenlik hakkı dönemi olarak nitelendirilen 21. yüzyıl, yoksulluk ve yoksunluğu azaltmanın ve sosyal adaletsizlikleri kaldırmanın en önemli aracı olarak sosyal güvenlik hakkını görmektedir.

Genel olarak değerlendirdiğimizde sosyal güvenlik hakkı açısından sosyal devlet; toplumunu tehlikelere karşı koruyan devlet demektir. Sosyal devlet, doğası gereği sosyal biçimlendirmeyi bütün topluma yaymak için tedbirler almak mecburiyetindedir. Sosyal güvenlik hakkının bir toplumda gerçekleştirilebilmesi için sosyal devlet ilkesi, bu hakkın gerçekleştirilmesi için en başta gelen devlet sistemidir. Sosyal devlet ilkesinin tam manasıyla gerçekleşebilmesinin en önemli şartlarından birini sosyal güvenlik hakkı oluşturmaktadır.

Sosyal güvenlik, özet olarak toplumda yoksulluk içinde yaşayanlara ve muhtaç insanlara yardım ederek söz konusu kişilere insan onuruna yaraşır en az yaşam düzeyi sağlamaya çalışmaktır. Böylece sosyal güvenlik, ülkede sosyal adalet ve sosyal devlet ilkesinin gerçekleşmesine yardımcı olmaktadır. Sosyal güvenliğin bu amacı doğrultusunda, "hiçbir kimse açıkta kalmaksızın toplumu oluşturan bütün herkesi koruma kapsamına alan, insanları ihtiyaçlarının esiri olmaktan kurtarmak için onlara yaşadıkları toplum içinde insan haysiyetine yaraşır bir asgari hayat standardı temin etmeyi garanti eden bir sistem şeklinde geniş kapsamlı tanımlanmıştır. Ancak sosyal güvenliğin her derde deva olacak bir yapı olarak görülmesi anlayışı hatalı bir bakış açısıdır. Yoksulluk başta olmak üzere toplumsal diğer sorunlara çare bulmayı amaçlayan sistemler, çok çeşitli mekanizmaların farklı yüzlerinden sadece birini oluştururlar. Bu yüzden sosyal güvenlik tek başına insan onuruna yaraşır bir yaşam düzeyi sağlama yolunda bütün ağırlığı taşıyamaz. Bunun için sürekli dinamik bir yapıya sahip olan sosyal güvenliğe, gelişim ve etkinleştirilmesinin her aşamasında başka alanlarda yapılacak plan ve tedbirlerin eşlik etmesi elzemdir.

Diğer yandan sosyal güvenlik hakkı ile sosyal idare ilkesinin sıkı bağına işaretle kamu hizmetleri konusunda sosyal güvenliğin yerinin nerede konumlandırıldığına göre farklı birtakım değerlendirmelere rastlanmaktadır. Bu doğrultuda sosyal güvenlikten vazgeçmek imkansız değildir. Çünkü devlet sosyal güvenlik hizmetini yerine getirmese de, toplum bu hizmeti kendi kendine bir şekilde yerine getirecektir. Şunu da belirtelim ki, Türkiye'de kanunkoyucunun anayasal kamu hizmetleri bağlamında harekete geçmemesi halinde, bu hareketsizliğe karşı denetim mekanizmasının işletilebilmesi için anayasal kamu hizmetlerinin somutlaştırılması gerekir.

Dünya nüfusunun istatistiklere göre yalnızca % 27'sinin kapsamlı sosyal güvenlik hakkından yararlandığı günümüzde sosyal güvenlik hakkının kullanılmasına engel olan faktörlerin de belirlenip söz konusu faktörlerin etkilerinin azaltılması veya ortadan kaldırılması en az bu hakkın sağlanması kadar önemlidir. Ülkemizde çoğunlukla çalışma odaklı sağlanan sosyal güvenlik anlayışı dikkate

alındığında, sosyal güvenlik hakkına en çok zarar veren konuların başında gelen kayıt dışı istihdam sorununa bir an önce çözüm bulunması gerekmektedir. Bu bağlamda sosyal güvenlik hakkının kolay ulaşılabilir olması, hakkın kapsam ve içeriğinin net bir şekilde belirlenmesi, devletin bu konuda mali destekler ile teşvik edici sosyal politikalar öngörmesi ve bu konuda caydırıcı yaptırımlar getirmesi gibi birtakım çözüm yolları öngörülebilir. Örneğin Covid-19 (Korona virüs) pandemisi nedeniyle, UN Women, UNICEF (United Nations International Children's Emergency Fund) ve Uluslararası Çalışma Örgütü'nün katkılarıyla hazırlanan bir broşürde Uluslararası Çalışma Örgütü'nün 202 sayılı Tavsiyesine atıfta bulunmak suretiyle ve sosyal güvenlik hakkı olarak ifade ettiğimiz sosyal korumanın söz konusu salgın tehlikesinin etkilerini bir nebze de olsa hafifletmesi anlamında önemli bir işleve sahip olduğuna değinilmesi bu önerimizi desteklemektedir.

Sosyal güvenlik hakkının uluslararası boyut kazanmasında Avrupa Konseyince üretilen normlar etkili olmuş ve özellikle sosyal güvenlik hakkının amaçlarının başında yoksullukla mücadele etmek vardır. Bu bakımdan Gözden Geçirilmiş Avrupa Sosyal Şartı'na dahil edilen yoksulluk ve sosyal dışlanmaya karşı korunma hakkı sosyal güvenlik hakkı açısından içeriği çok bilinmeyen ancak gelecekte çok fazla gündemde yer alacak incelenmeye değer bir haktır. Zira, yoksulların korunması eskiden dini ve ahlaki bir görev olarak değerlendirilirken çağdaş insan hakları anlayışında, yoksulluğa ve sosyal dışlanmaya karşı korunma bir haktır ve bu hakkın gerçekleştirilmesine yönelik devletin yükümlülükleri vardır. Dolayısıyla sosyal güvenlik hakkı, toplumun her bakımdan değişimiyle birlikte hukuk sistemlerinde değişimi zorunlu haklardan olmak zorundadır. İşte yoksulluk ve sosyal dışlanmaya karşı korunma hakkı, sosyal güvenlik hakkının içeriğine eklenen ve sosyal güvenlik hakkını daha da güçlendiren ayrı, bağımsız ve ilk kez en ileri düzeyde düzenlendiği uluslararası sözleşme Gözden Geçirilmiş Avrupa Sosyal Şartı'dır. Şart'ın 30. maddesinde düzenlenen sosyal dışlanma ve yoksulluğa karşı korunma hakkının birincil sorumlusu devlete hakkın etkili/etkin bir şekilde kullanılmasını sağlama yükümlülüğü vermektedir. Dolayısıyla bu hak, bir yandan hak arama yollarını içeren öznel/sübjektif bir kişi hakkı olarak tanınırken, diğer yandan da soyut bir içerikle düzenlenmemiştir.

Çalışmanın genelinde hakkın ulusal ve uluslararası boyutlu düzenlemelerine yer verilmesinin sebebi, sosyal güvenlik hakkının etkin ve etkili kullanılması bakımından yargısal uygulamaların ne derece önemli olduğunu ortaya koymaktır. Son bölümde bu çerçevede hak olarak çoğu ülkelerin anayasalarında yer alan ve uluslararası belgelerde de düzenlenen sosyal güvenlik hakkının dava edilemez olup olmadığı yönündeki tezler tartışılmıştır. Bu noktada bir hukuk kuralı hak düzenliyorsa, o kural aynı zamanda devlete de bir ödev yüklemektedir. Her ne kadar bu ilke herkes tarafından kabul ediliyor gibi gözükse de; ikinci kuşak haklar içinde yer alan ve temel hak ve özgürlükler içinde yer aldığı kabul edilen sosyal güvenlik hakkı yıllardır yargı mekanizması tarafından adeta üvey evlat muamelesi görmüştür ve hala da görmeye devam etmektedir. Bu süreçleri yaşamaya mahkum edilmiş pek çok sosyal hak gibi sosyal güvenlik hakkı da, zamanla bu anlayışın değişmesiyle birlikte sosyal adaleti sağlamak, sosyal eşitsizliklere son vermek, sosyal devlet ilkesini gerçekleştirmek gibi

gerekçelerle yargısal faaliyetlerin gündeminde yer almaya başlamıştır. Özellikle AİHM, sosyal güvenlik hakkını güvence altına alma yönünde sosyal güvenlik ile ilgili uyuşmazlıkları AİHS'in birinci kuşak haklarından mülkiyet hakkı, adil yargılanma hakkı, özel yaşamın ve aile yaşamının korunması hakkı, insanlık dışı ve aşağılayıcı muamele yasağı ve ayrımcılık yasağı gibi haklarla birlikte değerlendirilerek genişletici yorum metodu ile ele aldığı görülmektedir. On yıllardır devam eden Ekonomik Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi tarafından 10.12.2008 tarih ve 63/117 sayılı kararıyla BM Genel Kurulu'nda kabul edilip, 24.09.2009 yılında imzaya açılmış ve nihayet Ekonomik Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi'nin Seçmeli Protokolü 5 Mayıs 2013 tarihi itibarıyla sosyal hakların şikayet başvurusu usulü (bireysel başvuru) ile denetim yolu yürürlüğe girmiştir. Böylece yıllardır süregelen sosyal hakların dava edilebilirlik tartışmalarına son nokta konmuş ve sosyal güvenlik hakkının içtihadi gelişimine katkıda bulunacak bir mekanizma getirilmiş oldu. Türk Anayasa Mahkemesi de 2012'de getirilen bireysel başvuru yoluna normatif anlamda sosyal insan haklarının konu olamayacağını, ancak AİHS'de olduğu gibi kişisel ve siyasal hakların anayasa şikayetine konu edilebileceğini kabul etmektedir. Bu metinden hareketle AYM'nin sosyal güvenlik hakkının bireysel başvuruya konu edilemeyeceği yönünde düşünceler ileri sürülse de, aynen AİHM'in Sözleşmeyi esnek yorumlaması ve geniş içtihat birikimi örneklerini dikkate alarak diğer haklarla bağlantılı bir şekilde daha özgürlükçü bir bakış açısıyla sosyal güvenlik hakkını yorumlaması gerekmektedir. Özellikle sosyal güvenlik hakkının mülkiyet hakkı çerçevesinde AYM'nin bireysel başvuru kapsamında değerlendirdiği kararlara rastlanmakla birlikte Yüksek Mahkeme'nin sosyal güvenlik hakkını diğer haklarla bağlantı kurmak suretiyle farklı yorum yöntemlerini kullanarak daha geniş boyutlarıyla ele alabilmesi açısından önünde kat etmesi gereken çok mesafe olduğunu da söylemek gerekir.

Nihayetinde sosyal güvenlik hakkının bireysel başvuru yoluyla dava edilebilirliği öncelikle herhangi bir şart koşulmadan doğrudan kabul edilmelidir. Kabul edilebilirlik aşamasından sonra sosyal güvenlik hakkının ihlali üzerinde yapılan başvurular, insan haklarının evrenselliği, bölünmezliği ve karşılıklı bağımlılığı ilkeleri ve Anayasa'nın bütünselliği dikkate alınarak hakkın diğer insan hakları ve temel haklarla olan bağlantısı kurularak değerlendirilmeli ve uyuşmazlık sonuçlandırılmalıdır. Eğer sosyal güvenlik hakkı ihlali ile ilgili başvuru AİHM nezdinde görülecekse, sosyal güvenlik hakkının AİHS'de sözleşmesinde doğrudan bir maddede yer almaması gerekçesiyle başvuru reddedilmemelidir.

Kadınların çalışma hayatının sosyal güvenlik hakkı merkezli bir genel değerlendirmede şunları ifade etmeliyiz. Sosyal güvenlik hakkı ve özelinde sosyal sigortalardan genellikle formel istihdam ile ücretli çalışanlar yararlanmaktadır. Buna göre kadınların çoğunlukta olduğu pek çok çalışma biçimi için sosyal güvenlik hakkından yararlanması söz konusu değildir. Çünkü dünya nüfusunun ekseriyetinde kadınlar kayıt dışı istihdam edilmektedir. Bir başka yönden ise işgücünün kadınlaşması, ucuz işgücüne olan global talebin sonucu olarak daha az ücret aldığı ve daha az sosyal koruma sağlayan enformalleşmeye yol açtığı görülmektedir. Bunun sonucu olan güvencesiz çalışma,

küresel yoksulluğun bir parçası olarak kadınların savunmasızlığını (kırılganlık) ve sosyal dışlanmayı daha da derinleştirmektedir.

Uluslararası metinlerde kabul edildiği gibi ülkemizde de sosyal güvenlik hakkı herkes için kabul edilmişken, sosyal güvenlik politikalarının gerçekleştirilmesinde, sorumluluğun asıl sahipleri hakkın öznesi olarak "herkes" ifadesini kullanmaktan kaçınmaktadır. Yani sosyal haklardan olan sosyal güvenlik hakkının herkesin hakkı olduğu kanun metnine ya da anayasaya yazmakla bu hakkın herkes tarafından kullanılmasını beraberinde getirmemektedir. Ulusal ve uluslararası belgelerde yazılan haklar, soyut ve kuramsal olmakla kalmamalı, somut ve yaptırım gücü olan kurallara dönüşmelidir. Bu bakımdan sosyal güvenlik hakkının ulusal ve uluslararası belgelere yazılması önemli olduğu gibi sosyal güvenlik hakkının daha iyi anlaşılıp içselleştirilmesi de sosyal güvenlik hakkının kabulü kadar önem arz etmektedir. Ancak anayasal düzenlemenin tüm toplumu sosyal güvenlik şemsiyesi altına alma hedefi hem anayasanın hem de sosyal güvenliğin tüm toplumun bireylerini yaygınlaştırılması ilkesi gereği ortak amacıdır. Sosyal güvenlik hakkının, yalnızca sözleşmede güvenceye bağlanmış sosyal haklardan eksiksiz biçimde yararlanmayı değil, aynı zamanda ikizi olan Kişisel ve Siyasal Haklar Uluslararası Sözleşmesi'nin "yaşam hakkı"ndan başlayarak Sözleşmenin tanıdığı kişisel ve siyasal haklardan, kısacası tüm insan haklarından tam ve ayrım gözetilmeksizin eylemli olarak yararlanma konularında uygulanmasını gerektirir. Ayrıca çağımızın sosyal gerçekleri bakımından da sosyal güvenliğin kapsamı kişiler ve sosyal riskler açısından genişleme eğilimindedir. Örneğin kişiler açısından 5510 sayılı Kanunla Genel Sağlık Sigortası kabul edilmiş ve bu düzenlemeyle toplumun tüm bireylerinin sağlık hizmetleri açısından sosyal güvenlik kapsamına alınması amaçlanmıştır. Dolayısıyla, sosyal riskler açısından sosyal güvenlik hakkının dikey boyutuyla kapsamının genişlemesi, eskiden çalışma gücünü etkileyen durumlara karşı sosyal sigorta tekniği olarak adlandırılan ilk sosyal güvenlik anlayışı yerini artık günümüz toplumunda tüm bireylere ekonomik güvence sağlamak anlayışına bırakmıştır. Bu düşünceden hareketle, bireyin ekonomik durumunu olumsuz yönde etkileyen olay ve risklerin çeşit ve kaynakları ne olursa olsun, primli ya da primsiz sosyal güvenlik sistemi içerisinde bireye ve/veya ailesine ekonomik güvence sağlamak, ulusal ve uluslararası sosyal güvenlik hakkının temel amaçları arasında öne çıkan bir unsur haline gelmiştir.

YARARLANILAN KAYNAKLAR

Acar, İbrahim Attila ve Kitapcı, İsmail (2008), "Sosyal Güvenliğin Demografik Boyutu: Türkiye'deki Emeklilik Sistemindeki Değişim", **Maliye Dergisi**, S.154, Ocak-Haziran, ss.77-98.

Addo, Michael K. (1988), "The Justiciability of Economic, Social and Cultural Rights", **Commonwealth Law Bulletin**, October, 14(4), ss. 1425-1432.

Akad, Mehmet (1984), **Teori ve Uygulama Açısından 1961 Anayasasının 10. Maddesi**, Doçentlik Tezi, Fakülteler Matbaası, İstanbul. (1961 Anayasası)

——————— (1992), **Teori ve Uygulamada Sosyal Güvenlik Hakkı**, Kazancı Yay., İstanbul, 1992. (Sosyal Güvenlik)

Akgeyik, Tekin (2006), "Sosyal Güvenlikte Reform Eğilimleri: Geleneksel Sistemlerden Bireysel Emeklilik Programlarına Dönüşüm", **Sosyal Siyaset Konferansları**, S.51, ss. 47-99.

Akgeyik, Tekin vd. (2007), **En Büyük Karadelik: Sosyal Güvenlik Açıkları Ve Reform Tartışmalarının Sosyo-Ekonomik Yansımaları**, Türk Sigorta Enstitüsü Vakfı Sigorta Araştırma ve İnceleme Yayınları-11, Ceyma Matbaacılık, İstanbul.

Akgündüz, Ahmed (1996), **İslâm Hukukunda ve Osmanlı Tatbikatında Vakıf Müessesesi**, 2. Baskı, OSAV, İstanbul.

Aksar, Yusuf (2017a), **Teoride ve Uygulamada Uluslararası Hukuk-I**, 4. Baskı, Seçkin Yayıncılık, Ankara.

——————— (2017b), **Teoride ve Uygulamada Uluslararası Hukuk-II**, 4. Baskı, Seçkin Yayıncılık, Ankara.

Aktan, Coşkun Can ve Özlem, Özkıvrak (2008), **Sosyal Refah Devleti**, Okutan Yay., Ankara.

Aktan, Coşkun Can (Ed.), (2018), **Hak İşçi Sendikaları Konfederasyonu, Yolsuzlukla Mücadele Stratejileri**, 2.Baskı, Hak-İş Yay., Ankara.

Aktepe Artık, Sezin (2014), **Medeni Usul Hukukunda Adil Yargılanma Hakkı**, Seçkin Yay., Ankara.

Akyüz, Ferhat (2011), **Türkiye'de Kapitalizmin ve Sosyal Güvencesizliğin İnşası**, Sosyal Araştırmalar Vakfı, İstanbul.

Alfandari, Elie (1967), "Rèflexions sur le droit dit social", Revue Trimestrielle de Droit Sanitaire et Social, ss. 97-111.

Algan, Bülent (2007), **Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Hakların Korunması**, Seçkin Yay., Ankara.

Alp, Mustafa (2004), "Avrupa Birliği Temel Sosyal Haklar ve Türk İş Hukuku", **DEÜHF Dergisi**, 6(1), ss.1-41.

Alpar, M. Bülent (2000), "ILO Sosyal Güvenlik Nihai Raporu ve Gerçekleşen Değişiklikler", **Kamu-İş Dergisi**, 5(4), ss. 1-16.

Alper, Yusuf (1998), "Cumhuriyetin 75. Yılında Sosyal Güvenlik; Amele Birliğinden Sosyal Sigortalara", **Yeni Türkiye**, C:23-24, Özel Sayı:3, Ankara, ss. 1943-1948.

——————— (2013), **Türk Sosyal Güvenlik Sistemi ve Sosyal Sigortalar Hukuku**, Güncellenmiş 5. Baskı, Dora Basım-Yayım Dağıtım, Bursa. (Türk Sosyal Güvenlik)

——————— (2019), Temel Sosyal Politika Sorunları "Sosyal Güvenlik", **Sosyal Politika**, Aysen Tokol ve Yusuf Alper (Ed.), 10. Baskı *içinde* (205-251), Dora Basım, Bursa, 2019. (Sosyal Politika)

Alper, Yusuf (2019), **Sosyal Güvenlik Üzerine Yazılarım**, Türk Metal Sendikası Araştırma ve Eğitim Merkezi Yayınları, 1. Basım, Ankara.

Alper, Yusuf ve Tatlıoğlu, İsmail (Çev.), (1994), **21. Yüzyıla Doğru Sosyal Güvenlik: Uluslararası Çalışma Ofisi Genel Direktörüne, Sanayileşmiş Ülkelerde Sosyal Güvenlik Sistemlerinin Ekonomik ve Sosyal Değişimi Hakkında Sunulan Rapor**, Kutyay-Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayını, Bursa.

Alper, Yusuf vd. (2012), **2050'ye Doğru Nüfusbilim ve Yönetim: Sosyal Güvenlik (Emeklilik) Sistemine Bakış**, TÜSİAD Yayın No:2012-11/535, İstanbul.

Alper Yusuf vd. (2018), "Sosyal Güvenlikte Yeni Yol Arayışı: Risk Temelli Sosyal Güvenlik Anlayışından Herkes İçin, Hayat Boyu Sosyal Güvenlik Anlayışına", **İş Güç Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi**, 20(3), ss. 383-404.

Altan, Ahmet Zühtü (2007), **Sosyal Politika**, Anadolu Üniversitesi Yayını No:1744, Eskişehir.

Anayurt, Ömer (2019), **Hukuka Giriş ve Hukukun Temel Kavramları**, 19. Baskı, Seçkin Yay., Ankara.

Andaç, Faruk (2010), **İşsizlik Sigortası**, 2. Baskı, TÜHİS, Ankara.

——————— (2018), **Sosyal Güvenlik Hukuku ve İlgili Kuruluşlar**, Legal Yay., İstanbul.

Andreassen, Bård-Anders (1999), "Article 22" **In The Universal Declaration of Human Rights: A Common Standard of Achievement**, Alfredsson Gudmundur and Eide Asbjørn (Ed.), *in* (453-488), Kluwer Law International, The Hague.

Ar, Kamil Necdet (2013), **Türkiye'de Çalışma İlişkileri (1923-1961)**, Ekin Yay., Bursa.

Aral, Namık Zeki (1965), "Herkes İçin Himaye ve İçtimaî Emniyet", **Türkiye İktisat Gazetesi**, 13(635), ss.1-8.

Argun, Fazilet Nurel (1995), "Sendikal Hak ve Özgürlüklerin Hukuki Niteliği", **TBB Dergisi**, ss.5-23.

Arı, Mehmet (2016), **Hukuk Davaları Cilt IV**, Ed. Efrail Aydemir vd., *içinde* (465-808), Seçkin Yay., Ankara.

Arıcı, Kadir (1997), **Avrupa Birliği Sosyal Güvenlik Hukuku**, Kamu-İş Yay., Ankara.

——————— (1998), "Cumhuriyetimizin Yetmişbeşinci Yılında Türk Sosyal Güvenlik Sisteminde Gelinen Nokta", **Yeni Türkiye**, C:23-24, Özel Sayı:3, Ankara, ss. 1932-1942.

——————— (2014), **Sosyal Güvenlik**, Yusuf Alper ve Seda Tekeli (Ed.), Anadolu Üniversitesi Yayını, 3.Baskı, Eskişehir.

——————— (2015), **Türk Sosyal Güvenlik Hukuku**, Gazi Kitabevi, Ankara.

Arık, K. Fikret (1960), "İnsan Haklarının Milletlerarası Korunması (Avrupa İnsan Hakları Çerçevesinde)", **AÜSBFD**, 15 (4), ss.113-150.

Arıkan, Müjgan Elif (2018), **Uluslararası Koruma Kapsamındaki Yabancıların Çalışma ve Sosyal Güvenlik Hakkı**, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, SDÜ SBE Özel Hukuk ABD, Isparta.

Arın, Tülay (2004), "Refah Devleti Rejimini Değerlendirme Çerçevesi", **Neoliberalizm Tahribatı 2000'li Yıllarda Türkiye Cilt 2**, Der. Neşecan Balkan ve Sungur Savran, *içinde* (68-93), Metis Yay., İstanbul.

——————— (2013), **Kriz, Devlet, İktisat ve Sosyal Güvenlik Politikaları**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yay., İstanbul.

Armağan, Servet (2009), "İslâm Dininde Sosyal Güvenliğin Temel Müesseseleri", **İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi**, S. 14, ss. 67-84.

Armeni, Chiara (2008), **The Right to Water in Belgium**, International Environmental Law Centre-International Environment House, Geneva.

Arpa, Taha ve Kolçak, Menşure (2017), "Türkiye ve OECD Ülkelerinde Sosyal Güvenlik Harcamaları, **Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, 5(3), ss. 651-677.

Aslan, Betül (2009), **Devletin Temel Amaç ve Ödevleri Işığında Öznel Gelişme Hakkı**, On İki Levha Yay., İstanbul.

Aslanköylü, Resul (2013), **Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu Şerhi 2. Cilt**, Bilge Yayınevi, Ankara.

Ataç, İlker (2017), "Gaygusuz v. Austria: Advancing the rights of non-citizens through litigation", **OZP – Austrian Journal of Political Science**, 46 (1), ss. 21-31.

Atasayan, M. Gözde (2012), **Kamu Hizmetlerinin Süreklilik ve Düzenlilik İlkesi**, On İki Levha Yay., İstanbul.

——————— (2018), "Karşılaştırmalı Anayasa Yargısında Sosyal Haklar: Güney Afrika, Hindistan ve Türkiye", **Hukuk Defterleri**, Sayı 11, Ocak-Şubat, ss. 20-24. (Sosyal Haklar)

——————— (2019), **Sosyal Hakların Yargısallaştırılması**, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Galatasaray Üniversitesi, SBE Kamu Hukuku ABD, İstanbul. (Yargısallaştırılma)

Atay, Ender Ethem (2018), **İdare Hukuku**, 1. Baskı, Seçkin Yay., İstanbul.

Atçeken, Zeki ve Bedirhan, Yaşar (2012), **Selçuklu Müesseseleri ve Medeniyeti Tarihi**, 2. Baskı, Eğitim Yayınevi, Konya.

Atılgan, Ahmet (2016), **Neo-Liberal Dönemde Sosyal Güvenlik**, 1. Baskı, Beta Yay., İstanbul.

Avrupa Birliği - Türkiye - Uluslararası Sosyal Güvenlik Uyum ve Eşgüdüm Normları (2009), H. Şadi Ekdemir (Haz.), HAK-İŞ Yayınları, Ankara.

Avrupa Sosyal Şartı ve Uygulaması (2010), Hakan Ataman (Haz.) İnsan Hakları Gündemi Derneği, Ankara.

Avrupa İnsan Hakları Avrupa Konseyi Mahkemesi Kabul Edilebilirlik Kriterlerini Uygulama Rehberi (2014), https://www.echr.coe.int/Documents/Admissibility_guide_TUR.pdf

Ay, Hakan ve Akan, Recep (2017), "Tarihsel Süreçte Sosyal Yardımların Gelişimi", **21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum Eğitim Bilimleri ve Sosyal Araştırmalar Dergisi**, 6(18), ss.787-798.

Aybay, Rona (2005), **Sosyalizmin Öncülerinden Robert Owen: Yaşamı, Eylemi, Öğretisi**, YKY, İstanbul.

——————— (2015), İnsan Hakları Hukuku, 1. Baskı, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul. (İnsan Hakları)

Aybay, Rona vd. (2019), **Vatandaşlık Hukuku**, Siyasal Kitabevi, Ankara, 2019.

Aydın, Öykü Didem (2011), "Türk Anayasa Yargısında Yeni Bir Mekanizma: Anayasa Mahkemesi'ne Bireysel Başvuru", **Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, 15(4), ss.121-170.

Aydın, Mehmet Ali (2009), **Sosyal Güvenlik Hakkı**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi SBE Kamu Hukuku ABD, Konya.

Ayhan, Abdurrahman (2012), "Sosyal Güvenlik Kavramı ve Sosyal Güvenlik İlkeleri", **Sosyal Güvenlik Dergisi**, 2(1), ss. 41-55.

Aykanat, Mehmet (2019), **Osmanlı Sosyal Güvenlik Hukukunun Temel Kurumları**, 2. Baskı, Adalet Yayınevi, Ankara.

Ayto, John (2006), **Movers and Shakers: A Cronology of Words That Shaped Our Age**, Oxford University Press, New York.

Azarken, Ezeli (2018), **Uluslararası Hukukta Sağlık Hakkı**, 1. Baskı, Seçkin Yay., Ankara.

Azrak, A. Ülkü (1961), "Sosyal Devlet ve 1961 Türk Anayasasının Sistemi", **İÜHFM**, XXVII (1-4), ss. 208-224.

Bağrıaçık, Ahmet (2018), "Kamu Hizmetinin Uyarlama İlkesi Üzerine Bir Değerlendirme", **Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, 26(3), ss. 155-183.

Bailey, Peter H. (1990), **Human Rights: Australia in an International Context**, Butterworths, Sydney.

——————— (1997), "The Right to an Adequate Standard of Living: New Issues for Australian Law", **Australian Journal of Human Rights**, 4(1), ss. 25-50.

Bakırcı, Münevver Kübra (2008), **Küreselleşme Sürecinde Sosyal Güvenlik Hakkı ve Engelliler**, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi , Marmara Üniversitesi SBE Özel Hukuk ABD, İstanbul.

Balı, Ali Şafak (2001), **Çokkültürlülük ve Sosyal Adalet: Öteki ile Birlikte Yaşamak**, 1. Basım, Çizgi Kitabevi Yay., Konya.

Balkır, Zehra Gönül (2000), "Çalışma ve Sosyal Güvenlik Hakları", **İnsan Hakları**, Der. Gökçen Alpkaya, *içinde* (236-258), YKY, İstanbul.

Balta, Tahsin Bekir (1970), **İdare Hukukuna Giriş**, TODAİE Yayınları, Sevinç Matbaası, Ankara.

Barnard, Catherine (2006), **EC Employment Law**, Third Edition, Oxford University Press, United States.

Barnes, Richard (2009), **Property Rights and Natural Resources**, Hart Publishing, Oxford and Portland, Oregon.

Barry, Norman (1990), **Welfare**, University of Minnesota Press, Minneapolis.

Bauman, Zygmunt (1999), **Çalışma, Tüketicilik ve Yeni Yoksullar**, Çev. Ümit Öktem, 1.Baskı, Sarmal Yayınevi, İstanbul. (Yeni Yoksullar)

Bauman, Zygmunt (2013), **Modernite, Kapitalizm, Sosyalizm, Küresel Çağda Sosyal Eşitsizlik**, Çev. F. Doruk Ergun, 1. Baskı, Say Yayınları, İstanbul. (Modernite)

Bedir, Eyüp (2012), "Yoksullukla Mücadelede Yeni Bir Tartışma Alanı: Vatandaşlık Geliri", **Sosyal Güvenlik Dergisi**, (1)1, ss.92-116.

Beetham, David (2014), **Demokrasi ve İnsan Hakları**, Çev. Bilal Canatan, 2. Baskı, Liberte Yayınları, Ankara.

Bello, B. A. vd. (2018), "Problems of Social Security: An Islamic Remedy", **International Journal of Academic Research in Business and Social Sciences**, 8(11), ss. 1447-1464.

Benelhocine, Carole (2012), **The European Social Charter**, Council of Europe Publishing.

Beşer, Faruk (1987), **İslâmda Sosyal Güvenlik**, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayını, Ankara.

——————— (2016), **İslam'da Sosyal Güvenlik**, 4.Basım, Nun Yay., İstanbul.

Bianchini, Katia (2017), "The "Stateless Person" Definition in Selected EU Member States: Variations of Interpretation and Application" **Refugee Survey Quarterly**, 36(3), ss. 81–107.

Bilgen, Pertev (1980), "Kamu Hizmetleri Hakkında", **İHİD**, 1(1), Mart, ss.113-116.

——————— (1995), "Sosyal Haklar, Sosyal Kamu Hizmetleri, Özelleştirme", **AÜSBF İnsan Hakları Merkezi Dergisi**, 3(5), Aralık, ss.12-16. (Sosyal Kamu Hizmetleri)

Birkan, Selahattin (1969), **Dünyada Sosyal Güvenlik Ekonomisi**, Yakın ve Ortadoğu Çalışma Enstitüsü Neşriyatı, Dizerkonca Matbaası, İstanbul.

Bolivar, Simon (1923), **Address to the Venezuelan Congress at Angostura February 15, 1819**, (Cambridge Plain Texts), Cambridge University Press.

G. Bonoli, (2006), "New Social Risks and the Politics of Post-Industrial Social Policies", **The Politics of Post-Industrial Welfare States: Adapting Post-War Social Policies to New Social Risks,** K. Armingeon and G. Bonoli (Ed.) *içinde* (3-26), Routledge, Oxford and New York.

Boucobza, Isabelle vd. (2012), "Fransız Öğretisi Söyleminde Sosyal Haklar: İnkar ve Kabul Arasında", **Anayasal Sosyal Haklar: Avrupa Sosyal Şartı, Karşılaştırmalı Hukuk ve Türkiye**, Ed. İbrahim Ö. Kaboğlu, *içinde* (71-92), Legal Yay., İstanbul.

Boyar, Oya, (2013) "İşkence ve Kötü Muamele Yasağı", **İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi ve Anayasa**, Ed. Sibel İnceoğlu, *içinde* (137-158), 3. Baskı, Beta Yayıncılık, İstanbul.

——————— (2013), "Devletin Pozitif Yükümlülükleri ve Dolaylı Etki", içinde **İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi ve Anayasa**, Ed. Sibel İnceoğlu, *içinde* (53-80), 3.Baskı, Beta Yayınları, İstanbul. (Pozitif Yükümlülükler)

Bozkurt, Enver (2007), "İnsan Hakkı Olarak Sağlık Hakkı", **Sağlık Hukuku Kurultayı**, Ankara Barosu Yayınları, Ankara.

Bozkurt, Tamer (2009), "Anayasa Mahkemesi'nin 4857 Sayılı İş Kanunu'ndaki Engelli ve Eski Hükümlü Çalıştırma Zorunluluğunun Anayasa'ya Uygun Olduğuna Dair Verdiği Karar Üzerine Düşünceler", **Ankara Barosu Dergisi**, Yıl: 67, Sayı: 2, Bahar, ss. 98-105.

Bönker, Frank vd. (2016), "Remunicipalisation Revisited: Long-Term Trends in the Provision of Local Public Services in Germany", **Public and Social Services In Europe: From Public**

and Municipal to Private Sector Provision, Ed. Hellmut, Wollmann vd., *içinde* (71-85), Macmillan Pub., IIAS, London.

Branco, Manuel Couret (2009), **Economics Versus Human Rights**, Routledge, Newyork.

Bruce, M. (1968), **The Coming of Welfare State**, 4. Baskı, Batsford, London.

Buğra, Ayşe (2015), **Kapitalizm, Yoksulluk ve Türkiye'de Sosyal Politika**, 6. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul.

Buğra, Ayşe ve Sınmazdemir, N. Tolga (2016), "Yoksullukla Mücadelede İnsani ve Etkin Bir Yöntem: Nakit Gelir Desteği", **Bir Temel Hak Olarak Vatandaşlık Gelirine Doğru**, Ed. Ayşe Buğra ve Çağlar Keyder Çağlar, *içinde* (85-114), İletişim Yayınları, 3.Baskı, İstanbul.

Buğra, Ayşe ve Savaşkan Osman (2015), **Türkiye'de Yeni Kapitalizm**, 2. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul.

Bulut, Nihat (2009), **Sanayi Devriminden Küreselleşmeye Sosyal Haklar**, 1. Baskı, On İki Levha Yayınları, İstanbul, Haziran 2009. (Sosyal Haklar)

Bulut, Mehmet (2013), "Kayıtdışı İstihdamın Ortaya Çıkmasında Sosyal Güvenlik Bilinci Eksikliği ve Sosyal Güvenlik Ahlakı", **Hak-İş Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi**, Y.2, S.4, ss.84-105.

——————— (2017), **Sosyal Güvenlik Uyuşmazlıkları ve Çözüm Yolları**, Seçkin Yay., Ankara.

Büyükçalık, Mürvet Ece (2015), **Mülteci Hukuku'nun Gelişimi ve Türkiye'de Mültecilerin Sosyal Hakları**, On İki Levha Yay., İstanbul.

Büyükdere Özgür, Özlem (2019), "100. Yılında Uluslararası Çalışma Örgütü: Değişen Koşullarda Politika Tercihleri ve Yönelimler", **Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi**, S:77, ss. 59-96.

Canbay, Tülin ve Demir, Müslim (2013), "Türkiye'de Sosyal Güvenlik Açıkları ve Sosyal Güvenlik Ahlakı", **Yönetim ve Ekonomi: Celal Bayar Üniversitesi İİBF Dergisi**, 20(2), ss. 303-315.

Cantillon Bea vd. (2017), "Decent Incomes for the Poor: Which Role for Europe?" **Journal of Common Market Studies**, 55(2), ss.240-256. https://onlinelibrary.wiley.com/doi/epdf/10.1111/jcms.12486 (17.04.2020).

Casas, Ramón Peña (2012), "Minimum Income Standards in Enlarged EU: Guaranteed Minimum Income Schemes", **Working paper II: Setting Minimum Social Standars Across Europe**, ss.1-47, https://www.researchgate.net/publication/238733340 (28.05.2019).

Cassese, Antonio (1991), "Can the Notion of Inhuman and Degrading Treatment be Applied to Socio-Economic Conditions?", **EJIL**, Vol. 2, No. 2, ss.141-145. http://www.ejil.org/pdfs/2/1/1162.pdf

Castel, Robert (2017), **Ücretli Çalışmanın Tarihçesi: Sosyal Sorunun Dönüşümü**, Çev. Işık Ergüden, 1.Baskı, İletişim Yay., İstanbul.

Chossudovsky, Michel (1999), **Yoksulluğun Küreselleşmesi**, Çev. Neşenur Domaniç, Çiviyazıları, İstanbul.

Cichon, Michael (2013), "The Social Protection Floors Recommendation, 2012 (No.202): Can a six-page document change the course of social history?", **International Social Security Review**, 66(3-4), ss. 21-43.

Civan, Orhan Ersun (2019), "Sosyal Güvenlik Hukuku ve Toplumsal Cinsiyet", **Hukuk ve Toplumsal Cinsiyet Çalışmaları**, Ed. Gülriz Uygur ve Nadire Özdemir, 2. Baskı, *içinde* (513-567), Seçkin Yay., Ankara.

Clements, Luke ve Simmons, Alan (2008), "European Court of Human Rights – Sympathetic Unease" Malcolm Langford (Ed.), **Social Rights Jurisprudence: Emerging Trends in International and Comparative Law**, *içinde* (409-427), Cambridge University Press, New York.

Committe on Economic, Social and Cultural Rights (2008), Thirty-ninth session 5-23 November 2007, **General Comment No. 19**, E/C.12/GC/19, 4 February 2008.

Coşkun, Atilla (2011), **Tapu Sigortası**, 2. Baskı, Legal Yay., İstanbul.

Coşkun, Selim vd. (2011), "Asgari Gelir Desteği ve Türkiye'de Uygulanabilirliği: Bir Model Denemesi, **Gazi Üniversitesi İİBF Dergisi**, 13(3), ss. 129-158.

Cousins, Mel (2008), **The European Convention on Human Rights and Social Security Law**, Intersentia, Antwerp.

Craven, Matthew C. R. (1995), **International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights, A Perspective on its Development**, Oxford University Press, Oxford, New York.

Cross, B. Frank (2001), "The Error of Positive Rights", **UCLA Law Review**, C. 48, S.4, ss. 857-924.

Çakar Seymen, Ayşen (2018), **Sosyal Hakların Gerçekleştirilebilirliği**, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Kocaeli Üniversitesi Kamu Hukuku ABD.

Çakır, Hüseyin Melih (2015), **Sağlık Hizmetlerinin Özel Hukuk Kişileri Tarafından Yürütülmesi**, 1.Baskı On İki Levha Yayıncılık, , İstanbul.

Çalık, Tacettin (2016), "Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Sözleşmeleri Kapsamında İnsan Haklarının Korunması", **Selçuk Üniversitesi HFD**, C.24, S.1, ss. 69-120.

Çankaya, Şükrü (1945), **İçtimaî Emniyet Prensipleri ve Modern Demokrasi**, Universum Basımevi, İstanbul.

Çapra, Muhammed Ömer (1991), "İslam Ekonomisinin Amaçları", **İslam Ekonomisi ve Sosyal Güvenlik Sistemi**, Çeviren ve Hazırlayan Faruk Yılmaz, *içinde* (15-47), Marifet Yayınları, İstanbul.

Çavuş, Ö. Hakan (2016), "Sosyal Güvenlik Hakkı", **Legal İHSGHD**, 13(51), ss. 1479-1507.

——————— (2016), "The Role of ILO's Recommendation of National Social Protection Floors in the Extension of Social Security", **Sosyoekonomi**, 24(28), ss.109-130. (The Role of ILO)

Çayıroğlu, Tahsin (2019), **Avrupa Birliği Sosyal Güvenlik Sistemi ve Türkiye**, Legal Yay., İstanbul.

Çebi, Sezgin Seymen (2012), **Sosyal Adalet Tarihsel ve Kuramsal Bir Bakış**, 1. Baskı, On İki Levha Yayınları, İstanbul.

Çeçen, Anıl (1982), "İnsan Haklarının Düşünsel Boyutları", **İnsan Hakları Yıllığı**, 1981-1982, C.1-4, ss.6-37.

Çelik, Abdulhalim (2002), **Küreselleşme Sürecinde Sosyal Güvenlik Sistemlerinin Dönüşümü ve Türkiye** Kamu-İş Yay., Ankara.

Çelik, Aziz (2005), "Avrupa Birliği Sosyal Politikası: Gelişimi, Kapsamı ve Türkiye'nin Uyum Süreci-1", **Sendikal Notlar**, S.24, ss. 22-25.

——————— (2010), Sendikal Haklar: Uluslararası Çalışma Hukuku ve Türkiye'nin Uyumsuzluğu, **Disiplinlerarası Yaklaşımla İnsan Hakları** *içinde* (255-332), (Ed.) Selda Çağlar, Beta Yayınları, İstanbul.

——————— (2014), "Avrupa Konseyi Şartlar Sistemi", Uluslararası Sosyal Politika, Ed. Pir Ali Kaya, Siyasal Kitabevi, Ankara, ss.381-440. (Şartlar Sistemi)

Çelik, Yılmaz (2017), **İslam'da Sosyal Hizmetler**, Çizgi Kitabevi, Konya.

Çelik, Elif ve Güney, Ahmet (2017), "Kayıt Dışı İstihdam Olgusu Ve Türkiye'de Kayıt Dışı İstihdam" **İktisadiyat Dergisi**, 1(1), ss. 213-248.

Çengelci, Ethem (1993), "Sosyal Refahın Gerçekleşmesinde Sosyal Yardımların Rol ve Önemi" **Hacettepe Üniversitesi Sosyal Hizmetler Yüksekokulu Dergisi**, 11 (1-2-3), ss. 9-34.

Çetin, Başak Işıl (2017), **Sosyal Politika ve Vatandaşlık: Türkiye İçin Asgari Gelir Desteği**, Filiz Kitabevi, İstanbul. (Asgari Gelir Desteği)

Çetin, Evra (2008), **1982 Anayasası'nda Sosyal Haklar ve Avrupa Sosyal Şartına Dair Spesifik Sorunlar**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi- Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul. (1982 Anayasası'nda Sosyal Haklar)

——————— (2015), **İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi'nin 8-11. Maddeleri Bağlamında Çalışanların Hakları**, On İki Levha Yayıncılık, İstanbul. (Çalışanların Hakları)

Çetin, İsmail (2006), **Teklifî Hükümler: Helal, Haram, Mekruh, Alış-Veriş, Siyaset, Hudud, Ahkam, Cihad, Hukuk ve İktisad'da Ölçüler**, Dilara Yay., Isparta.

——————— (2007), **Tek Çare**, 2. Baskı, Dilara Yay., Isparta.

Çırak, Ezgi (2019), "Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Çerçevesinde Adil Yargılanma Hakkının Uygulama Alanı", **DEÜHFD**, **Prof. Dr. Durmuş Tezcan'a Armağan Özel Sayısı**, C.21, ss. 997-1028.

Çiçekli, Bülent (2001), **Avrupa Sosyal Şartı- Temel Rehber**, Seçkin Yay., Ankara.

Çoban, Nazlı (2019), "Sendika Özgürlüğü Mü? Sendika Hakkı Mı?", **Legal İSGHD**, 13 (62), ss.563-600.

Çolak, Aytül (2019), "Sosyal Politikanın Uluslararası Taraflarından Uluslararası Çalışma Örgütü ve Küreselleşme", **Balkan ve Yakın Doğu Sosyal Bilimler Dergisi**, 5(1), ss. 73-84.

Çolak, Mahmut (2009), **Sosyal Güvenlik Mevzuatı Uygulamaları**, Maliye Postası Yay., Ankara.

Daigneault, M. (2014), "Three Paradigms of Social Assistance", **Sage Open**, October-December, ss. 1-8.

Davutoğlu, Ayten (2011), "Sosyal Politika ve Alternatif Toplum Modeli Arayışları: Temel Gelir Önerisinin Ütopya Kavramı Çerçevesinde Okunması", **SİHUS III**, Kocaeli, 25-26 Ekim 2011 Kocaeli, Petrol-İş Yayını, İastanbul, ss. 205-221.

Deacon, Bob (2013), **Global Social Policy in the Making, The Foundation of the Social Floor**, Bristol Policy Press. (Foundation of the Social Floor)

Deacon, Bob vd. (1997), **Global Social Policy: International Organizations and the Future of Welfare**, Sage Pub., London.

Dembour, Marie-Benedicte (2012), "Gaygusuz Revisited: The Limits of the European Court of Human Rights' Equality Agenda", **Human Rights Law Review**, Oxford Journals, 12(4), ss.689-721.

Demir, Fevzi (1982), **Çalışma Hakkı İlkesi (Anayasa ve İş Hukukunda),** Yayınlanmamış Doçentlik Tezi, İstanbul.

Demir, Müslim (2014), "Sosyal Güvenlik Mevzuatına Aykırılıktan Doğan Suçlar ve Kabahatler ile Cezalarına İlişkin Genel Değerlendirmeler/Öneriler", **Sosyal Güvenlik Dergisi**, Temmuz, 4(2), ss. 120-144.

Demirbilek, Sevda (2005), **Sosyal Güvenlik Sosyolojisi**, Legal Yayıncılık, İstanbul.

Demirci, Kıvanç (2019), "Tüm Göçmen İşçilerin ve Aile Fertlerinin Haklarının Korunmasına Dair Uluslararası Sözleşme ve Türkiye'nin Mevzuat Bakımından Sözleşmeye Uyumu", **Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, 2(2), ss. 6-16.

Demirel, Tanel (2004), **Adalet Partisi: İdeoloji ve Politika**, İletişim Yayınları, İstanbul.

Demirkan, Ufuk (2019), "Medeni Usul Hukukuna İlişkin Genel Bilgiler", **Hukuk Davaları Cilt I**, (Ed. Efrail Aydemir vd.), 2. Baskı *içinde* (61-536), Seçkin Yay., Ankara.

Dericiler Yücel, Özge (2014), **Sosyal Haklar ve İnsan Hakları Hukuku Çerçevesinde Devletin Yükümlülükleri: Refah Devletinin Krizi Ekseninde Bir İnceleme**, 1.Baskı, On İki Levha Yayınları, İstanbul.

Devlet Planlama Teşkilatı (1991), **VI. Beş Yıllık Kalkınma Planı ÖİK Raporu, Sosyal Güvenlik ve Sağlık Hizmetlerinin Rasyonalizasyonu**, Başbakanlık DPT, Yayın No: DPT: 2274-ÖİK: 391, Ankara.

——————— (2001), **Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Sosyal Güvenlik ÖİK Raporu**, DPT Yay., Ankara.

Deynekli, Adnan (2011), "Yargıtay'ın Anayasa Şikayetine Bakışı", **Anayasa Mahkemesi'ne Bireysel Başvuru Anayasa Şikayeti**, (Ed. Musa Sağlam), HUKAB Yayınları, Ankara, 2011.

Diakow, V. ve Kovalev, S. (2008), **İlk Çağ Tarihi Cilt 2**, Roma, Çev. Özdemir İnce, Yordam Kitap, İstanbul.

Dijkhoff, Tineke (2019), "The ILO Social Protection Floors Recommendation and its relevance in the European context", **European Journal of Social Security**, 21(4), ss. 351-369.

Ditch, John (1999), **Introduction to Social Security, Politicies, Benefits and Poverty**, Routledge, New York.

Dilik, Sait (1972), **Türkiye'de Sosyal Sigortalar İktisadî Açıdan Bir Tahlil Denemesi**, 2. Baskı, Banka ve Ticaret Hukuku Araştırma Enstitüsü Yay., Ankara. (Türkiye'de Sosyal Sigortalar)

——————— (1980), "Sosyal Güvenlik ve Sosyal Hizmetler Arasındaki İlişkiler", **A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, C.XXXV, No:1-4, Ocak-Aralık, ss. 73-84.

——————— (1988), "Sosyal Güvenliğin Tarihsel Gelişimi, **AÜ Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, C. 43, S. 1–2, Ocak–Haziran, ss. 41-80. (Tarihsel Gelişim)

——————— (1991), **Sosyal Güvenlik**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.

Doğan, İlyas (2015), **İnsan Hakları Hukuku**, Ed. İlyas Doğan, 2. Baskı, Astana Yayınları, Ankara.

Doğan, İlyas ve Çamurcuoğlu, Gülden (2015), "Birleşmiş Milletler Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi", **İnsan Hakları Hukuku**, Ed. İlyas Doğan, 2.Baskı *içinde* (197-218), Astana Yayınları, Ankara.

——————— (2015), "Fransa'da İnsan Haklarının Gelişimi", **İnsan Hakları Hukuku**, Ed. İlyas Doğan, 2.Baskı *içinde* (103-118), Astana Yayınları, Ankara. (Fransa'da İnsan Hakları)

Doğan, Eda ve Çelik, Seydi (2018), "Sosyal Hakların Dava Edilebilirliği Üzerine İnceleme", **Journal of Law (JL)**, C:2 S:2, ss. 17-36.

Doğru, Osman ve Nalbant, Atilla (2012), **İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi (Açıklama ve Önemli Kararlar)** 1. Cilt, Legal Yayıncılık, İstanbul.

Doğru, Derya (2019), **Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Yargılamasında Takdir Marjı Doktrini**, Turhan Kitabevi, Ankara.

Donovan, Josephine (2014), **Feminist Teori**, 8. Baskı, İletişim Yay., İstanbul, 2014.

Donnelly, Jack (1995), **Teoride ve Uygulamada Evrensel İnsan Hakları**, (Çev. Mustafa Erdoğan ve Levent Korkut), 1. Baskı, Yetkin Yayınları, Ankara.

Döner, Ayhan (2010), **Şeffaf Devlette Bilgi Edinme Hakkı ve Sınırları**, 1.Baskı, On İki Levha Yayınları, İstanbul.

Dönmez, Hasan (2020), **Türkiye'de Kayıt Dışı İstihdam**, Legal Yay., İstanbul.

Duman, Barış (2000), **506 Sayılı Sosyal Sigortalar Kanununa Göre Hizmetlerin Tespiti**, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi SBE Özel Hukuk ABD, İstanbul.

Dupré, Catharine (2003), **Importing the Law in Post-Communist Transitions-The Hungarian Constitional Court and the Right to Human Rights** , Hart Publishing, Oxford and Portland Oregon.

Dur, Varol (2015), "Uluslararası Çalışma Örgütü'nün (ILO) Sosyal Güvenlik Politikalarındaki Dönüşüm", **Karatahta İş Yazıları Dergisi**, S.3, Aralık, ss.127-154.

Duran, Lütfi (1982), **İdare Hukuku Ders Notları**, İÜ Yay., İstanbul.

Dursun, Halil İbrahim (2018), **Türk Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuruda Esasa İlişkin Kabul Edilemezlik Sebepleri**, Seçkin Yayıncılık, Ankara.

Duroyaje, Ebenezer (2015), "The ILO Social Protection Floors Recommendation 202, and poverty reduction", **Development in Practice**, 25(2), ss.270-276.

Dutertre, Gilles (2003), **Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararlarından Örnekler**, Avrupa Konseyi Yayınları, Almanya.

Duymaz, Erkan (2012), "Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin Çevrenin Korunmasına Katkısı", **İ.Ü. SBF Dergisi**, No:47, Ekim, ss. 121-160.

Ecevit, Bülent (1963), "Türkiye'nin İktisadi Kalkınmasında Sosyal Adalet ve Demokratik Devletçilik", **Sosyal Siyaset Konferansları**, S.14, ss. 1-20.

Eide, Asbjørn (2001), "Economic, Social and Cultural Rights as Human Rights", **Economic, Social and Cultural Rights, A Textbook**, (Ed. Asbjørn Eide vd.), Second Revised Edition *in* (9-28), Martinus Nijhoff Publishers, London.

——————— (2001), "The Right to An Adequate Standart of Living Including the Right to Food", **Economic, Social and Cultural Rights, A Textbook,** Ed. Asbjørn Eide vd., Second Revised Edition Martinus Nijhoff Publishers, London, 2001, ss.133-148. (Right to Food)

Ekin, Nusret vd. (1999), **Türk Sosyal Güvenlik Sistemi'nde Arayışlar: Özelleştirme ve Yeniden Yapılanma**, İTO Yayınları, İstanbul.

Ektaş, Ahmet Fatih (2017), **Ulusalüstü Boyutlarıyla Engelli Hakları ve Engelli Kişilerin Hakları Sözleşmesi**, On İki Levha Yay., İstanbul.

Elbir, Halid Kemal (1980), **Sosyal Güvenlik Hukuku Notları**, **Fasikül 1**, 1979/1980 Ders Yılı, Fatih Gençlik Vakfı, İstanbul.

Engin, Murat (2008), "Çalışma ve Sosyal Güvenlik Haklarının Karşılıklı İlişkisinde Mali Kaynakların Yeterliliği Sorunu", **Galatasaray Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, ss.233-248.

Erdoğan, Gülnur (2008), "Avrupa Sosyal Şartı ve Gözden Geçirilmiş Avrupa Şartı", **TBB Dergisi**, Sayı: 77, ss. 123-165.

Erdoğan, Murat (2014), "Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin Gaygusuz Kararı: Mülkiyet Hakkının Geniş Yorumu ve Ayrımcılık Yasağı", **Erzincan ÜHFD**, 18 (1-2), ss. 159-189.

Erdoğan, Mustafa (1999), **Anayasal Demokrasi**, Siyasal Kitabevi, Ankara.

——————— (2012), **İnsan Hakları Teorisi ve Hukuku**, Gözden Geçirilmiş 3. Baskı, Orion Kitabevi, Ankara. (İnsan Hakları)

——————— (2017), **Anayasal Demokrasi**, 13. Baskı, Siyasal Kitabevi, Ankara. (Anayasal Demokrasi)

Ergül, Ergin (2019), **İbn Haldun'un Teorileriyle Karşılaştırmalı Genel Kamu Hukuku**, Adalet Yayınevi, Ankara.

Ermumcu, Senem (2013), "Sığınmacıların ve Mültecilerin Sosyal Güvenlik Hakkı", **Çalışma İlişkileri Dergisi**, 4(2), ss. 58-76.

Ersan, Gürbüz (1987), **Türkiye'de Sosyal Güvenlik**, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, İstanbul.

Ersoy Tiritoğlu, Hatice H. (2019), "Türkiye'de Mültecilerin Çalışma ve Sosyal Güvenlik Hakları", **YBHD**, ss. 435-474.

Ersöz, Halis Yunus (2004), **Sosyal Politika Perspektifinden Yerel Yönetimler (İngiltere, İsveç ve Türkiye Örneği)**, Filiz Kitabevi.

Ertan, İzzet Mert (2012), **Uluslararası Boyutlarıyla Sağlık Hakkı**, Legal Yayıncılık, İstanbul. (Sağlık Hakkı)

——————— (2014), "Sosyal Hakların Özü: Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi Standartlarında Öz/Çekirdek Yükümlülükler", **Sosyal Adalet İçin İnsan Hakları: Sosyal Haklar**, Kıvılcım Akkoyunlu Ertan vd. (Ed.), *içinde* (85-102), TODAİE, Ankara.

——————— (2015), **Sosyal Hakların Uluslararası Korunması ve Avrupa Şartı Sistemi**, 1. Baskı, Beta Yayıncılık, İstanbul. (Sosyal Haklar)

Ertuğ, Hasan Refik (1944), "Basın Mensupları ve İçtimai Emniyet", **Siyasi İlimler Mecmuası**, 158, ss.109-113.

Ertürk, Şükran (2018), "Sosyal Sigortaların Genel Hükümleri ve Türleri", **Yargıtay'ın İş Hukuku ve Sosyal Güvenlik Hukuku Kararlarının Değerlendirilmesi 2016**, On İki Levha Yay., İstanbul.

Esen, Egemen (2020), **İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi İçtihatları Işığında Takdir Marjı Doktrini**, On İki Levha Yay., İstanbul.

Esen, Selin (2011), **Türkiye'de Anayasa Şikayeti (Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru-Anayasa Şikayeti, Anlamı, Kapsamı ve Olası Sorunlar) Tartışma Paneli**, TBB Yayınları, Ankara, ss. 44-55.

Esping-Andersen, Gøsta (1990), **The Three Worlds of Welfare Capitalism**, Polity Press, 1990.

——————— (2013), "Toplumsal Riskler ve Refah Devletleri", **Sosyal Politika Yazıları**, Der. Ayşe Buğra ve Çağlar Keyder, Çev. Çakar Burcu Yakut ve Balaban Utku Barış, 6. Baskı *içinde* (33-54), İletişim Yay., İstanbul.

Fenwick, Colin (2009), "The International Labour Organisation: An Integrated Aproach to Economic and Social Rights", **Social Rights Jurisprudence: Emerging Trends in International and Comparative Law**, Malcolm Langford (Ed.), 1. Baskı *içinde* (591-612), Cambridge University Press, New York.

Fer, Muslih (1943), "Beveridge İçtimaî Emniyet Planı", **Ankara Üniversitesi SBF**, 1(3), ss. 560-580.

Ferrara, Peter J. (1997), "Privatization of Social Security: The Transition Issue" **Social Philosophy and Policy**, 14(2), ss.145-163.

Fineman, Martha Albertson (1995), **The Neutered Mother, the Sexual Family and Other Twentieth Century Tragedies**, Routledge, New York.

Fişek, A. Gürhan vd. (1998), **Sosyal Sigortalar Kurumu Tarihi 1946-1996**, SSK, Ankara, 1998

Frankenberg, Günter (1996), "Why Care? The Trouble with Social Rights", **Cardozo Law Review**, C.17, ss. 1365-1390.

Fredman, Sandra (2011), **Discrimination Law**, 2. Baskı, OUP Oxford.

Friedman, Kathi V. (1981), **Legitimation of Social Rights and the Western Welfare State: A Weberian Perspective**, The University of North Carolina Press, Chapel Hill.

Fuller, Lon L. (1978), "The Forms and Limits of Adjudication", **Harvard Law Review**, C.92, No. 2, ss.353-409.

Galtung, Johan (2013), **İnsan Hakları Başka Bir Açıdan Bakış**, (Çev. Müge Sözen), 2. Basım, Metis Yayınları, İstanbul.

Gazzali, Muhammed (1937), **El- Mustasfa, Cilt:1**, Kahire.

Gedik, Mehmet(2019), **Federal Almanya'da Dini Sosyal Hizmet Uygulamaları İslami Sosyal Hizmet Yaklaşımı**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Yalova Üniversitesi SBE, Yalova.

Gemalmaz, H. Burak (2011), "Kişilerin Sosyal Güvenlik Hukukundaki Statülerinin Mülkiyet Hakkı Kapsamında Avrupa İnsan Hakları Mahkemesince Korunması", **İş Dünyası ve Hukuk**, **Prof. Dr. Tankut Centel'e Armağan**, İÜHF No.720, İstanbul, ss.704-737. (Kişilerin Sosyal Güvenlik)

——————— (2011), "Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Açısından Mülkiyet Hakkının Sınırlanmasında 'Adil Denge' İlkesi", **İÜHFM**, C.LXIX, S.1-2, ss. 347-371.

——————— (2017), **Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinde Mülkiyet Hakkı**, 2.Baskı, Beta Yay. İstanbul. (Mülkiyet Hakkı)

——————— (2018), **Mülkiyet Hakkı, Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru El Kitapları Serisi-6**, Mrk Baskı, Avrupa Konseyi, Ankara. (Bireysel Başvuru)

Gemalmaz, M. Semih (2011), **Ulusalüstü İnsan Hakları Hukuku Belgeleri I. Cilt Bölgesel Sistemler**, Legal, İstanbul. (Bölgesel Sistemler)

——————— (2011), **Ulusalüstü İnsan Hakları Hukuku Belgeleri II. Cilt Uluslararası Sistemler**, 2. Baskı, Legal Yayıncılık, İstanbul, 2011. (Uluslararası Sistemler)

——————— (2011), **Ulusalüstü İnsan Hakları Hukukunun Genel Teorisine Giriş Cilt 1**, 8. Baskı Legal Yay., İstanbul. (Genel Teori 1)

——————— (2011), **Ulusalüstü İnsan Hakları Hukukunun Genel Teorisine Giriş Cilt 2**, 8. Baskı, Legal Yayıncılık, İstanbul. (Genel Teori 2)

——————— (2012), **Devlet, Birey ve Özgürlük**, 2. Baskı, Legal Yay., İstanbul.

Gene, Stephens (1986), "Participatory justice: The politics of the future," **Justice Quarterly**, March, C. 3, S. 1, ss. 67-82.

George, V. (1968), **Social Security: Beveridge And After**, Routledge, London.

Gerards, Janneke (2019), **General Principles of the European Convention on Human Rights**, Cambridge University Press, New York.

Gerig, Daniel S. (1960), "Az Gelişmiş Ülkelerde Sosyal Güvenliği Kurma Usulleri", **Az Gelişmiş Ülkeler Sosyal ve Ekonomik Kalkınma,** (Çev. Selahattin Birkan), *içinde* (89-113), Hamle Matbaası, İstanbul.

Giritli, İsmet vd. (2013), **İdare Hukuku**, 6. Basım, DER Yay., İstanbul.

Goldblatt, Beth ve Lamarche, Lucie (Ed.), (2014), **Women's Rights to Social Security and Social Protection**, Hart Publishing, United Kingdom.

Goldblatt, Beth (2016), **Developing the Right to Social Security: A Gender Perspective**, Routledge, New York.

Gonzalez, Enrique (2008), "Venezuela: A Distinct Path Towards Social Justice", Malcolm Langford (Ed.), **Social Rights Jurisprudence: Emerging Trends in International and Comparative Law**, *içinde* (192-208), Cambridge University Press, New York.

Gökbayrak, Şenay (2017), "Değişen Refah Devletleri ve Sosyal Yardımlar", **Sosyal Güvenlik Dergisi**, 7(1), Mayıs, ss.71-90.

Gökçeoğlu, Şebnem (1994), **Sosyal Güvenlik Hakkı**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi Marmara Üniversitesi SBE, Kamu Hukuku Ana Bilim Dalı, İstanbul.

Gökçeoğlu Balcı, Şebnem (2004), "Avrupa Birliğine Uyum Sürecinde Türkiye'de Sosyal Haklar", **Hukuk ve Adalet Eleştirel Hukuk Dergisi**, 1(3) Temmuz-Eylül, ss. 132-147. (Avrupa Birliği)

——————— (2007), **Tutunamayanlar ve Hukuk**, Dost Kitabevi, Ankara. (Tutunamayanlar)

——————— (2010), "Yoksulluk ve Sosyal Dışlanmayla Mücadelede Fransız Hukukundan Bir Örnek: Tutunma Geliri", **İ.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, , No:42, ss.33-52. (Tutunma Geliri)

——————— (2011), "Sosyal Dışlanma Kavramı Bağlamında Engellilerin Sosyal Güvenlikten Dışlanması", **Galatasaray Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, 2009/2, ss.31-54.

——————— (2013), "Avrupa Sosyal Haklar Komitesi'nin Denetim Sonuçları ve Kararları Işığında Yoksulluk ve Sosyal Dışlanmaya Karşı Korunma Hakkı", **Sosyal İnsan Hakları Sempozyumu V**, **Bildiriler**, Petrol-İş Yayını, İstanbul, ss. 243-263. (Yoksulluk ve Sosyal Dışlanma)

——————— (2015), "İnsan Hakları Perspektifinden Sosyal Güvenlik Hakkının Anlamı ve Kapsamı", **Sosyal İnsan Hakları Uluslararası Sempozyumu VII Bildiriler**, Denizli, 10-11 Aralık 2015, Sosyal Güvenlik Denetmenleri Derneği Yayını, Ankara, ss. 131-151. (İnsan Hakları Perspektifinden)

——————— (2017), **Sosyal Güvenlik Hakkı Açısından Yaşlı Bakımı**, On İki Levha Yayıncılık, İstanbul. (Yaşlı Bakımı)

Gönencan, Zahit (1985), "Osmanlılarda Sosyal Güvenlik", **Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bülteni**, Haziran, S.15.

Gören, Zafer (2000), "Sosyal Devlet", **Prof. Dr. Seyfullah Edis'e Armağan**, Dokuz Eylül Üniversitesi Yayını, , ss.1-50.

Göze, Ayferi (2016), **Liberal, Marksiste, Faşist, Nasyonel Sosyalist ve Sosyal Devlet**, 8.baskı, Beta Yay., İstanbul. (Sosyal Devlet).

——————— (2017), **Siyasal Düşünceler ve Yönetimler**, 17.Baskı, Beta Yay., İstanbul.

Gözler, Kemal (2000), **Türk Anayasa Hukuku**, Ekin Kitabevi, Bursa. (Türk Anayasa)

——————— (2011), **Türk İdare Hukuku Dersleri**, 11. Bası, Ekin Yay., Bursa.

——————— (2011), **Türk Anayasa Hukuku Dersleri**, Ekin Yay., Bursa. (Anayasa Hukuku Dersleri)

——————— (2017), **İnsan Hakları Hukuku**, 1. Baskı, Ekin Basım Yayım Dağıtım, Bursa. (İnsan Hakları)

——————— (2017), **İnsan Hakları Hukukuna Giriş**, 1. Baskı, Ekin Yay., Bursa. (Giriş)

——————— (2018), **Türk Anayasa Hukuku Dersleri**, 22. Baskı, Ekin Kitabevi, Bursa.

——————— (2018), **Anayasa Hukukunun Genel Esasları**, 10. Baskı, Ekin Yay., Bursa.

——————— (2018), **Hukuka Giriş**, 15. Baskı, Ekin Yay., Bursa.

Göztepe, Ece (2011), "Türkiye'de Anayasa Mahkemesi'ne Bireysel Başvuru Hakkının (Anayasa Şikayeti) 6216 Sayılı Kanun Kapsamında Değerlendirilmesi", **TBB Dergisi**, S. 95, ss. 13-40. (Başvuru Hakkı)

——————— (2011), **Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru (Anayasa Şikayeti, Anlamı, Kapsamı ve Olası Sorunlar**) Tartışma Paneli, TBB Yayınları, Ankara, ss. 32-43. (Bireysel Başvuru)

——————— (2014), "Social Rights in the Jurisprudence of the Constitutional Court of Turkey: Social Rights as Unprivileged Human Rights?", **IXth World Congress of Constitutional Law**, Oslo, 16-20 June 2014, University of Bielefeld'de sunulan bildiri, 19.05.2017.

Greber, Pierre Yves (1984), **Les principes fondamentaux du droit international et du droit suisse de la sécurité sociale**, Réalités sociales, Lausanne.

——————— (1988), "Les principes directeurs de la sécurité sociale : rapport établi à l'intention du Département de la sécurité sociale, Bureau international du travail", **Cahiers genevois et romands de sécurité sociale**, S.20, ss. 7-45.

Grgić, Aida vd. (2007), **The Right to Property under the European Convention on Human Rights: A Guide to the Implementation of the European Convention on Human Rights and its Protocols**, Human Rights Handbooks, No. 10, Belgium, Council of Europe.

——————— (2007), **Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Kapsamında Mülkiyet Hakkı: Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Ek Protokollerinin Uygulanmasına İlişkin Kılavuz Kitap**, Avrupa Konseyi İnsan Hakları El Kitapları, No. 10, Birinci Baskı, Belçika.

Gül Işıl, İdil ve Karan, Ulaş (2011), **Ayrımcılık Yasağı Kavram, Hukuk, İzleme ve Belgeleme**, Burcu Yeşiladalı ve Gökçeçiçek Ayata (Ed.), İstanbul Bilgi Üniversitesi Yay., İstanbul..

Gülerman, Adnan ve Taştekil, Sevda (1993), **Ahi Teşkilatının Türk Toplumunun Sosyal ve Ekonomik Yapısı Üzerindeki Etkileri**, Kültür Bakanlığı Halk Kültürlerini Araştırma ve Geliştirme Genel Müdürlüğü Yay., Ankara.

Gülmez, Mesut (1993), **Avrupa Sosyal Şartı ve Türkiye Kollokyumu, Bildiriler ve Tartışmalar-Kollokyum Sunuş Konuşması,** TODAİE İnsan Hakları Araştırma ve Derleme Merkezi, Ankara.

——————— (2006), "İnsan Haklarında, Uluslararasılıktan Ulusalüstülüğe Geçiş Süreci ve Türkiye'de Durum", **Sivil Toplum, Düşünce ve Araştırma Dergisi**, 4 (13-14), Ocak-Haziran, ss. 83-96.

——————— (2007), "Gözden Geçirilmiş Avrupa Sosyal Şartı'na Uyum Sağlayabilecek Miyiz?" **Çalışma ve Toplum Dergisi**, S.12, ss. 27-53.

——————— (2009), **İnsan Hakları ve Avrupa Birliği Hukukunda Ayrımcılığın Kaldırılması ve Türkiye**, Belediye-İş Yay., Ankara. (Ayrımcılığın Kaldırılması)

——————— (2009b), "İnsan Hakları Olarak Sosyal Haklar ve Sosyal Haksızlıklar", **Uluslararası Sosyal Haklar Sempozyumu Bildiriler**, Akdeniz Üniversitesi, Antalya, 22-23 Ekim 2009, Belediye-İş Sendikası Yay., Ankara, ss. 3-17.

——————— (2011), **Uluslararası Sosyal Politika**, Hatipoğlu Yayınları, 3.Baskı, Ankara.

——————— (2013), **Sosyal Haklarsız Yeni Anayasa Mı?, Eleştirel Gözle Emek ve Sermayenin Önerileri**, Hatipoğlu Yay., Ankara. (Sosyal Haklarsız)

——————— (2015), "İnsan Hakları Senede Bir Gün, İhlallerse Her Gün!" Açılış Konuşması, **Sosyal İnsan Hakları Uluslararası Sempozyumu VII Bildiriler**, Denizli, 10-11 Aralık 2015, Sosyal Güvenlik Denetmenleri Derneği Yayını, Ankara, ss. 49-57.

——————— (2015), "Sosyal Güvenlik Mi, Sosyal Koruma Mı? Uluslararası Boyut ve Evrimi Üzerine Aykırı 'İlk' Düşünceler", **Sosyal İnsan Hakları Uluslararası Sempozyumu VII Bildiriler**, Denizli, 10-11 Aralık 2015, Sosyal Güvenlik Denetmenleri Derneği Yayını, Ankara, ss.77-129. (Sosyal Koruma Mı Sosyal Güvenlik Mi?)

——————— (2016), "Sosyal Güvenliğin 'Milletlerarası Boyut Kazanması' Sorunu ve Arıcı'nın İki Kitabı", **Çalışma ve Toplum Dergisi**, S.48, ss. 629-651.

——————— (2018), **Uluslararası Sosyal Güvenliğin Evrensel Sefaleti: Politika, Hukuk, Uygulama (1919-2018)**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 1. Baskı, İstanbul. (Sosyal Güvenliğin Sefaleti)

Güloğlu, Tuncay vd. (2003), "Türkiye'de Kayıtdışı İstihdam Gerçeğine Bir Bakış" **Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi**, S.45, ss.51-96

Gümüş, Tarık Ali (2010), **Türk Anayasasında Kişinin Maddi ve Manevi Varlığını Koruma ve Geliştirme Hakkı**, Eğitim Akademi Yayınları, Konya. (Geliştirme Hakkı)

——————— (2010), **Sosyal Devlet Anlayışının Gelişimi ve Dönüşümü**, On İki Levha Yay., İstanbul. (Sosyal Devlet)

Günay, Arkın (2019), "4857 Sayılı İş Kanunu Bağlamında Kısmi Süreli Çalışma ve Bu Çalışmanın Özel Biçimleri", **Akdeniz Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, 9(1), ss. 157-194.

Günay, Cevdet İlhan(2010), **İş Hukuku ve Sosyal Güvenlik Hukuku**, 2.Baskı, Yetkin Yay., Ankara.

Günder, Zeynep (2019), **European Union Non-Discrimination Principle: Rereading Statutory Social Security Schemes in Turkey**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, SBE Avrupa Çalışmaları ABD, Ankara.

Güner, Oktay Agah (1974), **İsraf Ekonomisi**, Damla Yayınevi, İstanbul.

Güner, Zeynep Burcu (2015), "Uzun Ömürlülük Riskinin Sosyal Güvenlik Sistemi Dengesine Etkisi", **Sosyal Güvence Dergisi**, S:7, ss. 58-82.

Günler, Salih Haydar (2019), **5510 Sayılı Kanun Md. 4/1-a Kapsamında Sigortalı Sayılanlar**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi SBE Özel Hukuk ABD, İstanbul.

Güzel, Ali (1992), "Çalışanların Temel Sosyal Hakları Topluluk Şartı", **Çimento İşveren**, 6 (3), Mayıs, ss. 8-22.

——————— (2004), "Cumhuriyet'in 80. Yılında Türk Sosyal Güvenlik Sistemi ve Sorunları" **Sosyal Siyaset Konferansları**, S. 47, ss. 239-245.

——————— (2006), "Sosyal Güvenliğin Evrensel Değerleri ve Yeni Liberal Reformlar", **Tes-İş Dergisi**, Kasım, ss. 40-47.

Güzel, Ali ve Okur, Ali Rıza (1990), **Sosyal Güvenlik Hukuku**, 2. Bası, Beta Yay., İstanbul.

——————— (2004), **Sosyal Güvenlik Hukuku**, 10. Bası, Beta Yay., İstanbul.

Güzel Ali vd. (2015), **Sosyal Güvenlik Hukuku**, 15.Bası, Beta Yay., İstanbul.

——————— (2018), **Sosyal Güvenlik Hukuku**, Yenilenmiş 17. Bası, Beta Yay., İstanbul.

Hagemeger, Krzysztof ve McKinnon, Roddy (2013), "The Role of National Social Protection Floors in Extending Social Security to All", **International Social Security Review**, 66 (3-4), ss. 3-19.

Hakyemez, Yusuf Şevki (2009), **Hukuk ve Siyaset Ekseninde Anayasa Mahkemesinin Yargısal Aktivizmi ve İnsan Hakları Anlayışı**, Yetkin Yay., Ankara.

Haldemann, Frank ve Kouassi, Rachelle (2014), "Transitional Justice Without Economic, Social, and Cultural Rights?" **Economic, Social, and Cultural Rights in International Law**, (Eibe Riedel vd. Ed.), 1st Edition, *içinde* (498-516), Oxford University Press, United Kingdom.

Hammâd, Nezih (1996), **İktisadî Fıkıh Terimleri**, (Çev. Recep Ulusoy), İz Yayıncılık, İstanbul.

Harari, Yuval Noah (2016), **Homo Deus Yarının Kısa Bir Tarihi**, Kolektif Kitap, 1.Baskı, İstanbul.

Harris, David John ve Darcy, John, (2001), **The European Social Charter**, Transnational Pub., New York, Ardsley.

Harvey, David (2005), **A Brief History Of Neoliberalism**, Oxford University Press, New York..

Hayek, Friedrich A. (1978), **The Constitution of Liberty**, The University of Chicago Press.

——————— (1995), **Kanun, Yasma Faaliyeti ve Özgürlük: Sosyal Adalet Serabı**, (Çev. Mustafa Erdoğan), Türkiye İş Bankası Yayını, İstanbul.

——————— (2013), **Özgürlüğün Anayasası Constitution of Liberty**, (Çev. Yusuf Ziya Çelikkaya), 1. Baskı, Big Bang Yayınları, Ankara.

Heintz, James ve Lund, Francie (2012), "Welfare Regimes and Social Policy A Review of the Role of Labour and Employment", **United Nations Research Institute for Social Development** (UNRISD), 2012-4, ss. 1-32.

Hekimler Uçkan, Banu (2017), **Türkiye'de Sosyal Politikanın Çınarları: Yaşam Öyküleri ve Anıları**, Legal Yay., İstanbul..

Hergüner, Burak (2019), **Kamu Yönetiminde Çağdaş Yaklaşımlar**, 2.Baskı, Seçkin Yay., Ankara.

Hirsch, E. Ernst (2005), **Anılarım: Kayzer Dönemi Weimar Cumhuriyeti Atatürk Ülkesi**, (Çev. Fatma Suphi), 10. Baskı, Tübitak Yay., Ankara.

Hirschl, Ran (2004), **Towards Juristocracy: The Origins and Consequenses of the New Constitutionalism**, Harvard University Press, Cambridge.

——————— (2014), **Comparative Matters: The Renaissance of Comparative Constitutional Law**, Oxford University Press, Oxford & New York.

Hobson, Barbara (2006), "The Evolution of the Women-friendly State: Opportunities and Constraints in the Swedish Welfare State", **Gender and Social Policy in a Global Context:**

Uncovering the Gendered Structure of 'the Social', Razavi Shahra and Hassim Shireen (Ed.), *içinde* (151-172), Palgrave Macmillan, Basingstoke, England.

Heredero, Ana Gómez (2007), **Social Security as a Human Right: The Protection Afforded by the European Convention on Human Rights**, Council of European Publishing, Council of Europe.

——————— (2009), **Social Security: Protection at the International Level and Developments in Europe**, Council of Europe Publishing, Belgium.

Huber, Ernst Rudolf (1970), "Modern Endüstri Toplumunda Hukuk Devleti ve Sosyal Devlet", (Çev.Tuğrul Ansay), **AÜHFD**, Cilt 27, Sayı 3-4, ss. 27-51.

Humblet, Martine ve Silva, Rosinda (2002), **Standards for the XXIst Century Social Security**, ILO, Geneva.

Ichim, Octavian (2015), **Just Satisfaction Under The European Convention of Human Rights**, Cambridge University Press., United Kingdom.

ILO (1941), **The ILO and reconstruction**: **Report of the Director-General**, International Labour Conference, Special Session, New York, 1941.

——————— (1968), **Sosyal Güvenlik**, (Çev. N. Selamoğlu), Ankara.

——————— (2008b), "97th International Labour Conference Delegates highlight new ways to promote the ILO's Decent Work Agenda", **World of Work Magazine**, No. 63 (August 2008).

——————— (2010a), **World Social Security Report 2010/11: Providing Coverage in Times of Crisis and Beyond**, International Labour Office, Geneva.

——————— (2011d), **Social Security and the Rule of Law: General Survey concerning social security instruments in light of the 2008 Declaration on Social Justice for a Fair Globalization**, First published, International Labour Office, Geneva. (Social Security and the Rule of Law)

——————— (2011e), **Social protection floors for social justice and a fair glabalization**, International Labour Conference, 101st Session 2012, ILO Publ., Geneva, 2011. (Social protection floors for social justice and a fair globalization)

——————— (2014), **World Social Protection Report 2014/15: Building economic recovery, inclusive development and social justice**, ILO, Geneva.

——————— (2015), **The future of work centenary initiative**, International Labour Conference, 104th Session, 2015, Report of the Director-General, First Edition, International Labour Office, Geneva.

——————— (2017a), **World Employment Social Outlook, Trends For Women 2017**, First published, International Labour Office, Geneva. (World Employment)

——————— (2017b), **World Social Protection Report 2017-19: Universal social protection to achieve the Sustainable Development Goal**, Geneva. (Social Protection Report 2017-19)

Imbert, Pierre-Henri (1989), "Droits des pauvres, Pauvre(s) droit(s)? Réflexions sur les droits économiques, sociaux et culturels ", **Revue de Droit Public**, ss. 739-766.

Irmak, Sadi (1956), "Memleketimizin Çalışma Meseleleri", **Sosyal Siyaset Konferansları**, S.8, ss. 42-45.

Işığıçok, Özlem (2018), "Çalışma Yaşamının Kalitesinin Arttırılmasında İnsana Yakışır İş", **Journal of Engineering Sciences and Design**, C.6, Ergonomi 2017 Özel Sayısı, ss. 302-311.

Işık, Rüçhan (2012), "ILO'nun 14 Haziran 2012 tarihli ve 202 numaralı Sosyal Koruma Ulusal Tabanlarıyla İlgili Tavsiye Kararı Üzerine Bir Not", **Sicil İş Hukuku Dergisi**, S.27, ss. 239-242.

İnceoğlu, Sibel (2013), **İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi Kararlarında Adil Yargılanma Hakkı**, 4.Bası, Beta Yay., İstanbul.

——————— (2013), "Anayasa ve İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi İlişkisi", **İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi ve Anayasa**, Sibel İnceoğlu (Ed.), 3.Baskı *içinde* (7-22), Beta Yayınları, İstanbul.

İnsel, Ahmet (2015), **Neo-Liberalizm: Hegemonyanın Yeni Dili**, 4. Baskı, İletişim Yay., İstanbul.

——————— (2016), "İktisat Aklına Sokulan Siyasal Çomak: Vatandaşlık Geliri", **Bir Temel Hak Olarak Vatandaşlık Gelirine Doğru**, Der. Ayşe Buğra ve Çağlar Keyder, 3. Baskı *içinde* (37-50), İletişim Yay., İstanbul.

Jacobs, Francis G. ve White, Robin C.A. (1998), **The European Convention on Human Rights**, 2 .Baskı, Oxford University Press, New York.

Jacobs, Francis G. vd. (2010),**The European Convention on Human Rights**, 5.Baskı, Oxford University Press, New York.

Jessop, Bob (2009), **Kapitalist Devletin Geleceği**, (Çev. Ahmet Özcan), Epos Yayınları, Ankara.

Kaboğlu, İbrahim Ö.(1994), **Özgürlükler Hukuku (İnsan Haklarının Hukuksal Yapısı Üzerine Bir Deneme)**, Afa Yayınları, İstanbul, 1994.

——————— (1989), **Kollektif Özgürlükler**, Dicle Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yay., Diyarbakır.

——————— (2010), "Anayasa'da Sosyal Haklar: Alanı ve Sınırları", **Sosyal Haklar Ulusal Sempozyumu II Bildiriler**, Pamukkale Üniversitesi 4-5-6 Kasım 2010, Petrol-İş Yayını, İstanbul, ss. 43-60.

——————— (2012), "Anayasa'da Sosyal Haklar Alanı ve Sınırları", **Anayasal Sosyal Haklar: Avrupa Sosyal Şartı, Karşılaştırmalı Hukuk ve Türkiye**, İbrahim Ö. Kaboğlu (Ed.), *içinde* (15-34), Legal Yay., İstanbul. (Anayasa'da Sosyal Haklar)

——————— (2013), **Özgürlükler Hukuku 1: İnsan Hakları Genel Kuramına Giriş**, 7. Baskı, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara. (Özgürlükler Hukuku)

——————— (2014), **Anayasa Hukuku Dersleri (Genel Esaslar),** 9. Baskı, Legal Yayıncılık, İstanbul. (Anayasa Hukuku)

Kahf, Monzer ve Yafai, Samira Al (2015),"Social Security and Zakāh in Theory and Practice", **International Journal of Economics, Management and Accounting**, C.23, S. 2, ss.189-215.

Kala, Eyüp Sabri (2018), **Osmanlı Sosyal Güvenlik Hukuku (1865-1923): Sosyal Güvenlik Mevzuatı ve Sosyal Sigortaların Kuruluşu**, Hiperlink Yay., İstanbul.

Kalabalık Halil (2013), **İnsan Hakları Hukuku**, 3. Baskı, Seçkin Yay., Ankara. (İnsan Hakları)

——————— (2017), **İnsan Hakları Hukuku**, 5. Baskı, Seçkin Yay., Ankara.

——————— (2019), **İdare Hukuku Dersleri, Cilt:II**, 4. Baskı, Seçkin Yay. Ankara..

Kaltenborn, Markus (2015), **Social Rights and International Development, Global Legal Standards for the Post-2015 Development Agenda**, Springer Publishing, Heidelber.

Kamışlı, Gani (2018), **Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi ve Anayasa Mahkemesi Kararları Işığında Mülkiyet Uyuşmazlıkları**, 2. Baskı, Seçkin Yayıncılık, Ankara..

Kanadoğlu, Korkut (2015), "Türk Anayasa Hukukunda Sağlık Alanında Temel Haklar", **TBB Dergisi**, S.119, ss. 11-34.

Kandemir, Murat (2017), **İş Hukuku ve Sosyal Güvenlik Hukuku Boyutuyla Psikososyal Riskler**, Legal Yay., İstanbul.

Kapani, Münci (1981), **Kamu Hürriyetleri**, 6. Baskı, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yay., Ankara.

Kapar, Recep (2005), **Sosyal Korumanın İşgücü Piyasasına Etkisi**, Birleşik Metal-İş Yay., İstanbul.

——————— (2009), "Adil Bir Küreselleşme İçin Sosyal Adalet Uluslararası Çalışma Örgütü Bildirgesi", **Çalışma ve Toplum Dergisi**, S.23, ss. 61-77.

——————— (2014), "Uluslararası Sosyal Politika Bağlamında Uluslararası Çalışma Örgütünün Bildirgeleri", **Uluslararası Sosyal Politika**, Pir Ali Kaya (Ed.), *içinde* (55-106), Siyasal Kitabevi, Ankara. (UÇÖ Bildirgeleri)

——————— (2015), "Uluslararası İnsan Hakları Belgelerinde Sosyal Koruma Hakkının Genel Çerçevesi", **Sosyal İnsan Hakları Uluslararası Sempozyumu VII Bildiriler**, Denizli, 10-11 Aralık 2015, Sosyal Güvenlik Denetmenleri Derneği Yayını, Ankara, ss. 153-180.

——————— (2015), "Uluslararası Çalışma Örgütü'nün Sosyal Koruma Tabanları", **Karatahta İş Yazıları Dergisi**, S.1, ss. 181-209. (Sosyal Koruma Tabanları)

Kaplan Çallı, Melike (2018), **Avrupa Refah Devletlerinde Göçmenlerin Sosyal Güvenlik Hakkı**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi ÇEEİ ABD, Ankara,

Kapuy, Klaus (2007), "Social Security and the European Convention on Human Rights: How An Odd Couple Has Become Presentable", **European Journal of Social Security**, 9 (3), ss. 221-241.

Kara, Bülent (2008), **Sosyal Haklar ve Özel Olarak Korunması Gereken Kişiler**, Yayımlanmış Doktora Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi, Kamu Yönetimi Bölümü, , Isparta.

Kara, Uğur (2013), **Sosyal Devletin Yükselişi ve Düşüşü**, 2. Baskı, Karahan Kitabevi, Adana. (Sosyal Devlet)

Karaaslan, İlknur (2015), "Avrupa Birliği Uygulamaları Çerçevesinde Türkiye İçin İstihdam Odaklı Asgari Gelir Desteği Arayışları", **İnsan&İnsan**, S.3, Kış, ss. 18-36.

——————— (2016), **Avrupa Birliği'nde İstihdam Odaklı Asgari Gelir Desteği ve Türkiye'nin Uyumu**, Türk Metal Sendikası Araştırma ve Eğitim Merkezi Yayınları-1, Ankara.

Karabay, Zafer (2013), **Gelişme Hakkı**, Notabene Yayınları, 1.Baskı, Ankara.

Karaca, Nuray Gökçek (2014), **Asgari Gelir ve AB Ülkelerindeki Uygulamaları**, Nisan Kitabevi, Eskişehir.

——————— (2014), "AB Ülkelerinden Örneklerle Refah Sistemlerine Göre Asgari Gelir Uygulamalarının Karşılaştırmalı Bir Değerlendirmesi", **SGD**, 4(2), ss. 9-42.

Karadağ Kansu, Akasya (2018), "Göç, Yoksulluk ve İnsan Hakları", **İnÜHFD,** 9(2), ss. 485-498.

Karahanoğulları, Onur (2015), **Kamu Hizmeti Kavramsal ve Hukusal Rejim**, 3. Bası, Turhan Kitabevi, Ankara.

Karahasanoğlu, Taner (1973), **Türkiye'de Sosyal Güvenlik Çıkmazı**, Şamil Yayınevi, İstanbul.

Karan, Ulaş (2006), **Türkiye'de Sosyal Hakların Mahkemeler Önünde İleri Sürülebilirliği ve Yüksek Yargı Organlarının Sosyal Haklara Yaklaşımı**, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Bilgi Üniversitesi SBE, İnsan Hakları Hukuku, İstanbul.

——————— (2013a), "Yaşam Hakkı", **İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi ve Anayasa**, Sibel İnceoğlu (Ed.), 3.Baskı *içinde* (115-136), Beta Yayınları, İstanbul. (Yaşam Hakkı)

——————— (2013b), "Eşitlik İlkesi ve Ayrımcılık Yasağı", **İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi ve Anayasa**, Sibel İnceoğlu (Ed.), 3.Baskı *içinde* (459-494), Beta Yayınları, İstanbul. (Ayrımcılık Yasağı)

el-Kardâvî, Yusuf (1984), **İslâm Hukukunda Zekât Cilt:I**, (Çev. İbrahim Sarmış), Kayıhan Yayınevi, İstanbul.

Katrougalos, George S. (2008), "European 'Social States' and the USA: An Ocean Apart?", **European Constitutional Law Review**, Vol. 4, ss. 225-250.

Katrouglas, George ve O'Connell, Paul (2013), "Fundamental Social Rights", **Routledge Handbook of Costitutional Law**, Mark Tushnet vd. (Ed.) *içinde* (375-385), Routledge, London & New York.

Kaya, Pir Ali vd. (2016), "Uluslararası İnsan Hakları Hukukunda Çalışma Hakkı", **Sosyal Siyaset Konferansları**, S. 70, ss.55-80.

Kaya, Seyithan (2018), **2017 Anayasa Değişiklikleri Çerçevesinde Anayasa Yargısı ve Bireysel Başvuru**, 1. Baskı, Adalet Yayınevi, Ankara.

Kaya, Ş. Muksit (2019), "Türkiye'de Bir Sosyal Harcama Olarak Evrensel Gelir Uygulaması", **Politik Ekonomik Kuram**, 3(1), ss. 129-149.

Källström, Kent ve Eide, Asbjørn (1999), "Article 23," **The Universal Declaration of Human Rights: A Common Standard of Achievement**, **In The Universal Declaration of Human Rights: A Common Standard of Achievement**, Alfredsson Gudmundur and Eide Asbjørn (Ed.), *in* (489-510), Kluwer Law International, The Hague.

Kenny, Tom (1998), **Sosyal Hakları Avrupa'nın Her Yerinde Uygulatalım**, (Çev. Tekin Akıllıoğlu), AÜSBF İnsan Hakları Merkezi Yay., Ankara.

Kesgin, Bedrettin (2014), **Kamu Sosyal Politikalarında Sosyal Yardım**, 2. Baskı, Açılım Kitap, İstanbul.

Keskin, Bayram (2019), **Kamu Hizmetinin Görülmesine İlişkin Sözleşmelerde Uluslararası Tahkim**, 2. Baskı, Adalet Yay., Ankara.

Keskin, Nur (2019), "Sosyal Dışlanmanın Avrupa Sosyal Şartı İçerisindeki Yeri ve Önemi", **Meriç Uluslararası Sosyal ve Stratejik Araştırmalar Dergisi**, 3(8), ss. 261-275.

Kılıçkaya Kapanoğlu, Güldane Zeynep (2017), **The Right to Work In International Labor Law And The Case of Turkey**, Yayımlanmamış Doktora Tezi, İhsan Doğramacı Bilkent Üniversitesi Hukuk Bölümü, Ankara.

King, Jeff A. (2012), **Judging Social Rights**, Cambridge University Press, Cambridge.

———————(2008), "The Pervasiveness of Polycentricity", **Public Law**, ss.101-124.

Kinney, Elenor D. ve Clark, Brian A. (2004), "Provisions for Health and Health Care in the Constitutions of the Countries of the World", **Cornell International Law Journal**, 37(2), ss. 285-355.

Kırmızı, Evran ve Hüseyinli Namık (2019), "Sosyal Güvenlik Hakkının Geleceği Üzerine Bir Değerlendirme", **Çalışma ve Toplum Dergisi**, S.61, ss. 1203-1236.

Koç, Muzaffer (2005), **Sosyal Güvenlik Sisteminin Tarihi Gelişimi ve Türk Sosyal Güvenlik Sistemi**, Ofis Matbaacılık, Malatya.

Koray, Meryem ve Alev, Hülya (2002), "Yoksulluk ve Yoksunluk Konusunda Bütünlükçü Bir İnsan Hakları Yaklaşımının Gerekliliği", **Yoksulluk, Şiddet ve İnsan Hakları**, Yasemin Özdek (Ed.), *içinde* (441-466), TODAİE Yay., Ankara.

Koray, Meryem (2011), **Kapitalizm Küreselleşirken Dünya Ahvali**, Ayrıntı Yay., İstanbul. (Dünya Ahvali)

——————— (2012), **Sosyal Politika**, 4. Baskı, İmge Kitabevi, Ankara.

——————— (2017), "Akp Dönemi: Neo-Liberalizm, Neo-Muhafazakârlık, Neo-Popülizm Beşiğinde Sallanan Sosyal Devlet ve Sosyal Poltika", **Himmet, Fıtrat, Piyasa AKP Döneminde Sosyal Politika**, Der. Meryem Koray ve Aziz Çelik, 2.Baskı *içinde* (11-54), İletişim Yay., İstanbul.

Korff, Douwe (2006), **Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 2. Maddesinin Uygulanmasına İlişkin Kılavuz Kitap**, İnsan Hakları El Kitapları No. 8, Avrupa Konseyi, Belçika.

Korkmaz, Adem ve Kip, Murat (2003), "Türkiye'de Kayıtdışı İstihdam Gerçeğine Bir Bakış" **Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi**, S.45, ss. 51-96.

Korkusuz, Refik ve Uğur, Suat (2018), **Sosyal Güvenlik Hukuku**, 6. Baskı, Ekin Yay., Bursa.

Köksal, Duygu (2015), "AİHM'in Sosyal Haklara Bakışı ve Uyguladığı Yorum Metodu", **İş Hukukunda Güncel Sorunlar 5**, Ali Güzel vd. (Ed.), *içinde* (55-70), Seçkin Yay., Ankara, 2015.

Köse, Murtaza (2010), "Sosyal Siyaset Kavramı ve Ömer b. Abdülaziz'in Sosyal Siyaseti", **Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, S.34, ss.75-98.

Kulke, Ursula ve Guilbault, Emmanuelle Saint-Pierre (2013), "La recommadation (no 202) sur les socles de protection sociale, 2012: compléter les normes de sécurité sociale pour combler le défi cit de couverture", **Revue internationale de sécurité sociale**, 66(3-4), avril-septembre, ss. 93-116.

——————— (2013), "The Social Protection Floors Recommendation, 2012 (No. 202): Completing the standards to close the coverage gap", **International Social Security Review**, 66(3-4), s. 87-109.

Lamarche, Lucie (2002), 'The Right to Social Security in the International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights', **Core Obligations: Building a Framework for Economic, Social and Cultural Rights**, Audrey Chapman and Sage Russell (Ed.) *içinde* (87-114), Intersentia, Antwerp-Oxford-New York.

Langendonck, Jef Van (2007), "The Meaning of the Right to Social Security" **The Right to Social Security**, Jef Van Langendonck (Ed.), *içinde* (3-12), Intersentia, Antwerpen-Oxford.

Langford, Malcolm (2009), "The Justiciability of Social Rights: From Practice to Theory", **Social Rights Jurisprudence: Emerging Trends in International and Comparative Law**, Malcolm Langford (Ed.) *içinde* (3-45), Cambridge University Press, New York.

Langford, Malcolm vd. (Ed.), (2016), **The Optional Protocol to the International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights: A Commentary**, Pulp Press, South Africa.

Lee, Eddy (1994), "The Declaration of Philadelphia: Retrospect and Prospect", International Labour Review, 133(4), s.467-484.

Leijten, Ingrid (2018), **Core Socio-Economic Rights and the European Court of Human Rights**, Cambridge University Press, United Kingdom.

Leisering, L. ve Barrientos A. (2013), "Social Citizenship for the Global Poor? The Worldwide Spread of Social Assistance", **International Journal of Social Welfare**, 22, ss.50–67.

Letsas, George (2009), **A Theory of Interpretation of the European Convention on Human Rights**, Oxford University Press, New York.

Lewis, John (1948), "On Human Rights", **Human Rights Comments and Interpretations, A syposium** Edited by Unesco, 25 July 1948.

Li, Mankui (2014), "Social Protection in China: Is There a Gender Equality Problem?" **Women's Rights to Social Security and Social Protection**, Goldblatt Beth and Lucie Lamarche (Ed.) *içinde* (89-109), Hart Publishing, United Kingdom,

Liebenberg, Sandra (2010), **Socio-Economic Rights: Adjudication under a Transformative Constitution**, Claremont, Juta Academic.

——————— (2018), "Participatory Justice in Social Rights Adjudication", **Human Rights Law Review**, 18 (4), ss. 623-649.

LoucaIdes, Loukis G. (2007), **The European Convention on Human Rights Collected Essays**, Martinus Nijhoff Publishing, Boston.

Macnaughton, Gillian ve Frey, Diane F. (2018), "Introduction**", Economical and Social Rights in a Neoliberal World**, Gillian Macnaughton ve Diane F. Frey (Ed.), *içinde* (1-24), Cambridge University Press, United Kingdom.

Mahiroğlulları, Adnan (2017), "Türkiye'de Kayıt dışı İstihdam Ve Önlemeye Yönelik Stratejiler" **Süleyman Demirel Üniversitesi İİBF Dergisi**, 22 (2), ss.547-565.

Makal, Ahmet (1997), **Osmanlı İmparatorluğu'nda Çalışma İlişkileri: 1850-1920 Türkiye Çalışma İlişkileri** Tarihi, İmge Yay. Ankara, 1997.

——————— (1999), **Türkiye'de Tek Partili Dönemde Çalışma İlişkileri: 1920-1946**, İmge Kitabevi, Ankara. (Tek Partili)

——————— (2002), **Türkiye'de Çok Partili Dönemde Çalışma İlişkileri:1946-1963**, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara. (Çok Patili)

——————— 2004), "Cumhuriyet'in 80. Yılında Çalışma İlişkileri", **Sosyal Siyaset Konferansları**, S.47, ss. 123-172.

Mapulanga-Hulston, Jackbeth K. (2002), "Examing the Justiciability of Economic, Social and Cultural Rights", **The International Journal of Human Rights**, 6(4), ss. 29-48.

Marshall, T. H. (2006), "Citizenship and Social Class", **The Welfare State Reader**, Christopher Pierson ve Francis G. Castels (Ed.), Second Edition *içinde* (30-39), Polity Press, United Kingdom.

——————— (2013), "Yurttaşlık ve Sosyal Sınıf", **Sosyal Politika Yazıları**, Der.Ayşe Buğra ve Çağlar Keyder, Çev. Çakar Burcu Yakut ve Balaban Utku Barış, 6. Baskı *içinde* (19-32), İletişim Yay., İstanbul.

Martal, Abdullah (2000), "Osmanlı İmparatorluğu'nda Emeklilik ve Buna İlişkin İlk Düzenlemeler", **Kekibeç**, S. 9, Ankara, ss. 35-42.

Martenson, Jan (1992), "İnsan Hakları ve Birleşmiş Milletlerin Rolü", **İnsan Haklarının Uluslararası Korunması ve T.B.M.M. Sempozyumu, Sempozyumda Sunulan Bildiriler**, 4-5/10/1991 Antalya, T.B.M.M. Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları, Ankara, ss.155-174.

Mckay, Ailsa (2005), **The Future of Social Security Policy: Women, Work and a Citizens' Basic Income**, Routledge, London.

Menaut Pereira, Antonio-Carlos (1988), "Against Positive Rights", **Valparaiso University Law Review**, 22 (2), ss. 359-383.

Meriam, Lewis (1946), **Relief and Social Security**, The Brookings Institution, Washington D.C.

Metin, Banu (2012), "Yoksullukla Mücadelede Asgari Gelir Güvencesi: Türkiye'de Sosyal Yardım ve Hizmet Sisteminde Mevcut Durum Asgari Gelir Güvencesi İhtiyacı", **SGD**, 2 (1), ss. 117-151. (Asgari Gelir Güvencesi)

Metin, Banu ve Özaydın, Mehmet Merve (2016), **Çalışma ve Refah**, 2. Baskı, Gazi Kitabevi, Ankara.

Metin, Bayram (2017), "Sağlık Hakkı", **Sağlık Akademisyenleri Dergisi**, 4(1), ss. 46-50.

Midgley, James ve Tang, Kwong-Leung (Ed.), (2008), **Social Security, the Economy and Development**, Palgrave Macmillan, New York.

Miller, David (1976), **Social Justice**, Clarendon Press, Oxford.

Mole, Nuala ve Harby, Catharina (2006), **The Right to a Fair Trial: A Guide to the Implementation of Article 6 of the European Convention on Human Rights, Human Rights Handbooks**, No.3, 2nd Edition, Council of Europe.

——————— (2005), **Adil Yargılanma Hakkı, Avrupa İnsan Hakları Sözlemesi'nin 6. Maddesi'nin Uygulanmasına İlişkin Kılavuz**, İnsan Hakları Kitapçıkları, No.3, TBB Yay. No.89, Şen Matbaa, Ankara.

Mowbray, Alastair (2007), **Cases and Materials on the European Convention On Human Rights**, Oxford University Press, New York.

Möller, Kai (2012), **The Global Model of Constitutional Rights**, Oxford University Press, United Kingdom.

Mudge, Stephanie Lee (2008), "The State of the Art: What's Neoliberalism?" **Social Economic Review**, 6 (4), ss. 703-731.

Mumcu, Ahmet ve Küzeci, Elif (2019), **İnsan Hakları ve Kamu Özgürlükleri**, 8. Baskı, Turhan Kitabevi, Ankara.

Mutlay, Faruk Barış (2014), **Sosyal Sigorta Yardımlarına Hak Kazanma Koşulları ve Eşitlik İlkesi**, Beta Basım Yay., İstanbul.

Narter, Sami (2015), "Meslek Hastalığında Sorumluluklar ve Sigortasız Çalışanın Meslek Hastalığına Tutulması", **Karatahta İş Yazıları Dergisi**, S. 2, Ağustos, ss. 19-43.

Neocleous, Mark (2014), **Güvenliğin Eleştirisi**, Çev. Tonguç Ok, Notabene Yay., Ankara.

Nickel, W. James(2005), "Poverty and Rights", **The Philosophical Quarterly**, 55(220) July, ss. 385-402.

Nursi, Said (1996), **Emirdağ Lahikası-I**, Envar Neşriyat, İstanbul.

Ocak, Ayşenur (2019), **Bir Doğa ve İnsan Hakkı Olarak Su Hakkı**, On İki Levha Yay., İstanbul.

O'Cinneide, Colm (2010), "Sosyal Haklar ve Avrupa Sosyal Şartı: Yeni Zorluklar ve Yeni Fırsatlar", **Avrupa Sosyal Şartı: Avrupa İçin Yeni Bir Sosyal Anayasa**, Olivier De Schutter (Ed.) *içinde* (153-169), Avrupa Konseyi, Şen Matbaa, Ankara.

Oder, Bertil Emrah (2008), "Devletin Olumlu Edimini Gerektiren Sosyal Haklar Anayasal Düzeyde Korunması ve Yargısal Tutumlar", İHEB'in 60. Yılında Türkiye'nin İnsan Hakları Sorunları **Galatasaray Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, ss. 199-231. (Olumlu Edim)

——————— (2011), "Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuruda (Anayasa Şikayeti) Etkin ve Etkili Kullanım Sorunları", **Anayasa Mahkemesi'ne Bireysel Başvuru "Anayasa Şikayeti"**, Musa Sağlam (Ed.), *içinde* (89-106), HUKAB Sempozyum Serisi 1, Ankara.

Okur, Ali Rıza (1992), **Sağlık Hakkı ve Sağlık Sigortaları**, Yayınlanmamış Profesörlük Tezi, İstanbul.

Okur, Zeki (1993), **Türkiye'de Yabancıların Çalışma ve Sosyal Güvenlik Hakları**, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi SBE Özel Hukuk, İstanbul.

Omay, Umut (2011), **Sosyal Haklar Kısa ve Eleştirel Bir Bakış**, 1. Baskı, Beta Yay., İstanbul.

——————— (2017), **Post Homo Servus**, Beta Yay., İstanbul.

Oral, A. İlhan (2004), ""Sosyal Güvenlik Kavramının Doğuşu ve Sosyal Güvenlik Sistemini Gelişimi", **Sosyal Güvenlik Hukuku**, Nüvit Gerek (Ed.), 1. Baskı *içinde* (1-17), Anadolu Üniversitesi AÖF Yayını, Eskişehir.

Organ, İbrahim ve Yavuz, Ersin (2017), "Sosyal Güvenlik Sistemi Açıklarının Analizi ve Ekonomi Üzerindeki Etkisi", **Aydın İktisat Fakültesi Dergisi**, 2(1), ss. 105-123.

Orhan, Saadettin (2015a), "Osmanlı Devleti'nde Tanzimat Sonrası Dönemde Sosyal Güvenlik Düzenlemeleri", **İş ve Hayat**, 1(1), ss. 193-210. (Tanzimat)

——————— (2015b), **Sosyal Güvenliğin Efendileri**, Adalet Yayınevi, Ankara.

Orlu, Candoğan (2019), "Basic Income: Is it Applicable to Modern States?", **Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi**, S. 76, ss. 213-237.

Otto, Dianne (2014), "Gendering the Right to Social Security in the Era of Crisis Governance: The Need for Transformative Strategies" **Women's Rights to Social Security and Social Protection**, Goldblatt Beth and Lamarche Lucie (Ed.), *içinde* (215-238), Hart Pub., London.

Oyen, Else, (1986), "The Sociology of social security', Editorial introduction", **International Sociology**, 1(3), ss. 219-221.

Ozanoğlu, Teoman vd. (1974), **Açıklamalı-İçtihatlı Sosyal Sigorta Mevzuatı Cilt: l**, Atak Matbaası, Ankara.

Öncü Arslan, Gülay (2011), **Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinde Özel Yaşamın Korunması Hakkı**, 1. Bası, Beta Yay., İstanbul. (Özel Yaşam)

——————— (2013), "Özel Yaşama ve Aile Yaşamına Saygı Hakkı", **İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi ve Anayasa**, Ed. Sibel İnceoğlu, 3. Baskı *içinde* (301-332), Beta Yayıncılık, İstanbul.

——————— (2019), **Özel Yaşama ve Aile Yaşamına Saygı Hakkı**, **Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru El Kitapları Serisi-8**, Avrupa Konseyi Ankara Program Ofisi Yayınları, Ankara. (Aile Yaşamı)

Örücü, Esin (1970), "Sosyal Kamu Hizmeti", **İÜHFM**, C. XXXVI, S.1-4, ss. 212-232.

——————— (1972), **Sosyal Refah Devletinde Bir Sosyal Kamu Hizmeti: Konut**, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul. (Konut)

Özbek, Nadir (2002), "Osmanlı'dan Günümüze Türkiye'de Sosyal Devlet", **Toplum ve Bilim**, S.92, ss. 7-33. (Osmanlı'dan Günümüze)

——————— (2006a), **Cumhuriyet Türkiye'sinde Sosyal Güvenlik ve Sosyal Politikalar**, Emeklilik Gözetim Merkezi-Tarih Vakfı, İstanbul. (Cumhuriyet Türkiyesi)

——————— (2006b), "Osmanlı İmparatorluğu'nda Sosyal Yardım Uygulamaları", **Tanzimat Değişim Sürecinde Osmanlı İmparatorluğu**, (Haz. Halil İnalcık ve Mehmet Seyitdanlıoğlu), 1. Baskı *içinde* (401-423), Phoenix Yayınevi, Ankara.

——————— (2016), **Osmanlı İmparatorluğu'nda Sosyal Devlet Siyaset, İktidar ve Meşruiyet 1876-1914**, 6.Baskı, İletişim Yay. İstanbul. (Osmanlı İmparatorluğunda Sosyal Devlet)

Özbudun Ergun (1995), **Türk Anayasa Hukuku**, Yetkin Yay., Ankara.

——————— (2019), **Türk Anayasa Hukuku**, 19. Basım, Yetkin Yay., Ankara.

Özdek, Yasemin (2013), "Sosyal Devletin Yükselişi ve Düşüşü", **Kamu Hukukçuları Platformu: Küreselleşen Dünyada Anayasal Demokrasi Sempozyumu**, (Ed.)Muhammed Erdal, 19-21 Mayıs 2011 Kıbrıs, Yakındoğu Üniversitesi Yayınları, ss. 188-251. (Sosyal Devletin Yükselişi)

Özdemir, Süleyman (2007), **Küreselleşme Sürecinde Refah Devleti**, 2. Baskı, İTO Yay, İstanbul.

Özel, Işık (2016), "Karşılaştırmalı Ekonomi Politik", **Karşılaştırmalı Siyaset Temel Konular ve Yaklaşımlar**, (Der. Sabri Sayarı ve Hasret Dikici Bilgin), 4. Baskı *içinde* (209-235), İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.

Özger, Yunus (2011), "Tanzimat Sonrası Osmanlı Kara Ordusunda Emeklilik İşlemlerine Dair Yapılan Düzenlemeler ve 1881 Tarihli Tekâüt Kanunnamesinin Tahlili", **Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi**, Konya, S.30, s.201-237.

Özşuca, Şerife Türcan ve Toksöz, Gülay (2003), **Sosyal Koruma Yoksunluğu Enformel Sektör ve Küçük İşletmeler**, AÜSBF Yayınları, Ankara.

Öztürk, Kazım (1966), **İzahlı, Gerekçeli, Anabelgeli ve Maddelere Göre Tasnifli Bütün Tutanakları ile Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, C.II**, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., Ankara.

Öztürk, Şenol (2014), "Sosyal Korumada Yeni Sosyal Risk Yaklaşımı", **Sosyal Siyaset Konferansları**, S.66-67, ss. 43-74. (Yeni Sosyal Risk)

Öztürk, Mehmet Utku (2016), **1961 Kurucu Meclisi**, On İki Levha Yay., İstanbul.

Öztürk, Gülce (2017), **Birleşmiş Milletler Sözleşmelerinde İnsan Haklarının Bireysel Başvuru Usulü Yoluyla Korunması**, 1.Baskı, Adalet Yayınevi, Ankara.

Özyörük, Hasan Ali (2019), **Hukuk Davaları Cilt IV**, (Ed. Efrail Aydemir vd.), 2. Baskı *içinde* (441-812), Seçkin Yay., Ankara.

Paine, Thomas (1985), **Rights of Man 1791**, (İnsan Hakları), Çev. Hüseyin Sarıca, Belge Yay., İstanbul.

Pakalın, Mehmet Zeki (1971), **Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü C.I-II-III**, 2. Baskı, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul.

Palmer, Ellie (2009), "Protecting Socio-Economic Rights Through the European Convention on Human Rights: Trends and Developments in the European Court of Human Rights", **Erasmus Law Review**, C. 2, S. 4, ss. 397-425.

Parijs, Philippe Van (1995), **Real Freedom For All: What (if anything) Can Justify Capitalism**, Oxford University Press, Oxford.

Parijs, Philippe Van and Vanderborght, Yannick (2017), **Basic Income: A Radical Proposal for a Free Society a Sane Economy**, Harvard University Press, Cambridge, Massachussetts London.

Parrott, Alec L. (1992), "Social Security: Does the Wartime Dream Have to Become a Peacetime Nightmare", **International Labour Review**, 131(3), ss. 367-386.

Peerzada Akbulut, Rabia İlay (2018), "Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Hakların İkincilleştirilmesinin Bir Nedeni Olarak Aşamalı Sağlama Kavramı", **YBHD**, Yıl 3, S.1, ss. 1-40.

Pekin, Faruk (1985), **Demokrasi, Sendika Özgürlüğü ve Sosyal Haklar**, Alan Yay., İstanbul.

Perdecioğlu, İsmail Emrah (2018), **Anayasa Mahkemesi Kararlarının Uyumlaşma Sorunu Mülkiyet Hakkı Örneği**, Adalet Yayınevi, Ankara.

Petersen, Klaus ve Petersen, Jørn Henrik (2013), "Confusion and Divergence: Origins and Meanings of the Term 'Welfare State' in Germany and Britain, 1840-1940", **Journal of European Social Policy**, 23(1), ss. 37-51.

Pillay, Anashri (2014), "Judicial Activism and the Indian Supreme Court: Lessons for Economic and Social Rights Adjudication", **Reasoning Rights Comparative Judicial Engagement**, (Ed.) Liora Lazarus vd. *içinde* (339-356), Hart Publishing, Oxford and Portland.

Piovesan, Flavia (2008), "Impact and Challanges of Social Rights in the Courts", **Social Rights Jurisprudence: Emerging Trends in International and Comparative Law**, Langford Malcolm (Ed.) içinde (182-191), Cambridge University Press, New York.

Polanyi, Karl (2017), **The Great Transformation The Political and Economic Origins of Our Time 1944, (Büyük Dönüşüm Çağımızın Siyasal ve Ekonomik Kökenleri)**, (Çev. Ayşe Buğra), 14. Baskı, İletişim Yay., İstanbul.

Polat, Gökhan, **Yaşlılıkta Gelir Güvencesi**, Legal Yay., İstanbul, 2011.

Pound, Roscoe(1950), "Law in the Service State: Freedom Versus Equality", **American Bar Association Journal**, C.36, December, ss. 977-981.

——————— (1952), "The Rise of the Service State and Its Consequences", **Selected Readings in Modern Economics**, *içinde* (524-540), Schottland.

Praduroux, Sabrina (2013), **The Protection of Property Rights in Comparative Perspective, A Study on the Interaction between European Human Rights Law and Italian and French Property Law**, Europa Law Publishing, Groningen.

Rand, Ayn (2013), **Bencilliğin Erdemi (The Virtue of Selfishness)**, (Çev. Nejdet Kandemir), 4. Baskı, Plato Yayınları, İstanbul.

Razavi, Shahra (2011), "Rethinking Care in a Development Context: An Introduction", **Development and Change**, 42(4), ss. 873-903.

Reynaud, Emmanuel(2007), "The Right to Social Security – Current Challenges in International Perspective" **Social Security as a Human Right**, Reidel Eibe (ed.), *içinde* (1-15), Springer, New York.

Reich, A. Charles (1964), "The New Property", **Yale Law Journal**, 73, ss.733-787.

——————— (1990), "Beyond The New Property: An Ecological View of Due Process", **Brooklyn Law Review**, 56, ss. 731-745.

Reid, Karen (2011), **A Practitioner's Guide to The European Convention on Human Rights**, 4. Baskı, Sweet & Maxwell, London.

Reidel, Eibe (2007), "The Human Right to Social Security: Some Challenges", **Social Security as a Human Right: Drafting a General Comment on Article 9 ICESCR- Some Challenges**, Eibe Reidel (Ed.) içinde (17-28), Springer, New York.

Riches, Graham and Maslany, George (1983), "Social Welfare and The New Democrats: Personal Social Service Spending in Saskatchewan 1971-81", **Canadian Social Work Review/ Revue canadienne de service social**, C:1, ss. 33-54.

Rivero, Jean (1978), **Les Liberte Publiques**, P.U.F., Paris.

Rivero, Jean ve Moutouh, Hugues (2003), **Les libertés publiques**, **C.I**, 9. Baskı, PUF, Thèmis, Paris.

Rivero, Jean ve Savatier, J. (1993), **Droit du travail**, PUF, Paris.

Rodgers, Gerry vd. (2009), **The International Labour Organization and the quest for social justice, 1919–2009**, International Labour Office, Geneva.

——————— (2014), **Uluslararası Çalışma Örgütü ve Sosyal Adalet Arayışı: 1919-2009**, (Çev. Beyza Selçuk), Efil Yayınevi, Ankara. (Sosyal Adalet Arayışı)

Rosanvallon, Pierre (2004), **Refah Devletinin Krizi**, (Çev. Burcu Şahinli), Dost Kitabevi Yay., Ankara.

Ruhi, Ahmet Cemal ve Toker, Ali Gümrah (2017), **Türkiye Cumhuriyeti'nin Taraf Olduğu Milletlerarası Özel Hukuku İle İlgili Bazı Çok Taraflı Uluslararası Sözleşmeler**, 5. Baskı, Adalet Yayınevi, Ankara.

Rüzgar, Orhan (2017), "Sigortasız Çalışmaların Tespiti Davaları ve Hak Düşürücü Süre", **İBD**, 91(4), ss.132-162.

Rys, Vladimir (2010), **Reinventing Social Security Worlwide: Back to Essentials**, Policy Press, Great Britain.

Sabuncu, Yavuz ve Arnwine, Selin Esen, (2004), "Türkiye İçin Anayasa Şikayeti Modeli Türkiye'de Bireysel Başvuru Yolu", **Anayasa Yargısı 21**, Anayasa Mahkemesi Yayınları, Ankara, ss. 229-242.

Sachs, Albie (2000), "Social and Economic Rights: Can They Be Made Justiciable?", **Southern Methodist University Law Review**, 53(4), ss.1381-1391.

Sağlam, Fazıl (2008), "Sosyal Devlet İlkesi ve Duyarsızlaşma", **Devrim Ulucan'a Armağan** *içinde* (753-771), Legal Yay., İstanbul.

Salihpaşaoğlu, Yaşar (2018), **Din ve Devlet Arasındaki İktidar Mücadelesi: Avrupa Örneği**, 4. Baskı, Adalet Yayınevi, Ankara.

Sallan Gül, Songül (2000), "Yeni Sağ Sosyal Güvenlik Anlayışının Tarihsel Bağlantıları: İngiltere ve Türkiye Örneği", **Ankara Üniversitesi Dil-Tarih ve Coğrafya Fakültesi Dergisi**, 40 (3-4), ss. 51-66. (Yeni Sağ)

——————— (2006), **Sosyal Devlet Bitti, Yaşasın Piyasa! Yeni Liberalizm ve Muhafazakarlık Kıskacında Refah Devleti**, 2. Baskı, Ebabil Yay, Ankara.

Saraç, Coşkun (2010), "Sigortalı Hizmetlerin Hükmen Tespiti", **Osman Güven Çankaya'ya Armağan**, Kamu-İş, Ankara, ss. 451-488.

Sarıkaya, Saffet (1999), "Osmanlı Devleti'nin İlk Asırlarında Toplumun Dini Yapısına Ahilik Açısından Bir Bakış Denemesi", **SDÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi**, S.6, , ss. 49-67.

Savcı, Bahri (1980), **Yaşam Hakkı ve Boyutları**, AÜSBF Yay., Ankara.

Saymen, Ferit H.(1952), "Türkiye'de Sosyal Sigortaların Gelişme Hareketleri ve Yeni Temayülleri", **İÜHFM**, 18 (3-4), ss. 1065-1095.

——————— (1954), "Yakın ve Orta Doğu Memleketlerinde İçtimaî Güvenlik**", İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası**, 19 (3-4), ss. 918-946.

Schabas, William A. (2015), **The European Convention of Human Rights: A Commnetary**, Oxford University Press, United Kingdom.

Scheinin Martin (2001), "Economic and Social Rights As Legal Rights", **Economic, Social and Cultural Rights, A Textbook**, (Ed. Eide Asbjørn vd.), Second Revised Edition *içinde* (29-54), Martinus Nijhoff Publishers, London.

Schoukens, Paul (2008), "The Right to Access Health Care: Health Care according to International and European Social Security Law Instruments", **International Health Law, Solidarity and Justice in Health Care,** (Ed.) A.P. den Exter, *içinde* (17-48), Maklu Publishers, Apeldoorn Antwerpen,

Selçuk, Metin (2014), "Lizbon Sonrası Avrupa Birliği'nin Yenilenen Temel Haklar Sorunsalı", **Marmara Üniversitesi Avrupa Topluluğu Enstitüsü Avrupa Araştırmaları Dergisi**, 22(1), ss. 121-147.

Selvi, Mehmet (2014), **Uluslararası Kuruluşların Türkiye'de Sosyal Güvenlik Mevzuatının Oluşumuna Etkileri**, Legal Yay., İstanbul..

Sepúlveda, Magdalena (2008), "Colombia: The Constitutional Court's Role in Addressing Social Injustice", ed. Langford Malcolm, **Social Rights Jurisprudence: Emerging Trends in International and Comparative Law**, Langford Malcolm (Ed.), *içinde* (144-162), Cambridge University Press, New York.

Servais, Jean Michel (1990), "Avrupa Sosyal Şartı ve ILO Normları: Bazı Düşünceler", (Çev. Samim Ünan), **İÜHFM**, 53(1-4), ss. 285-299.

Sever, Dilşad Çiğdem (2014), "Yargı Kararlarında Sağlık Hizmetlerinden Yararlanma Hakkı", **Sosyal Adalet İçin İnsan Hakları: Sosyal Haklar**, Kıvılcım Akkoyunlu Ertan vd. (Ed.), *içinde* (469-493), TODAİE, Ankara.

——————— (2018), "Sağlık Hakkının Tanımlanması ve Mahkemelerce Kullanılması", **Sağlık ve Tıp Hukukunda Sorumluluk ve İnsan Hakları**, Özge Yücel ve Gürkan Sert (Ed.), *içinde* (73-102), Seçkin Yayıncılık, İstanbul. (Sağlık Hakkının Tanımlanması)

Seyyar, Ali (2005), **Sosyal Güvenlik Terimleri**, 1. Baskı, Papatya Yayıncılık Eğitim, İstanbul.

Shue, Henry (1996), **Basic Rights: Subsistence, Affluence, and U.S. Foreign Policy**, 2nd Edition, Princeton University Press, Princeton, New Jersey.

Sjöholm, Maria (2018), **Gender-Sensitive Norm Interpretation by Regional Human Rights Law Systems**, Brill Nijhoff, Leiden/Boston.

Soydemir, Suat (2014), "Küreselleşme Ekseninde Sosyal Risklerin Kurumsallaşması", **Hukuk ve İktisat Araştırmaları Dergisi** 6(2), ss. 44-63.

Soysal, Mümtaz (1997), **100 Soruda Anayasanın Anlamı**, 11. Baskı, Gerçek Yayınevi, İstanbul.

——————— (2011), **Anayasaya Giriş**, 3. Baskı, İmge Kitabevi, Ankara.

Söylemez, Halil (2019), **Sosyal Güvenlik Hukukunda Denetim Usulleri ve Uygulama Sorunları**, Legal Yay., İstanbul.

Sözer, Ali Nazım (1991), **Sosyal Sigorta İlişkisi**, İzmir.

——————— (1998), **Türkiye'de Sosyal Hukuk**, 2. Baskı, Fakülteler Kitabevi Barış Yay., İzmir.

——————— (2005), **Karar Değerlendirme 2003**, Ankara.

——————— (2017), **Türk Sosyal Sigortalar Hukuku**, 3. Baskı, Beta Yay., İstanbul.

Ssenyonjo, Manisuli (2009), **Economic, Social and Cultural Rights in International Law**, Hart Publishing, Oxford and Portland, Oregon.

Standing Guy (1999), **Global Labour Flexibility: Seeking Distributive Justice**, Basingstoke, Macmillan.

——————— (2017), **Prekarya Yeni Tehlikeli Sınıf**, (Çev. Ergin Bulut), 4. Baskı, İletişim Yay., İstanbul.

Sunstein, Cass R. (1993), "Against Positive Rights", **East European Constitutional Review**, C.2, ss. 35-38.

Supiot, Alain (2012), **The Spirit of Philadelphia: Social Justice vs. the Total Market**, Verso Books, New York.

Sur, Melda (1995), **İş Hukukunun Uluslararası Kaynakları**, DEÜ Hukuk Fakültesi, Döner Sermaye İşletmesi Yay., İzmir.

Şahin, Adil (2010), "Ulusal Üstü İnsan Hakları Hukukunda Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Bağlamında Sağlık Hakkının Kapsamı Üzerine Bir İnceleme", **AÜHFD**, 59(4), ss.711-766.

Şahin Uysal, Özge (2014), **Kamu Ekonomisi Perspektifinden Vatandaş Odaklı Kamu Hizmeti Yaklaşımı**, Seçkin Yay., Ankara.

Şakar, Müjdat (2017), **Sosyal Sigortalar Uygulaması**, 12. Baskı, Beta Yay., İstanbul.

Şaylan, Gencay (2003), **Değişim, Küreselleşme ve Devletin Yeni İşlevi**, 2. Baskı, İmge Kitabevi, Ankara.

Şeker, Mehmet (1987), **İslâmda Sosyal Dayanışma Müesseseleri**, DİB Yay., Ankara.

Şen, Murat (2002), "Osmanlı Devleti'nde Sosyal Güvenlik: Ahi Birlikleri, Loncalar, Vakıflar", **Çimento İşveren**, 16(6), Kasım, ss.18-40.

——————— (2013), " İnsan Hakları Bağlamında Çalışma Hakkı", **MÜHFD**, C.II, S.2, ss.13-37.

Şenkal, Abdulkadir (2011), **Küreselleşme Sürecinde Sosyal Politika**, Alfa Yayınları, 3. Baskı, İstanbul. (Sosyal Politika)

——————— (2018), **Küresel Sosyal Politika**, Umuttepe Yay., Kocaeli.

Şenkal, Abdulkadir ve Yaşar, Bülbül (2007), "Kalkınma İktisadı ve Sosyal Yapılar Piyasa ve Sosyal Yapıların Çözünürlüğü", **Çalışma ve Toplum**, S.15, ss. 91-116.

Şenocak, Hasan (2009), "Sosyal Güvenlik Sistemini Oluşturan Bileşenlerin Tarihi Süreç Işığında Değerlendirilmesi", **Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi**, S. 56, ss. 409-468.

Şimşek, A. Aslı (2015), **Sosyal Devlet İlkesi ve Hukukî Değeri**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi SBE Kamu Hukuku (Genel Kamu Hukuku) ABD, Ankara. (Sosyal Devlet İlkesi)

——————— (2019), "Kadının Sosyal İnsan Hakları ve Refah Devleti: Toplumsal Cinsiyet Bağlamında Bir Değerlendirme", **Hukuk ve Toplumsal Cinsiyet Çalışmaları**, Ed. Gülriz Uygur ve Nadire Özdemir, 2. Baskı *içinde* (115-160), Seçkin Yay., Ankara. (Toplumsal Cinsiyet)

Şimşek, Oğuz (1999), **Anayasa Hukukunda İnsan Onuru Kavramı ve Korunması**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi SBE, Kamu Hukuku ABD, İzmir. (İnsan Onuru)

Şimşek, Suat (2011), **Türk Hukukunda ve Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinde Mülkiyet Hakkı**, Maliye Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı Yayınları, Ankara. (Mülkiyet Hakkı)

Şirin, Tolga(2010), "Suyun İnsan Hakkı Olarak Değeri", **MÜHF-HAD**, 16(3-4), ss. 85-168. (Suyun İnsan Hakkı)

——————— (2014), "Bir İhtimal Daha Var O Da Ölmek Mi Dersin? Sosyal İnsan Haklarının Anayasa Şikâyeti Yoluyla Dava Edilebilirliği Lehine Tezler ve Öneriler", **Sosyal İnsan Hakları Ulusal Sempozyumu VI Bildiriler**, 13-14 Kasım 2014 Eskişehir, Petrol-İş Yay., İstanbul, ss. 341-366. (Dava Edilebilirlik)

Şiriner Önver, Makbule vd. (2014), "Sosyal Hak mı? Sosyal Yardım mı?", **Sosyal Adalet İçin İnsan Hakları: Sosyal Haklar**, (Ed.) Kıvılcım Akkoyunlu Ertan vd., *içinde* (169-191), TODAİE, Ankara.

T.C. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı (2006), **Kayıt dışı İstihdamla Mücadele (KADİM) Projesi**, Ankara.

T.C. Kalkınma Bakanlığı (2018), **On Birinci Kalkınma Planı (2019-2023): Sosyal Güvenlik Sisteminin Sürdürülebilirliği, Özel İhtisas Komisyonu Raporu**, Ankara.

Talas Cahit (1955), "Sosyal Güvenlik Meselemiz", **Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi**, S.7, ss. 84-99.

——————— (1982), "Sosyal Haklar ve Türk Anayasalarında Sosyal Hakların Evrimi", **TODAİE İnsan Hakları Yıllığı**, C. 3-4, 1981-1982, Ankara, ss. 38-75. (Sosyal Hakların Evrimi)

——————— (1990), "Yaşam Hakkı ve Toplumsal Haklar", **İnsan Hakları Yılllığı**, C.12, TODAİE, Ankara, ss. 83-90.

——————— (1991), "Çalışma Hakkı ve Türkiye'deki Durum", **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, 46(1), ss. 407-421.

———————(1992), **Türkiye'nin Açıklamalı Sosyal Politika Tarihi**, Bilgi Yayınevi, Ankara.

——————— (1983), **Sosyal Ekonomi**, 6. Bası, Sevinç Matbaası, Ankara.

Tanör, Bülent (1978), **Anayasa Hukukunda Sosyal Haklar**, 1. Basım, May Yayınları, İstanbul. (Sosyal Haklar)

——————— (2019), **İki Anayasa 1961-1982**, 5. Baskıdan Tıpkı Basım, On İki Levha Yay., İstanbul.

Tartanoğlu, Şafak (2015), "Sosyal Dışlanma", **Sosyal Politika**, Aysen Tokol ve Yusuf Alper (Ed.), 6. Baskı *içinde* (284-296), Dora Yay., Bursa.

Taşçı, Faruk (2013), "Understanding Minimum Income Support through Minimum Wage", **Turkish Journal of Business Ethics**, 6(1), ss.153-177.

——————— (2017a), **Sosyal Politika Ahlakı**, Kaknüs Yayınları, İstanbul.

———————(2017b), **Türkiye'de Sosyal Politika ve Dönüşüm Zihniyet, Aktörler, Uygulamalar**, Seta Yayınları, İstanbul. (Dönüşüm Zihniyet)

Taşğın Şahin, Neşe, (2017), **Yoksulluk, İnsan Hakları ve Sosyal Hizmetler Değişen Anlayışlar: Refah Devletinden Hayırseverliğe Yoksulluktan Sosyal Dışlanmaya**, Nika Yayınevi, Ankara.

Tawney, R.H. (1964), **Equality (With a New Introduction by M. Titmuss Richard)**, Unwin Books, London.

Temiz, Özgür (2014), "Türk Hukukunda Bir Temel Hak Olarak Sağlık Hakkı", **AÜSBF Dergisi**, 69(1), ss. 165-188.

Tezcan, Durmuş vd. (2019), **İnsan Hakları El Kitabı**, Seçkin Yayıncılık, Ankara.

Thouvenin, Jean-Marc ve Trebilcock, Anne (Ed.), (2013), **Le Droit International Social: Droits Economiques, Sociaux et Culturels**, Brussels, Bruylant.

Timmins, Nicholas (2017), **The Five Giants A Biography of the Welfare State**, Third Edition, William Collins, London.

Tiryaki, Refik (2008), **Ekonomik Özgürlükler ve Anayasa**, Yetkin Yay., Ankara.

Toebes, Brigit (2006), "The Right to Health and the Privatization of National Health Systems: A Case Study of the Netherlands", **Health and Human Rights**, 9(1), ss.102-127.

Tokol Aysen (2000), **Sosyal Politika**, Vipaş Yay., Bursa.

——————— (2017), **Uluslararası Sosyal Politika**, 3. Baskı, Dora Basım Yay., Bursa.

——————— (2019), "Sosyal Politikanın Tarafları", **Sosyal Politika**, Ed. Aysen Tokol ve Yusuf Alper, 10. Baskı *içinde* (71-94), Dora Yayıncılık, Bursa.

Tooze, Jennifer (2003), "Social Security and Social Asistance", **Economic and Social Rights Under the EU Charter of Fundamental Rights: A Legal Persfective**, Tamara K. Harvey ve Jeff Kenner (Ed.), *içinde* (161-192) , Hart Publishing, Oxford, Portland Oregon.

Topçuoğlu, Metin ve Öztürk, Mustafa (2009), "Özel Sigorta Girişiminin Sosyal Güvenlik Sistemi Açısından Önemi", **Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi**, 1(1), ss. 1-16.

Tuaç, Pelin (2016), **Uluslararası Belgeler Işığında Sosyal Güvenlik Hakkı: Türk Hukuku Bakımından Bir Değerlendirme**, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi SBE, İzmir.

Tucak, Ivana (2018), "Hohfeld's Analytical Scheme and Constitutional Economic and Social Rights", **Modern Legal Interpretation: Legalism or Beyond**, Marko Novak ve Vojko Strahovnik (Ed.), *içinde* (160-192), Cambridge Scholar Pub., Newcastle upon Tyne, 2018.

Tunaya, Tarık Zafer (1975), **Siyasi Müesseseler ve Anayasa Hukuku**, 3.Bası, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul. (Siyasi Müesseseler)

——————— (1982a), **Siyasal Kurumlar ve Anayasa Hukuku**, 5. Bası, Araştırma, Eğitim ve Ekin Yay., İstanbul, 1982. (Siyasal Kurumlar)

——————— (1982b), **Çağdaş Anayasalarda Ekonomik ve Sosyal Haklar ve Ödevler (Uluslararası Seminer)** 5-6-7 Şubat 1982 İstanbul AKM, İİTİA, Ekonomi Fakültesi Yay., İstanbul. (Çağdaş Anayasalarda)

Tuncay, A. Can (1982), **Sosyal Güvenlik Dersleri**, Ekin Yay., İstanbul.

——————— (2000), **Sosyal Güvenlik Hukuku Dersleri**, 9. Bası, Beta Yay., İstanbul.

Tuncay, A. Can (2014), "İslam'da Sosyal Güvenlik", **MÜHFHAD**, **Prof. Dr. Ali Rıza Okur'a Armağan**, 20(1), ss. 851-874.

Tuncay, A. Can ve Ekmekçi Ömer (2013), **Sosyal Güvenlik Hukuku Dersleri**, 16. Bası, Beta Yay., İstanbul. (16. Bası)

——————— (2015), **Sosyal Güvenlik Hukuku Dersleri**, 17. Bası, Beta Yay., İstanbul.

Tunç, Mehmet (2007), **Kayıt Dışı İstihdamla Mücadelede Geliştirilen Stratejiler Uygulanan Politikalar ve Gelişmiş Ülke Örnekleri**,Basılmamış Uzmanlık Tezi, Türkiye İş Kurumu Genel Müdürlüğü, Ankara.

Tunçomağ, Kenan (1975), **Sosyal Güvenlik Kavramı ve Sosyal Sigortalar**, Sermet Matbaası, İstanbul. (Sosyal Güvenlik Kavramı)

Turan, Ercan (2004), "Sosyal Güvenlik Hakkı", **Kamu-İş Dergisi**, 7(3), ss. 1-20.

Türk Dil Kurumu (2011), **Büyük Türkçe Sözlük**, 11. Baskı, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.

Türkbay Ayhan, Rezzan ve Polat, Ferihan (2011), "Neoliberalizmde Özgürlük Paradoksu ve Sosyal Haklar" **Pamukkale Üniversitesi SBE Dergisi**, S.8, ss. 81-97.

Türkiye Odalar ve Borsalar (TOBB), (1994), **Sosyal Güvenlik Özel İhtisas Komisyonu Raporu**, 2. Baskı, TOBB Yayınları No:264, Ankara.

Türkoğlu, İrfan (2013), "Sosyal Devlet Bağlamında Türkiye'de Sosyal Yardım ve Sosyal Güvenlik", **Akademik İncelemeler Dergisi (Journal of Academic Inquiries**), 8(3), ss. 275-305.

Uğur, Suat vd. (2014), "Türkiye'de Kayıt dışı İstihdamın Etkilerinin Ekonometrik Bir Perspektiften Değerlendirilmesi (2005-2013)", **Uluslararası Hakemli Ekonomi Yönetimi Araştırmaları Dergisi**, 1(1), ss. 57-75.

Ulusoy, Ülkü Halatçı (2011), "Sosyal Hakların Korunmasında Birleşmiş Milletler'in Rolü", **Sosyal Haklar Uluslararası Sempozyumu III**, Kocaeli Üniversitesi İİBF Çalışma Ekonomisi Bölümü, 25-26 Ekim 2011, Petrol-İş Yayın No:116, İstanbul.

United Nations High Commissioner for Refugees (UNCHR), (2007), **Vatansız Kişilerin Korunmasına İlişkin El Kitabı**, Cenevre 2014.

Uşan, Fatih (2009), **Türk Sosyal Güvenlik Hukukunun Temel Esasları**, 2. Baskı, Seçkin Yay., Ankara.

Uygun, Oktay (2000), "İnsan Hakları Kuramı", **İnsan Hakları**, Cogito, Yapı Kredi Yay., İstanbul, ss. 13-44.

——————— (2013), "Küreselleşme ve Devletin Değişen Egemenlik Anlayışının Sosyal Haklara Etkisi", **Kamu Hukuku İncelemeleri**, 2. Baskı *içinde* (237-276), On İki Levha Yayıncılık, İstanbul.

Uz, Abdullah ve Yüksel, Metin (2011), "Normatif İçeriği ve Devletlerin Bu Alandaki Yükümlülüğü Bakımından Yeterli Yaşam Standardı Hakkı", **Uluslararası Asya ve Afrika Çalışmaları Kongresi, ICANAS-38, 10-15 Eylül 2007, Bildiri Kitabı, Çevre, Kentleşme Sorunları ve Çözümleri, Cilt II**, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Yayınları, Ankara, ss. 873-895.

Ümit, Ceyda (2013), **Avrupa Birliği Hukukunda Üçüncü Ülke Vatandaşları**, Seçkin Yayıncılık, Ankara.

Ünal, Canan (2012), **Özürlülerin Sosyal Güvenlik Hakları**, Beta Yay., İstanbul.

Üzeltürk Tahmazoğlu, Sultan (2012**), Anayasa Hukuku Açısından Sağlık Hakkı (Ulusal ve Uluslararası Boyutuyla)**, Legal Yayıncılık, İstanbul.

Valticos, Nicolas (1979), **International Labour Law**, Kluwer, Deventer The Netherlands. (Labour Law)

——————— (1983), **Droit International du Travail-Tome 8**, Deuxieme edition, Dalloz, Paris. (Droit International)

Waal, Johan de (2004), "Constitutional Law", **Introduction the Law of South Africa**, C.G. van der Merwe ve Jacques E. du Plessis (Ed.), *içinde* (55-106), Kluwer Law International, The Hague.

Williamson, John B. ve Pampel, Fred C. (1998), "Does the Privatization of Social security Make Sense for Developing Nations?", **International Social Security Review**, 51(4), ss. 3–31.

Wollman, Hellmut (2016), **Comparative Study of Public and Social Services Provision: Definitions, Concepts and Methodologies, Public and Social Services In Europe: From Public and Municipal to Private Sector Provision**, Hellmut Wollman vd. (Ed.), Macmillan Pub., IIAS, London.

Yalçın, Sabahat (1960), "İngiltere'deki Sosyal Emniyet Sisteminin Nüvesi", **Sosyal Siyaset Konferansları**, S. 9-10-11, ss. 217-225.

Yaman, Ömer Miraç ve Acar, Mevlüt (2015), **Türkiye'de Sosyal Hizmet Birikiminde Yaşlılık-Bibliyografik Bir Değerlendirme (1950-2013)**, Açılım Kitap, İstanbul.

Yayla, Atilla (2000), **Özgürlük Yolu: Hayek'in Sosyal Teorisi**, 2. Baskı, Liberte Yayınları, Ankara.

Yayla, Yıldızhan (2009), **İdare Hukuku**, Beta, İstanbul.

Yazgan, Turan (1969), **Türkiye'de Sosyal Güvenlik Sistemi**, İktisadi Araştırmalar Vakfı, İstanbul..

——————— (1975), **Gelir Dağılımı Açısından Sosyal Güvenlik**, Fatih Gençlik Vakfı Matbaası, İstanbul. (Gelir Dağılımı)

——————— (1977a), **Görüşler**, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yay., İstanbul.

——————— (1977b), **Sosyal Sigorta**, , İÜ İktisat Fakültesi Yay., İstanbul. (Sigorta)

——————— (1981), **Türk Sosyal Güvenlik Sistemi ve Meselerleri**, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yay., İstanbul. (Meseleler)

——————— (1987), **Sosyal Güvenlik Açısından Zekât**, 3. Baskı, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, İstanbul. (Zekât)

——————— (1992), **İktisatçılar İçin Sosyal Güvenlik Ders Notları**, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, 1. Baskı, İstanbul. (İktisatçılar)

——————— (2011), **İktisatçılar İçin Sosyal Güvenlik Ders Notları** , 2. Baskı, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları, İstanbul.

Yazıcı, Bedi İ. (1943), "İçtimaî Emniyet", **İşletme Ekonomisi ve Organizasyonu Mecmuası**, (1), ss. 33-34.

Yenihan, Bora (2017), " Bir Sosyal Politika Aracı Olarak Sosyal Güvenlik: Dünya'da ve Türkiye'de Gelişimi Üzerine Bir İnceleme", **Yönetim Bilimleri Dergisi**, 15(30), ss. 177-196.

Yıldırım, Engin (2014), "Sosyal Hakların Dava Edilebilirliği/Edilemezliği ve Anayasa Mahkemeleri: Türk Bakış Açısı" (Genişletilmiş Özet), **Anayasa Yargısı**, S.31, ss. 153-159.

Yıldırım, Turan (2001), "Kamu Hizmeti ve Kâr Amacı", **Hukuk-Ekonomi Perspektifinden Uluslararası Tahkim ve Kamu Hizmeti**, Ali Ulusoy (Ed.), *içinde* (36-45), Liberte Yay., Ankara.

Yıldırım, Buğra ve Şahin, Fatih (2019), "Esping-Andersen'in Refah Devleti Sınıflandırması ve Makro Sosyal Hizmet Uygulamaları Temelinde Türkiye'nin Konumu", **Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi**, 11(18), Haziran, ss. 2525-2554.

Yıldız, Hasan (2017), **Çalışma Hayatı ve İş Sağlığı ve Güvenliği ile İlgili ILO Sözleşmeleri**, Aristo Yayınevi, İstanbul.

Yılmaz, Binhan Elif (2014), **Sosyal Güvenlik Ekonomisi**, Derin Yayınları, İstanbul.

Yılmaz Ejder (2005), **Hukuk Sözlüğü**, 9. Baskı, Yetkin Yayınları, Ankara.

Yılmaz Halil (2016), "Yargıtay Kararları Işığında Sigortalı Hizmetlerinin Tespiti Davalarında Süre", **Çimento İşveren**, 30(2), Mart, ss. 9-23.

Yılmaz, Halit (2011), **Sağlık Hizmetlerinden Yararlanmanın Kısıtlanması ve Kısıtlamanın Yargısal Denetimi**, 1. Baskı, Seçkin Yayıncılık, İstanbul. (Sağlık Hizmetleri)

Yılmazoğlu, Yunus Emre (2019), **Bireysel Başvuru Rehberi**, 1.Baskı, Adalet Yayınevi, Ankara.

Yokuş, Sevtap (2017), **Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin Türkiye'de Olağanüstü Hal Rejimi Pratiği ve Anayasa Şikayeti**, 1. Baskı, Seçkin Yayıncılık, Ankara.

Yolcu, Serkan (2018), **Anayasa Yargısında Sosyal Hakların Korunması**, Seçkin Yayıncılık, Ankara.

Young, Katherina G. (2012), **Constituting Economic and Social Rights**, 1st Edition, Oxford University Press, United Kingdom.

Yurttaş, H. Murat (2018), "Sınıfın Çekilmesi, Sosyal Devletin Çöküşü", **Hukuk Defterleri**, S. 11, Ocak-Şubat, ss. 40-43.

Yücel, Merve (2016), "Hizmet Tespit Davasının Yargılama Usulü Genel Bilgiler", **İstanbul Aydın Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Yıl: 2 Sayı:3, ss. 75-111.

Zeybek Cebeci, Ebru (2019), "Türk İdare Hukukunda Kamu Hizmetlerinin Belirlenmesinde Objektivist ve Subjektivist Yaklaşımlar", **MÜHFHAD**, 25(1), Haziran, ss. 86-96.

Zinzombe, Shamiso (2015), "Harnessing the Human Rights Reasnonableness Principle for Access to Medicine", **Groningen Journal of International Law**, 3(2), ss. 1-16.

Türk Anayasa Mahkemesi Kararları

T.C. Anayasa Mahkemesi, E. 1977/42, K. 1977/122, K.T. 13.10.1977

T.C. Anayasa Mahkemesi, E.1985/31, K.1986/11, 27.3.1986 tarihli kararı, RG 9.5.1986, S.19102

T.C. Anayasa Mahkemesi, E. 1986/16, K. 1986/25, K.T. 21.10.1986, AYMKD 22

T.C. Anayasa Mahkemesi, E. 1988/19, K.1988/33, 26.10.1988 tarihli kararı, RG 11.12.1988, S. 20016

T.C. Anayasa Mahkemesi, 17.11.1989, E.1989/6, K.1989/42

T.C. Anayasa Mahkemesi, E.1989/14, K.1989/49, K.T. 19.12.1989

T.C. Anayasa Mahkemesi, E.1990/27, K.1991/2, KT. 17.01.1991

T.C. Anayasa Mahkemesi, E. 1995/37, K. 1995/31, K.T. 11.7.1995, AYMKD 32/1

T.C. Anayasa Mahkemesi, E.1996/17, K.1996/38, K.T. 16.10.1996, RG 9.8.1997-23075

T.C. Anayasa Mahkemesi, E.1998/35, K. 1998/70, K.T. 17.11.1998.

T.C. Anayasa Mahkemesi, E.1999/43, K.2001/46, K.T.27.2.2001, RG 20.3.2002, 240701

T.C. Anayasa Mahkemesi, E. 2006/111, K. 2006/112 K.T., 15.12.2006, RG, 30/12/2006 tarihli ve 26392

T.C. Anayasa Mahkemesi, 2005/52, K.2007/35, K.T.3.4.2007, RG 18.3.2008-26820

T.C. Anayasa Mahkemesi, E.2004/34, K.2008/94, 17/4/2008

T.C. Anayasa Mahkemesi, 19 Haziran 2008 Tarih ve E.2006/101, K.2008/126

T.C. Anayasa Mahkemesi, 16.7.2010 tarih, E.2010/29, K.2010/90

T.C. Anayasa Mahkemesi, E.2008/56, K.2011/58, K.T.:30.03.2011

T.C. Anayasa Mahkemesi, 26.01.2011 tarih E.2008/109, K.2011/25 sayılı kararı; RG Tarihi 02.04.2011, S.27893

T.C. Anayasa Mahkemesi, E. 2009/93, K.2011/73, K.T. 28.04.2011, RG 28085 sayılı 15.10.2011 tarihli

T.C. Anayasa Mahkemesi, 17.03.2011, E.2009/47, K.2011/51, RG 12.07.2011, S:27992

T.C. Anayasa Mahkemesi, E.2009/86 K.2011/70 28.04.2011, RG T. 15.12.2011; S. 28143

T.C. Anayasa Mahkemesi, E. 2010/65, K.2011/169, 22/12/2011 Tarihli Karar için RG 25/01/2012 S. 28184

T.C. Anayasa Mahkemesi, 03.10.2013 tarih, E.2012/103- K.2013/105

T.C. Anayasa Mahkemesi, E. 2013/111, K.2014/195 K.G. 25/12/2014, RG 07/01/2015 – 29229

T.C. Anayasa Mahkemesi, E.2015/105, K.2016/133, K.T. 14.7.2016, RG 11.10.2016-29854

T.C. Anayasa Mahkemesi Ahmet Bozkurt Başvurusu, No. 2013/3081, 20/02/2014

T.C. Anayasa Mahkemesi Yasemin Mutlu Başvurusu, No. 2013/1426, K.T. 25/3/2014

T.C. Anayasa Mahkemesi Ramazan İpek Başvurusu, No. 2012/1105, 17/07/2014

T.C. Anayasa Mahkemesi Ülkü Tunca ve Diğerleri Başvurusu, No. 2012/928, 11/12/2014

T.C. Anayasa Mahkemesi Hüseyin Remzi Polge Başvurusu, No. 2013/2166, 25/06/2015

T.C. Anayasa Mahkemesi Mehmet Hadi Tunç Başvurusu, No: 2013/1958, 7/7/2015

T.C. Anayasa Mahkemesi Emel Kavas Başvurusu, No. 2013/8032, K.T. 09.09.2015

T.C. Anayasa Mahkemesi Bülent Akgül Başvurusu, No. 2013/3391, K.T.16/9/2015

T.C. Anayasa Mahkemesi Hamza Buğdaci Başvurusu, B. No. 2013/1858, 3/2/2016

T.C. Anayasa Mahkemesi Ferda Yeşiltepe Başvurusu, Genel Kurul, No. 2014/7621, K.T.25/7/2017

T.C. Anayasa Mahkemesi Yeşim Bullock Başvurusu, No. 2014/13223, 20.09.2017

T.C. Anayasa Mahkemesi Hikmet Kuleci Başvurusu, No. 2018/5145, 28/11/2018

T.C. Anayasa Mahkemesi Nevin Akın Başvurusu, No. 2015/12719, 20/03/2019

T.C. Anayasa Mahkemesi Salih Kurul Başvurusu, No. 2016/6167, 09/05/2019

T.C. Anayasa Mahkemesi Bülent Sinan Kaya Başvurusu, No. 2016/1854, 28.5.2019

T.C. Anayasa Mahkemesi İbrahim Çabuk Başvurusu, No. 2016/41450, 12/09/2019

Yargıtay ve Danıştay Kararları

T.C. Yargıtay, 10. HD., 24.04.2003, 1898/3807

T.C. Yargıtay, HGK. 11.2.2004 tarih E. 2004/21-54, K. 2004/54, YKD, 30(6), Haziran 2004

T.C. Yargıtay, 10. HD. 03.02.2005 Tarih, E.2004/10579, K. 2005/622

T.C. Yargıtay, 10. HD., 21.02.2005 tarih, E.2004/11796, K.2005/1483 YKD, 31(9), Eylül 2005

T.C. Yargıtay, 21. HD., 07.10.2008 tarih, E.2007/18171, K.2008/15292

T.C. Yargıtay, 10. HD. 27.02.2013 Tarih, E. 2012/3196, K. 2012/5975

T.C. Yargıtay, HGK 12.03.2014 tarih, E. 2013/2253, K.2014/312

T.C. Yargıtay, HGK, 15.02.2017, 1084/248

T.C. Yargıtay, HGK, E. 2015/10-3898, K. 2019/693 K.T. 18.6.2019

T.C. Danıştay, İDDGK E.1995/816,K.1997/1,K.T.17.1.1997

T.C. Danıştay, 2. D., E.2007/1200,K.2008/5284, K.T.31.12.2008

T.C. Danıştay, 10.D.,E.2007/7391,K.2010/7354,K.T.5.10.2010

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararları

Adam and others v. Germany, App. No. 290/03, 1 September 2005

Andersson v. Sweden, App. No. 11776/85, Judgment, 4/3/1986

Anna Claes v. Belgium, App. No. 12264/84, Admissibility Decision of 1 December 1987

Apostolakis v. Yunanistan, App. No. 39574/07, 22.10.2009

Arras ve diğerleri v. İtalya, App. No. 17972/07, 14.2.2012

Associazione Nazionale Reduci Dalla Prigionia Dall'Internamento e Dalla Guerra Di Liberazione and 275 others v. Grermany, App. No. 45563/04, Admissibility Decision of 4 September 2007

Beyeler v. Italy, (Application No.33202/96), Judgement, 05/01/2000

Da Silva Carvalho Rico v. Portekiz, App. No. 13341/14, Judgment, 1.9.2015

Deumeland v. Germany, Application No. 9384/81, Judgment, 29/05/1986

Di Trizio v. Switzerland, App. No. 7186/09, Judgment of ECHR of 2 February 2016

Feldbrugge v. Netherlands, Application No. 8562/79), Judgement, 29/05/1986

Francesco Lombardo v. Italy, (Application No. 11519/85), Judgement, 26/11/1992

Gaygusuz v. Avusturya, App. No. 17371/90, Judgment of the ECHR of 16 September 1996

Giancarlo Lombardo v. Italy, Application No. 12490/86, Judgement, 26/11/1992

Grant v. United Kingdom, App. No. 32570/03, Judgment of ECHR of 23 May 2006

Irwin Toy Ltd. v. Quebec (Attorney General), [1989] 1 SCR 927, 27/04/1989

Kleine Staarman v. Netherlands, App. No. 10503/83, Admissibility Decision of 16 May 1985

Larioshina v. Russia, App. No. 56869/00, Judgement, 30/06/2002

Letinčić v. Croatia, (Application No. 7183/11), Judgement, 03/08/2016

Luczak v. Polonya, App. No. 77782/01, 27.11.2007

Marini v. Albania, (Application No. 3738/02), Judgement, 18/12/2007

Maurice v. France App. No. 11810/03, 6 October 2005

Miller v. Sweden, (Application No. 55853/00), Judgement, 08/05/2005

Moskal v. Poland Kararı, Başvuru No. 10373/05, 15/09/2009

Müller v. Austria, App. No. 5849/72, Judgment, 16/12/1975

Niedzwiecki v. Germany, App. No. 58453/00, Judgment of the ECHR of 25 October 2005

Öneryıldız v. Turkey, (Application No. 48939/992002), Judgement, 30/11/2004

Petrovic v. Austria, App. No. 20458792, Judgment of the ECHR of 27 March 1998

Raviv v. Austria, App. No. 26266/05, Judgement, 13 March 2012

Ribać v. Slovenia, (Aplication No. 57101/10), Judgement 05/12/2017

Schuler-Zgraggen v. Switzerland, (Application No. 14518/89), Judgment, 24/06/1993

Sierpiński v. Poland, (Application No. 38016/07), Judgement, 03/11/2009

Stec and others v. The United Kingdom, App. No. 65731/01 and 65900/01, 12.04.2006

Stigson v. Sweden, App. No. 12264/86, Admissibility Decision of 13 July 1988

Tremblay v. France, App. No. 37194/02, Judgment of 11 September 2007

Vaughan v. The United Kingdom, App. No. 12639/87, Admissibility Decision of the EComHR of 12 December 1987

Willis v. The United Kingdom, App. No. 36042/97, 11.6.2002

X. v. the Netherlands, Decision, 4130/69, ECHR, 20 July 1971

Yavaş ve Diğerleri/Türkiye Kararı, Başvuru No. 36366/06, 5.3.2019

Zeman v. Austria, App. No. 23960/02, Judgment, 30/06/2005

Avrupa Sosyal Haklar Komitesi Kararları

Conclusions XIII-4 (1996), Statement of Interpretation on Articles 12 and 13

Conclusions XIII-4, Türkiye, XIII-4/def/TUR/12/3/EN, 30.09.1996

Conclusions 2004-1, Bulgaristan, 2004/def/BGR/13/1/EN, 31.05.2004

Conclusions 2004-1, Fransa, 2004/def/FRA/13/1/EN, 31.05.2004

Conclusions 2004-1, Estonya, 2004/def/EST/13/1/EN, 31.05.2004

Conclusions 2004-1, İsveç, 2004/def/SWE/13/1/EN, 31.05.2004

Conclusions XVII-I, Polonya, XVII-1/def/POL/12/1/EN, 28.02.2005

Conclusions XVIII-1 (2006), Austria

Conclusions XVIII-1, Turkey (2006)

Conclusions 2009, Estonya, 2009/def/EST/12/1/EN, 02.01.2010

Conclusions 2009, Bulgaristan, 2009/def/BGR/12/1/EN, 02.01.2010

Conclusions 2013, Romanya, 2013/def/ROU/12/1/EN, 06.12.2013

Finnish Society for Social Rights v. Finland, Complaint No 88/2013, decision on the merits of 9 September 2014

Francine van Volsem v. Belgium, App. No. 14641/89, Adminissibility Decision of the EComHR of 9 May 1990

Larioshina/ Rusya, Başvuru No: 56869/00, 23.04.2002

Nencheva/ Bulgaristan, Başvuru No: 48609/06, 18.06.2013

United Nations Economic and Social Council, E/C.12/56/D/8/2015, 24 September 2015

United Nation Economic and Social Council, E/C. 12/58/D/13/2016, 20 July 2016

Nations Economic and Social Council, E/C.12/63/D/10/2015, 26 May 2018

İnternet Kaynakları

Atkinson, Anthony (2002), "How Basic Income is Moving up to the Policy Agenda: News from the Future", **9th International Congress of Basic Income European Network**, Cenevre, 12-14 Eylül 2002, ss.1-16. https://basicincome.org/bien/pdf/2002Atkinson.pdf (15.12.219).

Avrupa Ayrımcılık Yasağı Hukuku El Kitabı (2010), Avrupa Birliği Temel Haklar Ajansı, Avrupa Konseyi. http://www.echr.coe.int/Documents/Handbook_non_discri_law_TUR.pdf (15.12.2009).

Avrupa Komisyonu (2019), "Komisyon Çalışma Dökümanı Komisyon Tarafından Avrupa Parlamentosuna, Konseye, Avrupa Ekonomik ve Sosyal Komitesine ve Bölgeler Komitesine Sunulan Bilgilendirme AB Genişleme Politikasına İlişkin 2019 Bilgilendirmesi Ekindeki 2019 Türkiye Raporu" https://www.ab.gov.tr/siteimages/birimler/kpb/2019_trkiye_raporu-_tr.pdf (15.09.2019).

BIEN (2020), "Cash-for-Corona in Spain", https://basicincome.org/news/2020/04/spain/ (01.05.2020).

BIEN (2020), "Germany: Half a million signatures for a 6 months Basic Income", https://basicincome.org/news/2020/04/germany-half-a-million-signatures-for-a-6-months-basic-income/ (01.05.2020).

Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Komitesi'nin Çocuk Haklarına dair Sözleşme'ye ilişkin Genel Yorumları 2006-2008, ICC Çocuk HaklarıSerisi-4, ICC, Şubat 2008, Ankara. http://www.cocukhaklariizleme.org/wp-content/uploads/BM-CHK-Genel-Yorumlar-2006-2008.pdf (17.02.2016).

BM Ekonomik ve Sosyal Konsey (2011), "Sözleşme'nin 16. Ve 17. Maddeleri gereğince Taraf Devlet tarafından sunulan raporların değerlendirilmesi", ESKHK 46. Oturum, http://ihop.org.tr/wp-content/uploads/2007/12/E.C.12.TUR_.CO_.1-TR.pdf (17.02.2016).

Council of Europe (1996), **Explanatory Report on the European Social Charter (Revised)**, European Treaty Series, No. 163, https://rm.coe.int/16800ccde4 (16.02.2020). (Explanatory Report)

——————— (2015), **European Social Charter Collected texts**, (7th edition). https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=090000168048b059 (15.02.2020).

——————— (2018), **Digest of The Case Law of The European Committee of Social Rights**, Council of Europe. https://rm.coe.int/digest-2018-parts-i-ii-iii-iv-en/1680939f80 (16.02.2020). (Digest 2018)

——————— (2018), **Digest of The Case Law of The European Committee of Social Rights Appendix: Relevant Abstracts**, **Decisions and Conclusions of the European Committee of Social Rights**, Council of Europe, https://rm.coe.int/digest-2018-appendix-en/1680939f7e (16.02.2020). (Appendix)

——————— (2019), **Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 1 Numaralı Protokolü'nün 1. Maddesi Rehberi: Malvarlığının/Mülkiyetin Korunması**, Çev. H. Burak Gemalmaz, Avrupa Konseyi/ Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi https://www.echr.coe.int/Documents/Guide_Art_1_Protocol_1_TUR.pdf (25.03.2020).

Council of Europe/European Court of Human Rights (2019), **Guide on Article 1 protocol No. 1 to the European Convention on Human Rights- Protection of property**, Council of Eorope, https://www.echr.coe.int/Documents/Guide_Art_1_Protocol_1_ENG.pdf (20.09.2019).

De Schutter, Olivier (Koor.), (2010), **Avrupa Sosyal Şartı: Avrupa İçin Yeni Bir Sosyal Anayasa**, Avrupa Konseyi, Şen Matbaa, Ankara. https://studylibtr.com/doc/573949/avrupa-sosyal-%C5%9Fart%C4%B1, (25.02.2020).

Devereux, Annemarie (1991), "Australia and the right to adequate housing" **Federal Law Review**, 20(2), ss.223-239. https://heinonline.org/HOL/P?h=hein.journals/fedlr20&i=247 (15.09.2019).

DiFlorio, Carlo V. (1992), "Assessing Universal Access to Health Care: An Analysis of Legal Principle and Economic Feasibility", **Dickinson Journal of International Law**, 11(1), ss.139-161. https://elibrary.law.psu.edu/psilr/vol11/iss1/5/ (28.08.2019).

Ekinci, Ekrem Buğra (2016), "Osmanlı vakıf medeniyeti 'Kanadı Kırık Leyleklere Vakıf'" http://www.ekrembugraekinci.com/makale.asp?id=703 (18.09.2019).

European Commission (2017), "Services of general interest", https://ec.europa.eu/info/topics/single-market/services-general-interest_en (05.12.2019).

——————— (2018), **2018 Ageing Report: Economic and budgetary projections for the 28 EU Member States (2016-2070)**, Publications Office of the European Union, Luxembourg, https://cnfp.public.lu/dam-assets/documents/publications/2019/ec/The-2018-Ageing-Report-Economic-Budgetary-Projections-for-the-28-EU-Member-States-2016-2070-en.pdf (05.05.2020).

European Committee of Social Rights (2018), **Conclusions 2017, Turkey**, ss. 1119-1196. https://rm.coe.int/compilation-of-conclusions-2017-by-country/1680786061 (21.02.2020).

Gentilini, Ugo vd. (2020), **Exploring Universal Basic Income: A Guide to Navigating Concepts, Evidence and Practices**, World Bank, Washington. https://openknowledge.worldbank.org/handle/10986/32677 (05.05.2020).

Gök, Uğraş vd. (2010), **Küresel Belgeler**, Türk-İş Konfederasyonu Yay., Mart, ss. 27-36. http://www.turkis.org.tr/dosya/59xANjnf8roz.pdf (25.02.2020).

Gönencan, Zahit (2001), "Osmanlı Döneminde Sosyal Güvenlik Sistemleri", **Çimento İşveren**, 15(1), Ocak, ss.18-39. https://ceis.org.tr/ceis-yayini/cimento-isveren-dergisi-ocak-2001/ (15.03.2019)

Gözler, Kemal (2002), "3 Ekim 2001 Tarihli Anayasa Değişikliği: Bir Abesle İştigal Örneği", **Anayasa Yargısı**, Anayasa Mahkemesi Yayını, C. 19, Ankara, ss. 326-354. https://www.anayasa.gov.tr/files/pdf/anayasa_yargisi/anyarg19/gozler.pdf (27.03.2020)

Greber, Pierre Yves (2010), "La sécurité sociale : une histoire, une culture, des défis : approche de droit international", **Cahiers genevois et romands de sécurité sociale,** 2010, No. 44. ss. 9-28. https://archive-ouverte.unige.ch/unige:8493 (15.04.2020).

Gülmez Mesut (2017), "Sosyal Güvenlik Hukuku ve Sosyal Politika Öğretilerinin Sosyal İnsan Haklarıyla İmtihanı", ss. 1-24. http://www.ismufder.org/dosyalar/7_sosyal-guvenlik-hukuku--ve-sosyal-politika-ogretilerinin--so_5880b73c8b2f6.pdf (24.02.2020).

Hodgkin, R. ve Newell, P. (2003), **Çocuk Haklarına Dair Sözleşme Uygulama El Kitabı**, (Çev. Ş. Akipek), 2.Baskı, Geneva, UNICEF Yayınları. https://www.unicef.org/turkey/media/2321/file/TURmedia_Uygulama%20Elkitabi%20TR.pdf.pdf (02.05.2020).

ILC (2011), Provisional Record No. 24, Sixth item on the agenda: **A recurrent discussion on the strategic objective of social protection (social security) under the follow-up to the 2008 ILO Declaration on Social Justice for a Fair Globalization: Report of the Committee for the Recurrent Discussion on Social Protection**, 100th Session, Geneva. https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_norm/---relconf/documents/meetingdocument/wcms_157820.pdf (25.03.2020).

ILO (2001), **Social Security: A New Consensus**, Geneva. https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_protect/---soc_sec/documents/publication/wcms_209311.pdf (15.02.2020). (new consensus)

——————— (2006), **Social Security for all: Investing in Global Social and Economic Development: a consultation**, Issues In Social Protection Discussion Paper 16, Geneva, https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_protect/---soc_sec/documents/publication/wcms_secsoc_8928.pdf (15.12.2019).

———————(2008a), **The ILO at a Glance**, 12 February 2008, Geneva, ILO, https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---dgreports/---dcomm/---webdev/documents/publication/wcms_082367.pdf (15.01.2020).

——————— (2008c), **ILO Declaration on Social Justice for a Fair Globalization**, 97th Session International Labour Conference (10 June 2008), Switzerland. https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---dgreports/---cabinet/documents/genericdocument/wcms_371208.pdf (15.02.2020). (ILO Declaration on Social Justice for a Fair Globalization)

——————— (2009), **Recovering From The Crisis: A Global Jobs Pact**, International Labour Conference 98th Session, 19 June 2009, Geneva. https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_norm/---relconf/documents/meetingdocument/wcms_115076.pdf (25.03.2020).

——————— (2010b), **Küresel Krizden Çıkış: Küresel İşler Paktı**, Uluslararası Çalışma Örgütü Ankara Ofisi. https://studylibtr.com/download/1291349 (25.02.2020).

——————— (2011a), **General Survey concerning social security instruments in light of the 2008 Declaration on Social Justice for a Fair Globalization**, ILC.100/III/1B, International Labour Conference, 100th Session, Geneva. https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_norm/---relconf/documents/meetingdocument/wcms_152602.pdf (25.03.2020).

——————— (2011b), **Social security for social justice and a fair globalization**, International Labour Conference, 100th Session, Geneva, 2011, ILC.100/VI https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_protect/---soc_sec/documents/publication/wcms_secsoc_21960.pdf (25.03.2020). (Social security for social justice and a fair globalization)

——————— (2011c), **Social protection floor for a fair and inclusive globalization**: **Report of the Advisory Group chaired by Michelle Bachelet, Convened by the ILO with the collaboration of the WHO**, International Labour Office, First Published, Geneva. https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---dgreports/---dcomm/---publ/documents/publication/wcms_165750.pdf (25.03.2020).

——————— (2019a), **General Survey concerning the Social Protection Floors Recommendation, 2012 (No.202)**, International Labour Conference, ILC.108/III/B, 108th Session, Geneva. https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_norm/---relconf/documents/meetingdocument/wcms_673680.pdf (27.03.2020).

——————— (2019b), **Rules of the Game: An introduction to the standards-related work of the International Labour Organization**, 4. Baskı, Geneva. https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_norm/---normes/documents/publication/wcms_672549.pdf (25.03.2020).

——————— (t.y.), "R067 - Income Security Recommendation, 1944 (No. 67)", https://www.ilo.org/dyn/normlex/en/f?p=NORMLEXPUB:12100:0::NO:12100:P12100_ILO_CODE:R067 (13.06.2019).

——————— (t.y.), "R068 - Social Security (Armed Forces) Recommendation, 1944 (No. 68)", https://www.ilo.org/dyn/normlex/en/f?p=NORMLEXPUB:12100:0::NO::P12100_ILO_CODE:R068 (13.06.2019).

——————— (t.y.), "R069 - Medical Care Recommendation, 1944 (No. 69)", https://www.ilo.org/dyn/normlex/en/f?p=NORMLEXPUB:12100:0::NO:12100:P12100_ILO_CODE:R069 (13.06.2019).

——————— (t.y.), "C157 - Maintenance of Social Security Rights Convention, 1982 (No. 157)", https://www.ilo.org/dyn/normlex/en/f?p=NORMLEXPUB:12100:0::NO::P12100_ILO_CODE:C157 (04.05.2020).

——————— (t.y.), "R202 - Social Protection Floors Recommendation, 2012 (No. 202)", http://www.ilo.org/dyn/normlex/en/f?p=NORMLEXPUB:12100:0::NO::P12100_ILO_CODE:R202 (05.07.2017).

——————— (t.y.), "R204 - Transition from the Informal to the Formal Economy Recommendation, 2015 (No. 204)" https://www.ilo.org/dyn/normlex/en/f?p=NORMLEXPUB:12100:0::NO:12100:P12100_INSTRUMENT_ID:3243110:NO (21.07.2019).

ILO/AICESIS (2015), **The role of economic and social councils and similar institutions in promoting social protection floors for all through social dialogue**, AICESIS-ILO-Korean Economic and Social Development Commission on 20-21 November 2014 in Seoul, Korea. https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_protect/---soc_sec/documents/publication/wcms_384793.pdf (20.07.2019).

International Commission of Jurists (ICJ), (2008), **Courts and the Legal Enforcement of Economic, Social and Cultural Rights: Comparative experiences of justiciability**, Human Rights and Rule of Laws Series: No: 2, Geneva. https://www.refworld.org/pdfid/4a7840562.pdf (20.11.2019).

International Labour Office and World Health Organization (2009), **Social Protection Floor Initiative: The sixth initiative of the CEB on the global financial and economic crisis and its impact on the work of the UN system Manual and strategic framework for joint UN country operations**, Geneva. https://www.social-protection.org/gimi/gess/RessourcePDF.action?ressource.ressourceId=14484 (25.03.2020).

ILO and World Health Organization (WHO), (2009), **The Social Protection Floor: A joint crisis initiative of the UN Chief Executives Board for Co-ordination on the social protection floor**, Geneva. https://www.un.org/en/ga/second/64/socialprotection.pdf (25.03.2020).

International Organization for Migration (IOM), (2019), **World Migration Report 2020**, Geneva, Switzerland. https://publications.iom.int/books/world-migration-report-2020 (05.05.2020).

ISSA (2019), "10 global challenges for social security and the innovation", https://www.issa.int/html/10/ (05.05.2020).

Kılıç, Melike (2020), "Evrensel Temel Gelir ve Evrensel Sağlık Hizmeti Nedir?" https://medium.com/imeceplatformu/evrensel-sa%C4%9Fl%C4%B1k-hizmeti-nedir-cf0fc5630ca7 (01.05.2020).

Kömürcü, Giray (2020), “Koronavirüs sonrası nasıl bir gelecek?”, https://t24.com.tr/yazarlar/giray-komurcu/koronavirus-sonrasi-nasil-bir-gelecek,26377 (01.05.2020).

Lohmann, Georg (2005), ”Die Menschenrechte: untrilbar und gleichgewichtig?-Eine Skizze”, **Die Menschenrechte: unteilbare und gleichgewictig?**, Georg Lohmann (Ed.), *içinde* **(**5-20), Menschen RechtsZentrum der Universität Potsdam. https://publishup.uni-potsdam.de/opus4-ubp/frontdoor/deliver/index/docId/1435/file/SGM11.pdf (16.12.2019).

Malcolm, Torry (2020), “Evaluation of a Recovery Basic Income, and of a sustainable revenue neutral Citizen’s Basic Income, with an appendix relating to different Universal Credit rollout scenarios”, Euromod Working Paper Series, https://www.euromod.ac.uk/sites/default/files/working-papers/em7-20.pdf (01.05.2020).

Martinez, Marta Rodriguez (2020), “Universal basic income: Will it become a reality after lockdown is lifted?”, https://www.euronews.com/2020/04/17/universal-basic-income-will-it-become-a-reality-after-lockdown-is-lifted (01.05.2020).

Martinez, Marta Rodriguez ve Samar, Kamuran (2020), “Evrensel temel gelir: Koronavirüs sonrası gerçeğe dönüşecek mi?”, https://tr.euronews.com/2020/04/19/evrensel-temel-gelir-koronavirus-sonras-gercege-donusecek-mi (01.05.2020).

Maul, Daniel (2019), **International Labour Organization: 100 Years of Global Social Policy**, De Gruyter Oldenbourg, Berlin. https://www.degruyter.com/view/title/540945?rskey=cb1kUg&result=1 (25.02.2020).

OECD (2019), “Labour force participation rate”, https://data.oecd.org/emp/labour-force-participation-rate.htm (21.05.2019).

Orhan Sadettin (2020), “10 Soruda Yabancıların Sosyal Güvenliği”, http://www.sadettinorhan.net/yabanci_sosyal_guvenlik.html (02.04.2020)

Saduleşrafi, Hüseyin (1999), “Türk Soylu Yabancıların Sosyal Güvenlik Hakkı”, **DEÜ SBE Dergisi**, 1(1), ss. 190-230. http://www.sbe.deu.edu.tr/dergi/cilt1.say%C4%B11/1.1.%20sadrule%C5%9Frafi.pdf (02.05.2020).

Sepúlveda, Magdalena ve Carly, Nyst (2012), **The Human Rights Approach to Social Protection**, Ministry of Foreign Affairs of Finland, Helsinki. https://www.ohchr.org/Documents/Issues/EPoverty/HumanRightsApproachToSocialProtection.pdf (26.03.2020).

Social Protection and Human Rights (2020), “Adequacy of Benefits”, https://socialprotection-humanrights.org/framework/principles/adequacy-of-benefits/(27.03.2020).

Social Protection and Human Rights (2020), “Universality of Protection”, https://socialprotection-humanrights.org/framework/principles/universality-of-protection (27.03.2020).

Social Protection and Human Rights (2020), "Ensure Meaningful and Effective Participation", https://socialprotection-humanrights.org/framework/principles/ensure-meaningful-and-effective-participation/ (27.03.2020).

Stańko, Dariusz (2004), "Social Security in Theory and Practice: An Essay", Public Economic, Yayın No. 0401007, ss.1-40. https://ideas.repec.org/p/wpa/wuwppe/0401007.html (20.08.2019).

Supiot, Alain (2005), "Standars-Related Activities And Decent Work: Prospects in the Field of Social Security -Summary Report", **ILO**, Mimeo, https://www.usp2030.org/gimi/RessourcePDF.action;jsessionid=C4tknyP5TopOxC3LJpAK0xYbHzBnAjlwhj6LVxZ1vdpEpYfaIIPy!1653088929?id=8514 (15.09.2019).

T.C. Aile, Çalışma Ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (2019), "Bakanlığımızın 2020 Yılı Bütçesi TBMM Genel Kurulunda Kabul Edildi" https://www.ailevecalisma.gov.tr/tr-tr/haberler/bakanligimizin-2020-yili-butcesi-tbmm-genel-kurulunda-kabul-edildi/ (13.12.2019).

T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı (2007), **Dokuzuncu Kalkınma Planı 2007-2013, Sosyal Güvenlik Özel İhtisas Komisyonu Raporu**, DPT Yay., Ankara. http://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2018/11/09_SosyalGuvenlik.pdf (04.05.2020).

T.C. Kalkınma Bakanlığı (2014), **Onuncu Kalkınma Planı 2014-2018 Sosyal Güvenlik Sisteminin Sürdürülebilirliği Özel İhtisas Komisyonu Raporu**, Ankara. http://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2018/10/10_SosyalGuvenlikSisteminin Surdurulebilirligi.pdf (05.05.2020).

Tıp Hukuku Derneği (t.y), "Dünya Sağlık Örgütü Anayasası" http://www.tiphukuku.org.tr/icerik.php?gid=169&cat=29 (15.09.2019).

Torry, Malcolm (2020), "Evaluation of a Recovery Basic Income, and of a sustainable revenue neutral Citizen's Basic Income, with an appendix relating to different Universal Credit rollout scenarios", **Euromod Working Paper Series**, https://www.euromod.ac.uk/sites/default/files/working-papers/em7-20.pdf (01.05.2020).

TÜİK (2019), "Sosyal Koruma İstatistikleri, 2018", http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=30625 (05.05.2020).

——————— (2019), "İstatistiklerle Yaşlılar, 2019", http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=33712 (05.05.2020).

——————— (2020), "İşgücü İstatistikleri, Haziran 2020", http://www.tuik.gov.tr/HbGetirHTML.do?id=33790 (21.09.2020).

Uğur, Tolga (2020), "Evrensel Temel Gelir (UBI) Ajandası: Bilmeniz Gereken Her Şey", https://medium.com/t%C3%BCrkiye/evrensel-temel-gelir-ubi-ajandas%C4%B1-bilmeniz-gereken-her-%C5%9Fey-3e1f60fd8648 (01.05.2020).

Ulusoy, Ahmet (2020), "Evrensel Temel Gelir", https://www.yenisafak.com/yazarlar/ahmetulusoy/evrensel-temel-gelir-zamani-2054663 (01.05.2020).

United Nations Population Fund (UNFPA) (2020), "Ageing", http://www.unfpa.org/ageing (05.05.2020).

United Nations (2014), **The Economic, Social and Cultural Rights of Migrants in an Irregular Situation**, Office of The High Commissioner for Human Rights (OHCHR), New York Geneva. https://www.ohchr.org/Documents/Publications/HR-PUB-14-1_en.pdf (02.05.2020).

United Nations (2015), "1941: The Declaration of St. James' Palace", https://www.un.org/en/sections/history-united-nations-charter/1941-declaration-st-james-palace/index.html (14/12/2015).

United Nations General Assembly (2014), **the report of the Special Rapporteur on extreme poverty and human rights**, Philip Alston, "Extreme poverty and human rights", A/69/297, Distr.: General 11 August 2014 Original: English https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N14/501/65/PDF/N1450165.pdf?OpenElement (15.09.2019).

United Nations General Assembly, Human Rights Council (2017), "Report of the Special Rapporteur on extreme poverty and human rights" (Philip Alston), A/HRC/35/26, Thirty-fifth session 6-23 June 2017 Agenda item 3 Promotion and protection of all human rights, civil, political, economic, social and cultural rights, including the right to development, Distr.: General 22 March 2017 Original: English, https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G17/073/27/pdf/G1707327.pdf?OpenElement (15.09.2019).

United Nations Treaty Collection (2020), "Convention on the Rights of the Child", https://treaties.un.org/Pages/ViewDetails.aspx?src=IND&mtdsg_no=IV-11&chapter=4 (02.05.2020).

URL, "La Justicia y La Seguridad Social" (2012), https://isaurajriver.wordpress.com/2012/06/03/la-justicia-y-la-seguridad-social/ (17.02.2016).

URL, (2018), "Evrensel Temel Gelir", https://medium.com/@imTolstoyevski/evrensel-temel-gelir-2571d8baf990 (16.12.2019).

URL, "Evrensel Temel Gelir ABD ekonomisini 2,5 trilyon dolar büyütebilir" (t.y.), https://www.xtrlarge.com/2017/09/02/evrensel-temel-gelir-abd-ekonomi/ (28.05.2019).

URL, "AİHM Şerife Yiğit Türkiye Davası" (t.y.) https://www.kararara.com/aihm/turkce2/aihm11017.htm (29.10.2019).

URL, "Evrensel Temel Gelir bildiğimiz anlamdaki çalışma hayatını nasıl değiştirebilir?" (t.y.), https://www.regus.com.tr/work-turkey/universal-basic-income-transform-work-know/ (01.05.2020).

URL, “Cash transfers do not address the underlying causes of women's poverty” (2012), https://www.theguardian.com/global-development/poverty-matters/2012/mar/07/cash-transfers-not-addressing-women-poverty (01.04.2020).

Uzun, Cem Duran (2012), “Anayasa Mahkemesi’ne Bireysel Başvuru Yolu (Anayasa Şikayeti) Beklentiler ve Riskler”, **Seta Analiz Dergisi**, S.50, Şubat 2012, ss. 1-25. http://file.setav.org/Files/Pdf/anayasa-mahkemesine-bireysel-basvuru-yolu.pdf (15.05.2020).

Varol, Sinan (2002), “Dünya Gıda Zirvesi-Geçmişten Bugüne”, **Uluslararası Ekonomik Sorunlar Dergisi**, S.6, http://www.mfa.gov.tr/dunya-gida-zirvesi---gecmisten-bugune.tr.mfa (20.04.2020).

Wikipedia (2019), “Participatory justice”, https://en.wikipedia.org/wiki/Participatory_justice (30.07.2019).

Wikisource (2020), “Discurso de Simón Bolívar ante el Congreso de Angostura”, https://es.wikisource.org/wiki/Discurso_de_Sim%C3%B3n_Bol%C3%ADvar_ante_el_Congreso_de_Angostura (15.01.2020).

World Bank (2012), **World Development Report 2013: Jobs**, Washington. https://openknowledge.worldbank.org/handle/10986/11843 (05.05.2020).

Yereli, Ahmet Burçin ve Karadeniz, Oğuz (2004), “Türkiye’de Kayıtdışı İstihdamın Vergi Kayıp ve Kaçakları Üzerine Etkisi, Türkiye’de Vergi Kayıp ve Kaçakları, Önlenmesi Yolları”, **19. Türkiye Maliye Sempozyumu**, *içinde* (197-223), 10-14 Mayıs Antalya, Yaklaşım Yayıncılık, Ankara. http://maliyesempozyumu.org/wp-content/uploads/2016/11/Maliye-Sempozyumu_19.pdf (23.10.2019).

ÖZGEÇMİŞ

Emrah ÇETİN, 07.02.1984 tarihinde Gaziantep'in İslahiye İlçesi'nde doğdu. 1990 yılında Zonguldak Gazi İlköğretim Okulu'nda ilk öğrenimine başlayıp 1995 yılında Kırıkçalı Köyü İlkokulu'ndan; 1998 yılında İslahiye İbni Sina Lisesi'nden; 2002 yılında Antalya Metin-Nuran Çakallıklı Anadolu Lisesi'nden ve 2006 yılında Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nden mezun oldu. 2008 yılında İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde yüksek lisansa başlayan ÇETİN, 2009 yılında Karadeniz Teknik Üniversitesi Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü'ne araştırma görevlisi olarak atandı. İstanbul Üniversitesi'nde başladığı yüksek lisans eğitimini Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde "İş Sözleşmesinden Kaynaklanan Uyuşmazlıklarda İspat Yükü" konulu teziyle 2011 yılında tamamladı. 2010 yılında Karadeniz Teknik Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nde İş ve Sosyal Güvenlik Hukuku Anabilim Dalında araştırma görevlisi olarak çalışmaya başlayan ÇETİN, 2012 yılında Karadeniz Teknik Üniversitesi ile Ondokuz Mayıs Üniversitelerinin ortaklaşa açmış oldukları Kamu Hukuku Doktora programına başladı. 2018 yılında Trabzon Üniversitesi Hukuk Fakültesi İş ve Sosyal Güvenlik Hukuku Anabilim Dalında araştırma görevlisi olarak başladığı görevini halen sürdürmektedir.

ÇETİN, evli ve bir çocuk babası olup, İngilizce bilmektedir.